Jakov Cvetov

KÉK PARTOK

JAKOV CVETOV

Kék partok

„Ezt nem lehet elfelejteni!" –
írta a mű egyik szovjet méltatója
a nagy regény alapjául szolgáló
történelmi eseményről.
Mintegy válasz ez arra a néha talán
ki sem mondott kérdésre: ugyan mi
újat lehet még írni – friss szemmel,
friss emlékezettel, tehát
megragadóan – a Nagy Honvédő
Háború bármely időszakáról,
kivált a legfájdalmasabbról,
a visszavonulás korszakáról, például
Kijev feladásáról?
Cvetov – bár alkotása több mint
harminc évvel a háború után született
– a szemtanú élményének
hitelességével, bámulatos
pontossággal és részletességgel
idézi fel a szovjet katonák
emberfeletti erőfeszítéseit,
korántsem „hétköznapi hősiességét".
A sok nemzetiség fiainak
bajtársiassága, hazaszeretete beszédes
tettekben nyilvánul meg
a jellempróbáló helyzetekben.
Itt a szó betű szerinti értelemében
az utolsó emberig és az utolsó
töltényig harcol egy már amúgy is
csonka század.
A véres harcok közepette sem halnak
ki a nagy emberi érzések. Egy fiatal
emberpár tiszta, erős szerelme
ellenpontozza a nagy drámát.
Marijának, a regény egyetlen női
főszereplőjének épp e szerelem révén
sikerül eljutnia a boldogságot
jelképező kék partokig.

JAKOV CVETOV

Kék partok

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ /
KÁRPÁTI KÖNYVKIADÓ 1979

Az eredeti mű címe:
Яков Цветов: Синие берега
Издательство «Советский писатель», 1977
Москва

Fordította:
HANGAY SÁNDOR

ISBN 963 09 1449 2
© Издательство «Советский писатель», 1977
Hungarian translation © Hangay Sándor, 1979

Azoknak a hősi tapasztalata,
akik végigküzdötték ezt a háborút
és győztek, adjon erőt, hitet,
ha a vész egyszer az utánunk jövőkre
szakad.

Marija Tyihonovnának.
Mindent neked koszonhetek.
A te szívednek. A te kezednek.

Első fejezet

1

A leány felszaladt a lépcsőn, a cipősarka tompán kopogott. A kezében tarka bőrönd, a vállán – hanyagul átvetve – összehajtott esőkabát. A fejét, amelyet bronzvörös hajfonat koszorúzott, olyan egyenesen tartotta, mintha soha el nem fordítaná se jobbra, se balra. Pihés, tejfehér szemöldöke alatt a sötét, csaknem fekete szem valószínűtlennek tetszett az aranybarna, ovális arcon. Picit telt ajka mosolyra húzódott, előre élvezte, ami most történni fog, elővillantak egyenletes, fehér fogai. Sugárzott róla a tizennyolc évesekre oly jellemző magabiztosság, sőt büszkeség.

A második emeleten megállt egy ajtó előtt, és magát ki sem fújva megnyomta a csengő gombját. Addig el sem engedte, amíg az ajtó ki nem nyílt. Idősebb asszony jelent meg, előbb csak a feje vált láthatóvá, majd az egész alakja, gesztenyebarna haját kontyban viselte, kékcsíkos kartonruhája elé viaszosvászon kötényt kötött. Riadtan nézett ki: mi történt? A leányt megpillantva az imént még zavart, rémült arca megnyugodott, a szeme örvendezőn felcsillant.

– Marijka!... Édes jó istenem... Már azt hittem, németek... – tette hozzá tréfálkozva.

– Én vagyok – mondta lefegyverző közvetlenséggel a leány. Odarepült az asszony elé, szabad kezével átölelte a nyakát, megcsókolta. – Én vagyok, Polina néni.

Az asszony is megölelte a leányt, aztán a táskájáért nyúlt, a leány azonban makacsul vállat vonva elhúzódott, nem adta. Együtt mentek be a folyosóra, amely tele volt fölösleges ócska holmikkal, amelyeket a szobákból szoktak kirakni.

Szapora léptekkel egy szikár férfi sietett elébük, menet közben igazgatva az orráról lecsúszott szemüveget, láthatóan őt is megriasztotta a túlságosan türelmetlen csengetés.

– Fegya bácsi, drága Fjodor Ivanovics!

– No lám, Marijka! – Magához húzta a leány fejét. Hirtelenjében nem tudta, mit mondjon. – No lám, Marijka ...

– Legalább egy táviratot feladhattál volna – jegyezte meg szelíden korholva az asszony. – Kimentünk volna eléd.

– Hát persze – bólogatott a férfi.

A leány fesztelenül megrázta a fejét.

– Táviratot? Még mit nem!

Izgatottan igyekezett egyszerre mindent megmagyarázni.

– Ezúttal rövid időre jöttem. Mihelyt véget ér a háború, megyek vissza az egyetemre felvételizni.

– Hát persze – mosolyodott el tétován Polina Iljinyicsna. – Vetkőzz le, Marijka. Mindjárt reggelizünk. – A konyhába indult.

Marija és Fjodor Ivanovics bement a szobába.

A nyitott ablakon behallatszott a napfényes, meleg reggel zaja.

Marija leguggolt, kinyitotta a táskát.

– Hogy van, Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics? – kérdezte éneklő hangsúllyal, s közben a díványra, a székekre kirakta a ruháit, a fehérneműjét, a cipőit, a tankönyveit, vastag, vászonfedelű füzeteit. – Készülni fogok a felvételire – intett a fejével a tankönyvek felé.

– Ühüm – dünnyögte köhintve Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics.

– Sokat kell tanulnom – folytatta Marija. – Még moziba sem fogok járni. Igazán. Mostanában a felvételin igencsak elvagdossák a diákokat, főként a lányokat.

– Ühüm – dünnyögte ismét köhintve Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics.

Polina Iljinyicsna behozta a reggelit.

– Jaj, de fincsi, Polja néni! – csapta össze a kezét Marija, amint megpillantotta a serpenyőben a tojásrántottát és a tányérban a pirított kenyérkockákat. – Nálad minden olyan finom. Anyu is mondta.

– Hej, Okszana, Okszana! – sóhajtott fel Polina Iljinyicsna.

– És apád hogy van? – nézett kérdőn Marijára. – Rég nem kaptunk levelet.

– Aput behívták. Még nem mondtam? Ma reggel kellett jelentkeznie a kiegészítő parancsnokságon.

Reggeli közben Marija mesélt, egyre csak mesélt ... Hogy Moszkvában nyugalom van. Hogy ő, Marija, hajszál híján kitüntetéssel érettségizett. Hogy az egyetem történelem szakára szeretne bejutni.

– Úgy-úgy ... – kopogott vékony ujjaival az asztalon Fegya bácsi,

Fjodor Ivanovics. – Mennem kell. – Megtörölte a száját, letette a szalvétát, felállt. – Később jövök, Polina. Rengeteg a dolgom . . .

Fejébe nyomta a kalapját, zsebre tette a papírba csomagolt szendvicset, a kis üvegcsét a valeriáncseppekkel. Fogta csont díszgombos botját. Arca eltorzult az egész testét hasogató fájdalomtól, de hirtelen észbe kapott, és a szenvedés ráncai ugyanolyan gyorsan eltűntek a szája sarkából, ahogy megjelentek. „Semmi, semmi" – ezt mondta a kézmozdulata. Polina Iljinyicsna le nem vette a tekintetét férje tompa fényű, sárgás arcáról. A szemüveg mögött nem látszott a szeme, de lehorgasztott feje, bizonytalan járása arról árulkodott, hogy rosszul van.

Csapódott az ajtó. Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics elment.

Polina Iljinyicsna leszedte az edényt, leterítette az asztalt csipketerítővel, a közepére cseresznyével megrakott kristálytálat állított.

– No pihenj, Marijka. Én megyek dolgozni.

Ő is elment.

Polina Iljinyicsna régóta egy gyógyszertár vezetője Podolban, Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics pedig mérnök. de már nyugdíjas, beteg. Mostanában reggeltől késő estig bent van az üzemben, ahol géppuskákat, sőt sérült ágyúkat, kilőtt harckocsikat javítanak, mondta Marijának Polina Iljinyicsna.

Marija egyedül maradt, de úgy érezte, nem tud megülni egy helyben. Régebben valahogy nem így volt, ha ide jött. Nem tudta volna megmondani, mi hiányzik vagy mi fölösleges. Most is ugyanolyan szívélyesen fogadták, mint mindig. A nyár is zajosan terül a város fölé. A szobákban is minden a megszokott helyén áll – a tükrös szekrény, a dívány a kicsit belapult hengerpárnákkal, az asztal és a sarokban a kis íróasztal, amelynél néha tanult, a könyvekkel megrakott polcok, de még az abrosz és a tál is ugyanaz. Mintha tegnap ment volna el, s ma már visszatért volna. És mégis . . . No persze, a háború . . .

Marijának csak homályos elképzelése volt a háborúról, soha nem látott halottakat, legfeljebb moziban. Igaz, Moszkvát elsötétítették. Az ablakokra esténként leeresztették a felszögezett sötét takarót vagy más egyebet, ami eltakarta az emberek elől a mozdulatlanná dermedt várost, az ijesztő eget, a világot, amelyet veszély fenyegetett. De azt is észre kellett venni, hogy Moszkva nyugodt, fegyelmezett, szigorú volt.

A négyemeletes ház, amelyben az édesapjával lakott, egyre üresebb lett. Ritkábban hallatszottak hangok a lépcsőn, a lépcsőpihenőkön, a

folyosón, sokáig állt mozdulatlanul a lift. Kiment a frontra Pavlovszkij esztergályos Alikkal, a fiával, aki szintén esztergályos volt, behívták katonának Mityint, Jegorovot, Perstejnt a hetes lakásból, Szevka Sumakovot, az udvar vezéregyéniségét, tegnapelőtt búcsúzott Szviridov könyvelő, utána Rogyionov, Szerjózsa Szkripnyicsenko, Juzja Bakalcsuk, Juzanov tanító, Iszidor Petrovics következett. És most Marija apja is megkapta a behívót.

Mi legyen Marijával? Kislány még, ilyen időkben nem maradhat egyedül. Mi legyen vele? – tépelődött az apa.

– Elmégy Kijevbe a nénikédhez meg Fjodor Ivanovicshoz, a bácsihoz.

– Kijevbe? – nézett csodálkozva az apjára Marija.

– Igen. Hová is mehetnél máshová?

Marija tisztában volt azzal, hogy máshová nem mehet: csak ott vannak rokonai.

– De hát Kijevet bombázták!... Hogy menjek oda?... kérdezte még mindig értetlenül a lány.

– Más városokat is bombáztak. A háború első óráiban. Hisz tudod. Olvastad a lapokban. Mert hát a németek meglepetésszerűen támadtak. Most próbálják meg... Még egy-két nap, és visszafordítják őket nyugatnak. Kijevben tehát biztonságban leszel – így vélekedett az apa. Nagy nehezen felültette Mariját a vonatra – sok embert ért otthonától távol a háború, és most mind igyekeztek haza.

És most itt van Marija.

Moszkva után, ahol született és felnőtt, Kijev a legszebb város. Más városok is szépek, barátságosak északon, délen, ahova geológus édesapját olykor hosszabb időre szólította a munkája, és ahol ő is megfordult. Kijevnél kedvesebb várost azonban nem látott. Édesanyja, aki ápolónő volt, tavalyelőtt tavasszal halt meg. Polina Iljinyicsna, akinek nem volt gyereke, sokszor kérte Marija apját: „Add nekünk a kislányt, felneveljük tisztességgel. Mihez kezdesz vele te, aki folyton vándorolsz? Add nekünk..." Az apa nem állt kötélnek: „Majd a szünidőben elmegy hozzátok, ahogy eddig." És Marijka el is ment. Az apa pedig türelmetlenül várta, hogy hazatérjen, és ebben a türelmetlenségben benne volt a lánya iránt érzett szeretet és aggódás meg a féltékenység a nénire-bácsira...

Marija elégedetten, lelkendezve tért haza. Mintha „a paradicsomban lettél volna", mondogatta az apja. „Csakugyan jól éreztem magam!"

– nevetett vidáman a lány. Az apa mindent megtett, hogy a lánya élete ugyanolyan gondtalan legyen, mint édesanyja életében volt, teljesítette kívánságait, még szeszélyeit is elnézte. „Csak te vagy nekem egyes-egyedül, és csak én vagyok neked."

Marija elképzelte, ahogy egy-két hónap múlva, a háború után, az édesapja érte jön, és hazaviszi Moszkvába. Éppen a vizsgákra. Megdicséri, hogy nem vesztegette az idejét, minden tárgyból jól felkészült. „Jaj, az apu!" Már látta őt mint hőst. A mellén kitüntetések, csontos, szélfútta arcán fanyar mosoly. „Apu, kedves apukám, hol lehetsz most?"

A nap éppen az ablakkal szemben állt, déli hőség árasztotta el a szobát. Az árnyékok bemásztak a szekrény, a dívány, a könyvespolcok alá, úgyhogy a mennyezet, a padló, a négy fal derűs, szinte áttetsző lett. Életre kelt a kristálytál az asztalon, megcsillant az üveg, kigyúltak a borostyánszínű cseresznyeszemek, és úgy tetszett, ha a szél befúj az ablakon, a szemek megmozdulnak, mint az ágon. Tikkasztó a hőség!... Marija összehúzta az ablakokon a sötétítő függönyt, kellemes félhomály borult a szobára, az árnyékok újra előjöttek, a tál a cseresznyével kihunyt.

Marija belemarkolt a cseresznyébe, enni kezdte. „Most kipihenem az utazás fáradalmait, holnap járkálok egyet a városban, hiszen már egy éve nem voltam itt. Utána majd előveszem a tankönyveket" – határozta el. A díványhoz indult, de közben rájött, hogy nincs kedve pihenni. Mágnesként vonzotta az utca. Megint odament az ablakhoz, széthúzta a függönyt: de gyönyörű nap! Innen, a Szofijevszkajától nincs messze a Vlagyimir-hegy, a Dnyeper sincs messze, és ott a Truhanovsziget. De jó lehet most a meleg homokban sütkérezni! Ám legyen, ma csavarogni fog, holnap pedig feltétlenül munkához lát. „Bekukkantok Lenához... Vajon hogy s mint van Lenka?"...

Ujjatlan fehér ruhát vett fel, megnézte magát a szekrény tükrös ajtajában, mindkét kezével a feje mögé nyúlva megigazította a hajfonatát. Elégedett volt a külsejével. Aztán valami okból ismét összehúzta a függönyt, és táskájába tette a Polina Iljinyicsnától kapott kulcsot.

Irány a város!

2

Marija befordult a szomszédos utcába, ment egy darabig, és megállt egy kapu előtt. Ebben a házban lakott a vele egykorú Lena, akivel rég összebarátkozott. Tetszett neki a sudár, nagy szemű Lena, akinek a haja vidám csigákban hullott a vállára. Nem valami jól tanult, és Marija néha heccelte emiatt. „Nem marad időm leckét írni – magyarázta Lena. – Szeretek olvasni. Minden fenét összeolvasok . . ."

A csengő nem szólt. Marija kopogott.

– Ki az? – kiáltotta Lena. – Marija megismerte a hangját.

– Én vagyok, Lenka! . . .

– Te vagy, Marijka? – Az ajtó kivágódott. – Nem hiszek a szememnek! – Lena csodálkozva összecsapta a kezét. – Azt hittem, most nem jössz el.

– De eljöttem.

A két lány lelkendezve összeölelkezett.

– Nem hittem volna. – Lena a fejét ingatta, mintha még mindig kételkedne benne, hogy Marija áll előtte – de nagyon örült. Lehalkította a hangját, mintha titkot árulna el, amelyről csak suttogva szabad beszélni: – Hiszen ez frontváros . . .

– Méghogy frontváros!

– Az bizony, Marijka.

– Moszkva is frontváros. Mi a különbség? . . . Mindenütt háború van.

Lena nem szólt semmit.

– A szüleimet evakuálták Cseljabinszkba, az üzemmel. Mérnökök. Nekem mi keresnivalóm volna ott? Nem mentem. Nem is megyek sehova. Mi lesz Kijevvel? Munkát vállaltam. A könyvtár olvasótermében dolgozom.

– És a főiskola? Annyit álmodoztunk róla.

Lena csodálkozva rámeredt Marijára.

– Főiskola? Jaj, Marijka, de nagy gyerek vagy még mindig . . .

Az órájára pillantott.

– Végem van! Elkésem a munkából!

– Gyere át munka után, jó? – kérte Marija.

– Hogy gondolod! Munka után kezdődik az újabb munka. Az elsőnél nehezebb és fontosabb munka.

– Csupa rejtély vagy . . .

– Megmondtam neked, kis butám, hogy ez frontváros. Estefelé tankcsapdákat ásunk a város szélén. Tudod, tegnap hol ástunk? Puscse-Vogyicán is túl. Ott bizony... Csakhogy a hitleristák messze vannak Kijevtől, és ennél közelebb nem is jöhetnek, ahogy hallottuk. De ásni mégis kell...

Marija elkísérte Lenát a könyvtárig, ahol dolgozott. A házak, az üzletek előtt vizeshordókat, halomra rakott homokzsákokat látott. A házfalakon ugyanolyan gesztenyefák látszottak, amilyenek a házak előtt nőttek, csak a falakon egy kicsit kifakultak a naptól.

– Nézz fel balra – súgta Lena. – A tetőn álcázott légvédelmi géppuskák vannak. Látod?

A pályaudvarról jövet Marija mindezt valahogy nem vette észre. Biztosan azért nem, mert gondolatait lefoglalta sok minden más: az apja, a nagynénivel és a nagybácsival való találkozás, készülés a felvételire...

A könyvtárhoz értek.

– No én itt is vagyok – szólt elmosolyodva Lena.

A lányok elbúcsúztak egymástól.

Marija egyedül maradt. Tudta, hogy nem messze van a villamosmegálló, csak be kell fordulnia a sarkon, aztán még egyszer a következőn. Elindult arra. Nyitott teherautó haladt el mellette, oldalán vöröskereszt, aztán még egy ugyanolyan nyitott teherautó, annak az oldalán is vöröskereszt. Az első teherautón katonák ültek, fejük, válluk, kezük bekötözve, a kötéseken porlepte, sötét vérfoltok. A másik teherautón is bekötözött katonák ültek. A fapadokon ülők arca komor és beesett. Marija le nem vette róluk zavart tekintetét. A teherautók már eltűntek az utca végén, de ő még mindig nézett utánuk, szeme előtt lebegtek a bekötözött fejek, vállak, kezek. És egyszeriben minden elvesztette jelentőségét – a felvételi vizsga, a napsugaras nyár, amely betöltötte a várost...

– Hozzá kell szokni, kisasszony – szólalt meg egy recsegő hang a háta mögött. – Egész nap hozzák őket, de este meg éjszaka is hozták. Egyik kocsi a másik után. Szorongat a német. Szorongat...

Marija nyugodtan megfordult, ő legalábbis azt hitte, hogy nyugodtan. Kerekre tágult szeme azonban elárulta, milyen a lelkiállapota, és az illető észrevette.

Marija előtt fehér vászonruhás, hórihorgas férfi állt, negyvenöt éves lehetett, keskeny, beesett arcát apró himlőhelyek borították. Középen behorpasztott filckalapja egy kissé balra volt csapva, az árnyék eltakarta bal szemét. Vizenyős jobb szeme csillogott a fényben.

– Kár ezekért a fiúkért, kár – mondta a hórihorgas. – De mit tehetünk . . .

Marijának nem tetszett sem a középen behorpasztott filckalap, sem a csillogó szem, de különösen nem tetszett az üres sajnálkozással kimondott „fiúk". Szeretett volna megszabadulni a hórihorgastól, aki láthatóan még mondani akart valamit.

A leány felugrott a mellette elhaladó villamosra, mindegy volt neki, hova viszi.

A villamos elhagyta a belvárost. Marija kinézett az ablakon: félig üres utcák, az útkereszteződésben bombatölcsér, odább még egy, majd kettő; amott egy szétrombolt ház, nem maradt más belőle, csak az iszonyúan fogazott, kormos hátsó fal, amely értelmét vesztette. A villamos ment tovább. Az egyik háztömb felén halmokban áll a törött tégla; itt is, ott is elgörbült vasgerenda, törött bútor, üszkös ablak- és ajtótok, üvegcserép; a napon az üvegcserép fel-felvillant, úgy tetszett, mintha a romok még mindig égnének. „Hű, de szétbombázták! . . . – suttogta Marija. – Mindjárt a háború első éjszakáján."

Ez nem az a város volt, amelyet ő ismert. Nem szünideinek városa.

Marija elment a végállomásig, a villamos megfordult, megint elment a végállomásig, aztán újra és újra, de Marija nem szállt le róla. Menni, csak menni . . . Valahogy meg kell nyugodnia.

Végre felállt, leszállt. A villamos csörömpölve elindult, gyorsított, eltűnt a kanyarban. Ő pedig ott állt a megállóban, csüggedten, leverten. Szeretett volna sírva fakadni, visszamenni Moszkvába. Futásnak eredt.

Sokáig matatott a táskájában, kereste a kulcsot, megtalálta, kinyitotta az ajtót. Üres, kihalt volt a lakás. És sötét. „Persze, a sötétítő függöny." Mielőtt elment, valamiért behúzta. Után, mintha nem volna erő a kezében, félrehúzta a függönyt, a szobát elöntötte a fény. Gépiesen belenézett a szekrény tükrös ajtajába. Sírásra görbülő ajkú, kicsit kócos, csüggedt lány nézett rá bánatosan, csak a csipkegalléros fehér ruha győzte meg arról, hogy a tükörben, vele szemben álló lány azonos vele.

Polina Iljinyicsna későn jött haza: munka után a gyógyszertárból át kellett mennie a kórházba – sebesülteket kötözni. Sok a sebesült. Lehet, hogy azokat kötözte, akiket Marija látott? Polina Iljinyicsna tekintetéből kimerültséget és nyugtalanságot olvasott ki. Marija jól látta, hogy a néni képtelen palástolni nyugtalanságát. Ezért – bár az előbb kissé már megnyugodottt – most újra elfogta a félsz. Úgy várta Polja nénit: hitte, hogy meg tudja őt védeni minden veszélytől, minden bajtól.

Megjött Fjodor Ivanovics, alig állt a lábán. Nem is vacsorázott, csak bevette a szívcseppeket, és lefeküdt.

Marija, állát a két tenyerébe támasztva sokáig ült az ágyban. Nem gondolt semmire, nem tudott gondolkodni. Ezen a napon megváltozott benne valami.

Az ő számára is megkezdődött a háború.

3

Éjjel esett. Éjjel mindig sokáig esik. Marija nyitott szemmel feküdt, nem tudott elaludni. Ezért nyúlt az éjszaka olyan hosszúra, mintha hátralevő életének valamennyi éjszakája egybeolvadt volna. Úgy érezte, az eső is, az éjszaka is örökké tart. A hálószobából kihallatszott Polina Iljinyicsna halk hangja, Fjodor Ivanovicsot keltegette. A bácsi nyögött, kiabált álmában. Végre megnyugodott. Polina Iljinyicsna elhallgatott. „Valószínűleg ő sem alszik."

Az ablak tárva-nyitva. Marija hallgatta a járdát paskoló eső egyenletes, szapora kopogását, a ház előtt elhaladó járőr döngő lépteit. Nyolc napja van már itt, de minden ugyanaz: az álmatlanság, a járőr lépte, a szívdobogás, a baj előérzete. Marija igyekezett nem gondolni a nyugtalanságra, amely éjszakákon át gyötörte. Korán kezdődtek ezek az éjszakák, alighogy elhalványult a város felett az égbolt, az utcák elnémultak, megszűnt a forgalom, kezdődtek a félelemmel teli végeérhetetlen éjszakák, kezdődött a feszült reggelvárás.

Belefúrta fejét a párnába, borzongás futott végig rajta a türelmetlenségtől, várta, mikor vetül az ablaküvegre a még élettelen, tétova fény csíkja. Aztán felemelte a fejét, felült, felhúzott térdére fektette az állát. Észrevette, hogy a reggel a városban ezzel az ablakokra vetülő bágyadt fénycsíkkal kezdődik. Reggel van, reggel! . . . – örvendezett. Mintha reggel nem történhetne baj. Reggel mégis szabadabban léleg-

zett, minden visszakerült a helyére, amit a sötétség elmozdított, elmúlt a védtelenség érzése, ismét újjáéledt a remény, amely cselekvésre késztette.

„Valamit csinálni kell, máskülönben elvesztél..." – mondogatta magának. Ez azt jelentette, hogy valamilyen elfoglaltságot kell találnia, elterelnie a gondolatait mindarról, amit megérteni nem tudott. De mihez kezdjen ő – aki tulajdonképpen semmihez sem ért – egy olyan városban, amelyet lefoglal a háború? Borzasztó dolog, ha a háború akkor tör rá az emberre, amikor még csak tizennyolc éves.

Marija felkelt. Korán van még, de minek heverjen?! Szaporán elkészíti az egyszerű reggelit: kenyér, kása, tea. Ha a néni és a bácsi munkába indul, ő is elmegy Lenához, Lena megígérte, hogy bejuttatja a könyvtárba. „Valamit csinálni kell..." Már egyáltalán nem gondolt a tankönyvekre, a felvételire. Eszébe jutott az apja. Tegnap levél jött tőle, rövidke levél, egy-két perc alatt írhatta. Az derült ki belőle, hogy valahol nem messze van, de azt sejteni sem lehetett, hogy hol. Nyugtatgatta a lányát. Az apja soha nem beszélt a levegőbe. Marija hitt neki, nagyon hitt. És egyre azt hajtogatta: minden jóra fordul, minden jóra fordul. Állandóan ez a gondolat motoszkált benne.

A néni és a bácsi elment. Indulhat ő is. Abban a szinte biztos tudatban lépett ki a házból, hogy minden jóra fordul, a fasisztákat hamarosan visszaverik, hanyatt-homlok rohannak majd vissza, ezzel véget is ér a háború, az élet visszazökken a rendes kerékvágásba, mindenki visszatér a békés munkához, amelyet most különösképpen kívántak az emberek. És elfelejtődnek ezek a napok, ezek az éjszakák, ahogy végül is minden elfelejtődik. „Újra hozzászokunk a nyugodt alváshoz, s nem kell majd lélegzet-visszafojtva figyelni a hangszórót." Ezen a gondolaton el is mosolyodott.

Az útkereszteződéstől meglódult az éjjel lehűlt szél, Marija lába elé feküdt, s röpke pihenő után továbbszáguldott, lefújta az aszfaltról az éjszakai eső után rászáradt port, úgyhogy az aszfalt kékesszürke lett. A fellángoló reggel erős és tiszta fénye megtöltötte az utcákat, az esőmosta házakat, amelyek újaknak látszottak, mintha most építették volna őket.

Nicsak, amott jön Lena.

– Hova ilyen korán, Lena? Még hét óra sincs.

– Nincs maradásom otthon. Nem lelem a helyem. Emberek közé vágyom.

Való igaz, gondolta Marija, ilyen időben az ember nagyobb biztonságban érzi magát mások társaságában.

– Nekem sincs maradásom otthon – mondta Marija.

Lena belekarolt.

– Gyere dolgozni.

– Felvesznek?

– Már felvettek.

– Hogyhogy? – Marija egészen megtorpant a csodálkozástól.

– Hát úgy – rántott egyet a vállán Lena –, hogy tegnap szóltam rólad Szofja Vasziljevnának, a vezetőnőnek. Ő meg azt mondta, hadd jöjjön.

– Komolyan mondod?

– Gyerek vagy még, nagy gyerek – csóválta a fejét elnézően Lena, és apró léptekkel elindult.

– De hiszen beadványt se írtam, a papírokat sem... – folytatta Marija még mindig mozdulatlanul, és az ajka csodálkozó mosolyra nyílt.

– Minek ide beadvány?! – szólt könnyedén Lena. – Most az egész város egyetlen család. Minden emberre szükség van. – Láthatóan tetszett neki, hogy tapasztaltabbnak látszhat a barátnőjénél. – Gyere már...

– De hiszen még csak hét óra. Hová megyünk?

– Oda – mondta pattogón Lena. – Mit gondolsz, ha nekünk nincs otthon maradásunk, másoknak van?

A tömb szélére érve befordultak a sarkon. Néhány lépés után odaértek egy öreg épülethez, amelyen ez a szerény tábla állt: „Könyvtár". Marija határozatlanságában megállt, Lena azonban dühös pillantást vetett rá, és már tuszkolta is be az ajtón.

A lányok beléptek a félkör alakú előcsarnokba. A nagy ablak velencei üvegén behulló fény az üres ruhatárra, a csupasz fogasokra, Puskinnak és Tarasz Sevcsenkónak a falmélyedésben álló mellszobrára esett.

A falióra negyed nyolcat mutatott.

Lena felfelé indult a széles lépcsőn, a szőnyegen, amelyet minden lépcsőfokhoz fémpálca fogott oda. Marija alig tudta követni. A lépcsőre is hullott a különböző színű fényből, úgyhogy Marija narancssárga, zöld, sárga csíkokon lépkedett, és a cipője is hol narancssárga, hol zöld, hol meg sárga lett egy-egy pillanatra.

A szarukeretes szemüveget viselő, ősz Szofja Vasziljevna figyelmesen megnézte Mariját, és kezet nyújtott:

– Lena mellé kerülsz, kislányom, az olvasóterem lesz a birodalmotok.

Ennyi volt az egész. Szofja Vasziljevna az asztal fölé hajolt, és gondterhelten papírokat rendezgetett. Marija még néhány pillanatig várt, aztán szinte suttogva ennyit mondott:

– Köszönöm.

Alkonyatkor pedig a könyvtárnak mind a kilenc alkalmazottja, velük együtt Marija is – az egész „női szakasz", ahogy tréfásan magukat nevezték – elindult a „gyülekezőhelyre". Így nevezték a villamosmegállót az üzlet mellett, amelynek fehérre festett kirakatüvegeit bedeszkázták. „Ez ugyanaz a megálló" – gondolta Marija, és eszébe jutottak a sebesülteket szállító teherautók. Nem, nem felejtette el őket. Arrafelé mentek, bizonyára a kórházba. A megállóban gyülekeztek a közelben dolgozó asszonyok, idősebb férfiak. Innen vitte őket a villamos a város nyugati peremére, a goloszijevói erdőbe, hogy tankcsapdákat ássanak.

– Beszállás! – kiáltotta a villamosvezető, egy ritkás, kócos szakállú öreg, amint megállt a szerelvény. – Beszállás, indulunk!

Zörögve, megállás nélkül, eszeveszetten száguldott a villamos a néptelenedő utcákon, a kocsik úgy imbolyogtak, hogy az embernek az volt az érzése, nem maradnak meg a sínen, felborulnak. Egy kanyar, egy tér, fasor, romok. A villamos most egyenesen nyugat felé rohant. Aztán még egy kanyar, még egy. Nem sokkal utána a villamos abbahagyta a vad száguldást.

– Megérkeztünk! Szedjék a lábukat! – Az öreg villamosvezető így sürgette az utasokat. – Én meg visszaindulok a hátországba – próbált tréfálkozni. – Gyerünk, gyerünk – nógatta a nőket –, nem megyek tovább.

Nem is mehetett volna tovább, mert úgy négyszáz méterrel odébb bombatölcsér vágta ketté a síneket. A tölcsér túlsó oldalán a használatlan sínek nem fénylettek, vékony rozsdaréteg vonta be őket. Behorpadt oldalú villamoskocsi árválkodott rajtuk.

Az emberek szótlanul mentek az úttesten egy tetőtlen ház mellett, amelynek csak egy fala maradt meg. Balra egy feldőlt hirdetőoszlop színházi plakátokkal. az oszlop alól pedig kilátszott egy szép nő mosolygós arca; mintha azt mondaná, hogy nem is olyan nehéz az a hirdetőoszlop.

Azután feltűntek a vas „sündisznók", a beton harckocsiakadályok. Átjáróudvaron haladtak át, félig leomlott falba ütköztek, kénytelenek voltak megkerülni. Üvegcserépen, törött edényen, bútoron lépkedtek, lábuk alatt minden csikorgott, recsegett. Óvatosan mentek, nehogy beleessenek a kiásott lövészgödrökbe. Hozzászoktak a gödrökhöz is, a harckocsiakadályokhoz is, hiszen háború van...

– Ugyan! – legyintett meggyőződéssel Lena, és a szeme sarkából Marijára pillantott. – Ezeken az akadályokon senki sem fog fennakadni, a harckocsiárkok, amelyeket mi ásunk, szintén fölöslegesek lesznek. A németeket visszakergetik, idáig nem jönnek el.

Lena azt mondta, amit a többiek. És hitt is abban, amit mondott.

Véget ért a város. A távolban erdő látszott.

Itt már sok ember volt, valamennyien ástak. A munkát egy törzsőrmester és két szakaszvezető irányította. A törzsőrmester megmutatta a könyvtárosoknak, hol ássanak.

– Itt – dörmögte komoran a jól megtermett, széles vállú törzsőrmester. – Emerre az oldalra hányják a földet – intett a fejével. – Te leszel a vezető, értetted? – ment oda Lenához.

– De nem én vagyok a vezető – szabadkozott zavartan Lena –, hanem Szofja Vasziljevna...

– Ez a parancs – végrehajtani. Értetted? Kérdés van? – nézett körül közönyösen. – Nincs? Lapátot a kézbe.

Elment egy másik csoporthoz, amely kissé távolabb már ásott.

Mariját kicsit felbátorította az a nyugalom és határozottság, ahogyan a törzsőrmester kiadta a parancsot. Valamivel jobb lett a kedve. Meg kell hagyni, gondolta megkönnyebbülve, minden úgy megy, ahogy kell. Igen, Lena, Lenka, Lenocska, a németeket visszakergetik, idáig nem jönnek el!... Megint eszébe jutott a felvételi, amelyre készülni kell, eszébe jutott Moszkva. Marija elmosolyodott.

Lapátért nyúlt.

Második fejezet

1

– Hadnagy elvtárs! – Kirjuskin híradós mintha egyenesen a fülébe kiáltott volna. – A zászlóaljparancsnok . . .

A zászlóaljparancsnok mindennap estefelé, ugyanabban az időben felhívta a századparancsnoki harcálláspontot.

Andrej szabályszerűen jelentést tett mindenről. Tulajdonképpen nem is volt mit jelentenie. Fázósan összehúzta a vállát, hideg volt a nemrég ásott fedezékben, amelynek nyirkos falát át- meg átszőtték a fagyökerek.

– Borzongok – mondta félhangosan, és megint összehúzta magát. – Még csak szeptember közepe van, mégis . . .

Mélyen beszívta a levegőt, akár a cigarettafüstöt, oldalt nyújtotta a karját egyszer, aztán még egyszer. Megcsapkodta a mellét, a combját, de nem melegedett fel. „Hű, de hideg van . . .” Hiába, ősz van, éjszaka, és közel a folyó. Régebben észre sem vette sem a hőséget, sem a hideget. Mint ahogy sok egyebet sem vett észre.

Hirtelen azt érezte, hogy nyirkos, csúszós, undorító valami mászik a homlokán araszoló mozgással. Minden bizonnyal valami giliszta. Az is volt. „Korai még, pajtás, egyelőre élek . . .” Lesöpörte a homlokáról a gilisztát. „Hülyeség, hülyeség” – suttogta maga elé, mintha önmagát akarná meggyőzni, hogy nincs jelentősége a dolognak, hogy csakugyan hülyeség . . .

Jól megtermett, daliás férfi volt, gesztenyebarna haját hátrafésülve viselte, fénytelen arca sápadtnak hatott, csak az izgalom vagy a harag ritka pillanataiban borította el pirosság; ilyenkor az arcán megfeszült a bőr, zöldes árnyalatú világos szeme szigorú lett, sötét árnyalat vegyült bele, s mintha apró jégdarabkák úszkáltak volna benne. Most nyugodt volt és kipihentnek érezte magát.

Leült a fonnyadt, de még fanyar illatot árasztó fűre, amellyel a katonák a szalmazsákot pótolták a priccsen. Mennyire másként érzi magát az ember, ha nem veszélyeztetik a lövedékek és a golyók, ha elgondolkozhat mindazon, ami széppé teszi az életet. Például itt van ez a fű. „A háború az első pillanattól kiszakítja az embert a világból, amelyben mégiscsak lehet élni. Teljesen kiesik az emlékezetéből sok

minden hétköznapi dolog, amihez hozzászokott és amit már észre sem vett: például az ágy, a vízvezeték, a vécékagyló és a többi hasonló. Mintha az emberiség még nem is találta volna fel őket. – Fanyarul elmosolyodott. – Lám, ha rövid időre kikerül az ember a harcból, máris mennyi, ide végképp nem való hülyeség jut eszébe . . ."

A fedezék kémlelőnyílásán kesernyés szél fújt be: a lövészárok előtt a rét telis-tele volt ürömmel. És nappal, amikor az üröm mozgott a szélben, úgy látszott, mintha a sík terepen egyenletes szürke hullámok futnának végig, és nekicsapódnának a lövészároknak. Andrej ismét mélyen beszívta az üröm illatával és a lövészárok földjének szagával átitatott levegőt.

Az ezredet, amely a városhoz vezető utakon vívott szakadatlan harcokban nagy veszteségeket szenvedett, ide vezényelték a második vonalba, keletre. Az alegységek itt, a folyó mentén helyezkedtek el. Az ő századára egy másfél kilométeres szakasz védelmét bízták, éppen egy széles és hosszú – három kilométeres – rét előtt; a rét túlsó végén, nyugatra egy liget fekete fésűjének egyenetlen fogai vágódtak bele az égbe, a liget jobb szélén pedig egy domb könnyű kupolája kéklett. A védővonal balszárnya elért a hídig és az úton keresztül a hídon túlra. A jobbszárnyon mély erdős horpadás süppedt bele a rétbe. A horpadás kettévágta a rétet, és a magas partot elmosva, a folyó felé nyújtózott. A folyó a lövészárkok mögött volt, a lövészárkokban éjszakánként érződött a víz hideg lehelete.

Az első vonal messze volt. Ott, a rét és a liget meg a domb mögött. Messze. Ide már meggyengülve jutott el a tüzérségi tűz moraja, csak a föld remegett nyugtalanul a lábuk alatt, ha a város szélén bombák robbantak. „Pihentek, fiúk, rendbe szeditek magatokat, és felváltotok bennünket – így búcsúztatták Andrej katonáit a helyükre álló vöröskatonák. – Legyen szerencsétek a második lépcsőben . . ."

Második lépcső? A gondolat lelassult, mintha akadályba ütközött volna, amelyet előbb le kellett küzdeni ahhoz, hogy az ember meggyőződjön annak igazáról, amiben hinni akart. „Második lépcső? De lehet, hogy az első, attól függ, merről támad" – töprengett Andrej. Tudta, hogy az ellenség gépesített egységei megkerülték a városhoz vezető utakat védő hadosztályok állásait, megkerülték északról is, délről is. A várost félkörben körülfogták. „Ki tudja, hogy ez a második lépcső-e vagy az első vonal? – ingatta még mindig kétkedően a fejét Andrej. – Minden összekavarodott, valahogy semmi nincs rendjén . . ." A Szov-

jet Tájékoztató Iroda jelentéseinek hangneme szigorúan mértéktartó volt, sejteni lehetett belőlük, hogy a helyzet bonyolult. A jelentések azt, ami a szeme láttára történt, beolvasztották az általános képbe, és ő tisztában volt azzal, hogy az egész fronton nehéz a helyzet, túlságosan nehéz, mint itt is. A kémlelőnyílás felé, majd a fedezék ajtaja felé fordította a fejét. Megszokásból fülelt: mi van odakint? Csönd volt, túlságosan nagy csönd, olyan csönd, hogy zúgott tőle a füle, egyetlen lövés sem dörrent egész nap. Mintha nem is volna háború. Lehet, hogy elvonult a német, végképp elvonult? Mit el nem képzel az ember, ha valamit nagyon szeretne. Mindenesetre csönd van. Akkor szokott ilyen lenni, amikor minden lőfegyver elhallgat, és hallani, hogyan sodródik a homok a parton, hogyan gyúlnak ki és alszanak el a csillagok a láthatatlan égen.

Andrej rágyújtott, kifújta a füstöt, ismét nagyot szívott. Ettől valahogy könnyebb és melegebb lett belül a melle.

A szeméhez emelte a kezét: a számlapon háromszög alakban villantak a foszforeszkáló mutatók – negyed egy.

Andrej a század balszárnyára készült, az átkelőhelyhez, az országúthoz. Alkonyatig minden mozgást megtiltott a híd körül, hogy semmit ne észleljen a felderítőgép, amely gyakran megjelent az égen a folyó felett. Leginkább a balszárny aggasztotta. A zászlóaljparancsnok többször a lelkére kötötte: „Vigyázz, hadnagy, az a legveszélyesebb szakasz." Persze, hogy veszélyes: ott az út és a keleti partra átvezető híd. Tegnap estefelé oda, a harmadik szakaszhoz ment Szemjon, a század politikai tisztje. Azt jelentette, hogy minden rendben.

„Igen, rendben – mondta hangtalanul Andrej –, egyelőre rendben. Az első szakaszban is, a másodikban is. Az egész zászlóalj körzetében egyelőre minden rendben. Hiszen ez a második lépcső... Valamire készülődnek. Nálunk is, náluk, a németeknél is. Támadásra? Visszavonulásra?"

A torkát fojtogatta valami. Andrej hosszan, náthásan köhögni kezdett. Aztán visszatartotta a lélegzetét. Szédült és fájt a tarkója. Az ördög tudja, mi lehet ez. Az utóbbi időben gyakran előfordult. Biztosan a kialvatlanságtól. Ha lefekszik valahol, és Valerik, a küldönce betakarja a köpennyel, nem jön álom a szemére. Ideges. Ha Valerik eléje teszi a csajkát az illatos kásával, amelyet az imént szedett ki a termoszból, eszik két-három kanállal, és kész. Talán a szokatlan csönd okozza vagy a nyugtalan várakozás? Nem akart visszagondolni arra

a nemrégi esetre, amikor légnyomást kapott. Egy bomba az út mellett robbant fel, nem messze attól a lövészgödörtől, amelyben ő feküdt. Forró léghullám csapta meg, valósággal összenyomta a koponyáját. Azt mondták, hogy orrán, száján, fülén szivárgott a vér. Való igaz, amikor magához tért, immár száraz, sötétbarna foltokat pillantott meg az ingén és a zubbonyán. Támolygott. A feje lekókadt. Olyan nehéznek érezte, mintha a bomba egész vasát benne cipelte volna. A feje lekókadt, s ettől a járása bizonytalannak látszott. Aztán úgy tetszett, elmúlt. De minek is gondolni rá!

Nem tudott szabadulni a gondolattól, hogy átkelhetnek a folyón. Hasogatta, mint a fájdalom. Nem lehet mindig csak egy dologra gondolni. De ő képtelen volt másra gondolni – egyre csak a hídra, a harmadik szakaszra gondolt, arra, milyen megpróbáltatás vár a szakaszra, ha az ellenség valóban megpróbál átkelni. Olyan érzése támadt, mintha a harmadik szakasz valahova eltávolodott volna, élné a maga külön életét, a maga veszélyeivel, a maga éjszakájával, s várna valami nehezet, talán leküzdhetetlent. És ekkor valami csak úgy húzta a balszárnyra.

„Megyek."

– Valerik!

A küldönc nem válaszolt.

2

Három hónappal előbb, addig a vasárnapig, június huszonkettedikéig Andrejnek eszébe nem jutott volna, hogy egyik napról a másikra nem végzős hallgató többé; hogy elhagyja otthonát; hogy idegen csapatok nyomásának engedve kénytelen lesz átengedni a hazai földet, egyik kilométert a másik után, fedezékbe húzódik a lövedékek és golyók elől, férgeket fog lesöpörni magáról... Nyaranta az évfolyamtársaival katonai kiképzésen vett részt. Amikor fáradtan, porosan hazatért a táborból, újra minden a régi lett – ott volt az édesanyja, ott voltak a tantermek, a vizsgák, a lányok, strandra, moziba járt, dalolt, könyveket olvasott, egyszóval minden olyan jó, örömteli, békés volt. A háború elvont fogalomnak tetszett. Igaz, az újság és a rádió gyakran hírül adta, hogy Németországban Hitler őrjöng, fenyegetőzik, zagyva beszédeket mond, de nem sokan hitték, hogy háború törhet ki. Andrej had-

nagyi rangot kapott, két rubinvörös kockát a hajtókára. Mi tagadás, kellemes érzés volt! ... És kitört a háború. Jött a behívó. Holnap, hétfőn, pontosabban tizenhét óra múlva mennie kell. „Készülődjünk, édesanyám ..." Ránézett az anyjára, s azt látta a szemében, hogy nagy erőfeszítéssel próbál ellenállni a bánatnak, amelyet ez a most kezdődő derült nap hozott. „Készüljünk ..." – felelte csöndesen, majdnem suttogva, mintha elvesztette volna a hangját. Mindig nyugodt arca levertségről, leplezetlen gyötrelemről árulkodott. Sajgott a láthatatlan seb. A háború első áldozata mindig az anya ...

Most, hogy idő és tér választotta el az édesanyjától, Andrej kívülállóként nézte, és elszorult a szíve. Megremegett. Most nem azért, mert a hűvös szél a bejáratnál fellebbentette a sátorlapot, és végigszaladt a fedezéken. Az emlékezet visszavitte az édesanyjához, aki ebben a percben olyan drága volt neki, úgy hiányzott. Még mindig ott állt az édesanyja mellett.

Még mindig ott állt mellette. Az utca szokatlanul zajos lett. Andrej szórakozottan kitekintett az ablakon, s onnan, a második emeletről látta, hogy tömegek hallgatják a rádiót, amely egyre ugyanazt mondja: kitört a háború. Az emberek újra meg újra meghallgatták, mintha nem jutott volna el a tudatukig az, ami történt. Moszkva hangja azonban figyelmeztette őket: baj van, nagy baj! „A mi ügyünk igaz ügy, az ellenséget szétverjük, miénk lesz a győzelem!" – harsogta az utcán a hangszóró, és ebben hinni kellett. A mama némán szedegette össze Andrej holmiját, a szeme már szárazon, feszülten fénylett, az arca sápadt volt, a keze azonban tette, amit tennie kellett. És a kezével egy ritmusban mozgott csapott válla. Andrej ügyelt rá, hogy semmi fölösleges holmit be ne csomagoljon, hol egy pulóvert, hol egy gyapjúzoknit, hol meg valami mást dobott félre. „Minek az, édesanyám? Mi szükség van rá? ... Egy hét múlva, de legfeljebb egy-két hónap múlva hazajövünk. Hitler nem tudja, kit támadott meg. Majd mi megmagyarázzuk neki. Fegyverrel utóvégre mi bátrak vagyunk, édesanyám" – tréfálkozott, és még el is mosolyodott. „A bátrak is elesnek" – mondta ugyanolyan csöndesen az anyja, mintha önmagával beszélne. Andrej csakugyan biztosra vette, hogy egy hét múlva, egy vagy két hónap múlva minden véget ér. Az anyja mindig nagy lelkierővel viselte el a bánatot, akármekkora volt is. Távol tartotta a fiától, mindenkitől, mintha nem lett volna kétsége afelől, hogy megbirkózik a bajjal egyedül, s hogy ez joga és kötelessége. Olyan nagy lelkiereje volt, hogy

valóban úgy tetszett, nincs olyan nehéz helyzet, amellyel meg ne birkózna. Soha semmire nem panaszkodott, a kívülálló azt hihette, hogy az élete könnyű és felhőtlen. Mi lehetett volna nehéz neki, ha szükség esetén az életét is odaadta volna őérte, a fiáért. Boldogan megtette volna. Csak egy anya érthet meg igazán egy másik anyát: van valami bennünk, ami több, mint emberi. Hol lehet most, sikerült-e evakuálnia, mi van vele? Andrej semmit sem tudott róla. Furcsának, képtelenül igazságtalannak érezte, hogy az óriási térségeken eltűnt az édesanyja, aki neki életet adott, akitől mindent kapott, s ő tud enni, aludni, ábrándozni.

Nem tudta volna okát adni, miért, de elképzelt egy erdei házikót valahol Szibériában, egy magányos házikót, amelynek nyitott ablaka belebámul az éjszaka sötétjébe, az édesanyja pedig szótlanul ül az ablaknál; nem gyújt világot, vár; a fény elvonja az ember figyelmét akkor is, ha gondolatait csak egyvalami tölti meg, a várakozás. Felkészült rá, hogy sokáig várjon, ha kell, az örökkévalóságig! Végső soron az örökkévalóság is vigasz. Az anyák hisznek abban, hogy várni kell, várni kell, és várnak is... Andrejnek eszébe jutott, mit mondott az anyja: „A bátrak is elesnek..." „Elesnek, édesanyám, és lehet, hogy elsőként. Most már tudom. – Ez a gondolat annyira hatalmába kerítette, hogy úgy érezte, mintha hangosan mondta volna. Lassan, mintha erőfeszítésébe kerülne, elfordította a fejét, látni akarta az anyját, akivel beszélt. Állt a sötétben, az összegömbölyödve, mélyen alvó Valerik mellett. – Nyugodj meg, édesanyám, ne legyen olyan nehéz a kő a szíveden. Légy nyugodt, ha tudsz, ott, ahol vagy..." Elképzelte az édesanyját, olyannak, amilyennek akkor látta, amikor a holmiját szedegette össze, látta külsőleg nyugodt arcát, elgyengült kezének mozdulatait. Látszólag törékeny, de olyan serény, fürge keze nem ismerte a fáradtságot, ez a kicsi, de erős kéz mindent tudott – főzni, varrni, mosni, mosogatni, takarítani és még ezer más dolgot... A mama tekintete mindig nyílt volt, vidám, néha kicsit szomorkás, és mindig együttérző... Szív alakú, mosolygós szája soha nem árulkodott bánatról, pedig érte bánat. Andrej emlékezete szerint csak egyszer törte meg mamát a fájdalom – amikor őt, a frontra induló fiát búcsúztatta. Van-e bátrabb lény az asszonyoknál? Nincs. Persze, hogy nincs. Talán a férfiak a háborúban vetekedhetnek velük. Andrej most megpillantotta az anyját egyedül, magányosan, az éjszaka nyomasztó terhével, és vágyott hozzá, szólongatta, már nem tartott attól, hogy valaki meghallhatja.

Hívta, hogy egy kicsit legyenek együtt, ha nem sokáig, legalább addig, amíg beköszönt a reggel, mert a világosság mindig visszaadja a reményeket, amelyeket az éjszaka a sötétbe húz és lerombol. Tudta, milyen nagy szüksége van az anyjának arra a reményre, hogy ő, az egyetlen fia visszatér. És amióta az eszét tudja, ez volt az első eset, hogy az anyja nem válaszolt neki . . .

Az édesanyja képe, amelyen meglepően ismeretlen vonásokat fedezett fel, nem halványult. De jó lenne látni a valóságban . . . legalább egy pillanatra . . . Ez a pillanat nem egyhamar jön el. Andrej csaknem biztosra vette, hogy beletelik egy idő, amíg a világ visszatér a június előtti állapothoz. Megtépve, tönkretéve, romokban heverve, akár egy földrengés után, későn, de visszatér. Lehetséges, hogy már nem lesz olyan tiszta és felhőtlen, mert semmi nem múlik el nyomtalanul – ingatta a fejét bánatosan. Vagy az is lehet, hogy ennek a tébolynak a szörnyűsége csak annak az emlékezetében marad meg, aki most a golyózáporban a földhöz lapul, majd felugrik és megy tovább az égő városokon és falvakon keresztül, s mindennek ellenére életben marad? Az idő múlásával a távolba vesznek ezek az éjszakák is, amelyekben több a félelem, mint a sötétség, elfelejtik az ágyúk halált hozó tüzét is, a lövészárkok tépett földjét is, amelynek olyan barna a színe, mint az alvadt véré, a sebesültek fájdalmát is, amely a testüket szaggatja, mielőtt meghalnának – az idő a múltba tol hátra mindent? De azért nem olyan messzire, mintha mindez sohase lett volna. Nem, nem. A baj és a bánat napjai nem enyészhetnek el.

A szerelem, a boldogság visszatér. Ez biztos. Utóvégre az embernek jutalmat kell kapnia, amiért vállalta, hogy így éljen ezen a földön! . . .

3

– Valerik! . . :

Andrej körbe forgatta a zseblámpát, és az éles fénykörben megpillantotta Valerik kisfiús arcát, amely éppoly fehér volt, mint a lámpa fénye. Összegörnyedve feküdt a földön, összetett kezét gyermek módjára a feje alá tette, térdét esetlenül felhúzta, mintha arra sem lett volna érkezése, hogy kinyújtózzék, mielőtt az álom teljesen hatalmába kerítette. A lélegzetét sem lehetett hallani, s bizonyára nem is álmodott. Tábori sapkája, amelynek a teteje szétnyílt, azokra a papírhajókra em-

lékeztette Andrejt, amelyeket az édesanyja hajtogatott neki gyermekkorában. A sapka ferdén hátracsúszott a fiú tarkójára, sima homlokát eltakarta egy hajtincs.

Andrej megveregette Valerik behajtott térdét, de a fiú nem mozdult, csak hosszú sóhaj szakadt ki belőle. Andrej jól tudta, hogy az álom süket, legyőzhetetlen erő, s néha olyankor sem szabadul tőle az ember, ha bombák potyognak mellette. Az elmúlt napokban és éjszakákon ismerkedett a számára új tereppel, a biztonság kedvéért szemügyre vette, hogyan lehet megközelíteni a század állásait, végigjárta a partot – az átkelőhelytől felfelé haladva a fenyvesig és az erdős horpadásig – a balszárnytól a jobbszárnyig. És bármerre járt, Valerik mindenütt mellette. „Jól van, hadd aludjon – gondolta Andrej. – Egyedül is eltalálok." Ő maga is alaposan elfáradt, noha az utóbbi napok harc nélkül teltek.

– Törzsőrmester – szólalt meg Andrej.

A fedezék másik sarkában mocorogni kezdett egy álmos ember.

– Elég az alvásból. Ellenőrizd a nyugvásbiztosítást az első és a második szakaszban. A harmadikban magam ellenőrzöm útközben, oda megyek.

– Ellenőrizhetem – dörmögte kelletlenül, vagy tán leereszkedőn Piszarev törzsőrmester, századparancsnok-helyettes. Szuszogva vesződött a csizmájával. – Ellenőrizhetem, habár fél tucat nyugvásbiztosító és tucatnyi harcfedező alegység van előttünk. Úgy vagyunk itt, mint az őrangyal védőszárnyai alatt...

– Törzsőrmester! – reccsent rá Andrej.

– Értettem, ellenőrizni – mondta sietve Piszarev.

Úgy látszik, már felhúzta a csizmáját, mert felállt. Andrej ismét felkattintotta a zseblámpát. Piszarev kicsit előrehajolva éppen a zubbonya nyakát gombolta, amelynek hajtásán négy háromszög látszott, hüvelykujjának és mutatóujjának megszokott mozdulatával megigazította csíptetőjét, amelyet rugós talpacskák szorítottak az orrnyergéhez, tett egy lépést, beleütközött a fedezék bejáratát elzáró sátorlapba. Magas, esetlen alakja beleveszett a sötétségbe.

Andrej töprengve álldogált.

– Kirjuskin – szólította a híradóst, aki egy lőszeresládán ülve bóbiskolt a telefon mellett. Hosszú nyakán előrecsuklott a feje; horkantva felkapta a fejét, riadtan pislogott, majd fejét a térdére ejtve újra elaludt. – Kirjuskin!

Kirjuskin zsibbadt lábát váltogatva, csüggedten lógó karral már Andrej előtt állt.

– Ide hallgass, ne aludj. A telefon azért van, hogy légy résen, és nem azért, hogy aludj mellette.

– Hogy mondhat ilyet, hadnagy elvtárs?! Hát el lehet itt aludni? – kérdezte Kirjuskin fakó, álmos hangon.

– Hát vigyázz, tartsd a vonalat.

– Értettem, tartani a vonalat. – Majd hadarva megismételte: – Tartani a vonalat...

Kirjuskin mindig szaporázta a szót, mintha attól tartott volna, hogy félbeszakítják, s nem tudja végigmondani.

Andrej kimászott a fedezékből.

Az éjszaka rögtön útját állta: sűrű fekete sötétség vette körül.

Megállt. A lába érezte a csizma súlyát. Kőből van talán? ... Úgy látszik, a lába még nem elég pihent.

Mennyit kellett talpalnia a visszavonulás keserves útján, amíg aztán a Dnyepernél találták magukat! Útjukba akadtak más folyók is, de azokra nem emlékszik; úgy adódott, hogy még inni sem tudott belőlük, olyan gyorsan hagyták maguk mögött őket, ahogy a katona elhagyja azokat a tárgyakat, amelyeket nem vihet magával. És a súlyos, egyenlőtlen harcok. Visszavonuláskor a harcok mindig egyenlőtlenek – visszavonulni még nehezebb, mint támadni, gondolta szomorúan Andrej. A veszteségek szűnni nem akaró érzése állandóan vele volt. A feladott föld – a kaszálatlan mező, mögötte a rét, a ki tudja, merre kanyargó szerény kis ösvény, a kékesszürke fűvel benőtt testhalom, az erdő a folyó mellett – különösen a szívéhez nőtt, és mintha a szeme láttára pusztult volna. Majd megszakadt a szíve azokért a harcosokért, akik ezen a földön estek el; sebükből még szivárgott a vér, kezükben gránátot szorongattak, ujjuk görcsösen ráfeszült a puska ravaszára, úgy feküdtek ott, mintha még élnének, és az elvonulók otthagyták őket.

Valahol itt kell lennie a cserjésnek. Andrej kinyújtott karral tapogatózott. Pontosan egy nagy, lilás csillag alatt állt, fel kellett emelnie a fejét, hogy láthassa. Felemelte a fejét, és egészen kicsinek, parányinak érezte magát, és e határtalan, elérhetetlen magasság mellett minden baj eltörpült, elmosódott. Lesütötte a szemét, s egy ideig még benne fénylett a nagy lilás csillag, benne feketéllett az ég üressége. Aztán lerázta magáról ezt az érzést, visszatért a tennivalóihoz. Vagy háromszáz méterre van egy nyugvásbiztosítás. „Igaz ugyan, hogy ez a második

lépcső, de az ördög tudja, az ellenséges felderítés bármilyen résen beférkőzhet, az érintkezési pontokon is becsúszhat. Ellenőrzöm a biztosítást, aztán visszafordulok és elmegyek a lejtőig." A lejtő a század balszárnyán volt.

A század balszárnya ívben érte el az átkelőhelyet. „Ha úgy adódik, a német természetesen az átkelőhely felé próbál áttörni, hogy a túlsó partra jutva elvágjon és körülzárjon itt bennünket. Az átkelőhely azonban messze van neki: az átkelőhely előtt van egy erődített szakasz a város szélén és maga a város, ha nyugatról... de ha keletről... Onnan meg éppen messzire van. Habár azt mondják, északról és délről a hátunkba került, de nem olyan egyszerű ott összezárni a szárnyakat" – latolgatta a helyzetet Andrej. Most olyannak látta a harchelyzetet, amilyennek látni szerette volna, és olyan utakra terelte a németeket, ahol biztosan vereség várna rájuk, és világosan elképzelte a Vörös Hadsereg egységeinek támadását.

A szeme lassan hozzászokott a sötétséghez. Most már bátrabban lépdelt. A lövészárkok mögötte maradtak. „Ők csak támadnak, mi meg csak visszavonulunk" – folytatta a töprengést. Ez sehogyan sem fért a fejébe, ellentmondott annak, amire készült, amiben hitt. Hitte, hogy az ellenséget, ha támad, még a saját területén nyomban szétverik. „Minket támadni tanítottak. Visszavonulni nem... Most mégis visszavonulunk." „A visszavonulás ugyanannyi áldozatot követel, mint a támadás, és mi mégis visszavonulunk." Andrej azon kapta magát, hogy fellélegzett. Igen, rájött arra az egyszerű gondolatra, hogy talán még a támadásnál is nagyobb hősiesség kell ahhoz, hogy az ember visszavonuljon, de ne veszítse el a fejét, tovább harcoljon, és higgyen abban, hogy az ellenséget szétverik, hogy a visszavonulóké lesz a győzelem. Ez a gondolat némiképp megnyugtatta Andrejt. „Igen – igyekezett meggyőzni magát –, az ellenség földjén ér majd véget a háború. Másként nem is lehet! Másként nem is lehet! Másként nem is lehet!" – kiáltotta háromszor, és úgy érezte, vérző szíve megkönnyebbült. Innen a század nem hátrál, a zászlóalj nem hátrál, az ezred nem hátrál. „Hamarosan támadunk – próbálta elhitetni magával. – Ilyen védelmi vonalat, ilyen vízi terepszakaszt nem lehet feladni! Hogy foglaljuk majd vissza? Nem, innen egy tapodtat sem hátrálunk. A század is a szokásos feladatot kapta: ássa be magát. Beásta magát. A harcosok pihennek egyet, kialusszák magukat. Aztán megindulnak előre..." Ettől a gondolattól enyhült a szorongása, elmúlt a fáradtsága. A szívébe remény

költözött, elsöpört mindent, ami az útjában állt, felsorakoztatott mindent, ami nyugtatta Andrej kimerült tudatát. A hadnagy kényszerítette magát, hogy arra gondoljon, most már másként lesz: itt, a Dnyeper partján elmúlik a baj – és hitt is abban, amit gondolt. „Az a baj, hogy mi még nem arattunk győzelmeket, és ez a legszörnyűbb, a harcmezőn fekvő elesett bajtársak látványánál is szörnyűbb."

A sötétség kiürítette a terepet, minden látható, minden élő elhagyta a földet. Az ember lába alatt azonban kéretlenül megelevenedtek a kövek, a kátyúk, a száraz gallyak. Itt, az ellenfél közelében a sötétség hatalma különösen nyomasztó, itt mindentől ijedezik az ember, még a csizmája alatt zizegő fűtől is. Andrej szerette volna megszaporázni lépteit, de nem sikerült. Kinyújtotta a karját, mintegy tapogatta az utat, és nem látta a tulajdon kezét. „Szinte hihetetlen, hogy a földön fény is van..." Már megszokta, hogy éjszaka éljen, és felidézzen emlékezetében olyan tájékozódási pontokat, amelyeket nappal figyelt meg. Az ellenfél állásai felé nagy rét terült el, amely az ürömtől ezüstös árnyalatot kapott; már vöröses színben játszó bozótos és messziről alig kivehető kékes bokrokkal benőtt domb magasodott a nyugodt, sárga tengerhez hasonló széles, lekaszált tábla túlsó végén; még tovább, jobbra vörös téglás malom látszott. „Igen, malom. Magam is láttam a jókora, másfél tonnás malomköveket." Mindebből most semmi sem volt, minden elment a nappali fénnyel. Az ember azt hihette, hogy a földgolyó mozdulatlanná dermedt, hogy az idő is megállt, nem köszönt be az új nap. A világ kihunyt...

Végre bokrokba ütközött. „A füzes" – jutott eszébe. Sűrű füzes húzódott egészen a vízig.

Andrej kicsit oldalt került. Megfeszítette a válláról lecsúszó géppisztoly szíját. Fülelt, hátha hall valamilyen figyelmeztető neszt. A sötétség mintha növelte volna a csöndet, elnyelt minden hangot – a kopár homokon kószáló szél neszét, a fű zizegését. Ezért hallotta olyan tisztán saját lépteit, hallotta, hogy sodródik a homok a talpa alatt, még a saját lélegzését is hallotta.

Halk kiáltásba ütközött.

– Állj!

A nyugvásbiztosítás. Andrej lépteit lelassítva, halkan, de érthetően megmondta a jelszót. Valaki visszasúgta a választ. Andrej arra tartott, ahonnan a hangot hallotta.

– Minden rendben, parancsnok elvtárs.

– Úgy is kell – felelte fojtott hangon Andrej. – Jól nyissátok ki a szemeteket. Mind a kettőt! Ne tévesszen meg benneteket, hogy csönd van.

– Jobb lenne, ha nem volna csönd, parancsnok elvtárs. Ha csönd van, mindentől retteg az ember – vallotta be egy már nem egészen fiatal, rekedtes hang.

Hát ez csakugyan nem békés csönd volt. Mintha körös-körül minden, a rét, a horpadás, a bozótos, a domb megrémült és elrejtőzött volna. A lövészárok előtt és mögött robbanó lövedék, a géppuskaropogás összeköt az ellenféllel, az ember tudja, merre keresse, védekezik vagy támad. A csönd viszont az első vonalban elválaszt tőle, és ez mindig veszélyt rejteget.

„Itt rendben van a biztosítás. Hát jobbról és balról? – töprengett Andrej. – Csak el ne kényelmesedjenek a fiúk, mondván, hogy az ellenség messze van, ez a második vonal, és így tovább. Ahogy a fronton lenni szokott: lélegzetvételnyi szünet, és máris miénk a világ! Az első vonalból hátramegy vagy száz méterre, a bokrok közé, hogy elvégezze szükségét, és már azt hiszi, a hátországban van... Lám, Piszarev is mit mondott: »Úgy vagyunk itt, mint az őrangyal védőszárnyai alatt«... Van min töprengenie Szemjonnak is, hiszen politikai tiszt."

A lába a homokba süppedt, ezért lassan haladt. Valami reccsent nem messze. Andrej fülelt. Talán fenyőág törött le, a hangból ítélve az lehetett. Állt és fülelt. Kénytelen volt fülelni. A háborúban minden álnok. „Ág volt" – nyugodott meg. Folytatta útját.

Végre eljutott a bozótosba. Távolabb, a domboldalon, a parton tejfehér fény derengett: még az éjszaka sem tudta kioltani a nyírfák vidám fehérségét. Andrej a nyírfák felé tartott, szemben a széllel, amely a folyó hűvösét hozta.

4

Andrej szeretett volna megfeledkezni az éjszakáról, a sötétségről, a tapadós homokról, megfeledkezni a földigilisztákról, a nyugtalanító balszárnyról. A nyírfák kioltatlan fehérsége és ez a szél arra emlékeztette, ami – jól tudta – nem létezik többé. Azazhogy létezett: őbenne élt és biztos védelmet nyújtott a pusztulás ellen.

Emlékezete újjáteremtette a közelmúlt ma már szinte valószínűtlen világát, és úgy merült bele a múltba, mint élő valóságba – már nem éjszaka volt, hanem nappal, gyönyörű nappal, amikor nem lehet senki boldogtalan. Vasárnap! Még arra is emlékezett, milyen illata volt annak a vasárnap reggelnek: az átmelegedett föld, a kék ég és az ugyancsak kék víz illatát árasztotta. Mint nyáron mindig, vasárnap reggel ment a folyóhoz. A víz nem messzire volt. A folyót körülveszik a Bug és az Ingul partjaira épült városnak, a hajóépítők városának négyzet alakú negyedei: bódító illatú virágzó akácfák fogják körbe; a lába alatt az aszfaltot meleg és fény aranyozza, mintha az utcákon végeérhetetlen ünnep vonult volna. Szerette ezt a várost, a világ legszebb városát. Nem vette észre a homokviharokat, sem azt, hogy édeskés, ízetlen a víz, sok mindent nem vett észre, ami bármely más városban bizony nem tetszett volna neki. Szülővárosát most. hogy távol volt tőle, talán még szebbnek látta, mint amilyen valójában volt; talán öntudatlanul is olyannak alkotta meg képzelete, amilyennek látni szerette volna: kiegészítette azzal, ami bizonyára hiányzott belőle, és felruházta mindennel, amit csak a szeretet képes felhozni az álomvilág mélységeiből. Még a háborút is elterelte városától. Megpróbálta elképzelni az ásító bombatölcséreket az ismerős utcákon, az oldalukra dőlt házakat, a kiszakadt ajtó- és ablaktokokat, a kitárulkozó szobákat, amelyekben senki sincs – emberek nélkül a szobák holtak –, megpróbálta mindezt elképzelni, de nem sikerült. Csodálkozva nézegette a vidám utcákat, a fölöttük ujjongó eget, a házakat, amelyeket zöld, de kicsit poros akácfák oltalmaztak, a lármás tereket és minden egyebet, mintha kételkedne abban, hogy mindez csak volt, s még inkább, hogy mindez van.

Mi ez?! Hogy ver a szíve!... Megrémült, hogy a látomás eltűnhet. Mozdította a fejét, még a kezét is kinyújtotta, hogy visszatartsa!

És a látomás nem tűnt el, beleivódott a kihalt éjszakába. Ő ment, egyre ment a városban, amelyet egyik szélétől a másikig ismert, és nem tudott kijutni belőle, mintha eltévedt volna az utcákon. De nem is kereste a kivezető utat. Elmegy addig a kereszteződésig, és valami okból irányt változtat, befordul a Malaja Morszkajára, az iskolához, ahol ősszel kezdi tanítani a történelmet. Ez jó iskola, a legjobb a városban: a kitüntetéses diploma mégis ér valamit, gondolja mosolyogva.

Mosolyog, érzi ajkán a mosolyt, és ez olyan kellemes. Már a Szovjetszkaján jár, a főutcán, amelyet egykor Szobornajának – Székesegyház utcának – hívtak. Úgy tetszett, hallja Kaszjan Fedulovnak, az idős

költőnek a hangját, neki küldte el a verseit. Ide küldte – nézi a nagy épületet –, ide, az újság szerkesztőségébe hozta a postás a levelét. A szenvedélyes verssorokat Tanyusának kellett volna elküldenie az Admiralszkaja huszonháromba. A szerkesztőségtől kapott visszautasítás azonban kevésbé zavarta, mint a leány helytelenítése. Megy tovább, közeledik a térhez, és Lenin mintha lelépne a gránittalapzatról, tesz egy lépést felé, és figyelmesen néz rá . . .

Még mindig szülővárosában van, kiér a térre, látja a színház ünnepélyes tömbjét, szemben a Verescsagin képzőművészeti múzeumot, a sétányt, hallja a víz álmos csobbanását a part alatt. Odább van a Gyikij Szad mint zöld kerítés a lejtős parton, aztán éles kanyar következik, és a partokat széttolva már együtt folyik az Ingul és a Bug. Ezüst övként fogják át a külvárosokat. Itt nem volt olyan utca, amelyet ne ismert volna töviről hegyire, mintha maga vágta volna őket, maga építette volna a házakat, különösen azt a házat, a huszonhármast a napsütötte Admiralszkaján, amely oly kedves volt neki . . . Itt minden emlékszik őrá és szélesen, őszintén kitárulkozik előtte, mintha arról akarná meggyőzni, hogy semmi nem veszett el, minden megmaradt az utolsó porszemig a járdán. Leballag, átmegy a fa úszóhídon, aztán a homokos parton folytatja útját. A lába belesüpped a napsütésben átforrósodott homokba, szétrombolva a szél építette hosszú taréjokat. A széles, kék víz, amely így, messziről nézve is langyosnak tetszik, mintha összevegyült volna az éggel, és a csónakok nyugodt vonalai mintha elúsznának az égbe. Csak a szemközti, meredek partnál sötét, sebes a víz.

Ez a megnyugodott, kiegyensúlyozódott világ, amelyben nyoma sem volt bánatnak, olyan rendkívül tisztán rajzolódott ki emlékezete redőiben, mintha valaki összeszedte volna és felszínre hozta volna, és most a részletek rendszertelenül kapcsolódtak egymáshoz, kellemesen keveredtek. Ez a kép olyan közel jött, hogy már nem emlékezés volt, hanem örömteli valóság, s egy pillanatig el is hitte, hogy ott van előtte. Az emlékezet furcsa módon ezt őrzi meg, nem azt, azt és nem amazt, s gyakran egészen lényegtelen dolgokat. Ki tudná megmondani, miért, emlékezetébe vésődött a forró homok a talpa alatt, az örvénylő víz a meredek part alatt, a távolba beleolvadó csónakok vonala . . . Mindössze annyi történik, hogy amikor az ember nem érzi jól magát, megpróbál elrejtőzni az emlékek világában, és furcsa módon a múltból a leghétköznapibbat kelti életre. Vagy talán minden jelentőssé válik, ha a múltba vész? „Bizonyára" – gondolta Andrej.

Ezek a hosszú és gyötrő hónapok nem tudták eltávolítani az elmúlt júniust és az addig eltelt éveket, amelyek most egy napba, egy békés vasárnap reggelbe sűrűsödtek; ez a reggel most is ott csillogott a szemében, ott hangzott a fülében. De hogyan is válhatott volna múlttá, amikor még nem hullott le a fák zöld levele, nem apadt ki ennek a nyárnak a melege. Ez soha nem válik emlékké, mindig jelen marad, nyugtalanítani fogja, fájdalmat és örömet fog okozni neki. Azért, mert az élet szép.

Egészen a múltban van, és ott is akar maradni. Továbbmenni nincs hová. Azon túl már nem az élet van. Azon túl ez van: a háború.

Az iskola, a legjobb a városban, a Lenin tér, a kitüntetéses diploma, a fehér part a kék víznél – mindez abból a verőfényes napból való. Tanyusa az Admiralszkaja huszonháromból, Kaszjan Fedulov költő szintén abból a vasárnapból való . . . Mindez, és anyja mosolya, figyelmes szürke szeme, a zajos fények az esti utcán, a nagy csillagok, amelyekkel mintha kiverték volna az ibolyaszínű eget, az állandó várakozás valami ismeretlenre, valami jóra, és – a bombák, a lövedékek, a golyók, a halott legények, akiknek erős karja csodaszéppé tehette volna a világot, a lerombolt városok, a föld, amely ahelyett, hogy élelmet adna, temetővé vált, mindez, ami oly távol esik egymástól, ami annyira összeférhetetlen, egybeolvadt emlékezetében, mintha az egyik már elképzelhetetlen volna a másik nélkül. „Lehet, hogy már soha nem lesz semmi jó? Lehet, hogy csak ezek a szép emlékek maradnak meg abban a sok rosszban, ami még ránk vár? . . .” Ezt iszonyúnak érezte.

„Nem szabad megtömni az ember fejét tartalmatlan dolgokkal. – Andrej dühös volt önmagára. – Nem való, hogy amikor a háborúban az embernek jut ideje töprengésre, mindenféle zagyvaság jut az eszébe. A háborún kívül minden badarság. Badarság, és nincs értelme, hogy az ember megtömje vele a fejét. Csak a tettek, a cselekedetek számítanak, habár az első vonalban előfordul, hogy hirtelen kell cselekedni, előbb, mint gondolkodhatna az ember. Itt meg, az első vonaltól kicsit hátrább, lám, már hajlamos az ember az emlékezésre.” Ő is önkéntelenül hagyta, hogy az emlékek hatalmukba kerítsék. Akárhogy vesszük is, az időt gyakran kitöltötte valami megnyugtató, valami, amit nem csak úgy kitalált. Mint most is.

Megbotlott egy zsombékban, és ez kizökkentette a városból. Már nem a Malaja Morszkaján ment, nem az iskola mellett, nem a Szovjetszkaján, az egykori Szoborszkaján, a napsütötte utca egyszerre átvál-

tozott éjszakai rétté, jobbra egy ligettel, dombbal, balra egy folyóparttal. Minden megszakadt, eltűnt a város, eltűnt az ifjúság, az ég megfeketedett, eltűnt Andrej feje fölül, s a sötétség azt tehette vele, ami jólesett. Most szaporábban szedte a lábát, az emlékek nem fogták vissza lépteit, mögötte maradtak, ott, ahol hirtelen megszakadtak. Minden lépéssel egyre messzebb került június, a vasárnap... Andrej megérezte a magány keserű erejét. Próbált kitörni ebből az állapotból, de nem tudott. A magány szétáradt az éjszakában, a zárt térben, benne magában, és ez nyomasztotta. Gyerünk minél hamarabb a balszárnyra, ott van Szemjon, ott van Vologya Jakovlev szakaszparancsnok, ott vannak a harcosok, fény van a fedezékben, nem valami szemet gyönyörködtető, hanem bágyadt, de fény.

Itt kell elfordulni a lejtő felé – próbálta felismerni a terepet. A fenyők épp a fordulónál állnak. Lábával kitapogatta az ösvényt. Onnan tudta, hol az ösvény, hogy ott nem zizegett a talpa alatt a fű. Itt is van a lövészárok. Már nincs messze a harmadik szakasz, a fedezék. Az átkelőhely sincs messze.

Egyszer csak fojtott hangot hallott. Egy másik, szintén fojtott hang válaszolt, majd megint minden csendes lett. Éjszakánként az ellenség légi felderítése szinte teljesen szünetelt, így hát a harcosok kimásztak a lövészárkokból, hogy megmozgassák zsibbadt lábukat, kiegyenesítsék a derekukat. „Adj egy kis mahorkát, komám. Nagyon kiéheztem a füstre..." Néhány lépés után Andrej jóízű horkolást hallott, mintha nem is bokrokból, hanem kemence mellől jönne.

A katonák persze elégedettek, már több napja nem lőnek rájuk, nincsenek sebesültek, nincsenek halottak. Elnyúlhatnak a homokon, a fűben, kiegyenesedve járhatnak, messze van az első vonal, ha semmi nem változott ezekben a napokban.

Andrej örült a hangoknak, a horkolásnak: folytatódott az élet, zavaros, zord, de mégiscsak élet.

Odaért a part menti bokrokhoz. Irányt változtatott, egyenesen a lejtő felé tartott. Előtte, mint az éjszaka álmos szobrai, nehézkes és fekete, a sötétségnél is feketébb árnyak tűntek elő, a híd rácsos tartói. Andrej mentében nézte őket, a híd a dermedt folyó felett függött, és cseppet sem került közelebb, messzinek látszott, olyan távolinak, mintha a háború túloldalán volna.

Olyan sötétség és olyan csönd van körös-körül, mintha minden elpusztult volna.

– Andrej? – hallotta Szemjon hangját.

Lassította lépteit.

– Én vagyok, Szemjon ...

– Ide gyere, ide. – A hang sürgető, nyugtalan.

„Történt valami?..." – Andrej szíve összeszorult. Alig bírta mozdítani a lábát.

– Erre, hadnagy elvtárs ... – Vologya Jakovlev szakaszparancsnok magas alakja állt előtte. Megérintette Andrej vállát, és előreindult.

Andrej követte. Az egyik bokornál leült a harmattól nyirkos, szétterített sátorlapra Szemjon mellé.

– Látod azt ott? – Szemjon valószínűleg az út felé intett.

– Látom.

5

A lejtőről látszott, hogy fel-felvillannak a gépkocsik hideg fényszórószemei, amelyeket kék festékkel résnyire szűkítettek. Mintha kipontozták volna velük a sötétség mélyéből előtűnő utat, amely a hídhoz és onnan tovább, a bal part mélyébe vezetett. A fényszórók lépten-nyomon kihunytak, és ilyenkor az út megszakadt, de a szem még mindig ugyanott látta, ahol a sötétség eltakarta. Aztán a fények újra felvillantak, és helyreállították az utat. Andrej nézte a barátságtalan kis fényekkel kirajzolt éjszakát. A fények becslésre nem lehettek messzebb ötven méternél. Ő azonban pontosan tudta, hogy a kanyarig toronyiránt fél kilométer. Fél kilométeres nyugodt térség, amelyet nem szaggattak fel bombák és lövedékek; olyan csönd honolt fölötte, hogy délben hallatszott, ahogy sodorja a szél a földön a magányos felhők árnyékát. Aki megjárta a háborút, tudja, mi ez. Most azonban ez az ötszáz méter átalakult, tele van homályos nyugtalansággal. Andrejnek úgy rémlett, hogy mindjárt kelepelni kezd valahol egy géppuska.

– Látod? – szakította félbe Andrej töprengését Szemjon. Fájdalom és düh érződött a hangjában. – Érted?

– Értem – válaszolta Andrej. Értette, mire gondol a politikai tiszt: az egységek átkelnek a bal partra.

Onnan, az átkelőhely felől távolodó motorok elmosódó zúgása hallatszott. Az út kelet felé haladt. Mit jelent ez? Visszavonják a megyengült egységeket vagy új vonalat foglalnak el? „Lehetetlen, hogy

feladjuk a várost. Nem tesz semmit, hogy az ellenség beékelődött a védelmünkbe – nyugtatta magát Andrej. – Háborúban előfordul ilyesmi. A mieink a szárnyakon fognak támadni, elvágják az áttört egységeket, körülzárják őket. És kész a katlan."

– Robognak, hogy robognak . . . – Vologya Jakovlev hangja értetlenségről árulkodott.

Andrej megigazította a két térde közé állított géppisztolyt. Percekig tartott a nyomasztó csönd.

– A német nem veszi észre ezt a mozgást? – kérdezte Szemjon.

Andrej hallgatott. Aztán mintha eszébe jutott volna Szemjon kérdése:

– És ha látja? Az utat, és főként az átkelőhelyet nem fogja bombázni. Neki is szüksége lesz rá, ha támad . . .

Szemjon érezte, hogy megremeg Andrej keze, amely hozzáért az ő térdéhez, Andrej végképp búcsút mondott annak, aminek még fél órája, idejövet hitt. A remény pontosan annyira tetszhet valóságnak, amennyire az ember megőrzi magában. Amíg csukva van a szeme a környező világra . . . Az út, amely odalent húzódik, felnyitotta a szemét.

Szemjon még hozzátette:

– Hát persze, az ellenségnek szüksége van az útra és a hídra. De annak sincs értelme, hogy kiengedje a kezéből az élő erőt és a technikát. Bombázni fog az átkozott.

Andrej hallgatott. És ez a hallgatás nagyon nehéz volt.

Nem könnyű kitalálni az ellenség szándékát. Minden elkezdődhet most mindjárt . . . Ettől a gondolattól Andrej majdnem elvesztette a fejét. Talán azért, mert mást, jobbat várt. De akármit jelentsen is ez az éjszakai mozgás, nem ígér semmi jót.

Egyszerre mintha elfújták volna a nyugalmat, a pihenést a második vonalban, azt a megszenvedett feltételezést, hogy vége a kudarcoknak, amelyek miatt az ezred, a zászlóalj, a század egyre beljebb vonult az országba, ahova csak győztesként volt joga bevonulni – mindezt elsodorta a most történtek nyomasztó súlya. Máskor, ha a zászlóaljparancsnokra gondolt, mindig megnyugodott, mert mellette a bonyolult helyzetet is másként látta, és biztos volt benne, hogy megtalálják a megoldást, de most ez sem oszlatta el a kétségeit. Úgy látszik, a pihenés napjaiban teljesen elernyedt. Ha nincsenek ezek a nyugodt napok, folytatta volna a visszavonulást kínzó töprengés nélkül, kérges szívvel, a keserűségtől és a tehetetlenségtől összeszorított foggal.

Azonnal vissza kell térnie. Nyomban jelentést tennie a zászlóaljparancsnoknak. Ő persze maga is tudja, hogy valami baj van, és természetesen intézkedik, de addig is, mielőtt még jelentést tenne a zászlóaljparancsnoknak, neki, Andrejnek is döntenie kell, figyelembe véve a megváltozott helyzetet.

Őrá számít Vologya Jakovlev, az első és a második szakasz parancsnoka, Rjabov és Vano meg Piszarev, az egész század. Szemjon is. Valamit tenni kell arra az esetre, ha az ellenség váratlan húzásra szánná el magát.

Andrej ismét lenézett az útra. A gépkocsik egy irányba, az átkelőhely felé haladtak, az elsötétített lámpák felvillantak, majd kialudtak: úgy jelezték az autók nyomát, mintha friss havat sepert volna utánuk a sebes szél.

Felállt.

– Gyerünk a fedezékbe.

Szemjon és Vologya Jakovlev is felállt.

Elindultak, nem láttak a lábuk elé. Homok, majd fű tompította lépteik zaját. Hosszú és összekuszált száraz fű fogta körül a csizmájukat, fékezte mozgásukat.

Andrej kitapogatta a lábával az egyenetlen küszöböt. Mögötte jött Szemjon és Vologya Jakovlev. Andrej félrehúzódott.

– Gyerünk, szakaszvezető, vezess a barlangodba.

Vologya Jakovlev felemelte a fedezék bejáratát elzáró sátorlapot. Beléptek. A Vologya Jakovlev kezében levő zseblámpa kerek fényfoltot vetett a sötétbe, és sorban előtűnt egy falmélyedés, egy lépcsőfok, egy lőrés, amelyet köpeny takart, egy kétszersültes furnérláda, és a ládán egy tüzérségi lövedék hüvelyéből készült mécses.

Vologya Jakovlev meggyújtotta a kanócot, és halvány, pislogó fény vetült az arcokra, minden más árnyékban maradt. Megvárta, amíg Andrej és Szemjon letelepszik a furnérláda mellett a lépcsőre, gépiesen megigazította a sapka alól kilátszó haját, és szintén leült a lépcsőre.

Szemjon elővette a cigarettatárcáját, felnyitotta, odanyújtotta Andrejnek, majd Vologya Jakovlevnek.

– Gyújtsatok rá.

A mécses lángjánál gyújtottak rá. Szemjon, alsó ajkát csücsörítve, fehér füstkarikát fújt.

– Hallgatunk, századparancsnok. – Szemjon Andrejt nézte, akinek az arca mintha megváltozott volna, a homlokára újabb ránc vésődött.

Most három mély redő barázdálta magas homlokát. Mind a három ráncot nagy izzadságcsöppek töltötték meg, amelyek ferdén lefolytak és eltűntek a szemöldökében.

– Természetesen még nem kaptam semmilyen parancsot – mondta Andrej, mintha egy korábban kimondott gondolatot folytatott volna. Kezével beárnyékolta a szemét, mintha vakította volna a mécses fénye.

– Tulajdonképpen milyen parancsot várs? – vonta meg a vállát Szemjon. „Parancs nélkül is minden világos" – ez volt a mozdulat értelme. – Kritikus helyzetben magunknak kell döntenünk. Te döntesz is. – Elmosolyodott, és a barátságos mosolyt meglepő volt látni szikár, kemény arcán.

Andrejnek tetszett Szemjon megfontoltsága. Ez az alacsony, sovány fiú idősebbnek látszott huszonhat évesnél. Együtt élték át a nehézségeket, amelyekből a visszavonulás közben kijutott nekik, mindenük együtt volt, még a füstölnivaló is. Természetesen azelőtt is ugyanazt csinálták mindketten, bár soha nem is látták egymást, mindkettőjüknek megvolt a külön élete. Most az ő élete és Szemjon élete párhuzamosan haladt, mindenben teljesen egyforma volt.

– Döntöttem is. – Andrej hangja keményen csengett, de érződött, hogy izgatott. – Nem kétséges, Szemjon, hogy az ellenség megpróbálja üldözőbe venni egységeinket, igyekszik veszteségeket okozni nekik. Lehet, hogy bombázni is fog, ebben egyetértek veled. Igen, a Junkersek leszórják a bombákat és elmennek. De az ellenségnek meg kell vetnie a lábát a földön. Először itt, ahol most vagyunk. – Felvonta a szemöldökét, mintha töprengene, tekintete végigsiklott Vologya Jakovlev figyelmes arcán.

– Igen – mondta Vologya Jakovlev, mintegy reagálva erre a pillantásra, noha tudta, hogy a századparancsnok nem kérdezett, hanem hangosan gondolkodott. Vologya Jakovlev arca a bágyadt fényben zavartnak hatott, sapkája, szakaszvezetői rangjelzése bizonytalanul homályosnak látszott.

Andrej, mintha hirtelen eszébe jutott volna, hogy a gondolatot nem fejezte be, így szólt:

– Az utat és az átkelőhelyet, úgy gondolom, az ellenség nem akarja rongálni. Hiszen, mint már említettem, neki magának is szüksége lesz rá, ha támad. Ezért esetleg megpróbálja kivetni állásaiból az első és a második szakaszt, hogy Jakovlev szakaszának a hátába kerüljön, megkaparintsa az átkelőhelyet és az utat, s így megakadályozza visszavo-

nulásunkat, ha sor kerülne rá. – Kérdőn nézett Szemjonra. – Így az élő erőt és a technikát sem engedi ki a kezéből, az utat és az átkelőhelyet is megóvja.

Andrej igyekezett nyugodtan beszélni, gyors kézmozdulatok nélkül, nem hagyta, hogy úrrá legyen rajta a nyugtalanság. És ezt nem azért tette, hogy Szemjon és Vologya Jakovlev érezze az ő nyugodtságát, sokkal inkább magának volt szüksége arra, hogy leküzdje zavarát. Máskülönben bajok lesznek a században.

– Egyszerű. Mint a moziban. – Szemjon megbillentette a fejét, ami nem tagadást, hanem kétséget jelenthetett, mert a szeme bizonytalanságot fejezett ki. Megint elmosolyodott. Ezúttal azonban a mosolya keményebb lett, és Andrej nem értette, vajon Szemjon elfogadta vagy elutasította-e a gondolatát.

– Igen, egyszerű. Már meggyőződhettél arról, hogy a háborúban sok minden egyszerű. Túlságosan is. Még ölni is egyszerű.

Andrej érezte, hogy éles a hangja. Nem korrigált.

– Neked más a gondolatmeneted? – farkasszemet nézett Szemjonnal.

– Nem. A te gondolatodat követem, de kátyúknál megállok... Nehogy valami elkerülje a figyelmünket. Az ellenségnek egyébként harckocsijai is vannak, ezt jól tudod – mondta Szemjon baráti gúnnyal.

– Vannak – bólintott Andrej. Megörült Szemjon gunyoros megjegyzésének: ez azt jelenti, hogy nyugodtan fogadja a helyzet rosszabbodását. Mert a helyzet rosszabbodott, ehhez nem fér kétség. – Vannak – ismételte. – De Vano ellen, a második szakasz ellen aligha vetik be őket, nem harckocsiknak való a terep. Ott csak gyalogság boldogulhatna. Rjabov ellen viszont biztosan bevetik. Ismétlem: ugyanazzal a céllal, hogy elvágják az utat, és kijussanak a hídhoz. Ezeket a körülményeket kell figyelembe venni.

– Természetesen figyelembe vesszük. De hogy vesszük figyelembe? Te mire gondolsz?

– Arra gondolok, ami az erőmből telik. Átdobok Rjabovhoz mindent, amit tudok. Vanótól vonom el. Neki csak néhány páncéltörő gránátot hagyok.

– Hát az átkelőhelynél, Jakovlevnél hogy legyen? – szólt közbe óvatosan Szemjon.

Vologya Jakovlev Andrejre emelte nagy, szomorú szemét. A kérdést követő szünetet túlságosan feszültnek érezte.

Andrejnek az jutott eszébe, hogy Vologya Jakovlev szeme mindig szomorú, akkor is, ha mosolyog.

– Tulajdonképpen erről akartam beszélni, miután úgy értékeltem a helyzetet, ahogy én látom. Szakaszvezető, két rajt... – Andrej megakadt: ugyan, hol vannak ott rajok! – ... mindenkit, aki van a két rajban, küldj az útkanyarhoz.

– Értettem.

– Egy raj beássa magát az országúttól jobbra. És ha az ellenség mégis felmorzsolja Rjabovot, akkor igyekszik feltartóztatni. Ha az ellenség áttör Rjabovnál, akkor csak az útkanyar felé haladhat, onnan pedig a hídig vagy hatszáz méter. Igaz?

– Pontosan – bólintott Vologya Jakovlev.

– Persze megtörténhet – mondta fanyar mosollyal Andrej –, hogy az ellenség nem ért egyet az akcióval kapcsolatos feltételezéseimmel, és egyenesen az átkelőhely ellen indul. Erre az esetre a másik rajt az úttól balra állítsd fel. A kanyartól nyugatra vagy száz méterre. A feladat: feltartani az előretörő ellenséget, amíg a zászlóalj felfejlődik. Te magad a hídnál levő szakasszal tarts. – Mi lehet még? Csak ez. – Andrej hangtalanul sóhajtott. – Hány páncéltörő gránátod van?

– Hét.

Andrej hallgatott egy pillanatig.

– Hét?

– Hét, hadnagy elvtárs.

– Kettőt minden rajnak. Egy – tartalék!

– Értettem – bólintott Vologya Jakovlev.

– Értettem – mondta Szemjon is. – Arról szó sem lehet, hogy rohamozzunk – vonta fel az egyik vállát –, akkor sem, ha a zászlóalj felfejlődik.

– Rohamozni? – Andrej csodálkozva nézett Szemjonra. – Láttad? – emlékeztette az útra, amelyen a hideg fényszóró-szemek villogtak. – A helyzet logikája egyáltalán nem ezt diktálja.

– A helyzet logikája... – Szemjon dühösen leverte a hamut a cigarettájáról, mintha épp az a kihűlt henger bosszantotta volna. – Én is tudom, hogy a helyzet logikája nem ezt diktálja. – Hallgatott egy darabig, mintha azt várná, hogy alábbhagyjon az ingerültsége. – Világos, hogy nem kapunk parancsot rohamra.

– Hát ebből a világos helyzetből kell kiindulni. – Andrej összehúzta a szemét, mintha azt figyelte volna, amit mondott. A pofacsontján meg-

feszülő bőr elernyedt, kisimultak a mély ráncok a szája szélénél, mintha megkönnyebbült volna attól, hogy ezt kimondta.

– Igen. Világos, mint a kétszer kettő négy. – Szemjon lehajtotta a fejét. – Védőcsapatok az útkanyarnál, páncéltörő gránátok, ha a német az átkelőhely elleni frontális támadást választja, ha úgy cselekszik, ahogy nekünk jó . . .

– A németért nem kezeskedem. – Andrej megértette Szemjon bizonytalanságát. – De mi úgy cselekszünk, ahogy nekünk jó. – Elhallgatott, s mintha azon töprengett volna, mit tegyen még hozzá.

– Beszéljünk nyíltan, századparancsnok – mondta Szemjon makacsul. – Felvonta csontos vállát. – Az ellenség természetesen azokra az alegységekre méri a fő csapást, amelyek közelebb vannak az átkelőhelyhez, vagyis ránk. Az átkelőhely a dolog kulcsa. Igaz? Akkor hát kérj erősítést a zászlóaljparancsnoktól. Sem az első szakasz, sem Jakovlev nem tudja feltartóztatni a harckocsikat. Szembe kell nézni az igazsággal.

– Feltartóztatják. – Három mély ránc képződött Andrej homlokán. – Hogyhogy nem tudják feltartóztatni? Ha kell . . .

Szemjon elnézett Andrej feje fölött, Vologya Jakovlev feje fölött, mintha a távolba nézne, de hova lehet nézni, ha egyszer ilyen kicsi, ilyen szűk a fedezék?

– Megpróbáljuk feltartóztatni. – Szemjon megértette, hogy engedelmeskedni kell a felelősségnek, amely jóval meghaladta a század erejét.

– Szemjon, édes barátom, sok minden történt már velünk, mégis itt vagyunk . . . – Andrej megnyalta kiszáradt ajkát. Szomjas volt. – Szakaszvezető – köhintett –, add a kulacsot.

Vologya Jakovlev kinyújtotta kezét a fal felé, leemelte a szegről a köpenyposztóval bevont kulacsot, odaadta Andrejnek, aki fejét hátraszegve nagyokat kortyolt belőle.

– Jóízű víz. – Andrej végighúzta a tenyerét a száján, visszaadta a kulacsot.

– Jóízű – bólintott Vologya Jakovlev. – Nincs is jobb, mint a Dnyeper vize . . . – A kulacsra rácsavarta a tetejét, visszaakasztotta.

Andrej fürkészőn nézett Vologya Jakovlevre.

– Megértetted a helyzetet?

– Megértettem, hadnagy elvtárs.

Vologya Jakovlev felállt a lépcsőről, amelyen ült, és árnyéka elnyúlt

a fedezék falán, alig fért el rajta. A magas, vékony, hosszú lábú fiú lomhának látszott.

– Kérek engedélyt cselekvésre. – Hosszúkás arca és fénytelen szeme olyan türelmes volt, amilyen csak a teljesen kimerült embereké szokott lenni.

– Cselekedjen, mégpedig azonnal. – Andrej összevonta a szemöldökét, és üres tekintettel meredt maga elé.

A háborúnak ebben a három keserű hónapjában a baj és a remény mindig együtt járt. Néha a remény kerekedett felül, többnyire mégis a baj, de ettől a remény nem gyengült meg. Így van most is. Az embernek össze kellett szednie minden erejét, hogy tovább éljen ebben a világban, amely szemben állt vele.

Andrej fáradtan kiegyenesedett.

– Kész. Megyek, jelentést teszek a zászlóaljparancsnoknak. Te az átkelőhelynél maradsz? – kérdezte Szemjontól.

– Persze.

6

Messze a bal parton túl sápadni kezdett az ég. Ott is fekete volt még, csaknem olyan, mint itt – méregette Andrej –, de kissé már a föld fölé emelkedett, ebből sejlett a virradat.

Andrej vissza, a harcálláspontra igyekezett. Nem ment ki a fejéből az út a rajta mozgó elsötétített fényszórókkal. „Azonnal jelentem a zászlóaljparancsnoknak. Egyébként ő már biztosan keresi a századparancsnokot. Andrej botladozva ment, noha a lába alatt puha homok terült el. A pisztolytáska kicsit lehúzta a derékszíját, és Andrej úgy érezte, hogy ez zavarja a mozgásban. Feljebb húzta a derékszíjat, kicsit hátrább tolta a pisztolytáskát. A kezét rajta felejtette.

Teljesen lefoglalták borús gondolatai.

Egy vonalba ért a füzessel. Andrej felismerte, hogy ez a füzes. Ment tovább. A nyugvásbiztosítás most is feltartóztatta, mint ide jövet. „Észre se vettem, hogy ideértem. Mintha visszafelé rövidebb volna az út..." – gondolta magában. Világosodott. Visszanézett. A híd és alatta a víz sötét maradt, mintha a fény nem tudott volna mit kezdeni velük.

Egyenetlen lépéseitől az oldalának verődött a vállára akasztott géppisztoly.

Andrej ösztönösen oldalra fordította a fejét, és abban a szempillantásban a bozótosból recsegő vörös villámok szakadtak ki. Mi ez? Még nem fogta fel egészen, mi történt, jó ideig: fél másodpercig állva maradt.

Levetette magát a fűzfabokrok mellé; égett vas, forró homok szaga csapta meg. A homok olyan forró volt, mintha a fák leveleit fonnyasztó nyári déli nap tüzesítette volna át. Valami összenyomta a fejét. Úgy égett a tarkója, mint akkor, amikor az a bomba becsapódott az útnál. „Na tessék, elkezdődött! – villant át ködös tudatán. – Mögénk kerültek? Vagy áttörték a védelmet? Egyáltalán nem lehet tudni. Nem lehet tudni . . ."

Ekkor jobb felől, talán a domb mögül hallatszott dörrenés. A lövés ismétlődött. Vagy talán csak az első lövés visszhangját hallotta? Andrej feküdt, fejét a fűbe dugta, a fű szúrta a szemét. Megint hallotta, ahogy a közelben reccsenve hull darabokra egy lövedék. A becsapódások felszaggatták a földet, amely valósággal hullámzott.

Kinyitotta a szemét: eszébe jutott, hogy amikor hasra vetette magát, behunyta. De így is sötét függöny lebegett előtte. Ekkor felkönyökölt, kiemelte a fejét a fűből. Nyomjelző lövedékek pontozott vonalai rajzolódtak az égre, mintha fényes csillagok futkosnának rajta. Egy pillanatig úgy érezte, mintha most is az utat nézné a lejtőről, de az út most magasan fölötte húzódott, és a fénypontok, a vörös, zöld, kék, de többnyire vörös fénypontok ugyanúgy, mint ott, lent, a lejtő tövében, elhalványultak és eltűntek a sötétben.

„Az átkozott, nyomjelző lövedékekkel tüzel a dombról. A bozótosból meg ágyúkkal lő." – Andrej tudata most már azt érzékelte, ami a valóságban történt – a gépkocsi-fényszórókat elfelejtette.

Már megszokta a visszavonulást, tudta, hogy ebben a helyzetben nem tehetnek mást, mégis mindannyiszor zavart érzett, sehogyan sem tudta elképzelni, hogy hazája földjét, az olyan kedves városokat, mint Korosztyeny, Zsitomir, Kijev átengedjék. „Egyszer már meg kell állnunk! Megállunk és visszafordulunk Kijevbe, Zsitomirba, Korosztyenybe, és megyünk tovább. Tehát itt sem álltunk meg. Az ellenség tehát felmorzsolta védelmünket, megindult előre, és már a zászlóalj, a század állásait támadja . . ."

Pontosan így történt. Előttük állt az ellenség. Lőtte őket ágyúval, géppuskával. Andrej félt is, de erőt is érzett magában, nem fekhetett tovább a földön, felpattant, és rohanva, mintha hirtelen út nyílt volna

a lába előtt, és ő tisztán látná, futott a fedezék felé. A futástól kifulladt, tátott szájjal, erőtlenül kapkodta a levegőt, de hiába, alig tudott lélegzeni, mintha fullasztó üresség zárult volna be körülötte. Mindene zsibbadt. Végre görcsösen összeszoruló torkán át sikerült bepréselnie egy szippantás levegőt. Úgy érezte, a mellébe, a lábába újra visszatér az élet. Az akadályokat észre sem véve rohant, mégis úgy rémlett, hogy nem elég gyorsan fut. „Tüzérségi előkészítés. Nyilvánvaló. Mindjárt megindulnak. Nyilvánvaló..." Mi lehet ez? Újabb támadás kezdete? Közönséges roham? Harcfelderítés?...

Még néhány ugrás... Már csak húsz méter, tizenöt, tíz...

Andrej kalapáló szívvel zuhant be a fedezékbe. Csattanva csapódott a bejárat fölött a sátorlap, a tábori lámpa imbolygó fénye a padlóra vetült, majd a láng kiegyenesedett, ismét felfelé világított. Piszarev, Valerik, Tyimofejev, a futár, a fedezékben levő katonák – ki állva, ki a fal mellett behúzott nyakkal guggolva – vártak. Andrej mindjárt tudta, hogy őt várják.

A rémült Kirjuskin a századparancsnokot megpillantva hirtelen feléje fordította fejét:

– Hadnagy elvtárs, a zászlóaljparancsnok telefonált az imént... – hadarta el egy szuszra, és zavartan nézett Andrejre: „Most mi lesz? Most mi lesz?..." Keze a telefonkagylón. Remegett a keze, s úgy látszott, mintha lefogná a tábori telefon táncoló dobozát, hogy el ne ugorjon a helyéről.

– Hívd a zászlóaljparancsnokot! – Andrej az órájára pillantott: öt óra negyvenhét. „Öt óra negyvenhét" – mondta magában, mintha ennek lett volna valami jelentősége. Ki kellett tölteni valamivel az időt, amíg a híradós a zászlóaljparancsnokot próbálta hívni.

– Megvan – mondta végre Kirjuskin.

Andrej elkapta a kagylót. Meghallotta a zászlóaljparancsnok hangját.

– „Föld! Föld!" „Víz" vagyok. Jelentem, az ellenség...

Lövedék csapódott be a fedezék mellett, tompán dörrent, akár a lezúduló lavina, minden más hangot elfojtott. Andrej összehúzta magát. A födém alól vastag sugárban surrogva homok zúdult a fejére, belepte a szemét, a száját. Megrázta a fejét, megrángatta a vállát, tenyerével végigsimította az arcát. A homok azonban még mindig szúrta a szemét, csikorgott a foga alatt. Kissé mintha csendesedett volna a zaj.

– Az ellenség tüzel... tüzel... – kiáltotta akadozva Andrej. Attól tartott, hogy a zászlóaljparancsnok nem hallja meg.

Újabb robbanás. Meddig tart még ez az átkozott tüzérségi előkészítés?!

Andrej rátapadt a kagylóra. A fülében zúgott a vér.

– Tüzel... tüzel... – erősítette meg a zászlóaljparancsnok. – Az egész védelmi vonalat tűz alatt tartja...

– Értem.

– Lehet, hogy cselekedni kell. Főleg neked.

– Értem.

– Tartsd nyitva a szemed. – Robbanás, még egy. A zászlóaljparancsnok hangját elnyelte a dübörgés. – Tartsd nyitva a szemed, hallod? Figyeld az erdőt meg a dombot. Ezt is értetted?

Az utóbbi napokban Andrej nem is látott mást, csak a rétet, a mezőt, a bozótost, a dombot, csak itt történhetett az, ami a legfontosabb volt mostani életében.

– Értetted? – kérdezte újra a zászlóaljparancsnok. Majd hozzátette: – A gránátokat és a palackokat készítsétek elő. Legyenek kéznél... Ha harckocsik jönnek, engedd őket minél közelebb. A gyalogságot is. És akkor – tűz!

– Értettem.

– Kész?

– Kész.

7

Andrej a fedezékből kiszaladt a lövészárokba.

Cseppet a mellvéd fölé emelkedve próbált kinézni, hátha lát valamit. De nem látott egyebet, csak a réten becsapódó lövedékek fényét. Próbálta kitalálni az ellenség szándékát, elképzelni, mire gondolt a zászlóaljparancsnok, amikor azt mondta, hogy cselekedni kell, s főleg neki, Andrejnek. Nyilvánvaló volt: tüzérségi tűz zúdul az egész védelmi vonalra, nemcsak az első század állásaira.

A szakaszokban előkészítették a páncéltörő gránátokat és a gyújtópalackokat. Várták a harckocsik megjelenését.

Andrej idegeskedett. Nem tudta, mit kezdjen a karjával, hol a hátán kulcsolta össze, hol a mellén fonta össze, hol meg zsebre dugta, mert a kéz, ha nincs dolga, csak zavar.

Megint éles sivítás és dörrenés. Túlszállt. Nem messzire. Bárhol csapódtak be a lövedékek, mind közelinek látszottak. Dörrenés! Andrej megtántorodott, a föld megbillent alatta. Ezúttal egészen közel robbant a lövedék, a légnyomás a mellvéd egy darabját is elvitte. Ez meg rövidre sikerült. Andrej egész testével a lövészárok falához lapult. A hideg futkosott a hátán. Amikor másoktól hallott erről, nem tudta elképzelni, milyen érzés. Most érezte, és tapasztalta, hogy ez a borzongás roppant kellemetlen. Hányszor került már ágyútűzbe, mégsem tudott hozzászokni. Az ágyútűzhöz nem lehet hozzászokni. A bombázáshoz sem. Az aknavetőkhöz és a géppuskákhoz sem. Semmihez, ami halált jelent. De ha egyszer a háborúban csakis ez van. „Vajon most hova esik?" – gondolta különösebb érdeklődés nélkül. Oly mindegy, hogy eléjük vagy mögéjük. Csak ne a fejükre.

– Mi ez, támadás, hadnagy elvtárs? – A dübörgésben Andrej alig hallotta a kérdést, amely csaknem a fülénél hangzott el. Arra nézett, egy sisakos árnyékot látott. Tyimofejev, a futár. Tehát ő áll olyan szorosan mellette, hogy összeér a könyökük, de Andrej eddig nem vette észre izgalmában. És persze itt van Piszarev is, Valerik is. Kirjuskin is a telefon mellett. Kicsivel odább meg a géppuskások. Mögöttük meg a puskás katonák. Rjabov az embereivel. Még odább, a jobbszárnyon, Vano szakasza. Itt van körülötte, mellette az egész század, minden bajtársa. Tűzben a katona különösen érzi az összetartozást, és ettől önbizalmat, erőt nyer. Andrej hálásan gondolt Tyimofejevre, Piszarevre, Valerikra, a géppuskásokra, mindenkire... A sötétben senkit sem látott, de tudta, hogy ott vannak, kinyújtott kezét valakinek a vállára teheti, megérintheti a könyökét.

– Egészen közel jött. Mit jelent ez, hadnagy elvtárs? – szólalt meg újra Tyimofejev.

Mit felelhetett, mit mondhatott Andrej? Maga sem tudta, mit jelent ez, a zászlóaljparancsnok sem mondta, úgy látszik, ő sem tudja. A katonák viszont biztosak abban, hogy a parancsnok mindig mindent tud... Lehet, hogy ez adja az erejüket, és ez a szerencséjük? Ha nem így gondolkodnának, akkor talán a kockázat és a veszély perceiben sem hallgatnának a parancsnok szavára?... De mit tudott a háborúról ő, a huszonkét éves fiatalember, aki nemrég még a pedagógiai főiskola végzős hallgatója volt? Igaz, a fronton töltött három hónap megedzette, egyre és másra megtanította. Három hónap a fronton – hosszú idő. Hosszabb, mint egész előző élete.

– Az ördög tudja, Tyimofejev elvtárs, mi ez!... – fakadt ki Andrej dühösen.

Csakugyan, az ördög tudja! Végül is megtörténhet, hogy a parancsnokság mulasztást követ el a szakadatlan visszavonulás zűrzavarában, amikor az ellenség jobbról is, balról is mögénk kerül. Lehet, hogy nem volt idő parancsot adni, közölni, hogy a német betört ide. Oda se neki, próbálta nyugtatni magát Andrej, az egységeknél a parancsnokok áttekintik a helyzetet, és azt teszik majd, amit kell.

Bumm!... Megint túlszállt? Andrej maga sem tudta, hogy csodálkozik-e vagy valami mást vár. Mögötte becsapódás fénye villant, és a lövészárok előtt álló fenyőfák hosszú árnyékai megmozdultak és nyílként elröppentek. A következő pillanatban fekete földdel kevert sűrű füstfelhő emelkedett a magasba, s még sötétebb lett – a halódó éjszaka mintha új erőre kapott volna.

– Durrogtat a fritz, de nem talál – jegyezte meg gúnyosan Valerik. Andrej csodálkozva ránézett, de nem szólt.

„A tejfölösszájú legények számára ez a dolgok rendje – gondolta irigykedve Andrej. – A halál, vagyis tulajdon haláluk számukra elvont fogalom, el sem tudják képzelni, hogy bekövetkezhet. Félni félnek – ha már nagyon erős a tűz, és egyenesen rájuk lőnek. De a halál meg sem fordul a fejükben."

– Durrogtat, de nem talál...

Valerik még mindig ott állt mellette, de a hangja eltávolodott, Andrej visszatért saját gondolatához: vajon hova csapódik be?

„Villába fogtak bennünket!" – nem tudott szabadulni ettől a gondolattól. Megint egy dörrenés. A lövészárok beleremegett. Andrej lehajolt, valami kopogott a sisakján, zúgott tőle a füle. Érezte, hogy a lövészárkon forró léghullám söpört végig. Ráeszmélt: ez a lövedék a lövészárokban robbant. A villanásnyi fényben még látta, hogy a harcosok levágódnak a földre, szorosan egymás mellett fekszenek, mintha örökre összeforrt volna a testük. Azt is látta, hogy Tonya, a nővér, fogta a táskáját, és máris futott, úgy, mintha a lövészárok üres lett volna.

– Tyimofejev! – Andrej felemelte a fejét. – Tudja meg, mi van ott! Szaporán!

A sisakos árnyék megmozdult, tett egy lépést, még egyet, ezt Andrej még homályosan látta, azután a sisak eltűnt a lövészárok sötét mélyén.

Most jobbról hallatszottak a robbanások. Három, öt, nyolc... „Rja-

bovot és Vanót csépeli a gyalázatos. – Andrej beharapta az ajkát. – Nem sajnálja tőlük!... Mi a fenének a gránátok és a palackok? Azokra már nem is kerül sor. A tüzérség előbb felaprít bennünket. Nincs semmi fedezetünk. – Felkészült a legrosszabbra. – A mi ütegeink hallgatnak. Miért? Érthetetlen! – Andrej végighúzta a tenyerét az arcán, a tenyere nedves lett. – Elhallgattathatnák az ellenség tüzelőállásait. Könnyű célba venni őket. A gyalogsággal valahogy elbánunk. Csakugyan, mit csinálnak a mi ütegeink?" Rémülten érezte, hogy tehetetlen, hogy ilyen ostobán, értelmetlenül pusztul el a század.

Egy lövedék röviden, de erőltetetten sivítva hasította a levegőt. „Ez már leszálló ágon van. Mindjárt becsapódik valahol itt, a közelben." A vakító villanásban Andrej látta, hogy a föld alól forró felhő szakad ki, a szélei visszahullanak, aztán az egész eloszlik. Még most, hogy eltűnt a felhő, most is érezni lehetett, milyen forró volt.

Andrej előtt megint felbukkant a sisakos árnyék. Tyimofejev ért vissza!

– Öten!

– Mi az, hogy öten? – kérdezte ingerülten Andrej.

– Öten, és mind halottak. Telitalálat. A géppuskás is, a mi parancsnoki...

– A géppuskás?

– A géppuskás. És Tonya is. A géppuskást kötözte, amikor a német odadurrantott. – Tyimofejev a kezében hozta a nővér táskáját.

– Tonya is?...

Andrej már nem hallotta Tyimofejev válaszát, megfordult, mert Kirjuskin hangját hallotta a fedezékből:

– Hadnagy elvtárs!

Andrej rohant a hívásra.

Kirjuskin ügyetlen mozdulattal nyújtotta neki a telefonkagylót.

– Ne veszítsd el a fejed – hallotta a zászlóaljparancsnok nyugodt hangját. – Tarts ki. Mindjárt mi is megszólalunk... Tarts ki.

A zászlóaljparancsnok hangja megnyugtatta. Minden rendben lesz. Minden rendben lesz. Andrej a kagylóba lihegett, várta, mit mond még a zászlóaljparancsnok. Nem mondott semmit. A kagyló hallgatott.

Andrej tudta, hogy a folyó túlsó partján, a zászlóalj mögött tüzelőállásba vontattak két tarackos üteget, százötvenkét milliméteresekat. Észre sem vette, hogy meggyőződéssel, örvendezve ismétli a zászlóaljparancsnok szavait:

– Mindjárt mi is megszólalunk! . . .

– Nem értettem, hadnagy elvtárs – mondta várakozón Kirjuskin.

– Majd megérted – vetette oda Andrej, és rohant a lövészárokba.

A rét fölött egy rakéta halványsárga fénye villant fel, és a sötétségben összeérő ég és föld szétvált. Hideg láng lobbant a fekete fenyőkre, a dombra, amely sűrű felhőhöz vált hasonlóvá. A folyón túl eldördültek a lövegek. Mintha óriási olló hasított volna magasan kifeszített selymet –, olyan reccsenéssel repültek a lövedékek az ellenség felé.

– Megkezdődött! – kiáltotta diadalmasan Tyimofejev. – Pörköljetek oda nekik, fiúk, hogy megemlegessék a galádok! Adjátok nekik! – kiáltotta, mintha a folyó túlpartján meghallhatták volna a tüzérek. – Hinynye, az anyád . . . – És örömében káromkodott egyet.

A lövedékek szaporán, fenyegetőn csapódtak be a bozótoson, a dombon túl.

– Ez igen! Köszönjük! – Andrej sem tudta megállni szó nélkül. Szaporán, mohón szedte a levegőt. Egyetlen pillanat alatt minden megváltozott. Az imént még csüggedt, lehangolt volt, most egyszeriben felvidult, eltűntek a komor gondolatok mind. Ismét bízott önmagában, újra kész volt szembeszállni minden veszéllyel.

8

Itt, a lövészárkoknál abbamaradtak a robbanások, ott messze, a rét túlsó végén pedig elcsendesedtek. Andrej fülelt: támadásnak semmi jelét nem tapasztalta. Csak ijesztgetett, aztán lecsillapodott a német? Tüzérségi rajtaütés következmények nélkül? Akkor vigye az ördög a fritzet. Nem először csinálja. Vagy talán kifőzött valamit? Mindjárt kiderül.

Egyelőre nem derült ki semmi. A rémítő dörgés után a csönd olyan furcsának, mozdulatlannak hatott, mintha egyszerre minden meghalt volna a világon.

Andrej mélyen, szinte hangosan beszívta a lövedékek szaggatta föld illatával átitatott levegőt.

Arra figyelt fel, hogy a távolban alig hallható motorzúgás kezdődött. Repülőgépek? Nem, az ég nyugodt volt. A zúgás erősödött. Harckocsik? Igen, harckocsik.

Andrej megrázta a fejét, mintha a dermedtséget akarta volna lerázni. Rohant a telefonhoz. Könyökével félretolta Kirjuskint, aki gyorsan félrehúzódott. Andrej erővel megtekerte a készülék karját.

– Harckocsik jönnek – közölte izgatottan a zászlóaljparancsnokkal.

– Na és?

– Harckocsik, mögöttük pedig nyilván gyalogság.

– Na és? – Szemernyi zavar sem érződött a zászlóaljparancsnok hangjában. Mintha ő, a zászlóaljparancsnok erősebb volna a zászlóalj állásait támadó harckocsiknál is, a gyalogságnál is. – Megmondtam: a harckocsikat engedd minél közelebb. Aztán elő a gránátokat és a palackokat. Ez Rjabov dolga. Vano pedig vágja el a gyalogságot, ha jön a gyalogság. De minek is magyarázom neked! Egyelőre, az ellenség magatartásából ítélve, így kell cselekedni. Ha valamilyen változást észlelsz a szándékában, mérlegelj és cselekedj.

– Értettem.

Andrejt ismét megnyugtatta a zászlóaljparancsnok magabiztossága. Minden rendben lesz!

A szeméhez emelte a távcsövet: a lilás hajnali fényben a bozótos és a tőle jobbra levő domb nagyon távolinak látszott, és onnan, a messziségből, mintha ködből bukkannának ki, először a harckocsik tornyai tűntek elő, majd maguk a harckocsik. „Egy... kettő... úgy látszik, egy harmadik is..." Az egyik nehézkes kolosszus, amely legelöl haladt, egyenesbe hozta az ágyúja csövét, és jobbra fordult, mintha végre megtalálta volna a célt.

Ebben a percben felkelt a nap Andrej háta mögött. Onnan tudta, hogy hirtelen világosabb lett. Minden, amit a távcső közelebb hozott, rózsaszínű lett – a fű, a bozót, a fenyők csúcsa. A harckocsi, amely jobbra fordult, a lánctalpától a tornyáig olyan lett, mintha vér festette volna pirosra.

Andrej a bal part felé nézett. A nap alacsonyan állt, alig valamivel a távoli fák koronája felett, itt, a feje fölött viszont a nagy fehér ég terült el, és érthetetlen volt, honnan jön a belőle áradó, kimeríthetetlennek látszó fény. E között és a közeledő harckocsik között nem volt semmi közös.

Andrej már csak a harckocsikat nézte.

Mintha megálltak volna. Mindenesetre a tornyaik cseppet sem jöttek közelebb. Ahá! – kapott észbe: a folyó túlpartjáról folytatták a tüzelést a lövegek. Hogy nem hallotta meg? Bizonyára azért nem, mert a

saját lövedékek robbanása nem ijesztő, mintha nem is volna. A folyón túlról tüzeltek a lövegek!

„A harckocsik nem törnek át – sóhajtott fel Andrej megkönnyebbülten. – Biztos, hogy nem törnek át." Nem gondolkodhatott másként. Ha másként gondolkodik, akkor szó nélkül a harckocsik alá fekhet vagy akár megfutamodhat.

Már mindenütt reggel volt, itt is minden tele volt fénnyel, bár még nem napfénnyel, mint ott, a háta mögött.

Andrej a szeméhez emelte a távcsövet: a harckocsik újra megindultak.

Harmadik fejezet

1

Polina Iljinyicsna ma nem ment be a gyógyszertárba: Fjodor Ivanovics az este óta gyengélkedett, éjszaka egészen rosszul érezte magát. Hajnalban kicsit jobban lett. „A néni majd elkészíti az ennivalót" – gondolta Marija, és amint a kékes fénycsík rávetődött az ablaküvegre, elment otthonról. Most ez a csík jóval később jelent meg, mint akkor, két és fél hónappal ezelőtt, és inkább lilás volt.

Marija átvágott a Krescsatikon, amely ilyenkor csöndes volt, elhaladt az elegáns Continental-szálló előtt, és ment tovább. A város fölött kerek, ólomszürke felhők úsztak. Felkelt a nap, követte a felhőket, szintén ólomszínű volt, melegét bátortalanul sugározta a földre, de Marija ezért az enyhe melegért is hálás volt. Beszívta a gesztenyefák őszi illatát. A járda mentén sorakozó, borostyánsárga levelű, terebélyes gesztenyefák sárga máglyákhoz hasonlítottak.

Befordult a könyvtárhoz vezető utcába. A felhők elúsztak Irpeny irányába, kisütött a nap. Marija mindjárt kellemesebben érezte magát, és nem tulajdonított jelentőséget annak, hogy egyszerre csapódni kezdtek az ajtók a házakban, amelyek előtt elhaladt, és az ablakokból szokatlanul erős hangok hallatszottak, hiszen a városi reggel mindig zajos.

Ráérősen ballagott felfelé az első emeletre, az olvasóterembe. Fentről, az első emeletről hallatszó hangokra felkapta a fejét. Azt hitte,

rosszul hallotta. Egy szuszra felrohant. A munkatársnők zavartan álldogáltak a folyosón, Szofija Vasziljevna az ajtófélfának dőlt, sírt, a könnyek lecsorogtak sápadt arcán, a tenyerével törölgette őket. A sírás annyira elváltoztatta az arcát, hogy Marija alig ismert rá. Egy idős asszony, aki a kölcsönzésnél dolgozott, s mindig hallgatag, mogorva volt, a fejét két keze közé fogva, szívet tépő zokogással szaladgált fel s alá.

A mindig beszédes, nyughatatlan Lenára rá sem lehetett ismerni. A sírástól vörös volt a szeme, mintha soha nem is lett volna kék.

– Lenka, mi történt? Lenka... Beszélj már... – Marija majdnem kiabált. Tulajdonképpen már tudta, mi történt, már ott, a lépcsőn rádöbbent. De ezt nem lehetett elhinni. – Feladják Kijevet, igen? Beszélj már... – Még reménykedett, hogy Lenka nemet mond.

– Igen.

Marija hátrahőkölt. Elhagyta minden ereje, nem hallott, nem látott semmit, két karja tehetetlenül csüngött. Szeme a padlóra meredt, amelyre narancssárga, zöld, sárga fény hullott a színes ablaküvegeken keresztül. Mintha megbabonázták volna, nem tudta levenni a szemét erről a valószínűtlenül nyugodt fényről, amely eltaszított magától minden rosszat, ami körülötte történt. Marija torkát valami összeszorította, mintha a lélegzete is elakadt volna.

Nekidőlt a falnak, mert attól félt, hogy összeesik.

2

Marija a Continental előtt futott, kirohant a Krescsatikra. A lába már-már rogyadozott, de ő nem lassította a futást. „Lehetetlen! Lehetetlen! – ismételgette csüggedten. Fulladozott, mintha az utcán egyszeriben elfogyott volna a levegő. – Nem, nem, nem, ez lehetetlen!..."

A Krescsatikon zaklatottság érződött. Az imént, amikor erre jött, hogy nem vette ezt észre? Vagy akkor még minden nyugodt volt, csak az imént kezdődött? Izgatott és csüggedt emberek álltak az úttest két szélén, nézték a mellettük elvonuló vöröskatonákat, s látszott rajtuk, hogy csalódtak valamiben, amiben nagyon bíztak. A katonák arca szürke a kimerültségtől és a portól, válluk leejtve, mintha nem a köpenykoszorút és a puskát vinnék, hanem a város nagy bánatát cipelnék.

Marija futott tovább, hazafelé.

Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics pléddel betakarva feküdt a díványon, feje magasan a párnán, beesett szeme csukva. Sípoló lélegzése, amely folytonos nyögésre emlékeztetett, elárulta állapotát. Marija lépteit hallva kinyitotta a szemét. A lány látta, hogy ez milyen nehezére esik.

– Marijka... – Erőlködve feléje fordította a fejét. – Menj el – mondta remegő hangon.

– Kedves Fegya bácsi... Hogy lehet ez?! – Marija térdre rogyott, arcát odaszorította a bácsi kinyújtott, mozdulatlan kezéhez. – Hogy lehet ez?!...

– Marijka... ne késlekedj... Amikor elmentél, a rádió... A Szovjet Tájékoztató Iroda rossz hírt közölt... Nagyon rosszat... Azután... a szomszédok mondták... hallották az éjjel... valahol a Dnyeperen túl voltak harcok. A németek bekerítették a várost...

Marija nem vette el az arcát a bácsi csontos, szikár, hosszú kezétől, mintha elvesztette volna az eszméletét és nem hallaná a szavait; mintha egészen más körülmények között volna, messze minden bajtól, és neki semmi köze nem volna az egészhez.

A szíve heves dobbanásától felocsúdott. Felállt. Idegesen tördelte az ujjait, mintha kiejtett volna valamit és próbálná elkapni.

Odament a falfehér Polina Iljinyicsna, az ajka remegett.

– Fegya... Fegya... Idd meg.

Fjodor Ivanovics reszkető kézzel a szájához emelte a mércés poharat.

– Menj, Marijka, menjél – mondta leverten Polina Iljinyicsna. Az arcán könnyek csordogáltak, a kezét kérlelőn a mellére szorította. – Minden szükségeset beraktam a hátizsákba. Itt van. Ne halogasd...

Marija tekintete a falnak támasztott hátizsákra esett. „Igen, a hátizsák..." Mit mond még a néni? Felemelte a fejét, ránézett. Nem, nem beszél. Polina Iljinyicsna összeszorított foggal szaladgál fel-alá, az ablaktól az ajtóhoz, az ajtótól az ablakhoz, onnan a díványhoz, Fjodor Ivanovicshoz, majd megint az ajtóhoz. Ott megállt, mintha azt várná, hogy mindjárt nyílik, és valaki hozza a biztató hírt, de ezt nem tudta kivárni, megint az ablakhoz szaladt. „Nem, nem mond semmit." És csakugyan, Polina Iljinyicsna többé egyetlen szót sem tudott mondani. A tekintetük találkozott: Polina Iljinyicsna kerek, bizalomgerjesztően nyílt arca, szürke szeme a hosszú szemöldök alatt – ilyen volt Marija édesanyjának az arca, és bizonyára ilyen az övé is, hiszen azt mondják rá, szakasztott az anyja – egyszerre megöregedett.

Marija a halántékára szorította az ujjait: a fejében kalapáltak a szavak: „Feladják Kijevet... Menni kell... A hátizsák... Menni kell... A néni hallgat, Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics hallgat. Mire várok?... Menni kell..."

Három hónapja tartott a háború. Másokkal együtt Marija is kezdett hozzászokni. Lövészárkot ásott, bele-belelépett egy-egy bombatölcsérbe, hallgatta a légiriadót jelző szirénák sivítását, botorkált az elsötétített városban... Az élet mégis ment tovább. Az újságokban olvasta a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentéseit, olvasott a harcokról, a visszavonulásokról. Nehéz lesz, rossz lesz, tudta jól, de végül is minden rendbe jön. És egyszeriben: feladják Kijevet! El sem tudta képzelni, mit jelent másnak átengedni a várost. Hogy lehetséges ez, amikor ebben a városban szovjet intézmények vannak, azokon szovjet táblák, a rádió szovjet dalokat közvetít, szovjet könyvek vannak a könyvtárak polcain, szovjet színházak, péküzletek, villamosok, minden olyan megszokott, szívéhez nőtt. Feladni a várost?! Ez sehogyan sem fért a fejébe.

– Drága Fegya bácsi, de hisz ez lehetetlen. – Reménykedve nézett rá, mintha a bácsi mondhatott volna valami vigasztalót. Ő azonban csak sóhajtott. Marija pedig kapva kapott az eszébe jutó gondolaton: – Lehet, hogy estére megváltozik a helyzet, a Tájékoztató Iroda más jelentést ad?... Hiszen előfordult már, igaz?

– Marijka... Marijka... Ne maradj már tovább, Marijka... Az emberekkel eljutsz legalább Jagotyinig. Ott meg... biztosan járnak vonatok... vagy autók. Valami csak van. Eljutsz Harkovig. Onnan meg már nincs messze Moszkva. És otthon vagy... – Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics, megint lecsukta a szemét és elhallgatott. Túlságosan gyenge volt.

– És magukkal mi lesz? – kérdezte Marija az izgalomtól elakadó hangon. Égő tekintetét a díványról az ablaknál dermedten álló Polina Iljinyicsnára emelte. – Magukkal mi lesz?

Egyikük sem felelt.

– Miért hallgatnak?

– Mi... mi... – préselte ki végre magából Polina Iljinyicsna. – Hogy velünk mi lesz?... Maradunk. Hiszen látod, Fegya bácsi... Lesz, ami lesz...

– Aljasságra akarnak rávenni? – Marija méltatlankodva felszegte a fejét, a szeme dühösen villant. – Aljasság, ha elhagyom magukat. Értik?

– Mi követünk el aljasságot, Marijka... ha nem beszélünk rá, hogy elmenj – szólalt meg újra Fjodor Ivanovics. – Menj... Ne nehezítsd a helyzetünket...

– Szökjek meg? Egyedül?

– Te nem megszöksz. Te elmégy. Így akarjuk.

– És azt meg sem kérdezik, hogy én hogy akarom? Én! Nekem is van akaratom! Már nem vagyok gyerek! – kiabált Marija könnyes szemmel.

– Marijka, mi idősebbek vagyunk... – mondta Polina Iljinyicsna. Az arca szigorú lett.

„Az idősebbek csakugyan nem értik, hogy ezzel megaláznak bennünket?" Marija mondani akart valamit, de félrenyelt, összeszorult a torka, megszédült. Ismét megpillantotta a falnál a hátizsákot, amely mintha eldőlt volna, az oldalán feküdt volna, majd eltűnt. Marijával forgott a világ. A következő pillanatban megint előtűnt a hátizsák, de már a másik oldalán feküdt.

Marija gondolatban kisurrant a szobából, elképzelte magát az utcán, vállán a hátizsákkal, úgy, hogy nincs mellette a néni, Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics, aztán a Dnyeper partján, majd a túlsó parton, valahol egy ismeretlen, idegen úton... És azután? Mindez érthetetlen, kegyetlen dolog volt. És ezen az úton olyan gyötrő magány szakadt rá, amelyet nem képes elviselni. Nem, nem bírja ki a megpróbáltatásokat, nem szabad elmennie.

– Nem megyek – mondta maga elé meredve.

– Marija! – Polina Iljinyicsna szemében rémület tükröződött, rémületet fejezett ki legörbült ajka, széttárt keze. – Marija!...

És Marija megijedt. Ebben a pillanatban fogta fel azt, amit Polina Iljinyicsna nem mondott ki. „A városba benyomulnak a fasiszták!" Pontosan így gondolta: a fasiszták, nem a németek. Kicsi korától beleborzongott, ha ezt a szót hallotta, mintha nem emberekről, hanem farkasokról, ördögökről, a halálról beszéltek volna. De az a halál, azok az ördögök messze voltak, mintha csak kitalálták volna őket. Most pedig itt vannak, a város közvetlen közelében.

– Bejönnek a fasiszták! Maguk meg itt! Értik, a fasiszták!...

– Nyugodj meg, Marijka... minket nem kényszerítenek térdre – mondta fejét felemelve, váratlan erővel Fjodor Ivanovics. – A várost eltörölhetik a föld színéről. A föld azonban megmarad. A föld örök. És a földön az emberek mindent újra kezdhetnek... Valakinek itt is

kell maradni... Nem maradhat a város teljesen üresen. Az isten is azt akarná, hogy az üres várost elfoglalják. Ez háború nélkül is világos... – Fjodor Ivanovics fuldoklott. – Kár is erről beszélni... nem mehet el mindenki... Neked viszont... az egészen más...

– Menj el, Marijka... – kérlelte újra Polina Iljinyicsna.

– Menj el! – szólalt meg újra fakó hangon Fjodor Ivanovics. Elhallgatott, az ajka hangtalanul mozgott, mintha többé nem találna szavakat, mintha nem is volnának megfelelő szavak. Majd alig hallhatóan megismételte: – Menj el!

– „Menj el!" – Ez a szó visszhangzott a fülében, majd megsüketítette. Nem létezett semmi más, csak ez. Menni kell. De itt marad a beteg Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics, itt marad a néni, aki arcban, egész külsejében úgy hasonlít a mamára. Itt marad az ágy, amely még őrizte teste melegét, a tükrös ajtójú szekrény, benne a ruhák, köztük a kedvence, a rövid ujjú, meggypiros. Ködös tekintete körbejárt a szobán, a díványon, az állótükrön, az asztalon, amelynek közepén ott állt a tál cseresznye; az éjjeliszekrényen, a könyvespolcon, amelyen a tankönyvei álltak, és színes könyvjelzők kandikáltak ki belőlük; látta a padlón a tárgyak ismerős árnyékát, és úgy érezte, ha sokáig bámulja így a padlót, ezeket az árnyékokat, s nem gondol semmire, ha mindent kiszorít a fejéből, mintha az egészet csak álmodta volna, az élet ugyanolyan háborítatlan lesz, amilyen volt, mintha mi sem történt volna. Polina Iljinyicsna újra az ajtóhoz szaladt, mintha Mariját akarná kitessékelni, és egyszeriben eltűntek a padlóról a nyugodt árnyékok, a néni izgatott árnyéka mindent összezavart rajta. Marija felnézett. Vége, vége – ez járt a fejében. Vége annak, amire készült, amiben reménykedett, mindennek, mindennek vége... A szemére köd ereszkedett, semmit nem látott. A lábát nem tudta mozdítani.

Az utcáról tompa moraj hallatszott be. Megszólalt a hangszóró fekete tányérja: „Az utóbbi napokban Kijevnél elkeseredett harcok folynak. A német fasiszta csapatok, nem törődve az emberben és fegyverzetben elszenvedett óriási veszteségekkel, újabb és újabb egységeket vetnek harcba. Kijev védelmi vonalának egyik szakaszán az ellenségnek sikerült áttörnie erődítményeinket és eljutnia a város pereméig..." Ez érthető. Marija nem hallgatta tovább. A fejében azonban egyre zakatolt az utolsó néhány szó: „eljutnia a város pereméig... eljutnia a város pereméig..." A kétségbeesés úgy tört rá, mint a fájdalom, és úgy érezte, ettől a fájdalomtól soha meg nem szabadul.

Mégis megszabadult tőle. Polina Iljinyicsna le nem vette róla a tekintetét, a szemével kérlelte. Ha szemmel kérlelik az embert, nem maradhat szótlan. És Marija ezt mondta:

– Megyek.

Lehorgasztott fejjel, tétova léptekkel, mintha nem volna tudatában annak, amit cselekszik, elindult az ajtó felé.

3

Marija a kapunál megpillantotta Lenát, aki egy tömött táskát cipelt. Lena szembejött vele, tehát tudta, hogy ő sem marad a városban. „Jaj, hát együtt leszünk!" Marija az öklével letörölt egy kövér könnycseppet, amely az arcán gördült alá.

– Csak így, semmi nélkül? – nézett Lena a barátnője üres kezére. De a tekintetében nem volt sem csodálkozás, sem figyelmeztetés, hogy még visszaszaladhat és összekapkodhatja a legszükségesebb holmit.

„Ejnye – vonta össze Marija bosszúsan a szemöldökét –, ottfelejtettem a hátizsákot..." Nem, nem fordul vissza, túlságosan nyomasztó lenne visszatérni oda, ahonnan alig volt ereje kijönni. Nem, nem fordul vissza...

– Igen, semmi nélkül...

Anélkül, hogy összebeszéltek volna, kifordultak a Krescsatikra.

A Krescsatikon mogyoróvesszőkkel, fűzfagallyakkal megtűzdelt vontatók haladtak a Dnyeper felé, hosszú csövű ágyúkat húztak, az ágyúcsöveket kis fűcsomók ölelték át; mögöttük lőszeres üzemanyag-szállító, „Kenyér", „Bútor" feliratú kocsik haladtak. Ezekben azonban nem volt sem kenyér, sem bútor, hanem emberek voltak a cókmókjukkal. Túlkölve előzgették őket személykocsik kék fényszóróval, mintha még éjszaka volna; kettes-hármas sorokban robogtak a katonákat szállító teherautók, a fakó egyenruhás, borostás harcosok arca feketének látszott, sokuk fején kötés, amely alól kilátszott a véres vatta, a karjuk felkötve, lábuk között mankó; robogtak a teherautók asszonyokkal, gyerekekkel, bőröndökkel, kosarakkal, batyukkal; zörögtek a szekerek, amelyeken szintén asszonyok, gyerekek ültek, mellettük bőröndök, kosarak, batyuk; hosszú sorban haladtak a gyalogosok, kiskocsikat tolva, anyák karjukon kisgyerekekkel, akiknek a feje fáradtan billegett, a takarókból, kendőkből kilógó lábuk pedig olyan volt, mintha már meg-

tették volna az egész nehéz, veszélyes utat. A gyerekek mindig gyerekek. A szemükben csöndes meggyőződés, hogy a világ most is szép, hogy kicsivel odább kell szaladni, és minden másként lesz. Nekik kellene vezetniük a világot, mindjárt jobb lenne. De a világot nem a gyerekek vezetik... A mellékutcákból újabb embercsoportok fordultak ki. Asszonyok, kisebb-nagyobb lányok, kisfiúk, idős férfiak, nyomorékok...

Felkerekedtek a házak, az utcák, felkerekedett a város. Hová indult? Ezt a város nem tudta, csak azt tudta, hogy mennie kell, itt kell hagynia megszokott zöld lombos helyét, otthonát. A Krescsatikon a folyó felé, a híd felé haladt. A város egyre néptelenedett, mintha megolvadt volna. Sokan úgy mentek el, hogy be sem zárták a lakást, még az ablakot is elfelejtették becsukni, vagy már nem volt rá idejük. Egy kétemeletes ház nyitott ablakából kihallatszott: „... sikerült áttörnie erődítményeinket..." A rádió szól, gondolta Marija. Valaki a lakást elhagyva bekapcsolva felejtette a rádiót, amely most közli a Krescsatikon haladókkal, amit már tudnak: „... és eljutnia a város pereméig..." A nap már magasan állt, s amikor a fény ezüstösen megcsillant az üvegeken, az ablakok megelevenedtek, mintha valaki még ott maradt volna az elhagyott házakban.

Sokáig mentek, talán azért, mert lassan mentek; bizonyára szerettek volna minél tovább maradni a kedves házak között. Némelyek a lábuk elé néztek, mintha így vennének búcsút a földtől, amelyen városuk áll, mások felindultan tekintettek egyik házról a másikra, így akarták emlékezetükbe vésni az oly ismerős utcákat. Valamennyiüknek túlságosan is figyelmes, bánat gyötörte a szeme.

Lassan mentek, szinte tétován, mintha azt várnák, hogy azok ott, elöl még mennek egy darabig, aztán visszafordulnak, és nyomukban visszafordulnak a többiek is. Még mindig hihetetlen volt, hogy a németek itt vannak egészen közel, a hátuk mögött.

Az épületek, a parkok, a terek, a Vladimir-hegy, Bogdan Hmelnickij szobra, a Szofija-székesegyház kupolája, az Arszenal falai – Marija maga elé képzelte őket –, minden ugyanolyan gyönyörű volt. Marija annyira megszerette ezt a várost, hogy éppoly kedves volt neki, mint Moszkva.

– Lena – tört ki belőle –, mi történik itt, Lena?!

Lena hallgatott. Tudta, hogy erre nem kell válaszolni. A lányok

mentek, nézelődtek. Mindjárt átmennek a hídon, és minden mögöttük marad, múlttá válik.

Egy öregember bandukolt mellettük. Napbarnította csupasz arca olyan barázdált volt, mint az öreg fa kérge, szemét összehúzta, mint a rövidlátók, mintha azt figyelné, jó irányban mennek-e. Jobb kezében bot, bal karján batyu. Két asszony ért vele egy vonalba. Futó pillantást vetettek az öregre, az egyik sajnálkozva megjegyezte:

– Maga maradhatna, bácsi, nem lesz bántódása. Nem fogja bírni. Isten a megmondhatója, milyen hosszú út vár ránk . . .

– Hogyhogy nem lesz bántódásom? – vonta fel az öreg a vállát, de az asszonyok már nem hallották, siettek, mintha utol akarnának valakit érni. – Nekem feltétlenül el kell mennem, kislányok, mert a fiam kommunista volt. – Úgy nézett Marijára és Lenára, mintha biztatást várna tőlük. – Kilenc napja esett el. A fronton. Kommunista volt, úgy bizony. Hogyhogy nem lesz bántódásom? – csodálkozott még mindig az asszony szavain. – A szomszédasszonyom is elment, aki a városi szovjetnél dolgozott. Alattunk meg, a másodikon, az egész család útra készülődött. Nem kommunisták, nincsenek felelős beosztásban, mégis mennek. – Az öreg arra állította be magát, hogy ezek a lányok talán végig társai lesznek az úton, amely nagyon hosszúra is nyúlhat.

Marija és Lena nem válaszolt, mindkettőjüket lefoglalták saját gondolataik.

– Jól teszed, bácsi, menj csak, menj – szólalt meg mögöttük mély mellhangon egy asszony. – Ne hallgass senkire. Menj. A fasiszták mindenkit bántani fognak. Ha nem ezért, hát azért. Majd csak átvészeljük valahol. Maga kicsoda, bácsi?

– Felcser vagyok. – Az öreg a kérdező testes, ősz asszony felé fordult.

– Itt szívgyógyszer is van nálam – mutatott a batyujára. – Felcser vagyok.

– Én meg szakácsnő. Ötös étterem. A Besszarabszkáján. Na mindegy. Nem megyünk messzire – kanyarodott vissza ahhoz, amivel kezdte, és ami mindenkit nyugtalanított. – Két-három nap múlva visszajövünk. – Az asszony hangja magabiztosan csengett.

– Egészen biztosan visszatérünk. Én tudom. Emlékezzenek a szavamra.

Az, aki most szólalt meg, általános figyelmet keltett. Marija is visszanézett rá. Ismerősnek tetszett a hangja. Hosszú, sovány férfit pil-

lantott meg, aki hosszú léptekkel az út szélén haladt. Ő az! Aki ott állt a villamosmegállónál. Marija megismerte keskeny, himlőhelyes arcát, a középen behorpasztott filckalapot. Ő mondta, hogy „kár ezekért a fiúkért..." Most átmeneti kabát volt rajta, a kezében meg fíberbőrönd. Nem nézett senkire, nagy hangon, tolakodón folytatta, mintha biztosra venné, hogy mindenki őt hallgatja.

– A német még csak nem is lő. Hallgat. Kifulladt. A mieink visszavonultak, összeszedik az erejüket és újra támadnak. Csak ki kell várni. Három nap. Jól mondta, hogy három nap – biccentett az ötös étterem szakácsnője felé.

A fejük fölött apró vattacsomók, bolyhos felhők úsztak, alig látszottak a kifakult égen. Majd el is tűntek. A tiszta égbolt nem fejezett ki egyebet, csak nagy-nagy közönyt.

Lena lassított, mert a lába minduntalan megbicsaklott a hepehupás úttesten.

– A nagy sietségben nem jó cipőt húztam – panaszkodott. – Alacsony sarkút kellett volna.

– Akár alacsony, akár magas a sarka, ezekben a vékony cipőkben nem bírjuk sokáig a gyaloglást – nézett le Marija a saját lábára.

Közeledtek a folyóhoz. A vízen sápadt napfény ringott. Marija és Lena még egy utolsó pillantást vetett a komoran mozgó utcára, s mintha mindentől elszakadnának, ami mögöttük maradt, ráléptek a hídra.

4

A hídon túl part menti zátonyok húzódtak – a lábuk belesüppedt a nyirkos, meleg homokba. Azután alacsony dombok tűntek fel, látni lehetett, hogy gyenge szél röppen le róluk.

A lányok, amíg az utcákon haladtak, nem tudták teljesen felfogni, hogy elhagyják a várost: a házak házak voltak, a Krescsatik – Krescsatik, a Kalinyin tér – Kalinyin tér... Az előttük haladók – a lányok a hátukat látták – nyilvánvalóan szintén nem azzal a tudattal mentek, hogy végleg távoznak. De most, amikor már mögöttük volt a híd és minden más, a kételyek eloszlottak. Marija ránézett Lenára: a szeme vörös, kisírt, mint ott, a könyvtárban.

A lányok folytatták az utat, nem töprengtek azon, hova mennek, haladtak a többiekkel. Csak az a fontos, hogy keletnek. „Az emberek-

kel eljutsz Jagotyinig . . . Ott meg . . .” – jutottak eszébe a bácsi szavai. Soha nem hallott még erről a városkáról, így hát megpróbálta elképzelni Jagotyint, de nem sikerült – és olyan messze volt . . .

Hát még Moszkva milyen messze lehet! . . . Marija gondolatban már a Pokrovkán volt, látta, amint a barátnőjével együtt belép a szobájába, boldog izgalommal körülnéz, minden olyan kedves benne, minden őrá várt. „A néni? – Lena kérdőn nézi a kisasztalon intarziás keretben álló fényképet. Gyakran látta Polina nénit, amikor felszaladt Marijához. – Ez a nagynéned?” Felveszi a fényképet. „Az édesanyám” – feleli Marija. A hangjában büszkeség: ugye, szép? De Moszkvától, a Pokrovkától, a harmadik emeleti lakástól sok baj és nyolcszáz keserves kilométer választja el.

Marija megbotlott egy kőben. A pokrovkai házból visszakerült ide, az útra, és ment tovább. A szeme előtt fejek, hátak, hátizsákok. Az út kanyarodott. Onnan a kanyartól látszott a menekülők tarka, lassú, hosszú, komor áradata. A tömérdek láb felkavarta a port, és a por eltakarta az út folytatását. Az út azonban ott volt, az áradat haladt tovább a végtelenbe.

Szótlanul bandukoltak. Úgy érezték, a hallgatás valamelyest enyhíti azt, ami történik. Lábukat csüggedten rakva, némán mentek az emberek, akik csak az imént lettek hajléktalanok, néhány kilométerrel odább hagyták a lakásukat a régi vagy a nemrég vásárolt bútorral, az ablakpárkányon levő virágokkal, a szekrényben lógó ünneplő ruhával, a polcokon álló könyvekkel, az edénnyel.

Marija csak most vette észre, hogy a táska zavarja Lenát a mozgásban, de a lány annyira alkalmazkodott ehhez a kényelmetlenséghez, hogy már észre sem vette. Marija kivette Lena kezéből a táskát. Felváltva vitték, és valahányszor átvették, egyre súlyosabbnak érezték.

Már vagy három és fél órája mentek. Senki nem nézte az óráját, de Marija úgy érezte, három és fél órája. Nem nyomta teher a vállát, ő csak azt hozta magával, ami megkínzott tudatában, megkínzott szívében volt, azzal pedig semmit sem tudott csinálni. Akik teljesen elfáradtak, letelepedtek az út mentén a szürke fűre, a gépkocsik kavarta por belepte őket.

Az élet magában hordja a reményt, mint a jövő magvát. Ezúttal azonban minden csak kiölte a reményt. A kétségbeesett asszonyok, öregek mellett, a visszavonuló vöröskatonák mellett a remény minden lépéssel messzebb került, olyan messze, hogy rágondolni sem volt érde-

mes. Nem volt más, csak a jelen a maga komor valóságában – és hosszú ideig, nagyon hosszú ideig ez lesz, s Marija úgy érezte, nem készült fel rá.

Egyszer majd, ha tudja, elfelejti. Most azonban a lába belesüppedt a homokba, szeretett volna megállni, pihenni egy cseppet. Inni kívánt, a szája száraz volt és keserű, mintha tele lenne epével, de nincs nyála, hogy kiköpje. Olyan szomjas volt, hogy mindenütt vizet látott, odább a fű is nedvesnek látszott, az égen, akár a folyón, fehéres, csaknem színtelen hullámok ringtak. Valaki azt mondta, hogy nem messzire egy ártér van. „Ha eljutunk az ártérig, teleiszom magam."

Észre sem vette, hogy eltűnt mellőlük az öreg felcser. Még előbb elvesztették szem elől az ötös étterem szakácsnőjét. Most mások haladtak mellettük.

Az út kis erdőn haladt át. A szél úgy hajtogatta az út menti fenyők koronáit, mintha rajtuk lépkedett volna. A levegőben alig észrevehető pókháló rezgett. A pók komótosan, gondosan, mintha az örökkévalóságnak készítené, ezüst és halványkék szálakból szőtte áttetsző ernyőjét, amelyen a nap ugyanolyan vidáman átsütött, mintha nem is lett volna ez a napernyő. „Csak már odaérnénk az ártérhez." – Marija megnyalta kicserepesedett ajkát.

Messze mögöttük, mint távoli mennydörgés, tompán eldördültek az ágyúk. Majd újra és újra. – Hát, úgy látszik, barátaim, baj ban. – Megint az a langaléta a középen behorpasztott filckalapban. Leült az út szélére, lehúzta az egyik cipőjét, kirázta belőle a homokot, felhúzta, levette a másikat... A fíberbőrönd az oldalán állt, a langaléta rákönyökölt. – Hát, barátaim, minden világos. A várost mégiscsak feladják – fordult a mellette elhaladókhoz. – Azt hittem, várunk itt egy keveset, a mieink elkergetik a németet, és visszatérünk. De nem. Halljátok? A német tüzel. Tehát támad... Még tán minket is utolér. Mi gyalog, ő meg harckocsikon. Eltapos... Baj van! – Felhúzta a másik cipőjét, felállt, fogta a bőröndjét, és megint Marija és Lena mellett folytatta az utat. – Baj van...

Marija nem tudta megállni, kifakadt. Mindaz, ami nyomasztotta – a távozás keserűsége, a helyzet bizonytalansága, a városban maradt néni és bácsi sorsa, a tűrhetetlen szomjúság – egyszerre felkavarodott benne, nekitámadt a filckalapos langalétának.

– Ne locsogjon! Az embernek felfordul a gyomra. És hordja el magát mellőlünk.

– Hű, de bátor vagy, kis taknyos!

A lányok nem néztek többé rá, szaporábban lépkedtek.

– Marijka, nekünk el kellene jutnunk egy kiegészítő parancsnokságig – mondta Lena –, és kérnünk kellene, hogy küldjenek a frontra. Én tudok kötözni, de lőni is megtanulok. Mindent megtanulok, ha kell. Engem, Marijka, kemény fából faragtak, meg tűzről pattant is vagyok . . .

Félrehúzódtak, mert mögöttük egy lovas nyargalt. A ló kiszabadulva a sűrű tömegből, vágtatott az úton, patái felverték a port, amely olyan fehér volt, akár a víz.

Végre odaértek az ártérre. A lányok letértek az útról, lementek a süppedékes, mohos partra. A víz szélén vékony nyírfák, nyárfák és apró fenyők álltak.

A lányok levetették a cipőjüket, belegázoltak a sekély, sűrű, sötétzöld vízbe. Lassan lépegetve haladtak az iszapos mederben. Marija a nádat széthúzva lehajolt, hogy a tenyerével merítsen a vízből. A vízen megtörő napsugár a szemébe vágott. Összehúzta a szemét, aztán tágra nyitotta, és a reszkető körben megpillantotta elkínzott arcát. Keze érintésétől megmozdult a víz, s megmozdultak rajta a falevelek, helyet változtattak a tűlevelek, izegtek-mozogtak a vízben tótágast álló fák. A lányok mohón kortyolták a vizet. A tenyerükből itták a zavaros, de mégis jóízű vizet. Hűs patakocskák csordogáltak az állukon, utat törtek maguknak a poros nyakukon.

– Hű, de jót ittam – hallotta Marija Lena elégedett hangját. – Egy hétre teleittam magam . . .

– Én is.

Megmosták az arcukat, zsebkendővel megtörölték. Megkönnyebbültek, mintha jót pihentek volna.

Kimásztak a vízből.

– Együnk valamit, Marijka. Ittunk, most meg éhes vagyok.

– Nekem is megjött az étvágyam.

Kinéztek egy gyér fűvel benőtt homokdombot. Leültek. Lena kivett a táskából egy újságpapírba csomagolt zsúrkenyeret, néhány főtt tojást meg sót gyufásdobozban.

Gyorsan bekapták, indultak tovább. Fölöttük az ég olyan sápadt, puha, mély volt, hogy úgy tetszett, minden visszatükröződik benne, ami itt lent van: a nyugodt ártér, a déli fény, a homok. Az oldalt kibukkant felhőcske valahogy nem illett erre az égboltra, idegen volt rajta.

Egy városka tűnt fel előttük, az első, amely útjukba akadt.

5

Az egyforma utcák zsúfolva voltak teherautókkal, ágyúkkal, emberekkel – katonákkal és civilekkel –, sebesültszállító autóbuszokkal, tábori konyhákkal, szekerekkel, s ettől a városka sokkal nagyobbnak látszott, mint amilyen valójában volt. A halványkékre meszelt házacskák úgy ragyogtak, mintha mindegyikben kigyúlt volna a nap és egyenletes, sápadt fénnyel belülről világítaná meg. Terebélyes akácfák árnyékolták a járdát és az úttestet, és ezen a mozdíthatatlan árnyékon özönlöttek a katonák, a teherautók, az ágyúk. A kereszteződésekben álló közlekedésirányítók erélyesen próbálták irányítani az összetorlódott autókat és ágyúkat, az emberek kusza tömegét, de nem sok eredménnyel: a zsúfoltságban se elkanyarodni, se visszafordulni nem lehetett.

– Engedj csak, te lány! Hallod? Engedj! – Marija egy kemény kéz érintését érezte a hátán. Hátranézett: fiatal, barna katona állt mögötte, az arca beesett, verítékes, egészen meglepően hatott vidáman csillogó szeme, gunyoros mosolya. Egy hasonlóan fiatal harcost támogatott a kis ház tornácához. A fiúnak be volt kötözve a bal válla, jobb karját felkötötték.

Marija oldalt fordult, hogy elférjenek mellette.

– Ülj le – mondta a barna legény a sebesültnek. – Megigazítom a lábszártekercsedet. Olyan lompos vagy így.

A sebesült engedelmesen leült a tornác lépcsőjére. A barna legény lecsavarta a lábáról a lábszártekercset, majd gondosan újra visszacsavarta. A tekervények úgy feszültek a lábra, mintha ráöntötték volna őket.

– Na, ez rendben van. – Felsegítette a sebesültet. – Most már ennek a lánynak is tetszeni fogsz – tette hozzá a cigányképű, és rákacsintott Marijára.

Marija követte ezt a katonát, de az már észre sem vette, tüzérekkel beszélgetett, akik három ágyúval próbáltak átjutni a tolongó tömegen.

– Mi ez, fiúk? – kérdezte a tüzérektől, és ujjal az ágyúkra mutatott.

– Kiugrott tán a szemed, hogy nem látod? – szólt vissza egy higgadt katona, aki az első ágyú mellett ment.

– Mégis, mi ez? – tudakolta makacsul a barna legény.

– Ha nem tudnád, tüzérség . . .

– Miféle tüzérség? Hm . . . A tüzérségnek az ellenség irányába kell fordítania az ágyúcsöveket. Akkor tüzérség az . . .

– Hordd el magad, te bakancsos. Értesz is te ehhez – vágta el a szót a higgadt tüzér, és odakiáltott valakinek, aki a vontatón ült: – Indulás. Előre.

– Úgy előre, hogy hátra?! – kérdezte kihívóan a barna.

A tüzér azonban már nem hallotta.

Lena hova lett? Marija ijedten nézett körül. Ott van, ott – pillantotta meg egy kicsit odébb. Lenát elsodorták. Marija melléje furakodott, újra együtt voltak. A barna legény és a sebesült vállú beleveszett a tömegbe.

Kivergődtek a városka szélére. De ott is zsúfolt volt az út: gépkocsik, emberek. Mentek a katonák: a hajuk, a sapkájuk, az arcuk, a zubbonyuk, a lábszártekercsük, a bakancsuk, mindenük egyformán szürke volt a portól, amelyben lépkedtek. Az anyák a már sárga fűbe lefektették kimerült, álmos gyerekeiket, fejük alá tették a batyukat, kivették a gyerekek ernyedt kezéből a babákat, a macikat, a csörgőket, szendvicset, tojást, zsömlét adtak nekik, üvegből tejjel itatták őket.

– Lenka, hallod? – Marija feszülten figyelve nézett felfelé. Az eleinte halk zúgás gyorsan erősödött. Az ember azt hihette volna, hogy a szél kergeti sebesen az égen a zúgó felhőket. Felhők azonban nem voltak, az egyetlen felhőcske már rég szertefoszlott a nagy kékségben: sehol egy foltocska, sehol egy repedés az áttetsző égen. – Hallod, Lenka?

Repülőgépek közeledtek a városka felé. A fehéreskék égbolt megadóan utat engedett nekik a városkába, amelynek szélét már megérintették szárnyukkal. A fülsiketítő, most már fenyegető zúgás betöltötte az eget, amely darabokra tört; darabjai a következő pillanatban a földre hullnak és mindent összelapítanak rajta.

– Fussunk, Lenka!...

Kapkodó futkosás kezdődött. Futottak a nem messze levő hosszú vízmosás felé, a szélső házaknál kezdődő akácos felé, futottak, ijedten meg-megálltak, megint futottak, s közben le nem vették szemüket az égről. Akik már nem tudtak elfutni a vízmosáshoz, az akácosba, a házak vadszőlővel befuttatott falához lapultak. A városka elbújt, dermedten várta, mi fog történni. Valaki jajgatni kezdett:

– Messerek! Messerek! A szárnyuk fogazott. Ezek Messerek!...

Mintha nem lett volna mindegy, hogy „Messerek" vagy másmilyen repülőgépek hozzák a halált.

– Meg Junkersek! . . . Junkersek! . . .

A repülőgépek már mindent beárnyékoltak, minden sötét lett. Dübörgött a föld, és a városka egyetlen pillanat alatt lángba borult. Utána sűrűn hullott az égből a géppuskagolyó, mintha nagy szemű jég verné a tetőket, a falakat, az úttestet.

Marija elvesztette szem elől Lenát. Csukott szemmel, remegő ajakkal, a mellével, a hasával, a térdével a földhöz lapult, menekvést keresett, védelmet várt; a föld mindig jó volt hozzá, enni, inni adott neki, a hátán hordta. „Mentsél meg, védjél meg, föld – zakatolt a szíve könyörgőn. – Mentsél meg! . . .” Igyekezett belenyomni magát a földbe. „Mentsél meg! Mentsél meg! . . .” – kiáltotta gondolatban. És várta a menekvést.

Marija el sem tudta volna képzelni, hogy ennyi repülőgép lehet az égen. Hihetetlen volt. Felfoghatatlan. De igaz. És mind fölötte lebegtek, amint tehetetlenül ott feküdt a ház mellett, csak fölötte, egy arasznyit sem mozdultak el, és a hosszú géppuskasorozatok mellette fúródtak a földbe. Mintha egyszerre ezer szöget vernének be a fejénél és a lábánál.

Még néhány perc, és a város romba dől, leomlanak a házai, eltűnnek a kertjei, örökre kialszik a nap, nem marad más, csak a görcsösen kalapáló szív, a rémület. „Megöltek . . . megöltek . . .” – remegett meg a földhöz szorított ajka. A földből a halál lehelete áradt. Bizonyára ilyen szag van a sírban. A földön fekve most először csapta meg Mariját a sír szaga, amilyennek ő elképzelte. És tisztán hallotta saját hosszú kiáltását, amelynek meg kellett őt védenie a haláltól.

Nem mindjárt vette észre, hogy már nem lőnek, hogy minden elcsendesedett. Fülelt: a zúgás távolodott. Erőlködve felemelte a fejét, de a szeme teleszóródott homokkal, nem látott semmit. Görcs állt az állkapcsába, nem tudta kinyitni a száját. A remegés, amely egész testét rázta, nem csillapodott.

Mélyen beszívta a levegőt, ettől egy kicsit megkönnyebbült. Szapora pislogás után kinyitotta a szemét. A kék fénysugár, akár a víz, átmosta a szemét: az ég ismét magasan volt fölötte. És ő megijedt az égtől. Úgy tetszett, még mindig hallja a géppuskagolyók kopogását maga fölött, maga körül. A fű, a kövek, a fák, a lánctalpak, a madarak nem féltek, számukra a föld föld volt, az ég pedig ég. Eddig még soha nem gondolt erre. Most viszont fájdalommal és irigységgel gondolt rá.

Felugrott, és azt látta, hogy nem messze van a tornáctól, amelyet szilánkokra hasogattak a bombarepeszek. A ház eltűnt. Az imént még itt állt, falai tartották a csillogó bádogtetőt, ablakai a meleg fűre, a kék égboltra néztek, amelyen most narancssárga felhőcskék úsztak. A falak formátlan csonkjai emelkedtek ki a földből, rézsútosan feküdt egy üres ablakkeret, mintha a levegőbe illesztették volna bele, a tátongó nyíláson át egy felfordított, golyólyuggatta teknő látszott, mellette a padlón pelenkák hevertek. A tornácon egy idős ember feküdt, egyik lábán cipő, a másik mezítelen, úgy látszik, nem sikerült elszaladnia a háztól, a bomba itt érte.

A nap nyugodtan ringatózott a kerítés tövében álló almafán.

Hát Lena? Hol van Lena? Lena sárga levelekkel beszórva a földön feküdt. Szeme a már megnyugodott égre nézett. De furcsán merev volt a tekintete. A feje hátrabicsaklott, keskeny vércsík folyt rajta, pirosra festette a haját, a homlokán pedig, amely még nem volt véres, szalmasárga tincs meredezett.

– Lena! Lena!

Marija hosszú másodpercekig nem hitte el, amit látott. Aztán megértette. Lena már nem jut el Jagotyinig, egy kiegészítő parancsnokságig, nem tanul meg lőni. Előbb lelőtték őt, mintsem megtanult volna lőni... Tehát Lena kurta kis életére is szükség volt ahhoz, hogy a háború háború legyen?

Marija megérintette Lena vállát. A testéből még nem szállt el teljesen a meleg, még néhány pillanatig élt egy másfajta életet, amelyet az élők közül senki meg nem ért.

– Lenka!...

Néhány perce még együtt futottak, féltek, reménykedtek valamiben.

Lena arca sápadt volt, csak az egyik felén remegett egy piros folt, a fejéről lecsorgó vér. Nem látszott rajta sem rémület, sem fájdalom, és Marija elhitte, hogy Lena nem félt és nem szenvedett.

Marija még soha nem látott halottat. Lena az első. És elcsodálkozott azon, milyen kevés választja el egymástól ezt a két állapotot – az életet és a halált.

Marija nem is olyan régen, amikor belépett a Komszomolba, önéletrajzot írt, nem egészen két sort egy füzetlapon: mikor született, hol tanul, és még azt, hogy az iskolai faliújságot szerkeszti. A kislányok kórusban nevettek, mert mindnyájuk életrajza belefért másfél-két sorba.

Ezzel egy kicsit belekóstoltak most a kezdődő és természetesen örömteli életbe. Úgy látszik, az élet egyáltalán nem hosszú.

Marija legszívesebben futásnak eredt volna. Mindegy, hova. Csak el innen, el innen. Mindegy hova, csak el innen. És nem tudta levenni a szemét Lenáról, a földön szétvetett karjáról. De Lena nincs többé, mintha soha nem is lett volna. A tekintete ekkor a Lena oldalához dőlt kislányra esett, aki rózsaszín szalagot viselt a hajfonatában. Virágos kartonruhájában egy darabka rétnek tetszett. A ruhája alja felgyűrődött, szabadon hagyta véres hasát. Mellette egy rendőr feküdt, feje a járdán, lába az úttesten, a halántékán csillag alakú golyónyom. A kislány kezét fogta, bizonyára biztonságos helyre akarta vinni, de már elkésett. A rendőr a jobb oldalán feküdt, és látszott, nagyon zavarhatja az oldalába fúródó pisztolytáska, de nem mozdult, hogy kényelmesebben helyezkedjen el: ő is halott volt. Marija nem vette észre őket, sem a kislányt, sem a rendőrt, amikor a fehér ház tornáca mellett a földbe fúrta magát.

Egy időre kiszakadt a valóságból, de ismét szemtől szemben állt vele. Most azonban a valóság egészen más volt, Marija semmire sem ismert rá.

Marija átlépett Lenán, a rózsaszín szalagos kislányon, átlépett a rendőrön, és akár a vak, tétován elindult. Vissza-visszanézve bandukolt, s vitte magában rémülten kalapáló szívét, zaklatott idegeit, a rémületet és a reményt, hogy mégis megússza, mégis folytatódik ez a törékeny, kegyetlen élet, amely osztályrészül jutott neki, és amelyről nem tud lemondani.

Az utca közepén egy asszony állt. Az arcáról lerítt a téboly, görcsösen vonagló szája nyitva volt – az asszony ordított. Marija látta, hogy ordít, de a hangját nem hallotta, zúgott a füle. Az asszony lábánál egy kisfiú feküdt. Két orcája olyan pufók volt, mintha egy-egy kis gumilabda volna az arcbőre alatt. Az asszony megpróbálta felemelni, de nem tudta, olyan nehéz lett holtában. Marija segíteni akart az asszonynak, de az ő karjában sem volt erő. Az asszony pedig a kimerülésig jajveszékelt: szerette volna felébreszteni a kisfiút!

Marija továbbindult.

Megint egy asszony. Megint egy gyerek. Káprázat? Ugyanazt látja meggyengült szeme? A gyerek halványkék főkötőben – mintha egy darabka tiszta nyári égbe burkolták volna a fejét. „Kétéves lehet" – állapította meg Marija. Az asszony arca nyugodt, túlságosan is nyu-

godt, és Marija elhitte, hogy valóban látja az asszonyt és a gyereket. Az asszony a cumisüveget próbálta a gyerek szájába dugni. A gyerek halott volt. Nem lélegzett, üveges szemével semmit sem látott, az asszony azonban mindezt nem vette észre: ez még mindig az ő gyereke volt. Határozott mozdulatokkal hessegette el a legyet, amely a gyerek mozdulatlan feje felett kóválygott. Csak a kisgyerekek halnak meg bátran, csak ők fogadják nyitott szemmel a halált. Ők még nem tanultak meg félni.

Marija futásnak eredt, otthagyta az asszonyt, aki a halott gyerek szájába próbálta bedugni a cumisüveget. De hiába futott, egyre maga előtt látta az asszonyt, és a gyerek ajkára csorgó tejet.

Az egyik utcasarkon, a felborult újságosbódénál – amely körül szanaszét hevertek az újságok, a folyóiratok, a füzetek –, asszonyok zokogtak tompán, visszafojtottan. Gyerekek sírtak hangosan és szinte dühösen, tanúnak szólítva az egész világot, hogy ők teljesen ártatlanok.

Marija megpillantotta az ötös étterem szakácsnőjét. Örökre összegörnyedve feküdt egy akácfa alatt. Napsütötte, borotvált arcú öregember hajolt föléje. Marija felismerte a felcsert, akinek a fia kommunista volt, és kilenc napja esett el. Oldalt feküdt a botja kettétörve, a batyuja kibomlott, a lábánál összetiport ampullák, összefonott fehér cipók, egy darabka széttaposott sonka és egy gumival átfogott iratköteg. Marija megállás nélkül haladt el az öreg felcser mellett. Tudta, hogy az öreg felcser, a szakácsnő az akácfa alatt, a kislány, hajában a szalaggal, a rendőr az úttesten, a tej a kisgyerek szaján, és Lena, Lenka, Lenocska örökre benne fog élni, a szívből nincs kijárat.

Vaktában ment, nem számított rá, hogy innen kijuthat. Nincs hova kijutni. Üres lett a világ, mehet egy kilométert, százat vagy még többet, semmi sem létezik, nem létezhet, ami ezen az utcán túl van, csak az a bizonyos, amit lát. Szédült, az utca megbillent, s Marija próbálta megtartani az egyensúlyát, de sehogy sem sikerült. A vállát nyomta a baj, és nem volt ereje, hogy ledobja. Halottak–sebesültek–halottak–sebesültek–halottak... Átlépett rajtuk, a lába rogyadozott, de átlépte a következőket is, aztán megint... Kislányok–kisfiúk–kisfiúk–kislányok... Asszonyok–öregemberek–vöröskatonák...

Olyan világ terült el előtte, amely nem ismert könyörületet. Az olyan világ, amelyben az ember élete semmit sem ér, már nem az emberek világa, hanem olyan valami, amit elképzelni sem lehet.

Gépiesen befordult egy utcába, ment egy darabig, aztán újra befor-

dult a sarkon. Úgy érezte, hogy valamije hiányzik. Persze, a cipője. Most jutott eszébe, hogy amikor meghallotta maga fölött a géppuskaropogást és hasra vágódott, a cipője lerepült a lábáról. Csak most érezte, hogy szúrja valami a talpát, mintha szögeken lépkedne.

Ment, csak ment előre, nem tudta, hova, de mennie kellett. Menekülést keresve el kellene fordulnia valamelyik irányba, de melyik a helyes irány? Már közönyös volt a környezet iránt. Vér- és füstszag érződött. Ez a fojtó szag mindent betöltött.

Reményei szertefoszlottak, mintha soha nem is lettek volna. Ez nagyon igazságtalan, ha az ember csupán tizennyolc éves. Vagy talán ott vannak a remények, messze, ahova még nem ért el a háború? – próbált vigasztalást keresni. Nagy szüksége volt vigasztalódásra. Ezért kigondolt mindenfélét, amit csak kigondolhat bánatában az ember, azok is, akiket az imént megöltek, az utolsó pillanatig reménykedtek – gondolta ijedten. Ő maga is ott maradhatott volna Lena mellett végleg, örökre! „Anyám, anyukám – nyögte, és kezébe temette az arcát. Könnyei égették az ujjait, de nem tudott uralkodni magán. – Olyan gyenge vagyok. Nem is hittem volna, hogy ilyen gyenge vagyok... Nem bírom ki..."

6

Lassan összeszedte magát. Apránként és nehezen fogta fel a valóságot: Lena halálát, saját magányát és minden egyebet.

A földig rombolt kisváros lebegett a szeme előtt. A nemrég még élénk utcákon a házaknak csak az alsó része meredezett rendetlenül, mintha a városka építését félbehagyták volna. S ettől olyan kellemetlenül egyhangú lett. Bármerre fordult be Marija, mintha mindig ugyanabban az utcában járt volna.

A téren egy sebesültszállító autó égett. Odább egy üzemanyag-szállító kocsi lángolt. Repeszek csapódtak bele, és a tartályból nehéz, fekete füstgomolyokkal vörös lángnyelvek csaptak ki. Mindjárt belekap a tűz a száraz levegőbe, és lángra lobban az égbolt. Szekerek kerülték ki a sebesültszállító és az üzemanyag-szállító kocsit; a hajtók vadul csapkodták a lovakat, a lovak megbokrosodtak, ágaskodtak, felborították a szekereket. Az úttesten deformálódott hűtőjű teherautók, átlőtt kerekű személykocsik... És az egész fölött sárga füstfelhők gomolyogtak.

Meghalt az a világ, amely magán viselte az ember biztos és okos kezének nyomait, visszakerült az őskáoszba: még égett és füstölgött...

Az emberek is furcsán egyformáknak látszottak, akárcsak az utcák – ilyenné tette őket a szenvedés. Mozogtak, gesztikuláltak, valamit beszéltek, kiabáltak, élő emberek voltak, velük találkozott Marija tegnap, velük indult reggel a Krescsatikon. Zaklatottan csapódtak egyik oldalról a másikra, nem tudtak megnyugodni, az imént átélt borzalom tovább élt a tudatukban. A legutóbbi fél órában annyi halottat látott, hogy önkéntelenül arra gondolt: élők már nincsenek is.

A járdákon összetört bőröndök, eldobott kosarak és a belőlük kihullott holmik hevertek. Az egész feleslegesnek hatott, mindenkinek elég volt az, amit magán viselt. A tárgyak elvesztették értelmüket. Az emberek kis batyukat vittek, benne a legszükségesebbet: fehérneműt, takarót, kenyeret, sót, gyufát...

Puskája tusát fogva két vöröskatona futott el Marija mellett és eltűnt az útkanyarban.

Marija várt valamire. Mire? Nem tudott volna válaszolni rá.

Valami összeroppant benne. Nem lett volna szabad megtörténnie annak, ami történt. Látta filmeken, milyen hetykén táncoltatták lovaikat Bugyonnij katonái, milyen bátran rontottak neki az ellenségnek, és mindig győztek. És most? Vagy a katonák már nem olyanok?...

Nyugtalanul pislogott az égre, amely még mindig sápadtkék volt, és egy felhőcske úszott rajta Kijev felé.

Néhány lépésnyire tőle – embercsoport. Az emberek beszéltek, kétkedtek valamiben, bizonygattak valamit egymásnak. Marija odafülelt a beszélgetésre. Maradt még „rés", mondta valaki, talán a barisevi átkelőhelynél, talán a berezani majornál – Marijának fogalma sem volt arról, hogy merre lehetnek ezek –, és azt mondták, hogy sietni kell, ha át akarnak csúszni ezen a „résen", mielőtt a németek befejezik a Kijevet védő csapatok körülzárását. De útközben beleütközhetnek csapdákba, fedezőcsapatokba és még valamibe, amiről nem tudta, micsoda. Azt beszélték, hogy a mi csapataink harcolva vonulnak kelet felé. Hallott utóvédekről is. Nem tudta pontosan, hogy mik. Azt azonban megértette, hogy előttük is, mögöttük is szovjet csapatok vannak, s ez megnyugtatta. „Utóvégre nem maradhatunk a fasiszták kezében..." Marija füléhez eljutottak szavak állomásról, vonatról.

– Miket beszél? Miféle vonat? – fakadt ki ingerülten egy hosszú nyakú, kis fejű ember. Kigombolt vasutaszubbonya után ült keskeny vállán. – Poltaváig megyünk az apostolok lován, és csak onnan tovább vonattal.

„Mégiscsak vonat. Valahol tehát még járnak a vonataink? . . ."

– Azt mondja, Poltaváig? – kérdezte egy csalódott, bizalmatlan hang.

– Magának persze jobban megfelelne Darnyica – felelte nyersen a vasutas. – Nekem is. De akkor vissza kell fordulnia – vont vállat gunyorosan –, nincs messze . . .

„Nincs messze? . . ." Pedig Marija úgy érezte, hogy a házig, ahol a beteg bácsi fekszik a díványon, ahol a néni futkos a szobában, akkora a távolság, hogy a fény is csak egy örökkévalóság alatt jut el odáig.

– Mit csináljunk? – A bizalmatlan hang már tanácstalan lett.

„Csakugyan, mit csináljunk?" – fülelt Marija, és élesztgette magában a reményt.

– Menjünk. Mi mást csinálhatnánk?

„Menjünk . . ."

– De hogy menjünk? Hiszen nem ismerjük a helyzetet.

„Na tessék, újabb baj – a helyzet . . ."

Az átélt eseményektől kimerült Marija a kezébe temette az arcát. És azon vette észre magát, hogy sír. Harsány hangra kapta fel a fejét.

– Hé, adják tovább! Adják tovább! – A füstölgő utcán egy parancsnok szaladt, ingzubbonya hajtókáján „talpfa", hasáb alakú rangjelzés; fél kézzel a derekán függő pisztolytáskát tartotta. Mintha verítékes arca is füstölt volna. Valakinek kiabált, akit nem lehetett látni:

– Egyenesen nem lehet! Az ellenség elzárta az utat. Forduljanak le a szekérútra, északnak. Északnak! Az erdőbe!

Az emberek tehát nem adták fel, folytatják a harcot. Marija egy kicsit nyugodtabb lett, hálásan nézett az elfutó parancsnok után.

– Az erdőbe! – kiáltotta a tér.

– Az erdőbe!! – terjedt tovább.

És egyszeriben elszakadtak a tértől az autók kerekei. A széles földúton meglódultak a nyitott és ponyvával fedett teherkocsik, a tartálykocsik, a sebesültszállító autóbuszok, eszeveszetten száguldó lovak húzta szekerek. Az emberek is meglódultak. Marija is összeszedte magát, majdnem azt kiáltotta: „Fussunk, Lenka!", és máris rohant, amerre a többiek. Tehát északra . . . Tehát az erdőbe . . .

Az emberek belekapaszkodtak a mellettük futó teherautók hátuljába, csüngtek rajta, lábukat felhúzva belehengeredtek a kocsiszekrénybe, de voltak, akik nem bírták erővel, visszaestek az útra. Marija a száguldó autók elől minduntalan lehúzódott az útszélre. Ő is megpróbált volna felkapaszkodni egy teherautóra, de nem bízott az erejében, félreugrott. A kerekek alól felcsapódó por beborította, s ő becsukta a szemét.

A távolban homályosan kéklett az erdő.

A nap már egészen alacsonyan járt, alacsonyabban az útnál csoportosan álló fenyők csúcsánál, valahol a törzsük közepe táján, és sápadt, hűvös fényt árasztott.

Marija tovább futott. Az árnyéka előtte szaladt, ezért úgy hatott, mintha utol akarná érni. A lába rogyadozott, mert alig bírta a rémülettől elnehezedett testét; lassított hát futásán, tátott szájjal kapkodta a levegőt, mégis fulladozott. A szíve kalapált: Lena, Lenka, Lenocska... Lena! – futott, barátnőjét szólította, futott és szólította. Mintha elfelejtette volna, hogy Lena, Lenka, Lenocska ott maradt a vadszőlő sárguló indáival befuttatott tornácnál.

Egymást követték a robogó autók, a dűlőúton gomolygott a por. A nappal aranysárga por fénytelenné vált. Fejek bukkantak ki belőle, mintha zavaros vízből bukkannának fel. A meleg por rátapadt Marija lábára, arcára, úgyhogy, amikor a tenyerével végigsimította az arcát, a homlokát, sárosak lettek az ujjai.

Elcsigázva felpillantott az égre: az út felé súlyos felhők közeledtek, érthetetlen, hogy maradtak meg ott, a magasban. A gyűrött ég tétován megindult minden irányban, fokozatosan elsötétült és észrevehetően fogyott. Az ég visszavonult a sötétség elől, egyre csak visszavonult, s mire Marija beért az erdőbe, teljesen eltűnt.

A sötétség belevágott a szemébe. Semmit nem látott. A sötétben a szem semmit sem számít.

Marija érezte, hogy homokon, fűvön lépked, fekete homokon, fekete fűvön.

7

Az erdő körülfogta, nem engedte tovább. „Reggelig nem is kell továbbmenni" – gondolta. „Reggelig nem is kell továbbmenni... – mondta ki halkan. – Reggel sem kell. Egyáltalán nem kell. Ez a vég..." Nem

tudott szabadulni attól az érzéstől, hogy mindentől elszakadt. Valami végképp tönkrement, valami nagyon fontos elvesztette az értelmét ebben a magából kivetkőzött világban, amelyben már a reménykedés is lehetetlen. Amíg a remény vezette, minden előtte volt, semmi sem tudta megtörni. Most úgy érezte, hogy megtört – üresség volt benne és körülötte, s ebben az ürességben nem maradt hely a reménynek. „Lefekszem a földre, és soha többé fel sem kelek – úgy, mint Lena..." Megjelent előtte Lena, az a nevetős, aki a harckocsiárkokat ásta a város szélén, majd a kisírt, vörös szemű a könyvtár folyosóján, aztán a szalmasárga hajú, homlokán a tinccsel. „Lenka!..." Marija felnyögött. Hogy szerette bámulni az ég ünnepi kékjét, amelyen apró rózsaszínű felhők úsztak, szeretett virágokat keresni rajta, olyanokat, amilyenek nincsenek a földön. Most már tudta, milyen iszonyatos is lehet az ég. Ösztönösen felemelte a szemét: sötétség, sűrű sötétség, nem látszik az ég. Furcsa, de ez megnyugtatta.

Hallatszott, hogy lefekvéshez készültek azok, akik hozzá hasonlóan észak felé indultak. Hallotta a hangokat, látta a felvillanó fényeket a fák mögött, mintha hulló csillagok akadtak volna fenn az alsó ágakon. „Cigarettáznak" – jött rá Marija. Valahol surrogó autók száguldottak. „A szekérúton." A szekérút nem messze, a fenyők mögött sejlett.

Mit csináljon? Mit csináljon? A képzelete szörnyű képeket festett. Németek vannak az erdőben. Farkasok vannak az erdőben. „Elindulok a hangok irányába – határozta el Marija –, elindulok a fények irányába. Éjjel jobb együtt. Csak a nappal van nyitva a szemnek..." A közelben lepottyant egy toboz. Egyre-másra hullottak a fenyőkről a tobozok, és a földre koppantak. S Marija mindannyiszor összerezzent, és várt, várt valamire.

Tett néhány lépést, megbotlott egy tuskóban. Továbblépkedett... Mezítelen talpa alatt hűvös, kemény volt a fű. Marija nem tudta, pontosan merre menjen, tapogatózva haladt egyik fától a másikig, belebotlott valakibe, aki az egyik fa tövében szundikált, rálépett valakinek a lábára, de az illető nem érezte, mert meg se mozdult.

„Lucfenyő" – végigsimította az alacsonyan lecsüngő ágakat. Úgy érezte, hogy percről percre gyengül. Alig állt a lábán, a nyaka nem bírta el a fejét. Ólmos fáradtság próbálta ledönteni a földre. Végül is sikerült ledöntenie. A kimerültség ugyanolyan biztosan leteríti az embert, mint a géppuskagolyó. Fejét a karjára fektette, arcát belefúrta a magas fűbe.

Tudta, hogy többé nem tud felkelni, sem egy óra múlva, sem holnap – soha. Ez a gondolat azonban nem nyugtalanította. Egy nap, csupán egyetlen nap közvetlen érintkezés a háborúval, és ő már össze van törve. A feje megszabadult ennek a napnak az emlékeitől, elképzeléseitől, benyomásaitól, mintha nem is lettek volna, mintha soha semmi nem lett volna. Mintha eddig olyan világban élt volna, amelyben semmi nem történt.

Valami őscsönd ülte meg a földet. Mintha körös-körül minden kihalt volna. Az ember el sem tud képzelni egy lövést, egy németet... Mintha ott, a városkában, ahol meghalt Lena, meghalt volna a háború is. „Képtelen csönd van" – gondolta fülelve Marija. Feküdt és töprengett, gondolatai lassúak és rövidek voltak, gyorsan váltakoztak, egyetlen nyomot sem hagytak a tudatában.

Valami megszúrta az arcát. „Fenyőág" – sejlett fel bénuló tudatában, de mozdulni már nem tudott. A szeme lecsukódott. Minden elmosódott, elúszott, kihunyt, elszakadt a szál, amely összekötötte a repülőgépekkel, az út porával, az erdő hangjaival és fényeivel... Elnyomta az álom.

Ha majd felébred, mindez megismétlődik – a halott Lena, a lövöldöző ég, a süppedő homok, a mezítelen lábát hasogató fájdalom... De most már hosszú időre. És már nem lesz nehéz. A szeme megszokja a borzalmakat. A lába megkérgesedik. A keze is. A szíve is. Mit tudott eddig? Semmit, semmit... Az éjszaka leszállt, eltakarta a környező világot. Marija a kimerült ember bátorságával aludt el, akinek sem kedve, sem ereje nincs ahhoz, hogy bármitől megvédje magát.

Negyedik fejezet

1

– Gyerünk, Valerik.

Andrej kiment a fedezékből. Lábát egy kissé szétterpesztve megállt egy fiatal fenyőnél. Tenyeréből ellenzőt formálva nézett felfelé és hunyorgott: a száraz déli nap a szemébe vágott. A fenyő a nap melegét árasztotta, a levegő is meleg volt. Mintha nem jöttek volna meg a hi-

deg éjszakák. Leszegte a fejét, és kinyitotta a szemét. A földre a szeptemberi nap nyugodt fénye vetődött.

Andrej a tábori sapkájához nyúlt, mintegy ellenőrizte, hogy a helyén van-e, megmarkolta a mellén keresztben fekvő géppisztoly szíját, megigazította a nyakában lógó távcsövet, az oldalán a térképtáskát. Minden rendben: mehet.

Valerik! – „Hol marad ez a fiú?"

– Már itt is vagyok, hadnagy elvtárs – ugrott ki Valerik a fedezékből.

Ez a fürge, eleven fiú egy percre sem tágított a parancsnok mellől. A tekintetéből, a mozdulatából olvasta ki, hogy mit akar, és kisfiúsan lelkes igyekezettel sietett teljesíteni a parancsait. Most azonban, legnagyobb bosszúságára, nem találta a tábori sapkáját, azért kellett rá várni.

– Már itt is vagyok, hadnagy elvtárs.

– Gyerünk.

– Ühüm.

Valerik elmosolyodott. Mindenen mosolygott. Nem a háború tanította rá. Mosolygott, mert örült annak, hogy megy a hadnagy mellett, hogy a levegő tele van a víz és a forró homok illatával, hogy hamarosan beesteledik, és holnap ismét lesz nap és lesz este... Ment és mosolygott. „Ez nála olyan természetes, mint az, hogy fű nő a földből" – gondolta szinte irigyen Andrej. Az egész fiún, a szemén, a mosolyán látszott, hogy még nem ért véget a gyermekkora. Túlságosan bízott abban, hogy az élete feltétlenül szerencsés lesz, még sok mindent kap az élettől, hogy a rossz nem tart sokáig, hogy utána mindjárt jó következik. Andrej megpróbált ráncokat képzelni Valerik zsenge arcára, gyermekien duzzadt szája sarkába, redőket sima homlokára, forradást, mely pisze orrától huncutan gödrös álláig húzódik, de nem sikerült.

A lövészárkok kanyargó vonala mellett mentek. A nap és a szél megszikkasztotta a mellvédet, amely helyenként leomlott. A gyeptégla, amellyel kirakták, szintén kiszáradt, megfonnyadt, mintha megöregedett volna. „De jó, hogy van lövészárok" – gondolta elégedetten maga elé nézve Andrej. A zászlóaljparancsnok adott utasítást arra, hogy lövészárkokat ássanak, amikor kezdték beásni magukat. Persze a lövészgödör is fedezék, de abban a harcos magára marad félelmével, bizonytalanságával és minden más pocsék érzéssel. A lövészárokban nem fél úgy a katona, bátorságot önt bele az a tudat, hogy a többiek

is ott vannak, hogy összeér a válluk. „Ássatok lövészárkokat" – mondta a zászlóaljparancsnok. „Való igaz, jó dolog a lövészárok" – gondolta Andrej, és nézte a keskeny, egyenetlen árok vonalát, amely egy kicsit oldalt fordult.

– Gyerünk, gyerünk – sürgette Andrej Valerikot, noha a fiú nem maradt le. Saját türelmetlenségét fejezte ki a sürgetéssel. Sürgősen hívatták a zászlóaljparancsnok harcálláspontjára.

Nem tudott szabadulni a nyugtalanságtól, amely az éjszakai ütközet után elfogta. A rohamot visszaverte a század. A feszültség azonban sehogy sem oldódott. Azóta le sem hunyta a szemét. „Nesze neked második vonal..." – húzta el száját gúnyosan, elkomorodva.

A telefonhuzal, amely alig látszott a már megöregedett, szívós fűben, hol előtűnt, hol meg újra bekúszott a félszáraz fűbe. Andrej és Valerik átvergődött a füzesen, amely a meredek part kanyargós vonalát követte, és a part szélén haladt. Lábuk belesüppedt a homokba. Különböző napszakokban járt itt Andrej, s amikor a nap sugarai érték a homokot, elviselhetetlenül fehér és forró lett, mint most is, és csak alkonyatkor hűlt ki, vált szürkévé, mint a hamu.

Odalent a néptelen, a furcsán néptelen part – csak a víz csobogása hallatszott fel ide. A vízen visszatükröződött minden: a meredek lejtő, amely remegett a fodrozó vízben, az égen úszó felhő, a fák tépett koronája, amely a túlsó partnál hullott a vízbe. Balra, messze elnyúlt a rét, egészen a bozótosig és a dombig, amelyen alig látszott a lehajló égboltba belefúródó háromszögelési torony.

Csend ülte meg a tájat, akár tegnap éjjel, amikor Andrej a század balszárnyára tartott. Nem hallatszott sem emberi hang, sem madárcsicsergés. Néptelen a part alatt fehérlő, az átkelőhelyhez vezető, majd azon túl futó út is, nem gomolyog rajta a por, mintha az élet teljesen elköltözött volna innen. Elhinni is nehéz volt, hogy itt nemrég rengett a föld a lövedékek robbanásától, a harckocsik csörömpölő lánctalpaitól, a géppuskaropogástól, majdhogynem darabjaira hullott a föld, darabjaira hullott az ég, a lövészárok alja is rázkódott, a füsttel keveredett, felcsapódó fekete por fojtott, csípte a szemet. Mintha mindez nem is lett volna, olyan csönd van, lusta szél kószál a bronzbarna törzsű fenyők csúcsán, a fákból árad a meleg, csöndes, nagyon csöndes nap van, csak a fénye fedte fel a csata fekete nyomait a réten. Andrej feje fölött háborítatlanul kéklett az ég, el sem képzelhető, hogy ezt az eget nyomjelző lövedékek szabdalhatják, por- és szilánkfelhő takarhatja el;

a föld a lába alatt puha, jóságos; nem, ilyen földön nem heverhetnek holtak, a fű zöldjét, az élet vidám zöldjét nem mocskolhatja be kiömlött vér sötét pirossága.

Andrej lehorgasztott fejjel ment, le nem vette szórakozott tekintetét a csizmájáról, a szárán képződött, kopottra dörzsölt ráncokról. A városból kivezető út, amelyen egész éjjel nagy volt a mozgás, a németek hajnali támadása, és most ez a parancs, hogy azonnal menjen a parancsnoki harcálláspontra – a zászlóaljparancsnok hangjában Andrej izgatottságot vélt felfedezni –, mindez összekeveredett zaklatott agyában, amely még nem csillapodott le reggel óta.

Minden lépéssel egyre nyugtalanabb lett: mi lesz, ha az ellenség újra megpróbálja kivetni állásaiból a századot, hisz bármely pillanatban megismétlődhet a roham. A fiúk, akik életben maradtak, úgy kimerültek, úgy elgyötrődtek a harcban, hogy eldőltek, mint a zsák, és már aludtak is. Igaz, a szakaszok megerősítették az őrséget, Piszarev ott van a századnál, Kirjuskin pedig nem veszíti el a fejét, ha valami történik, rögtön megtalálja őt, a parancsnokot... A németek természetesen tekintetbe veszik, hogy az éjszakai csata elárulta, mit rejteget a bozótos a rét mögött és tőle jobbra a domb, azt is tudják, hogy a másik oldalon, feltételezve az ellenfél ismételt támadását, tesznek valamit. A lehetséges támadás gondolata mégsem ment ki a fejéből. Egészen biztos, hogy a németek is kimerültek. De kaphatnak friss erőket. Nyugtalansága nem hagyta, hogy bármi másra gondoljon. Nem tudhatta, mi történik az ellenség első vonalában, nem tudhatta, mi halmozódik fel ott, a mögöttes területen. Szaporán, szaporán. Minél előbb végezni a zászlóaljparancsnoknál – és vissza. A századnál valahogy magabiztosabb.

A levegőben trotil, lőpor meg égett föld szúrós szaga érződött, még a fenyves gyantás illata sem tudta elnyomni. Andrej vastag és kongó gyökereken lépkedett, amelyek egyik fától a másikig értek. Valerik követte, léptei egyenetlenek és szaporák voltak, igyekezett, hogy ne maradjon le. Hányszor járt már erre, és mindig így – a lépést szaporázva és botladozva a gyökerekben, amelyeket sárga és barna, sőt már megfeketedett tűlevelek borítanak be. A tűlevelek rátapadtak poros bakancsára, beleakaszkodtak szép egyenletesen felcsavart lábszártekercsébe. Málnapiros szegélyű sapkája beesett a fejébe, jobboldalt csaknem az egész fülét eltakarta. A szeme világos, akár a napsütötte víz, amelynek a fenekén két csillogó kövecske lapul meg. A szemében táncoló

huncut szikrák még inkább süldő legénynek mutatták, aki sohasem lesz öregebb.

– Jól megadtuk a fritznek, hadnagy elvtárs – próbált beszédbe elegyedni Andrejjel Valerik, és kerek állán máris élni kezdett a kis gödröcske, amely vidámmá tette arcát. – Jól megadtuk neki, igaz?

Andrej hallgatott. Valerik várt egy darabig, aztán magamagának mondta:

– Jól megadtuk neki ...

Néhány lépés után újra megszólalt:

– Vajon mit forgat megint a fejében, hadnagy elvtárs? Mármint a fritz ...

Andrej tovább hallgatott.

Kiértek a fenyvesből. Mindketten elfordították a fejüket: ugyanaz a széles, távolba vesző rét volt a szemük előtt, apró szigeteknek látszottak a kusza fűben a gránáttölcsérek. Tegnap a rét még rét volt, ma égett tarlóra emlékeztetett, és azok a fűcsomók, amelyeket nem pörkölt meg a tűz, már nem adhatták vissza igazi arcát. A csaknem elmosódott zöld, sárga, világoskék színhez hozzájött a kiégett foltok sűrű sötétje, amely különösen szembetűnő volt, elnyomta a többi színt, még a szamárbogáncs piros lámpácskáit is szinte eloltotta a fekete. A rét közepén meredezett annak a három harckocsinak a kiégett váza, amelyet a század állásait támadó hét tank közül kilőttek. A foltos vaskolosszusok úgy belesüppedtek a földbe, hogy az ember azt hitte: a rét éppúgy elképzelhetetlen nélkülük, mint fű nélkül.

Andrej a szeméhez emelte a távcsövet: jobban szemügyre akarta venni a legelső harckocsit. Féloldalra dőlt, egész súlyával ránehezedett leszakadt lánctalpára; az úgy feküdt előtte, mint egy elapadt ösvény, amely sehova sem vezet. A nap beragyogta a harckocsit, kigyújtotta a fényesre csiszolódott görgőit, és a fehér vas úgy szikrázott, hogy vakította a szemet. A páncélon fekete foltokat hagyott a kihűlt tűz; két nagy varjú, mint az éjszaka két kiszakadt darabja ült a tehetetlenül meredező ágyúcsövön. A nem teljesen kiégett harckocsi mellett halottak hevertek. Ma hajnalban estek el. A távcső közel hozta a dombot is, a bozótost is, a halottakat is, annyira közel, hogy Andrej úgy érezte, ha egy lépést tesz előre, a rét irányába, máris mellettük lesz. Arról fújt a szél, hozta a fojtó hullabűzt. Vagy talán Andrej csak úgy érezte, mert a távcsövön keresztül meglátta a halottakat.

Nem, ez a rét, még így, ebben az állapotában sem alkalmas temető-

nek. Hintáznak a megmaradt lóhere rózsaszín és fehér virágai, erős illatot áraszt a fű, a levegőben táncolnak az áttetsző szárnyú szöcskék és szitakötők, csillog a pókháló, amely nyúlik, mindenbe beleakad, pók ereszkedik alá a hosszú vékony ezüstszálon, amely mintha az égre lenne felkötve. A háború azonban mindenből temetőt csinál. Semmi egyebet. Később itt is lesznek fejfák, alacsonyak, fából faragottak, és úgy fognak kiállni a földből, mintha maguk nőttek volna ki belőle, ahogy a bokrok, a fák kinőnek. Ismerős a kép, mert jókora utat megtett ő már a háborúban, látott olyan sírokat, amelyeken csak egy követ helyeztek a fejrészhez, látott jeltelen, szomorú kis halmokat. És romokat, mennyi romot! Az ember azt hihette, jóval több lett a temető, mint a város az élők számára.

Andrej lelki szemei előtt újra megelevenedett a csata, és tisztábban látta, mint hajnalban, akárha most történne, és azt is látta, amit a feszült percekben nem vett észre. A folyón túlról tüzelnek az ágyúk. A század is géppuskatüzet nyit a szárnyon, leválasztja, a földhöz nyomja a harckocsikat követő ellenséges gyalogságot. A harckocsik nem az átkelőhelyet támadták. A németek Rjabov szakaszát, Vano lövészárkait rohamozták. Rjabov pedig gránátokkal, palackokkal válaszolt! Rjabov átmászott a mellvéden, mögötte Juhim-Juhimics és a többi katona. Az első harckocsit, azt, amelyet most Andrej a távcsövön néz, Rjabov intézte el. Az övé és Juhim-Juhimicsé. „Remek dolog az a palack! – lelkendezett Andrej, újra meg újra átélve a történteket. – Egyetlen palack egy ekkora monstrum ellen! Emlékművet annak, aki ezt kitalálta . . ." És Vano, Vano! Reteszelő oldaltüzet, tőrtüzet nyitott a gyalogságra. Milyen derék fiú ez a bolondosnak látszó Vano. A németek acsarkodtak, aknával szórták meg a lövészárkot, a szilánkok belefúródtak a mellvédbe, a lövészárok lejtős oldalába.

Andrej és Valerik a földön heverő fenyőágakon lépkedtek, amelyek úgy mozogtak a talpuk alatt, mintha élnének.

Andrej összehúzta a szemét, bántotta a nap. A napsütésben minden élt. Lanyha szél mozgatta a füvet, amely megfonnyadt, de még élt, és a szél irányát követve hol jobbra, hol balra, hol előre, hol hátra hajolt; látszott, hogy ringanak azoknak a fáknak a koronái, amelyek mellett elsuhan a szél; a madarak hívogatták egymást a tisztára mosott, fényes magasságban – mindez nem lehetett az éjjel. Igazságtalan dolog nappal harcolni, különösen akkor, ha a nap fent van az égen és elárasztja fénnyel a földet. A háború sötét dolog, éjszakára való.

A domb és az erdő még mindig fenyegetően állt a század előtt. Most, a roham után már tudták, hogy az erdőben ellenséges harckocsik rejtőzködnek, a dombra pedig nehézgéppuskákat telepítettek. Andrej felidézte emlékezetében a domb mögötti erdő szélét, mögötte a belátható tatlan búzamezőt, a mögött pedig a hosszú tehénistállót, amelynek a tetején lyukat ütött egy lövedék, még odébb a patakot, a mögött az üres telket, a telek mögött pedig a város első házait. Két hete az ő századának lövészárkai is a város nyugati pereme előtt húzódtak. Junkersek és Messerschmittek csépelték az első vonalat, harckocsik próbálták végigvasalni, a tüzérség is teljes erővel verette, a németek mégsem tudtak betörni a század állásaiba. „Derekasan védekeztünk – mélázott el Andrej. – Tisztességesen beástuk magunkat. Aztán magunk hagytuk ott, a parancsnokság utasítására. A német észre sem vette, hogy otthagytuk."

Valeriknak mintha ugyanaz járt volna a fejében.

– De sokat ástunk ott, túrtuk a földet – jegyezte meg, és bosszúsan csóválta a fejét.

– Nem baj, Valerik – szólalt meg végre Andrej. – Ha újra támadunk, jól jönnek majd a mi lövészárkaink, futóárkaink. A mellvédek nyugatra néznek... Mert ugye, fogunk támadni?

– Ühüm! – bólogatott sietve Valerik.

– Egyelőre azonban fel kell készülnünk a rosszabbra. – Andrej felsóhajtott, kínozta az aggodalom, észre sem vette, hogy szakadt ki belőle a sóhaj.

– Mi lehet ennél rosszabb, hadnagy elvtárs?

– Nem baj, ennek is vége lesz – ígérte tartózkodóan Andrej.

Megigazította vállán a géppisztolyt. Valerik, a századparancsnok mozdulatát utánozva, megfeszítette a puskája szíját. Mogyoróbokrok közé értek. Andrej lehajtotta a fejét, hogy alacsonyabb legyen a bokroknál. „Valahonnan mindent szemmel tart a gazember, ami itt történik..." Így mentek vagy tíz percig. Lent, a bal parton, erdő sötétlett. A parti homok felől kellemes hűvösség áradt. Itt egy irtással. Ha ezen átmennek, elhagyják az őrházat, leereszkednek a horpadásba, felkapaszkodnak – ott már egészen közel van a zászlóalj harcállás-pontja.

Elhaladtak az őrház mellett, leereszkedtek a horpadásba, mentek egy darabig, aztán felmentek a horpadás túlsó oldalára, az öreg nyír-

fákhoz, amelyek lehorgasztották megritkult koronájukat. Továbbmentek. A fenyőnél, amelynek gyökere ívben meghajolt, Valerik megállt.

– Megint itt várjak, hadnagy elvtárs?

Andrej bólintott. Megigazította a derekán meggyűrődött ingzubbonyát, és megszaporázta lépteit.

2

A fedezék bejáratát ajtó helyett sátorlap zárta el máskor, de most félrehúzták, hogy besüssön a nap. A tűlevéllel borított padlón a fedezék állandó félhomálya feküdt. A zászlóaljparancsnok a csajka fölé hajolva kását evett. Andrej várt egy kicsit, aztán fél kezével az oldalán függő térképtáskát fogva előrelépett, jobb kezét csaknem a halántékához emelve jelentette, hogy az őrnagy utasítására megjelent.

A zászlóaljparancsnok megérintette a füle mögött a szemüvege szárát, kialvatlan szemével Andrejre nézett. Úgy nézett rá, mintha azt kérdezné, miért jött.

– Rendben van – mondta mintegy felocsúdva. Ingzubbonya ujja alatt sejlett hosszú, csontos karja. Az ujjai, nem tudni, miért, remegtek. Megtapogatta csizmanadrágja zsebeit, az egyikből elővett egy gyűrött cigarettásdobozt. Kipöccintett belőle egy cigarettát, rágyújtott. A dobozt átnyújtotta Andrejnek.

– Gyújts rá.

Andrej is rágyújtott.

A zászlóaljparancsnok nikotintól sötét sárga ujjai közé fogta a cigarettát, s a remegés még szembeötlőbb lett, mert vibrált a cigaretta parazsa, a hamu még ki sem hűlt, máris lehullott a földre.

A zászlóaljparancsnok egy kicsit felélénkült.

– Rendben van – mondta ismét, de már keményen. Összevonta a szemöldökét, töprengett. – Tekerd csak meg – nézett a híradósra. Andrejről mintha megfeledkezett volna. – Tekerd meg.

A híradós tudta, kit kell hívnia. Buzgón tekerte a tábori telefon karját.

– Itt „Föld!" Itt „Föld!" „Hullám!" Itt „Föld!" – ismételgette dühösen. – Mi az, alszol? – Már ordított. – Ez mindig ilyen, őrnagy elvtárs, csak kínlódok vele. „Hullám?" Na végre. Hívjad.

A zászlóaljparancsnok átvette a kagylót.

– Mi újság nálad? – Hallgatta a választ. – Igen. – Újabb szünet. – Jóváhagyom: huszonhárom nulla-nulla.

Letette a kagylót. Újra megigazította a szemüvegét, arcát a bejárat felé fordította, szemüvegén megcsillant a fény. Most ő maga tekerte meg a telefon karját.

– „Hullámverés", minden világos? – Hallgatott. – Igen. – Megint hallgatott. – Huszonhárom nulla-nulla. Cselekedj.

Andrej nem jött rá, mit jelent ez a huszonhárom nulla-nulla. Csak azt tudta, hogy a huszonhárom nulla-nulla folytatása volt egy korábban kiadott parancsnak. Mi lehetett ez a parancs? – töprengett Andrej. A zászlóaljparancsnok csak megmondja, bizonyára ezért hívatta.

A zászlóaljparancsnok eldobta a kialudt cigarettavéget, csizmája orrával rátaposott, komótosan rágyújtott egy újabb cigarettára; az orrán eresztette ki a kékesszürke füstöt. Felvette az asztalról a nyitott térképtáskát – a celluloidon át látszott az összehajtogatott térkép –, és felállt a padról. Olyan fáradt, jegyezte meg magában Andrej, hogy összeráncolta a homlokát, amikor felállt.

– Menjünk, hadnagy – mutatott a bejárat világos négyszögére.

A zászlóaljparancsnok és Andrej kilépett a fedezékből.

A magas, szikár zászlóaljparancsnok leült egy alacsony fatönkre, amelyet bronzszínű moha vont be. Intett Andrejnek, hogy üljön le. A hadnagy a fatönk mellett, a poros fűbe telepedett le, amelyet átmelegített a nap. Az ég egészen kék volt. „Csak áprilisban szokott ilyen lenni az ég" – gondolta Andrej. És attól, hogy az ég ilyen kék volt, kéknek látta a zászlóaljparancsnok szemét is, habár emlékezett rá, hogy sötétzöld; kéknek látta a szeme alatt a táskákat és a cigaretta végén a hamut.

A zászlóaljparancsnok megnyúlt arca nem volt összhangban azzal a hanggal, ahogyan hajnalban, az ütközet alatt, Andrejt buzdította telefonon. Ősz fej, ősz halánték, a homlokán, a szája sarkában mély, szinte megcsontosodott ráncok. Éppúgy lehetett negyven-, mint hatvanéves. Ezek nem az öregségnek, hanem a frontszolgálat okozta kimerültségnek, az állandó izgalomnak a nyomai voltak. A markáns vonások erős, határozott emberre vallottak.

Andrej már ismerte a zászlóaljparancsnok természetét. Fegyelmezett volt, soha nem vesztette el az önuralmát. Akármi történt, az arca higgadt nyugalmat fejezett ki. Bonyolult helyzetekben tűnő árnyék futott át az arcán, töprengve összehúzta a szemét, rendszerint elővett egy ci-

garettát, de sokáig nem gyújtotta meg. És elkezdődött a felettes lényegre törő beszélgetése az alárendelttel. A kimért mozdulatokban határozottság, sőt keménység érződött, de mindez inkább vonzó volt, semmint riasztó. Elhihető volt, hogy önmagának is kérlelhetetlen szigorúsággal parancsol.

Most azonban Andrej nem tudott eligazodni rajta, sehogy nem értette, mi történik.

Tenyerével a földre támaszkodva egy nyírfa selymes törzsének vetette a hátát. A fatörzsön finom pókháló rezgett.

– Vedd elő a térképet – szólalt meg végre a zászlóaljparancsnok. Kivette a táskából a térképet, amely tele volt egyezményes jelekkel. Szemből, jobbról, balról kék nyilak mutattak errefelé, ahol a védelmi vonal húzódott. A zászlóaljparancsnok olyan figyelmesen vizsgálgatta őket, mintha most látná először.

Andrej felemelte a kezét a földről, lesöpörte a tenyeréről a rátapadt fűszálat. Ő is szétnyitotta a térképet, amelyen ceruzával húzott vonalak, szögletes és patkó alakú ábrák és körök jelezték az első vonalat. A jeleknek ebben a kavalkádjában azonban ő tisztán látta a bozótost és a tisztást, a halmot, a mezőt, a hosszú istállót, mögötte a silótornyot, odább a patakot, majd az üres telket... A térképen úgy állt előtte a terep, amilyen a valóságban volt.

A zászlóaljparancsnok nagy figyelemmel tanulmányozta a térképjeleket. Egyszer sem nézett Andrejre – mintha ott sem lett volna.

Elővett egy hegyes piros ceruzát, a tompa végét végighúzta a térképen: a bozótos, a domb, a rét... A zászlóaljparancsnok árnyéka a fűvön feküdt, s amikor ő megmozdult, az árnyék is utánozta.

– Derék legény vagy – emelte fel a tekintetét a zászlóaljparancsnok. Most közvetlen közelről nézett Andrejre. Csak a szája sarkában jelent meg egy kis mosoly. – Derék legény vagy. Jó munkát végeztél.

Andrej tudta, mire vonatkozott a dicséret: a hajnali roham sikeres visszaverésére. Csak nem ezért hívatta? És a „huszonhárom nulla-nulla"? Az nem jelent semmit? Megkönnyebbülten felsóhajtott.

– Voltak veszteségeink, őrnagy elvtárs. Már jelentettem önnek.

– Voltak – bólintott az őrnagy. – Háború van.

Mindketten hallgattak.

– Hét halott? – A zászlóaljparancsnok szemhéja megremegett. – Hát sebesült? Tizenhat?

– Igen, őrnagy elvtárs, tizenhat.

– Ha besötétedik, a sebesülteket szállíttasd el a bal partra, az egészségügyi részleghez. De ne az átkelőhelyen. Készítsetek tutajokat. Nem nagyokat. Vágjatok ki fenyőket, és eszkábáljatok tutajokat. Mindenképpen szükséged lesz rájuk. Tehát a sebesülteket vigyétek át a túlsó partra. Elszállítjuk őket. Nemcsak nálad, minden századnál vannak halottak és sebesültek. A zászlóalj-komisszár és az én segédtisztem is megsebesült. A komisszár sebesülése súlyos – mondta a zászlóaljparancsnok egészen halkan, és fénytelen szemében fájdalom tükröződött. – Minden sebesültet elszállítunk. Amikor beesteledik. Lássuk tovább. Hány harcosod van?

– A tizenhat sebesültet leszámítva hatvanhét. Bocsánat, a küldöncökkel együtt hatvankilenc.

– Hatvankilenc. Úgy. – A zászlóaljparancsnok összevonta szemöldökét, mint előbb a fedezékben, az arca komor lett. – Adok neked egy géppuskás szakaszt. Persze nem teljes szakasz, de mégis... Huszonnégy óráig átküldöm a csónakokat is. Nekem már nem lesz rájuk szükségem, neked, hadnagy, okvetlenül kellenek majd. Igaz, kevés a lapos fenekű csónak – jegyezte meg sajnálkozva, és legyintett –, de mégis...

– Értem, őrnagy elvtárs. Tutajok, sebesültek, géppuskás szakasz, csónakok... Huszonnégy órakor? – Andrej a huszonnégyet hangsúlyozta. Hátha a zászlóaljparancsnok rosszul mondta, és most kijavítja huszonhárom nulla-nullára.

A zászlóaljparancsnok azonban bólintott.

Tehát nem mondta rosszul, ezek szerint a századok különböző feladatokat kaptak. Andrej most már nem kételkedett abban, hogy őt valami fontos dologra készítik elő.

– A helyzet így alakult. – A zászlóaljparancsnok elhallgatott, mintha maga sem látná egészen tisztán, hogy alakult a helyzet, és töprengene rajta. De nyomban hevesen Andrej felé fordult. – Tudod, hogy az ellenségnek a várostól északra sikerült áttörnie védelmünket. – Szívni akart egyet a cigarettán, de észrevette, hogy kialudt. – Itt, ni – mutatta ceruzájával a térképen. – Az események ilyen alakulására számított a parancsnokság, amikor a mi ezredünket hátravonta tartalékállásokba. – A zászlóaljparancsnok kitapogatta a zsebében az öngyújtót, elővette és rágyújtott. – Az ellenség megkerülte az erődített vonalat, hajnalban megpróbált beékelődni a mi zászlóaljunk védelmi vonalába és kijutni az átkelőhelyhez. Nem sikerült. A zászlóalj jól befűtött

neki, igaz-e? A bennünket rohamozó ellenséges alegységek eléggé meg voltak tépázva. Ezt a körülményt használtuk ki.

– Őrnagy elvtárs, az ön parancsainak hangjából arra következtettem, hogy biztos volt a sikerben.

– Hm... A hangból... Tanuld meg, hogy a parancsnoknak mindig ilyen hangon kell beszélnie. – Felemelte a mutatóujját, és sokáig úgy tartotta. – Máskülönben nem tudod harcba vinni az embereidet, ha túlságosan meleg a helyzet, vagy ha esetleg vesztésre áll. Az ellenség tehát nem foglalta el az átkelőhelyet. Viszont harckocsikat vesztett. Te hármat lőttél ki, jobb oldali szomszédod kettőt. Azt meg számolja össze a német, hogy hány gyalogost vesztett.

– Vano meg Rjabov kitett magáért, őrnagy elvtárs.

A zászlóaljparancsnok, mintha nem hallotta volna Andrej szavait, folytatta:

– Az ellenségnek azonban mégiscsak az a feladata, hogy támadjon.

Elhallgatott, s mintha Andrej ott sem lett volna, valahova a távolba nézett. Az arca kipirult, talán csak a napsugár vetült rá, talán öreges pír ütött át rajta.

– Meg sem próbálja elvontatni a kilőtt harckocsikat.

Andrej vállat vont: minek?

– Nyilvánvaló, miért, őrnagy elvtárs. Csapataink egész éjszaka vonultak kifelé a városból. Az átkelőhely felé. – „Hát persze, hogy nyilvánvaló..."

Az őrnagy arca most elsötétült, a feje felett lassan úszó felhő árnyéka vetődött rá. Andrej érezte, hogy őt is betakarta az árnyék, a szemére mintha köd ereszkedett volna.

– Minden világos, őrnagy elvtárs: az ellenség biztos benne, hogy ezek a harckocsik hamarosan a mögöttes területén lesznek. Ezért nem izgatja magát. Világos...

– Ó! – A zászlóaljparancsnok ismét felemelte a mutatóujját, a hangja mintha örvendező lett volna, és Andrej magyarázat nélkül mindent megértett. Látta, hogy a zászlóaljparancsnok eres, ráncos keze fenyőkéreghez hasonlít.

A zászlóaljparancsnok szórakozott pillantást vetett az újra kialudt cigarettára, lerázta róla a hamut, összegyűrte a szopókát és eldobta; új cigarettát vett elő. Ráérős mozdulatai már nem takarhatták nagynagy belső feszültségét, s Andrej ráérzett erre.

„Lám, a zászlóaljparancsnok izgatott – gondolta Andrej –, de igyekszik leplezni izgatottságát. Nem nagyon sikerül . . .” De az őrnagy mégis úrrá lett magán. Jók az idegei? Edzett? Segíti a pártmunkában szerzett tapasztalat? Ebben a nehéz időben mennyire szeretett volna hozzá hasonlítani.

– Jól mondtad, hadnagy. A németek nem tévedtek, a harckocsik a mögöttes területén lesznek holnap reggel – mondta a zászlóaljparancsnok szándékosan vontatottan. – Vagy talán még az éjjel.

Andrej zavartan kérdő tekintetet vetett a zászlóaljparancsnokra. Nem azért, mintha nem fogta volna fel az elhangzott szavak baljós értelmét. Mindent értett. És nem volt ebben semmi váratlan, a helyzetből nyilvánvaló volt az újabb visszavonulás szükségessége. Csak még nem tudott teljesen szabadulni attól a gondolattól, hogy a csapatok szilárd védelmi vonalat foglaltak el, hogy innen nem mozdulnak, és ez a gondolat kiszorította fejéből az észérveket.

A zászlóaljparancsnok észrevette, milyen lelkiállapotban van Andrej.

– Ha elkerülhetetlen a visszavonulás, nem tehetünk ellene semmit – mondta komoran és keményen. A félig elszívott cigarettát eldobta, és csizmája sarkával beletaposta a fűbe.

A fatönk körül, amelyen ült, úgy fehérlettek a cigarettavégek, akár a lepkék.

– Értem, őrnagy elvtárs – préselte ki magából Andrej. – Tegnap még azt hittem, hogy szilárdan megvetettük a lábunkat ezen a védelmi vonalon, és később megindulunk előre.

– Az előre – egyelőre még odébb van. Annak is eljön az ideje. Most viszont . . .

– Futás? – Andrej ijedten a szája elé kapta a kezét: hogy mondhatott ilyet? – Bocsánat, őrnagy elvtárs!

– Futás? – mondta nyugodtan a zászlóaljparancsnok, és elgondolkozva ráncolta a homlokát. – A visszavonulás nem futás. A futás pánikszerű, a visszavonulás szándékos, keserű, de szándékos. Ezt ne felejtsd.

A zászlóaljparancsnok fürkészőn nézett Andrejre.

– Tisztában vagy a helyzettel, hadnagy. Olyan értesüléseink vannak, hogy az ellenség éjszaka, de inkább hajnalban, túlerővel támadni fog, hogy áttörje védelmi vonalunkat, s birtokába vegye az átkelőhelyeket a várostól északra és délre – folytatta. – A parancsnokság, meg-

előzve az ellenség támadását, amelyet a mostani körülmények között nem tudunk visszaverni, a fő erőket visszavonta a bal partra. – Szünetet tartott, hadd szokjon a hadnagy ehhez a gondolathoz. – Érted?

– Igenis, őrnagy elvtárs.

A zászlóaljparancsnoknak nehezére esett ezt mondani, s már nem is titkolta, gyakran megállt, újra kezdte: hol olyan gyorsan beszélt, mintha attól félne, hogy elveszíti a gondolat fonalát, hol meg lassan, mintha nem volna biztos abban, hogy ezt kell mondania. Andrej le nem vette a szemét róla, látta, hogy lüktet a halántékán a kidagadt ér, hogy csorog le ráncos nyakán az izzadság.

Az enyhe szél rezegtette a nyírfát, a zászlóaljparancsnok arcán futkostak a levelek apró árnyai.

– Hallgass tovább. És gondolkozz . . .

Andrej közelebb húzódott a tönkhöz, amelyen az őrnagy ült, bár rekedtes hangja jól hallható volt.

– A védelemben kimerült hadosztály visszavonul a bal partra – magyarázta a zászlóaljparancsnok a helyzetet. Rövid szünet, egészen rövid, lélegzetvételnyi. – Huszonhárom óra nulla-nulla perckor a zászlóalj megkezdi a visszavonulást.

Hát ezt jelenti a huszonhárom nulla-nulla!

– A te századod fedezi a visszavonulást. – A zászlóaljparancsnok bizonyára úgy érezte, hogy ezt egyszerűen mondta. Andrej azonban észrevette, hogy sovány és sápadt arca még sápadtabb, mozdulatlan lett, mintha az imént nem is ő beszélt volna.

– Értettem, őrnagy elvtárs.

Andrej most már tudta, hogy ez nem pusztán parancs, ez ítélet.

A szél megint belekapott a nyírfába, lesodorta az ágakról a pókhálót. Két vékony szál a zászlóaljparancsnok halántékához tapadt, beleolvadt az ősz hajszálakba.

Andrej hirtelen megkönnyebbült. Valószínűleg azért, mert végre minden kitisztult és úgy ülepedett le a tudatában, mint ami elkerülhetetlen és voltaképpen természetes. Lám, azt is észrevette, hogy a pók fonatából két szál a zászlóaljparancsnok ősz halántékán libeg. A háborúban új mérföldkőhöz érkeztek.

Odalent, a hajlott part mentén kanyart leírva folyt a víz, és olyan melegen kéklett, mint azon a vasárnap reggelen, amikor Andrej utoljára ment végig szülővárosában az Ingul partján. A Dnyepernek, lám, ugyanolyan az illata, mint az Ingulnak. Erre a gondolatra Andrej el-

mosolyodott. Mosolya annyira nem volt helyénvaló, hogy a zászlóaljparancsnok csodálkozva nézett rá gyulladt, vörös szemével.

A zászlóaljparancsnok és Andrej egyszerre emelte tekintetét az égre. Monoton, erőlködő zúgásukról felismerték a Junkerseket. Bizonyára sok gép közeledik, mert az egész égbolt zúg. Magasan szállnak, csaknem beleolvadnak az ég sápadt kékjébe.

– Mindjárt kezdődik a zivatar – mondta Andrej, és egyre csak a repülőgépeket nézte.

– Illetve a vérzivatar. – Még mindig az eget bámulta a zászlóaljparancsnok is. – És nem is akármilyen. Lám, mennyien vannak! Tizennyolcan . . .

A motorok zúgása fokozatosan csendesült. Azután valahol az átkelőhelytől délre tompa robbanások hallatszottak.

– A bal oldali szomszédot támadja – szűrte a szót a foga közt az őrnagy. – Lehet, hogy ide is jönnek . . . – Megfordult, és az erdő fölött elnézett a rét felé. – Mindegy. – Andrej látta, hogy a homlokán ismét ráncok képződtek. – Neked tehát az a feladatod, hogy fedezd az átkelőhelyet, tedd lehetővé az ezrednek, hogy elszakadjon az ellenségtől és átmenjen a bal partra. – A zászlóaljparancsnok ezt úgy mondta, mintha Andrej már ismerné a feladatot, s ő pusztán részletezné. – A városban a németek nem jutnak át a hídon, mert idejében felrobbantjuk. Természetesen rohannak majd a te átkelőhelyedhez. – A századparancsnokkal való beszélgetésben a legnehezebb még hátravolt. – Lehet, hogy a németek az erős védelemtől tartva, nem egyenesen az átkelőhelynek tartanak majd, hanem oldalról megkerülik a hidat! A te Vanódat meg Rjabovodat fogják szorongatni.

A zászlóaljparancsnok észrevette Andrej túlságosan is figyelő tekintetét.

– Én is úgy gondolom, őrnagy elvtárs. Rjabov rendelkezésére bocsátom minden harckocsi-elhárító eszközömet.

– Helyes. Erősítsd meg az első szakaszt, dobj át oda mindent, amit csak tudsz.

– Nem sok mindenem van, őrnagy elvtárs. Egy páncéltörő. Gránátok. No meg benzines palackok . . .

– Ó, hisz ez egész arzenál! Mármint a mostani körülmények között. – Elhallgatott, töprengett. – Lőszerrel hogy állsz?

Andrej megmondta.

– Nem sok – bólintott kényszeredetten a zászlóaljparancsnok. – Igyekezzetek okosan, gazdaságosan felhasználni a lőszert. Akárhogy alakuljon a helyzet, minél tovább tartanod kell magad, nem szabad engedned, hogy az ellenség kijusson erre, a jobb partra. – A zászlóaljparancsnok keményen összeharapta a száját. – Mert ha idő előtt kijut, tűz alá veszi az ezredet.

Hát persze, de mennyire... Andrej maga is tisztában volt ezzel. Gépiesen megfordult: kelet felé homokzátonyok csillogtak a napfényben, a magas, szakadékos partról olyan tisztán látszott a folyón túli kihalt, kopár térség, mintha távcsövön nézné, tisztán látszottak a magányos fenyők a lankás dombokon, látszott az országút, látszottak az út menti házak. Olyan nyugalom honolt ott, hogy az ember hajlamos volt azt hinni: ha ott lenne, azokon a dombokon, azoknál a házaknál, a szíve megszabadulna minden tehertől, elfelejtené minden búját-baját. Andrej elfordította tekintetét a hívogató messzeségről, és ismét megpillantotta a zászlóaljparancsnok szikár, sárgás arcát. „De mennyire tűz alá veszi..." – gondolta ismét. Igaz, a látóhatárnál bokrok sötétlettek, a bokrokon túl, északra, jó messzire innen pedig erdők. Andrej a térképre nézett, és elképzelte a rengeteget.

– Tudom, nem lesz könnyű dolgod – töprengett fennhangon a zászlóaljparancsnok. Sietve és mohón újra rágyújtott. – Az ellenség azokkal az egységekkel támad, amelyek korábban áttörtek a szárnyakon és mögénk kerültek. – A zászlóaljparancsnok a térkép jobb felére pillantott, azután tekintete visszatért a bal felére. – Nekünk viszont át kell törnünk a hátunkba került ellenség védelmi vonalán, s el kell jutnunk az új arcvonalszakaszig. Jó kis feladat! De nincs más megoldás. Nincs más megoldás, így hát a ránk kényszerített körülmények között fogunk verekedni.

– Értettem, őrnagy elvtárs. A feladat az, hogy kijussunk a gyűrűből.

– Igen. És ismétlem, tőled nagyon sok függ. – A zászlóaljparancsnok lepöccintette a cigarettáról a hamut, amely a térképre hullott, mintha por lepte volna be rajta az utakat, a tisztásokat. – Sőt, ezen az éjszakán rád hárul a legnagyobb feladat – mondta tagoltan. A szeme összeszűkült. – És mindennel számolni kell, amivel számolni lehet, érted?

A zászlóaljparancsnok és Andrej a térkép egyik négyszöge fölé hajolt: itt az erdő zöld foltja, a folyó kék cikcakkja, ott az országút barna vonala és a jobbra tartó vasútvonal fekete csíkja.

– A te szakaszod legveszélyesebb pontja ez az erdő – kopogott az

őrnagy a ceruzájával a zöld folton. – Mit vont benne össze az ellenség? Nem tudjuk.

Elkomorodott, úgy húzta végig a kezét a homlokán, mintha a fájdalmat akarná elhessegetni.

– Az erdő mindig titokzatos, őrnagy elvtárs. Úgy gondolom, a fő tüzet az erdőre kell irányítanom. Lehetőségeimhez mérten.

A zászlóaljparancsnok a fejét rázta.

– Tudod, ilyen helyzetben nincs határa a lehetőségnek, mert lehetetlen – nem lehet.

– De mi lesz a szárnyakkal? – szólt rövid hallgatás után Andrej. – A szárnyak fedezetlenek . . . – Miért, miért nem, úgy gondolta, hogy a zászlóaljparancsnok a helyzet ismeretében szándékosan kisebbíti az igazi nehézségeket.

A zászlóaljparancsnok az ajkát beharapva töprengett.

– Nézzük a balszárnyat. A harmadik szakaszod az út két oldalán foglalt el védőállást, igaz? Átkarolja a hidat jobbról is, balról is? Tőle balra pedig már ott van a szomszéd, hiszen tudod. – Megnevezte az ezredet és a zászlóaljat. Ez az ezred mindig érintkezik az ő ezredükkel. – Hát ez a helyzet a balszárnyon. Jobbról pedig görbítsd be Vano szárnyát a horpadásnál, itt, ni – mutatta ujjával a térképen. – A horpadástól északra aknamezőt hagyok. Azt meg tudod, hogy az aknamező mögött mocsár van. A német aligha mászik bele a mocsárba. A mocsáron túl már az erdő van, harckocsik számára járhatatlan. Ez a helyzet a szárnyakkal. Körkörös védelemre rendezkedj be. – Figyelmesen nézett Andrejre, látni akarta, hogyan reagál a szavaira.

Andrej hallgatott. Hát persze, töprengett, jó dolog az aknamező. Csakhogy az aknamezőt meg is lehet kerülni. A mocsár sem mindig akadály. Balra, az átkelőhelynél meg a szomszéd . . . Csakhogy a szomszéd is egy ilyen századot hagy utóvédnek . . . Mindegy!

A zászlóaljparancsnok úgy tett, mintha észre sem venné a szünetet.

– Tehát itt ez az erdő, az ördög vinné el. Azután, hogy a tüzérségünk odapörkölt, a harckocsik el is mehettek volna. Ha egyszer bemérték, az ellenség feltehetőleg nem hagyja ugyanazon a helyen őket. De hova vitték, ha elvitték? Honnan várhatók?

– Harckocsik szempontjából két irány veszélyes, őrnagy elvtárs, az átkelőhelyhez vezető út a harmadik szakasz előtt és a nyílt terep az első szakasz előtt, Rjabovnál. – Andrej megnyalta az ajkát, és érezte,

milyen száraz. – Az igaz, hogy Vano ellen nem mennek harckocsik, mert sűrű fenyves meg mély horpadás állja útjukat.

– Várj csak – állította meg határozott mozdulattal a zászlóaljparancsnok. – A horpadás, a horpadás... A harckocsikkal kapcsolatban igazad van, maga a természet alkotott itt akadályt. Számunkra nyereség. Számolnunk is kell vele. Csakhogy a horpadás az ellenségnek is jól jön, a gyalogságnak. Te hogyan használnád ki? Sose felejtsd el, hogy az ellenség sem tökkelütött. Ha kieszeltél valami ravasz dolgot, vedd úgy, hogy ő is kiötlött valami hasonlót. Máskülönben hisz magad is tudod... Ehhez még nem is kell nagy ravaszság. Ha áttör a horpadáshoz, azon végighaladva kijut a partra, és a parton mögéd kerül, eljut az átkelőhelyhez. Vanónak az legyen a feladata, hogy nem engedi bejutni az ellenséget a horpadásba.

– Tegnap Vano lövészárkokat ásott a horpadás előtt, őrnagy elvtárs. A horpadásban is van tüzelőállása, egy golyószóró. Ott erős a védelem.

A zászlóaljparancsnok bólintott.

Nem azért emlékeztette Andrejt a legegyszerűbb dolgokra, mert nem bízott benne, a zászlóalj legfiatalabb századparancsnokában. Tudta, hogy Andrej már tapasztalt, megfontolt parancsnok, valahogy rögtön megtalálta a helyét, mintha világéletében katona és parancsnok lett volna. A zászlóaljparancsnok teljesen megbízott benne. Felelősnek érezte magát az emberekért, akiknek az életét rábízták, nyugtalan volt miattuk, azért próbált mindent előre látni, előre megmondani.

– Hát ez persze csak találgatás – emelte fel szikár ujjait. – A felderítéstől nem kaptunk pontos adatokat a szemben álló ellenségről. De azt tudjuk, hogy ezen a szakaszon éppúgy nincsenek tartalékai, mint nekünk. Vagy egyáltalán nincsenek, vagy nem vonultatta fel őket. Számszerűen fölényben van. Azt is tudjuk, hogy vannak harckocsijai. Ez is ér valamit. Ismerjük az ellenséges hadsereg mozgásának fő irányát. A fő irányt. Neked viszont meghatározott feladatot kell teljesítened meghatározott terepszakaszon és meghatározott idő alatt.

– De a németek éjszakai támadása kiegészítette a felderítés adatait, őrnagy elvtárs. Egyet-mást bemértünk, egyről-másról van elképzelésünk – állította Andrej.

– Ne áltasd magad. Bemértük a tüzelőállásait? A harckocsik kiindulási pontját? Az csak a támadás időpontjára volt érvényes. Akkor úgy volt, most emígy... A háború mozgékony dolog.

– Csupa ismeretlenből álló egyenlet – mosolyodott el kesernyésen Andrej.

– Az – bólintott a zászlóaljparancsnok. – A feladat viszont világos: ki kell tartani. Ki kell tartani, amíg el nem szakadunk. Szervezd meg magad előtt a felderítést. Küldj felderítésre tapasztalt, találékony harcosokat. Az ilyen felderítés nagy segítségedre lehet. Érted? Az átkelést kettő harminckor kezded meg. – A zászlóaljparancsnok az órájára nézett. – Lehet, hogy az ellenség elszámítja magát, és akkor támadja majd az állásaidat, amikor te már ott se leszel. Adja isten. Kettő harmincig viszont a csapataink eljutnak az előkészített állásokba. Addigra átkelnek az utolsó utóvéd-alegységek a városból. És akkor robbantsd fel a hidat. A tutajokat és a csónakokat úgy helyezd el, hogy a harcosok gyorsan berakodhassanak, és az ellenség támadása esetén a legcsekélyebb veszteséggel átjussanak a túlsó partra. Gázlók nincsenek, itt mindenütt mély a víz.

– Kérdezhetek valamit, őrnagy elvtárs?

– Tessék.

– Mi lenne, ha felengednénk a harckocsikat a hídra, és velük együtt robbantanánk fel? – Várakozóan nézett az őrnagyra.

– Csak semmi virtuskodás! – emelte fel hangját a zászlóaljparancsnok. Kizökkent nyugodt modorából, sőt dühös lett. – Eredeti gondolat, nem mondom! És mi lesz, ha a harckocsik felszaladnak a hídra, és valami miatt nem sikerül azonnal felrobbantani? A harckocsik a sarkunkban lesznek? Mi? Ügyelj rá, hogy a harckocsik közelébe se jussanak az átkelőhelynek.

– Értettem, őrnagy elvtárs.

– Jegyezd meg az útirányt. – A zászlóaljparancsnok megint a térképre szegezte a szemét. – Erre vonulj vissza. – Egy vonalat húzott, amely a folyó kék csíkjától indult, áthaladt az erdő zöld foltján, a homokszínű tisztásokon, a kéken vonalkázott lápon, és egy barna körnél szakadt meg. – Látod? – folytatta. – Állandóan felfelé és jobbra. Jegyezd meg ezt a magaslatot – a ceruzája hegyét a barna körön tartotta. – Száznyolcvanhármas magaslat.

– Száznyolcvanhármas magaslat. Értettem, őrnagy elvtárs. – Andrej a saját térképén nézte azt a pontot, elképzelte az utat és azt, hogyan tudja megközelíteni. Lehajtotta a fejét, álla a mellét érte, az orrát megcsapta az ingzubbonyából áradó savanykás izzadságszag. – Értettem – ismételte meg.

A zászlóaljparancsnok azon kapta magát, hogy le nem veszi a szemét Andrejről.

Andrej látta, hogy a szemében fájdalom bujkál, és érezte, hogy nagyon ragaszkodik a zászlóaljparancsnokhoz.

Az őrnagy rekedten köhögött, az arcába tódult a vér, néhány pillanatra eltűnt halottsápadt színe. Homloka ráncaiban izzadságcseppek gyűltek össze, lecsorogtak a szemébe. A szemüvege úgy szikrázott, mint két kis nap. Az őrnagy vaksin összehúzta a szemét.

– Ütőképes századod van. – Valamit még mondania kellett.

– Nincs nekem századom, őrnagy elvtárs – szakadt ki Andrejből. – Hol van ez már a századtól . . .

– Akkor is század. Az enyim se teljes, mégis zászlóalj.

Andrej már megemésztette, amit a zászlóaljparancsnok mondott. De azért kijelentette:

– A század régóta nem kapott utánpótlást. Ön ezt jól tudja.

– No és? Erősítést kérsz?

– Igen, őrnagy elvtárs. Az emberek kimerültek. Attól félek, hogy . . .

– Számolj negyvenig – szakította félbe a zászlóaljparancsnok –, számolj negyvenig, és elmúlik a félelmed. És azt tanácsolom neked, de tekintheted parancsnak is, hogy a „félek" szót felejtsd el, a háborúban nincs rá szükség. Úgy megszokod, hogy nem használod, hogy a háború után sem fog eszedbe jutni.

– Értettem, őrnagy elvtárs.

– Átadom neked a géppuskákat. Kettőt. A csónakokkal kapsz még tizenkét embert, azokat, akik a csónakokat odaviszik az átkelőhelyhez. És még valami. Napnyugtáig küldök neked telefonkészülékeket, vezetéket, hogy meglegyen az összeköttetés a szakaszok között. Kevesebb futárra lesz szükséged. Ezzel is nyersz néhány harcost. – A zászlóaljparancsnok együttérzően széttárta a karját. Ez minden. – Aztán már szinte panaszkodva és bocsánatkérőn folytatta: – Értsd meg, hadnagy, adnék én szívesen, de nincs semmim. Csak sebesültek meg szekerek. Az a két század, amelyet visszavonok, ugyan miféle század? . . . Nekem mégis ezzel kell kiépítenem a védelmet az új szakaszon. Értsd meg, hadnagy – mondta nagy szomorúsággal a hangjában. Most már olyan ember beszélt, akinek keserű és nehéz a sora. – Én megértem a helyzetedet. A háború azonban nem érti meg. Sem a tiedet, sem az enyimet. A századod, akármilyen is, erős, a németeknek sok bajuk lesz veled. Így lehetőséget kap az ezred, hogy elszakadjon az ellenségtől, és amíg

a németek pontonhidat vernek, visszavonulunk az előre elkészített állásokba. – Elhallgatott, a szünet gyötrő volt, nyomasztó. – Érted, öreg fiú?

A zászlóaljparancsnok, ha átváltott bizalmas hangnemre, ha valakibe lelket akart önteni vagy valami kedveset akart mondani, akkor bizalmasan öreg fiúnak titulálta. Andrej meg volt győződve arról, hogy az őrnagy barátságos ember. A zászlóaljnál tudták, hogy a parancsnokuk családja nem tudott a hátországba települni, és elpusztult. Ő erről nem beszélt. Andrejnek most eszébe jutott a parancsnoka bánata. Talán azért gondolt erre, hogy együttérzést keltsen magában iránta, s ezzel enyhítse tudatában annak a feladatnak a kegyetlenségét, amelyet tőle kapott. Andrej tudta, hogy a háborúban minden kegyetlen. Hozzászokott mindenhez, a kockázathoz, a veszélyhez, a veszteségekhez, megtanulta, hogy a katonának türelmesnek kell lennie; megtanulta leküzdeni félelmét még olyan körülmények között is, amikor minden élő reszketett, mert munkált benne az ősi és leküzdhetetlen életösztön. Gépiesen végighúzta a kezét a magasra nőtt kemény füvön, szétnyitott ujjai között zöld fűszálak nyomakodtak át.

A zászlóaljparancsnok bátorítón vállon veregette Andrejt.

– Ki kell tartanod. Ebben a helyzetben persze nem könnyű. Egyáltalán nem könnyű ... De ki kell tartanod. Te vagy az utóvéd. Előtted csak az ellenség van. Mögötted a szekerek a sebesültekkel meg azok, akik talán holnap lesznek utóvédek. Hiszen tudod ...

A polgárháborúban századot vezényelt, mint most a hadnagy. Andrej tudta ezt, és elképzelte a parancsnokot fiatalnak, elképzelte, hogy erejét meghaladó feladatot kap. Persze neki is voltak nehéz percei, gondolta Andrej. De megállta a helyét. A jóságát, a bátorságát bizonyára onnan hozta, a polgárháborúból ...

A zászlóaljparancsnok levette, majd nyomban visszatette a szemüvegét, megigazította a füle mögött, azután a szeménél, de Andrej tudta, hogy erre nincs semmi szükség.

– Azt hiszem, végeztünk – mondta az őrnagy. – Tudom, hogy ilyen dolognak nem örömmel vág neki az ember, hanem szükségből.

– Akkor a szükség a legerősebb, erősebb minden másnál – mondta Andrej, és a zászlóaljparancsnok szemébe nézett.

A zászlóaljparancsnok már nem olyan nehézkesen állt fel a fatönkről, mint ahogy ráült, a mozdulatai már nem voltak olyan ernyedtek. Andrej is felállt, összehajtotta a térképet, betette a térképtáskába. Kész

volt, hogy visszainduljon. A zászlóaljparancsnok megölelte, elmosolyodott, mintha azalatt, amíg itt ültek, a helyzet jobbra fordult volna.

– Akkor hát, öreg fiú, nem búcsúzkodunk, mert hamarosan találkozunk. Az új helyen. A száznyolcvanhármas magaslatnál. Rá se ránts, fogunk mi még táncolni, igaz-e?

Megint elfogta a köhögés, az arca megint kipirult. Bal halántéka alatt kidagadt egy rövid, kék erecske. Bármennyire erőlködött, nem tudta eltitkolni felindultságát, és Andrej ezt észrevette.

– Tehát az új helyen... vagy pedig valahol a paradicsomban?...

Tréfával akarta felderíteni Andrejt, mielőtt visszaindul a századhoz, így akarta azt sugallni neki, hogy minden rendben lesz.

– A paradicsomba készül, őrnagy elvtárs? – Andrej is tréfával válaszolt. – Tehát ha úgy adódik, akkor a paradicsomban?

– Csakis a paradicsomban. Csakis ott! Nem mi támadtunk rájuk, hanem ők miránk... Ők kerülnek a pokolba. Ez biztos – mosolyodott el az őrnagy. – Mi meg teszünk róla, hogy odajussanak.

Andrej érezte, hogy javult a hangulat, és szeretett volna még egy kis időt a zászlóaljparancsnokkal tölteni. Visszatért a tárgyra, de már szabadabban beszélt.

– Hát, őrnagy elvtárs, hajnalban elszakadok az ellenségtől, de reggel megint belebotlom. Jön minden irányból, északról, délről, keletről.

– Vén róka vagy te. Ha belebotlasz, megint kisiklasz előle.

– Igen, őrnagy elvtárs, megint kisiklok. De addig a magaslatig vagy hétszer belebotlom.

– Tudod, öreg fiú, mindig gyenge voltam számtanból. Hétszer vagy akárhányszor botlasz belé, mindig kisiklasz. Ki kell siklanod. – Széttárta a karját.

A majdnem biztos halálba küldte a századot, mármint azt, ami megmaradt belőle. A körülményektől függően máskor is hozott ilyen döntéseket, és mindig érezte a kényszer kínját. Látta, milyen rettenetes gyakorlatiassággal hajlandó Andrej az életét áldozni, s nem majd valamikor, hanem néhány óra múlva, ezen az éjszakán vagy hajnalban – és elviselhetetlen fájdalom hasított a szívébe. „Még gyerekek, alig éltek, még nem örültek semmi igazán nagy dolognak, és most egyszerre itt a legnagyobb és a legutolsó, ami az életükben lehet – a halál..." Még mindig nem tanulta meg bátran elviselni a mások halálát. Elfogyott volna a bátorsága, többé nem olyan parancsnok, aki tisztában van azzal, milyen kegyetlen kötelességeket ró rá a háború? Csak elfáradt –

nyugtatta magát. Egyszerűen elfáradt. Csak a háborúra szabad gondolni. Most ez az élet legfőbb értelme.

Kigombolta ingzubbonyát, mintha szorítaná vékony nyakát, pedig a fehér celluloid gallérbetét eléggé tág volt. Andrej úgy találta, hogy nem jellemző rá a szomorkás szem, az elcsukló hang, a remegő kéz: ettől valahogy gyámoltalan, öreges lett.

Andrej felemelte a fejét, várt valamire. Nem tudta, mire, csak nézett a zászlóaljparancsnokra és kész. A zászlóaljparancsnok ezt észrevette. „Tudom, hogy nehéz a feladat. Nagyon jól tudom. De kénytelen vagyok rád bízni. Ha tudnád, milyen nehéz most a szívem, öreg fiú!" A zászlóaljparancsnok nem szólt semmit. Mindezt csak Andrejre szegezett, bánattal, fájdalommal teli tekintete mondta. „Hát igen. A feladat nehéz. Amikor megkaptam az egyenruhát, már sejtettem, hogy majd ilyen feladatot is kapok. Oda se neki, őrnagy elvtárs." Andrej sem szólt semmit, csak nézett egyenesen és keményen a zászlóaljparancsnokra, talán azért egyenesen és keményen, mert már beleélte magát abba, ami rá várt. S az a homályos előérzete támadt, hogy talán utoljára látja a zászlóaljparancsnokot. A háború alig három hónapja hozta össze ezzel az emberrel, mégis olyan nehéz az elválás! Ő, a zászlóaljparancsnok, halad tovább a frontok útjain, gondolta szomorúan Andrej, kap más hadnagyokat, más századparancsnokokat. Ő, Andrej, pedig nem lesz vele. Ettől a gondolattól mintha valami megszakadt volna benne, hirtelen üresnek érezte összeszorult szívét, amely mintha nem vert volna, mintha nem is lett volna. S ő egyetlen szót sem tudott kimondani.

Álltak egymással szemben, Andrej és a zászlóaljparancsnok. „Rendben van! Rendben van!" – mondta az egyik. „Rendben van! Rendben van!" – mondta a másik. Kínosan hallgatva így álltak vagy egy percig. Ebben a hallgatásban, ebben a csöndes percben úgy érezték, hogy közösek a vágyaik, a gondolataik, közös a bánatuk, az életük, és ez az érzés minden mást háttérbe szorított.

Andrej lerázta magáról a bénultságot.

– A feladatot megértettem, őrnagy elvtárs.

Valami meleg, jó érzés árasztotta el a mellét, valami, ami megszabadította a kétségektől, a félelemtől, valami a korábbi életéből, amikor – úgy hitte – nincs a világon bánat, fájdalom, nincs semmi olyan, ami most körülveszi.

– A feladatot végrehajtom, őrnagy elvtárs! – mondta Andrej, és

önkéntelenül a szívére szorította a kezét. – Ha kell, kommunistához méltóan halok meg...

– Meghalni? – A zászlóaljparancsnok zavartan hátrább lépett. – „Kommunistához méltóan?" Hogy mondhatsz ilyet, öreg fiú? Én kommunista vagyok, de nem szándékozom meghalni. Minek? Szép az élet. Ha nem volna szép, nem lenne érdemes küzdeni érte. Odaadnánk a hitleristáknak. Éljenek ők vesztükre...

– Nem így gondoltam...

– Ne is így gondold!

– Bátran küzdeni, és életben maradni. Így gondold! Érted? Na, gyújtsunk rá.

A zászlóaljparancsnok azután megszorította Andrej kezét. Andrej érezte az őrnagy hosszú, csontos ujjainak melegét. A parancsnok nem húzta vissza a kezét, mintha egy kicsit meg akarná nyújtani még az együttlétet.

– Láss hozzá, öreg fiú.

3

– Gyerünk, Valerik!

Valerik a tarkójára tolt tábori sapkában egy fenyő alatt ült, és egy hosszú fűszálat tartott a foga között. Le-leharapott belőle egy darabot, összerágta, és zöldes nyálával együtt kiköpte. Sapkája szegélyéből rozsdabarna tűlevelek álltak ki. A századparancsnokot megpillantva fürgén talpra ugrott, és a lépteihez igazodott.

– Én meg már, hadnagy elvtárs... – mosolyodott el zavartan. – Hisz olyan sok minden történhet!... Hisz mennyi idő eltelt!...

Andrej szótlanul rápillantott. Amikor Valerik ajka mosolyra húzódott, az embernek az a gondolata támadt, hogy apró fehér kockacukrok sorakoznak a szájában.

Valerik levette a pereménél fénylő, átizzadt sapkáját, lerázta róla a tűleveleket, visszatette a fejére, és a tenyerével meglapogatta. A hosszú egyedüllétben elunta magát, szeretett volna beszélgetni.

– Látta, hadnagy elvtárs, hogy egy felderítőgép járt itt? Nem látta? Márpedig ezek akkor jelennek meg – folytatta mélyértelműen Valerik –, ha a fritzek valamire készülnek. Ez így van. Lehet, hogy a fejükbe

vettek valamit?... – kérdezte kisfiús érdeklődéssel, szavaiban nyoma sem volt aggodalomnak.

Andrej összeráncolt homlokkal hallgatott. Valerik kitalálta, hogy valami fontos dolog történt.

Lementek a horpadásba, a másik oldalán meg felkapaszkodtak. Közeledtek az őrházhoz. Andrej gyanakodva nézett arra. Ki tudhatja, hátha egy felderítő rejtőzik benne? Amikor két órája elhaladt a ház mellett, ez eszébe sem jutott.

– Nézz csak be a házba, Valerik.

A házhoz vezető ösvényt benőtte a fű, Valerik nem is kereste. Felrántotta az oldalt dűlő furnérlemez ajtót, amely belevágódott a földbe, bedugta a fejét, kisvártatva már fordult is vissza.

– Csak egerek...

– Egerek?

– Úhüm.

Békés hangulat csapta meg Andrejt: egerek az elhagyott őrházban, fűvel benőtt ösvény, amelyet rég nem taposott emberi láb, a nagy-nagy csönd ég és föld között. Az életnek ezeket a közönséges jeleit korábban észre sem vette. Andrej féloldalra hajtott fejjel, leeresztett kézzel, a földre szegezett tekintettel úgy állt ott, mintha fülelne valamire, mintha szemügyre venne valamit. S akárcsak az elmúlt éjszaka, ismét rátört a múlt, amely talán már meghalt, de az ő emlékezetében élt, igazi volt, eleven. Városát és benne ifjúságát valahogy mindig csak vakító nappali fényben látta, amely feloldott minden árnyékot, és minden a legmélyéig nyitott volt, és hitte is, hogy városának fehér égboltjára soha egyetlen felhőcske sem tévedt be. Így, ingzubbonyban, amelyen fakó foltokban átütött a sós veríték, gyűrött sapkában, elején a csillaggal, mintha ez volna szokásos öltözéke, ismét az utcákat rótta, jöttek vele szemben az emberek, mind ismerősek, jöttek a házak, amelyeket szintén ismert.

– Hadnagy elvtárs, mondtam, hogy abban a házikóban nincs semmi. Csak közönséges egerek. – Valerik meghökkenten nézett Andrejre. – A hadnagy elvtárs mit várt?

Valerik leste, mit válaszol Andrej. Ő azonban nem felelt. Nem hallotta volna a kérdést?

Andrej pedig még mindig állt, türelmesen vagy inkább megadón várta, hogy az a másik Andrej visszatérjen a fenyves szélére, ahol a lövészárkokban, innen ötszáz méternyire elcsigázott arcú, elszánt tekin-

tetű harcosok feküdtek, az ő századának katonái, akik készek mindenre, még a halálra is.

Nehéz percekben bizonyára mindenki igyekszik messzire kerülni a bajtól. Nem is térben, hanem időben. A háború – az egész világ. Nincs egy talpalatnyi hely, ahol ne gyilkolnának.

– Szóval üres.

– Tessék? – Valerik hangjára Andrej felkapta a fejét.

„Ez nem mehet így tovább, hadnagy elvtárs – korholta magát. – Nem mehet tovább. A szentimentalizmus mindig nevetséges, de háborúban különösen. De mit csináljon az ember, ha az emlékeit nem tudja elűzni, akkor sem, ha zavarók" ... És tulajdonképpen milyen kevés kell ahhoz, hogy emberhez méltó világ jöjjön létre. Egerek az őrbódéban, fű az ösvényen, enyhe szél, a lenszőke Valerik ... Az emlékekre akkor sincs szükség. Semmi szükség rájuk. Nem adnak semmit. Csak még nehezebbé teszik az amúgy is nehéz jelent.

Andrej szórakozottan nézett Valerikra. Úgy tetszett neki, hogy a fiú szeme a szinte fehér pillák alatt már nem kék, hanem zavaros, mintha por szóródott volna bele. Bizonyára attól van ez, gondolta Andrej, hogy háttal áll a napnak, s nem csillog szemében a fény. Vagy talán sötétebbre vált szeme ugyanolyan bánatot fejez ki, mint amilyen az övé? Még nem végezte el az iskolát, ismételte a nyolcadik osztályt. A negyedik osztályt is ismételte. Inkább a galambokat zavarászta, magyarázta Andrejnek. A hadnagynak tetszett ez a talpraesett, találékony, merész fiú. Azért is vette maga mellé küldöncnek. Valerik, amikor a századhoz került, zavartnak, félszegnek látszott. Andrej bosszúsan ráncolta a homlokát: már megint egy tejfelesszájú. „Már valósággal óvoda a század ..." Lám, ez is ... „Isten bizony – óvoda!" Hát igen, Valerik ugyanúgy, mint a többi vele egykorú, a háború első napján ostromolta a kiegészítő parancsnokságot: küldjék a frontra! És elérte, amit akart. Ő, Andrej meg vesződjön, harcoljon az ilyenekkel ... Milyen kellemes csalódás érte! A csatában ezek a fiatalok igazi harcosok. Az ifjúság rettenthetetlensége tenné? S ha jól utánagondolunk, Andrej mindössze öt évvel idősebb Valeriknál ...

Andrej még mindig Valerikot nézte: verítékes arcát, kusza, ugyancsak izzadt hajfürtjeit. Ez jól állt neki. Andrej el sem tudta volna képzelni Valerikot másmilyennek.

Megszokásból az órájára pillantott: négy percig álldogált az őrház mellett.

– Rendben van, ha csak egerek, akkor gyerünk tovább.
– Gyerünk – indult meg Valerik.

Andrej a szeméhez emelte és élesre állította a távcsövet: a lenyugvó nap vörös fényében égtek a tankok, mintha ismét lángra lobbantak volna. Leeresztette a távcsövet. Hajnalra mindez már a németek mögöttes területe lesz, gondolta, és összerezzent. Lehetetlen volt elképzelni, hogy ez a földdarab, amely ott, a víznél megszakad, holnap reggel már idegen kézen lesz, s ő, Andrej, nem jár rajta sem holnap, sem holnapután, sem egy hét múlva, de talán még egy hónap múlva sem... Ez a föld folytatódott a folyón túl is, elnyúlt messze, messze, nagyon messze, egész Oroszországon keresztül, az óceánig, mert nagy ez a drága föld, de minden darabkája az utolsónak tetszik, és nyomasztotta, hogy búcsúznia kell mindattól, amit most lát és csak a sötétség beálltáig láthat. Behúzta a nyakát, és nyugtalanul, mintha már németek között lopakodna, hátranézett.

Mögötte a zászlóalj parancsnoki harcálláspontja, mellette lépked Valerik, a folyón túl állnak a lövegek... És ez mégsem nyugtatta meg. Ha a század, a hidat felrobbantva, már a túlparton lenne... Ha ő már útban volna a zászlóalj új helye felé... Ha... Eltakarta a szemét, és egy pillanatig valóban a szemközti parton volt, és a század, a harmatos füvet taposva, a száznyolcvanhármas magaslat felé tartott...

„Mi van velem?! – kapott észbe Andrej. – Mindenféle ostobaság jár a fejemben – gondolta ingerülten. Meg is állt egy pillanatra, hogy kirázza a fejéből ezt a gondolatot, megszabaduljon tőle, megnyugodjon. – Kész! Ebből elég! – ökölbe szorított kezét dühösen leeresztette. – Ilyen hangulatban nem századot kell vezényelni, hanem tételt húzni a vizsgán..."

Nemrég még biztosra vette, hogy a háború nem tart sokáig: nem ömlik sok vér. Ezt súgta neki az öröm, a jóság még megmaradt ereje. Az ő nemzedékének nem volt oka gyűlölködésre. Amikor ő született, a forradalmat már véghezvitték, a polgárháború befejeződött, az államépítés legbonyolultabb és legveszélyesebb szakaszain már túljutottak. És Andrej nemzedéke csinálta a maga egyértelmű dolgát, azt, amiért érdemes élni. Ehhez nem volt szükség rosszindulatra, gonoszságra, még kevésbé háborúra. Andrej levizsgázott, jól vizsgázott, és a szünidőre a Krímbe készült, hogy azután ősszel megkezdje a történelem tanítását az iskolában, a város legjobb iskolájában. De kitört a háború. A fronton eltöltött hónapok más embert faragtak belőle. Gyűlölet, ez a semmi

máshoz nem hasonlítható erős érzelem hatotta át a szívét, a tudatát, a testét, a vérét. Az ádáz, józan gyűlölet, amelyre éppolyan szüksége volt, mint levegőre, vízre, kenyérre. Tudta, hogy a gyűlölet adott erőt, hogy akkor is helytálljon, ha kilátástalan a helyzet. „Ha Hitler legyűr bennünket, minden értelmetlenné, haszontalanná válik: a mi szenvedésünk, azoknak a bánata, akik mögöttünk, otthon vannak, a forradalom áldozatai, az elmúlt évek nehéz munkája. Nem, ez lehetetlen – ingatta a fejét –, teljesen lehetetlen . . ."

Már itt az irtás. Andrej egyenletes zúgást hallott a feje fölött, lassított léptein.

– Valerik!

– Ühüm. Felderítőgép.

Mindketten egy fenyőhöz lapultak. Aztán áthaladtak az irtáson. Andrej egy pillantást vetett jobbra: ott, az irtás végén rejtőzött a harcbiztosítás. Beértek a fenyvesbe. Itt már félhomály volt, a földön reszkettek a kihűlő nap narancssárga fényfoltjai, az árnyék lassan befedte őket. Lábuk alatt enyhén rugózott a vastag tűlevélszőnyeg. Megtettek vagy százötven lépést. A hídhoz vezető út mintha eltűnt volna, alig látszott a fenyők között, csak maga a híd vált ki a sötétlő víz felett. Oldalt, a réten viszont még száraz és csaknem tartós volt a fény.

Andrej megbotlott egy vastag gyökérben.

– A lába elé is távcsővel kellene néznie, hadnagy elvtárs – nevetett Valerik.

– Tudod, az öregembernek már a teleszkóp sem elég – felelt ugyancsak tréfásan Andrej.

Ámde az ő hangja is, Valeriké is fakó volt egy kicsit.

Andrej meglepően tisztán elképzelte a feléje tartó harckocsikat, látta, amint a lánctalpak belemarnak a földbe és kidobják a feltépett füvet, látta a harckocsik mögött lépkedő gyalogosokat. A három kiégett harckocsi dermedten állt a réten a domb előtt, mintha nem hajnalban lőtték volna ki, hanem a hídért vívott csatában, amely, úgy látszik, elkerülhetetlen, és amelyet Andrej most átél.

Maga is csodálkozott, hogy ez miért jutott eszébe. Már nem tudott nem gondolni erre. Lehetetlen volt nem gondolni a küszöbönálló harcra. S azért, hogy megszabaduljon a kínzó töprengéstől, gondolatban harcolt.

Bizonyára az ilyen ütközetekből, mint ez itt, a folyónál, vagy az ott, a nagy térségben elvesző zöld tanyánál, amelynek csipkeszerű fonott

sövénye van és kútgémje az égre mered – ez az ütközet vagy két hete volt –, vagy ott, a lejtős oldalú szakadéknál, amelyet poros fűcsomók borítottak – ez korábban volt, vagy még korábban, ott, a sebes vizű pataknál, amely alámosta partjait és a fenekén mézsárga homok csillogott –, az ilyen ütközetekből áll össze a haza védelme. „Ahogy a tenger vízcseppekből tevődik össze" – jutott eszébe ez a hasonlat. Később, majd valamikor senkinek eszébe sem jut, hogy ott, a zöld tanyánál, a pataknál, amelynek fenekén mézszínű homok csillog, vagy itt, a nyugodt folyó meredek partján, harcok folytak, az emberek sebekből vérezve védték a homokos part minden méterét, minden fél méterét, és elpusztultak. Ugyanígy fog folyni a hajnalpírban rózsaszínű, az alkonyban kék víz, ugyanígy fognak égni a napsugarakban a fehér partok, nem látszik majd semmi különös, semmi ünnepélyes nyoma a történelemnek, csak a víz meg a homok . . .

Andrej nyugodt volt, mintha a zászlóaljparancsnoktól pusztán arra kapott volna utasítást, hogy küldjön ki felderítőket. Akárcsak az őrnagy fedezékénél, most is eltöltötte a bizonyosság, hogy tartani fogja a hidat, addig fogja tartani, amíg kell, és nem maradt hely semmilyen más gondolatnak, semmilyen más érzelemnek. Egy század, még ha nem teljes létszámú is, nagyon sokat tehet, és megmondta az őrnagy, hogy ezen az éjszakán rá, Andrejre hárul a legnagyobb feladat. Így mondta a zászlóaljparancsnok. Tehát ez a feladat – néhány órán át megtartani ezerötszáz méter homokos területet, és felrobbantani a hidat –, ez a nem valami nagy dolog is a jövőt készíti elő: az aprócska magban rejlik a fa . . . Ezek szerint attól is, amit ő a következő éjszaka vége felé csinál, ha nem is nagyon, de attól is függ, hogy milyen lesz a világ a háború után. Ez a gondolat váratlan volt, furcsa, meglepő. Nem érezte saját fontosságát, ezért találta furcsának és meglepőnek ezt a gondolatot. Bizonyára így volt.

„Mindenféle eszembe jut – legyintett ingerülten. – A század végrehajtja a parancsot, ez biztos. Nekünk, katonáknak, közös a feladatunk. A feladatot pedig úgy kell végrehajtani, hogy abban hiba ne legyen, most ez a legfontosabb . . ." Mégsem tudta megállni, hogy ne fejezze be a megkezdett gondolatot. Ő, Andrej, szintén ad valamit ahhoz az eljövendő élethez, itt, a háborúban felelősséggel tartozik érte, s ez a tudat még jobban felszította a megkönnyebbülést adó önérzetét.

Még néhány lépés, és ott vannak a lövészárkok, ott van a fedezék. Andrej megmagyarázza a szakaszparancsnokoknak a helyzetet és a fel-

adatot, kiadja a parancsot, elsősorban azt a parancsot, hogy állítsanak fedezőcsoportokat.

Tudta, hogy fontosabb, veszélyesebb dolog még nem volt az életében, mint az, ami most rá vár. De már nem érzett sem örömteli, sem aggódó izgalmat, most csak egyvalamit szeretett volna – jól kialudni magát.

Ötödik fejezet

1

– Szasko! Ide gyere!

Marija álmában hallotta valakinek a rekedt hangját.

Nincs ereje hozzá, hogy felnyissa nehéz szemhéját, még mindig Kijevből menekül, a szíve hevesen dobog, nem csillapodik, s ő hallja ezt, hallja önmagát, hallja Polina Iljinyicsna nénit, hallja Fegya bácsit, Fjodor Ivanovicsot, hallja nyöszörgő hangjukat, hallja az ötös étterem szakácsnőjének a hangját; majd a portól fehér úton vánszorog a tömegben; utána az égő városkában találja magát, amely tele van összeroncsolt gépkocsikkal és még meleg holttestekkel, érzi, hogy melegek; azután látja Lenát a vadszőlővel befutott kis háznál, nem ismeri meg, mert ki tudja, miért, Lena arca hasonlít az úttesten fekvő rendőr arcához, a kislány arcához, akinek a hajába rózsaszínű szalagot kötöttek, a rendőr és a kislány nyög vagy talán sóhajtozik, és ő zavartan néz rájuk: „Élnek? . . .” Lehet, hogy Lena is él? A halvány remény ösztökéli, hogy nézze meg. De nincs hozzá ereje, hogy odamenjen a kis házhoz, képtelen megtenni azt a néhány lépést, mintha földbe gyökerezett volna a lába. Minden egészen valódi, nincs más, csak az, ami megtörtént, semmi egyéb nem keveredik hozzá, talán csak a helyszínek sorrendje változik – előbb a városka, aztán az ártér; Marija hínáros vízzel oltja a szomját és hűsíti tüzes arcát, előbb látja a halott Lenát, azután a repülőgépeket . . . Furcsa, de mindaz, amit lát és hall, vele történik, mégis mintha kívülállóként nézné, vagyis mintha két Marija volna: az egyik az, aki rohangál, retteg, kínlódik, a másik, akár az első árnyéka, szintén riadt, figyeli ezt az egészet. Zihálva fut be az első – és mögötte a

második – egy utcába, az utca a könyvtárhoz vezet, amelyben olyan rövid ideig dolgozott, és nem tudja, hova bújjon, és el tud-e bújni a repülőgépek elől: egyre a feje fölött vannak, beszalad a szomszéd utcába, a repülőgépek követik, elbújik egy magas ház mögött, a repülőgépek ott is megtalálják. Bizonyára egész életében vele maradnak, mint ahogy vele voltak is egész életében, de ő valahogy nem vette észre őket maga fölött. Mintha vak lett volna. De most utolérték. És nem engedik sehova, nem tágítanak mellőle. Ez nem az ő álma volt. Ő más álmokat látott, mert más gondok gyötörték, más örömök, szenvedések érték. És még valami szörnyeteg mereszti rá a szemét, mindjárt ráveti magát és megfojtja. Álmában mindentől megijed az ember, nyugtatja, mert tehetetlennek érzi magát; mindjárt felébred, és nem lát maga körül semmi szörnyűt, nem kell futnia, nincs mitől félnie.

– Szasko! Ide gyere! . . .

Marija néhány pillanatig még a valóságtól elszakítva élt.

Felkiáltott, s ez a kiáltás felnyitotta a szemét. Rájött, hogy felébredt, és az a tudat, hogy új nap kezdődik, még egy nap, megrémítette, mint ahogy attól is megrémült, hogy egy idős, zömök, rőt hajú ember hajolt föléje, és úgy vizsgálgatta, mintha gombát talált volna. A lábán rövid szárú vászoncsizma, az ingzubbonya olajfoltos, viharvert. Az arca napbarnított, csontos orra alatt rőt bajusz, hosszúra nőtt, a halántékon borzas haja is vörös. A nyakában katonai távcső lógott. „Mit akar ez az ember?" Marija úgy érezte, hogy folytatódik az álom, még tisztábban látható és még szörnyűbb. „Amitől félsz, az megjelenik előtted."

– Kicsoda maga? Mit akar? . . .

Félálmában még nem tudta, hogy s mint. Olyan riadt volt a képe, hogy úgy tetszett, hamarabb megijedt, mint ahogy megpillantotta az ijesztő jelenséget. Zavartan körülnézett. A fejébe tódult az egész tegnapi nap. Még nem tudta, mit tegyen, védekezően a melléhez szorította a kezét, felállt a földről. A kezével érezte, milyen szaporán ver a szíve – nagyon-nagyon szaporán!

– Kicsoda maga? . . .

– De jól alszol, galambom. – A rőt bajuszú nem válaszolt a kérdésére. – Ágyút sütögethetnek melletted . . .

Marija csak most vette észre, hogy se mellette, se amott, a fák mögött, ahonnan az éjszaka a hangokat hallotta, és ahol cigaretták parazsa izzott, nincs senki. Amíg ő aludt, az emberek szétszéledtek, továbbmentek . . . Az éjszaka elválasztotta tőlük, az álom kiragadta a való

világból, s ő nem látott semmit, nem hallott semmit, nem ment sehova...

„Miféle emberek lehetnek?" Rögtön eszébe jutott, amit a szovjet egyenruhás, oroszul beszélő német ejtőernyősökről hallott. Az utóbbi napokban a városban figyelmeztették erre a veszélyre az embereket. Azt beszélték, három ilyen álruhás németet fogtak el a zsitomiri műúton, látta, amint a Szofijevszkaján, a néniék háza előtt kísérték őket.

– Szasko! – kiáltott megint a rőt bajuszú. A lányt nézte, akinek arcán a reggeli nap nyugtalan fénye vibrált. – Hallod, Szasko!

– Mi baj, Danyila bácsi? – hallatszott egy elnyújtott hang a sűrűből. – Mit akar?

– Menyasszonyt találtam neked.

Marija még jobban megrémült. Erről árulkodott félbemaradt mozdulata.

A rőt bajuszú észrevette, hogy a lánynak túlságosan kerekre tágult a szeme, és rájött, hogy a félelemtől.

– Hát te ki vagy? – kérdezte, és az arcára csendes mosoly terült. – Kiféle vagy?

Ez a mosoly tompította Marija rémületét. „Nem, talán mégsem álruhás németek..."

– Hát Marijka vagyok... – Várakozón nézett a rőt bajuszúra.

– És hát nélkül?

– Hát akkor is Marijka...

– Ennyi az egész, hogy Marijka? Ez kevés a bemutatkozáshoz, nem gondolod?

A rőtt bajuszú kiegyenesedett. A hasa enyhén domborodott, a derékszíj csatja meg kidudorodott, mintha közszemlére lenne kitéve. A tenyere széles, mint két lapát.

– Honnan hová?

– Kijevből... Moszkvába... – Marija nyugtalan kíváncsisággal nézett Danyilára.

– Tyűha... – mondta tettetett csodálkozással a rőt bajuszú, és sárga arcán megfeszült a bőr. Mintha nem hallotta volna tisztán, oldalt fordította a fejét. – Egyenesen Moszkvába?...

– Igen. – Marija egyik lábáról a másikra nehezedett. – Ott lakom. A Pokrovkán...

– Vagy úgy – mondta szomorkás gúnnyal a rőt bajuszú. – Hát ha ott laksz, akkor értem. Moszkvába? – Tétova pillantást vetett a lány-

ra. – Mondd csak, galambom, először is – nem tudnál valami közelebbi helységet megnevezni?

Marija dühös lett: miféle ember ez, hogy ilyen időkben gondtalanul tréfálkozik?! Biztosan német. Álruhás német... Most már biztosra vette, és elfogta a rémület. Viszketett az orra, úgy érezte, egy hangya mászik rajta. De nem merte felemelni a kezét, hogy lesöpörje a hangyát.

Az egybeolvadó fenyők között felbukkant egy lenszőke, nyurga, egészen fiatal ember. „Nem idősebb nálam" – gondolta Marija. Az arca lágy vonalú, bizalomgerjesztő. Mintha aranyporral hintették volna meg, tele volt apró szeplővel. A homlokán, akár egy koszorú, kötés, amely megbarnult az átszivárgott és megalvadt vértől. A kötés csaknem befedte szőkésfehér szemöldökét, amely alig látszott nagy, világos szeme felett. „Nem idősebb nálam" – latolgatta Marija. Olyan esetlen, hosszú karú, a hátán akárcsak a rőt bajuszúnak, kenyérzsák, a karján sátorlap. A térdén sárfoltok. Megállt szemben a rőt bajuszúval és Marijával, megigazította a vállán a puskát.

– Mi baj, Danyila bácsi? – de Marijára nézett. Figyelmesen, és úgy látszott, meglepetten nézett rá: bizonyára mindig így nézett, ha valaki beszélt vele. – Mit akar?

– Moszkvába invitál bennünket.

A lenszőke fiú a rőt bajuszúra fordította tekintetét, azután lenézett Marija mezítelen lábára, majd újra a rőt bajuszúra nézett. Nem szólt egy szót sem.

– Ha már így adódott, üljünk le – mondta kedves-gunyorosan a rőt bajuszú.

Marija valami megnyugtatót érzett ennek a bajuszos, bizonyára jólelkű embernek a hangjában, a mozdulataiban, akinek széles arcán a mélyráncokat mintha mintázófával húzták volna. Már nem félt tőle. Még el is mosolyodott: jól van, üljünk le, ha már így adódott. De állva maradt.

A rőt bajuszú levette a hátáról a kenyérzsákot, komótosan letelepedett a puha fűbe, ugyanoda, ahol az imént Marija feküdt. A lány előtte állt, várta, mi lesz. „Minden jó lesz... De buta vagyok! – gondolt vissza zavartan az első percek riadalmára. – Hiszen ezek a mieink. Vöröskatonák. Jaj, de buta vagyok!" A fű kicsit felmelegedett, Marijának már nem fázott úgy a lába.

– Gyertek, üljetek le, gyerekek – mondta a rőt bajuszú, és intett Marijának meg Szasának.

Szasa bátortalan érdeklődéssel méregette Mariját. Ledobta a földre a sátorlapot, és szótlanul felkínálta Marijának. A lány félénken leült, összezárta a két térdét, és lassan ráhúzta a szoknyája szélét. Napbarnította, erős lábikráját azonban látta Szasa. Ő is leült, kicsit rézsút szemben Marijával.

– Azt mondod, Marijkának hívnak? Úgy-úgy, galambom – mondta elgondolkozva a rőt bajuszú, és a kenyérzsákjában kotorászott. – Szóval Marijka... Marijka... – mintha jól meg akarta volna jegyezni. – Én meg Danyila vagyok, Da-nyi-la – ismételte meg. – Kolhozban voltam brigádvezető. Kurszk mellett. Igaz, nem Moszkva szomszédságában, de Harkovhoz egészen közel. Talán hallottál is Kazacsja Lopanyról? – A keze még mindig a kenyérzsákban matatott. – Moszkváig vonattal egy éjszaka az út, jó bőven mérve.

Úgy beszélt erről, mintha arrafelé tartana. Az utóbbi napokban az emlékezés gyakran visszavitte őt Kurszk mellé. Most is ott volt. Felkelt az ágyról, és nagyot kiáltott: „Dunya!" Dunya nem válaszolt. „Még nem jött volna haza a telepről?" – ráncolta a homlokát. Fájt a feje. „Az este túl mélyen néztem a pohár fenekére..." Szombaton, munka után rendszerint nem tudta megállni, többet ivott a kelleténél. „De miért lenne több a kelleténél, ha egyszer kívánja a bensőm? – csodálkozott. – Még ilyet, hogy több a kelleténél..." A napsütötte szobában mosott padló és nyírfaseprű szaga érződött, a kemencéből meg scsí és pirog illata áradt. Lopva az órára nézett: dél elmúlt. Csönd volt, tehát a lánya meg a fia is elszelelt valahova. Bosszúsan megdörzsölte a homlokát: „Túl mélyen... túl mélyen..." – mintha helyeselne valakinek, bizonyára, a feleségének, Dunyának. „Inni kéne egy kicsit rá józanítónak és minden rendben lenne." Este ülést tart a kolhoz vezetősége. Messze még az este. Bedugta a lábát a papucsba, és elindult a kredenc felé. Az ünnepnapra való tekintettel az asszony széles és hosszú kendővel takarta le a kredenc lapját; a kendőn rózsaszínű galambok röppentek szanaszét, s mindegyik narancssárga ágat tartott a csőrében, a kendőt két végén meg két egyforma vörös farkú, vörös lábú kakas tartott egymás felé, de egyik sem jutott közelebb a másikhoz. „Hogy milyen ügyes ez a Dunyka! Hogy kivarrta... Vajon honnan nézte ki ezeket a galambokat meg ezeket a kakasokat?... Se nem szép, se nem formás, de nála jobb asszonyt elképzelni se lehet." A kre-

denc felső polcán, mélyen behúzódva állt a pálinkásüveg. Nyújtotta érte a kezét, és miközben levette az üveget a polcról, a nap aranysárga színnel ragyogta be. Még félig sem töltötte a poharat, amikor lihegést hallott a pitvarból. „De nagy kölyök, pedig már tizenötödik évében jár..." Kicsapódott az ajtó. „A rádió! Kapcsold be a rádiót!" – Mi történt, fiam? Ő meg: „Háború van! Háború!" Engedetlen kézzel bekapcsolta a rádiót. „Az ellenséget szétzúzzuk... Miénk lesz a győzelem..." Egyszerre minden elsötétült, odakint a fény, a nap, amely az imént még ott állt a kék ég tetején. „Du-nya-a-a!" – ordította torkaszakadtából, bár jól tudta, hogy az asszony még nem tért haza a telepről. „Du-nya-a-a!" Úgy, papucsban kirohant az utcára. Lehetetlen: nyár van, vasárnap, csendes mélázásra alkalmas idő, és egyszeriben – háború! Az utca szokatlanul zajos, felzaklatott volt, az emberek a kolhoziroda felé szaladtak, már ott volt szinte az egész falu. „Az ellenséget szétzúzzuk... Miénk lesz a győzelem..." – ismételgette fenyegetően az oszlopra akasztott hangszóró.

Most újra látta mindezt. A fényben játszó pálinkásüveget, a rózsaszínű galambokat és hosszú farkú kakasokat, a nyírfaseprűt, és le nem vette róluk a szemét. El nem tudta volna képzelni, hogy egyszer ettől izgatott lesz. „Istenem, milyen semmiségeket megőriz az emlékezet...", De nincs mit tenni. Ott lebegnek a szeme előtt.

Danyila nagyot sóhajtott.

– És magad vagy, galambom? – Megint Marijára nézett. – Elmaradtál valaki mellől?

– Nem magam voltam... Lenával... – Marija hangja elfulladt.

– Lenával? – értetlenkedett Danyila. – És hol van most az a te Lenád?

– Lena... Lena meghalt... tegnap... ott... – mutatott a fejével. – Repülőgépek... – Majd egészen csendesen: – Most magam maradtam.

– Hát... Kijutott neked, az isten őrizzen meg ettől mindenkit... Hát, galambom, akár tetszik, akár nem, velünk kell tartanod. Ha nem is Moszkváig, de egy darabig együtt megyünk. Nem mehetsz másfelé...

Danyila hangja most megnyugtatta, reményt ébresztett benne. A remény, ha beszélne, az ő hangján szólna, gondolta Marija.

– Bekapunk néhány falatot, hogy egy kis erőt gyűjtsünk, aztán útra kelünk.

A lány hálásan nézett rá. Némi habozás után megkérdezte:

– Messze van még Jagotyin?

– Jaj, galambom, az egészen másfelé esik. Mi keresni valód van ott?

– Semmi... Csak arra vezet az út Moszkvába, hát azért...

– Na, Moszkvát egyelőre felejtsd el. Gondolj másra. Moszkvába most nagy kerülővel vezet az út... Érted?

Marija lehorgasztotta a fejét. Értette...

2

Danyila elővett egy cipót, a csizmaszárból meg egy finn kést. A cipót a melléhez fogta, leszelt belőle három karéjt, amely olyan lyukacsos volt, akár a sajt.

– Fogjátok, gyerekek. – Egyet Marijának adott, egyet Szasának, a magáét meg letette a fűre. A kenyérzsákban kitapogatott egy konzervdobozt, megforgatta, gyönyörködött a fehér bádog vakító csillogásában.

– Ki tudja, mi van benne. A törzsőrmester minden dobozról letépte a vignettát, hogy a fene enné meg. Na mindegy, majd meglátjuk.

A felnyitott dobozból párolt hús ínycsiklandozó illata csapta meg őket.

Danyila három összefogott ujjával kicsippentett egy darab húst, rátette a kenyerére, és bekapta.

– Ez igen! – megnyalta a szája szélét. – Isten adjon holnapra is... Mégiscsak szereztem a törzsőrmestertől száraz kosztot – mondta, és elégedetten bólintott. – Két doboz konzervet! Meg ezt a jókora kenyeret – számolta az ujjain. – Na meg sót. Mást nem adott. Fösvény. Na jól van, egyetek, gyerekek.

Jó étvággyal ettek. Alaposan megéheztek!

– Teli a bendő – lapogatta meg Danyila a hasát majdnem boldogan. – Miért eresztetted búnak a fejed, Szasko? – kérdezte a fiútól.

Szasa nem felelt. A térdére könyökölt, a két tenyerébe fogta a fejét.

Marija is ránézett.

– A sebed? – mutatott bekötözött fejére.

Szasa bólintott. De volt ebben a mozdulatban valami olyasmi is, hogy oda se neki.

– Megjelölte a német, hogy el ne vesszen a fiú. Ahogy mondani

szokás, mire megnősül, begyógyul. Csak a menyasszony megvárja-e? – kacsintott Marijára. – Ha végzünk a háborúval...

A nadrágzsebéből újságpapírt, dohányzacskót vett elő, letépett egy darab papírt, mahorkát szórt bele, összesodorta, megnyálazta, és a foga közé vette. Ujjnyi vastag lett a cigaretta. „Ez igen..." – nézett rá csodálkozva Marija. Danyila észrevette a pillantását.

– Mi kell a katonaélethez? – Meggyújtotta az öngyújtót. – Kenyér, víz, dohány. Az ember néhány napig megél kenyér nélkül. Nem hal éhen. Víz nélkül is. Szomjan sem hal. De dohány nélkül már a második nap megeszi a fene...

Danyila látható élvezettel nagyot szívott a cigarettából, sokáig nem eresztette ki a füstöt, aztán lassan, szintén élvezettel kezdte kifújni. Újabb szívás, egyik a másik után, és úgy látszott, ez minden figyelmét leköti, számára nem létezik semmi más. Összeszorította ajkát, amely olyan sárga volt a nikotintól, mintha rőt bajuszának visszfénye vetült volna rá.

– Szasko, vedd elő a csajkát. Amott – az állával a szakadék fölötti kétcsúcsú fenyőre mutatott –, lent, a lejtő tövében egy tavacskát vettem észre, amikor arra jöttünk. Vagy száz méterre lehet. Szedd a lábad. Iszunk egy kis forró vizet, ha már teánk nincs. Siess!

– Vele mehetek? – állt fel tétován Marija. – Olyan piszkos a kötése... – hozzáért Szasa kötéséhez, és a keze poros lett. – Kimosom, és átkötjük, jó?

– Okos gondolat, galambom.

Leereszkedtek a meredélyen. Sötéten, fakón feküdt előttük a kis tavacska.

– Ülj le, Szasenyka...

Marija óvatosan, ahogy egykor az édesanyja mutatta, lebontotta a kötést a fiú homlokáról. A halántéka felett kis seb sötétlett. Marija összecsapta a kezét.

– Szasenyka, kedves...

Szasa felemelte a fejét. Marija meglátta palaszürke szemét. Lehet, hogy szomorúság, bánat, de lehet, hogy harag égett benne.

– Seb, mint a többi. Sőt nem is igazi seb. Akkor igazi, ha fáj. Így semmiség – dünnyögte zavartan. Mindig zavarba esett, ha Marijával beszélt, ha ránézett, és a lányt ez mulattatta. „Ennek a fiúnak ugyanolyan tiszta a szíve, mint a fejünk fölött az ég – gondolta. – És ettől

bizonyára könnyű is a szíve. De vajon tudatában van-e ennek?" Nem vette le a szemét róla, mintha gondolata igazolását keresné.

Aztán a víz fölé hajolt, mosta a gézt. Kiterítette egy kőre, amely kiállt a vízből. A kő nehézkesen csúszott a part felé, és alóla kibújt egy fűszál és felfelé nyújtózott. Mennyi erő és türelem kellett ehhez, gondolta Marija, vajon honnan vette ez a vékonyka fűszál?

Marija leült Szasa mellé, feléje fordult, végighúzta az ujjait az egyik szemöldökén, a másikon, a homlokán. Szasa a víz fanyar illatát érezte az ujjain, a vízét, amelyben az imént kimosta-öblítette a kötést.

Ültek a parton, nézték a tó túlsó partján álló barna bokrokat. Marija mély lélegzeteket vett, keskeny orrcimpái remegtek, érezte, hogy a tüdeje megtelik az erős fenyőillatú, sűrű levegővel. De jó volna így ülni sokáig, és egyik markából a másikba töltögetni a homokot. Szasa nyúlt is volna homokért, olyan békés, boldog hangulata volt ennek az egésznek, hogy megelevenedett nemrég múlt gyermekkora. Elmosolyodott. A keze azonban gépiesen a térde közé fogott puskán pihent, és fájdalmat érzett a fejében, mintha a szilánk most hasította volna fel. Lecsukta a szemét.

Marija megtapogatta a görgelékkőre terített gézt – egy picit még nedves volt.

– Így még jobb is. Hűsíteni fog. – Bekötötte Szasa homlokát. – Kész. Merítsd meg a csajkát, és menjünk.

Szasa habozott. Aztán odament a partra, leguggolt, telemerítette a csajkát. Zavaros volt a víz, elszáradt fenyőtűk, mocsári növények zöld szálai úszkáltak benne.

Felkapaszkodtak a szakadék oldalán, odaértek a kétcsúcsú fenyőhöz. Ott ült Danyila.

– Azt hittem, belefulladtatok. – A lábával összébb kotorta a halomba dobált gallyakat, és tüzet gyújtott. – Már menni készültem, ha egyszer belefulladtatok. Add ide a csajkát.

A tűz nehezen gyulladt meg, előbb gyér füstöt eresztett, azután előtörtek a félénk lángnyelvek. Végül aztán erőre kapott.

Danyila a tűz közepébe állította a csajkát. A csajka alatt szürkéskék hártya vonta be a tüzet, mintha köd szállt volna rá. Danyila megfordította az üszkösödő gallyakat, a láng újult erővel nyaldosta a csajkát. Hamarosan már együtt zúgott a tűz és a felforró víz.

Danyila fűvel kitörölte az üres konzervdobozt, és sorban ittak belőle, előbb ő, utána Marija, azután Szasa. Danyila megint kibontotta

a dohányzacskót. Egy gallyal kikotort a tűzből egy darab parazsat, hozzányomta a cigarettát. Oldalt dőlve, a könyökére támaszkodva sokáig eregette a füstöt. Az egyre rövidülő cigaretta kis piros korongja valahányszor szippantott belőle Danyila, már közvetlenül a bajusza alatt izzott, s ettől a rőt bajusz egészen vörösnek látszott. Marija úgy vette észre, hogy Danyila ajka a sok dohányzástól már érzéketlen a melegre. Az egész férfit átitatta a dohányszag, áradt a szájából, nikotintól sárga ujjaiból. Sem a fonnyadó fű, a lehullott levelek erős illata, sem az őszre kihűlő fák és a közeli víz lehelete, sem a reggeli föld hűvöse nem tudta elnyomni ezt az avas szagot.

Danyila egymás után még kettőt szippantott, kifújta a szürkéskék füstöt, és kiköpte a parányi csikket, amelyet nem tudni, hogyan tartott a szájában.

– Na, talpra. – Felállt, a hátára vette a kenyérzsákot, megigazította mellén a távcsövet. „Mi a fenének ez nekem! Jól beleválasztottam – gondolta, amikor eszébe jutott az összetört kocsi, amelyre tegnap bukkantak rá, ő meg Szasa. – Szasa egy flintát vett el. Meg egy iránytűt. Igaz, én sem maradtam üres kézzel: a gránátok. – Megigazította a hátán a kenyérzsákot, amely alul egy kicsit megnyúlt. – Öt darab. – A gránátok kidudorodtak a zsákból és nyomták a hátát. – Okos szerkentyű ez a gránát, nehéz percekben jól jön – gondolta, hogy mentséget találjon a kényelmetlenségre. – Nem is volt semmi egyéb használható a kocsiban."

Szasa és Marija is felállt. Danyila ránézett Marija mezítelen lábára, azután Szasára. A fiú a lány előtt állt, a kezében tartotta a csizmáját.

– Nem, Szasenyka, nem, kedves. – Marija a fejét rázta. – A föld még nem hűlt ki, nem fogok fázni. Meg aztán a te csizmád lám, mekkora! Nem kell, kedveském, igazán nem kell . . .

– Oda se neki. Két pár kapcával jó lesz – erősködött Szasa. A hangja halk volt, kérlelő.

– Ide hallgass, galambom – avatkozott be Danyila. – Elég a ceremóniából. Bújj bele a csizmába és kész.

Marija szófogadóan nézett Danyilára, aki megint úgy eregette a füstöt, akárha abba se hagyta volna. A cigaretta már a körmére égett, de ő mintha észre sem vette volna.

– Szaporábban! – mondta most már szigorúan Danyila. – Szaporábban!

Marija aztán leült a fűbe, Szasa térdére tette az egyik lábát, aki rátekert egy kapcát, utána még egyet, és ráhúzta a csizmát. Ugyanígy a másik lábára is.

– Mi lesz már! – sürgette őket Danyila.

3

Tegnap alkonyatkor indult el az egészségügyi részlegtől, vagy minek hívjáktól, és Szasát is magával hozta. Oda is együtt kerültek egy hete: ő légnyomást kapott, Szasa egy szilánktól sérült meg a fején. „Hát ez bizony ostoba dolog volt. Biz'isten, ostoba ... Hát gondoljuk csak meg. Ment az a piszok az első vonalat bombázni. Hát bombázta volna az első vonalat. Én bolond meg jobban tettem volna, ha hasra vágom magam ott, ahol álltam. De nem, szaladtam a bokrok közé, és a fiút is cipeltem magammal. Az a szemét meg épp a bokrok közé durrantott: nincs mit csodálkozni rajta, hiszen hova bújjanak az emberek, ha nem bokrok közé. Oda is menekültek a katonák. Szerencsére könnyen megúsztuk Szaskával ..." Két napja pedig sietve evakuálták az egészségügyi részleget. Danyila mindjárt tudta, hogy nem ok nélkül. „Hát arra hamar rájön akárki, hogy nem ok nélkül. Az a hír járta: a mieinket visszaszorították." Én már kis híján rendbe jöttem – gondolta Danyila –, Szasa is jobban van, semmi keresnivalónk itt tovább! Elvisznek valahová hátra, isten veled, régi ezred, régi zászlóalj, régi század. „Soha az életben vissza nem kerülök a bajtársaimhoz." És elhatározta, hogy lelép. Persze Szasával együtt. Hova is lenne ez a fiú önélküle? Együtt keveredtek bele, együtt kell ki is mászniuk belőle. Reggeltől a törzsőrmester sarkában járt, próbálta rávenni, hogy adjon hideg kosztot. Nem tudta rávenni. Csak az az öreg zsebóra hatott rá, amely még Danyila apjáé volt, és ütötte az órákat. „Nem valami sokat adott érte az a pokolra való rjazanyi. De egyelőre elég ahhoz, hogy csendet parancsoljunk a hasunknak ..." Térképet nem sikerült szerezni. Meg akarta kaparintani egy hadnagyét, akinek aligha lesz rá szüksége, mert súlyos sérültként a hátországba készültek szállítani. A térképet azonban – amely a térképtáskában hevert – nem adta oda, csak azt engedte meg, hogy nézegesse. Danyila két napig böngészte egyik lapot a másik után: az ujját húzkodta az erdőkön, az utakon, a mocsarakon, a folyók partján, és a szemével mindent megjegyzett. „Nem ördöngösség. Ha tudod,

merre vedd az irányt... Nézd meg jó alaposan, a fölöslegest dobd ki a fejedből, a többit jól vésd bele." Volt már ilyen esete. Megtalálja, biztosan megtalálja Brovcsenko ezredét. Harcoló ezred, tehát folytatja a harcot. Messzire nem vonul vissza...

Danyila nagy, biztos léptekkel haladt. Marija mellette ment, melege volt a lábának. Szasa mögöttük lépdelt. Marija nyugodt volt. „Ilyen emberekkel minden jóra fordul."

– Ügyelj, Szasko, fel ne sértsd a lábad – szólt visszanézve Danyila. – A láb most a fejnél is fontosabb...

Csakhogy Szasa mezítelen talpába egyre-másra szúródtak bele a fűben megbúvó hegyes gallyak, fenyőtűk; hogy mennyi ilyen gally és tűlevél van szétszórva az erdőben!

Danyila, Szasa és Marija a hosszú reggeli árnyékokon lépkedtek, amelyek beborították az erdőt. Az erdő hol szétnyílt, és helyet adott a füves tisztásoknak, hol meg összezárta a fákat, úgyhogy a zöld sűrűben kellett utat törni. Madarak röppentek egyik fáról a másikra, mintha valaki köveket dobált volna.

Hosszú ideje mentek. Egy órája, kettő, három, négy. Erdeifenyők, lucfenyők, nyárfák, megint lucfenyők, megint nyárfák, tűlevelekkel és sárga meg tűzvörös levelekkel borított tisztások. Egyre ugyanaz. Mindig ugyanaz. Semmi nem változott. Mintha helyben járnának, olyan bámulatosan egyforma a világ, akármennyit mennek is. „Az ember csak megy, megy, mégis mintha egy helyben maradna, tíz kilométert gyűrt le, húszat vagy csak ötöt, ki tudja?" Nyírfaerdő következett: fehér fal jobbról is, fehér fal balról is. Az erdőn túl mocsár következik, emlékezett Danyila a térképre. „Alighanem jó irányba megyünk. Északnyugatnak. Átjutunk a mocsáron, és ott kell keresni »Brovcsenko birodalmát«. Lehet, hogy rábukkanunk valami jelre, ha pedig nem, hát kérdezősködünk. Csak akadnak utunkba egységek..."

Danyila a kezét a kenyérzsák hevederébe akasztva lépkedett. Marija alig tudott lépést tartani vele. Hiába tekertek két pár kapcát a lábára, a nagy csizmában így is csúszkált a lába, ő meg botladozott. Egyszer majdnem orra bukott, de sikerült megkapaszkodnia egy nyírfában. A vékony fa meghajolt a terhe alatt, és Marija érezte, hogy remegés fut át a nyír törzsén. Hirtelen azt hitte, hogy Danyila és Szasa eltűnt.

– Szasenyka, kedves, elveszítesz...

– Dehogyis. Add a kezed.

Marija odanyújtotta a kezét, és Szasa máris érdes, hűvös tenyerébe fogta.

Óvatosan rakták a lábukat, mintha nem volnának biztosak abban, hogy elbírja őket a föld.

De csak nem volt a mocsár. Elfordulhatnánk, megkerülhetnénk a mocsarat, és vagy két kilométerre északra tőle kijutnánk az országútra, töprengett Danyila. De az hosszabb út, jóval hosszabb, és az is biztosan ingoványos. „Nekivágok a mocsárnak – döntött. – De hová tűnt az az átkozott?!" Itt kell lennie a mocsárnak, ha egyszer a térképen rajta van. Csakhogy hamarosan vége a napnak... Még világos van, derült az ég. „És ha eltértünk, ha már nem jó irányba megyünk?"

– Nézd csak meg az iránytűt – mondta Danyila.

– Az iránytű szerint jó irányban haladunk – felelte Szasa.

Hideg szél járta térség húzódott előttük, zizegett rajta a fű.

A nyíres ritkulni kezdett. A talaj zsombékos lett, a föld meg-megsüllyedt a lábuk alatt, zöldes víz tört fel.

– Átjutunk a mocsáron, és pihenőt tartunk – mondta Danyila.

Fázósan a sátorlapba burkolózva, az útirányban egyáltalán nem biztos ember nehéz járásával ment Szasa. Marija látta mezítelen lábát, amely fehérlett a megdőlt fűben. „Jaj, Szasenyka, kedvesem. – Marijának összeszorult a szíve. – Még megfázik... – nyugtalankodott. – Legalább egy csizmát tudnánk neki szerezni... Hogy is veszthettem el a cipőmet ott, a városban!"

Mintha annak a cipőnek itt hasznát látta volna!

„Eljutottunk végre idáig. Most merre tovább: jobbra-e vagy balra? – latolgatta Danyila. – Merre sekélyebb? Az ördög tudja..."

– A térképen a mocsár balra egy kilométernyi. Jobbra meg vagy két kilométer, viszont egy erdei tisztásra jutunk az út közelébe. Jobbra mintha sekélyebb is volna – mérlegelte Danyila fennhangon. Az emlékezete úgy őrizte a terep térképét, minden színét és jelét, mintha most is a szeme előtt volna.

Mégis melyik irányba haladjanak? Balra? Jobbra? Jobbra fordult. Mögötte Marija csizmája cuppogott, Szasa mezítelen lába tocsogott.

Síkos, húsos, kusza fűvön lépkedtek, alig tudták tartani az egyensúlyukat. Aztán egyenletes susogást hallottak, kezdődött a nádas. Danyila nyújtott kézzel haladt, széthajtogatta maga előtt a zöld bugákat. Megfordult: Marija és Szasa a nádszálakba kapaszkodva követte. Előttük még mindig a mocsár vize sötétlett. Soha nem érnek át ezen a

mocsáron, mintha a világ végéig nyúlna. „Átkozottul hosszú – boszszankodott Danyila. – A fene azt a térképet!... Vagy két kilométert mutatott, és lám, már mióta jövünk! A fene enné meg... Na nyughass már – mordult rá saját magára. – Ügyelj, ne csúszkáljon a lábad, te veres!" Süppedős talajon haladt. Mohos buckák, mint zöld fejecskék emelkedtek picivel a mocsár fölé. Danyila kerülgette őket. Szasa és Marija követte. Hínár tekeredett a lábukra, amelyet mintha összekötöztek volna, alig tudták kiemelni ebből a sűrű pépből. „Jó lenne még világosban átjutni a mocsáron" – bosszankodott Danyila, és lenyelte keserű nyálát. Rá kéne gyújtani!... Cigarettát sodort, a foga közé kapta. A füstcsíkok úgy lebegtek a feje felett, mint sötét pókhálók.

Marija lelassult, Danyila hallotta, hogy zihál. A lány még az ő nem túl gyors iramát sem bírta. „Csak ki ne merüljön a kislány..." Állandóan őrá gondolt. A saját lányára emlékeztette. Fejőnő, mint az anyja. Levelezőn tanul. Állattenyésztő lesz. Lehet, hogy neki is, mint ennek itt, az isten tudja, hol kell majd átvergődnie egy ilyen Danyilával...

Előttük egy égerliget sötétlett. Véget ér a mocsár!

– Gyerünk, gyerekek – nógatta a fiatalokat Danyila.

A lábuk alatt keményedett a talaj, a nádas elmaradt, a sűrű latyak már a térdükig sem ért. Danyila megkönnyebbülten felsóhajtott.

Kivergődtek a tisztásra. Azon túl – ott az országút. Az, amelyen Danyila feltételezése szerint a csapatoknak kell mozogniuk: oda-vissza az első vonalba, a mögöttes területre, előre-hátra... „Nincs pihenő. Az idő drága."

– Na, galambom? – nézett Danyila együttérzően Marijára. Hallotta, hogy cuppog a lány csizmája. – Bírod még vagy fél órát?

Marija mosolyt erőltetett az arcára: oda se neki, még ugyanannyit képes megtenni, mint amennyit megtettek. Danyilát azonban nem tévesztette meg a mosolya, látta, milyen fénytelen Marija szeme. Ő maga is alig vánszorgott, a fáradtság megbénította a lábát, elhomályosította a tudatát. A testét úgy cipelte, mint egy csontokkal és hússal teli súlyos zsákot.

Csak most, a mocsárból kijutva érezték, mennyire átfáztak. Nem száradt meg rajtuk a ruha. A nap már nem melegített. Az ég legalján olvadozott. Az alkony fényes volt, a nap egész tüze arra a keskeny sávra pazarlódott, amelyet lilás felhővonulat szegélyezett. Hideg volt.

– Szasenyka, kedves, viseljük felváltva a csizmát – mondta kínlódva Marija.

Szasa nem felelt. Talán nem is hallotta.

Odaértek az országúthoz.

Az úton teherautók vonultak, géppuskás harcosok ültek rajtuk. Az út szélén vöröskatonák vonultak sátorlapban, köpenykoszorúval. Keletnek. Keletnek. Egy katona – hosszú, cingár legény – a lecsúszott lábszártekercsét igazgatta.

Danyila odament hozzá.

– Onnan? – intett nyugat felé.

– Hát honnan? – felelte dühösen a katona; rá sem nézett Danyilára. Elkészült a lábszártekerccsel, kiegyenesedett.

– És hová?

– Hová? – a katona gyanakvón nézett Danyilára. – Előre. Kijevből Harkovnak.

Danyila észre sem vette, hogy a dühtől ökölbe szorult a keze. Türtőztette magát. Krákogott, hogy közben elszálljon a mérge.

– Nem akadt utadba „Brovcsenko birodalma"?

– A fene enné meg azt a „Brovcsenko birodalmát" – sziszegte a kimerültség dühével a katona. – Az is biztosan pucol valahol.

– Hát, barátom, úgy veszem észre, a félelemtől semmit sem látsz – csóválta a fejét Danyila. – Na mindegy, majd megtaláljuk az egységünket. Isten áldjon... Azért ne menj messzire, mert hosszú lesz az út visszafelé, elfáradsz – csipkelődött. – Isten áldjon...

– Hé te, „isten áldjon" – szólt most már együttérzőn a katona. – Addig fordítsd meg a szekered rúdját, amíg nem késő, érted? Sarkunkban a német.

– Állandóan a sarkunkban van. Miért is ne lenne, ha egyszer pucolunk...

– Ahá – a katona gunyorosan nézett Marijára és Szasára –, te ezekkel akarod megállítani a németet? Hát rajta. Próbáld meg. – Sarkon fordult, és fáradt, bizonytalan léptekkel továbbvánszorgott kelet felé.

Danyila felháborodva és zavartan nézett a visszavonulók után. „Rémhírterjesztők – gondolta megvetően. – Az ilyenekkel aztán meg lehet állítani a németet, hát hogyne! Rémhírterjesztők..." Dühösen köpött egyet, mintha pontot tenne erre a találkozásra és arra, amit a katona mondott. Így hát nem sikerült tisztáznia a helyzetet, hogy eldöntse,

merre menjenek. De ettől nem esett zavarba. Biztosra vette, hogy rábukkan a nyílra, amelyen ez áll: „Brovcsenko birodalma." Visszatért saját gondolataihoz. „Brovcsenkónak az országúton semmi keresnivalója – magyarázta önmagának. – Ha egyszer védelemben van, akkor valahol az erdőben vagy a folyó mentén kell keresni. Befordultak az erdő felé."

Átkeltek a felrepedezett, gidres-gödrös, csorba országúton.

Közvetlenül mellette kezdődött az erdő, testes lucfenyők, vaskos erdeifenyők nőttek benne.

Danyila biztosra vette, hogy pontosan ebben az irányban kell keresnie az ezredét: az ezred védelmi vonala jóval északabbra húzódott, ott érte őt meg Szaskát bombatámadás. „Az lehet, hogy az ezred visszavonult, de olyan nincs, hogy megpucolt volna!"

Éhes volt. Sűrű nyál gyűlt össze a szájában, lenyelte, de csak még éhesebb lett. Egy idő múlva megint összegyűlt a szájában a nyál. „Hallgatnak a gyerekek – nézett Danyila együttérzően Szasára és Marijára. – Jönnek, de egyre csak az ennivaló jár az eszükben. De hát mi az a kis hús meg a darabka kenyér. A fél fogunkra is kevés." Nem, nem nyúl a megmaradt kis kenyérvéghez. „Vastartalék. Zárolt készlet!" – rázta a fejét. De hiába igyekezett másra gondolni, egyre csak ez a kenyérdarabka lebegett a szeme előtt, mintha nem is a kenyérzsákban lapulna, hogy az ördög vinné el!

Végül csak megtört. Utóvégre nem halhatnak éhen. Majd csak lesz valahogy. Most muszáj enni, kell az erő a gyalogláshoz.

– Együnk, gyerekek!

Levette a hátáról a kenyérzsákot, óvatosan kiemelte a kenyérvéget, a finn késsel három egyenlő részre vágta. A fűbe hullott morzsákat felszedegette és bekapta. A kenyeret két kézzel fogva, mohón evett.

Marija leharapott egy falatot, megint leharapott, de most már gyorsabban, és szaporán rágni kezdte. Szasa a szeme sarkából figyelte. „Milyen éhes! – gondolta. – Még nem szokott hozzá ..." A lány, ha csak egy perccel is, de előbb ette meg a kenyerét, mint Danyila a magáét.

– Nesze – nyújtotta neki Szasa, ami az övéből még megmaradt.

– Nem, Szasenyka kedves, nem ... – sírva fakadt. A hála, az éhség, a szégyen fojtogatta.

Elindultak. Az erdőben haladtak az út mentén északnyugatnak.

– Fogjad, Marijka – nyújtotta Szasa ismét a kenyerét. Iszonyúan

súlyosnak érezte a kezében, összeszorult a torka. Nem sokáig bírja így, mindjárt megeszi.

– Nem, Szasenyka. – Marija elfordult, hogy ne lássa a fiú kezét. – Nem!

Így ment Szasa, a markában szorongatva a kenyeret.

Az országúton autók robogtak. A zúgásból Danyila megállapította, hogy nyugatnak tartanak. „A német a sarkunkban van... – jutott eszébe, mit mondott a hosszú, cingár katona. – A mieink meg előre, nyugatnak mennek..." Jobb lett a hangulata. Az országút száz méterre lehetett.

Kimentek az erdő szélére. Az esteledő úton lassan haladtak az autók. Világítás nélkül, sötétbe burkolózva. A teherautók ponyvateteje harmonikásra össze van nyomva, valahogy túlságosan hosszú és magas a karosszériájuk. Mi a fene? A szófoszlányok nem orosz beszédre emlékeztetnek. Csak nem németek?! De hiszen a kocsik kelet felől jönnek, nyugatnak tartanak, hogyan lehetnének németek? – Danyila sehogy sem értette. Nyugtalanul, várakozóan meresztette a szemét, hegyezte a fülét. Szasa és Marija is meresztette a szemét, hegyezte a fülét.

A teherautók megálltak. Hű, de sok van belőlük, hosszan húzódnak az úton. Csapódtak az ajtók, dobogtak a platóról leugráló katonák. Úgy látszik, itt megállnak. Most már tisztán hallatszott a torokhangú, nyers német beszéd. A sisakot mélyen a fejükbe húzva viselték, nem úgy, ahogyan a vöröskatonák szokták, a mellükön keresztben fekete géppisztoly, hosszú, szürkészöld köpeny. Németek. Németek. Danyila, Szasa és Marija mozdulatlanná dermedt, legfőképpen Marija, akinek még a lélegzete is elakadt: nem messzire tőlük, néhány lépésnyire igazi fasiszták vannak; ilyeneket eddig soha nem látott. A szeme rémülten kerekre tágult. Úgy beharapta a száját, hogy fájt. Alig tudott megmaradni egy helyben, legszívesebben futásnak eredt volna, mindegy, merre, csak el innen. Belekapaszkodott Danyila karjába. Érezte, hogy Danyila keze remeg. Marija végképp kétségbeesett. „Vége?... Vége... Vége!..." Danyila arcát kutatta; Danyila arca ezúttal nem keltett megnyugvást. „Vége! Vége!..." Danyila valóban zavarban volt: valami összeomlott benne. Összeszorult a szíve, látta az ellenséges kocsikat, köpenyeket, hallotta a hangokat, a motorok ellenséges morgását, de nem tudta, hogy valóban látja és hallja-e mindezt vagy csak képzelődik.

Nem képzelődött. Nem. Biztosan tudta, hogy nem képzelődik. És

hirtelen megérezte, hogy a Dnyeperhez vezető országút, az út szélén a poros galagonyabokrok, az úton túl a fenyőerdő, a távolban látszó fehér házikók – mindez már idegen terület. Összerezzent. Ami mindig az övé volt, a szülőföldje – egyszeriben idegen lett!... Felfoghatatlan. Sehogyan sem fért a fejébe. De így van. Most így van, ha nem hosszú időre is, de így van. Ha itt mindentől félni kell...

A németek kiabáltak egymásnak. Hangosan, magabiztosan, semmitől sem tartva, mintha otthon volnának. „Éreztetik a gazemberek, hogy ők a győztesek, mi a legyőzöttek. – Danyila a fogát csikorgatta. – Majd meglátjuk. Mi is ugyanígy fogunk kiabálni a ti német útjaitokon, gazemberek, a ti utcáitokon, gazemberek. Majd meglátjátok! Meglátjátok!..." Hitt abban, amit gondolt, hinnie kellett benne.

Danyila intett, és Szasa meg Marija nesztelenül követte az erdőbe.

4

Az autók elindultak, Danyila hallotta.

A motorzúgás távolodott, majd teljesen elhalt, és ez azt jelentette, hogy a németek már messze járnak, s hogy ő, Danyila is messze került az országúttól. Csakhogy a németek tudták, hova kell menniük, neki viszont fogalma sem volt arról, merre vegye az irányt.

„Rápipálok. A füsttől fürgébben jár az ember esze." Danyila előhúzta a zsebéből a dohányzacskót. De hiába, semmi okos nem jutott az eszébe. A német autók egy percre sem mentek ki a fejéből.

A sötétség lassan betakarta a földet, a fákat, mintha minden fölöslegessé vált volna, csak az előtűnő csillagok maradtak érintetlenek, és távoli, hideg fényük vetült a lábuk elé.

Danyila csüggedten, leverten baktatott. A bizonytalanság feszültségben tartotta, és nem tudott semmit csinálni, hogy csökkentse ezt a feszültséget, hogy megnyugodjon. Hirtelen belehasított a sejtés. „Danyila, Danyila, te veres ördög! Lám csak, mi történt. A német áttörte a mi védelmünket, kelet felől a hátunkba került. Úgy bizony. Tovább kellett volna szorongatnia. De ő nem. Ő visszafordult. Ezt értsd meg, te veres. A német nem a saját bajtársai ellen vonul, akkor hát ott, elöl, a mieink verekednek, nem vonultak vissza, és a németek most hátulról akarnak lecsapni rájuk. Olyan nehéz ezt megérteni?! Te fajankó! Persze, hogy elöl ott vannak a mieink. Mindjárt látni, hogy

nem vagy katonaember, Danyila. A te dolgod – a földet túrni – szántani-vetni. Na, mindegy. Engem azért a német a háborúban sem szed rá. Ha ő megy, én is megyek. Ha egyszer ott vannak a mieink! Hisz pirkadatkor hallottam valami távoli ágyúdörgést. Márpedig akkor csata volt, ha akármilyen is, de csata."

A kék sötétség már mindent egybemosott, a fénytől és a kiterjedéstől megfosztott világ szűknek, hangtalannak rémlett.

Az erdő hirtelen eltűnt: rájuk tört a szabadon kószáló szél. „Kiértünk a mezőre" – találta ki Danyila. Tett egy lépést. Még egyet, harmadikat. A sötétségben mező feküdt előttük, minden bizonnyal mező, mert semmi nem gátolta a járásban. Azon túl meg ott a folyó. Így volt a térképen. Az ő szeme jó, az emlékezete sem csal. A folyó után már találomra kell menniük, mert a hadnagy térképének az utolsó lapja csak a folyóig terjedt: a folyó a térkép legszélén húzódott.

Danyila nem látszik a sötétben, csak cigarettájának felizzó majd kihunyó parazsa mutatja, hol a keze, hol a szája. Füstölt, egyre csak füstölt. Még egy nagyot szívott, visszatartotta a füstöt, a csikket elhajította. A csutka még le sem írta a félkört, amikor rakéta lázas fénye gyúlt ki felettük. A rakéta kiszakította a sötétségből és eléjük tárta a mezőt. Látszott az egész, egyik végétől a másikig. Már megkopaszodott, alacsony, ritkás bokrok borították, mint óriási sündisznók. Danyila a földre vetette magát, az ő példáját követve Szasa és Marija is nyomban lehuppant egy bokor mellé. Danyila a távolban szétszórt házakat pillantott meg, amelyek facsoportok mellé húzódtak, mintha el akartak volna rejtőzni az elől a rettenetes fény elől. És ott, a településnél kattogni kezdett egy géppuska.

Danyila elővett egy gránátot, maga mellé tette. A biztonság kedvéért. A rakéta, a géppuskatűz, az országúton haladó gépkocsioszlop egybekapcsolódott, s ő lelki szemeivel azt látta, hogy szorongatják a németek. A rakéta lassan kialudt. A géppuska kieresztett egy hosszú sorozatot, a golyók Danyila, Szasa, Marija feje fölött fütyültek el. Vajon a géppuskás észrevette őket? Vagy nem? De, biztosan észrevette. Máskülönben nem ide pörkölt volna, ahol ők feküdtek.

Marija reszkető ujjakkal kapaszkodott a harmattól nyirkos fűbe. A géppuskasorozat felidézte emlékezetében a városkát, Lenát és az egészet. Valósággal megbénult, nem érezte saját testét. Hát érdemes volt annyi félelmet átélni, annyit küszködni, hogy most itt maradjon holtan,

ennél a bokornál, ezen az ismeretlen mezőn? Inkább halt volna meg ott, Lena mellett!

– Szasenyka . . . – súgta, de inkább csak az ajka mozgott.

Szasa most is, mint mindig, szótlanul és feszült figyelemmel fogadta a bonyolulttá vált helyzetet. Bízott Danyila tapasztaltságában és találékonyságában. Kivágják magukat ezúttal is.

– Maradj fekve . . . – mondta. Tehát mégis meghallotta Marija suttogását.

A géppuskasorozat elkanyarodott jobb felé. Oda az országútra nem lőtt a géppuskás. Nem, mégsem vette őket észre, gondolta Danyila megnyugodva, vaktában lövöldöz. A géppuska kieresztett még egy ropogós sorozatot, és elhallgatott.

Menni kell. Menni kell, nyugtalankodott Danyila. De merre? „Befellegzett . . . Előttünk is német, mögöttünk is német. Befellegzett . . ."

Az égbolt újra kivilágosodott, és Danyila most látta, milyen hideg. Az ormótlan, bolyhos felhők vattahegyekhez hasonlítottak. Amikor a rakéta kialudt, Danyila, Szasa és Marija gyorsan talpra ugrott.

„Gyerünk a front felé. Máshova úgyse mehetünk." Danyila eltökélten lépkedett, mint aki biztos abban, hogy az egyetlen helyes úton jár. Gondterhelten vissza-visszanézett, mintha üldözéstől tartana. Mögöttük azonban sötétség volt és csönd, előttük is sötétség és csönd.

– Húzzátok meg a lépést, gyerekek – mondta halkan. – Nyújtsátok . . .

Szasa és Marija azonban már majdnem szaladt, bár Marijának ez nehezére esett: ide-oda csúszkált a csizmában.

A mező végtelennek rémlett, mint ahogy korábban nem akart vége szakadni a mocsárnak sem. Danyila gondolatai messzire elkalandoztak, oda, ahol ő még nem járt, és visszatértek ide, a mezőre, amelynek soha nem jutnak a végére.

Mibe botlanak még útközben? Danyila már a legrosszabbra is felkészült. Mennek hárman, kicsi emberkék, belevesznek a fekete, láthatatlan mezőbe, mennek félénken, és nem tudják, mikor és hova érkeznek. Mondjuk, hogy átjutnak a folyón. Átjutnak és mennek tovább. És ha tovább már nincs hova menni, mert csak németeket találnak? Ettől a gondolattól összerezzent. Valahogy minden szétfolyt, az is, ami már volt az életében, az is, ami ezután következett. De úgy látszik, már nem következik semmi.

Elfogta a félelem, itt az éjszakai mezőn. Azért ilyen levert, mert nem

tudja, merre keresse a menekülés útját. A megrövidült világban, amelybe belekényszerítette a sors, ijesztő űr keletkezett, s nem volt mibe kapaszkodnia, hogy bizonyságot szerezzen. Szasa? Marija? ... Ők semmiben sem lehetnek segítségére. Értük is ő felelős. Gyengeséget érzett, elmúlt a türelmetlensége, amely nemrég még arra sarkallta, hogy ellenálljon annak, ami gátolja.

Védekezett a magány érzése ellen, amely rászakadt. Ehhez ki nem fáradt szívre, ki nem merült idegekre volt szükség. „De mennyire kimerültem! Az ember belebolondul, hogy a mieink hátában német autók mennek az országúton! ... A saját hátországunkban géppuskából lőnek rám! ... Ebbe bele lehet bolondulni ..."

Eszébe jutott a halál. Nem ijedt meg ettől a gondolattól. „Én még bele is törődnék ... Hisz nem olyan borzasztó a halál. Csak legyen valami értelme. Akár a munkának, legyen valami haszna ... Mondjuk, könnyítse meg az életét Dunyának, a lányomnak meg a fiamnak, a földiknek, minden embernek – tűnődött menet közben Danyila. – A háború olyan, hogy esetleg nem maradok életben, értem én ezt." Nagyot sóhajtott. „Nem, éppen ezt nem tehetem. Lehet, hogy ez a lány megmarad, Szasko is megmarad, a lányom meg a fiam is megmarad, a szülőföldem is meg minden, ami rajta van. Akkor én is megmaradok bennük. Háromszor ölj meg engem, Hitler, te átkozott! Ölj meg akár golyóval, akár bombával, akár a nyakamra hurkolt kötéllel. Mégis megmaradok. Így vagy úgy, de megmaradok ..." Előtte állt az egész falu. Nyári délben látta maga előtt – ki tudja, miért. Nézte a szikrázó eget, aztán a fénytől könnyező szemével lenézett a földre, és ugyanaz a sárga ragyogás vágott a szemébe: nagy, kalászos mező terült el előtte, tele aranyló gabonaszemekkel.

Újra olyan lett, mint régen volt, határozott, magabiztos. „Hitler, megvertél. Csakugyan megvertél. Az erőm akkor sem szállt el. Azért is megyek. És ezeket is vezetem." Hangosan beszélt, mindegy volt, hogy hallja-e valaki vagy nem. Hallani akarta a saját gondolatait, mert csak így fogta fel az értelmüket. A szíve egyre inkább megtelt haraggal, minél komiszabbul érezte magát, annál jobban fortyogott benne a düh. „Hét, te veres, de kiengedted a kezedből a gyeplőt ... Csak itt vagyok egyedül. – Ott – billentette oldalra a fejét –, ott vagyunk valamennyien! Te csak ne ijesztgess, Hitler. Az én szívem még nem olyan elnyűtt. Nem ám. Ver az rendesen. Mi még összeakaszkodunk. Keményen összeakaszkodunk!"

– Kijutunk a gyűrűből. – Ezt majdnem kiáltotta Danyila.

Miről beszél? – Marija értette is, meg nem is. „Gyűrű?" Mit fejez ki ez a szó? Még Szasa is szinte hallotta, hogy remeg a lány. Ijedten belekarolt: mi van vele? Marija próbálta elképzelni ezt a gyűrűt, de nem tudta. Hanem ott, a városkában valamilyen résről beszéltek, még vonatról is beszéltek.

– Gyűrűben vagyunk? A németek bekerítettek? – Marija hangjában rémület, fájdalom érződött.

– Nem mi vagyunk gyűrűben, hanem a német. Egész népünk gyűrűjében – felelte elfulladva Danyila. – Csépelni fogjuk elülről-hátulról, ha egyszer körülvettük. Érted? Igaz, a kezdet nekünk nem valami jól sikerült. Sőt rosszul. Annál jobban sikerül majd a vége. És ez a fontos, galambom. A vége legyen jó . . .

„A vége legyen jó? – Marija próbálta kitalálni, mire gondol Danyila. – Milyen jó végről beszél, amikor minden olyan rossz? . . ." Egy-két pillanat alatt gondolatban végigszaladt az egész rögös úton, amelyen a csöndes, fehér városkából eljutott ide, a sötétbe burkolózó mezőre. „Így hát bekerítettek?" Minden lépéssel jobban félt. És minden eddiginél inkább a reményben keresett megnyugvást: remény nélkül éppúgy nem élhet az ember, mint levegő nélkül. A remény volt ennek a világnak a levegője: az a remény, hogy nem ölik meg, hogy kijutnak a gyűrűből, hogy találkoznak övéikkel.

– Semmi baj. Semmi baj. – Nem lehetett tudni, hogy Danyila önmagát nyugtatgatja vagy Mariját meg Szasát. – Beleszokunk, aztán megy a dolog. Végtére is oroszok volnánk . . . Majd megmutatjuk mi a németnek, de meg ám! – fenyegetőzött dühösen.

Meghallotta, hogy a közelben nyárfák vannak, a levelek zizegéséről ismert rájuk.

És fenyőfák. Lágy tűlevelek simogatták a kezét, az arcát.

Erdő!

Bizonytalan, támolygó léptekkel vánszorogtak, súrolva a hosszú fenyőágakat, és a fenyők, mintha életre keltek volna, néhány pillanatra mozgásba jöttek. Belebotlottak egy kidőlt fenyőbe, Danyila nagyot káromkodott. Átléptek a fán. Újabb ormótlan, vastag kidőlt fa, csupa száraz ág. És ez a sötétség. Ebben nem tudtak úgy mozogni, ahogy szerettek volna, de nem is bírtak gyorsabban menni, sajgott a lábuk, fájt a talpuk.

„Még vagy tíz lépés, és tovább nem bírom. – Marija úgy érezte, hogy elhagyja minden ereje. – Nem, még öt lépés és kész". Kimerülten emelgette a lábát, hol az egyik oldalra dőlt, hol a másikra. Majd megállt, egyetlen lépést sem bírt tenni. Szasa beleütközött, és ő is megállt.

– Danyila bácsi... Nem volna elég? – kérdezte. Tartotta Mariját, aki egyre nehezebb lett.

– Jól van – sóhajtotta rekedten Danyila.

Leroskadtak a harmattól nyirkos fűre, amelyet összekuszált a szél. A szél üröm szagát hozta, ami furcsa volt itt, az erdőben. „Nem messze irtás lehet, azon túl meg rét? Máskülönben hol lenne itt üröm? – töprengett Danyila. – Minél messzebb kell innen jutni, minél messzebb. Itt belebotolhatunk valakibe..."

– Még menni kell egy darabot, gyerekek – mondta Danyila. A hangjából őszinte sajnálat érződött. – Nincs más megoldás. Be kell jutni a sűrűbe, legalább öt kilométerre. Én sem érzem a lábam, de mennünk kell. Na, indulás...

Libasorban haladtak befelé az erdőbe. Elöl Danyila, mögötte Marija, leghátul Szasa.

Sokáig mentek, bizonyára, nagyon sokáig.

– Na, stop. Pihenjünk. Vagy két órát. Legyen három. Utána folyón kell átjutnunk. – Danyila megcsapkodta a mellét, az oldalát. – Csak a hidegtől fel ne forduljunk. Hej, átkozott németje – csikorgatta a fogát. – Gyújtsunk tüzet, talán nem lesz baj belőle.

Marija már a földön feküdt. Szasa lehúzta lábáról az ázott csizmát. Égett a talpa, sajgott a térde, nyilallt a háta, égett a melle, a teste mintha darabokra hullott volna, minden része önálló életet élt, külön fájt, külön volt fáradt.

Nem érezte, hogy Szasa a feje alá tette a tábori sapkáját, hogy betakarta a sátorlappal. Azt sem hallotta, hogy Danyila felállt, elment, majd visszatért, rakosgatta a gallyakat, és tüzet csiholt az öngyújtóval. Aludt.

Danyila meggyújtotta a halomba rakott száraz fenyőágakat, és a sötétben megcsillantak a tűz narancssárga fogacskái, előbb bátortalanul, szégyenlősen, aztán a tűz erőre kapott, és Danyila azt látta, hogy egészen közel mentek a tűzhöz a magas nyírfák, és megvilágított rózsaszínű törzsük mintha fényt sugárzott volna.

A tűz megvilágította Mariját. A lány összerezzent, felriadt, felkapta a fejét: a keserű füst marta a torkát, ette a szemét. Marija megdörgölte

a szemét, vakon bámult maga elé. Egy pillanatig azt hitte, hogy még alszik, és az arca nyugodt volt.

– Húzódj arrébb, galambom, mert megfulladsz. – Danyila hangját messziről hallotta.

Arrébb húzódott. Ismét megcsapta a hideg. A tűz felé nyújtotta zsibbadt lábát. Látta, hogy Danyila a tűz fölé nyújtja a kezét, a szájában cigaretta lóg. Azt is látta, hogy fejét a tenyerébe támasztva bóbiskol a tűz mellett Szasa. Homlokán kibomlott a kötés, a vége belelógott a tűzbe. Azt is észrevette még, hogy Danyila elkapja a lángra lobbant gézt, eloltotta és visszadobta Szasa vállára. Mondott valamit Szasának az őrségről, és a fiú azt felelte: „Ühüm . . ."

Marija újra lehunyta a szemét.

5

Danyila meghallotta saját rekedt hortyogását, amely hirtelen félbeszakadt, és előredőlt, mintha a hortyogás után akarna nézni. Néhány pillanatig még folytatódott az álom. De nem emlékezett rá, hogy mit álmodott. Talán nem is álmodott semmit. Megpróbálta kitalálni, hol van, mi van vele. Á! Hirtelen minden a helyére zökkent.

A tarkóján érezte Marija álmos leheletét. A lány mellette feküdt, egy fenyőfa alatt, barna tűleveleken. A könnyű párába burkolózó fehér nap arra figyelmeztetett, hogy reggel van. Danyila a lányra nézett: remegő szemhéja nem teljesen fedte a szemét, ettől úgy látszott, hogy csak hunyorog. „Mindennek hátat fordított. Legalább egy ideig megszabadul a bajtól. Végképp úgysem szabadulhat . . ." Abból, hogy Marija milyen panaszos arcot vág, Danyila rájött, hogy valami keserveset, rosszat, valami gyötrelmeset álmodik. Időnként felnyögött. A nyomasztó valóság még álmában sem hagyja nyugton az embert. És mégis, milyen megkönnyebbülés, ha becsukhatja a szemét, és nem látja a most szörnyű világot. „Aludj csak, galambom, aludj még . . ."

Danyila kinyújtotta a lábát, amely eltűnt a fűben. Csípős hideg futott végig-végig a testén, majd mindannyiszor valahová befelé húzódott. De Danyila tudta, hogy nem a feltámadó és elcsituló széltől fázik. „Ha még egy keveset alhattam volna, összegyűlt volna bennem egy kis meleg. Na, mindegy. Az a baj, hogy itt ez a folyó." Ez a gondolat nem hagyta nyugodni.

– Majd meglátjuk – vigasztalta magát. Bele-belecsapott a levegőbe, mintha el akarná hessegetni a kétségeket, és nyomatékot adna annak, hogy csakugyan majd meglátjuk. Cigarettát sodort, rágyújtott, mind a két orrlyukán eregette a füstöt.

Felkelt, odament Szasához. A fiú álltában nekidőlt egy alacsony, fiatal nyírfának, a feje majdnem egy vonalban volt a fa csúcsával. A kezében tartott puskát hol leengedte, hol újra felkapta. Látszott, hogy küszködik az álmossággal.

– Add ide a puskát, Szasko – mondta Danyila. – Add ide, és lódulj aludni.

Szasa odament ahhoz a fenyőfához, ahol Marija aludt, és ledőlt mellé. Mihelyt elnyúlt a földön, azon nyomban elaludt.

Danyila elnézett jobbra is, balra is, nyugalom körös-körül. Miért is ne volna nyugalom itt, az erdő mélyén, távol az utaktól. Azt nem lehet tudni, hogyan lesz tovább, egyáltalán nem lehet tudni. Fel-alá járt a fák között, csupa szem, csupa fül volt. Közelebb ment az alvó Szasához és Marijához. Marija ijedten megmozdult. De máris hallotta Danyila ismerős, komótos lépteit. Vastag hajfonata, amely színével vidám nyári napsütésre emlékeztetett, leesett a fejéről, kinyújtózkodott a földön, ügyetlenül utánozta a fenyőfa aranysárga gyökerét, amely kilátszott a földből.

Marija hangosan lélegzett, visszatérőben volt valahonnan, ahova elvitte az álom, már félúton lehetett, mindjárt kinyitja a szemét, gondolta Danyila. És kinyitotta a szemét, amelyben a fű és a nap tükröződött.

– Danyila bácsi! – Az álom elválasztotta őket, és most örült, hogy látja Danyilát.

Már csupa fény és melegség volt a világ, kék ég borult föléje. A levegő kristálytiszta és illatos. A lány elfújta a szeme elől a hajfonatából kiszabadult tincset, megfordult, és előtűnt kialudt, rózsás arca.

– Danyila bácsi... – Úgy szólította, ahogy Szasa, egyszerűen és természetesen. És önkéntelenül eszébe jutott, hogy így szólította Fegya bácsit, Fjodor Ivanovicsot is. Vajon hogy van a bácsi meg a néni? Mit csinálhatnak most? – Összeszorult a szíve. – Danyila bácsi!...

Danyila a szájához emelte az ujját: pszt! Szasára mutatott, aki a válla közé húzott fejjel, maga alá hajlított lábbal feküdt, összeszorította a fogát, mintha álmában is kínlódna.

– Hadd aludjon még egy kicsit a fiú. Teljesen kimerült – súgta Danyila. – Mezítláb – tette hozzá keserűen.

Marija a csizmára nézett, amely két karón száradt, aztán a mozdulatlan Szasát figyelte. „Szasenyka . . ."

Danyila letelepedett egy megfeketedett vén tuskóra. Az ujjával magához intette Mariját.

Marija odament, leült mellé, a fűbe. Azután lekönyökölt féloldalt, a kezébe támasztotta a fejét. A könyökénél megduzzadt két ágas erecske, olyan volt, mintha hosszú, kék fűszálak tapadtak volna a bőréhez. Danyila addig nézte őket, amíg Marija ki nem nyújtotta a kezét, és ezek a fűszálak eltűntek az igazi fűben.

– Nehéz, mi? – Danyila együttérző mosolyra húzta a száját. – Nehéz, nehéz. De szedd össze magad, galambom. Az élet most zavaros, göcsörtös. Nem is élet ez . . .

Marija eddig még sohasem gondolkozott azon, hogy mi is az élet. Élt, minden világos volt, jó volt, örömteli, minden a helyén állt. Számára teljes volt a világ. Elképzelni sem tudta volna, hogy lehet másként, rosszabbul, hogy a fehérnek, a feketének annyi árnyalata van. Az anyja halála, az apja bevonulása, Polina Iljinyicsna néni, Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics, akik Kijevben maradtak, a lebombázott városka és Lena – úgy látszik, az életben a rossz erősebb a jónál . . .

– Mi az élet, Danyila bácsi? – Marija alig hallható, tompa hangja mintha messziről jött volna.

– Mi az élet? – csodálkozott Danyila. – A fene tudja. – Gondolkodás nélkül, rögtön válaszolt, mintha megszokta volna, hogy feleljen erre a kérdésre. Aztán töprengve hozzátette: – Az élet az, galambom, amikor a lábad alatt szilárd a talaj, és tudod, hogy nem süllyedsz el; amikor a nap az arcodba süt, és te tudod, hogy a melege a tied; amikor a folyó, a mező, az égbolt, a szél, az erdő és minden egyéb is a tied, körülötted az emberek is a tieid, és azt csinálják, ami a te dolgod és az ő dolguk. És jó egyetértésben, vidáman csinálják, mintha lagziban volnának. – Váratlanul elmosolyodott, elégedettnek látszott a tréfás megjegyzéssel. – Hát így fogom én fel az életet, galambom.

Marija emlékezett arra, hogy élt, hogy örvendezett . . . Jó volt. Jobbat nem is kívánt.

– Most jöttem rá, milyen könnyű volt az élet . . . Lesz-e megint olyan?

Danyila a szemét eltakarva szívta nehezen szelelő cigarettáját, és

Marija nem tudta, hogy vajon nem hallotta a kérdését, vagy valami más járt a fejében.

– Azt mondod, galambom, könnyű volt az élet? – Hallgatott egy sort. – Attól függ, ki mit tart könnyűnek. Énszerintem az, hogy valaki szívja a levegőt, jár a fűben, eszi a kenyeret, az még nem élet. Nem bizony. Valami nagyot, fontosat kell tenni benne, akkor élet. Máskülönben . . . hogy is mondjam . . . olyan az ember, mint a kő, azt is süti a nap, azt is öntözi az eső. – Danyila nagyot szippantott, és a sarkával eltaposta a csikket. – Most azután megkérdezheted, hogy ha egyszer most nem vetünk, ha a föld nem terem kalászokat, akkor minek vagyunk a világon, és ennek a földnek mi a dolga a világon. Igaz? – Megint hallgatott egy darabig. – Nem marad más hátra, galambom, mint harcolni, ha már így adódott. A bogáncsot ki kell irtani, hogy igazi, eleven legyen az élet. Amilyet mi akarunk. – Összehúzta a szemét, mintha még mondani szeretne valamit, de nem szólt semmit.

Danyila nyugtalan lett. Ideje indulni . . . Felállt, lehorgasztotta a fejét, mintha hibásnak érezné magát valamiért, odament a fenyőhöz, amely alatt úgy feküdt Szasa, mintha agyonütötték volna.

– Szasko . . . Szasko . . . – megérintette a vállát. – Hé, Szasko . . . Ne átkozz, fiacskám, de kelj fel . . . Menni kell . . .

6

Itt, a mezőn, tiszta volt a fény, nem vegyült bele zöld, mint az erdőben, amelyből az imént kijöttek. Az egész térségen nem volt semmi, üres volt, ezért sehol még egy kurta árnyék sem látszott. Megtettek vagy két kilométert. Danyila odébb keréknyomot fedezett fel. Nem volt mély, a szélei letöredeztek, látszott, hogy régóta nem járt erre semmi. Danyila megörült neki: „Keréknyom . . . Akkor ez átkelőhelyhez, gázlóhoz vezet. Ezt kell követni."

– Gyerünk, gyerünk.

Vagy másfél óra múlva a keréknyom ismét erdőbe vezette őket. A keréknyom felfelé vitte őket egy dombra. Az erdő velük együtt emelkedett, elébük került. Fenyőfák. Fenyőfák. A közeli fenyőfák csavart gyökereiket kidobták a keréknyomra. A domb fölött, a fenyők fölött csomós felhők gomolyogtak, olyan volt az ég, mintha felásták volna.

Az erdő nem volt sűrű, át lehetett látni rajta. Danyila a szeméhez emelte a távcsövet, és nyomban messze elöl járt: ott is ugyanazt látta – fenyőfákat, egymástól elválasztott nyírfákat. Danyila sűrűn a szájához emelte a vastag cigarettát, nagyokat szívott belőle, megemelkedett a mellkasa, megemelkedett a válla, úgy látszott, hogy egész testével szívja. A hamu leszóródott az ingzubbonyára. Nem vette észre.

„Valahol itt van az átkelőhely. – Danyila ezt biztosra vette. – Itt kell lennie. – A fejét ingatta. – És mit érünk vele, ha megtaláljuk? Most a németek vonulnak át rajta. Gondolni sem érdemes rá. Gázlót kell keresni. Vajon hol lehet az a gázló?" Marija miatt nyugtalankodott. „Kislány ez még ... Igaz, nagyra nőtt, de ha mély a víz ... Vajon tud úszni, ha úgy adódik?" Danyila valahova félrenézve töprengett, mintha Marija nem is volna ott. Majd feléje fordult:

– Ide hallgass, galambom ...

Marija várakozva nézett rá.

– Hamarosan folyóhoz érünk. Átkelünk rajta. Mondd csak, tudsz úszni, ha kell? – Figyelmesen nézett a lányra.

– Tudok, Danyila bácsi, tudok – felelte túlságosan is gyorsan Marija.

– Jól van, majd elboldogulunk – sóhajtotta. – Szaskóval együtt ...

– Elboldogulok magam is, Danyila bácsi ... Az iskolában első voltam úszásban ...

– Jaj, galambom, az más – kisasszonyoknak való medencékben, meg szép nyugodtan, levetkőzve ... De itt ... Na mindegy, elboldogulunk – ismételte meg, mintha önmagát akarná meggyőzni.

Gondterhelten figyelte, hogy a nap, amely pontosan vele szemben jött, felkapaszkodott az égbolt legtetejére, s körös-körül sárga déli fény borított be mindent.

Danyila meghallotta, hogy valahol oldalt víz csörgedezik. Eszébe jutott, hogy amikor befordultak a nyíresnél, tisztán hallotta a csobogást. Azután megcsillant az ónszínű víz.

A keréknyom elkanyarodott, ők is elfordultak. Az erdeifenyők eltűntek, lucfenyők sorakoztak, az erdő összébb húzódott, sötétebb lett, az égből is kevesebb látszott. A keréknyom kisiklott a lábuk alól, elfordult és lefelé tartott. Az erdő is észrevehetően ereszkedni kezdett. Ők is szaladtak lefelé, a fák törzsébe kapaszkodtak, megmarkolták a szúrós fenyőágakat, hogy el ne essenek.

Odalent már mély és nyirkos volt a keréknyom.

– Itt a gázló! – örvendezett hangosan Danyila. Marija is örvendezett, Szasa is.

Ezen a helyen a folyó két részre osztotta az erdő sűrűjét. A jobb oldalon szorosan egymás mellett álló fák és a bal oldali fák a vízre vetették hosszú árnyékukat, ezek az árnyékok egymásra rakódtak. és úgy tetszett, itt nem víz, hanem zöld homály tölti meg a medret. A homokos fenéken, az áramlásra reagálva, hallhatóan mozogtak a gomba alakúra csiszolt kerek kavicsok, amelyek a homályban kéknek, a fényben szürkésbarnának látszottak. Itt a víz és az erdő illata keveredett, jólesett beszívni ezt a levegőt. A szél űzte a vizet, amelyen gyors fodrok futottak. A szemközti oldalon, ahol a keréknyom kilépett a vízből, cserjés sötétlett.

A víz botladozott a kövekben és a fenékről felemelkedő tuskókban, egy pillanatra visszahőkölt, aztán a part menti sárga zátonyokat megkerülve sietett tovább. „A partnál nem mély, az biztos, de vajon a közepén milyen? . . . – Danyila Marijára nézett. – Hátha egészen ellepi. Nehogy belefulladjon . . ." De nem volt más választás. Danyila elszántan belegázolt a folyóba.

Marija is belelépett. A víz rögtön a térdéig ért. Szasának égette a lábát a hideg víz, de lassan megszokta.

A nap rég túljutott az erdő fáinak csúcsán, a levegő lilás lett, mintha a megélénkülő szél festette volna ilyenre, Danyila arra nézett, amerről a sötétség közeledett.

Szasa szorosan Marija mellett ment, a könyökük összeért. Ahogy lépkedtek, felkavarták az iszapot, s a zavaros vízben nem látszott a tükörképük.

Az ibolyaszínű víz csillogott, s látszott, milyen hideg. Marija egyre mélyebben merült a vízbe. A csizmája, a kapcája, a ruhája, mindene átnedvesedett, súlyos lett. Óvatosan, tétován lépkedett. Hirtelen lejteni kezdett a meder, bizonyára túlságosan eltértek a gázlótól jobbra vagy balra. Szasa nem tudta ilyen hirtelen a kezét nyújtani Marijának, és a lány előredőlve beleesett a vízbe. Szasa majdnem úszva, széttárt karral sietett segítségére.

Marija vizet nyelt. Karját hol a vízbe engedte, hol fellendítette, így próbálta tartani az egyensúlyát. Szétterpesztett ujjairól vízcsöppek hullottak. Lassan kifújta magát. Hallotta, ahogy vacog a foga; összeszorította az állkapcsát, mégsem sikerült megszüntetni ezt az utálatos kocogó hangot. A víz jeges abroncsként fogta körül. „Megfagyok . . . meg-

fagyok . . .” Soha nem fázott még ennyire. Erősen szorította Szasa vizes és erős karját.

– Ne félj, gyere. Ha kell, elkaplak – biztatta Szasa.

– Nem félek, nem félek – mondta a hidegtől zsibbadt szájjal Marija.

A fáradtság egyre jobban hatalmába kerítette, sőt már egészen hatalmába kerítette, még egy perc, s annyi ereje sem marad, hogy egyet lépjen. De lépett egyet, lépett kettőt, hármat, alig kapott levegőt, de lépkedett.

Tömött felhők szálltak alacsonyan, rézsútosan.

Már közel a part. Nem lehet hátra több ötven lépésnél, talán csak negyven, latolgatta fáradtan. Csak ment, ment. Ha negyven, ha harminc lépés, akkor is messze van . . .

– Szedd össze minden erődet, galambom – fordult hátra Danyila.

– Jó – felelte Marija –, jó . . . – Érezte, hogy a víz apad, egyre alacsonyabb, már csak derékig ér, sőt már a térdénél csobog.

Itt a part! A part! Marija teljesen elgyengülve, négykézláb mászott ki a vízből.

A keréknyom elhagyta a folyót, bepréselődött a part menti homokba, bekúszott a cserjésbe, amelyet egy irtássáv vágott ketté. Danyila körülnézett. A cserjés mögött dűlőút kezdődött. A távolban látszó településre vezetett. Arra vegyék az irányt? Nem. Azóta, hogy a faluból rálőttek, óvakodott a falvaktól. Mit tegyenek? „Nos hát átjöttünk a folyón. De most merre? Ha vaktában nekivágunk, könnyen a németek kezébe kerülünk.” Csakugyan, merre induljanak? Ez a kérdés kegyetlen határozottsággal állt előtte. Próbálta vigasztalni magát, hogy nem is olyan kilátástalan a helyzetük. „Na szóval a német valahol áttört. A mi csapataink mögé került. Azért ne ess pánikba, te veres. Az ember rémületében olyant is lát, ami a valóságban nincs is.”

A dűlőúton szekér verte fel a port. Lassan közeledett, Danyila feszülten figyelte. Mintha sárgás füst dőlt volna a páros rúd közé befogott ló patái alól. A ló az ügetés ritmusára mozgatta a fejét. „Csak a mi emberünk volna, orosz . . .”

– Gyí! – hallotta Danyila. – Gyí, te!

„Mi emberünk . . . jó barát . . . – örvendezett. De nyomban átvillant rajta: – És ha mégsem?” A ló beért az irtássávra, és a gázló felé tartott.

– Állj meg, komám. – Danyila kiemelkedett a bokrok közül. Az ősz hajú, ráncos arcú ember a meglepetéstől kiejtette a kezéből a gyeplőszárat. A ló megérezte, hogy nézik, felcsapta a fejét, nyerített. – Miféle falu az ott, komám?

– Miféle falu? – kérdezett vissza csodálkozva ukránul a ráncos arcú férfi. – Mit akarsz avval a faluval, te vén bolond. – Dühösen a feje búbjára tolta ellenzős sapkáját. – Ide hallgass, jobb, ha pucolsz innen, amíg golyót nem kapsz a hátadba. Ezeket a tejfelesszájúakat is vidd magaddal, mert az – oldalt fordult a falunak, és ostorával a levegőbe bökött – teli van fritzekkel... Szedd a lábad! – mondta lehalkítva a hangját, mintha attól tartana, hogy kihallgatják. Fogta a gyeplőszárat, és nagyot kiáltott: – Gyí! – A ló óvatosan belegázolt a vízbe.

„Benne vagyunk a csávában – gondolta elkomorodva Danyila. – Nyakig benne vagyunk..." Elkeserítette, hogy mindenkitől elszakadtak, hogy magukra maradtak, és fogalmuk sincs a helyzetről. Észrevette, hogy Marija meghökkenve néz rá. A rendszerint nyugodt Szasa a száját összeszorítva, lehorgasztott fejjel, zavartan állt.

– Sebaj, gyerekek – mondta végül Danyila. – Már tudom, mit kell tennünk.

– Mit? – Szasa felkapta a fejét, merőn nézte Danyilát.

– Várj egy kicsit, még meghányom-vetem magamban.

De már nem volt min töprengeni. Minden világos, ijesztően világos. Alighanem vissza kell fordulni, dél felé. „Ha itt mindenütt német van, akkor Brovcsenko visszavonult. Vagy talán... Hiszen hajnalban ágyúztak – jutott ismét eszébe. – Magam hallottam... Akkor még tartják magukat valahol a mieink." A reményben nincs semmi eleve meghatározott, semmi kötelező, de nélküle nem lehet megtenni a következő lépést.

S ők mentek tovább. Mentek a part mentén, folyás irányában, és figyeltek mindenfelé. Elkerülték a falvakat, ha közelükbe értek, behúzódtak cserjésekbe, bozótosokba.

Lábuk elé árnyék terült, siklott a parti homokon, mutatta az égen vánszorgó felhő nyomát. Szótlanul mentek, megtörte őket a fáradtság. Danyila már nem kereste a saját egységét. Csatlakozott volna bármilyen alegységhez. Az út azonban néptelen.

– Szasko – törte meg Danyila a csöndet. – Szasa kérdően nézett rá. – Mássz már fel erre a fenyőre. Hátha onnan látsz valamit. Nesze a távcső!

Szasa ledobta a kenyérzsákot, a fa törzséhez támasztotta a puskát, és a bőrt a térdéről lehorzsolva kapaszkodni kezdett felfelé a magas, bütykös fenyőfára.

– A lencsét csavard közelebb a szemedhez – figyelmeztette Danyila. Felszegett fejjel nézte, ahogy Szasa a távcsövet – egyik kezével a szeméhez szorítva s másikkal csavargatva – élesre állítja. – Látsz valamit?

Szasa a messziséget fürkészte. Megpillantotta egy híd halványan kirajzolódó körvonalait.

– Egy hidat, Danyila bácsi – kiáltott le, még mindig a szeménél tartva a távcsövet. – Vagy másfél kilométerre innen.

– Azt mondod, hidat? Az rossz. Ott a német. – Danyila teljesen elcsüggedt. „Kelepce . . . Ebből nincs kiút . . .” – És a hídon mi van? Nézd meg jól.

– Ki látja azt innét? Mintha üres volna.

Danyila úgy határozott, hogy közelebb mennek a hídhoz, megnézik, mi a helyzet. Nem volt más választás. „Nincs veszteni való, így is, úgy is befellegzett.”

Hatodik fejezet

1

Nem tudott kiszabadulni az álomból, bár hallotta maga fölött Valerik hangját. Valerik hangját ezer közül is felismerné. Mit akarhat?

– Maga adott parancsot, hogy másfél óra múlva keltsem fel, és már tíz perce cibálom, de hiába – panaszkodott Valerik.

Andrej csak lassan fogta fel Valerik szavainak értelmét. A szemhéja nehéz, képtelen felnyitni. A szemét még mindig fogságban tartja az álom, amely tovább játszódik. Begördül a peronra a vonat. A mama és Tanyusa – az Admiralszkaja huszonháromból – száll le róla. Mindkettejük arca ragyog az örömtől. Andrej fogadja őket. Ő is elégedett. Este majd együtt mennek a Nagy Színházba. Fogja a csomagjaikat, könnyedén viszi. Belép a pályaudvar épületébe. Ismeretlen az épület, csupa márvány és üveg, aranyozott stukkós mennyezettel. Sohasem járt még

itt. Soha, súgja ébredező emlékezete. Valamiféle emberek vannak mellette, pontos, határozott az arcuk, de neki nincsenek ilyen arcú ismerősei, soha nem találkozott velük... Hogy kerültek ezek eléje? De hiszen ez álom, gondolja álmában. Az álomban éppolyan kevés a logika, mint az életben, amelyből az álom keletkezik... Valami történik, valami jó, de ő már nem tud ezzel lépést tartani, kezd lemaradni...

Hol van ő most, hol? Felbukkant az álom hínáros mélyéről, s próbálta tisztázni, hogy mi a valóság és mi nem.

– Keljen már fel! – rázta a vállánál fogva Valerik. – Saját maga parancsolta, most meg nem hajlandó. Keljen fel, hadnagy elvtárs!

Andrej az öklével dörgölte a szemét. Hol van?... Úgy emlékezett, hogy egyenesen a földre dőlt le, most meg köpeny van alatta. Ki más teríthette alá, mint Valerik. Andrej nem is érezte, hogy a fiú egyik oldaláról a másikra fordította, amikor alá gyűrte a köpenyt, az álom egy csapásra letaglózta.

– „Nagyszerű dolog az álom. – Elégedett volt az álommal, amelyet látott, s amelyből olyan könyörtelenül kiszakította Valerik. – Az ember kigondol magának egy világot, és az nem függ senkitől és semmitől, ez a saját világa." Andrej még mindig a szemét dörgölte az öklével, mintegy szoktatva egy másik élethez, amely különbözik attól, amelyet az imént látott.

Végre ráébredt, hogy hol van! Ott, ahol lennie kell. A nehéz élet terhe ismét nyomta a vállát.

– Piszarev!

– Igenis.

– Van valami a zászlóaljparancsnoktól? – Andrej kinyitotta vörös és zavaros szemét. Kérdőn nézett Piszarevre.

– Van, van, hadnagy elvtárs; három géppuska.

– Három? Nem kettő?

– Azt hiszi, nem tudok háromig számolni?

– Az jó, ha három – örvendezett Andrej. – Javul az időjárás!... Kettőt ígért. Ide hallgass, mind a hármat Rjabovnak. Mindet Rjabovnak. Az a legvalószínűbb, hogy az ellenség őt fogja támadni.

– A géppuskák már Rjabovnál vannak – felelte vállat vonva Piszarev. – Hiszen parancsot adott rá. Amikor lefeküdt. Igaz, kettőről beszélt. De én mind a hármat Rjabovnak küldtem. – És csodálkozva hozzátette. – De bőkezű lett a zászlóaljparancsnok: a híradósok telefo-

nokat is hoztak meg huzalt. Már ki is építették a vonalat mind a három szakaszhoz. Ki is próbálták: kifogástalan az összeköttetés . . .

– Igen, igen – mondta Andrej –, úgy rám tört az álmosság, hogy elfelejtettem szólni neked a telefonokról. – Eszébe jutott, hogy úgy eldőlt, mint egy zsák. – Vedd úgy, hogy nem század vagyunk, hanem ezred.

– Az bizony, ezred – bólintott Piszarev, és elmosolyodott. – Három állványos géppuska meg hét kezelő . . . a legénység . . .

„Nem teljes szakasz" – jutottak eszébe Andrejnek a zászlóaljparancsnok szavai. De mégiscsak géppuskák.

– Úgy. Rendben van – mondta Andrej. – Vano behajlította a jobbszárnyát? – A század jobbszárnya most inkább nyugtalanította, mint a híd. Ha megvetik a lábukat a horpadás előtt, amely a lejtőt két részre, északira és délire osztja, akkor megakadályozzák az ellenséget abban, hogy kijusson a partra. Mert ha kijut a partra, elvágja a századot a víztől, és akkor mind gyűrűbe kerülnek.

– Még ás. – Piszarev a cvikkere üvegét törölgette.

– Húzza az időt Vano. El kell állnia az ellenség útját, lövészárkot kell ásnia egészen az irtásig, ahogy a zászlóaljparancsnok mondta, és körkörös védelemre berendezkednie.

– Na és ha elállja, és ha kiássa? – hümmögött Piszarev, majd elhallgatott, mintha erőt gyűjtene, hogy kimondja azt, amit akart. Andrej várt. – Madárijesztőket tűz ki a lövészárokba? Merthogy Vanónak nem sok embere maradt, könnyen összeszámolhatja őket.

– Mit tehetünk, ennyivel kell végrehajtani a feladatot.

S Andrej, hogy befejeződjék a mindkettőjüknek kínos beszélgetés, megkérdezte:

– Mi a helyzet a tutajokkal?

– Döntik a fenyőket, leviszik a partra és összekötözik.

S mintha Piszarev szavait igazolná, messziről odahallatszott a fenyők zuhanása, a fejszék tompa kopogása.

Andrej arra lett figyelmes, hogy elfogódott mosoly ül Piszarev arcán. Látszott rajta, hogy fel akarta kelteni a századparancsnok érdeklődését.

– Ne titkolózz. Ki vele.

– Nincs mit titkolózni. – A cvikker üvege megvillant. – A tutajokon kívül került még valami. Hogy úgy mondjam, tartaléknak.

Andrej várakozón nézett Piszarevre. Az nem fordította el a tekintetét.

– Vano emberei kiszaladtak az országútra, és szétszedtek egy elhagyott, bizonyára kilőtt teherautót. Volt eszük, és leszerelték a kerekeket. Mind az ötöt, és legurították a partra. Ha valaki nem jut fel a tutajra, egyszemélyes gumicsónakon juthat át a túlsó partra.

– Ügyes fiúk.

– Ügyesek – bólintott Piszarev. – Tehát minden rendben. Lesz min átkelni . . .

– Gondoskodás a káderekről? . . . – mosolyodott el Andrej.

– Igenis. A káderekről.

Piszarev a háború előtt személyzeti osztályvezető volt egy vegyipari tudományos kutatóintézetben. Andrej néha ugratta a kérdőívekkel meg más egyébbel, ami elképzelése szerint összefüggött a személyzeti osztály munkájával. Most rövid időre szerette volna elterelni gondolatait mindarról, ami egész komor valóságában körülveszi. Az, amit az imént közölt a törzsőrmester, megért egy perc örömet.

– Soha rosszabb kádereket – mondta Andrej. – Habár lehet, hogy nem mindegyiknek a kérdőíve „ötös" . . .

Piszarev észrevette a századparancsnok hangulatváltozását.

– A kérdőívnek feltétlenül „ötösnek" kell lennie, hadnagy elvtárs, mert a kérdőív olyan, mint egy részletes vallomás. Előfordul, hogy valaki olyan szépeket összehord magáról, hogy az ember összecsapja a kezét: ez igen, ilyen ember kell nekünk! Aztán ha egy kicsit megkapargatja, kiderül, hogy csirkefogó.

– És mondja, tisztelt volt személyzeti osztályvezető elvtárs, elég néhány kérdés, hogy valakiről kiderüljön: csirkefogó? Igen?

– A fronton elég két kérdés: bátor? gyáva? Többre nincs szükség. A másodikra egyébként senki sem válaszol, mindenki áthúzza . . .

– És te hogyan felelnél erre a kérdésre?

Piszarev elnevette magát:

– Nekem kellene egy harmadik kérdés, úgy a kettő között . . . – És zavarában elvörösödött.

Piszarev olykor zavarba esett és elvörösödött. Ez a bátortalan, sápadt, rövidlátó, cvikkeres, komoly tekintetű, elgondolkozó, néha mosolygó férfi egyáltalán nem volt katonás jelenség, nem úgy festett, mint egy törzsőrmester, mint egy századparancsnok-helyettes. Ő maga is tudta ezt. A hangja sem katonás, egész lénye sem, s ő nagyon is tisz-

tában volt ezzel. Ráadásul ez a cvikker, amely olyan pipogya értelmiségit csinált belőle ... Igaz, kapott katonai kiképzést, törzsőrmesterségig vitte.

Piszarev előtt is egy törzsőrmester volt a századparancsnok-helyettes, egy uráli acélöntő. Az igen, az legény volt a talpán – gondolt vissza rá elragadtatással Andrej. – Kemény, bátor ember volt, senkinek semmit el nem nézett. „Harcolj, ha egyszer puskát adtak a kezedbe" – ezt követelte mindenkitől. Mindenesetre a századból kivesztek a gyávák. És ebben nagy segítséget nyújtott a századparancsnok-helyettes, ismerte el Andrej. – Nagy kár, hogy elesett az Irpenynél. Ez meg, nézett Andrej Piszarevre, az isten tudja, milyen ... Harcban még nem volt. Valószínűleg jól mondta magáról, hogy neki egy harmadik kérdés kellene, úgy a kettő között ... De látni is rajta, hogy olyan se hideg, se meleg. A kérdőíve biztosan „ötös", kifogástalan, nincs mibe belekötni ...

– Na jól van, törzsőrmester. A kérdőívekre majd visszatérünk a háború után. Ha megjönnek a csónakok, az evezőkkel együtt küldd Vologyához. El ne felejtsd a nagy kapkodásban.

– Hogy felejteném el! – dörmögte sértődötten Piszarev.

– Addig kell mindent ellenőrizni, amíg az ellenség hallgat. Meglátjuk, mit hoz a felderítés ...

– A felderítés nem valami fürge – sóhajtott fel Piszarev.

– Jól van. Siettesd az embereket, kötözzék gyorsabban a tutajokat. Ha beesteledik, megkezdjük a sebesültek átszállítását.

– Értettem.

Piszarev megigazította féloldalra csúszott sapkáját, begombolta gyűrött ingzubbonyát, levette a facövekre akasztott puskáját, kiment a fedezékből.

2

– Vologya, nézd csak ... Látod? – Szemjon ellenzőként a szeme fölé tartotta a kezét, és abba az irányba kémlelt, amerre mutatott.

A fenyők között homályos alakok mozogtak a bal parton. Eltűntek, előbukkantak, újra eltűntek, újra előbukkantak.

– Azt hiszem, látom. Vagy mégsem? – tétovázott Vologya Jakovlev. – De igen, talán látom.

– Gyanús. Küldj valakit, járjon utána.

– Nyikita!

– Igenis! – Kerek arcú, széles vállú, domború mellkasú katona állt Szemjon és Vologya Jakovlev előtt, készen arra, hogy végrehajtsa a parancsot. Olyan széles vállú, olyan domború mellkasú volt, hogy az ingzubbony recsegett rajta, és a könyökén fel is feslett a varrás. Csizmája, amelyet az Irpenynél egy német tisztről húzott le, sárga szárával lábszárvédőre emlékeztetett. Megcsillant rajta a lenyugvó nap fénye. – Igenis! – ismételte nagy, mosolygó szája.

– Tyisa, te is gyere ide – szólította Vologya Jakovlev.

– Értettem.

Apró termetű, petyhüdt arcú, apró, keskeny szemű és szinte szemöldöktelen vöröskatona állt meg Nyikita mellett.

– Itt vagyok.

Nyikita földije – mindketten Lugából valók – egy kicsit gyáva, szelíd emberke, nem tágított volna Nyikita mellől, mindig körülötte ténfergett, mintha félt volna egyedül maradni. Ahova Nyikita ment, oda igyekezett ő is. Mielőtt valamibe belefogott volna, kérdő pillantást vetett Nyikitára, aki egy kicsit lenézte, de nem engedte bántani. Suttyomban még a fegyverét is tisztította. Tyisának kínlódás volt a fegyvertisztítás, sokáig nem tudta összerakni az alkatrészeket, csak nemrég tanult bele úgy-ahogy. Na és még mi történt: az első ütközetben, az Irpenyen túl, Tyisa úgy megijedt, hogy bevizelt. Meghallotta az ellenséges harckocsi távoli zúgását és az első ágyúlövést, hanyatt-homlok rohant fedezékbe. Újabb ágyúlövés dörrent, és talán egy harmadik is. Nyikita, aki nem messze tőle feküdt, amikor minden elcsendesedett, felállt, leveregette a ruhájáról a földet: „Hé, Tyiska, nedves a te nadrágod?..." „Csak nem? – Tyiska majdnem közönyösen vizsgálgatta a két lába között sötétlő foltot. – Nem csuda, hisz vagy tíz harckocsi lőtt rám, hát nem láttad?... Történhetett volna cifrább dolog is..." „Na, földi, megvívtad az első csatádat Hitlerrel..." „Oda se neki, Nyikitka, a nadrág megszárad, csak legyen min száradnia..." Erre épp megjöttek a társaik. Volt tréfálkozás, nevetés. Rajta is ragadt Tyiskán, hogy a vizes gatyás. Nem sértődött meg a társak szelíd gúnyolódásán, maga is mulatott a „bűnén", a gúnynevet pedig megszokta. Még azt is mondogatta, hogy „olcsón megúsztam".

Lám, ezúttal is neki meg Nyikitának ad valamilyen utasítást a szakaszparancsnok.

– Itt vagyok – topogott egy helyben a vizes gatyás Tyiska.

– Látod azt ott? – mutatta Vologya Jakovlev Nyikitának a mozgó alakokat.

– Látom.

– Szedd a lábad. Nézz utána. Csak végszükségben használd a fegyvert – figyelmeztette Vologya Jakovlev. – Hozd ide.

– Értettem, őrmester elvtárs, nem lőni, idehozni.

Nyikita és a vizes gatyás Tyiska egyik fenyőfától a másikig lopakodott, figyelt.

– Két ember – mondta Nyikita. – Vigyázz, ne látsszon ki a fenced a törzs mögül, észreveszik. Állj egyenesen.

– Egyenesen állok, Nyikita. Úgy állok – felelte olyan izgatottan a vizes gatyás Tyiska, mintha közvetlen közelről leselkedne rá veszély.

– Meg egy fehércseléd. Annak ott, balról, puskája van. Erre tartanak.

Oldalt egy terebélyes lucfenyő állt, mindketten – Nyikita és a vizes gatyás Tyiska – meggörnyedve odafutottak, és elrejtőztek a sűrű ágak között.

Vagy húsz perc múlva azok hárman tétován közeledtek a lucfenyő felé. Nyikita hagyta, hogy elhaladjanak előttük, és amikor már a hátukat látta, előlépett.

– Állj! – A puskáját lövésre készen tartotta. – Állj!

Danyila és Szasa egy villanás alatt megfordult. Marija rémülten oldalra ugrott. Nyikita meg a vizes gatyás Tyiska egyenesen feléjük tartott. Szasa lekapta a válláról a puskát.

– Hagyd a puskát – szólt rá Nyikita. A hangja fölényesen és egy kicsit gúnyosan csengett. – Nem játékszer. Dobd el!

– Ne gyere közelebb, mert lövök! – mondta Szasa elszántan.

– Meg ne próbáld, mert megcibálom a füledet... – Ugyanaz a fölényes hang.

– Ne gyere közelebb! – ismételte Szasa. – Még egy lépés és lövök.

– Na jól van. – Nyikita és a vizes gatyás Tyiska megállt. – Milyen egységből valók vagytok, öreg? – kérdezte Nyikita a rőt bajuszútól.

Danyila le nem vette gyanakvó tekintetét Nyikita csizmájának sárga száráról. „Német csizma?..."

– Szóval mit mondasz, milyen egységből?

– Én nem mondok semmit. Honnan veszed, hogy mondom? – Danyila tovább fürkészte Nyikitát meg a vizes gatyás Tyiskát. – Hát ti kik vagytok?

– Hogyhogy kik? Én Nyikita vöröskatona vagyok Lugából. Az vagyok. Nem hallottál rólam? Mindjárt gondoltam. Ez a dalia pedig vizes gatyás Tyiska. Őtet talán ismered?

– Ismeri a fene a te Vizes-gatyásodat. Azt mondd meg, mit akarsz tőlünk, és hordd el magad.

– Hát azt akarom tudni, kik vagytok.

– A Vörös Hadsereg harcosai. És menj a fenébe a kérdezősködéseddel – mondta dühösen Danyila. – Na elég legyen, engedj utunkra minket.

– Tehát a Vörös Hadsereg harcosai? – Nyikita nem sokat törődött azzal, hogy Danyila dühös, mert látta, hogy ez inkább a félelemtől, a bizonytalanságtól van. A vállára vette a puskát, így jelezte azoknak, a hídnál, hogy minden rendben, fegyverre nem lesz szükség. – Hát hová igyekeztek?

– Hová, hová . . . – dörmögte már szelídebben Danyila. – Sehová. Nincs hová menni. Mindenütt németek vannak.

– Gyertek utánunk! – parancsolta Nyikita.

Szasa Danyilára nézett: lőjek?

Nyikita észrevette ezt a pillanatot, elmosolyodott.

– Azt hiszitek, álruhás németek vadásznak rátok? . . . Nem mondom, fura egy helyzet.

„A fene tudja, talán mégse álruhás németek" – gondolta Danyila.

– Hagyd, Szasko – intett fejével a puskára.

3

Andrej még mindig álmos volt, a testét súlyosnak érezte, a lába alig engedelmeskedett. De amikor Piszarev kiment, ő is követte. A fedezék mellett leült a földre. A homok még nem hűlt ki.

A cserjésből, amelyen utat vágtak a harmadik szakaszhoz, hirtelen kibukkant Nyikita, lövésre készen tartott puskával kísérte Danyilát, Szasát és Mariját. Danyila cigarettát tartott az ujjai között.

– Hadnagy elvtárs! – szólt a sarkát összecsapva Nyikita. Szabályos jelentésre készült.

Andrej felállt, legyintett, ez a mozdulat azt jelentette: röviden, csak a lényeget.

– A politikai tiszt parancsára ide kísértem ezeket. A hídtól nem messze tartóztattuk fel őket. Nincs semmilyen iratuk. És azt sem tudták értelmesen megmagyarázni, mit kerestek az átkelőhelynél. Ennek – mutatott Szasára – puskája volt.

– Kiféle k, mifélék? – nézett keményen Andrej egyszerre mindhármójukra.

– Affélék . . . – felelte csaknem kihívóan Danyila. Még mindig forrt benne a méreg: túlságosan haragosan faggatták a hídnál őt, Szasát meg Mariját, elvették a távcsövet, a puskát, és mint gyanús alakokat fegyveres kísérettel hozták ide őket. Danyila szabad folyást engedett dühének. – A maga emberei már ránk parancsoltak, hogy „kezeket fel!" Ki látott már olyat, hogy vöröskatona felemelje a kezét?

– Papírjuk miért nincs róla, hogy vöröskatonák?

– Azért nincs, mert az egészségügyi részlegtől önkényesen távoztunk, hogy visszatérjünk az ezredhez. Egyszóval megszöktünk onnan. Ki adott volna nekünk papírt? – Danyila szemrehányóan nézett Andrejre. – A lány meg útközben csapódott hozzánk. Csak nem hagyhatjuk magára, hogy elpusztuljon. Utóvégre vöröskatonák vagyunk . . .

Andrej merően nézte Danyila hajtókáját: úgy látta, hogy lefejtették róla a rangjelzést. „Letépte. A biztonság kedvéért." Andrej gyanakvón összehúzta a szemét:

– Rendfokozata?

– Az én rendfokozatom: a háború oszlopa, hadnagy elvtárs. Közlegény vagyok.

– Neve?

– Danyila Nyikitin volnék.

– Hát te? – Andrej Szasára fordította tekintetét. Szasa Danyila mögött állt hosszú, egyenes lábán, fejét lehorgasztotta, mintha csakugyan elkövetett volna valamit.

– Afanaszjev harcos.

– A lány meg – igyekezett a magyarázattal Danyila, látva Marija zavarát – nincs sehova beosztva, hát szóval civil.

– Ezred? Hadosztály? – faggatózott Andrej.

Danyila megmondta, melyik ezred, melyik hadosztály.

Igaz, az Irpenynél ez volt a bal oldali szomszéd – jutott eszébe Andrejnek.

– Hát a fegyvered hová tetted, Nyikityin harcos? Vagy tán fegyver nélkül harcoltál?

– Az egészségügyi részlegtől, hadnagy elvtárs, általában kötéssel engedik ki az embert, fegyvert nem adnak.

– És Afanaszjev harcosnak kivételképpen adták azt a puskát, amelyet a hídnál elvettek? Hát ha van fegyvered, beveszlek a századba. De aki eldobta a fegyverét, annak hátra arc! És menjen a jó édesanyjába.

– Ne lármázz, hadnagy. – Danyila lekapta a hátáról a kenyérzsákot, egyetlen mozdulattal kibontotta, és Andrej megpillantotta benne a csajkát, a kanalat, a fehérneműt, a néhány csomag mahorkát és mindezek alatt még valamit látott – kézigránátokat. – Öt darab! Útközben felfegyverkeztünk vele – intett Szasa felé. Nagy, nyugodt parasztkezébe szorított egy-egy gránátot. – A távcsőt elvették a te éber embereid, ez meg nem érdekelte őket. Siettek a távcsőt elvenni. Még dicsérték is. Hogy is mondták?... Ja igen – jutott eszébe –, nyolcszoros, Zejsz. Szóval zsákmányolt, igaz? Legyen nyolcszoros meg Zejsz vagy micsoda, mindegy, nem sajnálom. Én is a másét vettem el. Nem sajnálom – kezdett lassan visszavonulni Danyila. – Legyen az övék, ha úgy megtetszett nekik. – Észbe kapott, hogy sokat fecseg. Biztosan izgalmában. – Akkor hát befogadsz, hadnagy? Ha nem, hát elmegyünk, ha elengedsz. Valahol majd csak létszámba vesznek.

Andrejnek kezdett tetszeni ez a rőt bajuszú, magabiztos vasgyúró. Egyelőre azonban még megőrizte szigorú, bizalmatlan külsejét. Megint Szasára nézett. Az ingzubbonya meg a nadrágja kifakult, sárfoltos, sapkája gyűrött, a fején piszkos kötés. „Akár egy töviskoszorú" – gondolta Andrej, és úgy nézte Szasát, mintha a tövisek nyomát keresné. Azután mezítelen lábára esett a tekintete. A fiú lába ugyanolyan színű volt, mint a föld, amelyen állt.

– Azért rúgtad le a csizmát, hogy könnyebb legyen futni?

– Nem azért rúgta le! – Marija majdnem kiabált. – Itt van a csizmája – nyújtotta előre a lábát. – Miért mond ilyet? – folytatta makacsul, majdnem sírva. A szíve egyenetlenül vert, ki-kihagyott, és ettől még a lélegzés is nehezére esett.

Andrej látta kerekre nyílt, igazsággal teli szemét. Ha nagy, sötét pupillájú, sugaras szeme nem ovális, hanem kerek volna, virágzó napraforgóhoz hasonlítana – gondolta Andrej. „Olyan szeme van, mint Tanyusának..."

– Nem azért rúgta le a csizmát! – Könnyek fojtogatták Mariját, de uralkodott magán, nem fakadt sírva.

– Öt lépést oldalra – parancsolt rá Andrej.

– Nem megyek el mellőlük. – De Andrej parancsoló, hajthatatlan pillantását látva egy kicsit oldalt húzódott. Soha nem beszéltek még így vele. Ha nem számítja azt, ami ott, a hídon történt. Ez kegyetlen ember, kőszívű!

Danyila már biztos volt abban, hogy a hadnagy elkergeti őket. Mindenbe beleköt, semmi sem tetszik neki . . .

– Befogadsz hát?

– Hogy állsz egy parancsnok előtt, Nyikityin harcos? . . . – utasította rendre Andrej. – Hogy beszélsz vele?

– Bocsánat, hadnagy elvtárs.

„Az én helyzetemben két harcos is nyereség – töprengett Andrej. – A lány meg biztosan tud kötözni. Nem nagy dolog."

– Jól van – mondta.

– Mi van jól? – kérdezte zavartan Danyila. Megint elvétette a hangot, de gyorsan kijavította: – Nem értettem, hadnagy elvtárs.

– A géppuskával elboldogulsz? Vagy csak gránátdobálásra képeztek ki?

Ez a válasz, kapott észbe Danyila.

– Igenis! – Már újra katonának érezte magát. – Mindenre kiképeztek. Ügyes kezem van, orosz kéz . . .

– Rendben van. Lehet, hogy „maximmal" kell majd lőnöd. Utána meg igyekszünk eljutni a mieinkhez.

– Ahhoz, hadnagy elvtárs, jelentem – Danyila megakadt –, ahhoz nagy-nagy erő kell. A német mindenütt ott van, itt is, ott is, elzárta az utat.

– Ne terjessz rémhíreket. – Andrej Marijához fordult. – Add vissza a csizmát.

Az elcsöndesedett Marija szó nélkül leült a fűbe, az egyik csizma orrát a másik kérgének támasztva könnyen lehúzta a lábáról. Andrej meglátta összekarmolt térdét. A lány észrevette ezt a pillantást, és tenyerével eltakarta a térdét.

Felállt.

– Húzd fel – szólt a hadnagy Szasának. – Ez itt egy század, nem mezítlábas csavargók csapata. Hol van Tonya csizmája? – kérdezte most már Valeriktól.

– A fedezékben. A szárát alaposan kilyuggatták a golyók.

– Akkor is csizma. Hozd ide. Meg az egészségügyi táskát is. – Megint Marijához fordult. – Ha szükség lenne rá, kötözni tudsz?

– Megpróbálom.

Valerik hozta a kis csizmát, amelyen golyók nyoma látszott, az egészségügyi táskát, és odaadta Marijának.

– Nesze ez is – hanyagul odavetett neki egy terepszínű svájci sapkát. – Hátha rámegy a frizurádra. – Gunyoros mozdulattal cicomás hajat utánzott.

Marija röptében elkapta a svájci sapkát. „A főnök tizenkilenc, a beosztottja egy híján húsz."

Valerik Andrejt nézte.

– Igazán ehetne már valamit, hadnagy elvtárs – mondta oktató hangon. – Lesoványodik az éhezéstől. És maga miatt én is. Éppen most jött meg a konyha. A nép már gyülekezik.

– Nem vagyok éhes. – Csakugyan nem volt.

– Mindig ezt mondja – zsémbelt Valerik. – Reggel óta nem evett.

Andrej széttárta a karját: nincs mit tenni.

– Csajkátok van? – kérdezte Danyilától.

– Katona hogy lehetne meg csajka nélkül?

– Menjetek, egyetek. Ki tudja, mikor jutunk hozzá legközelebb ételhez.

Az éhes Danyila, Szasa és Marija elindult arra, ahol a konyha gőzölgött.

Andrej elindult a lövészárok mentén. Valerik mögötte.

– Menj vissza! – szólt rá Andrej.

– Miért mennék vissza? Szolgálatos vagyok.

– Ide hallgass, te szolgálatos, tömd meg a bendődet kásával, feküdj le és aludj. Most én foglak téged kelteni. Értetted?

– Hogy hagyhatnám egyedül, hadnagy elvtárs? – nézett rá megütközve Valerik, és mint ilyen esetekben szokta, a tarkójára tolta a sapkáját, s néhány hajtincs mindjárt a homlokába hullott. Sehogy sem tudta eldönteni magában, engedelmeskedjen-e vagy menjen tovább a hadnaggyal. – És ha a fritz megint . . .?

– Akkor füttyentek neked. Most pedig – hátra arc! Végrehajtani.

Valerik kelletlenül, fejét lehorgasztva visszafordult.

4

A beköszöntő este levegője zavarossá vált, minden kék lett – a homok, a rét, a mező, a cserjés és elöl a domb. Andrej egy szálegyenes erdeifenyőhöz ért, amely hosszú árnyékot vetett. Andrej az órájára nézett: „Még csak tizenkilenc óra és még ráadásul tizennégy perc."

Az ellenség oldalán minden csendes, mintha néptelen volna a vidék. Bizonyára madarak dalolnak, szitakötők szálldosnak. Van-e arra egyáltalán valaki? – fülelt Andrej. Száraz, sebes szél futott tőle el – a megdőlő fű mutatta, merre tart. És ekkor se szó, se beszéd, megint maga előtt látta az Admiralszkaja huszonhárom zöld kapuját, a város legjobb iskoláját, az Ingul fehér partját... Andrej csodálkozva tapasztalta, hogy apró részletek jelentőségükhöz mérten aránytalanul tisztán élnek az emlékezetében.

A géppuskafészeknél megállt.

– Tyimofejev?

Tyimofejev összegömbölyödve szunyókált a géppuska mellett. Felpattant.

– Igenis!

Nyomban felpattant a másik kezelő is, a hosszú lábú Ljahov, aki nemrég még egy moszkvai gyárban volt lakatos.

– Tyimofejev, küldök egy géppuskást. – Andrej Danyilára gondolt. – Ti pedig menjetek vissza a helyetekre.

Andrej továbbment. Elért az első szakasz fedezékéig. Rjabov törökülésben ült egy bokor tövében, és komótosan evett. Amikor észrevette a századparancsnokot, óvatosan letette a csajkát a földre, és fel akart állni.

– Maradj csak. – Andrej is leült mellé a fűbe.

– Aludtál valamit?

Rjabov tétován nézett Andrejre.

– Aludtam, hadnagy elvtárs – mondta valahogyan bűntudatosan. – Felváltva az egész szakasz pihen. Különben nem lesz erőnk – tette hozzá mintegy mentegetőzve.

A magas homlokú, fürkésző tekintetű, szőke Rjabov mindent kis szünetekkel csinált, a beszéde is lassú volt, tele szünetekkel, mintha állandóan latolgatta volna, mit és hogyan csináljon, mit és hogyan mondjon. Nem gesztikulált, a hangja monoton volt, ezért a szavai nem hatottak eléggé meggyőzőnek.

– A legfőbb ideje, hogy pihenjetek. Ha minden előkészület megtörtént – bólogatott Andrej –, a ti terepszakaszotok a legmelegebb a védelmi vonalunkban. Ezt ne felejtsd el. Ha melléfogsz, az egésznek befellegzett. Ellenőrizd az összeköttetést – figyelmeztette Andrej. – Látod, a szakaszok telefont is kaptak. Gondoskodás az emberről – ahogy mondani szokás. – Egy kis ideig hallgatott. Azután előrehajolt, mintha Rjabov fülébe akarna súgni valamit, de mégis jól érthetően, hangosan azt mondta: – A visszavonulásra három piros rakéta adja meg a jelt. Ezt tudod. Odalent lesz a tutaj. Kérdés van? Nincs? Akkor sok szerencsét...

Andrej lement a partra. Vagy száz méternyire tutaj látszott, akár egy kis híd. Arrább, a partoldal tövében mint sötét gyűrűk, feküdtek az autóbelsők a fehér homokon. Andrej álldogált egy darabig, és szomorúan azt gondolta: „Csak legyen kinek átkelni..."

5

Andrej visszatért a fedezékébe. Dohányfüst és verítékszag csapta meg. A fedezékben találta Piszarevet, Valerikot, Kirjuskint, Danyilát. Néhány harcos is bejött elszívni egy cigarettát. Marija a sarokba húzódott. Andrej jobban megnézte: a lány feje Szasa felhúzott térdén pihent, bizonyára szunyókált. „Már csak egy szerelmespár hiányzott nekem..."

– Valerik – mondta jó hangosan. – Vezesd Danyilát a géppuskához. Tyimofejevhez.

Valerik pártfogóan intett fejével Danyilának.

– Gyerünk.

Danyila kisvártatva méltósággal felkelt, csizmája talpa alá tette és eltaposta a csikket, egy pillantást vetett Marijára meg Szasára, és Valerik nyomába eredt.

– Kirjuskin, hívd a harmadikat – mondta Andrej, és odament a telefonhoz. A füléhez emelte a kagylót.

– Szemjon? Mi újság nálad? Hogyan?... Tehát egyelőre minden rendben? Nálam is. És jobbra is. Micsoda? Lehet, igen, lehet, hogy kikeveredünk. Más nincs? Rendben.

„Csak nehogy késlekedjünk, csak idejében felrobbantsuk a hidat – nyugtalankodott Andrej. – Minden rendben, közölte Szemjon. Ő megbízható, gyorsan áttekinti a helyzetet és határozottan dönt. Vologya

Jakovlev is találékony fiú. Az átkelőhelynél a harcosok fel vannak szerelve páncéltörő gránátokkal, gyújtópalackokkal. Arra az esetre, ha a németek a hidat támadnák. Ez aligha valószínű... A németeknek gondolniuk kell arra, hogy a hídon valaki rejtőzködik. – Hasonló helyzetekben Andrej gyakran latolgatta, mit tehet az ellenség. – De az ellenségnek sem árt azon töprengeni, hogy én mit teszek. Lehet, hogy úgy gondolja: ha a hidat nem robbantottuk fel, akkor védeni fogjuk. A németek aligha fogják frontálisan támadni a hidat. Valószínűbb, hogy megpróbálják felmorzsolni a védelmet Rjabovnál, és kerülő úton eljutni a hídhoz, épen elfoglalni. – Andrej fáradtan lehunyta a szemét. – Egyenlet... – sóhajtotta. – De az ellenség is több ismeretlenes egyenletet kénytelen megoldani. Ebben az értelemben neki sem könnyebb. – Kinyitotta a szemét, és kesernyésen elmosolyodott: – Attól persze nekem még nem lesz könnyebb, hogy neki sem könnyebb..."

A fejét két kezébe támasztva ült: minden készen van-e a küszöbönálló csatára, ha a németek megindulnak, mielőtt ő felrobbantaná a hidat? A legfontosabb, hogy minél kevesebb legyen a veszteség, mert a megritkult században minden harcos különösen értékes.

Andrej kipöckölt a dobozból egy cigarettát, felkattintotta az öngyújtót, a keskeny, kerek nyílásból fürgén kipattant a hosszú körömhöz hasonló narancssárga láng. Rágyújtott.

Mire nem gondolt még? Gondolatban végigjárta a szakaszokat. A harmadik szakaszban a harcosok felkészültek arra, hogy visszaverjék a rohamokat, Rjabovnál ő maga ellenőrizte, meg Vanónál legalábbis úgy látszik, minden rendben van. A fedezékeken három sor gerenda – jó kis födémek! Az emberek megtették, amit tehettek. A lövészárkok mellvédjét gyeptéglával fedték, eléje helyenként alacsony bokrokat dugtak le a földbe. Az ellenség nem egykönnyen veszi észre. Mi kell még? – törte a fejét Andrej. – A túlsó partra van min átkelni. „Nincs más hátra, mint várni. A hidat idejében felrobbantom. Tulajdonképpen ez a dolog lényege."

Ujjaival beletúrt a hajába, homokot tapintott a fejbőrén. A haja száraz, túlságosan kemény. „Akár a drót, akadályt lehetne belőle fonni."

Andrej hirtelen úgy érezte, hogy éhes, istenigazában éhes.

– Valerik, egy kis kását vagy valamit...

– Egy szempillantás alatt. – Valerik hangja elégedett, magabiztos. – A nép már másodszor lövöldöz a kanalával. A csajkákat színültig

rakták, most azt kaparják ki, ami ebédről megmaradt. Jól megtömik a hasukat. – Az idősebbek mozdulatait utánozva leguggolt, ráérősen széthajtotta a köpenyt, amelybe a csajkát bugyolálta. – Talán inkább kint a levegőn?

– Jó lesz.

Andrej a fedezékkel szemben telepedett le, ha valami adódnék, Kirjuskin kiált neki. Valerik eléje állította a csajkát a még meleg kásával, mellé tette a kanalat.

– Na, lásson hozzá.

Andrej elnevette magát, megszokta, hogy ilyen esetekben Valerik bizalmas hangot üt meg. A térdére vette a csajkát, és kanalazni kezdett.

Nem messze tőle katonák ültek, szuszogva ettek a csajkából. Andrejhez elhallatszottak a nyers tréfák, a visszafojtott nevetések, a károkodások, a sóhajok... A harcosok mindennapinak tekintik azt a feladatot, amelyet tőle kaptak, gondolta a hadnagy. Annyira kimerültek, hogy mindegy volt nekik, mit csinálnak a háborúban. Visszavonulást kell fedezni? Hidat védeni? Nem mindegy?! Ha egyszer a körülmények így kívánják. A háborúban az ember tulajdonképpen mindig függ valamitől. A parancsnok utasításától, az ellenség rohamától, mindentől...

– Jelentem, hadnagy elvtárs, ez nem köleskása – dörmögte elégedetten egy vállas katona. Petrusz Bobrujszkból, ismerte meg Andrej. Petrusz Bulba. – Nem köleskása ez, hanem mennyei manna, még ha csajkába rakták is. – Törökülésben ült, ütemesen meregette a kanalát a csajkába, vadászgatta a húsdarabkákat.

– Az bizony, mennyei manna – bólintott Andrej. A köleskása csakugyan ízlett. De hogy miért is ne, amikor úgy kiéhezett. Petrusz Bulba szavai eszébe juttatták, mit mondott a zászlóaljparancsnok a mennyországban való találkozásról, és elmosolyodott: lám, a mennyei manna már itt van...

Petrusz Bulba az utolsó cseppig kikanalazta a kását, lenyalta, és csizmaszárba dugta a kanalat. A tenyerét szélcs mozdulattal végighúzta a száján. Nem tudta megállni, újra dicsérte a kását. Most a távolabb ülő Jersovval osztotta meg elégedettségét.

– Szavamra, első osztályú! – Elragadtatással felemelte az ujját. – Az ember csak enné, csak enné. Jól mondom?

– Az osztályt ne firtassuk – hűtötte le egy legyintéssel Jersov. – Az az étvágytól függ. Éhes ember a vén kanca húsát is porhanyósnak találja.

Petrusz Bulba kitépett egy marék füvet, kitörülte vele a csajkát, komótosan elővette a dohányzacskót, és cigarettát sodort.

– Megyek, elszívom. Megkínálhatom, hadnagy elvtárs?

– Jófajta mahorka?

– Ilyen csak nekem van, hadnagy elvtárs. Magam termesztettem a háztájiban. Amikor megjött a behívó, nem hoztam magammal semmit, csak ebből egy tarisznyával. Most már a maradékot szívom. Sodorjak egyet, hadnagy elvtárs?

– Add ide, majd én magam megsodrom.

Petrusz Bulba gondosan leszakított egy darabot az újságpapírból, óvatosan, nehogy lehulljon a földre, rászórta a dohányzacskóból a sárgászöld dohányszemcséket, odaadta Andrejnek, ő meg lement a lövészárokba, hogy rágyújtson.

Andrej utánanézett. Ő járt a fejében, meg azok, akik mellette voltak. Megérnek még egy napot, nem teljes napot, és talán még egy éjszakát, azt sem teljeset. Mindenesetre sokan közülük. Ezt mindenki tudta, de senki nem beszélt róla, mintha nem is rájuk tartozna. Égett bennük a harag, olyan harag, hogy ha a németek ezt tudnák, aligha merészkednének ide, meggondolnák... De a németek nem tudják, és természetesen ide dugják a pofájukat.

A visszavonulást persze fedezhette volna Misa Kalmanovics százada is, a második század, amelyet nem tépáztak meg ennyire, gondolta Andrej, vagy a harmadik század. „De én is. Miért ne én?... Előbb-utóbb mindenkinek fel kell robbantania egy hidat. Ha nem is éppen hidat, valami hasonlót. Valamit, ami a mienk." Meg kell tenni a jövendő világért, hogy a háború után majd olyan legyen a világ, amilyennek látni szeretnénk.

Nem ment ki a fejéből a gondolat, amely a zászlóaljparancsnoki harcálláspontról visszatérőben jutott eszébe, hogy egy olyan igazán nem nagy, olyan egyszerű dolog, mint a híd felrobbantása, egy cseppnyi hatással lesz a jövőre. Ez a gondolat immár természetessé vált. Andrej rájött, hogy ezen töprengeni kell, mert ez a gondolat erőt, elszántságot ad. Mélyen beszívta a levegőt, amely hűvös, kesernyés, fenyőízű volt.

Andrej úgy érezte, mindenre kész. Mégiscsak aludt majdnem két órát, evett is. Vályút formált az újságpapírból, beleszórta a Petrusz

Bulbától kapott mahorkát, megsodorta, mélyen lehajolva gyorsan rágyújtott, és az égő cigarettát a tenyerébe rejtve nagyot szippantott belőle.

A sötétség mindent magába olvasztott. Már alig látszottak a fenyők csúcsai, elmosódtak az árnyékok. Mintha hideg, sűrű köd töltötte volna ki a teret.

Andrej felemelte a fejét: ugyanazokkal a csillagokkal volt tele az ég, mint tegnap. A csillagok fényénél az erdő és a domb jóval közelebbinek látszott, mint nappal, s ettől még zordabbnak, fenyegetőbbnek rémlett. Andrej elképzelte a városból kivezető utat, amely elsötétített fényszórók mozgó fényeivel van kipontozva. Az egységek kettő harmincig fognak átkelni a hídon, és idő kell nekik, hogy minél messzebb jussanak az átkelőhelytől. Csak nehogy repülőgépek vegyék tűz alá az utat, amíg az egységek fedezetlenek lesznek. De ebben ő már tehetetlen. Neki megvan a saját feladata.

Lehetséges, hogy neki, Andrejnek, az első századnak mindjárt dolga akad. Cselekedni kell. Még egyszer összeköttetésbe lépni a szakaszokkal. A zászlóaljparancsnokkal nem kell. Ha volna valami, ő maga telefonálna. „A zászlóaljparancsnokkal várok. – Az üres térségbe nézett. Megbillentette a fejét. – Azért csak felhívom. Legalább még egyszer hallom a hangját..."

Nem tudta felhívni. A háta mögött lépteket hallott.

– Te vagy az, Piszarev?

– Én.

– Mi újság? – fordult meg Andrej.

– Minden rendben van. A harmadik tutajt eszkábálják, ez az utolsó. – Piszarev leült mellé.

Andrej az óráját nézte. „Most húsz óra tizenhat perc van. Kettő harmincig még nagyon sok az idő..." Arra gondolt, hogy mire szűrődni kezd a reggeli fény, a környék kiürül, elvonul a tűzérség a túlsó partról, elmegy a zászlóaljparancsnok, elmegy a második század, meg a harmadik, mindenki elmegy, ő marad itt egyedül. Egyedül egy maroknyi harcossal, akiket még századnak neveznek. És másfél kilométer, ezerötszáz méter hazai föld, amelyen a század védelmi vonala húzódik, néhány óráig még szovjet föld lesz. Valamitől összeszorult a torka, és ő nem mondott egyetlen szót sem, csak gondolta ezt, és attól, hogy semmit nem tudott mondani, még nehezebb lett a szíve.

6

A felderítők még nem tértek vissza.

Négy és fél órája indultak el. Az volt a feladatuk, hogy észrevétlenül jussanak át a mogyoróbokrok között, kerüljék meg a rétet és a mögötte fekvő mezőt, ereszkedjenek le a vízmosásba, majd felkapaszkodva jussanak ki a fenyőerdőbe, aztán forduljanak északabbra, az ártér felé, azon átjutva közelítsék meg a domb, a cserjés mögött megbúvó falu szélét.

Andrej mintha maga is a felderítőkkel tartana, tisztán maga elé képzelte a rétet, a mezőt, a vízmosást, amely mind sötétbe burkolózott, fülelt az ártéri nádas suhogására, a lábak alól feltörő sűrű latyak bugyborékolására, szédült a láp savanykás kipárolgásától. Ezt a terepet nem a térképen látta, ismert rajta minden ösvényt, minden bokrot, hisz nemrég ez volt a század első vonala. Távcsövön látható a silótorony, amely épp a falu szélén állt, vagy száz méterre az országúttól. És ha az ember megtesz az országúton még háromszáz métert, megpillantja fenyők gyűrűjében a piros téglás malmot. Távcsövön a malom nem látszik, de Andrej közvetlen közelről látja... Akkor a silótorony tetején meg a malomban állították fel Rjabov és Vano géppuskáit. Andrej mindenre emlékezett. Az most az ellenség kezén van, oda indultak a felderítők. Értelmes fiúk – Kapitonov, Kosztya, Abramov, Ivanov –, ők is úgy ismerik a terepet, akár a saját falujukat. Hiszen ott ásták a lövészárkokat, a fenyők között kanyargó ösvényen jártak a tábori konyhára, a fák által takart tisztáson jöttek össze politikai foglalkozásra.

Hosszú az út, számítgatta Andrej, oda és vissza megvan három-négy kilométer. Toronyiránt persze egészen közel van az ellenség első vonala. A felderítők dolga azonban nem könnyű, meg kell állapítaniuk a harckocsik megindulási állását. Ehhez idő kell, nem is kevés. Vagy három óra múlva megjönnek, előbb aligha. Jó volna, ha megállapítanák, hol vannak a harckocsik...

Egyébként nem is lett volna fontos felderítőket küldeni. Végül is bármilyen hírekkel térnek vissza, a helyzeten mit sem változtat. A század az utóvéd – ez világos... Bármilyen erők álljanak vele szemben, teljesítenie kell a feladatot: kettő harmincig tartani a partot és a hidat, azután a hidat felrobbantani. A századnak embertelenül nehéz a dolga, még háborús viszonyok között is: itt marad egy keskeny parti sávon

– amelyet átengednek az ellenségnek, ha már mindenki elvonult –, és nem sok reménye van arra, hogy innen kijut.

„De hiszen világos, hogy utóvédszázad . . .” Csodálkozott rajta, milyen nyugodtan gondol erre. Biztosan azért, mert kettő harmincig még sok idő van hátra, a veszély még nem közvetlenül fenyegeti.

Andrej várta, mikor következnek el azok a percek, amikor végre kell hajtania azt, amihez egy egész élet tapasztalata szükséges. Az ő élettapasztalata három hónap háború, és ez jóval több, mint az a huszonkét esztendő, amelyet addig élt. Szerette volna, ha ezek a percek már elmúlnának, ha már átélte volna őket.

Az idő pedig ólomlábakon járt. Megesküdött volna rá, hogy az idő nem mozdítja az órák mutatóit, hogy a mutatók megálltak, főként az a rövid, amely mindig olyan lassan mozog. Mennyi idő telt el azóta, hogy a zászlóaljparancsnok telefonált? Vagy harminc perc. Csak kilenc? – mérgelődött Andrej. Mennyi türelem kell kivárni azt a kettő óra harmincat! De talán azért múlik olyan lassan az idő, mert az éjszaka csendes, nyugodt, a szél is alábbhagyott kicsit. Sajátos, szomorú csönd van, amelyet elképzelni sem lehet, nyomasztó a mozdulatlanságával.

„Az ördög sem érti ezt az ellenséget! És ha most sem támad késő este? A német nem szeret éjszaka harcolni, ezt már tudjuk. „Russz, pá-pá! Nacht nichts puff-puff – kiabálta rendszerint a hangtölcsérbe. – Rekkel mekint kezdünk . . .” De Zsitomirnál a pá-pá után vagy két órával olyan fergetegesen támadott, hogy visszaszorított bennünket vagy húsz kilométerrel. De általában a német fél az éjszakától. Hátha sikerül a századnak észrevétlenül, harc nélkül visszavonulni – gondolta Andrej. – Ha . . .”

És már a túlsó parton ment az úton, látta a ritkás, sárgás pagonyokat, a homokdombhátakat, a füves horpadásokat, csalhatatlan biztonsággal fordult el ott, ahol el kellett fordulni, ment magabiztosan, noha még soha nem járt erre. Képzeletében a száznyolcvanhármas magaslathoz vezető út az a gyermekkorától fogva jól ismert út volt, amely az Ingul hídján át vezetett a Tyernovkára vagy a gabonaraktár mellett a Vodopojra és a Gorohovkára . . .

„Ha sikerülne visszavonulni harc nélkül . . .” Töprengés közben Andrej egyre inkább hajlott afelé, hogy nem úsznak meg harc nélkül. Kicsi az esélye annak, hogy harc nélkül. Mégis inkább a harcra kell gondolni. Kivette a zsebéből a gyűrött cigarettásdobozt. Ujjaival kitapogatott egy cigarettát, a szájába dugta. – Nem is a harc okoz gondot, töpren-

gett tovább. Az lesz a nehéz, hogy a megadott időben az ellenség szeme láttára kell átkelni a túlsó partra . . . – sóhajtotta. – Mindegy, valahogy majdcsak átjutunk . . .” Egy pillanatra maga elé képzelte a tutajokat és a csónakokat, olyan könnyűeknek, törékenyeknek látta őket, mintha nem is igaziak lettek volna. „Átkelünk . . .” – Andrej elhúzta a száját: „Ha lesz, aki átkeljen . . .” Még a legvakmerőbb reménynek is vannak határai. Ő most eljutott ide, nincs tovább. És csüggedten megint ezt gondolta: „Ha lesz, aki átkeljen . . .” Kiverte a fejéből ezt a gondolatot.

– Hadnagy elvtárs . . . – Kirjuskin átadta neki a telefonkagylót. – A zászlóaljparancsnok.

– Halló! – Andrej a füléhez tette a kagylót.

Megint ugyanarról, a felderítőkről? Hát persze.

– Hogyan? A fiúk még mindig vendégeskednek? – hallatszott a zászlóaljparancsnok nyugodt és meleg hangja. – Értem. Hát csak várjad őket . . .

Andrej tudta, mennyi dolga van a zászlóaljparancsnoknak ezekben az utolsó órákban, hiszen a zászlóaljparancsnok azért telefonál, hogy tartsa benne a lelket, hogy legalább még egy ideig ne érezze a magányt. A magány azért szörnyű, mert az ember négyszemközt marad az egész világgal, amelyben olyan sok fájdalom, félelem van. És a zászlóaljparancsnok tudta ezt. Andrej is tudta. Igyekezett legyűrni magában valamit, ami most nem volt helyénvaló, ami zavarta, próbálta visszafojtani a kilátástalanság érzését, amely elfogta most, hogy nem volt körülötte senki. Egy időre el akarta felejteni mindazt, ami vele történt, és nem akart arra gondolni, ami ezután következik.

A szíve megtelt hálával ez iránt az elcsigázott, barázdált arcú, ősz ember iránt, aki inkább pedagógusnak látszott, mint zászlóaljparancsnoknak, s aki már mindent elveszített a háborúban a tulajdon életén kívül, amelyet láthatóan nem nagyon féltett. Maga előtt látta a zászlóaljparancsnokot. A magas, szikár férfi – ujjai között kialudt cigaretta – a fedezék mellett ült a fatönkön, és részvéttel nézett rá. Most sem volt messze tőle ez a nyugodt és szigorú, türelmes, jóságos ember, itt volt mellette, s ez a tudat megnyugtatta, úgy érezte, nincs olyan, amit ne tudna leküzdeni.

Úgy látszik, Kirjuskin megint elszunyókált a telefon mellett. Andrej megrázta a vállánál fogva.

– Kirjuskin.

– Tessék? . . .

Andrej kiment a fedezékből. A folyó felől szálló enyhe szél homokot szórt az arcába. Andrej összehúzta a szemét. Azután körülnézett, de a fekete levegőben semmit sem tudott megkülönböztetni. Búcsúzott ettől a földarabkától, amelyet kettő harmincig védenie kell. Bármi áron. És ő megvédi ezt a földarabkát kettő harmincig, bármi áron. Tudta persze, hogy itt – az ellenség által elfoglalt domb és cserjés meg a század által védett part között – a háborúnak csak parányi darabkája folyik. De a katona számára, abban a pillanatban, amikor ágyúval és géppuskával lőnek rá, amikor harckocsik közelednek felé, a fő háború itt folyik. És itt kell győzni.

„Tudom, hogy most legyűrnek – ingatta bánatosan a fejét –, sokan vannak, nagyon sokan, ágyúkkal, harckocsikkal. Az ellenség harckocsikat vet be. – Andrej már nem kételkedett ebben. – Azután jön a gyalogság, amely túlerőben van. És mégis állnom kell a sarat, amíg át nem mennek a hídon az utolsó alegységeink." És Andrej megint biztos volt abban, hogy tartani fogja az átkelőhelyet, amíg kell, utána pedig felrobbantja. És felrobbantja, bármi áron. Állandóan csak erre gondolt. Arra a percre, amely két óra huszonkilenc perc után következik, erre az ezerötszáz méter elhagyandó földre, a hídra, amelynek a körvonalai a sötétben is elárulták súlyos, mozdulatlan szépségét, s amely már nem sokáig él. Csak ez volt most fontos, a többinek már nem volt jelentősége. Andrej hirtelen csodálkozva gondolt arra, hogy a határ, ameddig ő elmegy, a folyó partja, amely alig hétszáz méterre esik innen, számára a háború és az élet határa. És ő tudja ezt. Az ember tisztában van vele, hogy halandó. De szerencsére nem tudja, mikor következik el a vég. Andrej most tudta. Úgy látszik, az ő életének az volt az értelme, hogy eljusson egy rétig és egy fehér homokkal borított partig, amelyet eddig soha nem látott, és itt se szó, se beszéd, meghaljon . . .

Meghalni mindig borzasztó, bármit mondjanak is, de ő látott vöröskatonákat, akik rohantak előre, vagyis szemben a közvetlen közelről tüzelő géppuskákkal, géppisztolyokkal; látta a dühtől eltorzult arcokat, és ezek az eltorzult arcok gyönyörűek voltak. Elöl a halál volt, ők tudták ezt, tudták, mégsem állíthatta meg őket senki és semmi; az embernek meg sem fordult a fejében, hogy félnek. Csak a megcsúfolt igazság adhat ilyen erőt, amely felülemeli az embert mindenen, a rémületen is, de még a halálfélelmen is.

Andrej neszre lett figyelmes, úgy tetszett, mintha a szél törleszkedett

volna a mellvédhez. A nesz közeledett, majd szaggatott lihegés hallatszott. „A fiúk! Ők azok. Na végre!!" Andrej nem tudott uralkodni magán, elébük sietett.

Az összekötő járat kanyarulatában három homályos alak tűnt fel.

– Az ördög vinne el benneteket! – örvendezett Andrej. – Az ördög vinne el benneteket! – Sorra megveregette mindhármójuk vállát. – Köszönöm, Kapitonov, mind sértetlenek vagytok?

– Sértetlenek, hadnagy elvtárs – mondta fáradtan, de szinte közönyösen Kapitonov. – Egy kicsit hosszúra sikerült.

– Nem baj, az a fő, hogy visszajöttetek. Gyertek.

Leültek a fedezékben. Az asztalon töltényhüvelyből készült lámpa. A sárga lángnyelvecske fölött kígyózó füst a láng árnyékának hatott. A láng egyenetlen fényt vetett a falakra, a mennyezetre. A három katona arca egyszerre megnyúlt, lefogyott, mintha a fiúk most jöttek volna a csatából. Mindhármukat letaglózta a fáradtság, a válluk előreesett, a karjuk tehetetlenül lecsüngött, a szemük leragadt, alig tudták nyitva tartani. Kinyújtva pihentették meggémberedett lábukat. A csizmaszárakról még nem hullott le a sár. A térdükön, a könyökükön is sűrű sár feketéllett.

– Egy kis vizet – nézett kérőn Valerikra Kapitonov, ez az alacsony, cingár emberke. „Már csakugyan harminc körül járna?" – gondolta hitetlenkedve Andrej.

Valerik fürgén felkapta a földről a két vízzel teli csajkát, az egyiket Kapitonovnak nyújtotta, aki még mindig ránézett, a másikat pedig a másik kettőnek. Kapitonov hátraszegte a fejét, ivott, sokáig ivott, el sem vette a szájától a csajkát. A szája sarkából lecsorgott a víz az ingzubbonyára, nedves csíkot hagyott rajta.

– Gyújtsatok rá. – Andrej kibontott egy csomag cigarettát.

Három kéz nyúlt a csomaghoz. A lámpa lángjánál gyújtottak rá. És mind a hárman egyszerre nagyot szippantottak, és egyszerre fújták ki a füstöt, mintha felhúzták volna őket.

Mindössze néhány perc kellett ahhoz, hogy leüljenek, a szomjukat oltsák, rágyújtsanak. Andrej azonban ezt az időt is túl hosszúnak érezte.

– Na, ki vele, szakaszvezető – sürgette türelmetlenül Kapitonovot –, mi újság?

– Nem sikerült semmi különöset felderítenünk – mondta Kapitonov. – Rekedten sóhajtott. – Harckocsit sehol nem láttunk. Kosztya Abramov az erdőbe is bekúszott.

– Vagy háromszáz méterre bementem az erdőbe – kapta fel a fejét a hegyes orrú legény, akinek tábori sapkája a fülére csúszott, mintha most ébredt volna. – Oda, ahova maga mondta. Még egy kicsit beljebb is mentem, csakugyan találtam mély gödröket, kettőbe bemásztam, mert üres volt, és az ördög tudja, miért, de sehol őrség. Azok a gödrök biztosan harckocsifedezékek voltak. Nagyon erős volt a benzinszag. Elmentem jobbra, a mi első szakaszunk irányába, ahogy maga mondta, onnan még tovább jobbra. Nem hallottam semmilyen motorzúgást, semmilyen hangot.

– Halotti csönd volt – bólintott Kapitonov.

– Lehet, hogy az ellenség elvitte onnan a harckocsikat, ha egyszer a tüzérségünk belőtte azt a helyet. – Andrej a felderítőket hallgatva fennhangon töprengett. – De hova vitte?

– Mi azután a réten kimentünk az országúthoz, úgy hittük ott, a bokrok között vonták össze a harckocsikat, hogy a sík terepen a hídnak menjenek – folytatta Kapitonov. Fejét lehajtva beszélt, hogy a szeme ne lásson mást, csak a rétet, amelyen hol nesztelenül lépkedve, hol kúszva haladtak, meg az országutat. – Érthetetlen – csodálkozva felvonta a vállát. – És mintha nyugvásbiztosításról sem gondoskodtak volna sehol.

– Tovább, tovább – sürgette Andrej.

– Az úgy volt tovább, hadnagy elvtárs, hogy megint visszamentünk a rétre, közeledtünk a silótoronyhoz. Annak a legtetején ravasz fényecskék villogtak.

– Milyenek? Ravaszak? – értetlenkedett Andrej.

– Hát fel-felvillantak a nyugati oldalon, a mi oldalunkról nem lehetne észrevenni őket. Biztosan cigarettáztak. Alighanem géppuskák vannak ott. Tüzelőállás.

„Tüzelőállás. – Andrej magában megismételte, amit Kapitonov mondott. – A német tehát nem biztos a dolgában, ellentámadástól tart. Azóta, hogy tegnap megtépáztuk a harckocsijait." Andrej figyelmesen nézett Kapitonovra, aki így folytatta:

– A malom mögött viszont kilestük, hogy a fritzek szedték szét a torlaszokat. Azokat, amelyeket a mieink emeltek.

– És miből gondolod, hogy a torlaszokat szedték szét? – kapta fel a fejét Andrej.

– Hallottam. Meg ő is hallotta, Ivanov – mutatott a társára.

– Hogy hallottátok? – faggatózott tovább Andrej. – Hisz nem álltatok közvetlenül a németek mellett...

– Nem álltunk mellettük – bólintott Kapitonov –, de a torlaszokat szét kell szedni és széthordani. És emlékszik, olyan fenyőkből csináltuk, amelyeket egy ember nem ért körbe? Most meg hallottuk, ahogy vonszolták, meg ahogy a fritzek a vállukon cipelték. Hű, de nehezen lépkedtek!

„Nem állítottak be vontatókat, nehogy a motorok zaját meghalljuk – gondolta Andrej. – Inkább a vállukon cipelték. Igen, ez világos – folytatta a töprengést. – Szétszedik a torlaszokat, utat nyitnak a harckocsiknak. Azok tehát ott vannak. És nem egyenesen a híd felé indulnak, hanem kerülővel. Fontos megfigyelés. De – jól mondják a felderítők – a torlaszok a malom mögött vannak. Éppen Vano védelmi vonalával szemközt. – Itt valami nem stimmelt. – Minek utat nyitni abba az irányba, ahol harckocsik átjutása szinte lehetetlen? Hiszen arra sűrű erdő, meredek horpadás van... Hol jutnak át a harckocsik? – Maga előtt látta az erdőt és a szinte függőleges falú horpadást. – Mi ezzel a szándéka? – találgatta Andrej. – Lehet, hogy az ellenség bevet egy-két harckocsit Vano ellen, hogy oda vonjon bizonyos erőket, és azután meginduljon Rjabov ellen? Még egy furcsaság: a felderítők adataiból ítélve a silótorony tetején levő géppuskafészken meg a torlaszokat szétszedő katonákon kívül a századdal szemközt nem állnak ellenséges alegységek? – Sehogy se fért a fejébe a dolog. – Vagy a felderítők nem vették őket észre? A gyalogságot meg a gépeket elrejthették fedezékekben, ahonnan csak a támadás előtt jönnek elő. Ezen az egészen gondolkodni kell. És értesíteni a zászlóaljparancsnokot. Ha még nem vonult vissza, akkor ő a parancsnok."

– Folytasd, Kapitonov.

– Ez minden, hadnagy elvtárs – nézett fel Kapitonov. – Amit felderítettem, azt jelentettem. – Bűntudatosan széttárta a kezét. Az árnyéka megnyúlt, betöltötte az egész falat, fel a mennyezetig. – Ez minden.

Andrej felállt.

– Jól van. Pihenjetek, fiúk.

Odaszólt Kirjuskinnak:

– Hívd a zászlóaljparancsnokot.

Andrej jelentést tett a zászlóaljparancsnoknak.

– Azért csak készülj a táncra, öreg fiú. Van még valami? Majd

folytatjuk a beszélgetést, amikor legközelebb az anyósomnál élesztős palacsintát eszünk. Ahogy megállapodtunk. A címet tudod. Igaz?

Andrej ebből máris tudta, hogy itt, a jobb parton ez az utolsó beszélgetés a zászlóaljparancsnokkal.

Szórakozott pillantást vetett Kirjuskinra, Valerikra, aztán a sarokba nézett: Kapitonov, Kosztya, Abramov és Ivanov teljesen elcsigázva ledőlt a fedezék padlóján szétterített fenyőgallyakra. Már aludtak is, még a lélegzetük sem hallatszott.

„Lehet, hogy a németek kiürítették a ligetet meg a dombot, és csendben elvonultak valahova messze, új állásba? – Andrej hitte is, meg nem is. – Hát a torlaszokat miért szedték szét? Cselfogás? Álcázás, hogy azt higgyük, itt készülnek támadni, valójában pedig egészen másutt fognak lecsapni? Semmi nem világos. Lehet, hogy sikerül harc nélkül elszakadni az ellenségtől? – gondolta ismét reménykedve.

Ránézett az órájára. Még nem egyhamar lesz kettő harminc. Milyen a forgalom az országúton? Végéhez közeledik? Nem? Egyébként ez mit változtat a lényegen? A híd felrobbantásának időpontját megszabták. Nem ment ki a fejéből Vologya Jakovlev. „Mi lehet az oka, hogy nem jelent semmit? Szemjon sem telefonál."

Andrej tekerni kezdte a tábori telefon karját.

7

Az út kezdett elmosódni, és hamarosan eltűnt a sötétségben. Feltűnt néhány gépkocsi – a segédfényszórók elhelyezéséből ítélve teherkocsik. Fél óra múlva újabb három teherautó bukkant elő a sötétből és veszett bele a sötétbe. Aztán mintha végképp elcsendesedett volna az út.

Szemjon és Vologya Jakovlev lenézett az útra.

Az éjszaka mindent elfedett, az égen a felhőket, a földön az erdőt, a dombot, a folyót.

– Hallgat a német – jegyezte meg nyugtalan értetlenséggel Szemjon. – Ebben van valami, nem gondolod, szakaszparancsnok?

– Nem sokáig hallgathat – suttogta komoran Vologya Jakovlev. – Ha megvirrad, észreveszi, hogy kiürítettük az állásokat. Vagy még hamarabb, ha meghallja és meglátja, hogy tótágast áll a híd, mindjárt rájön, hogy mi újság.

Tovább nézték az utat.

– Két óra harmincig még másfél óra – préselte ki magából Szemjon. Kemény ujjaival megszorította Vologya Jakovlev vállát. – És nem is sejtjük, mit tesz a német a hátralevő másfél órában.

Újabb két autó robogott a hídhoz.

– Ha az időt nézem, a zászlóalj, bennünket kivéve, már felszedte a sátorfáját – mondta Szemjon.

Vologya Jakovlev nem reagált.

Az idegfeszültségtől hol megeredt a nyelvük, hol meg sokáig hallgattak.

A folyóról éjszakai hűvös áradt.

– Ide hallgass, szakaszparancsnok. – Szemjon fázósan összehúzta magát. – Mihez kezdjünk itt ketten? Szerintem jobb lenne, ha te itt maradnál, nekem meg adj egy géppisztolyost, elmegyek, megnézem, minden rendben van-e a robbantóknál.

Mindketten tudták, hogy a híd felrobbantásához minden előkészület megtörtént: a pillérekbe berakták a töltetet, és a robbantók fedezékéhez elvezették a huzalokat.

Szemjont az út vonzotta, amelyen a csapatok vonultak, úgy számított, hogy ott megtalálja a megfejtését annak, amit lát, de még nem egészen ért.

– Hát akkor adj embert. Egyúttal elkapok valakit az úton, kifaggatom, hogy mi van a városban.

– Az is valami – bólintott Vologya Jakovlev. Megfordult, tett néhány lépést, – Nyikita!!

– Igenis! – hangzott fel Vologya válla fölött Nyikita mély hangja.

– Elmégy a politikai tiszt elvtárssal.

– Értettem.

– Kérek engedélyt, hogy én is menjek, szakaszvezető elvtárs.

„Máris itt termett vizes gatyás Tyiska" – mosolyodott el Szemjon, mert mindjárt megismerte.

– Mehetek, szakaszvezető elvtárs? – kérlelte állhatatosan vizes gatyás Tyiska.

– Engedd, szakaszparancsnok. – Szemjon hangján érezni lehetett, hogy mosolyog. – Mihez kezdene Nyikita őnélküle?

– Hát persze – húzta el a száját Vologya Jakovlev is. – Menjetek mind a ketten.

– Indulás – mondta Nyikita.

Elindultak a lejtőn. Elöl a nagydarab Nyikita, kemény léptei vissz-

hangoztak Szemjon fülében, aki vizes gatyás Tyiskával együtt egy kicsit lemaradva ment. A vizes gatyás Tyiska botladozott, mintha még nem tanult volna meg rendesen járni.

A lábuk belesüppedt a száraz, pergő homokba. Az út már nem lehet messze.

Már itt is van. Előttük is, mögöttük is bekapcsolták, majd kikapcsolták a kékre festett fényszórókat. Amikor bekapcsolták őket, kék villámok cikáztak az úton, amikor kikapcsolták, az volt az ember érzése, hogy a sötétség lecsapkodta a villámokat.

Vizes gatyás Tyiska megbotlott, majdnem beleesett az árokba.

– Hé, te tökfej, támaszkodj a lábaddal a földre – ripakodott rá Nyikita.

– Támaszkodok én, Nyikitka, támaszkodok – hadarta vizes gatyás Tyiska.

Nem messziről rekedt hangot hallottak. Várakozón megálltak. Valaki ocsmányul káromkodott. „Egy sofőr – találta ki Szemjon. – Valami baj lehet a kocsival."

– Aggyisten – kiáltott bele Szemjon a sötétségbe, figyelmeztetve a láthatatlan embereket, hogy nem idegen közeledik. „Nehogy ijedtségükben idepörköljenek . . ." Aggyisten! – ismételte meg.

– Menj az öreganyádba! – válaszolta dühösen ugyanaz a rekedt hang. – Mi a fenét akarsz?

– Járőr – találta fel magát Szemjon. Megigazította a válláról lecsúszott géppisztolyt.

– Járőr? – kérdezte egy másik, éneklő, bizalmatlan hang.

Szemjon hallotta, hogy lassú léptek közelednek feléje. Valaki nehézkesen, fáradtan jött vele szemben. Már csak egy lépés sűrű sötétség választotta el őket. Halkan kattant a zseblámpa kapcsolója, s a szembejövő kezében fehér fénykorong villant fel. Csak egy másodpercig, rögtön kihunyt. Szemjon annyit azért látott belőle, hogy egy magas törzsőrmester, sovány arca viaszsápadt. És meglátta még az út szélére húzódott teherautót.

– Egy kis üzemzavar, politikai tiszt elvtárs – mondta bosszúsan a törzsőrmester. – Épp a legrosszabbkor . . .

– Az üzemzavar soha nem jön jókor. Kivált akkor nem, ha siet az ember.

– Nyomjuk, politikai tiszt elvtárs, nyomjuk. Parancsot kaptunk, hogy igyekezzünk átjutni a hídon. Erre itt ez a fennakadás.

– Mindenki eljött? – kérdezte félig suttogva Szemjon. – Vagy még maradtak ott?

– Nem tudom, politikai tiszt elvtárs – felelte kis szünet után a törzsőrmester. – Nem tudom.

– A németek már a városban vannak?

– Húsz perccel ezelőtt még nem voltak ott – mondta a törzsőrmester.

– Hát igen – szakadt ki Szemjonból a szomorú sóhaj.

– Az igazat megvallva – súgta bizalmasan a törzsőrmester –, alig tudtunk elszakadni tőlük. Hát így vagyunk . . .

Hideg fényt felvillantva elrobogott melettük egy gépkocsi, azután a második, a harmadik, s mintha ibolyaszínű szikrákat szórtak volna az útra, amelyek egy szempillantás alatt kialudtak.

– Kész! Üljetek fel, szaporán – kiáltotta a sofőr.

Sok láb dobogása hallatszott. Zörögtek a teherautók hátuljára akasztott rövid létrák.

A törzsőrmester Szemjon vállára tette a kezét, mintha meg akarná győzni valamiről.

– Hej! – Ez sóhajtásként hangzott. A törzsőrmester gyorsan elment Szemjontól.

Csapódott a vezetőfülke ajtaja.

– Indulás! – hallatszott a megkönnyebbült kiáltás: a sofőr búcsúzott a veszélytől, amelyet maga mögött hagyott a teherautó.

Most Szemjon nyomta meg a zseblámpa gombját, és a kezéből fényfoszlány szakadt ki. Egy pillantást akart vetni azokra, akik egy perc múlva átjutnak a hídon. Az átkelőhely mintha két félre osztotta volna a világot és az életet, ő azon a felén maradt, amelynek a sorsa megpecsételődött. Meglátta a teherautón a sátorlapokba burkolózó katonákat. Egyesek a menetiránynak háttal ültek, mások a kocsi oldalának dőltek. Körbejártatta a fényt, és rögtön kioltotta.

A teherautó elindult.

A bekapcsolt segédfényszórók érintették az utat, amely alig észrevehetően megnyílt az autó előtt. Szemjon a kocsi után nézett. Hallotta, hogy surrog alatta az út. Fél perc múlva eltűnt az autó, mintha soha nem is lett volna itt. Szemjon hallotta, hogy durran a kipufogó. „Már biztosan a hídon jár – latolgatta. – És ezzel elszakadt az ellenségtől."

Álldogált még egy keveset. Több kocsi nem jött. Kihalt lett az út. Csönd és sötétség.

Megint fények tűntek fel ott, a kanyar mögött.

– Nézd csak. – Szemjon a könyökével oldalba bökte Nyikitát.

– Jé – csodálkozott szolgálatkészen vizes gatyás Tyiska, mintha hozzá szólt volna a politikai tiszt. – Egy egész oszlop. A mieink?

Autók hideg fényszórói közeledtek feléjük. A vaksi fények gyorsan mozogtak, gyorsabban, mint azok, amelyek már elvonultak. Innen, a kanyarból látszott, hogy hosszú gépkocsioszlop tart az átkelőhely felé. Ezek szerint még nem mind vonultak ki a városból, gondolta Szemjon. Egy óra huszonöt perc volt. Az időből még futja. Így számították ki. A hidat egy óra múlva kell megsemmisíteni. „Húsz perccel ezelőtt még nem voltak ott – mondta az imént a törzsőrmester a németekről. Ezek a szavak nem mentek ki a fejéből. – Már a perceket számoljuk . . ."

Szél futott át az úton, zörgette a lehullott leveleket.

– Gyerünk, fiúk.

A híd felé mentek, oda, ahol a jelre várva lapultak a lövészgödrökben a robbantók.

Megint Nyikita ment elöl. Most már – Szemjon jól hallotta – a léptei nem voltak olyan kemények.

Hetedik fejezet

1

A feszült várakozás az ellenség akciójára végképp elcsigázta Andrejt. Nem hitte volna, hogy egy perc olyan hosszú, nagyon hosszú, annyira, hogy az egész élete lepereg az ember előtt. És milyen sok van még hátra a robbantásig. Igyekezett kitölteni az időt, elterelni a figyelmét a várakozásról, hol felhívta a szakaszparancsnokokat, noha a különféle eshetőségekre vonatkozóan már kiadta a parancsokat, hol a száznyolcvanhármas magaslathoz vezető utat vizsgálgatta a térképen, hol meg a géppuskásokhoz ment, mintha elfelejtette volna, hogy nemrég járt náluk. Tudta jól, hogy a nyugtalanság, akárcsak az öröm, benne magában volt, a körülmények csak kiváltották. Eszébe jutott, hogy egy alkalommal az ellenség az ő zászlóalját rohamozta, akkor nem ijedt meg, nem rohant el, egyszerűen nem törődött a veszéllyel, arra gondolt,

hogy tartani kell a védelmi vonalat, el nem mozdulni onnan; szakszerűen cselekedett, és visszaverte a rohamot. A háborúban nagyon fontos, hogy az ember ne essen pánikba.

Andrej kijutott a nyíresből, az őrséget ellenőrizte, visszatérőben volt a parancsnoki harcálláspontra. A fehér nyíres kivált a sötétből, jó célpont a németeknek. Igyekeznie kell, hogy maga mögött hagyja, és belevesszen a homályba. Megszaporázta lépteit. Az őrséggel minden rendben van – gondolta –, látszólag az egész védelmi vonal rendben van. Huszonöt perc alatt járta be a szakaszt, s most meredten nézte a mutatókat, mintha azt gyanítaná, hogy az óra megállt. Gyakran, túlságosan gyakran pillantott az órára, bár próbálta türtőztetni magát: hadd teljen el még egy kis idő, de egy cseppet sem csökkenő türelmetlenségében sürgette volna múlását. Huszonöt perccel kevesebb maradt. Huszonöt perccel kevesebbet kell várni.

A parancsnoki harcálláspontig vagy kétszáz lépés volt hátra. Meglepően nagy a csend. Csillagokkal és álmokkal teli éjszaka. A felderítők is azt jelentették, hogy nem hallottak se motorzúgást, se hangokat jövet-menet. „Halotti csönd volt" – mondta Kapitonov.

„Vagy nagyon jól álcázták magukat a németek, vagy pedig a tegnapi ellentámadásunk után csakugyan átvonultak valahova. Vagy talán valami más van emögött, valami rosszabb?..." Nyugtalanság gyötörte Andrejt, amelyet a komor feltevések okoztak. Tétován próbált nekik ellenállni. „Tulajdonképpen mi a rosszabb? Bármi legyen, minden rosszabb. És semmi sem az!..." Mindegy, nem fog találgatásokba bocsátkozni. A feltevések amúgy sem nyugtatták meg, inkább ijesztgették. A félelem pedig igen erős dolog, de le kell győrni. Le kell győrni, hogy maga az ember legyen erősebb. Megpróbál inkább másra gondolni, mindegy, mire, csak valami másra. Végül is az, aminek meg kell történnie, megtörténik, s ő amennyire tudja, méltósággal fogadja a változhatatlant. Eszébe jutott, miről beszélgettek a zászlóaljparancsnokkal egy heves ütközet után. A háborúban az ember, akár tetszik, akár nem, bátor lesz, mondta Andrej, s ebben az állampolgári kötelesség csodálatosan egybevág az önfenntartás ösztönével; értelmetlen dolog gyávának lenni. „Vagyis vak bátorság? – kérdezte elégedetlen csodálkozással a zászlóaljparancsnok. – Nem, öreg fiú, nem. Az ilyen bátorság megalázó." Akár vak, akár nem vak bátorság, ő végrehajtja a zászlóaljparancsnoktól kapott feladatot.

„Halotti csönd volt" – mondta Kapitonov. Valóban, most is az van.

De ez már nem az ellenség lehetséges fondorlataira vonatkozott. A csöndben azt a nyugalmat sejtette meg, amellyel az innen távol eső világ lefeküdt a sok millió ágyra, leoltva a villanyt sok millió házban, azt a nyugalmat, amely a sok millió, boldogan tehetetlen ember csukott szeme elé se eleje, se vége látomásokat vetített, amelyek meglepők voltak, mégis mindennapiak, s mintha ismerős életük folytatódott volna, az emberek örültek valaminek, féltek valamitől, siettek valahová, csináltak valamit, aminek olykor nem volt semmi értelme, talán csak annyi: álmukban is tegyenek valamit, ahogy élőkhöz illik... Andrej szerette az életnek ezeket a megkönnyebbült óráit, amikor ő és minden létező, ami körülvette, elkanyarodtak egymástól, és a valóságnak csak valamilyen homályos mása tükröződött vissza kimerült tudatában. Most nem tudott aludni. Régebben is előfordult, hogy nem jött álom a szemére az ilyen csöndes késő éjszakákon, amikor olyan gyenge a fuvallat, hogy a levelek sem rezdülnek a fákon, amikor az élet pihen, kipiheni a napi fáradságot, a gondokat, a nyugtalanságot, a rohanást, a vágyakat, s az ember nem gondol semmire, csak lassan, ráérősen lélegzik.

Az ember és a vele szemben álló között mindig van valami, vannak emberek, vannak utcák, házak, fák, vízmosások, utak, felhők, van fény, gondolta Andrej. Most közte és az ellenség között csak a súlyos, mindent elborító sötétség volt. Semmit nem látni, magát a földet sem. Az a nyomasztó érzése támadt, hogy az egész vidék néptelen, lakatlan. Nehéz volt elhinni, hogy valahol őrség jár, hogy emberek ülnek és fekszenek a lövészárokban. És hirtelen úgy rémlett neki, hogy nincs sehol semmi, a háború is csak álombéli látomás, furcsa és értelmetlen, amely véletlenül keletkezett az éjszakában. És úgy érezte, hogy évezredek óta tart ez az éjszaka, nagyon messze jutott az alkonytól, és talán soha nem jut el a pirkadatig, s minden mozdulatlan benne, a föld, az ég, a levegő... Minden szendereg. Az álom nem tud innen elmenni, mert túlságosan sötét van, túl nagy a nyugalom. A csillagok nagyobbak és fényesebbek lettek, és éppen a száznyolcvanhármas magaslathoz vezető út fölött ragyogtak. A gyenge szél alig hallhatóan megmozdította a fenyőket, s a gyantaillat elszállt a lövészárkokig. Hát történhet ilyen éjszakán bármi rossz?

A háború és ez a csöndes éjszaka egymás mellett élt, nem ért egymáshoz. Andrej felváltva hol itt, hol ott tartózkodott, de nagyobbrészt talán mégis a csöndes világban. És bánatosan hagyta el, tért vissza a

valóságba, csodálkozva azon, hogyan tudott akár egy pillanatra is kiszakadni belőle. Ott, az őrháztól kicsit odébb, minden üres, a zászlóaljparancsnok már elment, a folyó túlsó partján már nincsenek ott az ágyúk, és Andrej most érezte csak igazán, hogy egyedül maradt. Gondolatai tovább időztek az ágyúknál. „Elment az üteg" – gondolta szinte panaszosan. A gyalogos magánál a tüzérnél is jobban tudja, mit jelent az üteg a háta mögött. Csak a gyalogos tudja igazán, mit jelent, ha tüzérség van a háta mögött. Egy század, egy csonka század állt most szemben a híd irányában támadó német hadsereggel.

Azon kapta magát, hogy egyre csak az ellenség valamiféle tévedésében reménykedik, s ha elérkezik a kitűzött időpont, ő, Andrej, megteszi, amire parancsot kapott, megteszi, aztán – irány a túlsó part. Ha sikerül. Hasztalan gyötrődött a zászlóaljparancsnok, amikor megbízta ezzel a feladattal. Mert Andrej látta, hogy gyötrődött. Ezekben az órákban túlságosan sokat foglalkoztatta a gondolatait az a lehetőség, hogy talán sikerül harc nélkül elszakadni az ellenségtől. Elfáradt volna? Nem bízik magában? Nem biztos benne, hogy helytáll? A század fog még eleget harcolni! A század még sokat harcol!

„Nem öröm katonának lenni – gondolta. – Az ember teste nem arra teremtődött, hogy golyók lyuggassák. Kell ezt bizonyítgatni? Minden attól függ, miért lettünk katonák. Mi azt akarjuk, amit okvetlenül akarni kell: elűzni földünkről azokat, akik nem itt születtek, nem itt nőttek fel, és mégis azért jöttek, hogy kormányozzák földünket és kormányozzanak bennünket. Mi lehet igazságosabb ennél a szándékunknál, még ha mind egy szálig elpusztítjuk is őket?"

Ismét az ellenség rohamának különböző változatait kezdte latolgatni. Nem jutott eszébe semmi új. Abban maradt, hogy az ellenség a fő csapást várhatóan az első szakaszra méri, amely harckocsitámadás szempontjából a század legveszélyesebb pontja. Történhet persze másként is, minden előfordulhat. Egyelőre azonban – Rjabov. Andrej mindent, amit csak tudott, átadott Rjabovnak. Neki géppuskája is több van, mint Vanónak és Vologya Jakovlevnek, a katonája is több. Nem sokkal, de több.

Andrej különösen Rjabovot sajnálta. Nem azért, mert régebben ismerte, mint a többi szakaszparancsnokot és katonát, nem fűzte össze őket semmi különös. Nem, Rjabov szakaszvezető, aki civilben traktoros egy kolhozban, nemrég került a századhoz. Andrej tudta, hogy Rjabovnak három kicsi gyereke van, három kislány, akik beteg feleségére

maradtak. Legalább ő, Rjabov maradna életben, ha ezen az éjszakán egyáltalán életben marad valaki.

Andrej odaért a fedezékhez.

– Rjabovot.

Kirjuskin megtekerte a telefon karját.

– Én vagyok – Rjabov szaggatott hangja betöltötte az egész fedezéket. Mintha itt állt volna. „Micsoda membrán! Nem is kell a kagylót a fülemhez tartanom" – hümmögött Andrej.

– Mi újság? – kérdezte erőltetett nyugalommal. – Minden rendben van? Tarts ki, minden sikerülni fog. No lám, te is úgy gondolod. Akkor csakugyan sikerül. – Azt hallotta, hogy röviden felnevetett.

Lehet, hogy csakugyan minden sikerül.

„Aligha. Aligha – csóválta szomorúan a fejét. – Sőt nem, egészen biztosan nem. – Andrej azt hallotta, hogy nagyot sóhajtott. – Nem szabad tovább ezen rágódni. Csak azon kell töprengeni, hogyan tartsuk minél tovább az ellenséget ezen a parton, és robbantsuk fel idejében a hidat. Nem szabad belehajszolnom magamat a félelembe. A félelem nem hatálytalanítja a parancsot. A parancs akkor is érvényes, ha teljesíthetetlennek látszik. A háborúban a parancs azt feltételezi, hogy minden végrehajtható. – Ő már tudja ezt, mint ahogy sok minden egyebet is tud. – Persze, hogy végrehajtható, ha egyszer a parancsba belekalkulálták az esetleges halálodat is. Ha a szükség úgy kívánja. A háborúban mindig számítani kell arra, hogy szükség van a halálodra. És ez ellen nincs mit tenni. De most már ne a halálra gondolj. A parancsra gondolj. Meg arra, hogy a parancsot teljesítve hogyan jutsz át a túlsó partra. Hogy hagyod faképnél az ellenséget. Csak hadd álldogáljon a felrobbantott hídnál . . ."

Rendben van!

Andrej összeköttetésbe lépett a második szakasszal, Vanóval.

– Mi újság nálad?

– Minden rendben – felelte elég jókedvűen Vano. – Verjük a kártyát, durákozunk.

„Ebben benne van az egész Vano" – gondolta Andrej mosolyogva. És ő is tréfára fordította a szót:

– Rossz parancsnok vagy, Vano elvtárs. Lám, Hitler milyen parancsnok, pedig ő csak őrvezető, te meg szakaszvezető vagy . . .

– Beletanulok még, hadnagy elvtárs. A háború nem ér véget holnap. Hitler nem viszi többre az őrvezetőségnél, én meg Berlinnél talán

már hadnagy leszek, két „kockás". De az is lehet, hogy „talpfát" is kapok . . .

– A „kockákat" meg a „talpfát" ki kell érdemelni, Vano. Tettekkel. Hát ma mutasd meg, mit tudsz. Így hát durákozol? . . . „Mi mást mondhatok neki ezekben a percekben, amikor az idegek pattanásig feszültek?" – mentegetőzött saját maga előtt Andrej. – Na jól van.

– Minden a legteljesebb rendben lesz, hadnagy elvtárs – mondta gondtalan magabiztossággal Vano.

Andrej letette a kagylót.

Vano, ez az alacsony, nagy csontú, húsos arcú, égő szemű, hajlott orrú grúz, akinek kackiás kis bajusza van, mintha nem tudta volna, mit jelent az a szó, hogy veszély. Semmiben nem látott kockázatot, ezért úgy vállalta, ahogy a gyerekek elkövetik a csínyeket. Előfordult, hogy hányaveti bátorsága pusztulással fenyegette, anélkül, hogy ő ezt felfogta volna, de mindig sikerült kivágnia magát a legbonyolultabb helyzetekből is. És felfoghatatlan, hogy alakult úgy, hogy Vano egyetlenegyszer sem került kórházba. „Burokban születtem. Az én nemzetségemben mindenki burokban született . . ." – vastag ajka hamiskás mosolyra húzódott. „Légy egy kicsit óvatosabb, Vano – intette Andrej és Szemjon. – A bátorság okos dolog, nem pedig . . . Kell a kockázat, de a számítás jobb, megbízhatóbb. Azt tanuld meg . . ." Vano csak mosolygott, tudta, hogy a századparancsnok és a politikai tiszt így fejezi ki neki elismerését. „Nem tudok óvatosabb lenni, értik? A kaukázusi ember heves vérű . . ." Vano húszéves volt, de már sok helyen dolgozott. Úgy-ahogy elvégezte az iskolát, megtanult gépkocsit vezetni, de ez a munka nem tetszett neki, otthagyta; elszegődött egy bortermelő állami gazdaságba, de kirúgták, mert túlságosan megkedvelte a bort; idegenvezető lett egy utazási irodánál, kíváncsi turistákat vezetett a Fekete-tenger partvidékén, a hegyekbe, de innen is elég hamar kiadták az útját, mert túlságosan nyíltan és hevesen juttatta kifejezésre, hogy nem közömbös a csinos turistanők iránt. Elhelyezkedett még valahol, de mindenünnen elbocsátották, kipenderítették . . . Vano maga mesélt erről a pechsorozatáról, de nem azért, hogy sajnálják, csupán azt akarta, hogy hallgatói vele együtt csodálkozzanak azon, milyen sok igazságtalanság van a földön. Amikor behívták katonai szolgálatra, kiderült, hogy Vano remek lövész, senki nem lőtt nála pontosabban. Nem volt erős oldala az engedelmesség, ami nélkül nincs katona, s amit ezzel a gránitkemény szóval jelölnek – fegyelem, ezért amikor

kitört a háború, történtek vele megengedhetetlen dolgok. Előfordult, hogy egy foglyul ejtett SS-katonát nem kísért el oda, ahova küldték, útközben agyonlőtte: „Bocsánat, de nem tudok magamon uralkodni. Képtelen vagyok elviselni, hogy fasiszták járnak hazám földjén. A szívem szakad meg, érted? Ha parancsot kapok rá, egyedül támadok rá magára Hitlerre... Érted?... Nem vagyok képes türtőztetni magam, ha eleven fasisztát látok... Hát így adódott. Bocsánat..." Máskor belopózott az ellenség táborhelyére, és benzines kannában bort hozott, és a bor undorítóan benzin ízű volt – amolyan „motor-bor", mesélte mosolyogva Vano. Egy alkalommal kiment az útra, várta a tábori konyhát, s mivel nem jött idejében, erőszakkal a saját szakaszához térített el egy konyhát, amely a szomszédos alegységhez tartott. „Mi vagy te? Útonálló? Bandita?" – szidta dühösen Andrej. Vano értetlenül bámult a századparancsnokra. „Vöröskatona vagyok, hadnagy elvtárs!" Hát ilyen ez a Vano. Talán nem is baj, hogy ilyen. Hányszor kért róla véleményt az ezred politikai osztálya, az ügyészség nyomozója, a különleges osztály. Amikor kidőlt a sorból a tizenkettedik szakaszparancsnok, ideiglenesen Vanót voltak kénytelenek kinevezni tizenharmadiknak. Bár a személyi lapja igazán nem a legjobb, mosolyodott el Andrej, emlékezve arra a beszélgetésre, amelyet Piszarev törzsőrmesterrel, az egyik tudományos kutatóintézet volt személyzeti osztályvezetőjével folytatott. Igaz, ami igaz, egyetlen komoly személyzeti osztály sem vállalná egy ilyen ember felvételének a kockázatát. A háborúba mindenkit felvesznek. Vanót is a rossz káderlapjával. Még szakaszparancsnoknak is kinevezték: ideiglenesen ugyan, de szakaszparancsnok, és Andrej egyáltalán nem bánta, hogy kinevezték. Vanónál most – ő maga mondta – minden rendben van, kártyáznak... „Jól van, Vano, ne haragudj, ha kettőnk között nem minden ment simán – gondolta szomorúan Andrej. – Hisz tudod, háború van..."

A lövedékhüvely összelapított szájján kinyúló kanócon kakastaréjhoz hasonló fogazott láng táncolt, és a gyér fény rávetült a földön még mindig mozdulatlanul alvó három felderítőre.

Andrej ránézett Kapitonov fakó, laposnak látszó arcára, a feje búbjára csúszott sapka alól kibukó hajtincsre. Most Kapitonov sorsán gondolkozott. Kapitonov kórházból került a századba. Sebesüléséről nem beszélt, nem akart beszélni. Mégis megtudták, hogyan történt. „Nyelvet" fogott, összekötözte és a földön húzta maga után; a német valahogy elkapta Kapitonov lábát, ledöntötte, és tőrét a csípőjébe döfte.

Kapitonov valahogy elvonszolta a „nyelvet" a harcfedező biztosításig, és elvesztette az eszméletét. Valaki bevitte a felderítőt és a foglyot a századhoz. Kapitonovot kitüntették a „Bátorságért" éremmel, de nem érkeztek átnyújtani neki. Egészségügyi zászlóaljhoz, majd kórházba került. Amikor a kórházból elbocsátották, ebbe a zászlóaljba, az első századhoz vezényelték.

Ezután Piszarev jutott Andrej eszébe. Megparancsolta neki, hogy pihenjen. A következő egy-két órában, bárhogyan alakul a helyzet, mindenképpen nehéz lesz, nagyon nehéz, erőt kell gyűjteni. A katona számára nagy dolog, ha alhat. Piszarev Andrejtól három lépésnyire, egészen a hasáig felhúzott lábakkal feküdt, eleinte hangosan szuszogott, aztán elcsendesedett, mintha messzire ment volna, alig volt hallható. Piszarev vagy hét évvel idősebb Andrejnál, ő azonban tapasztaltabbnak érezte magát. Meg kell hagyni, hogy megbízható, pontos, de nincs benne semmi katonás. Igaz, maga Andrej sem vérbeli katona, hiszen csak egy félbemaradt történelemtanár. De az utóbbi hónapok frontharcossá érlelték, néha már úgy érezte, hogy egész életében egyebet sem tett, mint harcolt, az egész élete támadásból, ellentámadásból, lövészárkokból, bombázásokból, átkelésekből állt... Piszarev meg, nos, Piszarev... Nem tudta volna megmondani, milyen is ez a Piszarev. „Hadd aludjon... Hadd aludjon..."

Ekkor eszébe jutott Szemjon és Vologya Jakovlev, akire a híd felrobbantását bízta, meg Rjabov, Valerik és a zászlóaljparancsnok. Igen, a zászlóaljparancsnok. Andrej most is a vállán érezte súlyos, megnyugtató kezét. Szasáról megfeledkezett, Marijáról is. Csak Danyilára emlékezett. Tudta, hogy Ljahovval a géppuska mellett van.

Andrej a sarokba pillantott, és csak most vette észre Szasát és Mariját. Úgy érezte, haragosan, sőt dühösen pillant rájuk.

Marija a sarokban ült Szasával, lábát maga alá húzta, a hátát Szasa kenyérzsákjának vetette. Szasa szokása szerint hallgatott, és Marija nem tudta, elégedett-e vagy bosszús, hogy a veszélyes kalandozások után ennek a hadnagynak a parancsnoksága alá kerültek. A fedezékben csönd van, a lámpa fénye olyan halvány, hogy nem képes legyűrni a félhomályt, s ettől elálmosodik az ember. Marija látta, ahogy Andrej cigarettát vesz elő, kicsit megnyomkodja, odahajol a lánghoz, rágyújt. Miközben Andrej rágyújtott, Marija a szemét figyelte: kék lehet, szürke vagy milyen? „Fáradt és kemény nézésű szempár."

– Alusztok, nem? – kérdezte a hadnagy tőle és Szasától. – Alud-

jatok csak... Amíg lehet. – A hangja valahogy kopott, közönyös, egy csöppnyi igazi érdeklődés nem érződik benne. – Vagy már kialudtátok magatokat? Igen?...

– Nem, még nem aludtuk ki magunkat – felelte Marija kicsit kihívón. A fáradtság, a helyzete bizonytalansága, az a kellemetlen érzés, amelyet ez a hadnagy az első perctől fogva keltett benne, összevegyült, és ebben a dühös kifakadásban szakadt ki belőle. – Nem, még nem volt rá elég időnk.

– Lehet, hogy nem is lesz. – Még mindig az a közönyös hang.

– Ide hallgasson, hadnagy. – Marijának hirtelen eszébe jutott, hogyan zabolázta meg az iskolában a nagyképűsködő fiúkat. Sohasem tűrte, hogy vele szemben nagyképűsködjenek. – Ide hallgasson, hadnagy...

– Hallgatom.

Marija szava elakadt.

– Nos? – biztatta Andrej, aki megérezte a lány tétovázását.

Marija összeszedte a bátorságát.

– Tudja, maga olyan... olyan rideg ember, hadnagy. – Tűzbe jött. – Olyan száraz...

Andrej a hátán összekulcsolt kézzel, pöfékelve járt fel-alá a fedezékben.

– Hogy mondtad? Rideg? – Elmosolyodott, ma először. A mosoly nagyon kurtára sikeredett. Marija nem vette észre. Andrej rámeredt a lányra. Szasát a tekintete elválasztotta tőle és valahova messzire vitte. Ő csak Mariját nézte. – Tudod... Meleg a helyzet, és ilyenkor hideg fej kell, vagyis nyugodtság. Ilyenkor nincs idő nyájaskodásra.

– Ki gondol nyájaskodásra! – Marija nem tudta türtőztetni magát. – Most, amikor vissza kell vonulni... – A szívébe nyilallt a hátrahagyott Kijev, Polina Iljinyicsna, Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics, Lena... – Amikor futni kell...

– Micsoda? – kapta fel a fejét Andrej. – Micsoda?... Talán te páholtad a németeket, és én ebben akadályoztalak? Így gondolod? Vagy nem hagytalak futni?...

– Én nem futottam, én eljöttem.

– Vagy úgy...

– Azt akarja mondani, hogy a kettő között nincs különbség? Van – mondta hangsúlyozottan élesen. – Van! Azért voltam kénytelen eljönni, mert maguk... – Nem fejezte be, de Andrej jól tudta, mire gondol.

– Üres fecsegés! – hűtötte le. És ráripakodott: – Maga fecseg. Hagyja is abba!

– Ne parancsolgasson. Nem vagyok a beosztottja – méltatlankodott a makacs természetű lány.

– Maga az én századomnál van, és a parancsaim magára nézve kötelezők. Értette?

Marija összehúzta magát. „Meghibbantam! Elkerget! Elkerget! Danyila meg nincs itt. Elvesztem! Minek jártatom a számat... Buta liba! Igaza volt Lenának, gyerek vagyok még..." Egyszeriben védtelennek, sajnálni valónak érezte magát. Nem, soha nem nő be a feje lágya.

Andrej észrevette, hogy remeg a szája. „Mindjárt sírva fakad..." Megenyhült.

– Ha úgy érzed, hogy már-már kicsordul a könnyed, köhints egyet-kettőt. És száraz marad a szemed. Ez biztos, magam is kipróbáltam... Azért próbálj meg aludni, kislány. Te is – biccentett Szasa felé.

Marija úgy találta, hogy ez már egészen más ember hangja volt, kereste is a tekintetével ezt a másik embert. De csak a lehorgasztott fejű, szomorú századparancsnok állt előtte; szájában kialudt cigaretta.

Andrej az órájára nézett. „Áll az idő..." Megint kiment a fedezékből.

El kell terelnie a figyelmét! Valami kellemesre kell gondolnia. Ez megnyugtatja. Ha csak rövid időre is, de megnyugszik.

Ám hiába, nem ment ki a fejéből a németek biztosra várható támadása, a híd, az átkelés a folyón meg a többi. Mindez úgy elárasztotta, mint a medréből kilépő víz, és nem tudott ellene tenni.

Gondolatban újra végigjárta a szakaszokat, megállt a páncéltörő mellett, járt a géppuskásoknál. Úgy tetszik, minden a helyén van, mindent számításba vett, mindenre tekintettel volt. Na persze a háborúban lehetetlen mindent számításba venni – tért vissza a nyugtalansága –, hiszen az ember nem veheti szemügyre az ellenség térképét, nem járhatja be az állásait... Történhetnek előre nem látható dolgok is. Jól van. Mindegy. Várni kell. Megkapták a parancsot, és kész.

Egy fa alatt állt, maga elé nézett, karja ernyedten csüngött. A réten túlról fenyőerdő száraz illatát hozta a szél. Andrej a leányra gondolt, aki most került a századhoz. Kesernyés mosolyra húzta a száját: szegény feje nem is sejti, hogy halálraítéltek közé jött. Valamilyen ürügygyel elküldhetné a mögöttes területre, a két férfit természetesen meg-

tartaná, mert rájuk nagy szüksége van: akárhogy is, mégiscsak harcosok. De hol az a mögöttes terület? Senki sem tudja. Hova menne ez a leány? Kit-mit keresne? Itt meg... – Eltűnődött. – Itt még szerencséje is lehet. Ha sikerül átkelni a túlsó partra. „Hátha valóban sikerül? Nincs értelme találgatni. Teljesen fölösleges. Ha az ember tudja, mi történik vele egy óra múlva, tíz perc múlva, hozzászokik a gondolathoz, és mindent más színben lát." Mindegy. Inkább a lányra gondol. Kényszerítette magát, hogy a lányra gondoljon. De hogyan, hiszen jóformán meg sem nézte? „Maga olyan rideg ember... Száraz..." Hej, kislány, kislány. Megint az órájára pillantott.

Felnézett az égre, amely teljes feketeségében összeolvadt a földdel. Nem keresett semmit ott fenn, az égen; járt fel-alá a lövészárok mentén, néhány lépés előre, néhány lépés vissza; megigazította a sisakot a szíján, a távcsövet a mellétől az oldalára húzta... Legalább valamit csináljon! Ha az ember csinál valamit, érzi az idő eleven mozgását. És ő azt akarta, hogy az idő, a nyugodt, lövések nélküli idő menjen, haladjon.

Nem tudta, mihez kezdjen, és megint elindult a géppuskásszakaszhoz, amelyet a zászlóaljparancsnok küldött, s amely hét emberből állt.

Tett egy lépést, és beleütközött Valerikba. Észre sem vette, hogy a fiú állandóan körülötte jár, követi a lövészárokba, a páncéltörő katonához, a harcfedező biztosításhoz, a fedezékbe, a telefonhoz...

– Mit keresel itt? – kérdezte szelíden.

– Hát hol legyek? Elvégre a küldönce vagyok, hadnagy elvtárs. Maga pedig állandóan elzavar maga mellől.

– Hagyjuk ezt – mondta most már szigorúan Andrej.

– Mintha le akarna váltani – folytatta Valerik panaszosan és sértődötten.

– Nem akarlak leváltani, de menj a fedezékbe. – Andrej önkéntelenül elmosolyodott, és ez a hangján is érződött. – Nem történik semmi bajom. Majd szólítalak, ha szükség lesz rád. Irány a fedezék.

– Nem megyek – mondta még mindig panaszosan, de határozottan Valerik.

– Mondd csak, végtére is melyikünk a parancsnok, te vagy én?

– Jókat tud kérdezni.

Andrej befordult az összekötő árokba. Eszébe jutott az útkanyarban levő két egység. Vologya Jakovlev a híd előtt, eszébe jutottak a partnál az autóbelsők, a csónakok... Volt min gondolkoznia.

2

Vontatók lövegeket húztak át a hídon, azután átrobogott rajta egy teherautó híradósokkal, egy másik teherautó, szintén híradósokkal, ők mondták Vologya Jakovlevnek, hogy mögöttük jön egy teherautó aknavetősökkel. „Meleg a helyzet. Repítsétek levegőbe a hidat, és magatok is szedjétek a sátorfátokat." Ezt is a híradósok mondták. Ha a telefonokat leszerelték, latolgatta Vologya Jakovlev, akkor már nem sokáig kell várni, hamarosan az utóvéd is átmegy a túlsó partra.

Jól mondták a híradósok: néhány perc múlva áthaladtak a hídon az aknavetősök. Átvonult valamilyen alegység, a katonák szaporán szedték a lábukat, mintha attól tartottak volna, hogy nem érnek át a hídon. Rekedt köhögés, náthás, fáradt hangok egyvelege kísérte őket.

– Mi újság, fiúk? – érdeklődött Vologya Jakovlev.

– Szaladj oda, majd megtudod – felelte egy komor, ingerült hang. De amikor közelebb ért, már nyugodtabban tette hozzá: – Szorongat, nincs menekvés . . .

Ezután befestett fényszórók fürge fényei bukkantak elő a kanyar mögül. A kocsi, akárcsak korábban a vontatók a lövegekkel, a teherautók a híradósokkal, a másik teherautó az aknavetősökkel, változatlan sebességgel felszaladt a hídra, és nyomban beleveszett a sötétségbe.

Onnan pedig, ahol kanyarodott az út, lövöldözés hallatszott. Géppisztolytűz. Válaszul kattogni kezdett egy géppuska, puskalövések dörrentek.

– Ott valami bökkenő van – kapta fel a fejét Szemjon. – Vologya, ugorj csak, nézd meg. Valami határozottan nincs rendjén.

Vologya Jakovlev felkapta a puskáját, némán berohant az út menti bokrok közé, aztán futott a kanyarhoz.

Szemjon besietett a fedezékbe, hívta a századparancsnokot.

– Mi újság nálad, Andrej? Igen, értem. Nálunk? A fene tudja. Azt hiszem, semmi különös. Az imént az úton támadt valami mozgás. – Szünet. – Az ördög tudja! Vologya elfutott oda. – Szünet. – Nem, nincs összeköttetés a szomszéddal. Szomszéd sincs. – Szünet. – Az ördög tudja, megpucolt. – Szünet. – Értem, értem, az egységek már beásták magukat a kanyarnál. Már. Értem, értem. Te meg szükség esetén fedezd a jobb szárnyunkat.

Az országúton abbamaradt a lövöldözés.

Vologya Jakovlev visszatért.

– Egy géppuskás század beleütközött az ellenséges felderítőkbe – mondta. – Három teherautó géppuskásokkal. Az egyiket szitává lőtték, be kellett fordítani az árokba. – Kis ideig hallgatott. – Mit mondott a századparancsnok?

– Mit mondott, mit mondott... – vonta fel a vállát Szemjon. – Semmit. A megadott ideig tartani kell az átkelőhelyet, ezt mondta. Hiszen láthatod, hogy még nem minden egység kelt át.

Újabb két teherautó robogott fel a hídra. Bizonyára az a kettő, a géppuskásokkal.

– Látod, egyre újabb kocsik jönnek – mondta Szemjon. A hangja türelmetlen volt, szerette volna, ha már vége lenne ennek az egésznek. – Az isten se érti, vonulnak, vonulnak visszafelé, de mintha még egy egész hadsereg volna ott a városban.

Vologya Jakovlev nem felelt.

Hallatszott, hogy odalent a víz csapkodja a karókhoz kötött csónakok oldalát. Vologya Jakovlev azokra a katonákra gondolt, akik idehozták a csónakokat. Akárhogy nézzük is, ez is erősítés. Hirtelen belehasított a kérdés: ki fogja elsüllyeszteni ezeket a csónakokat, ha nem lesz, aki átkeljen a túlsó partra? Utóvégre nem a németeknek hozták ide őket.

A gondolatai itt megszakadtak, mert az országúton újra szapora, tartós lövöldözés kezdődött. „Ez már nem a felderítés..." – ébredt rá Vologya Jakovlev.

– Várj csak! – Szemjon, látva, hogy Vologya Jakovlev rohanni akar oda, ahol lőnek, megragadta a könyökénél fogva. – Maradj itt az egységgel, a hídnál. Neked kell felrobbantanod. – A derékszíjára csatolt egy kézigránátot. – Add ide a páncéltörő gránátot is, a tartalékot.

És géppisztolyát a kezében tartva megiramodott.

3

A fák között eldördültek az ágyúk.

Mintha vihar kerekedett volna. És egyszerre minden összetört.

– Piszarev! – kiáltott Andrej teli torokból.

Recsegve-ropogva vágódott a föld méhébe a feldühödött vas, és a megbolygatott föld zúgott, rengett.

– Piszarev!

– Igen!

Andrej hallgatott.

– Igen... – ismételte várakozón Piszarev, és az ujjaival az orrnyergéhez nyomta a csíptetőjét; ez nála az izgatottság jele volt. A robbanások fényénél látszottak a törzsőrmesteri háromszögek, mintha apró fények hullottak volna az ingzubbonya hajtókájára.

Andrej maga sem tudta, miért szólította Piszarevet. Talán önmagát akarta megnyugtatni, hogy Piszarev mellette van, talán a hangját próbálta, mert valami összeszorította a torkát, nem kapott levegőt, és az első, ami eszébe jutott, Piszarev neve volt.

Miért, miért nem, Andrejt váratlanul érte a lövöldözés. A zászlóaljparancsnokkal folytatott beszélgetés óta egész nap, egész este, egész éjszaka várta, hogy megszólalnak az ellenség ágyúi, de amikor megszólaltak, zavarba esett. Egész bensője megdermedt. Ráeszmélt, hogy a németek elkezdték a támadás tüzérségi előkészítését.

Mindez megtörtént már tegnap hajnalban is. Csakhogy tegnap hajnalban a század mögött, a bal parton még ott állt az üteg, ott volt a zászlóaljparancsnok, s Andrej bármely pillanatban hallhatta a hangját, parancsot kaphatott tőle, s ott volt még két század, az egész zászlóalj. Most viszont egyedül van...

Szertefoszlott az a titkos remény, hogy sikerül harc nélkül elszakadni az ellenségtől. Ezzel a pillanattal megkezdődött életének fő szakasza, de nem lesz hosszú, ezt jól tudta.

A németek az erdőből lőttek; Andrej a torkolattüzekből megállapította, hogy a lövegek a dombtól jóval jobbra vannak felállítva.

Fürkészte maga előtt a sötétséget, próbált valamit kivenni, de csak a fák közül kiszakadó és a közelben becsapódó dübörgő tüzet látta. A tüdeje megtelt füstös, égett szagú levegővel.

Még egyet dördült. A lövedék távolabb robbant fel.

Andrej azután azt látta, hogy megremeg a levegő, és nyomban valószínűtlenül fehér, kékes árnyalatú fény árasztja el az eget és a földet. Úgy tetszett, hogy az éjszakába egy percre vagy fél percre berobbant a reggel. A rakéta fénye visszaadta a földnek a fákat, a bokrokat, a füvet, a távolságot, a levegő kékségét, de valami hideg, élettelen volt ebben az egészben. „A part fölött libeg – emelte fel a fejét Andrej. – A német a dombról az egész terepet áttekinti, láthatja a rétet egészen a vízig." És noha nem volt semmi összefüggésben a történtekkel, hirtelen arra gondolt, hogy ez péntekről szombatra virradó éjszaka.

Tulajdonképpen már szombat van, 1 óra 54 perc, olvasta le a számlapról. Szeptember 20., szombat. „Egy óra ötvennégy perc . . . – mondta tétován, mintha ez lehetetlen volna. – Még harminchat perc kellett volna, s akkor felrobbantottam volna a hidat, és – irány a túlsó part. Ott meg elindultam volna északnak, az erdőbe, a száznyolcvanhármas magaslathoz."

A rakéta lehullóban volt, a sötétség szorosan követte, és újra mindent beborított.

A lövegek szüntelenül dörögtek.

A lövedékek sivítva szálltak el a lövészárok fölött, mögötte robbantak.

Andrejt körülfogta a dübörgő éjszaka.

A sátorlap lecsúszott a válláról, megkeményedett széle a csizmaszárát verdeste. Andrej a mellvéd száraz, hideg homokjához szorította kipirult arcát. Majd mintha eszébe jutott volna valami, felemelte a fejét.

– A bal partot vereti – mondta végül, noha tudta, hogy Piszarev ezt maga is látja és hallja. – Azt hiszi, még ott a tarackos üteg.

– Azt vereti – mondta Piszarev, de ő is csak azért, hogy mondjon valamit. Nem állhatott szótlanul. A tüzérségi tűz különösen ijesztő éjszaka, amikor mindent beborít a sötétség.

– A németek tehát nem tudják, hogy az üteg még alkonyatkor elvonult, és a hűlt helyét lövi – mondta Andrej halkan, mintha attól tartana, hogy az ellenség meghallja, és áthelyezi a tüzet.

Közöttük és a bal part között, a bal parti füzes között, a füzesben kiépített lövegállások között, ahol tegnap estig a tarackok álltak, vagy kilencszáz méter mozdulatlan sötétség volt. Nappal egészen közelinek látszott, az ember szinte hallani vélte a tüzérek szitkozódását.

– Hadd lőjék! Hadd lőjék! – mondta Andrej most már hangosan. És csodálkozva tapasztalta, hogy mulat a németeken, akik az üres lövegállásokat lövik.

A németek pedig folytatták a tüzelést.

„Vajon hova helyezi át a tüzet? – gyötörte Andrejt a kétség. – Rjabovra? Vanóra? Vagy talán Vologya Jakovlevra? Hova? És áthelyezi-e egyáltalán vagy sem – ötlött az agyába. – Az ördög tud eligazodni az ellenségen. Mást színlel, és megint mást csinál. Ez persze így van rendjén. De mégis hova?"

A robbanásokat figyelve megállapította, hogy a lövedékek meglehetősen messze csapódnak be.

– A harmadik század vonalát kezdte veretni, vagy még északabbra. A harmadik század biztosan csuklik... – Andrej egy pillanatra elképzelte a harmadik századot, amint útban van a száznyolcvanhármas magaslat felé.

A németek a kihalt térséget, az elhagyott fedezékeket, lövészárkokat, futóárkokat lőtték, amelyek már nem kötöttek össze senkit senkivel.

„Az ellenség ezek szerint teljesen tájékozatlan – csodálkozott Andrej. – Pedig felderítés nélkül is nyilvánvaló, hogy visszavonulunk. Felderítés nélkül is könnyű észrevenni, hogy szakadatlanul áramlanak a gépkocsik a hídra. A németek nem látnák tisztán a helyzetet?..."

A robbanások döreje veszedelmesen közeledett, már az ő századának vonala felé hömpölygött. A lövedékek a második szakasz, majd az első szakasz területén robbantak.

– Na, mi kerültünk sorra – mondta lehangoltan Andrej; a közelben robbant egy lövedék. Olyan közel, hogy belenyilallt a szívébe, mintha a lövedék egyenesen a közepébe vágódott volna.

Andrej fél fordulatot tett Piszarev felé: baj van!

Piszarev szétvetett lábbal állt, nehogy a légnyomás feldöntse, kezét a mellén keresztbe fektetett puskán tartotta. Ő is aggodalommal figyelte az ágyúzást.

– Pontosan. Mi kerültünk sorra – préselte ki magából Piszarev.

Az ellenség láthatóan nem célra lőtt, hanem találomra. Akkor is félelmetes, hiszen a vaktában kilőtt lövedékek ugyanolyan erővel gyilkolnak.

Félelmetesen erősödött a sivítás, és Andrej görcsös ujjaival megmarkolta Piszarev vállát, lehúzta a lövészárok fenekére: hajoljunk le, mert még elviszi a fejünket... Dörrenés! Forró levegőhullám árasztotta el a lövészárkot.

Dörrenés. Ezúttal a lövészárok mögött.

Dörrenés. Megint mögöttük, egészen közel. Andrej behúzta a fejét, mintha valami függött volna felette. Göröngyök csapódtak szaporán, tompán a sisakjának, a füle zúgni kezdett, az is tompán, sokáig zúgott.

Körülötte minden morajlott, összekeveredett, úgy rémlett, egyszerre, ugyanabban a szempillantásban hallja a kilövést és a becsapódást, homoksugarak szöktek a magasba, forró cseppjeik az emberek arcába, szemébe szóródtak.

„Pokol..." – Andrej merev ujjaival törölgette a szemét. Újabb

becsapódás! Közvetlenül a mellvéd előtt. Súlyos földkupacok hullottak Andrejre. Erőlködve próbált kiegyenesedni, de nem tudott.

– Piszarev...

Piszarev rögtön rájött, hogy történt valami.

Gyors mozdulatokkal kiszabadította a betemetett Andrejt.

Andrej felhajtotta az ingzubbonya ujját, hogy állandóan lássa a világító óramutatókat. Még harminchat percig kellene kitartani... Harminchat percig... Most már két perccel kevesebb... És mégis hosszú idő, végtelenül hosszú a harmincnégy perc.

„Ki kell tartanod, öreg fiú..." – Andrej maga előtt látta a zászlóaljparancsnokot. Ott, a zászlóaljparancsnoki fedezék mellett, a déli, szinte álmos csöndben, a második vonalban, amikor a zászlóaljparancsnok ezeket a szavakat mondta, és Andrej kész volt mindent megtenni, amit ez a teljesen kimerült, az álmatlanságtól vörös szemű ember kért, nem járt a sarkában a halál. És más dolog akkor készen állni a halálra, amikor semmi sem fenyegeti az embert, és megint más, amikor szemtől szemben áll a halállal, amely tüzes vassal szaggatja a földet, sziszegő szilánkokkal veszi célba az emberek mellét.

Remegés fogta el.

De megemberelte magát. „Helytállok!" Andrej most sokkal biztosabb volt ebben, mint néhány órával korábban, amikor a zászlóaljparancsnok rábízta a feladatot. „Hogy is mondta a zászlóaljparancsnok? – idézte fel az emlékezetében. – Azt mondta, számolj negyvenig. – Andrej mosolyogva csóválta a fejét: – Negyvenig? Az nagyon sok idő..." És felsóhajtott.

Mintha Kirjuskin szólította volna. Igen, ő. Átadta Andrejnek a telefonkagylót.

– Te vagy az? – hallotta Andrej a saját megbicsakló hangját. – Mi újság nálad, Rjabov? Az ördögbe is, semmit nem hallok. – Megpróbálta túlkiabálni a dübörgést. Rázkódtak a fedezék födémei. Na végre, megint itt van Rjabov. – Azt kérdem, mi újság nálad. Hallom, hogy csépel. A szomszédodat is csépeli. Engem is. Te is hallhatod. Micsoda? Megint odasózott? Nem hallom. Nem hallak! A saját hangomat se hallom. – A másik fülére tapasztotta a kezét. A közelben akkorát dörrent, olyan erővel, hogy valahol a föld legmélyén verhetett visszhangot. – Várj, amíg elcsendesedik. Na most. „Lámpákat" aggat? Látom. Csak nehogy felfedjék a tüzelőállásokat. Micsoda? Aknavetőket is bevetett? Várj, megint a közelben robbannak a lövedékek. Micsoda?

A harcosok fele harcképtelenné vált? Sikerült összeszámolnod – csakugyan a fele? Ne ess pánikba. Még nem tudjuk, mit akar az ellenség, azért borzasztó. Ha kiderül, mit forral, teszünk ellene. Nem lesz időnk félni, érted? Figyeld, mi történik . . . Helyes, ez a beszéd.

Andrej gyorsan kiment a fedezékből. Az ujjai remegtek. Biztosan attól, hogy nagyon szorította a kagylót. A fene vinné el, olyan rosszul hallani! Megérezte a sisak súlyát, a két kezével egy kicsit megemelte, hogy szabaddá tegye a homlokát.

Fülelt. Az aknák tompán csapódtak az első szakasz védelmi vonalába. „A harcosok fele harcképtelenné vált. – Újra hallotta Rjabov hangját. – Aknavetőket is bevetett. Lehet, hogy nem a fele, de az biztos, hogy súlyosak a veszteségek. Várható volt, hogy megszólalnak az aknavetők." Most már nyilvánvaló, hogy az ellenség az első szakaszra méri a fő csapást. A nyílt mezőn megindulnak majd a harckocsik; a német az aknavetőkkel itt akar minél több embert harcképtelenné tenni. Bizonyára úgy tervezi, hogy megfutamítja Rjabovot, megfordul, és hátulról a balszárnyon felmorzsolja Vanót, a jobbszárnyon pedig kijut az átkelőhelyhez.

A zászlóaljparancsnok is ezt a húzást feltételezte, amikor kiadta Andrejnek a feladatot. De akkor ez egy volt a sok feltevés közül. Most viszont az ellenség felfedi a szándékát. Vagy ezzel csak meg akarja téveszteni? Aligha. Mindenesetre logikus a németeknek ez az elhatározása. A zászlóaljparancsnoknak épp ezért jutott eszébe. Meg neki, Andrejnek is.

És már látta: harckocsik vonulnak Rjabov felé, a gyalogság szorongatja Vanót, a században pedig olyan kevés az ember! Mit tegyen? Most, ebben a percben. Csak percei, de inkább másodpercei vannak, hogy helyes döntést hozzon, amely a menekvést jelenti, mert ellenkező esetben kész, mindennek vége, elpusztulnak.

Az aknák továbbra is az első szakasz lövészárkainál robbantak. Azután azt hallotta Andrej, hogy egy akna, azután még egy nem messze robbant fel. Leguggolt. Közvetlenül a lábánál csapódott be egy szilánk. Érezte a szájában összegyűlt nyál sós ízét, és nem tudott levegőt venni. Tenyerével a lövészárok fenekére támaszkodott, hogy felálljon. A tenyere egy forró, csipkés szélű aknaszilánkra tapintott. Andrej megfogta a szilánkot, egy ideig a kezében tartotta, azután kidobta a mellvéd mögé. Végre sikerült lenyelnie a nyálát, és csak most tudott megszólalni:

– Piszarev! Menj az első szakaszhoz! Ott hamarosan nagy lesz a

felfordulás. Ez már biztos. Ha a szakasznak olyan nagyok a veszteségei, ahogyan Rjabov jelentette, akkor tenni kell valamit. De mit? – kérdezte csaknem fejvesztetten. – Vanótól nem vehetek el senkit. Vologya Jakovlev maga is alig tudja tartani magát. Szaladj Rjabovhoz. Tisztázd, mi a helyzet. És maradj ott az átkelésig.

Andrej megölelte Piszarevet, aki érezte a hátán, hogy remeg a századparancsnok keze.

– A viszontlátásra, cimbora, a túlsó parton.

Piszarev talán lassan, de határozott léptekkel elindult az összekötő árokban; egyszer sem nézett vissza. Andrej a tekintetével követte. Piszarev már eltűnt, mintha soha nem is lett volna itt, de Andrej még mindig nézett utána . . .

Elvesztette a gondolatai fonalát. Min is töprengett? Még az sem marad meg az emlékezetében, ami egy perce forgott a fejében. Csak azt tudja, ami most történik: golyók fütyülnek, szilánkok fütyülnek, forró föld repül fel és szóródik vissza a fejére . . .

Balról három akna robbant. Egyszerre, mintha versenyeztek volna, és sikerült volna egyszerre célba érniük. Úgy tetszett, mintha közvetlenül a lövészárok előtt, sőt magában a lövészárokban robbantak volna, olyan kemény léghullám csapott Andrej arcába. Összehúzta magát: „Cudar egy helyzet! Aknákkal akar széttépetni bennünket . . .”

Fél perc, egy perc, másfél – Andrej várta az újabb robbanásokat.

A füst szétoszlott, az éjszakában megint érezhetővé vált az erős fenyőillat. Andrej csak akkor vette észre, hogy minden elcsendesedett. Az egész védelmi vonalon abbamaradt a tűz, sehol egy robbanás. Bizalmatlanul fülelt és meresztette a szemét. Kész, nincs tovább.

Andrej le nem vette a szemét bal csuklójáról – a mutatók fénycsíkjai ott feküdtek az óra számlapján, a sűrű sötétben csak azok látszottak: egy óra ötvenkilenc. „Öt percig csépelt . . .”

4

Rjabov dühösen lecsapta a tábori telefon kagylóját. Kit nyugtatgatott a századparancsnok, önmagát, vagy őt, Rjabovot? Mekkora veszteségek! Mindjárt az első percekben . . .

Az imént jelentették Rjabovnak, hogy aknák árasztották el Juhim-Juhimics raját és a páncéltörőt, amelyet a lövészárkuk elé toltak előre,

arra az esetre, ha a harckocsik frontálisan támadnának. Juhim-Juhimics elesett – közölték –, vele együtt az egész raj, mind a két ember, és elesett a két páncéltörős is. A futár odakúszott Rjabovhoz, és közölte, hogy súlyos sebet kapott Vaszilij Rugyenko géppuskás. És bizonyára még vannak további sérültek és halottak. „Ne ess pánikba!... Ezt nekem mondta a századparancsnok – húzta el a száját. – Menjen a fenébe! Hát lehet tartani a védelmi vonalat, ha a német úgy istenigazából támad?!... Kámpec!" A hátán összefonta a kezét, az ujjai ropogtak. Arra gondolt, hogy a szakaszban harminckét harcos maradt. És harminckét harcosnak kell felfognia az ellenség egész nyomását. Zavart tudata ezen kívül semmit nem fogott fel. „Hát lehet itt kitartani? Kámpec dolóresz!" Megdörzsölte a homlokát, mintha ettől a gondolattól megfájdult volna a feje.

De ki kell tartani. Akár az élete árán is. Akár csak fél óráig is – ameddig bír. Itt, messze a Moszkva környéki Malinki falutól, ahol a felesége maradt a kislányaikkal, az ő házukat, az ő reményeiket védi, a mezőt, amelyet ő szántott fel és vetett be, s amelyről most takarítják be a gabonát. Rosszul védi, de mit tehet, ha egyszer kevés a repülőgép, kevés a harckocsi. A harckocsizókhoz kérte magát, hiszen traktoros, de a gyalogsághoz osztották be. Eleinte dühös volt emiatt, aztán megszokta, sőt elégedett is volt, mert nem egyedül van a harcmezőn, egy egész csatárlánc fut mellette, káromkodik, hurrázik, veti magát a földre, majd felpattanva fut tovább.

„Malinki, Malinki" – egyre csak ez járt a fejében. Lehet, hogy izgatottan fülelt ennek a szónak a csengésére, amely régebben nem okozott ilyen izgalmat, talán elképzelte, milyen lehet most ez a csöndes, egészen zöld és egészen kék falucska. A falu szélén, a tó fölött, amelynek vizén csillámlott a napsugár, erdő sötétlett, az erdő fölött pedig a tiszta, kék ég feszült, olyan kék, amilyet csak festeni lehet. Az erdőtől jobbra és balra vidám rétek, amelyek felett sárga a nyári levegő, magasan az égen pacsirták lebegnek, alig valamivel a fű fölött szitakötők szálldosnak, a szárnyuk áttetsző, mint az üveg. Széna, méz, alma és a kemencéből kivett friss kenyér illata érződik, meg a friss forrásvízé – másmilyen illat nincs is Malinkiban. Most is mintha megcsapta volna ez az illat, szinte még meg is szédült tőle. Malinki maga a jó élet, amelynek nincs szüksége semmire ahhoz, hogy legyen...

Két akna robbant a közelben, majd egy harmadik, egy negyedik. „Hű, de csépel bennünket! Mindőnket eláraszt evvel a tűzzel. Kám-

pec!..." – Rjabov érezte, hogy szaporábban ver a szíve. Nagyot sóhajtott, mintha valami súly nyomná a mellét.

Amíg meg nem indulnak az ellenség harckocsijai és gyalogosai, embereket kell küldeni a páncéltörőhöz, mert az nem sérült meg – ezt közölték –, a géppuskához is, és a fenyők közötti lövészárokba egy másik rajt kell vezényelni Juhim-Juhimics elesett rajának pótlására. Cselekedni kell! Cselekedni kell.

– Antonov!

„Nem, őt hagyjuk – gondolta meg magát Rjabov. – Meginoghat."

– Antonov vissza! Poljancev!

– Jelen!

– Fuss a rajoddal az elülső lövészgödrökhöz. Juhim-Juhimics helyébe állsz. A fegyvert hagyd itt. Ott találsz egy „kátrányfőzőt" meg két puskát. Éppen annyit, amennyi kell. – Poljancev rajából is összesen hárman maradtak. Hé!... – Vigyél magaddal gránátot. Futás!

Rjabov megnyalta a száját. Még mindig száraz volt. Idegesen újra végighúzta a nyelvét a szája szélén.

– Pilipenko!

– Jelen. Mi a baj? – hallatszott egy magabiztos ember hangja.

– Pilipenko, a géppuskához!

– Az bizony éppen nekem való – mondta Pilipenko szelíden és közönyösen. – Hát a dohánnyal mi a helyzet, őrmester elvtárs? – emelkedett fel guggoló helyzetéből Pilipenko. – Dohány nélkül felfordulok ott, szakaszvezető elvtárs, és akkor helyettem is küldhet másvalakit. – A modora azt sejtette, hogy ő minden helyzetben mókázik. – Hát akkor hogy is van a füstölnivalóval?

Valaki hümmögött, más valaki halkan nevetett. „Jól van, jól. Köszönöm, Harrik Pilipenko. Köszönöm Harry Piel" – gondolta elismerően Rjabov.

Az egészségtől duzzadó, zömök, nyugodt mozgású, komótos járású Harri Pilipenko nem látszott talpraesett fickónak. Ha levette a fejéről a sapkáját vagy a sisakját, sűrű haja magas homlokába hullott. Soha nem csüggedt, mindig csak vidám embert látott maga körül, csupa vidám ember vette körül, és el sem tudta képzelni, hogy ez másként is lehet. Mindenkivel szemben gunyorosan fölényes volt, a szakaszparancsnokkal szemben is, semmit sem vett komolyan. „Vigyázz – figyelmeztették –, légy óvatosabb a szakaszparancsnokkal. Ne tévesszen meg, hogy engedékenynek látszik..." – „Na és mit tehet velem? –

hősködött Pilipenko. – Én se vagyok málészájú. Mit tehet velem? Mi? Az első vonalnál előbbre nem küldhet. Én meg így is, úgy is az első vonalban vagyok . . .” A szakaszban azt beszélték, hogy Harrik apjának, az ogyesszai dokkmunkásnak fiatal korában kedvence volt az akkori híres filmszínész, Harry Piel. És amikor Pilipenko dokkmunkás elsőszülött fia világra jött, a Harri nevet adta neki. Az udvarban a Moldavankán, azután az iskolában, majd a hadseregben egyszerűen csak Harry Pielnek nevezték Pilipenkót. Ő meg nagyon igyekezett, hogy hasonlítson híres druszájához. Rövid, szögletes bajuszkát viselt, a haját hátrafésülte, és természetesen igézőn mosolygott. Csakhogy épp a mosoly sehogyan sem ment neki, csúfondárosra, sőt gúnyosra sikeredett. A mosolyról le kellett mondania, a bajuszt is leborotválta. Végül úgy döntött, hogy fütyül Harry Pielre, semmivel sem különb legény őnála . . . Ám azért, hogy lerázza azokat, akik túlzottan makacsul firtatták a dolgot, „Harikleitosz” druszájának adta ki magát. Egy alkalommal, amikor éppen lövészárkot ástak, a századparancsnok megkérdezte, miféle Harikleitoszra gondol Pilipenko. „Hát nem hallott róla? – nézett fel csodálkozva Pilipenko. – Tudós ember volt. Valaha. Régen.” – „Nem hallottam ilyen nevű tudósról” – jegyezte meg most már mosolyogva a századparancsnok. „Nem hallott? Hogy lehet az, hadnagy elvtárs? – ámuldozott Pilipenko. – Hát tudja, az, amelyik feltalálta a puskaport. Vagy nem is, ő az égi vonzást eszelte ki. De az is lehet, hogy ő volt az első orvos . . . – Egészen belegabalyodott a magyarázkodásba. – Egyszóval Harikleitosz. Mindenki ismeri. Önnek is tudnia kell róla, hadnagy elvtárs, hiszen főiskolára járt.” „Csakugyan jártam, tanultunk is, de – Hérakleitoszról . . .” – nevetett a századparancsnok. „Ezek szerint jól becsaptak bennünket az anyakönyvvezetőnél, amikor beírták a nevemet . . .” – kacagott Pilipenko is.

Rjabov most hálás volt Pilipenkónak, aki nem szabályszerűen válaszolt, nem olyan hangon, amilyen ebben a helyzetben illő lett volna.

– Hát hogy is van a dohánnyal, szakaszvezető elvtárs?

Rjabov benyúlt a zsebébe, kivette a dohányzacskót, amely félig volt dohánnyal, és vaktában Pilipenko kinyújtott kezébe tette, amely nem látszott a sötétben.

– Kérek engedélyt a parancs végrehajtására – mondta most már katonásan Pilipenko.

Közben pedig biztosan legyintett, gondolta Rjabov. Pilipenko ugyan-

azzal a mozdulattal reagált mindenre. Ha örült, ha bosszankodott, ha veszekedett, mindig csak legyintett.

– Hajtsa végre. Azonnal.

Rjabov továbbfutott a lövészárokban.

Nem hajolt le: a mellvéd fölött fürkészte az ég sötétjét. Az ellenség tüze észrevehetően gyengült – ez nem kerülte el Rjabov figyelmét –, majd teljesen abbamaradt a lövöldözés. Reszelős hang állította meg Rjabovot.

– Belénk törik a foga a galádnak.

Rjabov megismerte Ribalszkij páncéltörőnek, Iljusa Ribalszkijnak a hangját.

– Ha meg nem a foga törik belénk, akkor a nyakunkat kitöri . . . – szólt közbe egy vékony hang. – Ha csata kezdődik, akkor feltétlenül visszavonulunk. Igen, igen. A csatában feltétlenül megpucolunk. Magad is tudod . . .

„Ez Szjanszkij . . .” Szjanszkijt nem kedvelte Rjabov. Az alacsony, testes, nőiesen széles, ringó csípőjű Szjanszkij kacsázva járt; a fejét rendszerint féloldalra billentette, kérőn és gyanakvón nézett bágyadt, bánatos szemével: „Engem nem szabad bántani . . .” – mondta lefegyverző tekintete. Úgy tetszett, hogy húsos orrával, mandulavágású orrlyukaival állandóan szaglászik. Duzzadt ajkai közül kivillantak apró, hegyes, sűrű fogai, akár egy kis ragadozóé. Az egész ezredben nem volt senkinek olyan kicsi lába, mint neki, még az ápolónőnek sem: harmincnégyes . . . Ha a század visszavonult, ő volt a legfürgébb, legelöl futott, s a többiek ezen inkább csodálkoztak, mint bosszankodtak: hogy tud ilyen apró lábakkal így futni?!

– Megpucolunk és újra pucolunk . . . – folytatta színlelt sajnálkozással Szjanszkij.

– Hallgass már – szólt rá dühösen Ribalszkij.

– Egyébre se vagyunk képesek, csak a pucolásra – folytatta Szjanszkij vinnyogó hangja.

– Hallgass már! – reccsent rá újra Ribalszkij.

– Miért hallgassak?

– Hagyd abba a locsogást. Tudom, hogy a félelem mondatja veled. Fogd be a szád, különben én fogom be, és képen is törüllek.

– Te csak ne fogd be az én szám. De nagy hős vagy. Ha mondom neked, soha meg nem tudjuk, milyen érzés támadni . . .

– Megtudjuk. De most előbb megszorongatjuk a torkát, azután lerázzuk.

– És ha lerázzuk? . . .

– Menj a . . .

Rjabov néhány másodpercig még ott álldogált.

– És ha lerázzuk – locsogott tovább Szjanszkij –, mi lesz azután?

– Azután? Az lesz, amit a tábornokok parancsolnak.

– És az ilyet látják a tábornokok? Mi? Azt kérdem, látják?

– A tábornokok éppen olyan katonák, mint mi vagyunk – vágta el a vitát komoran Ribalszkij.

– Persze, olyanok – jegyezte meg fullánkosan Szjanszkij –, csak éppen ágyban fekszenek, nem lövészárokban, és száz kilométerre az első vonaltól.

– Hát, tudod – mondta szemrehányóan Ribalszkij –, ha a tábornokok is itt volnának, akkor az egész háború ezen a tenyérnyi helyen topogna. Közben a németek Moszkva ellen vonulnának.

– Oda is tartanak – folytatta Szjanszkij ugyanolyan hangon, de az elkeseredés meg rosszallás árnyalatával: lám, idáig jutottunk! – Elhallgatott. Valószínűleg ő is a beállt csendet figyelte. – Na, lődözött, ijesztgetett, elég is – mondta kérlelőn, mintha a németekhez intézné szavait. Azután Ribalszkijhoz fordult: – Minél előbb pucolni kéne innen, mert fasírtot csinál belőlünk . . .

– Most már takarodj innét, mert kilöklek a mellvéden!

„Ki is löki!" – gondolta Rjabov. Eléggé régóta, vagy másfél hónapja ismerte Ribalszkijt, ő ajánlotta a pártba. És három nappal ezelőtt a taggyűlésen fel is vették.

– Miért . . . Nem mondtam semmi olyat . . . Miért löknél ki?

Rjabovnak ellenszenves volt Szjanszkij. Maga elé képzelte félrebillentett fejét, szomorú szemét . . . Mit fejez ki ez az állandóan kérlelő szempár? Együttérzést akar kelteni? A bátorságnak egy vetélytársa van, a gyávaság, nem lebecsülendő vetélytárs, és Szjanszkij választott. Ő mindentől félt, a csendtől, a lövedékek robbanásától, a sötétségtől és a rakétáktól, a repülőgépektől, félt attól, ha őrségbe küldték, még a saját puskájától is félt. „Tessék, harcoljon az ember ilyen ganéval" – mérgelődött Rjabov.

– Szjanszkij!

Semmi válasz.

– Szjanszkij!

– Tessék. – A hangja halk, behízelgő. – Mit akar?

Rjabov szinte látta, hogy Szjanszkij kapkod. Szerette volna megütni, jókorát odavágni neki, de uralkodott magán.

– Hogy felelsz?! – ordított rá Rjabov, és szabadjára engedte dühét. – Hol vagy, a hadseregben vagy névnapi vacsorán? Mindjárt megtanítalak rá, hogyan kell jelentkezni.

– Jelen! – kiáltotta elbátortalanodva Szjanszkij. Panaszos hangja elárulta, hogy tart a szakaszvezető esetleges parancsától.

– Ribalszkij!

– Jelen!

– Te és Szjanszkij. Mindketten a fenyőkhöz. A páncéltörőkhöz!

– Értettem, szakaszvezető elvtárs.

Ribalszkij futásnak eredt az összekötő járatban, azután felhangzottak Szjanszkij apró léptei. „Az ilyen tetűt el kéne taposni!"

Rjabov visszatért a helyére.

5

Ribalszkij beugrott a lövészgödörbe. A kezével végigtapogatta a tüzelőállást. A páncéltörő puska feldőlt, égnek állt az állványa. Ribalszkij – még mindig tapogatózva visszatette az állványra.

Óvatosan, mintha eleven, de beteg embert emelne, arrább tette az elesett katonát, s a helyére feküdt, közvetlenül mellé.

– Feküdj – parancsolt rá szaggatott hangon Szjanszkijra.

Ribalszkij nem tudott szabadulni attól a nyomasztó érzéstől, amelyet az keltett benne, hogy a balján ott feküdt Zsadan, Ványa Zsadan Ocsakovból, és már sohasem kel föl többé. Már a határon összebarátkoztak, amikor megkezdődött a visszavonulás. Megosztották egymással a bánatot, a kevéske örömet, a füstölnivalót és a kenyeret. Ribalszkij második ember volt a bátor és a szerencsés Zsadan mellett. Tudta, hogy az igazi fájdalom később jön, a csata után, vagy még később, amikor a szív újra alkalmas lesz emberi dolgok befogadására, amikor érzi majd a veszteség fájdalmát.

– Feküdj – mondta újra Ribalszkij.

– Hova feküdjek, hova feküdjek? – kérdezte nyersen Szjanszkij. – Hisz ez itt fekszik . .

Ribalszkij elképzelte, milyen utálkozva csücsöríti vastag ajkát Szjanszkij: olyan lesz, mint a tyúk püspökfalatja.

– Hm . . . – szakadt ki belőle dühösen.
– Mondani akarsz valamit? – kérdezte Szjanszkij.
– Igen.
– Mit?
– Szemét vagy!
Ribalszkij nagyot köpött. A hangjában csodálkozással keveredett a megvetés: miféle ember ez a Szjanszkij?
– Hogy mondhattad rá, hogy ez itt . . .
– Na jó, hát nem ez, hanem Kolja Bogdanov . . .
– Told arrább Kolját, és feküdj le – parancsolt rá Ribalszkij. – Értetted, mit mondtam?
– Hogy toljam arrább, ha egyszer halott?
Szjanszkij hallotta, hogy Ribalszkij a fogát csikorgatja.
Szjanszkij a lábával arrább tolta Kolja Bogdanov páncéltörő holttestét és lefeküdt.
Ribalszkij úgy tett, mintha észre sem venné jelenlétét, befészkelte magát a páncéltörő puska mellé. Nyugodt volt. És biztosan tudta, hogy pontos lövésekkel fogadja majd a harckocsikat.

6

Együtt futottak – Poljancev a két vöröskatonával és Pilipenko. Ott, ahol Pilipenko elfordul a cserjés felé, Poljancevnek balra kell térnie, ezért arra fülelt, elfordult-e már Pilipenko.
– Harrik!
– Itt vagyok, itt, még ne félj!
– Miért félnék?
– Megjátszod magad. – Néhány méterre dobogott Pilipenko csizmája. – Volt egy gyáva nyúl. A Gyeribaszovszkaja tizenhétben, ahol laktam . . . vagyis a Gyeribaszovszkaja huszonötben . . .
– De hiszen azt mondtad, hogy Gyeribaszovszkaja negyvenhatban laktál – emlékeztette Poljancev.
– Micsoda? Gyeribaszovszkaja negyvenhat? Csakugyan? Hát persze, már emlékszem, nekünk, a munkásosztálynak jobb lakást adtak: A Gyeribaszovszkaja tizenhétben.
– Az előbb azt mondtad, hogy Gyeribaszovszkaja huszonötben.

– Az öreganyád térde kalácsa. Különben is, nem mindegy, hogy tizenhét vagy huszonöt? Hagyj már békén!

– Harrik!

– Mit akarsz? Én vagyok itt helyette – dörmögte Pilipenko. – Mit akarsz?

– Dühös vagy? Hogyhogy „én vagyok itt helyette . . .” Megutáltad a neved? – kérdezte Poljancev, és igyekezett egyenletesen szedni a levegőt.

– Mit tehetek? – szólt Pilipenko. Hallatszott, ahogy topog. – Engem nem kérdeztek meg, milyen nevet akarok. Most aztán cipelhetem ezt a Harrit öregségemig, meg még utána is.

Azért tréfálkoztak, mert mindketten nyugtalanok voltak.

– Úgy hiszed, megéred az öregséget?

– Hát hogy másként? – Megint topogott.

– Elbizakodott vagy, bajtárs . . .

– A háborúban nem sokra mégy e nélkül az elbizakodottság nélkül.

Pilipenko tréfálkozott, mintha semmit sem venne komolyan, és nem is akarná az orrát lógatni, mintha ő más közegben volna, nem abban, amelyben a többiek.

– Minden odesszai ilyen talpraesett?

– Azt hitted, hogy ostoba tökfilkók?

Poljancev hallotta Pilipenko topogását. Pilipenko is hallotta, hogy Poljancev még mellette fut.

– Hát te hová valósi vagy, Poljancev?

– Vasországba.

– Tehát az Urálba?

– Tehát.

– Tudod, vasországi elvtárs, ha ennek vége, megtapogatom a legszebb menyecskét. A kezem még jó. Ide nézz! – Kinyújtotta a kezét, mintha Poljancev láthatta volna, megmozgatta az ujjait, hogy lám, minden rendben. – A legszebbet!

– Minden menyecske szép.

– Mind – hagyta helyben Pilipenko. – Hát, isten áldjon! Én elkanyarodok.

– Isten áldjon. Én is . . .

A dobogás távolodott.

„Csak nehogy elszaladjak mellette” – nyugtalankodott Poljancev. Megállt. Valahol itt kell lenniük a fenyőknek, úgy emlékszik, hat fe-

nyőnek. Tompa puffanást hallott, az elöl futó harcos bizonyára megbotlott a kiálló vastag gyökerekben és felbukott.

– Ide, ide... Itt van! – szólt az a harcos. – Megérkeztünk. – És belehuppant a lövészgödörbe.

Poljancev és a másik vöröskatona, a csöndes Pulka, aki nemrég még Moszkvában, a Szretyenkán, a 9. számú házkezelőség vízvezeték-szerelője volt, követte a hívó hangot. Igen, itt vannak a fenyők. Poljancev és Pulka óvatosan lépkedett.

– Hol vagy? – kérdezte Poljancev azt a harcost, aki belehuppant a lövészgödörbe.

– Itt vagyok – hallatszott jobbról.

Igen, megvan a három lövészgödör.

– Pulka, te balra menj.

– Ühüm.

Poljancev, megtapogatva a derékszíjára akasztott gránátot, tett még néhány lépést. Itt kell lennie, a két lövészgödör között, egy kicsit előbbre tolva a harmadiknak. Mintha nyögést hallott volna abból az irányból. Azt hitte, hallucinált. Aztán beléhasított a gondolat: valaki Juhim-Juhimics rajából. „Nem mindenki halt meg?" Kezét maga elé nyújtva gyorsabban ment, a nyögés felerősödött.

Poljancev beugrott a lövészgödörbe.

– Ki vagy? – letérdelt, és a fekvő fölé hajolt. – Ki vagy?

– Hát Juhim... Jaj...

„Juhim-Juhimics? Él?"

– Hol sérültél meg?

– Ha én azt tudnám. Valahol itt... – A sebesült érezhetően alig tudta megállni, hogy ne jajgasson hangosan. – Valahol a hasamban... Nem bírok felállni.

– Minek állnál fel? Most már nem sokat kell várnod. Végzünk, és akkor átviszlek a lövészárokba.

– Szomjas vagyok... – mondta Juhim-Juhimics, mintha nem is hallotta volna Poljancev szavait. – Vizet. Legalább néhány cseppet. Teljesen kiszáradtam...

– Tűrj egy kicsit, cimbora. Ha vége lesz ennek a cirkusznak, átviszlek, és ott annyit ihatsz, amennyit csak akarsz. Tűrj egy kicsit, mondom.

Juhim-Juhimics elcsendesedett. Poljancev megérintette Juhim-Juhimics ingzubbonyát, és érezte, hogy az egészet átitatta a vér. Nedves

lett a tenyere. Juhim-Juhimics testéből, akár a lyukas edényből, csorgott a vér, és Poljancev érezte, hogy a vér meleg. Tenyerét a sebesült homlokára tette, az ujjai lecsúsztak Juhim-Juhimics szájára. Cserepes ajakkal kapkodta a levegőt.

– Feküdj nyugodtan – mondta Poljancev. – Ne dobáld magad. Tudsz nyugodtan feküdni? Akkor nem fog fájni, és ami még fontosabb, elál a vérzés. Tudsz nyugodtan feküdni?

– Az ördög tudja – mondta halkan, erőlködve Juhim-Juhimics. – Megpróbálok . . .

De éppen ellenkezőleg, fészkelődni kezdett, sehogyan sem tudott kényelmesebben elhelyezkedni és nyugton maradni, hogy ne fájjon a seb és elálljon a vérzés.

Poljancev arrább húzódott Juhim-Juhimicstől. „Vajon használható-e a »kátrányfőző«? – gondolta. – Van mivel lőni?" Bekapcsolta a zseblámpát. A tüzelőállás fenekén fénykorong villant. A golyószóró, mint egy hosszú madár, amely karmaival a földbe kapaszkodott, mozdulatlanul állt. Poljancev megkönnyebbült. Megpillantotta Juhim-Juhimics arcát is, amely szokatlanul csontos volt, a homlokára ferde csíkokat rajzolt a rátapadt föld. Utána kitapogatta a tölténytárakat. Hét tárat talált.

– Nálad mi van? – kiáltott jobb felé.

– Minden rendben! – Poljancev hallotta, hogy a katona hátrahúzza, majd előretolja a puska zárját.

– A puska rendben van? – kiáltotta bal felé.

– Rendben! Itt fekszik. De a töltényeket nem találom – felelte Pulka a bal oldali lövészgödörből.

– Van töltény. Van . . . – hörögte Juhim-Juhimics.

– Van töltény – ismételte Poljancev Juhim-Juhimics szavait. – Nézz körül jobban.

A választ nem hallotta. A meginduló harckocsik dübörgése teljesen lekötötte a figyelmét. Poljancev a mellvédre helyezte a golyószóró csövét. Az ő feladata, hogy elvágja a gyalogságot, ha a harckocsik mögött jön.

A harckocsik már közeledtek.

7

A harcosok idegesen, haragosan toporogtak, készen arra, hogy a parancsszóra megindduljanak. A lövészárok alján, mintha vércsöppek fröccsentek volna a fenekére, vörös fények gyulladtak és hunytak ki. A harcosok nem tudták megállni, rágyújtottak. Leguggoltak, ráhajoltak a cigarettára, mohón szívták, és ilyenkor úgy látszott, hogy a csöppek megduzzadnak. Rjabov nyugtalankodott, de ezúttal nem parancsolhatott rájuk, hogy hagyják abba. „Hadd bagózzanak. Jó idegcsillapító. A német nem veszi észre... Hadd szívják." Legszívesebben ő is sodort volna egy cigarettát. De nem engedhette meg magának, *ő* nem szegheti meg a szabályt.

– De rágyújtanék! Legalább egy szippantást!... Csak egy szippantást! – Maga sem vette észre, hogy szakadt ez ki belőle.

Hátranézett, mert a feje felett meghallotta Piszarev hangját. Ott állt előtte a magas Piszarev, akinek még a válláig sem ért senki a században.

– Na, eleget hajlongtam a golyóknak meg a repeszeknek – fújta ki magát Piszarev, és megigazította elferdült csíptetőjét. – Még jó, hogy hosszú a lábam, gyorsan ideértem.

Rjabov nem felelt, nem Piszarevre figyelt. Egész lényével ott volt Ribalszkij és Szjanszkij mellett a páncéltörő puskánál a cserjésben megbúvó géppuskások mellett, Poljancev és két harcosból álló raja mellett, Harrik Pilipenko mellett, aki rátapadt a géppuskára.

Piszarev rájött erre, és visszahozta a lövészárokba.

– Te veszteségeket jelentettél – mondta Piszarev, aki még mindig nem tudta kifújni magát. – Holtra ijesztettél bennünket. Azt mondod, a fél szakasz?

„Ez is mindjárt rákezdi, hogy ne ess pánikba, és így tovább!" – gondolta Rjabov, akinek pattanásig feszültek az idegei. Úgy érezte, nem tud uralkodni magán, elküldi a fenébe a törzsőrmestert is, a századparancsnokot is, ezt az egész háborút és mindent a világon... Így is, úgy is kámpec. De mégis uralkodott magán.

– Azt mondod, törzsőrmester, holtra ijesztettelek benneteket? Én magam is megijedtem. Na és? – kérdezte Rjabov olyan hangon, mint aki tisztában van azzal, hogy a legfontosabbat teljesíti, a többi pedig nem is érdemel figyelmet. – Itt az ember könnyen megijed. A német elárasztott aknával. Mindjárt jönnek a harckocsik.

– Nem lehetetlen. Mi is úgy gondoljuk.

– A veszteségeket együtt fogjuk számolni? – kérdezte Rjabov, és keserűen felnevetett.

– Nyugodtabban, szakaszvezető, nyugodtabban.

– Képtelen vagyok nyugodtabban, törzsőrmester elvtárs – pattogott Rjabov. De ingerültsége – legnagyobb meglepetésére – nem erősödött, hanem múlóban volt, már el is múlt, és olyan nyugalom lett úrrá rajta, amilyenre most éppen nagy szüksége volt. – Hamarosan a harckocsik ellen kell mennem, de nincs kivel. Nem tudok nyugodtabban – ismételte.

– Mégy is – bólintott Piszarev, és ugyanolyan nyugodt hangnemben megkérdezte: – Ki van a páncéltörő puskánál?

Rjabov megmondta.

– Azt hiszem, ezt a Szjanszkijt nem kellett volna oda küldened. Cserbenhagy – jegyezte meg aggodalmasan Piszarev. Majd rövid hallgatás után megismételte: – Ezt a Szjanszkijt, azt hiszem, nem kellett volna . . .

– Nem vagyok olyan helyzetben, hogy válogathatnék, kit hova küldjek. A szakasz velem együtt harminckét ember. Vagy még kevesebb. Még nem tudom pontosan, hányan dőltek ki. Te meg beleszólsz, hogy ezt ne ide, hanem oda . . . – Megint ingerült lett: – Nincs kivel harcolnom, érted?

– Úgy látom, szakaszvezető, te még mindig traktoros vagy . . .

Rjabovnak nem maradt ideje válaszra, mert meghallotta a távolban, a rét túlsó végén felhangzó egyenletes zúgást, és mindent megértett.

Nyolcadik fejezet

1

Az ellenség rakétája, amely hirtelen szakadt ki az űrből, sápadt fényt vetett az égre, s ez a fény felforgatta az egész éjszakát, felfedte az alattomosan meglapuló, sivár világot. Az ember félt ettől a világtól, ettől a fénytől. A rakéta halványsárga fényköre úgy függött ég és föld között, akár a hold tányérja. A csillagok elhalványultak, alig látszottak.

Az erdőszéli fényők csúcsa előbb narancssárga, majd kékesfehér, végül hamuszürke lett és eltűnt.

Újabb rakéta, újabb színváltás: narancssárga, kékesfehér, hamuszürke... A rét fölött kigyulladt a harmadik rakéta is. Andrej feszülten figyelt a távcsövön keresztül: a cserjésből kibukkantak a harckocsik. Kettő, három, öt... Az elöl haladó harckocsi körbe forgatta az ágyúcsövét, mintha az utat tapogatná, és a hatalmas erejétől meglódúló levegő kavargott, zúgott körülötte.

A rakéta fénye kezdett kifogyni. És ebben a halványuló fényben Andrej még a kereszteket is észrevette a harckocsik páncélján. Vagy csak azt hitte, hogy látja őket, valójában az emlékezete vetítette oda.

A rakéta végképp kimerült, és a távcsőben abban a pillanatban minden elhalványult: sötét lett, mintha füstből és földből fal emelkedett volna a szeme elé. A fekete magasságban újra kigyúltak a csillagok. A csillagok alatt, a homályos levegőben az erdő és a domb sokkal közelebb látszott, mint nappal, és ezért zordabb, vészjóslóbb volt.

Az éjszaka mélyén – még gyenge, de kitartó – zúgás hallatszott.

Valami szorította a fejét, érezte Andrej, még fájt is. „A sisak nyomja. – Igyekezett meggyőzni magát, hogy ez a magyarázat. – Olyan, mintha súlyt cipelnék a fejemen. A pokolba a sisakkal! – Ledobta a lövészárok fenekére. Ujjaival beletúrt a hajába. Megkönnyebbült. – Hát persze, hogy a sisak."

A harckocsik már legalább egy perce jöttek.

A híd fölött is kigyúlt egy rakéta, a levegő kékes lett.

Azután egymáshoz közel egyszerre két rakéta szállt fel.

Andrej ismét a szeméhez emelte a távcsövet, és megint közelről látta a hatalmas, nehézkes harckocsikat. Összerezzent. Leeresztette a távcsövet, és a harckocsik visszatértek a helyükre, még mindig messze voltak. A szíve szaporán dobogott.

A harckocsik menet közben lőttek az ágyújukkal. Kattogtak a géppuskáik. Vörös, kék, zöld pontok rajzolódtak ki a levegőben. A nyomjelző lövedékek vonala azt mutatta, hogy a harckocsik az első szakasz lövészárkai felé, Rjabov felé tartanak. Még jó, hogy nem vette el Rjabovtól a páncéltörő puskát! A felderítők ugyan azt jelentették, hogy a németek a második szakasz, vagyis Vano előtt szedik szét a torlaszokat, mégis megállta, otthagyta a páncéltörő puskát az első szakasznál. Még jó, még jó... Andrej elégedetten állapította meg, hogy nem tévedett.

Az ingzubbony gallérja szűk lett, szorította a nyakát. Eszébe jutott a

búcsú a zászlóaljparancsnoktól, akit akkor szintén zavart a zubbonya nyaka. Andrej ujjai sehogyan sem találták a kapcsot. Végre sikerült kikapcsolni. De azután is szorította a torkát valami. Megrázta a fejét, egyszer, kétszer, de ez sem segített.

Két óra három perc, ezt olvasta le a számlapról.

„Csak idejében robbantsuk fel a hidat... Csak teljesítsük a feladatot... A túlsó partra nem sikerül átkelnünk..."

Andrej félig lehunyta a szemét: megnyugodni, megnyugodni, rendezni a gondolatait, máskülönben elveszett.

2

– Harckocsik, törzsőrmester.

Mintha Piszarev nem tudta volna, hogy harckocsik.

– Mit gondolsz, messze vannak? – tudakolta megváltozott hangon Rjabov.

– Nem mindegy, ha egyszer jönnek? – felelte mogorván Piszarev. Az óriási rét túlsó végéről hallatszó zavaros zúgásra figyelt.

Rjabovnak úgy rémlett, hogy ez nem most történik, egyáltalán nem most, hogy még mindig tart az előző éjszaka, jönnek a harckocsik, ő meg Juhim-Juhimiccsal a harckocsik elé fut, és az egyiknek a tornyába bedobja a gyújtópalackot. Nyugodtabbnak érezte magát, mert most már tudta, hogy a harckocsi tornyába berepül a gyújtópalack, Juhim-Juhimics pedig kézigránátot dob a lánctalp alá, Juhim-Juhimics rajának két katonája pedig szintén gyújtópalackot dob két harckocsi motorjára, majd néhány – örökkévalóságnak ható – perc múlva kigyulladnak és lángolva megállnak a harckocsik. Reggel pedig az egész század fogja nézni a lövészárkokból ezt a három harckocsit. Ő pedig nem tudja levenni a szemét az ártalmatlanná tett, füstös tornyú, szakadt lánctalpú harckocsiról, amely a lövészárkoktól vagy ötven méterre állt. Ez az ő harckocsija meg Juhim-Juhimicsé! Összerezzent arra a gondolatra, hogy Juhim-Juhimics most nem messze ettől a harckocsitól szintén holtan fekszik. És egyszerre minden a helyére került: a harckocsik most közeledtek feléje, most kell őket feltartóztatni, amikor kevesebb az ereje, mint tegnap volt.

Ki tudná megmondani, miért, mindabból, amit a háború felhalmozott az emlékezetében, csak a tegnapi ellentámadás filmje pergett a

szeme előtt. Teljesen kiment a fejéből, hogyan fog elszakadni az ellenségtől, amikor Vologya Jakovlev felrobbantja a hidat. Ezen nem törte a fejét. Nem gondolt arra, aminek fél óra múlva, negyed óra múlva kell megtörténnie: harckocsik közeledtek feléje, harckocsik közeledtek feléje, és meg kell hát állítani őket, meg kell hát állítani őket, noha a szakaszban vele együtt harminckét harcos van, vagy annyi sincs, mert azt már nincs ideje megtudakolni, mennyi volt ezekben a percekben a szakasz vesztesége. Harckocsik közeledtek feléje – minden egyéb elvesztette jelentőségét.

Már hallatszott, hogy a lánctagok belemarnak a földbe. Három harckocsi? Négy? Rjabov feszülten fülelt. Három, igen, három tank közeledett a lövészárkokhoz. Három motor zúgását különböztette meg.

„Kész. Kámpec!" Összeráncolta a homlokát, mintha tűrhetetlen fájdalom hasogatná a fejét. Tisztában volt tehetetlenségével, védtelenségével, tudta, hogy a sorsa beteljesedett. „Kész. Kámpec!"

Két ugrással a fedezékben a telefonnál termett. Megtekerte a karját egyszer, kétszer, háromszor. A kagyló süket volt, se zúgás, se percegés nem hallatszott benne.

– Mi a fenének nekem telefon, ha egyszer használhatatlan? – fakadt ki. – Összeköttetés!... Petrejevre, a híradósra sandított. – Azt kérdem, van összeköttetés?...

Az apró termetű, keskeny vállú, sápadt arcú katona a mécses halvány fényében egészen zavartnak látszott.

– Az imént még volt, szakaszvezető elvtárs. – Az ajka remegett. – Egy másodperce még... az előbb még...

– Sokat érek vele. Most nincs összeköttetés a századparancsnokkal! Megszakadt a vonal? Eltépte a lövedék?

– Há-át. – Petrejev hangja ijedt, bűntudatos.

Lehuppant a földre, és reszkető kézzel csavarta vissza a lábára a kibomlott lábszárvédőt.

– Mit ülsz ott?... Indulj a vonalra! – kiáltott Rjabov, mintha csakugyan Petrejev tehetne róla, hogy egy lövedék valahol elszakította a vezetéket.

Petrejev felkapta a huzaltekercset, és máris szaladt.

Rjabov szünet nélkül tekerte a telefont. Csönd, süket csönd. „Hol csavarog ez a Petrejev? Ennyi idő alatt elfuthatott volna a városig meg vissza!..." De tudta, hogy alig három perc telt el. Újra megtekerte a telefon kariát, és a kagylóban éledezett valami. „Végre, megvan!"

3

Andrej kinyitotta a szemét, úgy érezte, megnyugodott, és legelőször az jutott eszébe, hogy vajon Rjabov állja-e a sarat.

– Hadnagy elvtárs! – Kirjuskin futott ki a fedezékből, zihált. – Hadnagy elvtárs... Rjabov! Mi lesz itt, hadnagy elvtárs? – dörmögte megdöbbenve. – Harckocsik...

– Menj a fenébe! – Andrej dühösen hátat fordított Kirjuskinnak Odaugrott a telefonhoz, felkapta a kagylót. – Mondjad... Tudom, hogy harckocsik. Nem vagyok süket, se vak. – Mindjárt rájött, hogy Rjabov elvesztette a fejét – Azt is hallom, hogy teljes erejéből tüzel.

„Hetvenöt milliméteresekkel lő." Andrej többször került harckocsik tüzébe, felismerte ezt a kalibert.

– Három harckocsi? Na és? – Szünet. – Azt mondod, nem tudod megállítani? Én nem tudom helyetted megállítani! Állítsd meg, és kész! – követelte energikusan Andrej. Úgy érezte, Rjabov még mondani akart valamit, de elharapta. – Tarts ki! Tarts ki! – Szünet. – Nem, nem. Sietni sem kell. Nem! – Kezdett kifulladni. – Ereszd közel... gránátot... gyújtópalackot... és akkor cselekedj... Tegnap tudtad!... Biztosra kell menni!

„Tarts ki, Rjabov barátom – kopogott az agyában. – Ha nem biztosra mégy, elpusztulunk. Áttörnek a védelmi vonalunkon és eljutnak a hídhoz." Andrej ettől a gondolattól remegni kezdett.

– Figyelj ott, figyelj, és várd ki a kedvező pillanatot – mondta most már nyugodtabban. Megértette a szakaszparancsnok lelkiállapotát: az ellenség olyan erővel tüzel, hogy a mellvéd bizonyára omladozik, a lövészárok alja valószínűleg reng alatta, neki pedig csöndben kell maradnia, egyetlen golyót sem lőhet ki. Hogy bírja ezt idegekkel! Ezt nem lehet bírni idegekkel.

A háború megtanította a türelemre, de milyen nehéz ehhez hozzászokni, amikor a veszély sürget, ösztökél... „Várj még, várj még, Rjabov. Ha elsieted, vége mindennek." Andrej nehézkesen letette a kagylót.

„Áttörnek a harckocsik – gondolta, és elszorult a lélegzete –, biztosan áttörnek, gondolta akaratlanul, s ettől fogva nem tudott szabadulni a gondolattól. – Ha áttörnek, nem tudjuk feltartóztatni őket. – Nem folytatta tovább a gondolatot. S mintha a közelgő baj ellen védekezne, görcsösen ökölbe szorította a kezét: – Nem, nem... Ha átlendülnek a lövészárkon, Rjabov emberei nem vesztik el a fejüket, odapörkölnek

a motornak. Így még biztosabb..." Rjabov előretolta Ribalszkijt a páncéltörő puskával. Okosan tette. A fenyőfáknál pedig Poljancevet helyezte el a rajával. „A rajával – mosolyodott el kesernyésen. – Mindegy, akkor is raj" – jutott eszébe, és felsóhajtott. A sóhaj hosszúra sikerült. Pilipenko is ott van oldalt a géppuskával. Ez is helyes. Igyekezett elhitetni önmagával, hogy minden rendben lesz, minden jól lesz.

4

A távoli zúgás erősödött. Ezúttal a szakasz védelmi vonalától balra hallatszott. Rjabov balra hajtotta a fejét, fülelt. Nem, nem tévedett.

– Hallod, törzsőrmester?

– Hallom. – Piszarev meggörnyedt, minduntalan a csíptetőjét igazgatta. – A harckocsik egyenesen a híd felé tartanak? – Tulajdonképpen nem kérdezte ezt, hanem megállapította. A német nem ok nélkül világította meg rakétákkal a hidat. Piszarev a rakétákat és az első szakasz védelmi vonalától balra hallható zúgást összekapcsolta, s ebből azt szűrte le, hogy az ellenség a hídhoz küldte a harckocsikat.

Egy hosszú perc, egy még hosszabb második perc. A zúgás nem távolodott, sőt közelebbről, tisztábban hallatszott. Mit jelenthet ez?

– Hallod, törzsőrmester?...

Piszarev nem felelt.

Mindketten rájöttek, hogy tévedtek: a harckocsik nem a hídhoz mennek, hanem feléjük közelednek. Pocsék helyzet. Tehát elhatározták, hogy Rjabovot és Vanót támadják, és balról, a kevésbé védett oldalról kerültek. Pocsék a helyzet.

A harckocsik a hátába kerülnek Ribalszkijnak, a géppuskáknak, megfordulnak, és utat nyitnak a többi páncélosnak, döbbent rá Rjabov. Pocsék a helyzet.

– Meg kell állítani őket, a tankokat – mondta végre elszorult torokkal. – Jobbról ott a három páncéltörő puska. Balról viszont simán átjutnak. Szkripnyik! Zelcer! Vartanov! – szólította a katonákat. – Gránátokat a kézbe! És kúszva – irány a harckocsik. Azok ott, balról. Indulás!

Rövid lábdobogás. Ketten felkapták a gránátfüzéreket és felugrottak a mellvédre. Göröngyök potyogtak a mellvédről. Hol a harmadik? Hol van? A harmadik léptei is felhangzottak.

„Csak el ne szalasszák az alkalmas pillanatot. Ha elszalasztják, kámpec!..."

Erős, derék fiúk. Rjabov mindegyiket ismerte. De az ember könnyen elveszítheti az ítélőképességét, ha idegőrlő dübörgéssel közeledik feléje a harckocsi. Tyernopolnál látta, hogy üldözték a harckocsik a katonákat, akik futni próbáltak, és futottak is a lövöldöző harckocsik előtt, félholtan, ködös tudattal, görcsösen futottak, már csak a lábuk élt, kapaszkodott a narancssárga reggeli földbe, de a föld nem tudta megtartani őket. És néhány pillanat múlva a katonák a földdel váltak egyenlővé, és ott, ahol ez történt, a föld még árnyékban is vörös volt. Rjabov szeretett volna megszabadulni ettől a látomástól, amely épp a legrosszabbkor vetődött eléje, de nem tudott: az emberek félelemtől eltorzult arccal futottak, sisakjuk félrecsúszott, puskájukat védekezően a fejük fölé emelték, futottak, egyre csak futottak, a csikorgó lánctalpak már összezúzták őket, nem maradt belőlük más, csak egy vörös folt, de Rjabov még mindig futni látta őket.

Hevesen rázni kezdte a fejét, hogy elűzze a látomást.

A telefonhoz rohant.

– Jelentem... a harckocsik... balról megkerülnek... – mondta fulladozva. – Értettem! Már elküldtem... szemben... Én magam... – Nem tudta befejezni, mert a kagylóban recsegni kezdett Andrej szaggatott hangja. Rjabov elhallgatott, de a szája még úgy állt, mintha kiabált volna a kagylóba.

Nem emlékezett rá, hogy ugrott ki a fedezékből, hogy állt meg Piszarev mellett. Mondani akart valamit, de nem tudott, minden szó kihullott az emlékezetéből. A reményvesztettség csak egy pillanatig tartott, mindaz, ami lázas agyában, dübörgő szívében csapongott, legfeljebb egy pillanatig tartott. „No igen! Itt van Piszarev." Piszarev természetesen nem sokat tud segíteni. De itt van mellette egy élő ember, és az elég ahhoz, hogy a gyengeség elmúljon, hogy összeszedje magát. Mert való igaz, hogy ha az ember nem pazarolja a lelkierejét kétségekre, ha nem arra gondol, hogy kilátástalan a helyzet, akkor minden másként fest, még a támadó harckocsik sem olyan félelmetesek.

A könyökével oldalba bökte Piszarevet, a lélegzete egyenletessé vált, és amilyen nyugodtan csak tudta, ezt mondta:

– Törzsőrmester... A századparancsnok utasítása, hogy semmi esetre se engedjük át... a harckocsikat balról... hiszen, tudod... Ez a legnagyobb veszély... Én megyek a fiúkhoz...

Rjabov odament a falmélyedéshez, elvett három gránátot, amelyet huzallal úgy kötöttek össze, hogy kettőnek a nyele előrenézett, egynek hátra. Felugrott a lövészárok falába vájt lépcsőre, átdobta magát a mellvéden és elnyúlt a homokon.

5

A harckocsik által kavart fojtogató por eljutott a lövészgödörig. Ebből nyilvánvaló, hogy közel vannak a harckocsik, ideje tüzet nyitni. Ribalszkij kinyújtott nyakkal, feszülten fülelt a zúgásra, hogy füllel állapítsa meg, hova lőjön. Megtalálta a célt... Úgy gondolta, hogy megtalálta. Mozdulatai gépiesek voltak, nem is nagyon törődött velük. Arcát a páncéltörő puska tusához szorította, amely szinte belenőtt a vállába. Ujját az elsütőbillentyűre tette, és megszokásból az irányzékot kereste a szemével, noha semmit sem látott; az éjszaka mélyén feküdt, nyomasztotta a sűrű sötétség.

Balról rövid lángnyelvet pillantott meg, szapora vörös szikrákat, amelyek a harckocsi kipufogójából pattogtak. A felvillanások, a szikrázás alapján felbecsülte, milyen sebességgel halad a harckocsi, és lassan húzni kezdte a ravaszt.

Lőtt.

A puska nagyot rúgott a vállán, még a feje is belerázkódott. Néhány pillanatra mozdulatlanná dermedt, várt. A harckocsi lánctalpai tovább zörögtek. „Elvétettem, nem találtam el... nem találtam el... A fene egye meg, csak a levegőt lyukasztottam ki..." Elöntötte a forróság. „Nem találtam el!..." Remegő kézzel vette át Szjanszkijtól a golyót, betolta a zárat, és megint fülelt. „A kémlelőnyílás magasságába, de inkább a lánctalp magasságába célozz. Megvan? Akkor várd ki, amíg a harckocsi odaér és pörkölj oda!" Ribalszkij elmosolyodott: „Köszönöm, Ványa, köszönöm, Ványa Zsadan, te tanítottál erre, de próbálj így célozni..." Egy kicsit elfordította a puska csövét. Lőtt. Megint felvillant a szeme előtt a fény. Újra ugyanolyan sötét lett. Hallotta, hogy a harckocsi még mindig közeledik. „Tehát megint elhibáztam!... Ez is csak a levegőt lyukasztotta ki. Mi van velem?" – mérgelődött. Beharapta az ajkát. A homlokáról lecsorgó izzadság csípte a szemét. „Ványa, Ványa Zsadan... Ébredj fel, segíts nekem... Te ezt olyan jól csináltad..." Sírt, és tudta, hogy sír.

Most már szaporábban ismételte a mozdulatokat, egy pillanatot sem vesztegethetett el. Harmadszor húzta meg az elsütőbillentyűt.

Ribalszkij bízott magában, de a két céltévesztés, és éppen most, elvette a magabiztosságát. Amikor a harmadik lövés után azt látta, hogy felcsap a láng, és terjed a sötétben, széltében-hosszában, s hamarosan tomboló tűztengerré válik, és amikor ott, ahol a láng magasra csapott, fülsiketítő dörrenések hallatszottak, és ráeszmélt, hogy az általa kilőtt harckocsi ég, mert az robbant fel, hitetlenkedve csóválta a fejét.

Hamarosan elárasztotta a keserű, fojtó füst. Alig kapott levegőt. Megpróbált védekezni, de a füst csípte a szemét, beszivárgott az orrába, a szájába.

– Szép munka, igaz, szép munka? – Ribalszkij hangja rekedtté vált, mintha sokat kiabált volna.

Szjanszkij a földbe fúrta a fejét és panaszosan nyöszörgött. Semmit sem látott.

– Majd mindjárt visszalő, az lesz a szép munka . . .

– Addig is adj még töltényt! Folytatjuk . . .

Ribalszkij visszanyerte magabiztosságát, és most már nem kételkedett abban, hogy a második harckocsit is eltalálja, és az sem tud majd mozdulni se előre, se hátra. Összehúzta a szemét, visszatartotta a lélegzetét, mintha csakugyan célozna. A lánctalpak csikorgásából állapította meg, merre halad a harckocsi, és meghúzta a ravaszt.

A lövés olyan hangos volt, mint két vagy három lövés együtt. Bizonyára a füle zúgott a feszültségtől, az izgalomtól. Minden összekeveredett lázas tudatában. „Elhibáztam? Nem?" Azon az oldalon, ahová lőtt, láng lobbant, eleinte színtelen, majd narancssárga. Még egyet kilőtt! Látni lehet, hogy kilőtte. Egészen biztos! Mindent bevilágított a sűrű, égőpiros fény, az örömteli fény: a rétet, amely végtelennek tetszett, de vörös volt a távoli cserjés is, a domb is. Ribalszkij még ki is emelkedett a lövészgödörből, úgy nézte a tüzet, amely már meghalványodott a füstgomolyokban.

– Töltényt!

Saját lövésével egyidejűleg száraz recsegést hallott maga mellett. „Robbanógolyóval lő . . . – ismerte fel a hangot. Az aljas! Kétségtelenül robbanógolyóval . . ." A golyók leborotválták a még nem elég tömör mellvédet, a feje mellett, a vállánál, az oldalánál fúródtak a földbe, homok-szökőkutak törtek a magasba. A homok a szemébe szóró-

dott, nem tudta nyitva tartani. A golyókat már nem hallotta, eldugult a füle, megsüketítette a harckocsi robbanása.

Ribalszkij erős lökést érzett a mellén. Úgy érezte, valaki tüzes árat bökött bele, iszonyú melegség öntötte el, mintha kályha izzott volna a belsejében, és ő a mellét, a hasát csapkodta a tenyerével, el akarta oltani a láthatatlan lángot. „Ez bizony robbanógolyó..." – Ribalszkij most már nem kételkedett benne. A fájdalom azonban elmúlt. „Nem, mégsem golyó – gondolta boldogan. – A puska rúgott vissza egy kicsit elkésve."

Ámde az ereje egyre fogyott, gyengült, gyengült... „Csak szédülök..." Nem, nem golyó. Nyugodt volt.

– Töl-tényt!...

– Itt van, Iljusa, itt van!... – A rémült Szjanszkij nyújtotta a töltényt. Túlságosan is kapkodott, talán az zavarta meg, hogy Ribalszkij – szokása ellenére – nem heveskedik. – Tessék, Iljusa, itt van!

„Kiabál az ostoba, azért kiabál, hogy ne féljen – mérgelődött Ribalszkij. – A félelem mindig a nyomában jár, meg előtte is. Ilyen ember ez." Úgy tűnt fel neki, hogy ezen töprengve elterelődött a figyelme arról, amin gondolkodni akart. De a gyengeség egyre jobban hatalmába kerítette a testét. A keze elnehezült, az ujja mozdulatlanul feküdt az elsütőbillentyűn. „Valami semmiség" - csodálkozott még mindig ebben a félig öntudatlan állapotban. A gondolatai szétfolytak, összefüggéstelenek lettek, semmi kapcsolatuk nem volt a történtekkel. Az jutott eszébe, hogy még mindig nem írt Katyenkának, pedig ő várja a leveleit, sőt várja őt magát; nem írt a kisöccsének sem, akinek minden vágya az, hogy kijusson a frontra, ehelyett azonban kénytelen az ötödik osztályba járni; nem sok mahorka maradt a tarisznyában, ott, a lövészárokban, csak meg ne fújja valaki, mert az mégiscsak mahorka; akárki elirigyelheti tőle; azután örömmel gondolt arra, hogy megkapja a párttagkönyvet, ha a század kivergődik innen, meg az is eszébe jutott, hogy nem hozta magával a kulacsot, és most olyan szomjas, kiszáradt a szája...

Próbált volna kiáltani, mindegy, mit, csak kiáltani, hogy erőre kapjon. Kinyitotta a száját. Egyetlen hang sem jött ki a torkán. Elvesztette a hangját. Újra megpróbált valamit mondani, hogy visszaszerezze a hangját, de hiába. És attól, hogy kénytelen volt hallgatni, minden szakadozott benne.

Gyengült, fogyott az ereje. „Mélyeket kell lélegzeni, és akkor vissza-

tér az erőm" – vigasztalta magát. De nem kapott levegőt, tátott szájjal kapkodta, de egy kortynyit, egy cseppnyit sem kapott, elfogyott körülötte a levegő. Fulladozott. És ekkor rájött, hogy mégiscsak megsebesült, attól van ez. A seb azonban jelentéktelen lehet, hiszen nem érez fájdalmat. Súrolta egy golyó vagy megkarcolta egy szilánk. De azt sem tudja, melyik részén. „Piszlicsáré dolog."

De nem tudta mozdítani se a kezét, se a lábát. „Mintha nem is az enyém volna" – csodálkozott. Eddig soha nem érzett ilyet. Mikor is érzett volna, hiszen még csak húszéves. „Mindjárt elmúlik, mindjárt elmúlik" – biztatta magát. És mintha valóban múlóban lett volna. Újra egyenletesen lélegzett, ha nem is mélyen, mély lélegzetvételre nem futotta az erejéből. Azt is érezte, hogy a szíve ver. „Ezek szerint tudok lőni – az ujja még mindig a ravaszon feküdt –, képes vagyok védekezni mondjuk tíz percet, tizenötöt, talán fél órát, vagy egy kicsivel többet is." Ez határtalan örömmel töltötte el, elernyedt testén meleg, rugalmas hullámok futottak végig, felkeltették benne a reményt, hogy minden jóra fordul, s ettől megkönnyebbült, megbékélt. De meg is ijedt, hogy ez a tíz vagy tizenöt perc, esetleg fél óra – egész életének a legértékesebb ideje – ennek az örömnek az átélésével telik el, s ő nem tudja megtenni, amit kell.

De a ravaszon nem mozdult az ujja. Hová is kell lőnie? Kiesett a fejéből. A tudata elszibbadt, ahogy a láb, a kéz szokott elszibbadni. Még mindig nem érzett fájdalmat, nem szenvedett, de tenni sem akart semmit, sem futni, sem lőni, sem káromkodni. Tehát kész . . .

Erőlködve megpróbált felemelkedni, de nem sikerült, az izmai elernyedtek. Annyi lett belőle, hogy az oldalára fordult. Észre sem vette, hogy gurult Ványa Zsadan mellé. A feje Zsadan kinyújtott karjára került, és ő belefúrta Ványa vállába, mintha most is támogatást, vigaszt keresne nála.

De már nem keresett semmit. Lassan, gyengülve beszívta a levegőt, de már nem fújta ki. Érezte, hogy megszakadt az élete.

Szjanszkij ezt rögtön látta.

Riadtan nézett körbe, nem tudta, merre menjen, mert előtte is, mögötte is egyformán bizonytalan és félelmetes volt minden. Úgy érezte, négyszemközt maradt a halállal: a németekkel.

„Mit csináljak? Felálljak? Elfussak? De rögtön az első lépés után eltalál egy golyó. És merre fussak? Lőnek a németek, lőnek a mieink, körös-körül lövöldöznek! Nappal jobb. Az ember látja az ellenséget,

látja a bajtársait. Könnyebb fedezéket találni..." A rémület mindenfelől megrohanta, már a szívét szorongatta, a torkát markolászta, megfojtja, mindjárt megfojtja!

– Iljusa!... Egyedül vagyok!... – nyöszörögte kétségbeesetten, mindenről megfeledkezve, csak azt tudta, hogy magára maradt az ellenséges harckocsik között, az ellenség tüzében, az ellenséges éjszakában. – Iljusa! – kiáltotta még egyszer, kétszer, háromszor, négyszer... – Iljusa-a! – Egyre ezt a nevet kiáltozta, amely most egyszeriben a legdrágább, a legbecsesebb lett neki, de már semmiben sem reménykedett. – Hova legyek?... Magam vagyok... Ilju-sa-a-a...

6

Poljancev erőltette a szemét, de fölöslegesen, mert a szem csak fényben él, sötétben kihuny, mint ahogy eltűnik minden – fa, bokor, út, homok... Bárhogy igyekezett, nem látta a sűrű bengeligetet, ahol két géppuska rejtőzött, nem látta a füvet, amelyet halálra tiportak a lánctalpak, a hat fenyőt, amelyek három lövészgödröt takartak, az övét, Pilkáét és azét ott, jobb felől.

Tűz, tűz, tűz!... „A mieink lőnek!..." Úgy hallotta, sok, nagyon sok gránát robban, és ettől vidám lett, mintha ezek a robbanások elhárították volna a veszélyt, és már nem történhetne semmi szörnyű. Hetykén, szilajul nagyot kiáltott:

– Rajta, fiúk! Rajta!

Mindenfelé lángok ágaskodtak dühösen – égtek a harckocsik, és a réten – a cserjéstől és a dombtól a vízig – eltűnt az éjszaka. Egészen az égig nyúltak a fenyők, amelyeknek sötét kupolái Poljancev rajának lövészgödreit rejtették. És ekkor pillantotta meg a német géppisztolyosok egyenetlen láncát, ahogy megkerülik a lángoló harckocsikat, szökellve rohannak Poljancev mellett a század lövészárkai felé.

Hosszú és rövid géppuskasorozatok állították meg a géppisztolyosokat. A csatárlánc a földre vetette magát. Azután a domb felől megindult a második lánc, felfejlődött, és – Poljancev jól látta – Pilipenko felé tartott. „Miért hallgat Pil?" – idegeskedett, nyugtalankodott és szitkozódott Poljancev. – Beszorult valami? Vagy közelebb akarja engedni a németeket?... Hevedert cserél? A németek teljesen felegyenesedve mentek, sorozatokat adtak le a géppisztolyokból. Közeledtek.

„Itt vannak . . ." – szorította össze a fogát Poljancev, mintha már hallotta volna a géppisztolyosok lábdobaját, szaggatott lélegzését. „Miért hallgat Pil, az ördögbe is? . . ."

Egyszerre – nyilván vezényszóra – felemelkedett az első csatárlánc, és Poljancev felé fordult. Poljancev idegei pattanásig feszültek. „A legfőbb ideje munkához látni. Na, »kátrányfőző«, rajta . . ." Meghúzta a ravaszt. Rövid sorozatot adott le. Érezte a fegyver tusának rándulásait. Újra meghúzta a ravaszt. Újra rövid sorozat. A lánc balszárnyán haladó németek lehasaltak. De nem, nem lehasaltak, hanem lerogytak. Rövid sorozat.

Tárat cserélt, s amíg cserélte, hallotta, hogy a közelben durrogtak a puskák. „Az én embereim . . ." Ismét meghúzta a ravaszt. Rövid sorozat. „Mit csinál ez a Pil? . . . – gondolta ingerülten Poljancev. – Miért hallgat az ő állványosa?"

Pilipenko tüzelt. Csaknem egyidejűleg vele, Poljancevvel. „Úgy látszik, valamit latolgatott . . ." Pilipenko tüzelt. A géppisztolyosok lánca a földre vetette magát, pedig már igen közel jutott hozzám, állapította meg Poljancev a távolban égő harckocsik fényénél. „Keresztűzbe kerültetek, galambocskáim – örvendezett. – Pil meg én . . ."

Pilipenko azonban elhallgatott. „Új hevedert fűz be" – gondolta Poljancev. Ő maga viszont keményebben, erősebben húzta a ravaszt. Mi történt? Az ő „kátrányfőzője" is hallgatott. A felhevült Poljancev az első pillanatban fel sem fogta, hogy kifogyott a lőszer, üres a tár. Kinyújtotta a kezét. „Hol vannak a tartalék tárak? Hol lehetnek? – Idegesen tapogatott maga körül. – Ide tettem . . ." Felkapott egy tárat. A keze remegett, a tár nehezen került a helyére. Amíg ő beigazítja a tárat, a németek felpattannak és megint szökellnek egyet. Az a pokolra való Pilipenko hallgat! Talán megsebesült vagy meghalt? Ha hevedert cserél, nagyon lassan csinálja. Ennyi idő nem kell a heveder cseréjéhez. Igaz, neki is lassan megy a tár cseréje! A németek mindjárt felpattannak és előrelódulnak . . . Na, hál'istennek! Minden rendben!

Poljancev újra tüzelt.

Felemelte a fejét, kinézett a fegyver fölött. Rakéta! Mit jelent ez a zöld fény, amely a cserjésből szökkent fel az égre? Vagy úgy! A rakéta parancsot adott. A németek elkezdtek kúszni visszafelé.

Kúsztak, majd felpattantak és fejvesztetten rohantak vissza a cserjéshez, a dombhoz, talán az imént elhagyott fedezékükbe. De megint lerogytak, mintha lekaszálták volna őket. Poljancev húzta, egyre húzta

a ravaszt, eregette a sorozatokat. Ekkor Poljancev rövid sorozatait elnyomva hosszú, kemény, erős sorozat hasított bele a levegőbe. „Pil! Pil!... Hű, de megtáncoltatja őket! Ez az, Pil!" – Poljancev majdnem felkiáltott.

A rakéta kialvóban volt, halványuló fényében úgy feküdtek a halottak, a sebesültek, mint a zsákok. „Lám, Pillel jó néhányat leterítettünk!..." – gondolta bőszen és diadallal Poljancev.

A németek aknavetőkkel tüzeltek a láthatóvá vált célokra, a bengeligetben levő géppuskákra, Pilipenkóra, Poljancev lövészgödreire. Egy akna a lövészgödrök közvetlen közelében robbant. Poljancev behúzta a fejét, lövészgödrének homokos aljához tapadt, és vicsorgott. Szilánk koppant a sisakján, nem ütött nagyot, de a füle bedugult, mintha vattát tömtek volna bele. Csönd lett. Poljancev felemelte a fejét, mindkét kezével megigazgatta félrecsúszott sisakját. A szája tele lett földdel. Poljancev köpködött, de a foga között csak ott csikorgott a homok.

Poljancevnek eszébe jutott Juhim-Juhimics. Azért jutott eszébe, mert meg se mukkant. Meghalt? Megfordult, megfogta Juhim-Juhimics vállát.

– Élsz?

– Mi haszna? – felelte rövid szünet után alig hallhatóan, panaszosan Juhim-Juhimics. – Úgy fekszek itt, mint egy tuskó. Legalább a tárakat adogathatnám...

– Elveszem én magam. Csak legyen. Ha elcsendesül, hátraviszlek. Hisz én jó erőben vagyok...

Poljancev a golyószóró tusához nyúlt, de a tenyere éles, csipkés szélű fémet tapintott ott, ahol a fegyver tusának kellett volna lenni. „Szétlőtték a »kátrányfőzőt«! Ej!!" Az első pillanatban elképedt. Tudta, hogy megsebesülhetett volna, akár meg is halhatott volna. Az viszont nem fért a fejébe, hogy él, de nem lőhet. Márpedig nincs mivel lőni... Veszettül káromkodott. Lenyelte a torkában összegyűlt nyálat.

– Mi van veled? – kiáltott jobb felé. A lövészgödörből nem feleltek. – Azt kérdem, mi van veled? – kiáltotta hangosabban. Nem kapott választ. „Ennek vége."

– Pulka, élsz? – kiáltotta már tétován.

– Öhöm! – válaszolt rögtön a bal oldali lövészgödör.

Eltelt egy perc.

Poljancev meghallotta, hogy egy harckocsi közeledik a lövészgödör felé. Már közel volt.

– Pulka! – Poljancev balra fordította a fejét.
– Öhöm. Tank.
– Fogd a gránátokat.
– Öhöm.

Poljancev mozdulatlanul várt, az idegei megfeszültek: hadd jöjjön közelebb a harckocsi, most nem szabad kockáztatni . . .

– Gyerünk, Pulka, adjunk a bitangnak! Készen vagy?
– Öhöm, készen.

Poljancev még ki sem ugrott a lövészgödörből, amikor Pulka, a csendes Pulka már futott a harckocsi felé. Poljancev hallotta, hogy a tank felé fut. És amikor szinte a föld alól fellobbant a tűz és terjedt minden irányban, rájött, hogy Pulka eldobta a gránátot, mégpedig nagyon ügyesen dobta. Az éles fényben látszott, ahogy a tüzes szilánkok leterítik Pulkát. A harckocsi megrándult, előrelendült, és Poljancevnek úgy rémlett, hogy hallja a csontok ropogását, látta: a lánctalp a földbe tapossa Pulka holttestét. S ekkor a kigyulladt páncélos tehetetlenül forgolódni kezdett egy helyben – tehát leszakadt a lánctalpa –, majd darabjaira hullva, recsegve-ropogva szétterült a homokon.

Világítórakéta röppent fel, és látszott, ahogy a harckocsit megkerülve géppisztolyosok rohannak a lövészgödrök felé. Már tisztán hallható volt a süppedős homokba merülő lábak egyenetlen dobogása. Már csak néhány lépésnyire voltak a németek a lövészgödörtől. „Nincs menekvés – gondolta nehéz szívvel Poljancev. Tudta, hogy két tár hever a lábánál. – Hej! Most kellene a »kátrányfőző«. Lekaszálnám őket, és talán kivágnám magam . . .” Miért kell meghalnia . . . ha egyszer annyi életerő van benne? Ez most jutott eszébe először, és megrettent ettől a gondolattól. Újra látta Pulkát, amint a harckocsi felé fut, hallotta csontjai ropogását a lánctalp alatt, mintha az egész megismétlődött volna. Lényének legmélyéről olyan düh tört fel, amilyet még soha nem érzett, és amely mindent elárasztott. A keze a gránátot szorította.

Nincs miben reménykedni. Nem számíthat semmire, a „kátrányfőzőt” szétlőtték. Csak erre a gránátra. Erre az egyetlenegyre, amelyet a kezében tart. Mindene megfeszült: az izmai, az inai, a bordái alatt a szíve, a lába, a keze.

Számolta a másodperceket, a perceket, azazhogy a perceket nem számolta, a perc nagyon hosszú, a percek számolására már nem futja az idejéből. Az ő helyzetében az a legfontosabb, hogy ne veszítse el a fejét, nem halhat meg úgy, mint egy megsebzett nyúl. „Drágán adom

az életemet. Mindjárt megtudjátok, fritzek!" Kibiztosította a gránátot és görcsösen markolta a nyelét.

– Nem tudlak innen kivinni, Juhim-Juhimics ... Ég veled ...

Két német, három, öt vagy még több már egészen közel volt, egészen közel, Poljancev tisztán hallotta őket. Megrázta a gránátot – az kattant – és eldobta.

Fény és dörrenés! ...

Szilánkok sziszegtek a feje felett.

Poljancev összeesett. Éles fájdalom hasított a szemébe: valami forró és hegyes csapódott bele. Lehunyta a szemét. Érezte, hogy a szemgödréből valami ragacsos kis patak folyik, s tudta, hogy ez nem könny, hanem valami más.

Csodálkozott, hogy milyen csönd lett a gránát robbanása után, és meglepetésében kinyitotta a szemét.

De már semmit sem látott.

7

– Pfu! Dögölnél meg, te átkozott!

Pilipenkónak szokása volt, hogy magában beszélt, különösen olyankor, ha valami bökkenő volt. Most éppen a géppuskát nem sikerült egy csapásra felállítani. Az egyik kerék túlságosan besüppedt a homokba, a géppuska félrehordott. Pilipenko kiemelte a kereket, a kezével elegyengette alatta a talajt, és a kerék alá tette a sapkáját. A géppuska újra egyenesen állt. Pilipenko megtapogatta a hűtőköpenyt, és ettől egészen megnyugodott, mintha meggyőződött volna arról, hogy a géppuska rendben van.

– Na, gyerünk, német, jöhetsz ellenem ...

Minduntalan odanézett Vaszja Rugyenko géppuskásra, aki mellette, a bokrok között feküdt. Majdnem földije. Herszonba való. Egyetemista. Igaz, Pilipenko kerülte: az egyetemisták valahogy mind olyan ...

A századparancsnok azt mondta róla, hogy megsebesült. Lehet, hogy csakugyan megsebesült. De nem várta be a segítséget, elment. Pilipenko ismét a géppuskás fölé hajolt, a vállánál fogva erősen megrázta, a sötétben kitapogatta a homlokát, az arcát, a kezét: néma, kihűlt. Azért ez a Vaszil, ez az egyetemista, derék legény volt ...

Pilipenko cigarettát sodort, el sem rejtőzött, csiholt az öngyújtóval, rágyújtott.

– Hej, ha ezt látná a szakaszparancsnok – kajánkodott. – Na és ha látná? Mit csinálna velem? Golyózáporba küldene? – Hümmögött

Pilipenko zavartalanul élvezte a cigarettát, nagyokat szippantott belőle, mélyen leszívta a füstöt. Hetykén cigarettázott. Már égetni kezdte a körmét, alig tudta tartani a rövid csikket, lassabban és ritkábban szívta, hogy tovább tartson.

– Hát mi az én cigarettám? – tért vissza gondolatban a szakaszparancsnokhoz. – Semmiség. Akkorka fény, mint egy szúnyog szeme. Ahogy a németek égnek, az igen – figyelte elragadtatással a távolban lángoló harckocsikat. – Az igen . . .

Elhallatszottak hozzá Poljancev „kátrányfőzőjének" kattogó sorozatai. Fülelt.

– Hű, de pörköl az a ruszki . . . – Lelkendezve figyelte, hogy tüzel Poljancev. – Hű, de pörköl az ördögadta . . .

A kigyulladó rakéták láthatóvá tették a rétet és azt, ami a réten volt.

– Ki-vi-lá-gí-tás . . .

Pilipenko nyugodtan nézelődött jobbra-balra, előre. Jó szeme volt, észrevette, amit észre kellett vennie.

Meglátta, hogy a távolban, a rét túlsó végén, az erdőnél feketéllő domb és az ő lövészgödre között alakok alig kivehető lánca mozog: az emberek hol a földre vetik magukat, hol meggörnyedve futnak, hol meg teljesen kiegyenesedve rohannak.

– No, te hohol, te se maradsz munka nélkül – mondta saját magának.

Odatapadt a géppuskához.

– Lássuk az irányzékot – húzta el a száját. – Úgy kell most az irányzék, mint egy púp a hátamra. Ki tud jól célozni ebben a vaksötétben? Vaktában fogok lőni. Leterítek annyit, amennyit sikerül. Felkészülni! – vezényelt önmagának. – Felkészültem! – jelentette egy másodperc múlva. Aztán újabb néhány másodperc múlva kiadta a parancsot: – Rajta!

Megnyomta az elsütőbillentyűt. Szabadon, vidáman szállt a hosszú sorozat. Hosszú sorozat! . . . Hosszú sorozat! . . . A hüvelyek koppanva hullottak a földre.

Kiürült a heveder. Pilipenko félredobta, újat fűzött be. Megfogta a

géppuska fogantyúját, és lassan jobbra fordította a csövet, mert a németek jobbról próbálták megkerülni. Jó szeme van Pilipenkónak, igazán jó.

– Miért ne? Elég régen harcolok – mondta, mintha valakinek magyarázná.

Ami igaz, az igaz: jó szeme van. És nyugodt. Ez a fő, hogy nyugodt. „A szemmel kezdődik minden, a pánik meg más efféle – vallja meggyőződéssel Pilipenko –, a szem megijeszti a lábat, az meg fut visszafelé..."

– Nem, az enyimet nem ijeszted meg... Az ördögbe! Úgy rázkódik, mint a veszett nyavalya. – A kezén finom remegés futott végig a géppuska fogantyújától. – Gyerünk, Pil, rajta, Pilipenko – hajszolta magát.

És meghúzta az elsütőbillentyűt. Egyre-másra húzta, húzta...

– Na, még csak ez hiányzott!... Hűha! – Felforrt a hűtővíz. Víz pedig igen szűkösen van, annyi, amennyi a kulacsban maradt. – Magamnak néhány korty. A fene ott egye meg, majd megleszek víz nélkül. Hiszen én megértem, hogy nincs, és meg tudok lenni nélküle, a géppuska, a keserves mindenségit, nem érti meg. Pedig szomjas vagyok!

A kulacsból majdnem az egész vizet betöltötte a géppuska hűtőköpenyébe. Aztán hátrahajtotta a fejét, és jól kitátott szájába belecsorgatta a vékonyka, kurta vízsugarat. A víz füstszagú és pocsolyaízű volt. Amíg itta, addig finom volt, nagyon finom, de mihelyt elvette a kulacsot a szájától, elfintorodott: a víz csakugyan pocsolyaízű volt. Megrázta a kulacsot, és elkapott még néhány cseppet az ajkával.

A kęze alatt újra kattogni kezdett a géppuska.

Újabb heveder. Még egy. Még egy.

– Ejnye, pontosabban kell. Lassabban... Már nem sok heveder maradt. – Nehezen tartotta féken önmagát. – Pontosabban, komám, pontosabban. Ne egy vonalba.

Pilipenko csaknem biztosra vette, hogy ha nem kényszeríti a németeket, hogy vonuljanak vissza oda, a domb, a cserjés mögé, elvész a háború, és Hitler bevonul Moszkvába.

Izzadságban úszva, kicserepesedett ajkát nyalogatva folytatta a tüzelést.

Hirtelen abbahagyta.

– Hé, várj csak, várj. Mi ez? Poljancev gödrében mintha gránát

robbant volna. – Pilipenko nem tudta elképzelni, mi történt, s egy pillanatra meghökkent. – A németek . . . vagy ő maga hajította? . . .

Hideg verejték ütött ki a homlokán. Végighúzta a kezét rajta, de a verejték ott maradt. „A fenébe! . . .” Mintha a homloka mindig nyirkos lett volna, csak eddig nem vette észre.

8

A rét itt benyúlt a parti homokba, úgyhogy nehéz volt kúszni. Rjabov térde, a könyöke besüppedt a homokba. Nehéznek érezte a testét, alig bírta vonszolni. Egy vonalba ért a cserjéssel. Mindannyiszor előrelökte a kezét, megfeszítette az ujjait, ellökte magát a bokroktól, és a bokrok mögötte maradtak, hol egy lépésre, hol egy fél lépésre, de mégiscsak mögötte . . . Kifújta magát, kúszott tovább. Nem tudta, messzire jutott-e a lövészároktól. Valószínűleg nem messzire. Pedig már mióta kúszik! . . . Nyugodt körülmények között két perc alatt végigfutotta volna ezt a távolságot.

Elöl halk nesz hallatszott. „A fiúk . . . Ők azok . . . Nem lehetnek messzebb, mint ötven lépésre.” Rjabov arra kúszott, amerről a neszt hallotta, kúszott, egyre kúszott.

A háta nedves lett. Forróság öntötte el. A gránátfüzértől nem tudott gyorsabban mozogni, dühös volt, hogy egyre lassabban halad. Megfeszítette az izmait, összeszedte az erejét, többször is nagyot lendített magán. Eszébe sem jutott volna, hogy ilyen nehéz ötven lépésnyit kúszni homokban . . .

Fojtott hangot hallott:

– Távolodj el balra . . . Hallod, balra . . . Mi meg egyenesen . . .

Rjabov nem tudta pontosan, hogy ez kinek a hangja. Szkripnyiké? Vagy Zelceré? . . . Az is lehet, hogy a Vartanové . . . „Helyes, nincs értelme egy kupacban maradni, szét kell szóródni.” Pontosan ezt akarta Rjabov mondani, ezért igyekezett odakúszni hozzájuk, hármójukhoz.

Ahhoz már nem maradt ereje, hogy továbbkússzon. Nyilallt a könyöke, nyilallt a térde. Legnehezebb volt a jobb kezét előrelendíteni, mert görcsösen szorítva abban vitte a gránátokat. Lám csak, milyen súlyosak ezek a gránátok! Nem, a fiúkat nem éri utol. Gyorsan kúsznak, messze eltávolodtak. Nem éri utol őket.

Rjabov elnyúlt a földön. Az ajka a hideg homokot érte. A zubbonya

ujját végighúzta a száján, amelyhez hozzátapadt a homok, utána megnyalta az ajkát. Szaggatottan lélegzett, az arcához tapadtak azok az érdes homokszemcsék, amelyeket a kifújt levegővel felkavart.

Előrevitte a könyökét, maga alá húzta a térdét és vele a homokot, a teste előbbre került fél méterrel, egy méterrel. Milyen hosszú egy méter! Lehetséges, hogy csak száz centiméterből áll? A centi pedig csak akkora, mint egy köröm? „Kész! Tovább nem bírom... Vége!... Kámpec!" Itt várja meg a harckocsit, ha átjut azok között, akik az imént előrekúsztak, s egyikük balra fordult, a másik kettő pedig egyenesen haladt. Kinyújtózott, a lábát egymás mellé tette, a kezét egy kissé előrenyújtotta, szintén egymás mellé. A jobb keze egy kicsit be van hajlítva és remegve szorítja a gránátokat.

A páncélos valóban feléje tartott. Rjabov hallotta a motor zúgását, s a földhöz lapult, a lélegzetét is visszafojtotta, mintha attól félt volna, hogy elárulja. És tisztán, a korábbinál is tisztábban újra maga előtt látta a Tyernopol melletti mezőt: a tankok üldözik a katonákat, akik eltorzult arccal futnak előttük, a harckocsik meg eltaposták őket... Vajon miért éppen ez bukkan fel ilyen gyakran az emlékezetében? Talán túlságosan erősen az agyába vésődtek az arcok, amelyeken a kikerülhetetlen végzet tudata és valamilyen halvány reménység tükröződött, és ez utóbbi adott erőt nekik a futáshoz; talán nem tudta elfelejteni a reggeli mezőt, amely vörös volt, mint napnyugtakor az ég alja: azoknak a vére festette meg, akikből semmi sem maradt. „Tarts ki! Tarts ki!" – emlékezett a századparancsnok szavaira. Most fogta csak fel igazán ezeknek a szavaknak az értelmét.

A harckocsi azonban nem közeledett feléje.

Közte és a páncélos között mintha nem csökkent volna a távolság. A motorzúgás csendesedett, a harckocsi valószínűleg megállt.

A zúgás megint felerősödött, csikorogtak a lánctalpak, de a tank egy helyben maradt, bizonyára belesüppedt a mély homokba.

Végül mégis zörögni kezdtek a lánctalpak. „Elindult, elindult..." Most már nem volt messze a harckocsi. Sorozatokat adott le a géppuskából, és a torkolattűzből, amely rövid pillanatokra megvilágította a vaskolosszus sötét darabját, Rjabov megállapította, hogy egy kicsit oldalt fog elhaladni mellette.

A harckocsi egyre közelebb ért. Mind hangosabb volt a géppuskaropogás. Rjabov belefúrta magát a homokba, nem merte felemelni a fejét, amely behajlított bal karján feküdt. Valami nehéz, zavaros érzés

szivárgott fel a szíve legmélyéről. A szíve zakatolt... „Tarts ki, tarts ki, és minden rendben lesz" – ismételgette magában.

A tank már tízlépésnyire volt tőle, vagy talán egy-két lépéssel közelebb. A golyók tőle jobbra csapódtak be. „Tak-tak-tak" – kopogott az agyában. Rájött, hogy a harckocsi szempontjából most holttérben fekszik. „Ne késlekedj, ne késlekedj! Néhány másodperc, és a tank messzire elhalad – tíz méterre, húszra vagy még többre... És akkor kámpec, elvesztél..." A szíve még kellemetlenül vert, de a feje már tiszta és nyugodt volt. Egyetlen dolgot kívánt egész lénye: felrobbantani a harckocsit, amely a védelem hátába akar kerülni. Felrobbantani a harckocsit, semmi többet. Kimerült a sok izgalomtól, kockázattól és a reményektől, amelyek nem teljesültek, ezért elcsigázták.

Tágra nyílt szemmel nézte a mozgó páncélost. „Kész!"

Érezte, hogy nincs elég erő a kezében a gránátok eldobásához. „Nem fog sikerülni... Ez attól van, hogy valami oldalba vágott. Golyó? Lehet, hogy csakugyan golyó. Nem lehet, hogy ne sikerüljön! Nem lehet... A tank mindjárt elmegy..." Megrémült ettől a gondolattól. Kirántotta a biztosítékot, felemelkedett a bal térdére, valamit még csinálni akart, de már nem tudta, mit, és mellel előrezuhanva eldobta a gránátokat... alacsonyan... közvetlenül a föld felett... A keze még érezte a súlyt, mintha még mindig tartotta volna a füzért. Fájdalom hasított a csuklójába. „Ez a megerőltetéstől van... amikor hajítottam, az inaim meghúzódtak... azért fáj." Fejét befúrta a homokba, szétterpesztett ujjai reszketve befúródtak a homokba, és abbamaradt a remegésük.

Rjabov visszafojtotta lélegzetét. Várta a robbanást.

9

Megremegtek a fedezék födémgerendái.

A réten elnyújtott robbanások hallatszottak, egyik a másik után, és Piszarev látta a felcsapó lángokat. Égett a fű, égett a homok, égett a levegő.

Összehunyorította szemét, mert csípte a lövészárkot elborító füst. Lassan végighúzta a tenyerét az arcán, letörölte róla a verítéket. Ez az örömtől van, gondolta. A szíve fájón kalapált, ez az öröm fájdalma – tudta ő ezt.

– Ég!... Ég!... – kiáltotta felindultan. És ahogy ezt kiáltotta, még inkább megbizonyosodott arról, hogy a harckocsi csakugyan ég.

Piszarev úgy érezte, hogy gyengül. Az ember tehát az örömtől is elgyengül.

Balról tisztán hallatszott a földet szaggató lánctalpak csikorgása Balról, balról. Egy páncélos... Úgy látszik, ezt átengedték, nem tudták megállítani. Hol vannak? Piszarev Rjabovra, Szkripnyikre, Zelcerre, Vartanovra gondolt. Mi lehet velük?

A harckocsi közeledett, így hát Piszarev megfeledkezett Rjabovról, a fiúkról, aggódva gondolt arra, hogy a harckocsi biztosan áttör, és hátulról eltiporja azokat, akik ellenállnak.

– Antonov! – kiáltotta. – An-to-nov!

– Jelen! Jelen! – hallatszott a lövészárok sötétjéből.

És Piszarev nyomban szapora lépteket hallott.

– Jelen!

– Hány ember maradt a rajodból?

– Kettő. Én meg ő... – mutatott Antonov a lövészárok falához dőlő sisakos katonára. A sisakra rávetült a tűz fénye, és úgy látszott, mintha a katona fejét rózsaszínű füst burkolná be.

– Állítsd a telefon mellé. Petrejev eltűnt... – „Az összeköttetést helyreállította, de nem tért vissza. Lehet, hogy meglapult valahol, várja, hogy csillapodjon a tűz" – gondolta. – Állítsd a katonát a telefon mellé, amíg Petrejev visszajön.

– Értettem – felelte Antonov.

– Ha a századparancsnok keres, mondd meg, hogy egy harckocsi áttört, én meg elmentem, hogy segítsek Rjabovnak. Érted? Nem érkeztem magam jelenteni – tette hozzá nyugodtan Piszarev.

– Hová megy? Lekaszálja... Törzsőrmester elvtárs, a géppuskával lekaszálja – kiáltotta elfulladó hangon Antonov. – Itt is elbánunk a harckocsival. Ne kapkodd el, törzsőrmester!

Piszarev a derékszíjára akasztott egy páncéltörő gránátot.

– Ezt a holmit kockázatos így cipelni, törzsőrmester elvtárs – kiáltotta még Antonov.

– Oda se neki. A rácsavart huzalnál fogva kaptam el. Mindegy. Tehát mondd meg a századparancsnoknak, ha keres, hogy elmentem kisegíteni Rjabovot – ismételte meg túlságosan is tagoltan Piszarev. – Értetted?

– Értettem!

– És ne felejtsd el, hogy most már te meg az a katona vagytok az egész szakasz. Ha nekem nem sikerül feltartóztatnom azt a tankot, akkor te vesd rá magad gránátokkal, palackokkal . . .

Nem várta meg, mit válaszol Antonov, átlendült a mellvéden és meglepően fürgén megiramodott. Arra futott, ahol a harckocsi dübörgött.

Antonov ijedten nézett utána. Piszarev hosszú alakja jól látszott a lángoktól bevilágított térségen, és még magasabbnak hatott, mint amilyen valójában volt.

Piszarev meggörnyedve futott. Kattogni kezdett a géppuska, Piszarev a földre vetette magát, de a kezével ügyesen tartotta a gránátot. Felugrott, futott néhány lépést, újra elvágódott.

Antonov ettől fogva már nem látta, Piszarev beleveszett az éjszaka zúgó sötétjébe.

Piszarev pedig megvárta, hogy megszakadjon a géppuskasorozat, felugrott és futott tovább. A súlyos páncéltörő gránát lehúzta a derékszíját, gátolta a futásban. Teljesen megizzadt, nyirkos volt az arca, a nyaka, a keze. Belebotlott egy elnyúlva fekvő testbe. „A három közül az egyik" – villant át az agyán a felismerés. Fél lépés után megint: „A második?" Néhány lépés, és majdnem rázuhant valakire, aki mozdulatlanul feküdt a homokon. „A három közül a harmadik – mondta leverten. – Hát a negyedik? Rjabovval együtt négyen voltak . . ." A negyedik hiányzott. Ki is volt az?

De Piszarev már nem ezen törte a fejét. A harckocsi a sebességét csökkentve közeledett. Gyanút fogott? Kattogott a géppuskája, a tüzes pontozott vonal belevágott a sötétségbe, és ahogy a fénypontok repültek, sejteni lehetett a harckocsi körvonalait.

„Átmegy, biztosan átmegy . . . – Ez lüktetett Piszarev agyában. – Átmegy . . . Már át is ment! . . ." A lövészárok pedig üres, nincs, aki megbújjon benne, csak Antonov meg az a sisakos, aki a lövészárok falához lapult, és most ott áll a telefon mellett. Nincs vész, Antonov meghallja a harckocsit, amely egyenesen a fedezék felé tart. Antonovnak a keze ügyében vannak gránátok és palackok. „És ha elveszti a fejét? . . ." Eszébe jutott, milyen lehangolt volt Antonov, noha keményen mondta: „Értettem!" Akkor a nagy sietségben nem figyelt fel erre, de most eszébe jutott, mintha újra hallaná Antonov fásult hangját. „Megijedsz. – Piszarev fanyarul elmosolyodott. – Antonov magára maradt, szemtől szemben az ellenséges ismeretlenséggel. Szemtől szem-

ben az ellenséggel mindenről megfeledkezel!" Majd megnyugodva szőtte tovább a gondolatot: „A harckocsi láttán, ha élni akar az ember, a lehetetlent is megteszi." Antonov is megteszi. De miért Antonov? – kapott észbe. A tank még nem ment el. Itt szaggatja a földet.

A föld csikorgott, hasadozott a harckocsi alatt, Piszarev egész testével érezte remegését. Elgyengült lába alig tartotta, eldőlt. Nem tudta elkapni lerepülő csíptetőjét, hunyorgott: valami hirtelen megváltozott körülötte, még sötétebb lett. Mind a két kezével tapogatta a homokot, de a cvikkert nem találta.

Nincs semmilyen gondolat a fejében, semmilyen érzés a szívében, csak az a tudat, hogy a harckocsira kell dobni a gránátot. Csak ez. És ez a feszült figyelem megkettőzte az erejét. Egy rántással levette a sisakját, mert úgy érezte, hogy zavarja, a sisak tompán koppant a homokon. Piszarev érezte, hogy a szél megérinti a haját, a homlokát. Az egész teste könnyebb lett. Az ujjai összevissza matattak a derékszíjon, de sehogyan sem tudta levenni a gránátot. „Mi a csuda van velem? – mérgelődött Piszarev. – Mi van velem?" A gránát azonban nem engedett.

A harckocsi most gyorsan mozgott, mintha sietne elfelé a lángoló rétről.

Elöl, jobbra és balra harckocsik égtek. A láng magasra csapott, a füst felkúszott az égre, de a csillagokat a tűz és a füst nem érte el, a csillagok ugyanolyanok maradtak – nyugodtak, fehérek, vörösek, halványkékek.

A harckocsi a pillanat tört része alatt annyira előrejutott, hogy öthat méterrel maga mögött hagyta a holtan fekvő három közül a harmadikat, és Piszarev közelébe került. A kipufogó füstje megcsapta Piszarevet, a forró homok a szemébe szóródott a lánctalpak alól. Erőlködve felbőgött a motor, gyorsabban csörömpöltek a lánctalpak. Piszarev megmozdította a karját, meggyőződött róla, hogy él. Elakadt a lélegzete. Ez az állapot két-három másodpercig tartott, s ezalatt a két-három másodperc alatt tudata hozzászokott a motor bőgéséhez is, a lánctalpak csikorgásához is, a harckocsi látványához is, és visszanyerte az erejét, visszanyerte a határozottságát.

A lábát esetlenül rakva, a fejét leszegve tett egy lépést, kettőt, hármat, mintha dühösen neki akarna rontani valakinek. A gránát mintha súlytalanná vált volna. Megrántotta a derékszíj csatját. Még egy lépés,

az utolsó, kiegyenesedett, és a kibiztosított gránáttal, amely a lecsatolt derékszíjon himbálózott, a harckocsi elé vetette magát.

Közvetlenül a harckocsi előtt terült el. Érezte a forró lánctalp érintését, és a következő pillanatban súlyos, dübörgő sötétség borult rá.

10

Megállt az óra? Nyolc és fél perc telt el azóta, hogy megindultak a harckocsik? Lehetetlen! Andrej nem hitte el. A füléhez emelte az órát és ott tartotta egy ideig. Egyenletesen ketyegett. Csak nyolc és fél perc? Úgy rémlett, hogy az idő lelassult, elhúzódott.

Andrej látta, hogy a réten ég a fű. Bizonyára a kiömlött benzin lobbant lángra. Vajon hány harckocsit lőttek ki? Nem lehet tudni... Őt azok a harckocsik nyugtalanították, amelyek az első szakasz balszárnyán törtek be. „Mit csinál ez a Rjabov, a kutya a veséjét?! – boszszankodott Andrej. És azok ott a réten szintén nem adnak jelt magukról. Sokáig kúsznak... Eltiporták volna őket a tankok?" Vár egy kicsit, egy egészen keveset, és isten bizony, maga indul neki gránátokkal. És vele együtt Valerik, Tyimofejev, Kirjuskin. Mindenki, aki ott van a harcállásponton.

„Állj! Állj!" – Megdobbant a szíve. Először nem hitt a szemének. Ott, ahol feltevése szerint Rjabovnak és az embereinek kellett lennie, láng és füst csapott a magasba, nagy tüzek gyúltak. „Derék fiúk! Ez igen! – a szíve szaporábban vert az örömtől. – Derék fiúk!" Toppantott.

Az éjszaka visszahúzódott a fellobbanó lángok elől, és Andrej előtt kitárult az egész rét, amilyennek nappali fényben látta; a láng sokáig égett, úgyhogy Andrejnek volt ideje szemügyre venni a cserjést és a dombot, amelyen mozgás volt; a hadnagy tudta, hogy harckocsik, gyalogosok tartottak Rjabov felé, Vano felé; azután robbanást hallott, majd még egyet, megrepedt a föld, a láng magasra, még magasabbra csapott, átterjedt a dombtól balra, majd a dombtól jobbra, és nem csillapult, egyre zúgott – égtek a páncélosok.

Andrej felzaklatva nézte, mi történik tőle nyolcszáz lépésnyire, és a szíve zakatolt örömében. Mintha ez a látvány szerezné a legnagyobb örömet, amelyet valaha is megért, és amely után akár meg is halhat.

A füstben felbukkanó kis alakok – jól látta a távcsőben – a horpadás felé, Vano felé szaladtak. A németek bátrak voltak, ez igaz, máskülönben visszafordultak volna, máskülönben a földre vetették volna magukat – olyan tűz zúdult rájuk. De Vano és az emberei sem gyávák. Több mint bátrak – rettenthetetlenek! Nem hátrálnak meg, kitartanak. Andrej nem is gondolkozhatott másként.

A harckocsik egyre jöttek. „Hányat vet be a német? A század nem bír el ekkora nyomást. Lehet, hogy a század nem tud kitartani – nyugtalankodott Andrej. – Látni való, hogy az ellenség bármi áron át akarja törni a védelmet, hogy mögénk kerüljön és elfoglalja a hidat..."

A géppuska- és a géppisztolytűz egyre közeledett, tehát az ellenség közeledett, vagyis a század nem képes feltartóztatni, idegeskedett Andrej. Egyik lábáról a másikra állt.

„A német valószínűleg úgy gondolja, hogy legalább egy ezred védekezik – húzta el keserű mosolyra a száját. – Ezért aztán ennek megfelelő erőket dob be." A századnak úgy kell tartania magát, mintha ezred volna. Tartja is, a betyár mindenit!

Nem, nem, még nincs minden veszve. Mindenesetre a század életéért nagy árat fizet az ellenség. Bántotta, hogy a zászlóaljparancsnok sohasem tudja meg, hogyan égtek a harckocsik, hogyan égett a németek lába alatt a föld, hogyan esett el sok derék fiú itt, a folyóparton, a híd előtt, ahol hagyta őket.

A hídnál csönd volt. „A német talán úgy gondolja, hogy a hídnál van összevonva minden technika, minden erő, ezért nem támad frontálisan? – találgatta Andrej. – Vajon most merre fordul? Vagy megpróbál áttörni Vanónál?"

Nyugtalan lett: mit csinál Vano, a forró fejű, nyakas Vano? Csak nehogy valami esztelenséget kövessen el...

– Kirjuskin, hívd Vanót!

Kirjuskinnak még arra sem volt ideje, hogy megtekerje a telefon karját, amikor csörögni kezdett a készülék. Felkapta a kagylót és átadta Andrejnek.

– Én! Én! – Andrej előrehajolt és a vállával szorította a füléhez a kagylót. – Beszélj, rajta. Megindultak? A fritzek megindultak?

Vano túlságosan élénk hangja úgy recsegett a kagylóban, hogy a közelben álló Kirjuskin és Valerik is hallotta.

– Micsoda?... Meghibbantál? – ordította Andrej. – Miféle ellentámadás? Melyik irányban? Van valami elképzelésed? Ellentámadás,

vagyis ki a fedezékből! Valamennyiőtöket leterít! Harcolni nemcsak bátorsággal kell, hanem ésszel is! – Egyre inkább méregbe gurult. – Van egy csöpp eszed? Van?

– Van – válaszolta egészen komolyan Vano. – Van eszem! Tehát megleszünk ellentámadás nélkül?

– Ne marháskodj! Aprítsd a gyalogságot! Ha kell, kézitusában! Egyetlen fritzet se engedj be a horpadásba! Minden rendelkezésedre álló eszközzel zárd el a horpadást. Ne engedd őket a part felé, ne engedd, hogy mögénk kerüljenek! Érted?

Andrej kiegyenesedett, mintha nagyon belefáradt volna abba, hogy a telefon fölé görnyedve állt.

Kiment a lövészárokba.

Arra lett figyelmes, hogy Danyila és Ljahov géppuskája már percek óta hallgat. A lövészgödrükhöz egészen közel német géppisztolyok kattogtak. És lövedékek robbantak. Szasa oda futott. „Majd jelenti, hogy mi van ott . . ."

Andrej gondolatai minduntalan visszatértek a hídhoz. Felrobbantja, felrobbantja a hidat! És ha nem sikerül? . . .

Rémülten figyelte a lassú óramutatókat, mintha tőlük származna minden, ami gonosz és könyörtelen.

Valerik kizökkentette Andrejt abból az állapotból, amelyben a remény a bizonytalanság érzésével váltakozott.

– Tessék a sisakja, hadnagy elvtárs. Tegye a fejére, hadnagy elvtárs – mondta Valerik gyermekes gondoskodással, és odanyújtotta Andrejnek a sisakot.

Andrej gépiesen megfogta és a fejére tette. A szíjat nem kapcsolta össze, két szára kétoldalt himbálózott.

– Menj a fedezékbe – mondta másfelé figyelve Andrej. – Ülj le a lány mellé, nyugtasd meg. Biztosan reszket a félelemtől.

– Ha reszketek is, hadnagy elvtárs, a maga Valerikja nem önt belém bátorságot. – Marija tehát ott állt a lövészárokban, csak Andrej nem látta. – Nem mondaná meg, hol van Danyila? És hol van Szasa?

– Micsoda ostoba kérdések! – csattant fel Andrej, és ezen maga is meglepődött. Bizonyára az idegfeszültségtől. – Tegyek jelentést neked vagy mi? . . .

– Bocsásson meg, hadnagy – kérlelte halálra ijedve a lány. Érződött, hogy majdnem sírva fakad.

„Már csak ez hiányzott, hogy egy kislánnyal vesződjek."

– Irány a fedezék – mondta Andrej már kevésbé ingerülten. – Te is, Valerik. Majd kiáltok, ha szükség lesz rád.

Valerik rögtön észrevette, hogy a századparancsnok hangja nem olyan keményen cseng.

– Nincs nekem semmi keresnivalóm a fedezékben. Ne kergessen el, hadnagy elvtárs.

Ezt olyan kérlelőn és őszintén mondta, hogy Andrej csak legyintett.

– Vigyen el az ördög – mondta megenyhülve, csaknem kedvesen. És máris elfeledkezett róla.

– Mi lehet ott, az országúton? – nyugtalankodott Andrej. Felhívta a harmadik szakaszt.

– Mi újság nálad, Vologya? Lövöldözés az országúton? Tarts ki! Tarts ki! Vigyázz jól! Az ellenség nem juthat el a hídhoz. Tarts ki, Vologya.

Andrej úgy érezte, hogy az egész élete nem egyéb, mint a közelben becsapódó lövedékek robbanása, a motorzaj, a lánctalpak csikorgása, a cserjés és a domb felett vöröslő ég, a rét égő füve... Valóban ez volt most az egész világ, nem volt semmi más, csak ez, semmi más nem létezett. És amikor majdnem megsüketült az iszonyatos erejű robbanástól, amelyet újabb kettő, majd a harmadik, a negyedik, az ötödik követett, s amikor az ember szemét elvakította a fény, amelybe, akár a napba, nem lehetett belenézni – ez a világ már semmivel nem egészült ki.

Kilencedik fejezet

1

Szemjon fulladozott. Beszívta a levegőt, mégis légszomjjal küszködött. Futott-futott az országúton. Kezében a géppisztoly, a derékszíján két gránát. Majdnem felbukott, amikor belelépett egy gödörbe, de visszanyerte az egyensúlyát és rohant tovább. A lövöldözés már egészen tisztán hallatszott, tompán, szaggatottan, mintha egyenesen őrá lőttek volna.

Márpedig az út két oldalán, a kanyarhoz előretolt rajok még messze vannak, nagyon messze. „Legalább háromszáz méterre, ha nem négyszázra. Vagy a méter többé már nem méter? – csodálkozott Szemjon. – Mennyire más elképzelése van az embernek a távolságról békeidőben és háborúban." Már többször meglepődött ezen a különbségen.

Tudta, hogy a hídon összetorlódtak az egymást előzgető teherautók, lövegvontatók, személykocsik: mind igyekezett át a túlsó partra. Itt meg ez az átkozott lövöldözés! „A németek is a hídhoz igyekeznek – jutott eszébe futás közben. – Mekkora erőket vetett be az ellenség? Akármekkorákat, nehéz dolgunk lesz. Itt, az útkanyarban már forrósodik a levegő. Mi az a két csonka raj? De hát annyi van. Egy raj, szintén hiányos, a hídnál maradt Vologyával. Az fog robbantani . . ."

Az országút bal oldaláról ingerült hangok ütötték meg Szemjon fülét. „A harmadik raj – villant át rajta. – Balra Pozdnyajev harmadik raja ásta be magát. A második jobbról, az úttól egy kissé távolabb védekezik."

Riadt robajt hallott. Balsejtelme támadt: valaki futva menekül a tűzből? A futó ember alakja homályosan látszott a sötétben.

– Állj!

Szemjon elvágta az útját.

– Állj! A katonák nem futnak! Állj, ha mondom, mert keresztüllőlek!

Akit feltartóztatott, semmit sem tudott mondani, zihált.

– Félsz?

– Félek, parancsnok elvtárs! – vallotta meg őszinte, vacogó foggal. Az arcát elrejtette a sötétség.

– Gyáva!

– A lábam vitt, parancsnok elvtárs . . .

– Nem vagy ura a saját lábadnak? Gondolsz egyet és futásnak eredsz? – ordította Szemjon. – Ura vagy a saját lábadnak vagy nem? Vissza! – Dühösen lódított egyet a katonán. – Mi a neved?

– Az enyém? – kérdezte vissza kisvártatva a sötét. – Sisarev, Sisarev . . .

Egy percet sem vesztett Szemjon, mégis hosszú, nagyon hosszú időnek érezte. Szemjon és a katona egymás mellett futott, de egyik sem látta a másikat.

– A háborúban, akár félsz, akár nem, ölnöd kell, mert téged ölnek

meg. – Szemjon futott, a másik is futott és hallgatta. – Gazember vagy te, Sisarev. Agyon kell téged lőni . . .

– Sisarev, Sisarev vagyok – dörmögte zavartan a katona, mintha az, hogy ő Sisarev, magyarázatul vagy mentségül szolgálna.

Lihegett a futástól.

Már csak néhány méternyire voltak a rajtól, amelyet megerősítettek azokkal a katonákkal, akik a csónakokat hozták. A raj a bal oldali árok mögött ásta be magát.

– Jó barát! – kiáltotta figyelmeztetőn Szemjon, és beugrott a lövészárokba. De az, akire ráesett, vagy nem hallotta a kiáltását, vagy nem fogta fel az értelmét, mert hirtelen kiperdült alóla, és torkon ragadta.

– Eressz . . . az ördögbe! – sziszegte elfulladva Szemjon. – Megfojtod a politikai tisztedet.

– Bocsánat, politikai tiszt elvtárs. Azt hittem, a fritzek mögénk kerültek.

– Rajparancsnok! – kiáltotta teli torokból Szemjon.

– . . . rancs-nok! . . . – futott végig a lövészárkon.

Kiderült, hogy a rajparancsnok a közelben van.

– A jobb oldalon tartják magukat a fiúk? – kérdezte Szemjon. – Ott a második raj van?

– Épp a jobb oldal csépel bennünket . . . – mondta csodálkozva a rajparancsnok.

– Furcsa . . .

A rajparancsnoknak és Szemjonnak rossz érzése támadt: a németek felmorzsolták azt a rajt, amely az út jobb oldalán ásta be magát. És mintegy a feltevés bizonyságául, géppisztoly kezdett kattogni onnan.

Válaszul kemény puskalövések dörrentek.

A németek lehasaltak, ezt abból lehetett tudni, hogy a géppisztolygolyók egészen alacsonyan jöttek. Tehát megtorpantak? Tehát nem lehetnek sokan, ha a raj a földhöz szorította őket, villant át Szemjon agyán. Ettől a sejtéstől megkönnyebbült, átjárta egész lényét, elmúlt a nyomasztó feszültség. Az is eszébe jutott, hogy el kell kergetni a németeket az országúttól, így utat nyitni a városból kifelé igyekvő autóknak. Ez a gondolat bevette magát a fejébe, nem ment ki belőle, egyre határozottabbá vált. Minek itt feküdni. Azért mégsem mert átszaladni az országúton. „Lehet, hogy a németek várnak valamire. Netán erősítésre?"

A mellvédről géppuska pásztázta a németeket – egy hosszú, egy rövid sorozat, szünet, megint sorozat. „Ha így fekszünk, abból nem sok jó származik – töprengett tovább Szemjon. – Ebben a hiábavaló lövöldözésben elfogy a lőszer, és akkor legyűrnek bennünket. A sötétben vaktában lövöldözünk. Ennek semmi haszna. Nincs értelme ijesztgetni a németeket. El kell szánnunk magunkat. A német fél a rajtaütéstől. Akkor nyom, ha pucolnak előle. Lám, most hogy meglapulnak..." Egyre erősödött a bizonyosság, hogy fel kell ugrani és visszaszorítani a németeket az úttól, és ez a meggyőződés elfojtotta a kétséget, a bizonytalanságot.

– Hallja, politikai tiszt elvtárs? – szakította félbe a töprengést a rajparancsnok.

– Hallom, na. A német lő.

– Hallgassa csak, hallgassa. Ezt!...

– Mit? – Szemjon nem értette, mit akar tőle a rajparancsnok.

– Azt, hogy a lövések hangja után ítélve a németek vagy négyszáz méterre lehetnek. Számolom a másodperceket. Most... hallja?

„Négyszáz méter... – gondolta Szemjon. – Négyszáz métert futni golyózáporban... Nem könnyű! Mégis meg kell tenni. Ugyanaz, mint itt feküdni a golyózáporban."

– Rajparancsnok! Kergessük el a fritzeket az országúttól. Zúdítsunk rájuk tüzet, eresszük ki a hangunkat, mintha sokan volnánk, és akkor a fritzek felkötik a nyúlcipőt. Na, Pozdnyajev?

A rajparancsnok némi késlekedés után így szólt:

– Nem tudjuk kiugrasztani a fiúkat a lövészárokból. Nagyon kimerültek.

„Meg kell tenni. Meg kell tenni" – motoszkált Szemjon fejében. Megpróbálta túlkiabálni a dörgést, a szüntelen fegyverropogást.

– Kommunisták, előre!

– Aztán miért csak a kommunisták? – hallatszott Szemjon fülénél Bilibinnek, Ványka Bilibinnek a sértődött hangja. Szemjon jól ismerte Bilibint. Közvetlenül a háború előtt szabadult börtönből, rablásért ítélték el. Egyszer azt mondta Szemjonnak: „Engem oda küldjenek, politikai tiszt elvtárs, ahol minél melegebb a helyzet. Ha megsebesülök, vége a priuszomnak. Tisztán akarok állni a nép előtt." – Miért csak a kommunisták? – ismételte hangosabban. – Mi talán nem vagyunk szovjet emberek? Gyerünk! – kiáltotta dühös sürgetéssel. – Talpra mindenki!...

Mintegy Bilibin vezényszavának folytatásaként felhangzott a rajparancsnok szigorú, ösztökélő hangja:

– Figyelj a parancsomra! Rohamra! Utánam! Előre! – A rajparancsnok a mellvéden termett. – Utánam! Hur-rá-á!

Szemjon kibiztosította a géppisztolyát és kiugrott a lövészárokból. Nem sikerült rögtön átlendülnie a mellvéden, akadályozták a derékszíjára akasztott gránátok, különösen a súlyos páncéltörő gránát. Érezte, hogy Bilibin erős keze felfelé tolja.

A harcosok már eltávolodtak a lövészárkoktól. Mintha elvesztették volna valóságérzéküket, mintha testük, könnyű és szabad testük súlytalanná vált volna, valósággal repültek szemben a géppisztolysorozatokkal, mintha nem érzékelnék az életveszélyt, noha mellettük vagy előttük élettelenül terült el egyik társuk, a másik, a harmadik. Az életben maradók tovább futottak, mintha nem is látták volna ezt. Úgy látszott, senki és semmi nem képes meggátolni, feltartóztatni őket. A lényük legmélyéről felbuzgó megfoghatatlan erőnek engedve valószínűleg ők maguk sem tudtak volna tenni semmit ez ellen, egyetlen vágy vitte őket előre – leküzdeni az országútig hátralevő mintegy száz métert, átrohanni az úton és még a túloldalon is megtenni bizonyos távolságot.

– Utánam! – A harcosok nem maradtak le a rajparancsnoktól. Némelyek már meg is előzték. – Feküdj! – harsant a vezényszó. Mindenki a földre vetette magát. Fütyülve húztak el fölöttük a kékes, zöldes, narancssárga golyók. – Futás! – Mindenki felugrott és rohant. – Feküdj! – A lábdobaj egy pillanatra elcsendesedett. – Futás! – Még néhány méter a gyilkos térségből.

Szemjon hallotta maga mellett Bilibin erős lábának szapora dobogását.

– Gyerünk, politikai tiszt elvtárs! . . .

Bilibin gyorsított. Szemjon is.

Szemjon meghúzta a géppisztoly ravaszát. Velük szemben hosszú sorozat kattogott. Bilibin mintha megbotlott volna, megrándult, a vállával Szemjon mellét súrolta. Azután előbb térdre bukott, majd elvágódott. Szemjon mindkét kezével átfogta Bilibin elnehezült, elernyedt, tehetetlen testét, egy kicsit megemelte, de a lába, amely az imént még fürgén futott, nem tudott megkapaszkodni a földön, rogyadozott. Valami meleg, ragadós folyt Szemjon tenyerébe. Kezét Bilibin szája elé tartotta – nem lélegzett. „Ványka, Ványka Bilibin – szorult össze a

szíve. – Már nem fogod megtudni, hogy tisztán állsz a nép előtt. Tiszta vagy, Ványka Bilibin, tiszta, elvtársam . . ."

Szemjon a harcosok után eredt. Ráugrott egy halottra, amely keresztben feküdt, néhány lépés után megint valami puhára lépett, valószínűleg egy holttest hasára.

– Antanas! – harsogott egészen közel, kicsit jobbra a rajparancsnok hangja. – Húzd le a fejed, tökfilkó, mert elviszi egy golyó! . . .

„Ahá, a rajparancsnok Antanas Cvirkét, a hosszú, cingár litvánt figyelmezteti." Szemjon maga elé képzelte. Antanas sápadt arca nem fejezett ki semmit, mintha nem lettek volna érzelmei, mintha töprengéssel sem terhelte volna magát. Ilyen arcuk a szenteknek van az ikonokon. Csakugyan, ha nem hajol le, a magasabban repülő golyók nem kerülik ki.

Antanas nem felelt, futott tovább, és tüzelt, tüzelt.

Szemjon végre átfutott az országúton. Már itt vannak a második raj lövészárkai. Onnan lőttek géppisztollyal a németek.

Szemjon fellendítette a karját. Nem volt benne elég erő, megfeszítette a testét és elhajította a gránátot, a földre vetette magát, majd felugrott. Kisvártatva éktelen káromkodást és kiáltozást hallott, amelyet mégis elnyomtak a puskalövések, és örömmel konstatálta, hogy a harcosok betörtek a lövészárkokba.

Gyanakvóan felkapta a fejét: a hídnál erősödött és közeledett a motorzúgás, mintha az éjszaka hirtelen mozgásba lendült volna, és menet közben dübörögne. Szemjon zavarba esett, még a lélegzete is elakadt. Kémlelően nézett arra, de nem látott semmit, csak a sötétséget hasogató dübörgést észlelte a tudata. A harckocsik egyenesen a híd felé tartottak, dübörgésük tisztán hallatszott. És a dübörgés alapján mérte fel Szemjon a távolságot, önmaga és a harckocsik között.

És most először nagyot káromkodott, és ez a káromkodás kifejezte gyűlöletét és tehetetlenségét. „Átvert az ellenség! A hídtól elcsalogatott ide, az országúthoz, és megkerülte a védelmet. El vagyunk vágva." Ez már sóhajtás volt.

2

Rjabov összerándult – mintha szög állt volna ki a combjából, és ezt a szöget most megmozgatták volna. Emlékezett rá, hogy amikor a harckocsi egészen közel volt, valami égető a testébe fúródott. Alighanem golyó. Akkor nem törődött vele. Amíg feküdt, acélrugó módjára megfeszülő teste semmit nem érzékelt, a fájdalmat sem. De mihelyt megmozdult, éles fájdalom hasított bele. Beharapta az ajkát, hogy fel ne jajduljon. A szeme előtt karikák táncoltak. Találomra kúszott. Mégis úgy érezte, hogy arra kúszik, amerre kell.

Visszafelé kúszott, a fedezék felé, ügyetlenül rakta maga elé a kezét az alatta szétmálló homokba, s ezeket a mozdulatokat térdben behajlított lábával támogatta. Az egyik térde, a bal, alig hajolt, és amikor felhúzta a lábát, a fájdalom lüktetett a mellében, a fejében. Előrenézett, de semmit sem látott. Körülnézett. Hátul, az általa felgyújtott harckocsi fényénél lehetett valamit látni. De ott sem volt más, csak az alul rőtvörös, gomolygó, sűrű füst. És a füstben eltűnt a harckocsi. De ott volt a füstben – kilőve. Rjabov tudta ezt.

Csak most érzett elégedettséget; abban a percben, amikor a gránátköteget dobta, nem élt benne más, mint félelem és az a tudat, hogy el kell dobni a gránátokat, de most, amikor visszanézett a gomolygó füstre, érezte, hogy az öröm hulláma elárasztja egész lényét és legyűri a fájdalmat a bal combjában, sőt úgy tetszett neki, hogy még fel is tud állni. Persze nem tudott felállni, nem is próbált. A fejéről leesett a sisak, és a sötétben nem látta, hova gurult. Hideg szél fújta a fejét. Előtte és mögötte lövések dörrentek.

Tett még néhány mozdulatot, mintegy azt próbálgatva, elbírja-e a homok. A homok megsüppedt, leomlottak a tarajok, amelyeket a szél torlasztott fel.

Rjabov meresztette a szemét, fülelt, azt kereste, merre forduljon. A keze füvet tapintott. Rájött, hogy a rét peremén kúszik. Mozgása lelassult, verítékes arcát a hideg fűhöz szorította. Megint hasogatni kezdett a combja, s ezt a kínt már tűrhetetlennek érezte. A foga közé kapott egy fűcsomót, hogy fel ne kiáltson, és hogy csillapítsa fájdalmát. Nem szabad hagyni, hogy a fájdalom úrrá legyen rajta.

Rájött, hogy nem bír tovább kúszni, a keze ernyedt, mintha nem volna benne csont, a térde alig hajlott. „Kámpec! – adta meg magát. – Kámpec!" – Tehetetlenségében az öklét harapdálta. Elszörnyedt a

gondolattól, hogy itt marad egyedül, mindenkitől elhagyatva. Az önsajnálat nyomasztó érzése fogta el. „Nem, ez lehetetlen. Nem is szabad gondolni rá! Tovább kell kúszni . . ."

Összeszedte magát, hogy folytassa a kúszást. Nem lett belőle semmi. „Egy kicsit pihentetnem kell a kezemet meg a térdemet is, de kivált a kezemet. Ha nyugodtan fekszem vagy két percig, lehet, hogy visszatér az erőm" – nyugtatta magát. Lélegzetét visszafojtva hason feküdt, szétdobta elgyengült kezét és lábát.

Mögüle, onnan, ahol a szél felkapta az égő harckocsi tűzpamacsait és ide-oda dobálta őket, géppisztolyropogás hallatszott. „Énrám lőnek . . . Kámpec . . ." – Rjabov a földhöz lapult, amennyire csak tudott. Az ember mindig úgy érzi, hogy őrá lőnek. És amikor a golyó elmegy mellette, még nagyobb feszültségben várja a következő lövést, mert az már biztosan talál. Így megy ez lövésről lövésre. Az a furcsa, hogy ettől senki nem őrül meg.

A golyók kék tüzecskéi Rjabov mellett csapódtak be. Egy kék tüzecske fúródott a combjába, és úgy égett, hogy a szíve is megállt. A géppisztolysorozatok nem maradtak abba, még szaporábbak lettek, a golyók még sűrűbben hullottak mellette. Innen el kell menniel Csak úgy menekülhet meg, máskülönben holtbiztosan itt marad örökre. De mégsem állt fel. „Már meghaltam volna?" – fordult meg a fejében a furcsa gondolat. Csak a holtak ilyen bátrak.

„Verd ki a fejedből! Csakugyan, verd ki. Nem történik semmi rossz. Semmi. Majd meglátod. Ne félj. Csak ne félj. Majd meglátod. Nem történik semmi. Semmi. Csak ne félj . . ." – suttogta önmagának. Valahogy meg kell nyugodni, le kell küzdeni a félelmet. Aki fél, nem tud gondolkodni. „Nem tud gondolkodni, ezt ne felejtsd el . . ." De hogyan lehet leküzdeni a félelmet? Józan ésszel? Önáltatással? A lehetetlenben való hittel? Hazugsággal? Mivel? . . . Hangosan, hogy erősítse önmagát, így szólt:

– Csak semmi pánik . . . Nyugodtan, nyugodtan . . .

Nem, ezek a szavak nem adhatnak nyugalmat, nincs bennük elég erő. Ahhoz is túlságosan gyengék, hogy hazugsággal elvonják a figyelmét a való helyzettől. Valamit azonban mégiscsak tenni kell!

Összerezzent. Valaki kúszott mögötte, hallatszott rekedtes lélegzete. Bajtárs? . . . Ellenség? . . . Az illető utolérte, sisakja Rjabov lábához koppant.

– Mi a fenének terpeszkedsz itt? Az anyád keservit . . . – Egy vonal-

ba ért Rjabovval. Majd egy pillanatnyi szünet után így folytatta: – Ide szegez mind a kettőnket, a bitang... Akárhogy is, de gyerünk innen!

Rjabov megkönnyebbült: megmenekült! Már nincs egyedül, van mellette valaki, aki szükség esetén segítségére lesz. A nevét sem tudta ennek a sisakos katonának. „Biztosan azok közül a géppuskások közül való, akiket a zászlóaljparancsnok küldött..." A katona megtámasztotta Rjabovot a vállával, segített neki kúszni.

– Gyere felém... gyere...

Megragadta Rjabovot a kezénél fogva és húzta maga után a homokon egészen addig a pillanatig, amíg fel nem jajdult, a keze szét nem nyílt. Némán elnyúlt Rjabov mellett. Rjabov érezte a vállával, a combjával, a lábával a katona testét, aki egész hosszúságában mintegy hozzásimult. Várt néhány pillanatig, oldalba bökte a katonát, megint várt, azután rázni kezdte. A katona nem mozdult, és Rjabovnak eszébe jutott, hogy az imént feljajdult, és rádöbbent, hogy halott. Soha nem látja meg ennek a szívéhez nőtt bajtársnak az arcát, soha nem tudja meg a nevét... Vagy négy percig kúsztak együtt, de ez a négy perc Rjabov egész életére összekapcsolta őket, ha egyáltalán van még hátra az életéből.

Hangokat hallott. Valaki dühösen a jó édes anyjába küldött valakit. Majd újra az anyját emlegette... Rjabov minden erejét összeszedve arra vonszolta magát.

– Kedveskéim, szemét banda! Pörköljetek a flintákból, hogy a kutyáknak szanaszét repüljön a csontja! Cimborák! Nyomjátok meg! – Majd reménytelenül: – Á... Beszari alakok! Lehet is bízni ilyen sisakos takonypócokban?!

Rjabov megismerte Harri Pilipenko hangját. Megörült neki. Meg akarta szólítani Pilipenkót, de csak tompa hörgés jött ki a torkán. Pilipenko pedig akkor sem hallotta volna meg, ha kiált neki. Kattogni kezdett a géppuska. „A németek rohamoznak – találta ki –, és Pilipenko a fiúkkal feltartja őket."

– Szjanszkij! Ne forgolódj a hátsó felemnél! Hevedert adj! Hevedert!

„Jé, Szjanszkij?... Szjanszkij... – jutott el Rjabov tudatáig. – Hogy került az ide? És hol van Ribalszkij? – Nem tudta felfogni, mi történik. – Hát Poljancev?... De Pilipenko sem a helyén van, nem

ott, ahol lennie kellene. Talán úgy alakult a helyzet, hogy Piszarev gyorsan átdobta őt ide? . . .”

Pilipenko géppuskája kattogott, szaporán eregette a sorozatokat.

Rjabov nem emlékezett rá, hogyan jutott el Pilipenkóhoz. A vállán érezte Pilipenko erős kezét. Most már biztos, hogy megmenekül, talán még visszatér a kislányaihoz, hiszen fel kell nevelni őket.

Megnyugodott, hogy mellette van Pil, és most már a sebei sem fájtak annyira.

3

– Német! Né-é-met!!

– Miért ordítol? – Vano ökölbe szorította a kezét. – Ide hallgass! Miért hagytad el a védőállást? Kaptál rá parancsot, mi?

– De hiszen a német! . . . – ismételte a halálra rémült hang. – Támad . . . Mit tehetek én ellene?

Vano maga elé képzelte Suranov őrvezetőt, ezt a széles állú fiút, akinek olyan piros és kerek az arca, hogy félbevágott görögdinnyére emlékeztet.

– Na és ha a német? . . .

– Támad, nincs menekvés . . . – mondta elcsukló hangon Suranov.

– Hát te miért vagy itt?

– Nem fogja a golyó – folytatta zavartan Suranov. – Csak jön, csak jön, isten bizony!

– Gorelovval mi van?

– Ő küldött, hogy mondjam meg, nem bírjuk feltartani. Vissza kell vonulni . . .

Suranov őrvezető rajának lövészgödrei vagy kétszáz méterrel előbbre voltak a lövészároknál, a parthoz kivezető horpadást fedezték. Vano korábban oda küldte Gorelov szakaszparancsnok-helyettest Suranovhoz. A lelkére kötötte: „Az utolsó töltényig. Annyit lőjetek belé, amennyit csak tudtok. Ha áttör, akkor itt, a lövészárok előtt állítjuk meg. Amíg parancsot nem kapunk a visszavonulásra. A horpadásba és a partra nem engedjük kijutni.” És most Suranov őrvezető azzal jön, hogy vissza kell vonulni . . .

Vano elvesztette a türelmét.

– Vissza a helyedre! – kiáltotta erélyesen. – Kússzál!

– Nem bírok. Isten bizony . . .

– Tán tyúkszem nőtt a hasadon, mi? – sziszegte Vano suttogássá tompított hangon, mintha nem lett volna elég levegő a tüdejében, hogy kiáltson, és ebben a sziszegésben tisztán érződött a harag, a düh, a fenyegetés: mindjárt ököllel támad rá.

Suranov nagyot sóhajtott, és kúszva visszaindult a rajhoz.

A cserjésben ágyúk dörrentek, néhány lövedék a rét közepén robbant. Az égő harckocsik fényénél Vano látta, milyen nehézkesen kúszik Suranov, aztán hirtelen elugrott jobbra, utána előrerohant, majd ismét balra és újra jobbra. „Meghibbant" – dühöngött Vano. – Még mindig nem tudja, hogy ha ágyúval lőnek, hasztalan dolog cikcakkban futni?" Suranov megint bal felé rohant, megint oldalt fordult és a földhöz lapult, mintha azt a helyet varázserő védené a golyóktól, a repeszektől és minden egyébtől, ami halált okoz. Vano a mellvéd fölé emelkedett, csodálkozva nézte, hol húzódott fedezékbe Suranov, és abban a szempillantásban pontosan ott robbant egy lövedék. Vanót elvakította a villanás. „Elveszett – gondolta Suranovról. – Félelemmel eltelve halt meg. A gyávák mindig így járnak . . ."

Most Vano is látta, hogy a németek a lövészgödrök felé futottak, ahol Gorelov szakaszparancsnok-helyettes tartózkodott. A lövészgödrök előtt lángoló harckocsik felé futottak, és amikor a közelükbe értek, megvilágított alakjuk mozgó tűznek hatott; eltávolodtak és kialudtak a sötétben. A harcosok tüzet nyitottak. „Ez az, Gorelov! Így kell ezt, Gorelov!" – ujjongott Vano. A németek lehasaltak. Majd felugortak és futottak tovább.

„Miért hallgat a géppuska? – mérgelődött Vano. – Miért nem kaszálja a gyalogságot? . . ."

A németek igyekeztek átkarolni a raj lövészgödreit. Csak a géppuska tudta volna feltartóztatni a támadó láncot. „Ha betörnek a horpadásba, nehéz dolgunk lesz, nagyon nehéz."

Vano még csak latolgatta, hogy mi a teendője, amikor a lángba, füstbe burkolt harckocsiktól távolabb feltűnt egy hosszú, egyenes ormányú, páncélszörnyeteg, és Vano gyalogosokat pillantott meg rajta. A behemót a horpadás felé tartott.

– Ide hallgass, Szamuszev! Tartsd a védővonalat! Egy lépést se hátra! Én meg gránáttal. Érted?

Vano kimászott a fedezékből, és gyorsan kúszni kezdett.

Mindent hirtelen csinált, néha egy kicsit hebehurgyán, ahogy beszélt

is. Mindig rohant előre, akkor is, ha nem kellett. Ő már csak ilyen volt.

Odaért a tölcsérhez, amely Suranov sírja lett. A föld még lőporfüstszagú volt. És milyen forró! Még nem hűlt ki azóta, hogy itt robbant a lövedék. Vano ebben a tölcsérben várja be a harckocsit. Figyelte, milyen lassan közeledik, olyan lassan, hogy az ember megunja az életét. A türelmetlenség nem hagyta nyugton feküdni, forgolódott egyik oldaláról a másikra.

Vano kinyújtotta kezét a súlyos, nagyon súlyos páncéltörő gránáttal. De hogyan dobja el a tankig, ha reszket a keze, reszket az átkozott?! „Eldobom odáig! El én!" – biztatta magát, és hitte is, hogy eldobja odáig, tudta, hogy eldobja.

A páncélos hirtelen irányt változtatott, mintha őt, Vanót akarná ugratni. Ettől Vano felbőszült, rohant utána, egész magasságában felegyenesedve, még csak előre sem hajolt.

A harckocsin bizonyára észrevették, mert megpróbálták géppisztolylyal leteríteni. Cíu . . . Cíu . . . Cíu . . . A földre vetette magát, felpattant, futott, megint elnyúlt a földön, de a gránátot a kezében szorongatta. Golyók, golyók . . . Homok szóródott a szemébe . . . Golyók, golyók . . .

A harckocsi távolodott.

„Ravaszkodik a fritz . . . Ki akar csalogatni a horpadásból? Majd ha bolond leszek!"

Mi a fenének hallgat a géppuska? – gondolta Vano ingerülten. – Miért hallgat? Hisz benne van minden reményünk . . .

Határozottan befordult a cserjésbe, a géppuskához.

Lehunyta a szemét, mert belecsorgott az izzadság, lefolyt az arcán, a szájában érezte sós ízét.

Vano elfutott a cserjésig, amelyre ráhullott az égő harckocsik távoli fénye; az ember azt hihette volna, hogy az ágakat, a leveleket gyenge, lassú tűz emészti. A géppuskás hason feküdt, könyékben behajlított karjára támaszkodott, és dörmögve szitkozódott.

– Ide hallgass, miért nem tüzelsz?

– Minek tüzelnék? – A géppuskás hátra sem nézett. – Hiszen fekszenek a fritzek, az anyjuk keservit, nem akarnak felállni! – Azzal félbehagyta a szitkozódást.

Hát ezért hallgatott a géppuska!

Rakéta szaladt fel az égre. „A marha németje, megvilágítja a saját

embereit." – Vano csakugyan látta a fekvő katonákat, a sisakjukat szétszórva a réten, mintha kockakövek volnának.

– Na! – riadt fel a géppuskás. – Megindultak! – megragadta a fogantyút, a géppuska kattogni kezdett.

Rövid sorozat – hosszú sorozat – rövid sorozat... Az ürülő heveder elfeküdt a földön.

– Add már! – kurjantotta bőszen a géppuskás.

A második kezelő, egy alacsony, vézna harcos, készenlétben állt az új hevederrel.

Hosszú sorozat. Nagyon hosszú. Nem akart véget érni.

A németek, a gépfegyver- és a puskatűzzel nem törődve, a horpadás felé rohantak. „Felmorzsolnak bennünket... felmorzsolnak..." – Vanót nyugtalanság fogta el.

– Pörkölj oda, pajtás! Pörkölj oda! – mondta izgatottan Vano. – Hagyok neked egy páncéltörőt – tette hozzá gyorsan, mintha attól tartana, hogy nem lesz ideje végigmondani. – Neked jobban kell a gránát, mint nekem. Ha elfogy a heveder, folytasd gránáttal. Érted? Igen?

A géppuskás mintha nem is hallotta volna Vanót. Teljesen lekötötte a munkája, amely hallatlan feszültséggel járt, és szükség volt hozzá indulatra, gyűlöletre, mindenre, amit egy sajgó szív, egy felháborodott tudat, az ember izomzata csak kipréselhet magából.

– Add már! – kiáltotta újra. – Hevedert!

– Nesze, nesze – sipogta az alacsony, vézna harcos, a második kezelő.

Vano rohant vissza, a lövészárokhoz. Valahol oldalt géppisztolyok ropogtak. Észre sem vette, hogyan tette meg a kétszáz lépést a cserjéstől a lövészárokig.

– Szamuszev! Szamuszev!

– Jelen! – szólt vissza Szamuszev. – A tank előbb erre jött, de megfordult és elment.

– Láttam, láttam azt a tankot. Mellette voltam. Valamiben töri a fejét a fritz!

Onnan, a cserjéstől, ahol a géppuska volt, fülsiketítő dörrenés hallatszott, mintha beomlott volna a föld. „Az én páncéltörő gránátom" – villant át Vano fején: ez volt az utolsó, amit a géppuskás tehetett.

Nem sokkal utána a mellvéden túlról egyenetlen lábdobogás hallatszott, valaki botladozva futott, meg-megállt, futott, megtorpant. Vano lövésre készen tartotta a géppisztolyát, feszülten figyelt.

– Vano . . . szakaszparancsnok . . . Vano . . .

Vano óvatosan felemelte a fejét.

– Igyekezz – sürgette a futót. – Gyorsabban!

A katona az egyik oldalára dőlt, azután a másikra, és nyögni kezdett, valószínűleg eltalálta egy golyó. Már fellépett a mellvédre, s mintha kővé vált volna, egyetlen lépést sem tudott tenni. „Nem maradt a rajból senki." – Vano hátán végigfutott a hideg.

Kinyújtotta a kezét, és behúzta a harcost a lövészárokba. Másként nem tudott rajta segíteni. Így legalább nem fúródik több golyó a testébe, amely még élt, de már nem volt képes mozogni, elrejtőzni a veszély elől. Ez az a második kezelő volt, az alacsony vézna harcos. Az egész teste nedves, ragacsos volt. Alig lélegzett.

– Mi van ott, beszélj! – Vano a vállánál fogva rázta.

– Kész . . . – hörögte a katona. – Gránát-ta-al . . .

– Mi az, hogy kész? – faggatta tovább Vano, habár tudta, mire gondolt az alacsony, vézna emberke.

– El . . . es . . . – mormogta alig hallhatóan a katona, és elcsendesedett.

A németek tehát mégis kivonták magukat a géppuskatűz alól. Legalábbis azok, akik a lövészárok felé futottak. Hallatszott, ahogy golyók csapódnak a mellvédbe és a lövészárok hátsó falába.

„Nyugodtan, Vano, nyugodtan – intette magát, és dühösen elhúzta a száját. – Hát képes Vano arra, hogy nyugodt maradjon?" A türelmetlenség kis híján felülkerekedett, Vano már nyitotta a száját, hogy parancsot adjon az ellentámadásra. „Ne heveskedj, Vano, semmi szükség rá – kérlelte magamagát. – Vano persze azt teheti, ami éppen eszébe jut. Csakhogy Vanóra egy szakaszt bíztak." Erőt vett hát magán, és nagyot kiáltott:

– Felkészülni! Petrov! Mind a két Petrov! Szkvorcov! Tuhvatullin! Anyiszimov! És Kljazin!

Homályos alakok tűntek fel Vano két oldalán. Csattogtak a puskazárak.

– Hát Kljazin? . . . Hol vagy, Kljazin? . . . Tele a gatyád? Nekem is tele van, de védekezni kell . . .

A közelben még valaki nyitotta a zárat, csőre töltötte a puskát. „Kljazin . . ." – gondolta Vano.

– Széttagozódni!

Szapora lábdobogás. Jobbról is, balról is.

– Szamuszev! – kapta fel a fejét Vano. – Hányan vagytok a rajodban? Négyen? Rohanjatok a jobbszárnyra... A fritzek arra fordulhatnak... Keresik a gyenge pontot, igaz? Na rohanjatok!...

A négy ember egy kissé lehajtott fejjel, futásnak eredt a lövészárokban.

„Cíu... cíu... cíú..." A németek már közel vannak. „Cíu... cíu..." A mellvédről Vano arcába szóródott a homok, mintha a szél kapta volna fel. A szakaszparancsnok törölgette a szemét, de a homokszemek csak szúrták.

„Földre kényszerítem a fritzeket! – Ez a gondolat azonban nem enyhítette nyugtalanságát. – Földre kényszerítem, két-három percre feltartóztatom őket. Két-három perc, akárhogy nézzük is, nagy idő." De mi haszna lesz? Mit változtat a dolgon? – villant át az agyán. „Nem tudom. Nem tudom... De mégiscsak időt nyerek..." Már tudta, hogy a helyzet kilátástalan. Akkor is! Nem adja olcsón az életét. „Zabálni fogsz egy csomó földet, fritz." És parancsolón kiáltotta:

– Tuhvatullin! Gránátot előkészíteni!

Majd még keményebben:

– Kljazin! Gránátot!

Határozott hangjával magabiztossá akarta tenni a katonákat. Ő maga is kihallotta a hangjából a reményt, amelyet már elvesztett.

– Dobd el!

Egymás után durrantak a gránátok. A lövészárokból látni lehetett, hogy tűzbokrok lobbannak, a csomós láng felcsap, majd leszáll, mintha a sötétség leszorítaná.

A géppisztolyropogás abbamaradt. „Lehasaltak a kutyák!" – Nyugalom áradt szét benne. Már úgy érezte, hogy elhárult a baj. „Talán sikerül visszaverni őket."

Közelről ismét kattogni kezdtek az ellenség sorozatai.

– Petya Petrov elesett! – kiáltotta szívettépően a másik Petrov, Misa. Vano felismerte a hangját.

A németek pedig egyre kúsztak, lopakodtak előre. Honnan vannak ennyien?

Újabb kiáltás, gyötrelmes, rövid.

– Kljazin? – nyugtalankodott Vano. – Kljazin!

Kljazin nem felelt.

– Már meghalt. Az én hátamra este. Egészen leeste – sóhajtotta Tuhvatullin. – Azt hiszek, egészen meghalt.

Vano már nem hallotta, elvonták figyelmét a mellette felhangzó géppisztolylövések. Leadott egy sorozatot, még egyet...

Húzta a ravaszt, húzta, de a géppisztoly néma maradt.

Kiürült a tár, az utolsó.

– Puskát! A Petrovét vagy a Kljazinét! Puskát gyorsan!!

Tuhvatullin odanyújtott egy puskát és egy tölténytáskát. Vano önbizalma visszatért, mihelyt a kezében érezte a megmentő súlyt.

Lövés. Lövés. Vano egyik tárat a másik után vette ki a tölténytáskából, betette a puskába, és lőtt, lőtt, amint a sötétben felsejlett a cél.

– Jaj! – röppent fel egy ijedt vagy talán meglepett hang.

– Mi az?! Szkvorcov?! Mi az?! – „Ennek is vége?"

– Egy golyó elvitte a puska tusát... – mondta bűntudatosan Szkvorcov, mintha maga törte volna össze a puskát. – Odadurrantok nekik gránáttal...

A gránátot azonban nem érkezett eldobni.

Vanónak sem maradt ideje lövésre.

A németek gránátokat dobtak. Vano és Szkvorcov lehuppant a lövészárok fenekére. A mellvéd fölött láng csapott fel, szilánkok kopogtak. Vano a hátára esett, s amikor elvette a kezét az arca elől, megint hunyorogni kezdett: az égen sziporkázó csillagok tömérdek szilánknak tetszettek, amelyek mindjárt lehullanak. Ekkor mintha valaki tömött zsákot dobott volna a lövészárokba, egy súlyos, eleven, gonoszul megfeszülő test zuhant be.

– Német!

Vano feje a rúgástól hátrabicsaklott.

– Jaj! – Vano nem fájdalmában kiáltott fel. Nem érzett fájdalmat, mintha valaki nem is az ő állát találta volna el a csizmája orrával. Lenyelte a vért, amellyel tele lett a szája.

Sötét tömb magasodott föléje. A csövénél fogva megmarkolta a puskát, fejét leszegve előrelendült, hogy rávesse magát a tömbre, de védje is magát az esetleges ütéstől. „A németnek nincs géppisztolya – villant át az agyán. – Úgylátszik, elejtette, amikor bezuhant..." Az oldalt, a lövészárok szélén lángoló tűz fényénél szemügyre vette a németet. Magas, testes. Előrehajolt, fejét fenyegetőn a válla közé húzta, a két könyökét eltartotta a testétől. Vano szeme előtt ott fehérlettek a német begörbített ujjai. Azon mesterkedett, hogy torkon ragadja Vanót.

Ugrásra készen álltak egymással szemben, a leheletük összekeveredett. „Ez nem mehet így sokáig – mérlegelt lázasan Vano –, valame-

lyikünknek le kell terítenie a másikat. Terítsd le te, Vano . . .” Minden erejét összeszedve úgy vágta oldalba a puskatussal a németet, hogy sajogni kezdtek az ujjai. Ledöntötte a lábáról a németet. Ledöntötte! Vano még ki sem fújhatta magát, a német felugrott, kiegyenesedett, a feje fölé nyújtotta a kezét, mintha vízbe akarna ugrani, rávetette magát Vanóra, aki nem bírta el a nagy súlyt, a lába berogyott. A német nagy testével befedte a földre rogyó Vanót, két kézzel átfogta a nyakát, és szorongatta, fojtogatta. Vano nem kapott levegőt, elgyengült. Érezte, hogy a németnek milyen erősek az ujjai.

Mégis sikerült kihúznia karját a német alól. Tenyerével a földre támaszkodva megemelte a vállát, próbálta ledobni magáról a németet. Nem sikerült. A német a földhöz szorította, az arcába lihegett, Vano érezte, hogyan emelkedik és süllyed a mellkasa. Felhúzta a lábát, és mind a két térdét a német hasának feszítette. Még volt ereje, de sokáig nem tarthatja így a térdét, mert a német újra leszorítja. Végső erőfeszítéssel ledobta magáról a németet. Lábát szétterpesztve, imbolyogva ugyan, de már állt. A német is felpattant a földről. Vano nem hagyta, hogy egészen összeszedje magát, megragadta a lába szárát és feldöntötte. Ököllel a jobb pofacsontjára csapott, egyszer, kétszer, háromszor, aztán már nem is számolta. Majd kitapogatta a puskát, amely kiesett a kezéből, és lőtt. A németnek megrándult a válla, a feje, egész teste, és mozdulatlanná dermedt. Maga alá húzott lábbal, előrenyújtott kézzel feküdt, mintha még el akarná érni Vanót.

Rakéták gyúltak ki, és a sápadt fény a lövészároknak hol egyik, hol másik darabját ragadta ki a sötétből.

A lövészárokban még mindig folyt a kézitusa.

Vano arra szaladt, amerről Anyiszimov kiáltását hallotta, aki egy némettel összeakaszkodva hempergett a szűk lövészárokban. Anyiszimov is hörgött, a német is hörgött, mintha bugyborékolt volna valami a torkában, valamelyikük fuldokolt. Vano várt egy pillanatig. Most maga előtt látta a német hátát, a fejét, amelyről leesett a sisak. Vano nagy lendületet vett, és a puska tusával lesújtott a német fejére.

– Ne told a pofád oda, ahova nem hívtak, te gané Hitler! – ordította, és megint lecsapott a puskatus. – Az én földemen csak nekem van hely! – Újabb ütések. – A másvilágról is visszahozlak és újra megöllek! Bizony! Meg én! Úgy, mint most . . . – Kapkodva szedte a levegőt.

Anyiszimov talpra ugrott, felkapta a puskáját, amelyet akkor ejtett

ki, amikor a német rávetette magát; alig bírta tartani reszkető kezében. Zavartan, mozdulatlanul állt.

– Elment az eszed? – sziszegte Vano. – Egy fritzcel ennyit vacakolni, amikor egy rakás van belőlük!...

Anyiszimov nem szólt semmit, csőre töltötte a puskát, és elfutott arra, amerről orosz és német káromkodás hallatszott.

Valaki izgatottan megrántotta Vano zubbonya ujját.

– Szakaszparancsnok!... Vano!...

Tuhvatullin?

– A németek!... másznak!... felfelé!... menteni kell a helyzetet...

– Másznak?... felfelé?... – Vano nem tudta, nem akarta elhinni, hogy a németek megkerülték a horpadást, és a gerincen igyekeznek kijutni a partra. „Mi van Leontyenko, Mitya Leontyenko tüzelőállásával, amely a horpadást fedezte? Kilőtték? És hol van Tatyirovszkij? Megölték? Hol lehet?..." És eddig miért nem jutott eszébe, hogy ez is megtörténhet? Menteni kell a helyzetet! Menteni! Máskülönben mi szükség volt a tüzelőállásra és magára a lövészárokra? Hasztalan áldozták volna életüket a bajtársai? Mintha szundikálnának, úgy feküdtek a lövészárok falánál. Vano még nem tudta, kik azok.

A rakéták nagy teret megvilágítottak. Vano most meglátta őket, a holtakat. Kétlépésnyire tőle feküdt a másik Petrov, Misa, egy kicsit odább Szkvorcov, Anyiszimov, még valaki, még, legmesszebb az alacsony, vézna emberke, a géppuska második kezelője... Mindegyikük arca citromsárga, nyugodt, mintha az imént nem ők káromkodtak, nyögtek volna, miközben puskatussal püfölték a németek fejét, lábát, ahol érték.

– Mindenki utánam! – Vano a horpadásban a part felé rohant. – Tuhvatullin! Fedezz a „kátrányfőzővel"!

Vano hallotta maga mögött a harcosok szapora dobaját. Ki kell érniük a partra, mielőtt a németek a gerincről leereszkednek.

Ismét egy rakéta hideg lángja gyúlt. Könyörtelen fényében tisztán előtűnt a horpadás, látszottak a benne futó harcosok. Géppuskasorozatok hangzottak, ahogy a németek utánuk lőttek. Vano visszanézett: a katonák felbuktak, egyik a másik után, és többé nem álltak fel. Tuhvatullin is hanyatt esett, és rögtön félbeszakadt golyószórójának kelepelése.

A rakéták kialudtak, s a sötétségnek azokban a másodperceiben,

amíg az újabbak még nem gyulladtak ki, Vano és az életben maradt katonák hol szökellve, hol kúszva haladtak.

– Gyerünk! Gyerünk! – hallatszott a horpadásban Vano türelmetlen és követelő hangja. – Szaporán!

Vano a horpadásból felrohant a partra. Néhány német már felkapaszkodott a gerincre, sőt árnyékuk már a lejtőn szaladt lefelé. Már elérték a parti homokot. „Egy, kettő, három, négy . . .” Rakéta függött felettük, Vano fölött, mindent fehér fénnyel árasztott el. Az éjszaka most messze jobbra és balra húzódott a rakéta fényétől. „Öt, hat, hét . . .” – számolta lázasan Vano. Felemelte a puskáját, lőtt. Újra lőtt, lőtt. A gerincen pedig a sisakosok mozogtak, sisakok, sisakok . . . Átkozott sisakok! . . .

4

Andrej furcsa zajt hallott balról, fülelt, de nem tudta kivenni, mi lehet. Fel kell deríteni . . . A háborúban minden gyanús, minden veszélyt rejteget. Nem tudta, hogy azokon a harckocsikon, amelyeket Rjabov és Piszarev kilőtt, voltak gyalogosok, és amikor a gránátok robbantak alattuk, azok a katonák, akiknek szerencséjük volt, és életben maradtak, berohantak a füzesbe. Tudniillik füzes húzódott a lövészárok mellett, le a lejtőn egészen a partig.

– Tyimofejev!

– Jelen!

– Menjen el a horhosig, minél közelebb a füzeshez, nézzen körül. Ott valami nincs rendjén . . .

– Értettem, megyek a horhosig.

A töltényhüvelyből készült lámpa imbolygó fénye Tyimofejevre esett. Negyven körüli, zárkózott ember. Nehéz sorsa lehetett. Szótlanul hajtotta végre a parancsokat, ha beszélt, a hangja kifejezéstelen volt, így hát jó és rossz hírre egyformán reagált. Andrej vagy fél percig rajta tartotta a szemét Tyimofejev széles cipóképén, minden iránt közönyös szemén, amely olyan sárga volt, mint a dohányos ember ujja. Talán ha mindjárt szétverik a fejét, azt is egykedvűen tűri. Tyimofejev szeme tegnap, tegnapelőtt és azelőtt sem fejezett ki semmit, az ember azt hihette, hogy ez a katona beletörődött a halál gondolatába, mihelyt kijött a frontra, és most már semmitől sem fél. Csakhogy egyáltalán

nem emberi dolog az, ha valaki nem fél – gondolta elszoruló szívvel Andrej.

– Megértette a feladatot? – kérdezte gyorsan.

– Megértettem, hadnagy elvtárs – mondta nyugodtan Tyimofejev. – Kérek engedélyt, hogy végrehajtsam.

– Szükség esetén tojásgránát! Vigyen magával: magának védekezésül, én pedig érteni fogok belőle. A visszavonulás jelét tudja. Három vörös rakéta.

Tyimofejev lomhán a kijárathoz indult. Andrej utána nézett, majd ő maga is kiment a fedezékből. Tyimofejev a bozótban haladt. Andrej még vagy fél percig hallotta, hogy Tyimofejev nagy teste utat tör a bokrok között. Azután elhaltak a távolodó léptek a bokrok között, elcsendesült az ágak recsegése.

Tyimofejev maga előtt tartotta a puskát, és feszülten figyelve nyomakodott át a bokrok között. Óvatosan haladt, noha semmi sem jelzett veszélyt. Csak a szél babrálta a ritkás leveleket az ágakon, és ő csak saját lopakodó lépteinek halk neszét hallotta. Akkor is óvatosan mozgott, amikor végképp megbizonyosodott arról, hogy minden nyugodt. Közeledett a horhoshoz. Megállt, fülelt: nem hallott hangot, semmilyen neszt, állt és fülelt... A csatazaj jobbról, kilométernyi távolságból, Rjabov és Vano felől hallatszott.

Tyimofejev már éppen vissza akart fordulni, amikor lövés dörrent. Hallotta a golyó fütyülését, és erős ütést érzett a hátában. A feje hátrabicsaklott, a lába megroggyant, hanyatt beleesett a horhosba. Próbált felemelkedni, csak annyira, hogy körülnézzen, honnan jött a lövés, de nem lett belőle semmi, hirtelen elgyengült, fekve maradt a horhosban. Lehunyta szemét, fülelt: a szél borzolta a füvet. „A füzesből lőttek. – És mintha saját gondolatára válaszolna, újra megállapította: – Igen, a füzesből. Észrevettek a gazemberek."

Nem engedte ki a kezéből a puskát, pedig nagyon nehéz lett; tartani sem bírta. Arcát odaszorította a tusához, meg akarta húzni a ravaszt, de az ujja nem mozdult. „Még jó, hogy itt van ez a tojásgránát. Megfizetek a galádoknak!"

Nyitott szájjal próbálta beszívni a levegőt, de mintha nem lett volna körülötte levegő. Végre sikerült lélegzetet vennie, de a lélegzetvétel nagyon gyengére sikerült, mintha nem is lélegzés lett volna.

Tyimofejev alig tudta megállni, hogy fel ne kiáltson. „Nem a szívemet találta el, hanem a bal lapockámat. Ez biztos. Máskülönben... –

lenyelte a torkán akadt gombócot. – Nem baj, nem sokáig tart. – Hirtelen megrémült saját gondolatától. Ez a gondolat homályos volt, csak azért jutott eszébe, hogy ne gondoljon másra, rosszabbra. Tyimofejev összerezzent. – Mi nem tart sokáig? – Magától várta a választ, bár tudta, mire gondolt. – Mi nem tart sokáig? – Összeszedte minden bátorságát. – Hát mi más, az élet." De azt nem tudta elképzelni, hogy nem áll fel innen, nem megy vagy nem kúszik vissza a lövészárokba. Ha kijut a horhosból, kúszik egy darabot a cserjésben, és már ott is a lövészárok. Csak a fájdalomtól jutott eszébe, hogy az élet már nem tart sokáig, de ez a gondolat nem volt valami határozott. Mi tagadás, az élet komoly dolog. Kinek nem esik nehezére megválni az élettől? Még akkor is, ha rossz sora van. Mindenkinek nehezére esik. Neki is, talán még inkább, mint másnak. Ezt nem kell különösebben magyarázni.

„De innen már nem jutok ki – állította meg gondolatmenetét, de már nem is volt min gondolkodni. – Ott van a halál a horhoson túl, a füzesben. Kúszni kéne..." Milyen egyszerű dolog – kúszni. Ő mégis fekszik... Mozdulni sem tud, mintha odaszögezték volna a földhöz! Érzi, hogy elhagyta az ereje. Az ujjait sem tudja mozdítani. Az ördög vinné el! Ez az erőtlen kéz lett volna az, amely fákat ültetett, téglát rakott, fejszét fogott és annyi mást csinált? Hát nem képes a két kezével ellökni magát és kimászni ebből az átkozott horhosból? Nem fért a fejébe. A horhos nem is mély. Csakugyan, még egy lövés és kész. Onnan, a füzesből nem lehet elvéteni. Nem is vétik el, ha lőnek. Márpedig lőni fognak, az biztos. És hirtelen rájött, hogy fél meghalni itt, a horhosban, távol a többiektől. Nekiveselkedett, megtett vagy fél métert, majd eszméletlenül elnyúlt a földön.

A szél borzolta a haját a tarkóján. Magához tért, nagy üggyel-bajjal a hátára fordult. „Nem jutok ki. Kár is próbálkozni – nyugodott bele. – Ők se mennek ki innen. Azok, akik engem leterítettek..."

Megint eszébe jutott a kézigránát, és csöndes örömet érzett – megfizet nekik, a galádoknak, kamatostul. Ám éljenek még néhány percig ott, a füzesben – most már nincs miért sietni. Fülelni kell, hogy megtudja, merre vannak, aztán elő a gránátot!...

A fájdalom nem enyhült, hasogatta a hátát, a mellét. A szeme lecsukódott, attól tartott, hogy nem tudja többé kinyitni. De kinyitotta. Arrafelé nézett, ahol a lövés eldörrent. Nem látott körös-körül semmit, csak a csillagokat közvetlenül az arca fölött.

Egész lénye várakozott: hogyan tovább, mi lesz? „Nem lesz semmi..."

A horhos, a bokrok, a németek a bokorban, a lövés, amellyel eltalálták, mögötte a lövészárok – mindez valahogy megfakult, eltávolodott, mintha csak a képzelet játéka lett volna. És az emlékezet valami régit préselt ki magából, amit eltompítottak az évek, s ez a valami közeledett, váratlanul érte, és máris egy más időben, más bajban volt, amelyre jobb nem emlékezni. Tyimofejevék családja akkor, huszonkilencben, be akart lépni a kolhozba, s egyszerre kuláknak nyilvánították, szétrombolták a gazdaságát, elvették a házát, és más falubeliekkel együtt elvitték a szülőföldjétől több ezer kilométerre, a messzi Ustobe állomásán szállították le őket a vonatról. Teherautóval kivitték mindnyájukat a szikes sztyeppre: „Itt építkezzetek!" Ez azt jelentette, hogy földkunyhót vájhattak. Ki is vájták, dolgozni kezdtek, hogy megélhessenek. Túlélték. Hát persze. Miért ne élték volna túl? Később tisztázódott, hogy Tyimofejevék egyáltalán nem kulákok, visszavitték őket a falujukba. Mindent elölről kellett kezdeni. Nehéz volt, nagyon nehéz. Most, itt, a háborúban, nem is akarta elhinni, hogy mindez megtörtént, és próbálta megérteni, hogy mi hozta mindezt ide, a füzes alatti horhosba, amikor amúgy is rosszul érzi magát, egészen rosszul. Tehát nem tudja kiválogatni az átélt dolgok közül azt, amit érdemes megtartani magában, az emlékezetébe vésni, nem, nem tudja. „Úgy vigyázz, hogy elvesztél, ha hagyod, hogy szétáradjon benned a kétség, az elkeseredés mérge. Szétmar, aztán megöl. Az ilyesmiben kényesnek kell lenni. Azt akarod mondani, hogy óvatosabbnak? – kérdezte kötekedve magától. – Azt is..." Mintha nem a saját balsorsa jutott volna eszébe, hanem a másé. Sikerült leráznia magáról az emlékeket, amelyek most teljesen fölöslegesek voltak, sőt csak zavarták. Ez a legrosszabb pillanatban jött, és ugyancsak megnehezítette számára, hogy bátran viselkedjék.

Mostani elképzelései szerint a bátor viselkedés azt jelentette, hogy nyugodtan fogadja a halált, ha már nincs más lehetőség. És jól tudta, hogy nincs más lehetőség. Háborúban az ilyen dolog mindennapos. Egészen mindennapos. Megpróbálta elfojtani azt, ami erősebb volt nála, a mindenáron élni akarást, de nem tudta elfojtani. „Meg is menekülhetek – gondolta nem túl nagy meggyőződéssel. – Ha megölöm azokat ott a füzesben, és kivergődöm innen. Valamit csinálni kell..." Fájdalom hasított a fejébe, most már nehezére esett a gondolkodás. Végighúzta a kezét maga mellett a földön, és érezte, hogy nedves.

„Vér... Amikor vér folyik, mindig fáj..." De nem hagyhatta abba a töprengést azon, hogyan tovább. „Persze, ha sikerülne elindulni és lassan elkúszni a bokrok közt a partig, minden rendben lenne... Minden rendben lenne. Csak legalább a partig..."

Csaknem a füle mellett fütyült el egy golyó, utána még egy.

– Erős vagyok, egy golyóval le nem terítenek... – hörögte Tyimofejev. – Egy golyó kevés ahhoz, hogy engem megöljenek...

Puska zárja csattant. Tyimofejev felkapta a fejét. Aztán eljutott a tudatáig, hogy ő húzta ki a zárat és tolta vissza a helyére. A fájdalmat legyűrve magához szorította a puska tusát, és lassan nekikészülve, mintha tömérdek ideje volna, meghúzta a ravaszt. Arra gondolt, hogy puska nélkül egészen egyedül érezné magát, a puska jócskán enyhíti a magányt, igazán remek, hogy mellette van a puska, remek, csakugyan remek. Amikor egy emberrel ilyesmi történik, mint most vele, különösen tisztában van azzal, hogy a puska a legjobb barátja, és csakugyan elmúlik a magányosság érzése – magyarázta önmagának Tyimofejev.

Maga felé húzta a zárat, a hüvely kipottyant a földre. Betolta a zárat és vele egy golyót a csőbe. Megint lőni akart, de nem bírt. Megmerevült a keze. Érezte, hogy végképp elgyengült. Élni nehéz, élni mindig nehéz, akármit mondjanak is, rázta meg a fejét Tyimofejev, de meghalni biztosan könnyű annak, aki igaz emberként hal meg. Vajon neki miért nehéz meghalni is?... Mintha valaki kést forgatott volna a mellében, annyira fájt. A golyó átütötte a hátát és a szíve közelébe jutott. Nagyon igazságtalan dolog, hogy kínlódik, kínlódik és végül meghal. Márpedig haldoklott. És tudta ezt.

Megint lehunyta a szemét, nyugodt sötétség borult rá, a fájdalom félrehúzódott. A golyó a szíve közelében, és nem fáj, állapította meg csodálkozva vagy inkább örömmel, nem kell nyögnie, és nem rémlik fel előtte semmi szörnyű, olyan, mintha lefeküdt volna a horhosban aludni, s ha felébred, megint minden rendben lesz. Már nem érezte a saját testét, teljesen üres lett: nem voltak sem csontjai, sem gondolatai, sem kívánságai. A szívverése egyre gyengült. A háborúban a könnyű halál szerencse, és örülhet, hogy ez jutott neki.

Felnyitotta a szemét.

„A gránát... a tojásgránát... Hol... van?... – töprengett gyötrődve. Eszébe jutott, hogy a zsebébe tette. Nagy erőfeszítéssel lassan oldalra fordult, és benyúlt a zsebébe. – Igen, itt van." Ujjai a tojásgránát rovátkolt kis kockáit tapintották.

Nem látott semmit. Az égvilágon semmit. Tudta, hogy elvétheti, annyira nem lát semmit. De csak egy gránátja van, most nem vétheti el, nem halhat meg úgy, hogy nem fizet vissza. Persze, a gránát mindenképpen eléri a célját: tudtára adja a századparancsnoknak, hogy itt csakugyan németek vannak, és a századparancsnok tudni fogja, mit tegyen.

Itt van a füzes néhány lépésre.

Megmerevedett ujjai sehogyan sem tudták kihúzni a gyűrűt. A foga közé fogta, kétszer is megrántotta, de nem engedett a gyűrű. Minden erejét összeszedve nagyot rántott rajta. Kijött!

A könyökére támaszkodva felemelte a fejét, lassan oldalt hajlította a karját, hogy dobhasson. Minden maradék erejét beleadta ezekbe a mozdulatokba. És elhajította a gránátot.

Az egész eget, az egész földet, mindent bevilágítva hangos dörrenés, vakító villámlás száguldott végig a világ felett. Ezt, mint utolsó örömet, még felfogta Tyimofejev elhomályosuló tudata.

5

A németek kibukkantak a sötétségből, és görbe csatárláncban megindultak abba az irányba, amelyet Danyila fedezett. Tisztán látta őket. A németek mozgó csatárláncától jobbra egy harckocsi égett, egymást követték a robbanások. „Úgy látszik, a tankban minden előírás szerint van, teljes a lőszerkészlet – gondolta gúnyosan Danyila –, és most robbangat." Balról is égett egy harckocsi. A láng vörös gomolyokban tört a magasba, oldalra, és ettől minden vörös lett, a levegő, az égbolt, a felhők, a fák, a fű, a homok, amely egészen a lövészgödör mellvédjéig terjedt, vörösnek látszottak a futó német katonák apró alakjai is.

Danyila hosszú sorozatokat eregetett a géppuskából... Hosszú sorozatokat...

Az apró alakok növekedtek, magasabbak, sötétebbek lettek, mert már maguk mögött hagyták az égő harckocsik lángját. Az alakok egyenesen Danyila felé futottak, le-lehasaltak, majd felpattantak és futottak tovább. Danyila újra megnyomta az elsütőbillentyűt. Egy rövid sorozat után elhallgatott a géppuska.

– Hevedert! Ljahov, hevedert!... Hevedert!...

Danyila befűzte a géppuskába az új hevedert, az ujját rátette az el-

sütőbillentyűre, amely könnyen engedett a nyomásnak, és hosszú-hosszú sorozat kerekedett.

– Hé, rusz! Hagyjál abba! A te helyzet natyon rosz. Hagyjál abba!... – A torokhang valahonnan lentről jött, aki kiabált, valószínűleg a földön feküdt.

– A bitangok! A földhöz szorítottam őket, és még ők kiabálnak nekem, hogy rossz a helyzetem. A bitangok! – Danyila nyomta az elsütőbillentyűt.

– Rusz...

– A fene essen beléd! – acsarkodott Danyila. – Hevedert, Ljahov! Hevedert!

– Ne heveskedj, Danyila – kérlelte Ljahov. – Rövidebb sorozatokat adj le. Fogytán a heveder.

– Micsoda? – Danyila megütközve nézett Ljahovra. – Hát az hogy lehet? – De a következő pillanatban már elfelejtette, mit mondott Ljahov.

Betolta az új hevedert, és megint megállás nélkül tüzelt.

– Hevedert!... Hallod?

– Az volt az utolsó, Danyila...

– Mit fecsegsz?

– Az utolsó...

– Az utolsó?...

Danyila megdöbbent, mintha ilyesmi nem fordulhatott volna elő. Nehezen fogta fel Ljahov szavainak értelmét. Most, amikor a németek ilyen közel jutottak a lövészgödörhöz, elfogyott a lőszer? „Te vén marha! Hát persze, hogy elfogynak egyszer a hevederek is." Hogy volt szabad meggondolatlanul lődözni? „Mit műveltél, Danyila? Elvesztél..." – nyögte majdnem hangosan, mert sajnálta magát és Ljahovot. Letörölte a homlokáról a verítéket, noha egy cseppet sem volt meleg. A háta mögül az éjszakai szél a folyó hűvösét hozta, fújta a lövészgödör mellett a homokot.

Danyilának eszébe jutott, hogy reggel a zsebébe tett néhány töltényt.

– Szedd elő a zsebedből – mondta olyan határozottan, mintha biztosan tudta volna, hogy Ljahov zsebe valóban tele van tölténnyel. – Van nálad? Az utolsó szálig kotord elő. – És gondosan, mintha dohány- vagy kenyérmorzsát szedegetne, elővette a zsebéből a golyókat. – Nesze, öt darab, még kettő, még egy. Töltsd be a hevederbe. Ehol

van még egy. Egy sorozatra, egy egészen rövidre elég lesz. Gyorsabban, Ljahov!

A németek, akiket Danyila géppuskája a földhöz szorított, még mindig feküdtek, és olykor kiereszettek egy-egy sorozatot a géppisztolyukból. „Nem tudják, hogy az utolsó hevedert töltöm be, az sincs tele – gondolta borúsan Danyila. – De ennek a hiányos hevedernek is fel kell tartania a rohamukat. A németek nem tudják, azért nem ugornak fel. Ez a szerencsénk ... Még egy perc ..."

„Tra-ta-ta-ta ..."

Egy harckocsi menet közben odapörkölt az ágyújával. A géppuska abban a pillanatban ugrott egyet és az oldalára dőlt, a csöve elgörbült, a hűtőköpenye meg összegyűrődött. Az ágyú megint eldördült, a lövedék a lövészgödörtől nem messze robbant. A repeszekkel együtt hullottak a fákról letört gallyak is.

– Na, Ljahov, belőttek bennünket ...

Danyila a rakéta fényénél meglátta, hogy a sisak alól sötét csíkok húzódtak Ljahov arcára. Ljahov a tarkójára tolta a sisakot, mintha már nem volna rá szüksége, sőt zavarná. A repeszeső pedig egyre hullott.

– Ljahov! Ljahov!

Danyila izgatottan föléje hajolt. Meghalt vagy csak megsebesült? De hogyan segítsen rajta? Zavarában Ljahov hóna alá nyúlt, megemelte, de nem tudta, mit csináljon vele. Megfeledkezett magáról, elfelejtette, hogy maga is sisak nélkül, csak tábori sapkában van. Segíteni kell a sebesült Ljahovon! Két-három órája még azt sem tudta, hogy Ljahov a világon van. Az életveszély összefűzi az embereket, főként a katonákat.

Valaki kúszva közeledett a lövészgödörhöz. Danyila elengedte Ljahovot, hogy torkon ragadhassa a közeledőt.

– Én vagyok, Danyila bácsi ...

Danyila megkönnyebbülten felsóhajtott: Szasko!

– Miért hallgatott el a géppuska? – Szasa behengeredett a lövészgödörbe. – A hadnagy nyugtalan.

– A géppuska kikészült ...

– Ahá – dörmögte Szasa. – Elhoztam a gránátokat. Azokat ... a mieinket ...

– Szasko! Te ördögfióka! Ez már döfi! Add ide! ...

Néhány német már felugrott, és szökellve megindult az elcsendesedett lövészgödör felé.

Danyila ki akart egyenesedni, hogy a gránátot a közeledő németek közé vágja, amikor valami beleszúrt a lábába. Végighúzta a kezét a lábán. Sehol semmi. „Még csak ez hiányzott! Na gyerünk, előre..." – parancsolt a lábára, és a lába engedelmeskedett: lépett, lépett. De azért fájt. „A németek már egészen itt vannak!... – futott végig a hátán a hideg. – Itt vannak!..."

– Szasko! Ne veszítsd el a fejed, Szasko!

Szasa felhúzta a vállát, oldalt nyújtotta a kezét, és nagy lendülettel eldobta a gránátot.

6

„Elvágtak bennünket..." Szemjon leküzdötte zavarát, és már azt latolgatta, mit tegyen az új helyzetben: a közelben, az országút mellett, a sötétben meglapultak a lövészárokból kivert német géppisztolyosok, a harckocsik kiértek a hídhoz. „Mit csináljunk?..." Vissza kellene menni a hídhoz. „De sikerül-e áttörnünk?"

– Ide hallgass, rajparancsnok. – Szemjon szünetet tartott, mintha még egyszer mérlegre tenné azt, amit mondani akart. – Ide hallgass, rajparancsnok – mondta keményebb hangon –, a helyzetünk gyalázatos. A hídnál tankok vannak. – A harckocsik dübörgése tisztán hallatszott. – Segíteni kell a szakaszparancsnoknak. Menjünk a híd felé.

– Próbáljuk meg – felelte Pozdnyajev rajparancsnok. A hangjában nem érződött sem zavar, sem reménykedés.

– Hol vannak a páncéltörő gránátjaid, Pozdnyajev?

– Itt. – Szemjon hallotta, ahogy a parancsnok a derekára csap. – Itt. A másik meg Dunajevnél. Dunajev! A gránát?

– Megvan. Hova lett volna?

– Nálam is van egy. Gyerünk – mondta Szemjon.

Szemjon és a rajparancsnok kiugrott a lövészárokból.

Nyomukban a harcosok is kimásztak az országútra.

A sötétségből géppisztolyokkal lőtték őket. Egyik sorozat jött a másik után.

– Kúszva! – vezényelt a rajparancsnok. – Jobbra, az út mellé!

Sorozat! Sorozat! A géppisztolyosok nem nyughattak. Szemjon a ho-

mokba fúrta a fejét, ösztönösen mind a két kezével betakarta: a golyók közvetlenül a füle mellett csapódtak a homokba. „Ha egy picivel balra veszi a német, befellegzett..." Nem vette balra. Ez mellé ment.

Kúszni kell tovább. Kúszni, kúszni, megállás nélkül. Nem szabad törődni a sorozatokkal. El kell jutni a hídhoz... – És Szemjon kúszott.

Egy rakéta sietve röppent fel, és a fénnyel beszórt égbolt kitárult. Szemjon néhány sisakot pillantott meg maga mellett, amelyeket a földhöz szorított a félelem. A sisakok is lassan kúsztak.

A géppisztolytropogás erősödött. A sisakok most álltak, nem mozogtak. A félelem, amely rendszerint futásra ösztökélte a katonákat, most a földhöz szögezte őket. Talán azért, mert nem volt hova futni, lázas képzeletük azt sugallta, hogy a németek mindenfelől lőnek. Szemjon is úgy érezte, hogy mindenfelől.

– Mi lesz velünk, komám? Most mi lesz, pajtás?

– A fene tudja – felelt valaki reményvesztetten. – Lepufogtatnak mindnyájunkat. Úgy bizony. Itt géppisztolyok, ott meg harckocsik...

– Jaj-jaj. Lepufogtatnak... Sorra lepuffantanak...

Csakugyan, minden arra mutatott, hogy elpusztulnak, semmi sem ígért menekvést. Csak valami csoda menthette meg őket. Ámde csoda igen ritkán történik az életben, főképpen pedig háborúban. Szemjon nem bízott semmilyen csodában, és amikor elcsöndesedett a tűz, meglepetten tapasztalta, hogy sértetlen.

„Bármi áron előre kell törni. Nem fekhetünk itt..." – gondolta gyötrődve Szemjon. Le kell gyűrni a félelmet! Le kell gyűrni a harcosokban a félelmet! – Szemjon tudta, hogy most csak ezt kell tenni. „Nincs menekvés... – Görcs szorította a torkát. – Elvágtak bennünket" – gondolta megint Szemjon, ezúttal több meggyőződéssel. És mintha megijedt volna a gondolattól: „Ne hagyd, hogy ez megzavarja az eszedet... Na és ha elvágtak?... Minden helyzetből van kivezető út – igyekezett bátorítani magamagát. Majd kérlelőre fogta: – Gondold meg jó alaposan. Gondold meg. Van kivezető út, csak gondolkozz!"

Mit gondolkozzak? Nincs mit gondolkozni! Le kell térni az útról és folytatni a kúszást a híd felé.

A géppisztolyosok már nem lőttek. Tüzelőállást változtattak? Vagy várják a harckocsikat? Akár így, akár úgy, ki kell használni a szünetet.

– Rajparancsnok! Pozdnyajev!
– Jelen, politikai tiszt elvtárs!
– Ki van melletted?
– Négyen vannak.
– Gránát van náluk?
– Három. Összesen. Meg nálam egy páncéltörő.
– Indulj el velük, rajparancsnok, jobbról közelíts a híd felé. Én meg . . .
– Hát velünk mi legyen? – vágott közbe egy ijedt hang az útszéli árokból.
– Sisarev? – ismerte fel Szemjon. Hát ő aggodalmaskodott az imént: „Mi lesz velünk, komám? Most mi lesz, pajtás? . . ."
– Az vagyok, Sisarev.
– Hát a szomszédod?
– Dunajev – felelte egy másik hang, amelyik azt mondta: „Lepufogtatnak . . ."
– Van még veletek valaki?
– Nincs senki.
– Akkor indulj, rajparancsnok. Én meg Sisarevvel és Dunajevvel balról közelítem meg a harckocsikat. Világos a feladat?
– Világos!
– Sisarev! Dunajev! Utánam! – vezényelt halkan Szemjon.
Meghajolva futni kezdett az úttól elfelé. Sisarev és Dunajev utána. Szemjon hallotta darabos, egyenetlen lábdobogásukat.
Pozdnyajev rajparancsnok a katonáival beleveszett a sötét térségbe.
Hosszú, az éjszaka leghosszabb géppuskasorozata kattogott. Lehet, hogy a németek meghallották a hangokat, és azok irányába lőttek. Szemjon lehasalt, Sisarev és Dunajev is lehuppant.
Egy rakéta megint felgyújtotta az eget, és felfedett mindent a földön. Szemjon az ijesztő fényben meglátta magát. És a hidat. A nehéz test mintha a kivilágosodott levegőben függött volna.
A rakéta kialudt. Szemjon, Sisarev és Dunajev abban a szempillantásban felpattant és futásnak eredt. Golyók röpültek utánuk. Lehasaltak – futottak – lehasaltak – futottak . . . Berohantak az útszéli bokrok közé, és lassabban ugyan, de futottak tovább.
„Vajon Pozdnyajev a négy emberével idejében odaér-e a hídhoz? Odaér. Nem, nem ér oda . . . Talán odaér . . . Nem . . . Odaér . . . odaér . . ." Szemjon idegeskedett. „Odaér . . . Miért ne érne oda? . . ."

Nem tudott volna felelni erre a kérdésre. Fontos, hogy a rajparancsnok odaérjen, nagyon fontos, ezért bízott abban, hogy odaér. A rajparancsnok odaér a gránátjával, hogy segítsen a szakaszparancsnoknak a hídnál.

A híd már közel van. Szemjon is odaér. De hol vannak a harckocsik? Minden csendes. Olyan csend van, hogy az már félelmetes. Hol vannak a harckocsik? Most kellene egy rakéta. Hogy lássa, célba vehesse őket. Szemjon elővette a zseblámpáját. „Lesz, ami lesz..." És akár egy ezüstpénz, amelyet a sötét semmibe dobtak, felvillant egy fénysugár. Szemjon egy pillantást vetett jobbra és balra: két harckocsi megállt a híd előtt. Várnak valamire? Vagy attól tartanak, hogy a hidat aláaknázták? Az egyik páncélos géppuskasorozatot eresztett meg. Biztosan észrevette a felvillanó fényt. „Jól van, jól van. A másik oldalról a rajparancsnok lopakodik. Neki már nem kell rakéta. Zseblámpa sem. A géppuskasorozat elárulta, hol vannak a tankok. Ha megtámadja a harckocsit, elvonja a személyzet figyelmét, akkor mi is eldobjuk a gránátot, mind a kettőt. De hol vagy, rajparancsnok? Hol?..."

7

Megszakadt az összeköttetés Rjabovval. Vanóval is. Kirjuskin hol az egyiket, hol a másikat hívta, de a készülék néma maradt. Rjabov felől is, Vano felől is erős géppuska-, pisztoly- és puskatűz hallatszott. Arra minden veszettül dübörgött, egy pillanatra sem csendesedett. Sokkal több lövés dörrent, mint amennyit érzékelni képes az ember. „Ha ezt így elmondanám, senki el nem hiszi..." – csóválta a fejét Andrej. Harminc perce tart a németek rohama. Ő azonban úgy érzi, hogy egy év, egy örökkévalóság óta... Gunyoros mosoly jelent meg szája körül: arra gondolt, milyen hévvel, milyen vakmerően támadnak a németek, mennyit kockáztatnak azért, hogy legyűrjenek egy csonka századot, amely másfél kilométernyi kis sávot véd...

Rakéták átható fénye minduntalan szétszaggatta az éjszaka sűrű sötétjét, úgyhogy az éjszaka vagy másfél percre vakító nappallá változott: látni lehetett az égre tapadt hideg felhőket, s ilyenkor a fegyverek ropogása még döbbenetesebb volt. Csak a Vologya Jakovlevvel összekötő vonal élt még: a szakaszparancsnok azt jelentette, hogy az országúton, a kanyaron túl, valami nincs rendjén...

Andrej elküldte Valerikot Rjabovhoz, Kirjuskint pedig Vanóhoz, nézzék meg, mi van ott. A háborúban a legrosszabb – a tájékozatlanság. Valerik visszatért: az első szakaszban nincs senki, sem Rjabov, sem Piszarev, sem Antonov, egy harcost talált ráborulva a lőszeresládára, amelyen a telefon állt, a kagyló egy darab zsinórral a földön hevert, bizonyára lemetszette egy szilánk. Valerik azt hitte, hogy a harcos alszik, megbökte a vállát, erre az lefordult a földre és elterült.

– Ez minden, Valerik?

– Úhüm. Ez minden.

Visszatért Kirjuskin is: a németek áttörtek, kijutottak a partra, most is ott vannak, és Vano szakasza – az a néhány megmaradt ember – igyekszik feltartani őket, egyelőre nem engedi a hídhoz, jelentette a halálra rémült Kirjuskin. A szava el-elakadt, mintha még mindig Vano mellett volna és hallaná a lövések dörrenését, látná a fellobbanó rakétákat, amelyek láthatóvá teszik őt, Kirjuskint a németeknek.

Andrej rendkívül zavart és izgatott volt. Az már világos, hogy az ellenség áttör, és hogy semmit nem tud ellene tenni. Csak a megadott időpontig, kettő harmincig sikerüljön feltartóztatni, hogy el ne foglalja a hidat. Nem hitte, hogy ezek a percek, ha egyáltalán életben marad, valaha majd a múltba vesznek, úgy érezte, soha nem múlnak el, nem szabadulhat ezektől az iszonyatos, szörnyűséges percektől!

Szédült: mindjárt összeesik. A szeme előtt karikák, vörös, narancssárga, fekete karikák ugráltak, minden forgott körülötte, úgy érezte, a feje is forog, mint egy kerék. A foga hideglelősen vacogott. Ez az átkozott szédülés is mindig a legrosszabbkor jön! Dörzsölte a homlokát, a tarkóját, de a szédülés nem akart elmúlni. Fejét a lövészárok hideg falához nyomta.

Nehezen szívta be a levegőt. A következő lélegzetvétel már mélyebb volt.

A lövöldözés egyre közeledett a századparancsnoki harcállásponthoz. A golyók panaszosan sivítva szaggatták a mellvédet. Valami megpörkölte a vállát. Andrej visszafojtottan, kurtán felnyögött. A vállához kapott, érezte, hogy kibuggyan belőle a vér. De nyomban megfeledkezett róla. Teljesen lekötötte a figyelmét a csata, a mardosó felelősség azért, amit a századnak a hátralevő percekben tennie kell. Tudata nem fogadott be semmi mást.

– Megsebesült, hadnagy elvtárs? – kérdezte aggódva Marija, és megérintette Andrej karját.

A hadnagy nem felelt. Marija állandóan mellette volt, de ő észre sem vette jelenlétét, nem vett észre semmit, csak azt, ami a csatával függött össze.

Marija előbbi beszélgetése Andrejjel mindent a helyére tett, így hát ő igyekezett háttérbe húzódni. Kényszerű tartózkodása a századnál csak ideiglenes – abban bízott, hogy hamarosan megszabadul Andrejtől.

– Megsebesült – mondta most már határozottan Marija. – Bekötözöm. Üljön le! – Úgy állt Andrej előtt, mint akinek joga van engedelmességet követelni.

– Hagyj békén! – rivallt rá a hadnagy ingerülten. – Mi a fenének bújtál ki a fedezékből?

– Hadnagy, én a maga parancsát teljesítem, azt, hogy legyek egészségügyi nővér – mondta erőltetett nyugalommal Marija.

– Kötözz be . . .

Marija szaporán csavarta a gézt: váll, hónalj, váll, hónalj, váll. A tenyere nedves lett a gézen átütő vértől. Még egyszer: váll, hónalj . . . „A kötés mégiscsak elállítja a vérzést."

– Kész? – kérdezte Andrej türelmetlenül.

– Kész.

Andrej nem is hallotta a választ.

„Semmi baj . . . semmi baj . . . Még huszonhat perc maradt . . ." Akkor is kibírja ezt a huszonhat percet, ha több golyó fúródik a testébe. Kibírja. Persze, hogy kibírja. Egyetlen másodperccel sem halhat meg előbb, nincs joga meghalni, csak akkor, ha felrobbantotta a hidat, és ő mindent elkövet, hogy ne haljon meg előbb. És biztos is volt abban, hogy nem hal meg előbb. Ez a bizonyosság felvidította, erőt adott ahhoz, hogy ne haljon meg dolgavégezetlenül.

Hirtelen eszébe jutott, hogy déltájt, amikor még minden nyugodt volt, Valerikkal a zászlóaljparancsnoki harcálláspont felé tartott a védelmi vonal mentén, majd a zászlóaljparancsnokkal ott ült a lejtő mellett, a selymes törzsű nyírfán meg vékony pókháló rezgett. Megint érezte a hátán a kellemes hűvösséget, látta odalent a meleget lehelő kék vizet. Elképzelte, hogy most is ott van, és minden egyéb – a lövöldözés, a harckocsik, a németek és a többi – csupán káprázat. Csak más valamire kellett gondolnia, és mindez eltűnt. Egy másodpercig élt ebben az elképzelt világban. A nyírfa a pókhálóval, a zászlóaljparancsnok a fatönkön, odalent a kék víz természetesen létezett, igen . . . délben . . .

száz évvel ezelőtt... Most gyakran igyekszik menekülni elképzelt világba. De mindannyiszor legfeljebb néhány percre sikerül.

Oldalirányból kattogni kezdett egy ellenséges géppuska. Nem messze lehetett. A géppuska mindig olyannak láttatja a valóságot, amilyen. És Andrej előtt újra ott állt az igazi világ, amely most az egyetlen, és amely követeli a jelenlétét.

Balról, a híd felől tompa, de egyre erősödő zúgás hömpölygött feléje. Nyilván tankok nyomulnak előre az átkelőhelyhez...

Semmi kétség: csakugyan harckocsik gördülnek az átkelőhely felé. „Csak nem foglalják el a hidat?... – A riadt izgalom pusztító erővel fogta el Andrejt, és kis híján ledöntötte lábáról. – Csak nem foglalják el?..." Néhány másodpercig nem tudta, mire szánja el magát. De valamit csinálnia kellett, mégpedig azonnal.

– Hadnagy elvtárs!...

Andrej kikapta a telefonkagylót Kirjuskin kezéből.

– Én vagyok, Vologya, én! – Fél másodpercnyi szünet. – Igen, értem, harckocsik. Igen. – Már nem érezte, hogy fáj a válla. Túlságosan izgatott, túlságosan feszültek az idegei ahhoz, hogy érezze a fájdalmat. Az órájára pillantott: két óra kilenc perc. „Még huszonegy percig..." – próbálj meg kitartani. Nem tudsz?...

A parancs, amelyet a zászlóaljparancsnoktól kapott, úgy szólt, hogy kettő óra harminc. Mit tegyen? Mit tegyen? De mit ér a híd, ha a harckocsik lezárták? Egészen nyilvánvaló, hogy a hídnak már nincs semmilyen jelentősége, csupán az ellenség számára fontos, nagyon fontos! De hátha ennek a „kettő óra harmincnak" van valamilyen más értelme is, amelyről ő, a századparancsnok nem tud. Az ember csak találgat zavarában. Mit csináljon? Ezt most nem mondja meg senki. Egyedül kell döntenie. Most értette meg igazán, mennyivel biztosabbnak érezte magát a zászlóaljparancsnokkal. Vele ez a helyzet is veszélytelenebb volna.

– Még tíz percig... de legalább ötig tartsd a hidat, jó? – kérlelte Vologyát panaszosan, noha tudta, hogy ez lehetetlen. – Legalább öt percig, jó?

Másodpercek alatt kellett döntenie. Nincs több idő. A háborúban nehéz legyűrni a félelmet, de úgy látszik, még nehezebb legyűrni a tétovázást. És ekkor újra hallotta a zászlóaljparancsnok figyelmeztetését: „Ügyelj rá, hogy a harckocsik az átkelőhely közelébe se jussanak." A harckocsik pedig már a hídnál vannak. Szapora lélegzetvétele el-

akadt. Kész! Nincs tovább! Fel kell robbantani a hidat! – gyűrte le magában a kétséget.

– Vologyka! Robbantsd fel!!

A homlokán, a nyakán a mellén, a gerince mentén csorgott lefelé a hideg veríték. Érezte, hogy eszeveszetten kalapál a szíve. Mint egy zsák, nekidőlt a fedezék falának és ernyedten leguggolt.

Tizedik fejezet

1

A pisztoly még egyszer dörrent, és a levegőbe repült a vörös rakéta, a harmadik. A visszavonulás jele. Andrej leeresztette a pisztolyt. Fejét hátravetve felnézett az égre: a feje fölött hideg szikrák fürtjei hullottak.

Nagyot sóhajtott: megkönnyebbült, mintha túljutottak volna mindenen, ami nehéz, ami szörnyű. Tudta, hogy fél perce, amikor ez az utolsó jelzőrakéta még a levegőben lebegett, azok, akik életben maradtak, a lejtőn rohantak le a partra, Kapitonov, Kosztya Abramov, Ivanov kivételével. Őket nem hívták a rakéták. Itt vannak, nem messze, a mindenki által elhagyott lövészárokban, géppuskatűzzel fedezik a visszavonulást. A háború az háború, ki előbb pusztul el, ki később. Ők néhány perc múlva pusztulnak el... amikor a század maradványai futva elérik a vizet... Andrej újra felsóhajtott. A sóhaj ezúttal rövid, nehéz volt.

Mintegy válaszul az ő jelzőrakétáira, felröppent az ellenség világító rakétája.

– Fussunk, hadnagy elvtárs!

Andrej meg is feledkezett Valerikról.

– Fussunk, hadnagy elvtárs!... – sürgette tekintetét egy pontra szegezve Valerik. – Futunk?...

– A tutajhoz!...

Andrej rekedt hangja elcsuklott. Talán ő maga sem hallotta. Teleszívta a tüdejét levegővel, és hangosabban kiáltotta:

– A tutajhoz!!

Feje fölé emelte a géppisztolyát, és futásnak eredt a lejtőn.

A rakéta kialudt. A sötétség mindent egybemosott, a lejtőt, a partot, de a lábak, amelyek csúszkáltak az enyhe lejtőn, nem ismerték el azt, amit az éj csinált; a lejtő lejtő maradt, a part meg part. De milyen messze van a part, ötven, hatvan, hetven méterre vagy még messzebb? ... Nem ér oda ... Andrejnek összeszorult a szíve attól a gondolattól, hogy a németek utolérhetik. Tudta, hogy a németek már közel vannak, és ez a vég. Még tudott gondolkozni, de gondolatai úgy ugrándoztak, mint a lezúduló víz a szétszórt köveken: eljut? ... nem jut el? ... híd ... átkelés ... eljut? ... – Érezte, hogy nem bírja szuszszal a gyors futást. – ... Az igazi élet az, amikor az embert, akár egy óriási hullám, egyszerre elborítja minden – a baj, a remény, az élni akarás. Ezek a még hátralevő pillanatok is az élethez tartoznak? ... Bizonyára. Sőt – igen! ... – Nem kapott levegőt, fulladozott. – De ezzel nem békélhetett meg mindaz, ami most benne forrt, kínlódott, reménykedett! ... Más dolog tudni, hogy esetleg elpusztulsz, és megint más elpusztulni ... Ilyen helyzetekben ez már többször eszébe jutott. Nem pusztulhat el. Nem is pusztul el! ... Csak nagyon kell bíznia abban, hogy nem pusztul el. Ez a remény a semmiből, a komor semmiből jött, máshonnan nem jöhetett. Nem a rakéták, nem a géppisztolyok, nem a körös-körül fütyülő vörös, kék, zöld golyók hozták! De mihez kezdjen ezzel a reménnyel? Valamit tenni kell, hogy a remény beteljesedjék. De mit tehet ő? Semmit. A remény sem ér semmit.

Mögötte, ott, fent, a gerinc mögött, lövések dördültek, egyelőre még nem voltak félelmetesek. Vaktában tüzelnek ... – gondolta Andrej. Igen, igen, mit tehet ő? – tért vissza az előbbi gondolat. A partra, a partra! ... És vezetnie kell a századot tovább, ő tudja, hová.

Le. Le. Le. Lefelé. Milyen meredek ez a lejtő! Andrej csizmája tompán vágódott bele az éjszakára elnehezült homokba, és ez lassította futását. Erőteljes rándításokkal húzta ki a homokba süppedt lábát, és hol a fejét hátravetve, hol a mellét előredöntve – de mindig a tüskés bokrokba kapaszkodva, hogy el ne veszítse egyensúlyát és fel ne bukjon – teljes erővel futott előre, lefelé, a már közeli vízhez.

Mégsem sikerült megállnia a lábán, megbotlott és gurulni kezdett a lejtőn. Gurult, és nem tudott megállni, hogy felugorjon és fusson, fusson tovább. Homok szóródott a szájába, a gallérjába, a zubbonya ujjá-

ba, a csizmája szárába. Valahányszor a bal oldalán fordult át, a fájdalom belehasított a vállába.

– Á-á! – nyögött fel Andrej.

– Hadnagy, hadnagy! Segítek! Megütötte a sebét?

Itt a lány. Ezekben a nehéz percekben egészen kiment a fejéből, hogy a századnál most van egy lány, Marija. Ő is botladozva futott ott, ahol a partoldal különösen meredek és csupasz volt, se egy bokor, se egy vakondtúrás. Majdnem utolérte Andrejt. A lendület azonban tovább vitte a hadnagyot, lefelé.

Valami az útjába akadt. Füzes? Füzes. Jobbra, egészen a partig fűzfabokrok húzódtak. Amikor a harmadik szakaszhoz, Vologya Jakovlevhez igyekezett, füzes mellett haladt el. A tutaj tehát innen jóval balrább van. „Jó messzire elgurultam . . ." – gondolta ijedten Andrej.

Belekapaszkodott a hideg ágakba, és talpra ugrott. Csak most jutott el a tudatáig, hogy odafent már vagy egy perce elhallgattak Kapitonov, Kosztya Abramov, Ivanov géppuskái, és hallhatóbban ropogtak az ellenség géppisztolyai. A golyók a bokrokat, a buckákat szabdalták a lejtőn. A géppuskások nyilván mindent megtettek, amit tehettek, mielőtt meghaltak. A németek kijutottak a partoldalra . . .

Andrej hallotta maga mögött Valerik zihálását. A fiú mögötte futott abban a biztos tudatban, hogy megvédi a századparancsnokot a golyóktól, az üldözőktől, minden veszélytől, ami a nyomába szegődött. A leány, Marija is a közelben van. Hallatszott, milyen apró, de szapora léptekkel fut. Andrejt bosszantotta, hogy méltatlanul goromba volt vele. „Majd megszokja, fronton vagyunk" – próbálta mentegetni a hibáját.

Előtte, de oldalról összevissza dobogás hallatszott, szárazon zizegve szórodott le a homok.

Egy rakéta megint elvakította. A harcosok tovább futottak. Előregörnyedve szaladtak, látszott, milyen esetlenül szedik a lábukat, milyen esetlenül görnyednek előre, és látszott a talpuk alól a levegőbe emelkedő, szállongó finom homok is.

Andrej kiáltásra lett figyelmes:

– Bulba-a-a! Petrusz! Támogasd Jersovot! Én nem bírom tartani! Valami megütötte a kezemet . . .

Tehát megsebesült. Jersov megsebesült . . . De ki volt az, aki kiabált? – Andrej nem ismerte meg a hangot. – Az is megsebesült.

– Tedd a hátamra – felelte Petrusz Bulba. – Te meg szedd a lábad...

Valaki nekiütközött Andrejnek, majdnem feldöntötte.

– Nem látsz? – rivallt rá dühösen Valerik.

– Kirjuskin vagyok... Kirjuskin... – mondta a katona, noha senki sem kérdezte a nevét.

– Nem férsz el tőlünk? – zsémbelt tovább Valerik.

– Istenem, hogy durrogat... – mondta Kirjuskin azt, ami épp a nyelvére jött, és szökellve futott tovább.

A következő percben elnyújtott kiáltás hallatszott. Majd hirtelen megszakadt. „Ez Kirjuskin volt – gondolta Andrej –, Kirjuskin..." Valerik meg ő már egy vonalba értek Kirjuskinnal, aki elnyúlva feküdt a földön.

– Kirjuskin! Kirjuskin! Kelj fel! – rázta Andrej. – A folyó már itt van. Állj fel!

Kirjuskin nem felelt.

Valerik föléje hajolt, megragadta a kezét, de rögtön elengedte.

– Vége...

Andrej nem akarta elhinni, hogy vége. Lázasan tapogatta a némán fekvő Kirjuskint. Vége, vége! Semmi kétség.

– Menjünk, hadnagy elvtárs! – sürgette Valerik.

Andrej homokbuckákat átugorva, láthatatlan bokrokba kapaszkodva futott tovább. Már könnyebb volt futni, bizonyára ráakadt valamilyen ösvényre, amely a partoldalban ereszkedett lefelé.

Izgatottan szökkentek fel az égre az ellenség világítórakétái, a jobb parttól a bal partig felfedték a folyót. Andrej megpillantotta maga előtt a sötét vizet.

2

Vologya Jakovlev rohant a parton a füzes felé, ahol karókhoz voltak kikötve a csónakok. Az egész belseje remegett. Előtte is, mögötte is katonák lába alatt döngött a föld. Mindjárt robban... Mindjárt robban... Nem tudott semmi másra gondolni, nem is volt semmi más a világon. Minden izmát megfeszítette, mély lélegzetet vett.

– Feküdj! – kiáltott bele a nyomasztó sötétségbe. – Feküdj! – És levetette magát a földre.

Egy fülrepesztő robbanás szinte az egész térséget a levegőbe röpítette!

Vologya Jakovlev fejét a puska tusára támasztva feküdt, várta a második, a harmadik robbanást. Több robbanás nem volt. Lehetséges, hogy a robbanások gyors egymásutánban követték egymást és összeolvadtak? Várt még egy keveset és felemelte a fejét: ott, ahol az imént még a híd sejlett, füst gomolygott, és úgy tetszett, hogy az égen lila felhők tornyosulnak; vadul csapkodtak a lángok, és a sötétség ott vörösre vált. Az égő híd alatt vörös volt a víz, mintha az is égett volna, és láthatóvá váltak az örvények. Az imént még nyugodt víz most zajosan futott ki a homokra, csapkodta a ringó csónakok oldalát.

A narancssárga szikrákat szóró füstgomolyok az egymástól egyszeriben leküzdhetetlen távolságra került két part felé kúsztak, és ott valahol belevesztek az éjszakába. A feladatot teljesítettük – gondolta Valerik.

Hallatszott, amint leomlanak az égő híd darabjai, és a villogó fényben, amely távoli hajnalpírnak tetszett, még mindig tartotta magát a meredek partoldal és kirajzolódott rajta a sötét füzes. Nedves parti homok és forró füst szaga érződött.

A feladatot teljesítették. Ami egy perce még oly sokat jelentett, mindent jelentett, vagyis a híd felrobbantása, az most háttérbe szorult, most a legfontosabb a túlsó partra való átkelés lett, csak ennek volt jelentősége, minden egyéb, még a felrobbantott híd is, kihullott a tudatából.

Hova lettek a harckocsik? Vologya Jakovlev valamiféle jelekből próbálta megállapítani. Lehet, hogy visszahúzódtak, amikor a hidat felrobbantották. Mindenesetre nem lehetnek messze. De hol vannak? Nincs vesztegetni való idő.

Vologya Jakovlev gépiesen végigsimította borostás, szúrós állát. Égő fájdalmat érzett a tenyerében. Eszébe jutott, hogy lehorzsolta róla a bőrt, amikor a hídon húzta a töredezett drótkötelet. A vérző sebekbe homok tapadt, s most fájtak. Fújta a tenyerét, de ez sem segített. „Fütyülök rá . . .” Sietve felállt.

– Fiúk, oldjátok el a csónakokat, és nyomás! Most rögtön! Hadd vigyen az ár minél messzebb a hídtól. Rajta!

A „fiúk” nem voltak sokan: vizes gatyás Tyiska meg még három kalugai.

– Nyikita, maradj itt velem! Bevárjuk a politikai tisztet.

A fakó levegőben megvillant négy árnyék és eltűnt a füzesben. Vologya Jakovlev hallotta a villák távolodó nyikorgását, az evezők szapora csobbanását. Ez az egész nem tartott sokáig, hamarosan minden elcsendesedett.

Most meg kell lapulni a füzesben és várni. Várni Szemjont, várni a harcosokat, akik az országúton védték a hidat. Érezte, hogy elszáll minden ereje, és elnyúlt a földön Nyikita mellett. A sötétben csak Nyikita sárga csizmája látszott, mintha az ő lábára hullott volna a hídról a tűz visszfénye és nem mozdulna róla.

A lövöldözés az út mindkét oldalán abbamaradt. Szemjon tehát visszavonul. Ide. A partra, a csónakokhoz. De hirtelen az jutott eszébe: és ha nincs kit várni? Még a lélegzete is elakadt, úgy letaglózta ez a gondolat. Izgatottan ökölbe szorította a kezét, és megint égni kezdett lenyúzott tenyere. Legalább egy lövést hallana.

Ott, az átkelőhelynél, egyetlen másodpercnyi ideje sem volt arra, hogy töprengjen, hogy érezze a fájdalmat, de még arra sem, hogy féljen: a vele maradt raj felé harckocsik közeledtek, amelyeket nem szabad a hídhoz engedni! Akkor nem tudott semmi mást, nem volt, nem is lehetett semmi más, csak az, hogy a harckocsik a híd felé mennek... Elfogytak a gránátok, a gyújtópalackok szintén. Öt harcos volt vele, a többi a hídtól ötven méternyire feküdt, keresztben az úton, mintha holtában is elzárná a harckocsik útját. Így volt ott, az átkelőhelynél. Most viszont nem tudta, mit tegyen.

Mindegy, nem mozdul innen: vagy bevárja Szemjont és a harcosokat, vagy... Nem gondolta végig. Könyökét a homokba fúrva elnyúlt a füzesben. És már nem öt, hanem csak egy harcos van vele, Nyikita. Vologya Jakovlev Nyikita vállánál feküdt, érezte, milyen erős és meleg az a váll.

Érezte, hogy hasogat a karja, a lába, a háta; teljesen elgyengült teste képtelen volt ellenállni a belélopózó fásultságnak, még a fenyegető veszély sem tudta felborzolni az idegeit, nem adott erőt: most akkor sem bírna felkelni, ha lövedékek robbannának mellette. Mintha szenderegne. „Persze, persze..." – mondta önmagának. Most jut eszébe, hogy nem aludt két napja, ez az éjszaka a harmadik. Az álom lehúzta a fejét, és el akarta vinni őt valahova. Pislogott elnehezült szemhéjaival, és visszatért a füzesbe, Nyikitához, kinyújtotta a kezét, és megérintette Nyikita vállát. Az álom azonban újra csak kerülgette, Vologya még nagyobb kimerültséget érzett, minden halványulni, távolodni kezdett, még

a gondolatai is, amelyek Szemjon körül forogtak, és ő nem tudta visszatartani őket, mintha nem is lettek volna. Bizonyos agysejtjei még ébren voltak, s ő tudta, hogy nem szabad engednie a kísértésnek, de már a kezét sem volt képes mozdítani: két-három másodperc csupán, és akkor kinyitom a szememet, mondta magának. Bágyadtan megmozdult, és hirtelen megszakadt a gondolata.

S nyomban rámosolygott Szemjonra: sört ittak a Kazanyi pályaudvaron a restiben, munkaszüneti nap lehetett, mert Malahovkába készültek, a hétvégi házhoz. „De megálljunk, hiszen mi Moszkvában nem ismertük egymást... Miféle sörözés?... Valahogy furcsa. Én a Zemljanij Valnál laktam, ő meg valahol a Szokolnyikiben, ő kerületi Komszomol-titkár volt, én a városi újság munkatársa. Egyszer sem találkoztunk..." – szólt közbe valami, ami még ébren maradt benne. És mégis itták a sört. Itták a sört a Kazanyi pályaudvaron. Aztán jött Nyinka, harmadéves egyetemista, a legszebb lány az orvoskaron. Szemjon is szépnek találta. Letette a poharat, amelyben még volt sör, és tágra nyílt szemmel bámulta. Nyina gyorsan zavarba jött, s ilyenkor hangosan nevetett, hangosabban, mint ahogy maga is szerette volna. Most is így nevetett. Ő, Vologya pedig mohón itta a sört, olyan mohón, ahogy még soha máskor. Fenékig ürítette, és még ivott volna... „Megálljunk csak, azt ígértem, hogy két-három másodperc, és kinyitom a szemem..." – jutott eszébe.

A veszély érzete, amelytől sehogy sem szabadult, egyszerre felnyitotta a szemét. Néhány pillanatig nem tudta, melyik a való világ, az-e ott, Nyinával, a munkaszüneti nappal, a pohár sörrel a Kazanyi pályaudvaron, amely még nem múlt el, vagy ez itt: a sötétség, a füzes, ő és Nyikita a hideg parti homokon...

Nyikita hangja ebből a világból való volt:

– Sokáig maradunk, szakaszvezető?... – Vologya Jakovlev tudta, hogy ez nem kérdés, hanem Nyikita burkoltan sürgeti.

Azt akarta mondani, hogy nem, bizonyára nem sokáig. Az ajka mozdult is a válaszra, de a szavak megakadtak az út legelején: a mérhetetlen fáradtságtól nem tudott beszélni.

Szomjúság gyötörte – kiszáradt a torka, a nyelve, az ajka. Szemjon ki nem ürült söröspohara mágnesként vonzotta. Óvatosan kimászott a bokrok közül, elvergődött a vízig. A víz hűvösséget árasztott, őszi illata volt. A víz meg-megmozdította a kavicsokat a parton. Széttartotta a két könyökét, lehajtotta a fejét, és ivott, ivott.

A néhány percnyi alvás, a víz visszaadta az erejét, frissebbnek érezte magát. Visszafeküdt Nyikita mellé.

– Azt kérdezed, sokáig maradunk-e? . . .

– Ühüm . . . – Nyikita hangja türelmetlenségről árulkodott.

– Indulunk, mihelyt a politikai tiszt áttör a harcosokkal.

Vologya Jakovlevet ismét nyugtalanság fogta el. „És ha nem tör át? Ha nem tör át? . . .” Hát a rakéták? Fellőtték őket? A vörös jelzőrakétákat? Igen, fellőtték, már emlékszik rá. És a híd mekkorát dörrent. Az egész környéken hallható és látható volt. Milyen jel kell még Szemjonnak a visszavonulásra? Miért nincs még itt? . . . Lehet persze, hogy a harckocsik visszafordultak a felrobbantott hídtól, és megszorították Szemjont meg a harcosokat. Csakugyan, hol vannak a páncélosok? Ideje volna akcióba lépniük. Vagy azokat támadni, akik még védekeztek az országúton, vagy a folyót lőni. De itt már régóta: vagy nyolc perce csönd van. Ha nincs mellette Nyikita, ő már alszik is, olyan csönd van. Fülelt, hallotta a szél neszezését a bokrokban, a homokon, de nem hallott motorzúgást, nem hallotta hernyótalpak nyikorgását. A harckocsikat mintha a föld nyelte volna el. Csakhogy nem nyelte el őket a föld! Hol lehetnek? . . .

Vologya Jakovlev meg Nyikita egyszerre rezzent össze és kapta fel a fejét: túl a gerincen, balra, valószínűleg az országútnál, gránát robbant. „A mieink még küzdenek! . . .” – dobbant meg az örömtől a szíve. Utána megszólaltak a harckocsik. Semmi kétség, ezek a harckocsik, előbb az egyik, azután a másik. Megint két robbanás. Gránátok. Távolabb attól a helytől, ahol a híd égett, újabb tűz gyulladt, amelybe robbanások villámai keveredtek: egy harckocsi robbant szét, ez biztos. Géppisztoly ropogott, a golyók pontozott vonala alacsonyan, szinte közvetlenül a fejük fölött húzódott. Vologya Jakovlev ösztönösen hozzátapadt a földhöz, de a szemével követte a világító golyók útját.

Újra csend lett.

– Nincs még itt az ideje, őrmester? Ideje volna – emlékeztette makacsul Nyikita. – Sehol senki . . .

Vologya Jakovlev mintha nem hallotta volna Nyikita szavait. „A robbanás a politikai tiszt, Szemjon műve. Csakis az övé. Várni kell . . .” – Nem tudta elszánni magát az indulásra. Vár még néhány percet.

A partoldalban szapora dobogás hangzott fel. Ketten, hárman, négyen vannak? Vologya Jakovlev és Nyikita talpra ugrott, felkapta, lö-

vésre tartotta a puskáját. Vologya Jakovlev csaknem biztosra vette, hogy bajtársai. Igen. Hárman ...

Vologya Jakovlev és Nyikita rohant a folyóhoz. Mögöttük Szemjon, Dunajev, Sisarev törtetett a füzesben.

Balra, balra ... Ott vannak a csónakok. Balra ...

Az égen rakéta gyulladt. A partoldalból géppuska kattogott. A golyók jól hallhatóan fúródtak a homokba, egészen közel.

A rakéta még ki sem aludt, amikor a fényét átvette egy másik rakéta. A fény a földre terült, az éjszakai föld enyhén kékes színt kapott.

A lövöldözés elcsitult. Bizonyára csak egy percre. Mindjárt újra kezdődik. Mindjárt kezdődik ... kezdődik ... Egy perc szünet, s egy perc alatt bárhova ki lehet törni.

Már a víznél vannak.

Szemjon, Dunajev, Sisarev beugrott egy csónakba.

Máris zörgött a karóról letépett lánc.

Vologya Jakovlev a csónakba dobta a láncot. Nagyot kiáltott:

– Nyikita, süllyeszd el a megmaradt csónakokat!

– Értettem, szakaszvezető.

Valami csikordult, csobbant a víz.

– Kész, szakaszvezető.

Nyikita két kézzel, egész erejét beleadva nekifeszült a csónak farának. Egy rándítás, még egy. Eltolta a csónakot a parttól, belekapaszkodva szaladt mellette, aztán lehuppant a jobb villa mellé, Dunajev lábához. Vologya Jakovlev és Sisarev a bal evezőt ragadta meg.

– Gyerünk! – mondta türelmetlenül Szemjon.

Az evezők belemerültek a vízbe.

3

A géppisztolyosok szorongatták Vanót.

A meredek partoldaltól a vízig vagy ötven méter. Öt harcos, Vano a hatodik, befúrta magát a homokba, elállta a géppisztolyosok elől az átkelőhelyhez vezető utat.

Vano neszt hallott, feszülten fülelt és lőtt. Kattant a puska zárja, újabb golyót tolt a csőbe. Vano ujja ismét az elsütőbillentyűn pihent.

Fogytán volt a lőszer. Csak célzott lövést adott le, bár a sötétségben alig látta a célt.

Oldalt erősödött a géppisztolyropogás. Vano és a többi öt katona nem válaszolt. „Hadd pörköljenek a galádok – nyugtatta magát Vano. – Nem viszonozhatunk minden sorozatot. Minek árulnánk el, hogy hol fekszünk? Hadd lőjenek... Legalább tudni fogjuk, hol vannak a gazemberek, honnan várjuk a tüzet, és szükség esetén magunk hová lőjünk."

A lövöldözés elcsendesedett, egészen elcsendesedett, szinte hihetetlen volt.

Valahol nem messze megint zizegett a homok, valaki lopakodott. Keményen dörrent Vano puskája, és azért, mert ez egyes lövés volt, különösen hangosnak tetszett.

„Itt az ideje, hogy visszavonuljunk. De hogyan vonulhatnánk vissza? És a parancs? Oda se neki, néhány percig még tartjuk magunkat, és addigra talán már megkapjuk a jelet..." Néhány percig tartják magukat. Mit tehetnek még? Ezt azonban megteszik. „Ezt még megtesszük, tartjuk magunkat néhány percig. Hatan vagyunk..."

Megint megszólaltak a német géppisztolyok. Egészen közel.

A golyók hátulról, közvetlenül Vano lábánál furódtak a homokba. „Végünk?..." – gondolta leverten. És olyan vad erővel tört rá a vágy, mint még soha, hogy életben maradjon, bánkódjon, kínlódjon, éhezzen – ha úgy hozza a sors –, hogy átvészeljen nehéz helyzeteket, hogy harcoljon...

„Jönnek... jönnek..." Lőtt. Alighanem csak a levegőt lyukasztotta ki, mert reszketett a keze, mindene reszketett, és tudta is, miért nem talál. „Gyáva vagy, Vano! Gazember vagy, Vano!... Mire gondolsz?..."

Tárat cserélt, az arcát a puska még meleg tusához szorította. Dörrenés. Lökés a vállán. Dörrenés, lökés a vállán. Lökés a vállán, lökés a vállán. Dörrenés! Vano minden lövés után dühösebb lett, és minél dühösebb lett, annál keményebben szorította a puska agyát. Dörrenés!... A lökés olyan erős volt, mintha a saját vállába lőtt volna.

A géppisztolyok folytatták a tüzelést.

– Aljosa!

Csönd.

– Petya! Petya!

Csönd.

Csak ketten válaszoltak, ők a lejtőhöz közelebb feküdtek:

– Jelen!

– Jelen!...

Már nem hatan voltak, csak hárman.

Vano az utolsó golyóra gondolt. Az utolsó golyó? Nem, nem magának tartja meg. Minden golyót a fritzbe. Az utolsót pláne. Semmiféle utolsó... Nem adja meg magát a németeknek... „Ezt kapod meg, te átkozott fritz, nem minket! Ezt, ni!... Elképzelte a meglehetősen illetlen mozdulatot, amelyet meg is tesz, ha nem fekszik, hanem áll, és szabad a keze.

Dörgés, mintha a háta mögött megnyílt volna a föld. Nem tévedett? Dörgés?... Már semmit sem hallott, a saját kiáltását sem. Pedig az örömtől elfulladva kiabált:

– Kész, igaz? A hidat tűzzel árasztják el! A német nem megy át! Kész!... rünk, Vologya!

És ekkor azt látta, hogy egymás után három vörös rakéta szakította szét a sötétséget.

4

A dörgés túlságosan erős és túlságosan közel volt ahhoz, hogy Rjabov mozdulatlanul fekve maradjon. Megfordult, a dörgés irányába nézett. Tudta, hogy a híd zuhant a folyóba. A feje fölött vörös rakéta gyúlt, utána a második, a harmadik. Rjabov összerezzent, mintha az égen lebegő vörös fény hangosabb lett volna a dörrenésnél. Mintha először három vörös rakéta... Sietve megnyalta az ajkát. Nagy nehezen feltérdelt.

– Pilipenko! – szólt erőlködve, és ettől a hangja kicsit sipítóvá és bizonytalanná vált. – Pilipenko! A jelzés!... A rakéták... Küldj mindenkit... aki itt van... a partra!...

– Értettem – válaszolta nyugodtan a sötétség. Rjabov hallotta Pilipenko gyors lépteit. Majd abból az irányból, amerre ment: – Fiúk! Halljátok? Nyomás a folyóhoz!

Pilipenko visszatért Rjabovhoz.

– Hol van, szakaszvezető? – Nem találta a sötétben.

Rjabov a vállán érezte Pilipenko nagy, erős kezét.

– Miért nem áll fel, szakaszvezető?

– Tudod, megsebesültem – sóhajtott zavartan Rjabov.

Pilipenko megpróbálta talpra állítani. Rjabov jobb lába belenyomódott a homokba, a bal nem engedelmeskedett, a térde fájdalmat okozva be-berogyott.

– Ejha – mondta zavartan Pilipenko. – Magát vinni kell. Hé, Antonov! Szjanszkij! – Átvette a parancsnokságot, mintha ez volna a dolgok rendje.

Antonov és Szjanszkij Rjabov hóna alá nyúlt.

Rajbov nyögött. A lába elnehezült, minden lépés gyötrelmes volt.

– Húzzatok, testvérek, húzzatok – kérlelte őket Rjabov. – Fejjel előre. Másképp nem megy.

Szjanszkij szuszogott, a félénk emberek sietségével összevissza tipegett, fél vagy egy méternyire előtte járt Antonovnak, így aztán még nehezebb volt cipelni Rjabovot, akinek az egyik válla jóval előbbre került, és az egész teste elferdült.

– Ne rángasd, Szjanszkij – szólt rá ingerülten Antonov. – Hallod? Hozzuk egyenesbe . . .

Mögöttük Pilipenko súlyos léptei dobogtak. Rjabov hallotta, hogy Pilipenko géppuskát húz maga után. Amikor a kerekek belevágódtak a mély és süppedős hordalékhomokba, a mozgás lelassult, ezt is érzékelte Rjabov.

Valahol makacsul kattogtak a német géppisztolyok. A golyók azonban nem itt csapódtak be. Pilipenko azt leste, honnan lőnek. „Rosszul lőnek a németek. Rosszul. A fáradtságtól vagy a félelemtől? Az ördög tudja. Most azonban rosszul lőnek. Köszönet érte. Így legalább eljutunk a tutajig! . . .” – Ebben Pilipenko biztos volt. Ha meg úgy adódik, megfordítja az állványos géppuskát, amelynek a hevedere félig üres ugyan, de azért majd visszaacsarkodik vele.

– Jaj!

Mintha Antonov kiáltott volna. A sötétben is látszott, hogy Antonov tesz egy-két bizonytalan lépést és elesik.

– Mi bajod? – figyelt fel rá Pilipenko.

– Jaj . . . Egy golyó eltalált a lágyékomon . . . – nyögte Antonov.

A németek jól lőttek. Ki kell jutniuk a partra. Ezért jól kell lőniük . . .

Antonov hirtelen talpra ugrott. Minden lépés fájdalmat okozott, minden lépés elviselhetetlen fájdalommal járt. Újra lefeküdt.

– Bírsz kúszni, Antonov? Kússzál, nem sok van már hátra... – mondta Pilipenko talán életében először kérlelve.

Antonov nem felelt. Pilipenko hallotta, hogy nyögdécselve kúszik. Elöl Rjabov bicegett, lassan, dülöngélve, Szjanszkij alig bírta tartani.

Alighanem itt vannak a fenyők – találgatta Pilipenko a sötétben. – Úgy is van, itt az a hat fenyő. Csak bele ne huppanjanak a lövészgödrökbe. Innen, ha egyenesen mennek, vagy százötven méterre van a lövészárok, és ott a lejárat a vízhez.

– Állj! Ki vagy? – hangzott fel erőltetetten csaknem Pilipenko lába alatt. – Állj!

– Te vagy az, Poljancev? – kérdezte csodálkozva Pilipenko. A lövészgödör peremén állt. – Te vagy? Mit gubbasztasz itt? Várod a németet? A jelzőrakétákat nem láttad?...

– Nem, nem láttam. – A hang zavart, bűntudatos. – A robbanást hallottam, de a rakétákat nem láttam...

– Mássz ki! – Pilipenko dühösen előrelépett.

– Nem látom, hova... Az ördög vinné el, semmit sem látok. Teleszóródott a szemem... – Poljancev vakon tapogatózott.

Pilipenko visszalépett, nyújtotta a szabad kezét, Poljancev kitapogatta és megragadta.

Poljancev bátortalanul, tétován mászott ki a lövészgödörből, mintha nem hitte volna, hogy föld van alatta, négykézlábra állt, azután határozatlanul felemelkedett és ösztönösen maga elé nyújtotta a kezét, mintha attól félne, hogy nekiütközik valaminek.

– Gyerünk – sürgette Pilipenko. Poljancev mögötte haladt, de a léptei egyenetlenek, valahogy félénkek voltak. Pilipenko úgy látta, hogy Poljancev minden lépésnek nekikészülődik, de igyekszik szaporán lépkedni, nehogy lemaradjon.

„Sötét van... – Poljancev felszegte a fejét: az égen sehol egy csillag, az egészet felhők borítják. – Mintha sötétebb volna, mint korábban volt." Zubbonya ujjával megtörölte a szemét, mert valahogy furcsa volt, szúrt is... Nem tudta biztosan, nyitva van-e a szeme.

– Miért kanyarodsz el? – kiáltott rá döbbenten Pilipenko, amikor arra lett figyelmes, hogy Poljancev eltért az iránytól. – Nyisd ki a szemed!

Poljancev a hang felé fordult. „Nem látok semmit – gondolta nyugtalanul. – Még a sötétséget sem..." Bizonytalanul, csoszogva ment Pilipenko mellett. Érezte a vállát, mert egyforma magasak voltak.

– Szjanszkij! Támogatod Rjabovot? – kiáltott előre Pilipenko.
– Támogatom . . .
– Kúszol, Antonov?
– Nem bírom elviselni – felelte csaknem sírva Antonov. Csakugyan kutyául érezte magát, mert a lágyékában tűrhetetlenül égett a seb. A testének csak a bal fele élt, ott érezte a fájdalmat, főként a mellénél. A jobb oldala érzéketlen volt, akár a kő. A könyökét váltogatva kúszott, a két térde alig hajlott, de amennyire tudott, segített a könyökének. A két könyöke viselte a teste egész súlyát. – Nem bírok, Harrik . . . Menj egyedül . . .
– Hagyd abba a siránkozást – kiáltott rá Pilipenko, és hátba bökte. – Hagyd abba. Kússz!
– Nem, Harrik, nem kúszok – mondta alig hallhatóan Antonov. – Hagyj itt. Nem mindegy, hol döglök meg, itt vagy száz méterrel odébb?
– Azt mondtam, kússz!
– Nem tudok!
– Dehogynem . . .
– Nem tudok . . .
– De tudsz! – Pilipenko felbőszült, és öklét Antonov járomcsontjához nyomta. – Majd most tudsz, az anyád keservit . . .
Antonov belekapaszkodott Pilipenko kezébe, és zihálva vonszolta magát.
„Derék legény vagy, Harrik! – Rjabov mindent hallott. – Nem is hittem volna, hogy ilyen vagy, Harrik . . ."
Nem messze, kissé balra, valószínűleg Vanónál, heves géppisztolyropogás kezdődött. „A németek . . . – gondolta Pilipenko. – Vano tehát még védekezik . . ." Pilipenko tudta, hogy addig kell átjutni a lövészárkon és leereszkedni a partra, amíg Vano védekezik. Mihelyt Vanót elhallgattatják, szabad az út a németek előtt, és akkor már hiábavaló a tutaj.
– Fiúk, az úristenre kérlek benneteket, mozogjatok élénkebben – mondta egyszerre parancsolva és kérlelve. – Máskülönben nincs menekvés.
De hol van már ez az átkozott lövészárok? Lehet, hogy nem jó irányban haladnak? Megrémült ettől a gondolattól. Körös-körül tömény sötétség, a szemnek nincs miben megkapaszkodnia. Nincs mi szerint tájékozódni!

Alig bírt már lépkedni, a lába szétcsúszott, egyik kezével a nyöszörgő Antonovot vonszolta, a másikkal a géppuskát.

Zajt hallott elöl.

– Mi baj?

– Belezuhantam a lövészárokba – siránkozott Szjanszkij –, az őrmester meg rám ... Balszerencse! ...

– Kámpec! – mondta Rjabov, mintegy rábólintva, hogy ez csakugyan balszerencse.

– Egyebet sem tudsz, csak azt, hogy „kámpec"! – szólt közbe boszszúsan Pilipenko. – Miért volna kámpec? Kikecmergünk, és – irány a víz!

Kimásztak a lövészárokból.

Mintha az utat akarná nekik mutatni, rakéta szökkent fel, hosszan, ijesztően világított. Fénye áradt, egyre áradt, bevilágította az egész égboltot, egészen a legszéléig, az egész földet, egészen a legszéléig. Pilipenko csüggedten csikorgatta a fogát. „Mindjárt beledurrantanak a hátunkba." – Felkészült a legrosszabbra. Levetette magát Antonov mellé, a földre, Poljancev állt, mintha szemlélődne. Túlságosan idegesen kapkodott a két kezével maga előtt, rá sem lehetett ismerni a mindig kiegyensúlyozott Poljancevre.

– Feküdj, mert kiszorítom belőled a lelket! – rivallt rá Pilipenko. – Nem látod a rakétát?

És amikor Poljancev feléje fordult, a már kékülő fényben hirtelen észrevette, hogy a bajtársa vak.

Poljancev – mintha a levegőbe kapaszkodna, esetlenül, elkésve – lehuppant a földre. Talán még nem is fogta fel, hogy elvesztette a szeme világát, hogy ezentúl olyan világban fog élni, ahol minden fekete, és egész életében csak emlék lesz a fehér, a zöld, a kék, a vörös.

Nem lőttek.

– Fel!

Mentek, futottak tovább. Elöl Szjanszkij Rjabovval, kicsit mögöttük Pilipenko Antonovval és Poljancevvel. Mióta mennek már, de a partoldalt még mindig nem érték el. Rjabov megbotolhatott valamiben, mert Pilipenko hallotta visszafojtott kiáltását.

Rjabov térde esett, és a seb a lágyékában gonoszul nyilallni kezdett. Megint rakéta gyulladt, és Rjabov megpillantotta maga előtt Petrejevet, a keskeny vállú híradóst, a zöldes fényben valószínűtlenül sápadt arcát. Összegörnyedve feküdt, természetellenesen felhúzott lábbal,

amelyről lecsüngött a kioldódott lábszártekercs. Nagyon fájhatott neki, amikor a szilánk a homlokába fúródott, annyira, hogy a fájdalom még most sem múlt el: a szemöldökét görcsösen összehúzta, a száját eltátotta, két felső foga belefúródott az alsó ajkába. Bizonyára akkor érte a halál, amikor éppen össze akarta kötni a vezetéket, amelyet egy lövedék kettévágott. „Hol tekereg ez a Petrejev?..." – jutott eszébe Rjabovnak. Lehet, hogy szegény Petrejev, a kis híradós éppen abban a pillanatban esett itt össze.

Szjanszkij felemelte Rjabovot. Rjabov felállt, tett két lépést, visszafordult, és amíg ki nem hunyt a rakéta fénye, Petrejev nyitott szemébe nézett, és úgy érezte, hogy a fiú csodálkozva és szemrehányón néz utána, amiért itt hagyja...

Megcsapta őket a víz szaga. Előttük alig öt méterre a partoldal. Mögöttük talán ötven méterre a németek. Szűkre szabott méterek. Szűkre szabott másodpercek. „Na, most minden eldől" – dünnyögte magában Pilipenko.

– Antonov! Erősebben kapaszkodj belém... Poljancev, édes komám, le ne maradj. Mellettem gyere, hogy érezd a vállam. Szjanszkij, hol vagy? – nyugtalankodott Pilipenko. Ő lett ennek a három embernek a parancsnoka. A szakaszparancsnok sebesült, már nem tud parancsokat osztogatni. Pilipenko lett ennek a három embernek a parancsnoka, mert ezek ösztönösen megbíztak benne, a döntéseiben, az utasításaiban, az akaratában: katonák akartak maradni, de – élve. És Pilipenko tudta ezt.

Már csak annyi szusz maradt benne, hogy magamagát vonszolja. De a sarkukban volt a baj, és tudta, hogy Antonov, Poljancev még gyengébb, így aztán cipelte magával Antonovot, Poljancevet, húzta a géppuskát.

A lövések utolérték őket. A németek igyekeztek bekeríteni a kis csoportot, hogy elvágják az útját.

– Fiúk, ahogy bírtok... mind... Antonov is, Poljancev is. Rjabov is... futás... Fedezlek benneteket...

„Egy-két percre fel kéne tartani őket... hogy a fiúk elszakadjanak. Alig öt méter... és ott a partoldal, a víz." Pilipenko a géppuskához tapadt. Egy sorozat. Még egy. Még egy. Talpra ugrott. A német géppisztolyok tovább ropogtak. „A partnál vannak már a fiúk?" Gyorsabban! Gyorsabban! Rohant utánuk. Antonov kúszott, a tenyerével lapátolva a homokot, az egyik térde nem hajolt, a másik lábát nagyon ne-

hezen húzta maga alá. Maga elé nyújtott karral, apró, támolygó léptekkel haladt Poljancev. Rjabov botladozott, és estében húzta le magával Szjanszkijt, aki nem bírta tartani; Rjabov nyögve lehuppant. Pilipenko hallotta, hogy Rjabov nyög, kitalálta, mi történt. Odaszaladt hozzá.

– Gyorsan, gyorsan ... – lihegte. Rjabov fölé hajolt, aki felemelte a fejét és átölelte Pilipenko nyakát.

Pilipenko szétterpesztett lábbal, nehézkesen lépkedett, jobb kezével Rjabovot fogta, baljával a géppuskát húzta. „Még egy lépés! Pfü! Még egy lépés. Pfü!" – Így közeledett Pilipenko a cél felé.

Futás ... futás ... futás! ... Hadd lőjenek ... Futás!

Futottak. Poljancev is. Antonov is.

Hallatszott, ahogy ring a vízen a tutaj.

5

Szemjon visszanézett. A sötétből hegyre emlékeztetve tűnt elő a füzes. Úgy látszott, semmivel sem került hátrább. Szemjon megfordította a fejét, újra maga elé nézett: a víz egészen fekete volt, feketébb az éjszakánál, bárhogy erőltette a szemét, nem látta sem az elejét, sem a végét. Idegeskedett, mert nem tudta megállapítani, milyen messze van a part. A sötétség fala mozdulatlanul állt, csak a vízbe merülő evezők csobbanása árulta el, hogy haladnak. A nyomjelző lövedékek belefúródtak ebbe a falba és eltűntek benne.

Szemjon összehúzódva ült a csónak farában. Bal keze a mellén keresztben fekvő géppisztoly tárját fogta. Közvetlenül a feje fölött vékony, rövid fütty hallatszott. A szél avas füstöt sodort a folyó fölött, s ez a füst csípte a szemüket, kaparta a torkukat. A leomlott hídra emlékeztetett. Tompa dörrenés hallatszott, és szinte ugyanabban a pillanatban egy második, már nem messze a csónak orrától, mintha útját akarná állni. Víz csapott a magasba, záporként hullott vissza Szemjonra, mindnyájukra. „Aknával veret" – nyugtalankodott Szemjon.

– Húzzátok, fiúk! Húzzátok! ... – kiáltotta teli torokból, noha tudta, hogy az evezősök minden erejüket beleadják. – Húzzátok!

Szemjon tisztán hallotta, mintha látta volna, hogy az evezősök a csónak fenekének feszítik a lábukat, és egész testükkel hátradőlve, egy szuszra áthúzzák az evezőt, majd előredőlnek, és kezdik újra ... Az

erős csapások vitték a csónakot, vitték előre, de Szemjon úgy érezte, nagyon lassan, annyira lassan, hogy legszívesebben beugrott volna a vízbe, hogy ússzon . . .

A csónak szélén átcsapott a víz. Teljesen átnedvesedett zubbonya, nadrágja odatapadt a hátához, a melléhez, a kezéhez, a lábához, de Szemjon nem érzett hideget. Körülnézett, keresett valamit, ami elvonja a figyelmét, csillapítja nyugtalanságát. A fölötte húzódó sötét égboltot csillagok pöttyözték. Szikrázó, hideg csillagok hintáztak a vízen is. A víz átsiklott rajtuk, nem fedte be őket.

Szemjon a fülét hegyezte: a közelben csobbanások hallatszottak. Furcsa, de valaki a híd felé, a füstbe evezett.

Szemjon a két kezével tölcsért formált a szája elé, és nagyot kiáltott.

– Kik vagytok? Feleljetek!

Ott, a csöndben, várakozóan hallgattak.

– Hova eveztek, tökfejek? . . . – ripakodott rájuk Nyikita. – Balra tartsatok, ha a mieink vagytok!

– Azok vagyunk! – hangzott fel végre a sötétből egy mély, rekedt hang. – Értettük, balra!

– Nyikitka-a-a! – hallatszott onnan vizes gatyás Tyiska örvendező kiáltása.

A zajokból ítélve közeledett a csónak.

– Te vagy az, Kudrenko-ov? – kérdezte kiáltva Szemjon. – Vagy Poto-o-min?

– Kapljuskin! – felelték kis szünet után a szomszédos csónakból. – Kolja Kudrenkovot . . . – Az evezők csobbanása elfojtotta a hangot. – Potomint is . . . – Újabb evezőcsapás. – Az imént találta el egy akna . . . – Újabb csobbanás. – Az aknák elől húzódtunk el. – Az evezőkről lehulló víz csobbant. – De nem jó irányba . . . – Evezőcsapás. Újabb evezőcsapás. Még egy, még erősebb.

A csónakok egymás mellett haladtak.

Felröppent egy rakéta. Szemjon összegörnyedt, egy pillantást vetett hátra és elszörnyedt: szinte semmit sem távolodtak a parttól. Igaz ez?! A partoldal olyan közel látszott, mintha a csónak nem a bal, hanem a jobb part felé tartott volna. A meredély felett a rakéta fénye imbolygott, látható volt, amint a partoldal széles árnyéka ráterült a vízre és üldözőbe vette a csónakokat. „Nem hittem volna, hogy vannak ilyen széles folyók."

A fény kialudt, az éjszaka ismét ráborult a vízre, amely ijesztően zúgott, rohant. A németek ismét rákezdték. A csónakban mindenki lélegzetét visszafojtva hallgatott. A sötétben nem látták hogyan lövik őket, ezért úgy tűnhetett fel nekik, hogy a jobbról is, balról is tüzelő géppisztolyok, az aknák, amelyek nagy csobbanással vágódtak a vízbe, célt tévesztenek, s ez egy kicsit megnyugtatta őket.

– Nyi-kit-ka-a! – hallatszott megint a szomszéd csónakból. – Nyi-kit-ka-a!...

– Elég legyen már, Tyis... – Nyikita hangja mintha megrekedt volna a sötétben, a szó felénél megszakadt. És abban a pillanatban a csónak orra hirtelen elfordult jobbra.

– Mi van ott? Az ördög vinne el benneteket! – acsarkodott Vologya Jakovlev. – Ne szárítsd az evezőt! Feküdj neki! Keményen! – Sisarovval együtt megrántotta az evezőt, ettől a csónak még jobban oldalra fordult.

Szemjon bemászott a kereszttartóig. Az egyik villánál Dunajev teste feküdt, kilógott a csónak oldalán, majdnem kiesett. Dunajev hátán Nyikita mozdulatlan feje pihent. Nyikita lába tehetetlenül kinyújtva, keményen, egyenesen.

– Dunajev! Nyikita! – Szemjon hol az egyiknek, hol a másiknak a vállát rázta, de egyik sem válaszolt. – Nyikita! – Szemjon már rángatta. – Nyikita... – Nyikita feje lecsúszott Dunajev hátáról, a teste lehuppant a csónak fenekére. – Dunajev!...

De Dunajev és Nyikita nem mozdult. Szemjon átült a csónak jobb oldalára, és mindkét kezével megmarkolta az evezőt. Sivítva húzott el egy akna, és Szemjon a térde közé dugta a fejét. Tompa dörrenés, és a felforrósodott levegőből a következő pillanatban hátborzongatóan záporoztak a szilánkok.

– Vologya! Vologya! Húzzuk meg!

Szemjon nekifeküdt az evezőnek. A csónak megrándult, de most balra fordult el az orra.

– Húzzuk meg! Mi történt még?...

– Az történt, politikai tiszt elvtárs – kiáltotta ijedten Sisarev –, hogy a szakaszvezetőt eltalálták. Az imént...

„Micsoda?" – Szemjonnak elakadt a lélegzete. Már kihullott a tudatából, hogy egy perce közvetlenül a csónak előtt akna robbant.

– Vologya, ülj át a csónak farába – hadarta Szemjon. – Át tudsz ülni?

Vologya nem felelt.

– Vologya! Át tudsz ülni? Sisarev, fogd az evezőt!

A csónak nehézkesen megmozdult.

Vologya Jakovlev megpróbált a csónak farába mászni, de nem bírt. Teljesen elgyengült. A mellét fájdalom szaggatta. Az ajkát harapdálta, az öklét rágta. Hason feküdt Sisarev lábánál. A csónak fenekén összegyűlt víz hűsítette a homlokát, az arcát. Nagy nehezen ivott egy kortyot. Az oldalára fordult, kezét a mellére szorította, de ez nem segített. Kétségbeesetten arra gondolt, hogy így nem veszik semmi hasznát, se a puskát nem bírja tartani, se gránátot dobni, se hidat robbantani nem bír, ha megint úgy adódna. Már alig kapott levegőt. Rádöbbent, hogy nem sok van hátra. Mindjárt vége.

„És számomra mindennek vége lesz... még a félelemnek is... még a fájdalomnak is... A többiek pedig ugyanúgy fognak élni, mint azelőtt..." De nem tudta halottnak elképzelni magát. Mintha várt volna valamit, ami kiragadná ebből az állapotból. Teltek a percek, de semmi sem változott: a csónak oldalához odacsapódott a láthatatlan víz, Szemjon erőlködve kiabált valamit; az éjszaka rövid időre világos lett, félbeszakította a sötétséget, majd megint sűrűn feketéllett, és Vologya mellét tűrhetetlenül égette valami.

Összeszorította a fogát – az sem segített.

„Miért én?... – lobbant fel az önkínzó gondolat, legyűrve a fájdalmat. – Miért éppen én? Miért? Azokért, akik utánam jönnek. Én már nem leszek, de lesznek mások, talán jobbak, talán rosszabbak, de nem én leszek, nem én..." Görcs fogta össze a torkát. Lenyelte a kitörni készülő nyögést.

A víz, a leküzdhetetlen térség, a mellébe, a szíve közelébe fúródott szilánk, minden a halálát akarta. Meg kell halnia. Gyakran, még a legnehezebb helyzetekben is elgondolta, hogyan tér haza, a barátaihoz, a szerkesztőségbe, és könyvet fog írni a háborúról, arról, hogyan maradjon a katona ember a háborúban is, és bizonyára megnősül, elveszi Nyinát, a diáklányt. Most már tudta, hogy nem lesz hazatérés.

Le kell gyűrnie magában valamit, valami erőset, mélyen gyökeredzőt, ami talán nem is engedelmeskedik az akaratának, és akkor elmúlik az a szörnyen undorító állapot, amikor az ember nem ember többé, amikor kivész belőle a bátorság, a kötelességtudat, a szükségszerűség tudata, és többé semmitől sem fél, a haláltól sem. Ez a gondolat meglágyította, engedékenyebbé tette. „Hát legyen. – Beletörődött az elke-

rülhetetlenbe. – Nincs mit tenni... A háború nem válogat, vaktában gyilkol. Ha nem én, akkor másvalaki. Mindenkinek becses az élete... Mindenkinek egy élete van... Nincs mit tenni. Nincs mit tenni... – Megkönnyebbült, a fájdalom tompult. Már semmi nem nyomasztotta: sem az emlékezés, sem a ragaszkodás, sem az élni vágyás. – Nincs mit tenni... A földön mindig van hely az embernek – az élőnek is, a holtnak is. Ami egyszer a világra jött, nem távozik sehova. Bennük... akik utánam jönnek... lesz belőlem is valami... a szenvedéseimből... kurta örömeimből... kívánságaimból és reményeimből... a hitemből... – Fulladozott. – Ha nem azt tenném, amit most teszek, akkor azok... talán soha nem is lennének..." Érezte, hogy belül minden megszakad, homályosul a tudata. Teljesen elernyedt. „De a híd! A híd... – villant hirtelen a fejébe. – A híd... A híd! Azt én... én..." Mosolyogni akart, talán el is mosolyodott. Úgy látszik, az utolsó pillanatban szükség van vigaszra, hogy könnyebb legyen elfogadni a véget. Hallotta gyengülő hangját: „A híd... a híd... a híd..." – És akár az eső halk kopogását hallaná, elaludt.

– Sisarev, húzd meg, Sisarev – nyögte Szemjon. Sisarev Szemjonnal egy ütemben nekifeküdt az evezőnek. Szemjon nekifeszítette a lábát egy testnek, a Dunajevének vagy a Nyikitáénak.

A másik csónak eltűnt mellőlük. Talán előbbre siklott. Szemjon mintha csobbanást hallott volna oldalról. A csónak volna?

– Te vagy, Kapljuskin?

Semmi válasz.

– Te vagy? Felelj!

Csönd.

Senki. Tehát hallucinált.

– Húzd meg, Sisarev!

Megint csobbant a víz a csónak jobb oldalánál. Nem, nem hallucinált.

– Ki vagy? – kiáltotta megint Szemjon? – Felelj!

– Emelj be... komám... – hallatszott egy elcsukló hang. – Emelj be...

Szemjon megismerte Pozdnyajev rajparancsnokot.

– Gyere közelebb! Nem látlak. Mibe kapaszkodsz?

– Egy gerendába... – nyögte a rajparancsnok. – Egy golyó eltalálta a kezemet... nem bírom tartani magam...

Szemjon a hang irányába kormányozta a csónakot. Vagy három perc múlva a csónak valami kemény tárgyba ütközött.

– Hátrafelé evezz, Sisarev!

Szemjon elengedte az evezőt, kinyújtotta a kezét.

– Kapaszkodj belém, rajparancsnok!

Nem lett belőle semmi. A rajparancsnok a csónak mellett kapálózott. Szemjon a hóna alá nyúlt, és behúzta a csónakba.

A rajparancsnok a csónak végébe akarta fektetni sebesült karját, de nem tudta Vologya Jakovlev görcsben fekvő testétől.

– Egy kicsit húzódj arrább, komám – kérte a rajparancsnok. Vologya Jakovlev nem felelt.

A rajparancsnok sebesült karja erőtlenül ráhullott az élettelen Vologya Jakovlev vállára.

6

Vano és a két katona, amint betakarta őket a sötétség, felpattantak és lélekszakadva rohantak a víz felé. Már nem hallották a géppisztolyosok hangját, akik tőlük vagy kétszáz méterre hasaltak le.

Vano tudta, hogy a németek néhány pillanat múlva észbe kapnak és utánuk eresztenek egy-két sorozatot. Ezeket a pillanatokat kell kihasználni. Talán sikerül . . .

Vano futás közben nem nézegetett hátra, egy másodpercet sem akart elvesztegetni, mert egy másodperc legalább két méter, vagy még több, ha jobban szedi a lábát. De már nem tudott gyorsítani, minden izma túlságosan megfeszült, a szíve vadul kalapált. A teste kellemetlenül nyirkos lett, mintha már a vízben volna. A háta mögött géppisztoly ropogott. „Na, kész! Nem sikerül . . . Valahol itt vannak az autógumik. Valahol itt . . . – Az egyikbe belebotlott, orra bukott. – Csakugyan itt vannak!"

– Kapjatok fel egy gumit! – kiáltotta a láthatatlan katonáknak. – Gumit!

Egy pillanat alatt a derekára húzott egyet, és belépett a vízbe. Nagy lélegzetet vett. A lába belesüppedt a meder homokjába. Tett néhány lépést, a víz mélyült. A csizmája megtelt, elnehezedett. Még néhány lépés, és kicsúszott a talaj a lába alól. Megkönnyebbült: a folyó elrejti.

Ha lőni fognak rájuk, lemerül, utána felbukkan, újra lemerül... A víz maga a menekvés.

Váltott karral úszott. Hallotta, hogy a közelben úszik a másik kettő.

„A parton maradt néhány gumi – nyugtalankodott Vano. – Mi lesz, ha a németek a nyomukba erednek?... – Ijedtében vizet nyelt. – Nem, a németek nem merik megtenni." – Megnyugodott.

Az áramlás visszafelé sodorta, a bal parthoz. Az oldalára fordult, előrenyújtotta a kezét, és teljes erővel belecsapott a vízbe. A nagy, hideg hullámok, amelyek még nem simultak el a híd robbantása óta, emelgették Vano alatt a gumit.

Hallotta a golyók fütyülését, látta világító röptüket. „Eltalálnak... eltalálnak... Nyomjelző golyóval lőnek..." Iszonyúan hosszú ideig kattogtak a géppuskák. Azután oldalt, ahol a híd volt, kétszer is robbant. „Akna... Lehet, hogy repeszgránát?" – találgatta Vano.

Rakéta döbbenetes fénye gyulladt. A lövöldözés folytatódott.

– Cupp!!

Egy golyó közvetlenül Vano mellénél csapódott be. Éppen abban a pillanatban, amikor újra az oldalára feküdt, és kinyújtotta a karját. A golyó átütötte a gumit, úgyhogy az kezdett leereszteni. Vano kibújt belőle, és úszni kezdett. Nagy lélegzetet vett, fejét a vízbe fúrta, a víz teljesen elborította; a felszínre emelkedett, tett néhány karcsapást, és újra lemerült. Nyitott szeme semmit sem látott. Elfogyott a levegője, felbukkant. Az ördög vinné el, milyen sokáig világít a rakéta.

Vano látta, hogy az elnehezült gumikkal a víz alá merült a két katona.

A fekete dombocskák a szeme láttára apadtak.

A folyó hallgatott.

A jobb kéz előre... A bal kéz előre... A jobb kéz előre... Alatta folyt a hideg, fekete víz.

Úgy látszik, teljesen elfáradt, mert a vizet nagyon sűrűnek érezte, nyomta a mellét, a hátát, a hasát. A jobb kéz előre, a bal kéz előre...

Vizet nyelt, valami lehúzta. „Alighanem örvénybe kerültem." A víz egyre húzta, húzta lefelé. Ez a nyavalyás csizma... Nem tudja lerúgni. Vano érezte, hogy fogytán az ereje.

„Vano, ne add fel. Ne add fel – kérlelte magamagát. – Tarts ki a partig, Vano... Hogy lehet ilyet csinálni, hallod-e? A németek elől megmenekültél, és most ilyen ostobán fogsz elpusztulni? Ne add fel, Vano! Szedd össze magad..."

A nyavalyás csizma! A nyavalyás csizma!... Le kellett volna rúgni a parton. Le kellett volna rúgni... Nem rúgta le. Tőle nem tud úszni. „Itt a halál, Vano..."

Erőlködve kidobta a jobb karját, amely egy pillanatra megállt, majd a vizet nehezen lapátolva visszaindult. Vano teste egy cseppet előremozdult. Kidobta a bal karját. „Vano, Vano... – biztatta magát. – Vano..."

Csodálatos dolog a remény. Minden esetben, még a legkilátástalanabb esetekben is árnyékként követi az embert. Most mi adott reményt Vanónak? Minden! Ő maga.

Jobb kéz előre. Bal kéz előre.

7

Pilipenko bedugta a lábát a szálfák közötti résbe, hogy megálljon a tutajon. Nagy erővel ellökte a tutajt a rúddal, amelynek az alsó végéhez egy gyalogsági ásót kötöttek szorosan.

– Szjanszkij! Élénkebben forgasd!

– Jaj, már alig kapok levegőt – felelte Szjanszkij majdnem sírva. – Mindjárt kiejtem a rudat... – folytatta aggodalmasan.

– Ki-ej-ted?!... Én meg a beledet eresztem ki! A part már egy lépésre van. Nyomás!

A tutaj egyre oldalazott. Bármennyire igyekezett Pilipenko egyenesben tartani, Szjanszkij nem tudott akkorákat húzni, mint ő.

A közelben robbanó aknák szilánkjai a vízbe csapódtak, a vízpermet beborította a tutajt.

– Semmit sem látok – dörmögte Poljancev. – Valami nincs rendben a szememmel.

„Talán csak csukva van? De nem, nyitva tartom... Csak éjszaka meg félelem van benne, mit is láthatna?"... – nyugtatta magát.

– Semmit sem látni! – mondta hangosan.

– Nem látni – mondta Rjabov. A tutajon feküdt, kinyújtott kezével Poljancev térdébe kapaszkodott.

Robbanás!... Robbanás!... Víz zúdult a tutajra, súlya alatt a tutaj megdőlt. Rjabov szeme-szája tele lett vízzel.

„Harapófogóba kerülünk?" – Rjabov a válla közé húzta a fejét. Várt. Az orra a nedves gerendát érte. Valami rázuhant Rjabovra, megütötte

a lágyékát, éppen a sebet. Szjanszkij esett rá a rúddal együtt – ezt mindjárt tudta.

A hullám elment, a tutaj egyenesbe jött. „Most megint idepörköl – gondolta Rjabov feszülten várakozva –, és kámpec!" Nem tudott szabadulni attól a gondolattól, hogy soha nem tér már vissza az a világ, amelyben nem kell félni semmitől.

„Az időt nézve már itt kell lennie a partnak" – villant át a fején. Elöl a víz még fekete szántásnak látszott, az illata is sűrű, savanykás volt, mint Malinkiban a felszántott földé. Szédült. Jobban teszi, ha nem nézi a vizet.

– Hé, Szjanszkij! Egyszerre! Húzd! Húzd! Partot érünk! . . .

„Hál'istennek . . . – gondolta megkönnyebbülve Rjabov. Maga elé meredt, de csak sötétséget látott, az éjszaka még a helyén maradt. A füle kiszűrte az éjszakából, hogy a hullámok kavicsot görgetnek. – Akkor hát csakugyan partot érünk."

Pilipenko kidobta a rudat, amely tompán puffant a homokon.

– Szakaszvezető! Mindjárt segítek . . .

– Nem. Poljancevet vezesd. – Rjabov már a jobb térdén állt. A bal csípője sajgott. – Én egyedül kikecmergek. Vezesd Poljancevet – ismételte meg. – Te meg, Szjanszkij, Antonovnak segítesz. Kirakodni! – vezényelte.

Egy visszagördülő hullám megemelte a tutajt, és Rjabov, a két karját felcsapva, megingott, beleesett a vízbe. A lába a folyó fenekét érte. Nehéz volt a lába, engedetlen. A kezével kitapogatott egy gyökeret, amely kiállt a vízből. Vagy egy percig gyűjtötte az erőt, hogy kimásszon a partra.

Végre kimászott a vízből.

8

Andrej egy ugrással a tutajon termett. A lába beakadt az összekötött szálfák közé, hasra esett, rázuhant valami táskára, alighanem egy gázálarc tokjára. Megütötte sebesült vállát – éles fájdalom hasított bele.

Andrej magához szorította a géppisztolyát, mintha attól félne, hogy elejti, körülnézett, de nem látott semmit.

A tutaj elindult a parttól.

– Hopp! – Petrusz Bulba megnyomta a rudat.
– Hopp! – visszhangozta Valerik, és ugyanazt tette.
– Hopp!...
– Hopp!...

Petrusz Bulba és Valerik, mély lélegzetet véve merítette a vízbe a rudat, és ahogy a könyökük mozgott, úgy emelkedett és ereszkedett a vállukon átvetett puska csöve.

Andrej kinyújtotta a lábát, amely egy kenyérzsákba ütközött. A sebesült Ljahov és Jersov feküdt mellette. Jersov halkan nyögött.

Alattuk lassan ballagott a kimerült víz, úgy ballagott, mint tegnap, egy hete, a háború előtt, ezer évvel ezelőtt. Csapkodta a szálfákat, és hideg csöppek hullottak Andrej arcára. A tutajnak friss fenyőillata volt, és ez erősebb volt a vízszagnál.

Andrej felemelte a fejét, s a kihunyó rakéta gyengülő fényében azt látta, hogy egyenesen és rézsútosan tutajok, csónakok, sötét foltok, valószínűleg szálfák és rajtuk harcosok tartanak a bal part felé... Oldalt után úszott egy tutaj. Rjabovszkij... – gondolta Andrej. – Abból az irányból más nem jöhet. Igen, Rjabovszkij... A tutaj végében valamilyen buckák látszottak a vízen. Az autógumik, hát persze. Vano?... Vologya Jakovlev védelmi vonala felől pedig csónakok tűntek fel a vörös füstcsíkokban... Egy... kettő... „Nyolc volt Vologyának..." Andrej meresztette a szemét: „Igen, kettő..."

A rakéta kialudt, a tutajok, a csónakok, az autógumik, a szálfák úgy belemerültek a sötétségbe, mintha a víz nyelte volna el őket.

– Hopp!...
– Hopp!...

A térképtáska nyomta Andrej oldalát. A hátára tolta. Így is kényelmetlen volt a fekvés. Két kezével támaszkodva térdre emelkedett, fel akart állni, de nem bírt, visszahuppant. Szétterpesztett ujjaival belekapaszkodott a nedves fába, nehogy lefordüljon a tutajról. Most megérezte a fekete víz kicsit ijesztő szagát.

– Hopp! – kiáltotta Petrusz Bulba.
– Hopp! – ismételte Valerik.

A tutaj előtt aknák robbantak, ott görcsbe rándult a víz, felugrott és keményen rázúdult a tutajra. A víz az ember arcába, a szemébe csapott, befolyt a zubbonya nyakán, végigcsorgott a hátán.

Újabb akna robbant, ez különösen nagyot dörrent. Sűrűn hullottak a szilánkok, mintha jégeső esett volna.

Utána minden elcsendesedett.

Ljahov és Jersov erősen kapaszkodott a gömbfába, hogy le ne sodorja őket a víz. Nehéz volt feküdni a harmonikázó szálfákon, és Jersov minden erejét megfeszítve felült, behajtotta golyóütötte karját; Ljahov is felült valahogy, a tenyerébe támasztotta sebesült fejét.

Oldalt helyezkedett el Marija. Danyila kinyújtott lábbal ült. Marija nekitámaszkodott Danyila lábának; erre Danyila felnyögött.

– Valami baj van a lábammal. Golyó fúródhatott bele. Alighanem a vastaghúsba. De akkor is csak fáj.

Marija elhúzódott mellőle, Szasa vállába kapaszkodva feltérdelt.

A tutaj közelében lövedék robbant. A harckocsik tehát elérték a partoldalt. Marija lehunyta a szemét, hogy elűzze a félelmet. De úgy látszik, ha semmit sem lát, még félelmetesebb. Újra kinyitotta a szemét, de így is csak sötétség állt előtte.

Géppuskaropogás szóródott szét a folyón.

– Feküdj! – Andrej egészen összeszedte magát.

Mindenki feküdt. Egy hintázó szálfát átfogva Andrej is feküdt, a tutaj legszélén, a haja lelógott fedetlen fejéről. A mellével érzékelte a folyó remegését. Petrusz Bulba és Valerik állva maradt és vadul evezett a rudakkal.

Hosszú géppuskasorozatok érték utol a tutajt, és nyomban felhangzott Ljahov és Jersov kiáltása, s hangjukból sejteni lehetett, hogy utolsó erejüket adták bele a kiáltásba. Andrej érezte, hogy Ljahov és Jersov lecsúszik a tutajról. Próbálta legalább egyiküket megtartani, de nem sikerült.

Újabb rakéta gyulladt, és milyen sokáig és milyen fényesen világít, hogy az ördög vinné el. De ez is kialudt. Mintha villámok rejtőzködtek volna az égen, mindjárt lobban a következő és elárasztja a vizet, felfedi a tutajt. Újabb ijesztő fény hasított az éjszakába. Andrej azt látta, hogy aknák csapódnak a balra levő tutajba. A tutaj eltűnt, a víz alá merült. Az égő híd felől haladó két csónak közül az egyik pozdorjává tört. „Nem sokan menekülnek meg – gondolta Andrej elszoruló szívvel. – Talán senki." Mit csináljon? Nincs ennél nagyobb kín, mint amikor az ember látja, hogy társai halálos veszélybe kerültek, de nem tud rajtuk segíteni, holott kötelessége volna segíteni.

Körös-körül csapkodott a vad éjszakai víz.

A régmúltból, az emlékezete rejtett zugaiból hirtelen jelentéktelen emlékfoszlányok bújtak elő – megint az a földnyelv a folyóban, a fehér

part és a kék víz... az éjszakára bezárt kiskapu az Admiralszkaja huszonháromban, és ő ott áll Tanyusával ennél a zárt kiskapunál... És még valami, és még valami tolakodott elő teljesen összefüggéstelenül. Micsoda hülyeség! – próbált volna tőlük szabadulni Andrej. Elfelejteni, elfelejteni. Örökre. De csak nem sikerült elfelejtenie, amit el kellett volna felejtenie. Bárhogy akarta is.

A rakéták pedig világítottak, világítottak, mintha örök időkre gyúlladtak volna meg.

Ott a folyó közepén gyors volt az áramlás, örvények kavarogtak, tarajos volt a víz.

A géppuskák egyre kattogtak. Ismét megszólaltak az aknavetők. „Senki meg nem menekül" – gondolta megint Andrej. És senkinek sem tud segíteni. A következő percben a következő másodpercben őt is elnyeli a víz. Ilyen tüzet! Micsoda tűz!

Ezt kéne túlélni, és akkor már semmi nem lesz félelmetes, ennél semmi sem lehet rosszabb, minden csak jobb lesz, isten bizony, szuggerálta magának Andrej, mintha tőle magától függene, hogy életben marad-e. Majd, egyszer, ha mégis túléli, és mindez a múltba vész, ha majd megnyugszik, hihetetlennek fogja tartani ezt az éjszakát, kétségbe fogja vonni, hogy csakugyan átélte. Másként fogja látni az alatta húzódó ijesztő mélységet is, a reményt is, amely a leghomályosabb, egyben a legerősebb remény volt, mert nélküle rögtön elpusztult volna. „Még jó, hogy mindez éjszaka történik – jutott hirtelen eszébe. – Nappal nehezebb volna elviselni. Nappal az ember különösen erősen ragaszkodik az élethez..." El kellene jutni a partig. El kellene jutni. De hát az aknák, a géppuskák, a rakéták... Olyan sok a lehetőség a halálra, és olyan kevés az esély a túlélésre. De lehet, hogy valaki mégis eljut a partig...

Andrej a vizet nézte, s nem gondolta volna, hogy megvilágítva is ilyen fekete, ijesztő. Még mindig hallotta a híd leomló gerendáinak és rácsostartóinak robaját, látta a századokat, amelyek új védelmi vonal felé vonultak, s ő lehetővé tette számukra, hogy elszakadjanak az ellenségtől. A teljesített kötelesség tudata minden egyebet kiszorított.

Eszébe jutott Marija. Megsajnálta. Milyen szörnyű lehetett ilyen helyzetbe kerülni...

– Marija... – szólította halkan.

A tutajon megmozdult a sötétség.

– Segítsek, hadnagy? A sebe?

Andrej megfeledkezett róla, hogy be van pólyálva a válla.

– Félsz?

Marija félt, de igyekezett élénken felelni:

– Nem nagyon. Nem.

– Kapaszkodj jó erősen, nehogy leess.

– Nem esik le – szólt közbe Danyila. – Mi Szasával mire valók vagyunk?...

Szasa Marija vállára tette a kezét, és érezte, hogy a lány testén remegés fut végig. Erre a lány vállára borította a sátorlapját, hogy megszűnjön a reszketése.

Marija bizalmasan a fiú vállára hajtotta a fejét, és mozdulatlanná dermedt. Érezte maga mellett Szasa hosszú, elnyúlt testét, érezte, milyen egyenletesen lélegzik, mintha kicsúszott volna ebből a pokolból, és már nem lenne mitől félnie.

– Szasenyka... kedves... – suttogta Marija, és hozzá simult, mintha szeretett volna oda kerülni, ahol ő volt, a veszély túloldalára –, Szasenyka... kedves...

– Ne félj, Marija... Na, ne félj! – nyugtatta Szasa, mintha hallotta volna, milyen riadtan vert a lány szíve.

Marija tudta, hogy a szófukar Szasától ez már túl sok is, és hálásan megérintette ajkával a fiú nedves, izzadság- és lőporszagú zubbonya ujját.

– Repülőgépek nem jönnek, Szasenyka, kedvesem?

– Repülőgépek?... Nem. Repülőgépek nem jönnek.

– Nem jönnek? – Furcsa, de Marija jobban félt a repülőgépektől, mint a körös-körül robbanó lövedékektől.

Olyan érzése támadt, mintha még mindig a pusztuló kisvárosban volna, feküdne a kislány mellett, aki rózsaszínű szalagot viselt véres fején, mellette az élettelen rendőr, akinek nyomta az oldalát a pisztolytáska, mellette Lena, Lenka, Lenocska; ez megint olyan tisztán állt előtte, hogy látta a lángoló utcákat, az égő gépkocsikat, azt a barna katonát, aki átcsavarta a másik, sebesült katona lábszártekercsét, látta a járdán szétdobált fölösleges holmit.

Oldalt akna robbant. A tutaj megdőlt, Marija vizet nyelt, és megint itt volt a folyón.

Andrej arra gondolt, hogy soha nem tudja majd kitörölni az emlékezetéből ezt az éjszakát, ezt az átkelést a folyón, ezt a szörnyűséget. Ha egyáltalán életben marad. De hogy maradna életben? Összehúzta

magát: megint tompa dörrenés hallatszott, a víz felszökkent és elárasztotta a tutajt.

És – rakéta! Természetellenes fényében Andrej megpillantotta a partot, amelyet az imént hagytak el a katonák.

Megfordította a fejét. Az a másik part, a bal, nem került közelebb, mintha a tutaj egy helyben ringott volna.

– Evezzetek már! – nógatta Petrusz Bulbát és Valerikot.

– Hopp! – Petrusz Bulba minden erejét beleadva nyomta a rudat.

– Hopp! – taszította a rudat Valerik.

A rakéták kialudtak.

Nem volt más, csak a sötétség és a rudak alatt fortyogó víz, minden egyéb megszűnt.

Andrej szaggatottan lélegzett. A szíve már nem tudott semmit befogadni, még a reményt, még az örömet sem, ha lehetett volna egyáltalán öröm.

Fekete folyó. Fekete levegő. A fekete levegőt tüzes golyók hosszú sorozatai lyuggatták. Andrej hátrafordult: égett a város, égett fölötte a vészjóslón vörös ég. A vörös éjszaka még borzasztóbb, mint a fekete, gondolta megborzongva Andrej. „Nem szabad hagyni, hogy ők győzzenek. Nem szabad hagyni. Az ő győzelmük újabb háborút jelent. Talán nem is egyet... Látják az emberek, sokkal inkább, mint eddig bármikor, hogy mi a háború! Lehetetlen, hogy mindez feledésbe merüljön, ne legyen semmi haszna!"

A fejük fölött, a tutaj fölött egy hidegen fénylő csillag függött, ugyanaz, amely a századparancsnoki állás fölött állt, egy másik csillag ettől balra ragyogott, éppen a száznyolcvanhármas magaslathoz vezető út felett, jutott eszébe Andrejnek. Csak elérjük a partot! Csak elérjük a partot, nem kell semmi más.

– Hopp!...

– Hopp!...

– Hopp!...

Petrusz Bulba és Valerik minden erejét megfeszítve evezett, de a tutaj nagyon lassan mozdult előre, sőt úgy rémlett, hogy egy helyben áll.

Andrej feltérdelt, majd ráállt az egyik lábára, utána a másikra. A tutaj megbillent.

– Együtt csináljuk, Valerik! – Andrej a Valerik keze fölött megragadta a rudat. – Rajta!...

Andrej érezte, hogy az arcán, a mellén, a hátán veríték üt ki az erőlködéstől.

A víz erősebbnek bizonyult, nem engedett – mintha igyekezett volna visszatartani a tutajt.

Andrej az első pillanatban el sem tudta képzelni, mi történt. Azután ráeszmélt, hogy a tutaj a láthatatlan partnak ütközött.

Jobbról-balról csobbanások hallatszottak, kikötöttek a tutajok, a csónakok, partot értek azok, akik szálfákba, deszkákba kapaszkodva keltek át . . .

Andrej elindult. Nem akarta elhinni, hogy nem a tutajon fekszik, hogy föld van a talpa alatt, nedves, buckás, süppedős, de föld. „Na most már csakugyan nem lesz semmi rosszabb ennél, minden csak jobb lesz, isten bizony" – mondta magában határozottan Andrej.

Egy csónak készült kikötni. Valaki úszva közeledett, más valaki nehézkesen gázolt ki a vízből. Valaki elesett, felállt, a homokra lépett. A katonák kifújták magukat, borzongtak, csorgott róluk a csípős, hideg víz.

Andrej gondolatai már a száznyolcvanhármas magaslathoz vezető út körül, a zászlóaljparancsnok körül forogtak. Mindaz, ami néhány perce még le akarta gyűrni, és majdnem le is gyűrte, egyszerre eltűnt, mintha egyáltalán nem is lett volna.

A szíve azonban még vadul kalapált, nem csillapult. Andrej a mellléhez szorította a kezét, de ez nem segített: a mellében vadul kalapált a szíve.

– Figyelj a parancsomra! – hallotta a saját hangját. – Gyorsan ki a vízből. Gyorsan! Be az erdőbe! – A hangja ismét kemény lett. – Futás!

Visszanyerte akaraterejét, eltökélte magában, hogy folytatja az életet, bármilyen nehéz legyen is.

Tizenegyedik fejezet

1

A németek már kiértek a jobb partra. Andrej ezt a partoldalból megeresztett hosszú géppuskasorozatokból tudta. „A németek közvetlenül a víznél vannak." A golyók tördelték azoknak az alacsony parti fenyőknek az ágait, amelyek mellett a század partot ért. Ágak hullottak a fejére, a lába elé. Andrej belebotlott egy gallyba, és majdnem orra bukott.

– A sebesülteket középre. Igyekezzünk! – sürgette az embereket követelően. – Utánam, indulj!

Hallotta, hogy a katonák nehézkesen, botladozva, jobbról, balról, mögötte haladnak.

Rakéták kúsztak fel az égre. Jó lenne eltűnni a fényből!!... Elsüllyedni, felszívódni, elpárologni. A fenyők között látszott a part, amelyet a század az imént hagyott maga mögött, és látszott a felborzolt víz széles sávja. Onnan, a túlsó partról még mindig tüzeltek. Őket lőtték. A partoldal és a folyó le nem vette róluk a szemét. „Nem sikerül elszakadni – nyugtalankodott Andrej. – Sehogy sem tudunk megszabadulni a veszélytől!" Gyorsabban... Minél messzebb... Minél messzebb kell jutni a parttól! Bele az éjszakába...

– Jobbra térünk!

Andrej belecsapott a levegőbe, mintha el akarná választani magát a lövöldöző parttól, mindentől, ami ott van. A szeme előtt kibukkant a rakétáktól megvilágított szénfekete erdő.

Szedték a lábukat, majdnem szaladtak. Honnan vették az erőt ehhez a gyors mozgáshoz? Andrej tisztán hallotta a lábak dobogását, és próbálta megállapítani, hányan lehetnek a katonák, de nem tudta. Tízen? Húszan? Többen?... Kevesebben?... A jobb partról fellőtt rakéták ködös fényében a sűrű fenyők között összevissza tisztások tűntek fel, s a tisztásokon összekeveredtek az árnyékok, az embereké és a fenyőké, nem lehetett tudni, melyik árnyékot vetette ember, melyiket fa. Minden ugrált a szeme előtt, az alacsony, bozontos fenyőket lépkedő katonáknak nézhette. „Mégiscsak megmenekültek... Tízen, húszan vagy ki tudja, hányan, de megmenekültek... Igaz, sebesültek. De a sebesülés

még nem a halál... – Megnyalta száraz ajkát. – Mi van Rjabovval? Hát Poljancevvel? És Antonovval? Ha pihenőt tartunk, kiderül."

A rakéták halványultak, a folyó és a part lassan visszahúzódott. A földre visszatért az éjszaka sötétje. Fekete és üres az éjszakai föld, nincs rajta semmi. Nem látni sem arcokat, sem alakokat. Andrej önmagát sem látta, beleolvadt a sötétségbe, az éjszakába. Csak a lábában érzett ólmos fáradtság emlékeztette arra, hogy létezik. Létezik, és tűrnie kell ezt a sötétséget is, ezt a már elviselhetetlen vonulást. A feje bambán előreesett, s valahányszor ezen kapta magát, hirtelen felemelte a fejét. Már nem volt jártányi ereje.

Átnedvesedett ruháját nehéznek érezte. A csizmája tele volt vízzel. Le kellene rúgni a csizmát, kiönteni belőle a felmelegedett vizet. A homlokához tapadt nedves hajáról hideg cseppek hullottak az arcára. Ha csak két-három percet otthon tölthetne! Csupán két-három percet, és utána folytatódhatna az élet. Gondolatban most olyan közel jár az otthonához, hogy ha tesz néhány lépést, már foghatja is az ajtókilincset...

Andrej megnyugodott, úgy érezte, elmúlt a veszély.

Ma tudta meg igazából, hogy milyen is az élet. Szép! Az utóbbi hónapokban, az elmúlt éjszakán meggyőződhetett erről. Ennyi mindent átélve van mihez hasonlítani a szép életet. Az élet valóban szép, ha nem szakad meg, amikor az ember golyózáporban szalad lefelé a lejtőn, ha nem kell ellenséges tűzben rémülten a tutajhoz lapulnia, ha a félelem nem szállja meg ilyen tartósan a szívét. És bármi történjék is, bármilyen reménytelennek látszóan alakuljon is a helyzet, küzdeni kell, máskülönben eltaposnák ezt az életet – ezt jól tudta Andrej. Az a katona, aki elvesztette a győzelembe vetett hitét, többé nem katona. A háborúban a fájdalom, a szenvedés nem töri meg végképp az embert, ellenkezőleg, arra készteti, hogy szedje össze maradék erejét és cselekedjen. És cselekedjen! Andrej készen állt a cselekvésre.

Tudta, mit kell tennie. El kell jutni a száznyolcvanhármas magaslathoz, amely húsz-harminc, de lehet, hogy ötven kilométerre van, attól függően, hogyan tudják megközelíteni, egyenesen vagy kerülővel, erdőn keresztül vagy folyón átgázolva, vagy a jó ég tudja, hogyan...

A sötétben annyi út van, hogyan találja meg azt az egyet, amelyet keres? Sietni kell, sietni. A katona tudja, hogy a láb az ember legtökéletesebb gépezete. És a katona eljut oda, ahova igyekszik. Csak már virradna... Akkor a térkép meg a tájékozódási pontok is segítenek.

„Az időt tekintve már reggel van – gondolta Andrej –, de még mindig nem világosodik." És rögtön megriadt a virradattól. Ebben a percben leginkább a virradattól félt. „El innen, minél messzebb . . ."

Ta-ta-ta-ta . . . – Megint onnan, a partról. – Ta-ta-ta . . . – a partról, a partról. „Vagy talán már a folyóról? Lehet, hogy a németek átkelnek és mindjárt utolérnek bennünket? Azok után, amiket átéltek, mégis elfogják őket?" Igazságtalanság. Még háborúban is.

– Merre menjünk? – kérdezte álmos, közönyös hangon valamelyik elöl haladó.

– Jobbra tarts – mondta Andrej a kérdező hátának –, az erdő felé. Értetted?

A hát azonban semmit sem hallott, aludt, lehúzta az előrecsukló fej, aludt és úgy haladt.

A narancssárga ködben felbukkant az átkelőhely tört körvonala, mintha egészen közel került volna, s imbolyogva megállt; rőtvörös füst gomolygott felette. Andrej érezte keserű, fojtó szagát. Valójában nem volt semmiféle narancssárga köd, füst sem volt, a híd roncsait sem látta, mert mindez a háta mögé esett, ő pedig maga elé nézett, abba az irányba, amerre haladt. Csupán az történt, hogy a híd nem ment ki a fejéből. Most is hallotta a robbanásokat onnan, a híd felől. Igaz, nem nagy robbanásokat. Vagy két-három harckocsit lőttek ki. Úgy van, annyit – bólintott helyeslően. Ehhez a gondolathoz, amely szinte boldogsággal töltötte el, nyugtalanság vegyült, amelytől nem tudott szabadulni. Szemjon . . . Vologya Jakovlev . . . Vajon sikerült kijutniuk?

Lehet, hogy nem sikerült nekik – gondolta gyötrődve Andrej. Tisztán látta maga előtt a beesett mellű, csontos Szemjont, amint ott fekszik a parton, a hídnál, harckocsi által szétlapított fejjel, elképzelte, hogy Vologya Jakovlev is ott fekszik Szemjon mellett holtan, és el is hitte, hogy így történt. És eszébe jutottak a géppuskások, Kapitonov, Kosztya Abramov, Ivanov, akik a század visszavonulását fedezték, és eszébe jutottak mindazok, akik örökre ott maradtak, azon a parton. Hosszasan sajgott a szíve. „A katona a legbecsületesebb ember a világon. És a legszentebb. Bármely pillanatban kész odaadni azt, amit senki más nem ad oda – az életét. Ez nem csekélység, igaz-e, Szemjon?" Továbbra is maga mellett érezte Szemjont. Szemjon azonban nem volt mellette.

Andrejnek nehezére esett a járás. Sajgó teste aludt, már csak a lába

nem engedett az álomnak. Még egy kilométer, talán másfél, megvirrad, és akkor ledőlhet, alhat.

A folyó ott maradt, balra, már alig hallani.

2

A lankadó sötétségen kezdett átsejleni a gyér fény. Az éjszaka a jobb part felé húzódott vissza, amely továbbra is sötétbe merült. De itt, a keleti oldalon, a lassan éledő égbolt korai fénye ráhullott a földre – mintegy kiszakította a nemlétből. A fény mindent mozgásba hozott: fokozatosan kiemelkedtek a fák, a bokrok, kinőtt a fű.

A távolban látszott az erdő zöld levegője. Andrej megérezte az illatát, amely a remény illata volt: az erdő, hál'istennek, az erdő! Már tisztán hallható volt a fakoronák egyenletes zúgása.

A század beért az erdőbe. A hajnali szél betört a fák sűrűjébe, elrejtőzött, majd ismét kitört a szabadba. A fák megmozdultak. A susogás a nyárfákról átterjedt a nyírfákra, majd a tölgyekre; sok volt itt az öreg, sűrű lombú tölgyfa. Erősebben érződött a fű illata. A láthatatlan madarak fészkelődni kezdtek. Az erdő ébredezett.

Napfelkelte előtt az égbolt kékes szokott lenni; most inkább hamuszürkének látszott. De felvillant, amikor egy tisztáson az erdő legalján kibukkant a nap vörös íve. Az élet első híre, amely a látóhatár mögül, onnan érkezett, ahonnan a reggel jön. A fák, a bokrok, amelyek az imént még elmosódnak, szinte légiesnek látszottak, most felvették pontos formájukat, sűrűségüket, mintha a fény megtöltötte volna őket eleven súllyal. A csizmákon kék harmatcsöppek csillogtak, rózsaszínűre váltak, megcsillanva leperegtek és eltűntek.

A nap, most már a teljes korong, kúszni kezdett felfelé. A föld világosodott, és már majdnem olyan világos volt, mint az égbolt, amelyen ott volt a nap, bár egy kis felhő eltakarta. Mintha semmi sem történt volna, olyan derűs és zöld a reggel: körös-körül fű, facsoportok.

Az a tudat, hogy az előző éjszaka elmúlt, erőt adott. Andrej úgy érezte, hogy újjászületett. Most az a legfontosabb, hogy eljussanak a százhetvenhármas magaslathoz. És akkor minden egyszerűbb és könnyebb lesz a zászlóaljparancsnok mellett. Ez a gondolat nógatta, sürgette Andrejt. Estig, de legkésőbb reggelig célhoz ér. Már látta maga

előtt a magaslatot, a szikár, ősz, kialvatlan zászlóaljparancsnokot, éppen olyannak látta, mint tegnap a folyó magas partja fölötti fedezéknél. Tenyeréből tölcsért formált a szája elé:

– Felzár-kóz-ni-i! – Andrej meglepve hallotta saját hangját: olyan erőtlen, mintha ő nem századparancsnok volna, hanem a pedagógiai főiskola hallgatója, s nem parancsolna, hanem kérne. „A fáradtság teszi, a feszültség. Oda se neki, majd minden visszazökken a rendes kerékvágásba."

Valerik, aki egy lépésre sem maradt el mögötte, észrevette, milyen hangulatban van Andrej, és mivel segíteni akart neki, nagyot rikkantott:

– Felzárkóz-ni-i!...

Andrej hirtelen rádöbbent, hogy örül Valerik jelenlétének, már nehezen tudná elképzelni az életét nélküle. Jó egy percig merőn nézte Valerikot: csapott vállán sután lógott a puska, amelynek a szíját vászonnal pótolták, a hátán ott dudorodott a tömött kenyérzsák, az oldalán a gázálarc tokja, amelyet nem tudni, mivel tömött ki. Andrej most jött rá, hogy a tutajon ebbe a kenyérzsákba ütközött a lába, erre a gázálarctáskára hajtotta a fejét. Valerik lábát majdnem térdig fű takarta, ezért a fiú egészen kicsinek látszott. Az arca megnyúlt, zöldes, mintha a fű színe tükröződne rajta. A homlokán, az arcán cseppek, mintha még nem száradt volna fel a folyóvíz.

Andrej utolérte a lehorgasztott fejjel bandukoló Petrusz Bulbát, és újra a tutajon látta őt és Valerikot: „Hopp!... Hopp..." Géppuskával, aknavetőkkel lőtték őket, de ők csak akkor húzták le a fejüket, amikor nekifeszültek a rúdnak: „Hopp!... Hopp!..."

Meglátta Mariját, oldalán az egészségügyi táskával, és eszébe jutott a válla. „Semmiség." Érezte a kötést a vállán. Úgy találta, hogy a kötés az egész testét ügyetlenné teszi. Pedig csupán néhány réteg géz, amelyet átitatott a vér. Letekerte, eldobta. Marija Szasa mellett és a bicegő Danyila mellett ment. A szeme elgyötört, fénytelen, az arca sápadt, az ajka kék. „Pedig még sok minden van előttünk – gondolta. – Egy fiatal lány hogy bírná elviselni a háború megpróbáltatásait?" Megint azon bosszankodott, hogy a sors ide sodorta nyűgnek azt a lányt.

Egy terebélyes lucfenyő mögül kibukkant Szemjon. Szemjon?... A szájában cigaretta. Végigtapogatta a zsebeit, gyufát nem talált, a cigaretta meggyújtatlan maradt. Andrej meghökkenve nézett rá, nem tu-

dott szabadulni attól az érzéstől, hogy Szemjont elvesztette, s ebbe már voltaképpen belenyugodott, mint ahogyan mindenbe belenyugszanak a háborúban. Tisztán látta őt szétlapított fejjel feküdni az átkelőhelynél. Rámeredt Szemjonra, és próbálta elkapni azt a pillanatot, amikor holtan látta őt, emlékképei töredékesek voltak, s kételkedni kezdett abban, hogy egyáltalán volt-e ilyen pillanat. A tettek és a körülmények, a megtörtént és meg nem történt dolgok összekeveredtek, összefonódtak, s az igazságot lehetetlen elválasztani az elképzelttől, túlságosan nagy a feszültség, túlságosan mindennapi a halál, és minden olyan gyorsan pereg, hogy az embernek nem marad ideje bogozgatni, mi történt már meg, és mi fog ezután történni. Szemjon él... Andrej egy percig szoktatta magát a gondolathoz.

– Szemjon! Szemjon!...

Szemjon arcát sűrű borosta fedte, a szőrszálak között megtapadt a sár, s ettől úgy látszott, hogy iszonyúan lesoványodott. Hogy lehet egy élő ember arca ennyire beesett?

– Jelen... – felelte rekedten Szemjon.

– Hát Vologya?

Szemjon lehorgasztotta a fejét.

Mind a ketten hallgattak.

A háborúban elesnek emberek. Jobbik esetben megsebesülnek. Ez így igaz. Mégis lehetetlen, hogy Vologya Jakovlev elesett. Egy órája, hogy Andrej parancsot adott neki: „Vologyka! Robbantsd fel!" Úgy érezte, hogy onnan, ahol a híd volt, még most is hozza a szél a füst és a robbanóanyag szagát, mintegy emlékeztetőül, hogy a feladatot végrehajtották. Vologya azonban nincs többé. Soha nem is lesz... Andrej tudja ezt, tudja, mégsem hiszi. Az ilyesmit nehezen hiszi el az ember. Valahányszor elesett valaki, akivel Andrej reggel, délben vagy este még találkozott, sehogy sem tudta felfogni, hogy az örökre szól. S várta, hogy az illető felbukkan a közeli erdőben vagy az erdő mögötti tisztáson, vagy a kórházból küld egy háromszögletűre hajtogatott levelet.

Andrej még mindig állt, mintha azt várta volna, hogy a fenyő mögül, ahonnan Szemjon kibukkant, előjön Vologya Jakovlev is.

A bokrok mögül itt is, ott is katonák tűntek elő. Amott került elő Sisarev Rjabovval, akibe belekarolt, és lépteit társa egyenetlen lépteihez igazította.

Andrej odament hozzájuk. Szemjon is.

– Majd csak kiheverem – mondta a kérdést megelőzve Rjabov. – Kétszer is eltalálták a combomat. Azt hiszem, ideget nem sértett meg a golyó. Majd kiheverem.

„Hál'istennek, legalább él" – sóhajtott Andrej.

Hangokat hallott.

A fák közül Szjanszkij és az esetlen vizes gatyás Tyiska vált ki. A fűben és a homokon is botladozva cipelték egy sátorlapon Antonovot.

Vanót is észrevette Andrej. Nem volt a fején sem sapka, sem sisak, csomókba tapadt haja szürkés, hamuszínű, talán őszes. Poljancevet támogatta. Vano lassította lépteit. Poljancev is. Vano gyorsabban lépkedett, Poljancev is, de óvatosan – bizonyára mindenütt akadálytól tartott.

Üres szemgödrével meredt maga elé. Az ajka tétova mosolyra nyílt, bizonyára tisztán látta maga előtt az erdő zöld szépségét, az égbolt kék nyugalmát, a reggelnek a földre zuhogó aranyát, mert mindezt nem lehet elfelejteni egyetlen éjszaka alatt!...

„Rajta már senki sem tud segíteni – gondolta Andrej Poljancevről. – Elkerül egy kórházba, ahonnan kievickél oda, az életbe. Az életbe. De mit kezd az élettel? A háború mindig vele marad."

– Ülj le, Poljancev, pihenjünk egyet, jó? – kérte Vano, és segített Poljancevnek leereszkedni a fűbe.

– Üljünk – felelte Poljancev. Kinyújtotta a kezét, megkereste Vanóét, megtalálta és megszorította. – Nem hagysz magamra, Vano?

– Marha vagy, Poljancev. – Vano dühösen nagyot köpött. – Hitvány ember vagy, Poljancev. Becstelenséget feltételezel a bajtársaidról, Poljancev. Az ilyesmit verd ki a fejedből, hallod-e – mondta szemrehányóan Vano, majd rövid hallgatás után így folytatta: – Rendes ember vagy, Poljancev, jössz velünk tovább. Szedd össze magad.

Poljancev felemelte a fejét.

– Mondd, Vano, most nappal van vagy éjszaka? Az arcomon, a kezemen napsütést érzek.

– Reggel van, Poljancev, nagyon szép reggel, Poljancev. Érted? Életben maradtunk, érted?...

Poljancev az orrán keresztül mélyen beszívta a fenyőillatú levegőt, benn tartotta, majd lassan kifújta. Ráérősen jobbra, aztán balra fordította az arcát, mintha keresne valamit, de nem találná. Hallgatta a madarak csivitelését, a szélben neszező fűszálakat. Az arca azonban kőkemény maradt, nem fejezett ki semmit.

– Ihatnék, Vano . . .

Vano leakasztotta a kulacsot a derékszíjáról, odatartotta Poljancev szájához. Poljancev két kézre fogta, és nagy kortyokkal ivott. Utána elvette a kulacsot a szájától.

– Életben maradtunk, fütyülünk a halálra, igaz, Poljancev? – Vano megpróbálta valahogy megvigasztalni.

Poljancev hallgatott, mintha nem hallotta volna.

– Tudod, Vano . . . – furcsa rángás futott át az arcán. Úgy, mintha próbálna megérteni valamit, de sehogy sem sikerülne. – Valami rám nehezedik, felülről, alulról, oldalról. Nyom . . . – Maga elé nyújtotta a kezét, talán azért, hogy eltolja, ami ránehezedik, és látszott, hogy remegnek az ujjai. – Mintha mindent látnék, csak ködösen. Nagyon messziről. És az istennek sem közeledik. – Kinyújtotta a nyakát, megint elfordította a fejét egyik oldalra, a másikra, talán abban reménykedett, hogy mégis meglát valamit.

– Majd rendbe hozzák a szemedet. Arra valók a doktorok, igaz?

Poljancev széttárta a karját: csakis abban reménykedhetünk. A kéz megmondta a magáét és lehanyatlott. Szótlanul feküdt a térdén, mintha fölösleges lett volna. Poljancev Vano felé fordította üres szemgödreit: mintha egymás szemébe néznének.

Andrej már nem hallgatta tovább Poljancevet és Vanót. Végighúzta a kezét a homlokán, mintha valami kellemetlent, zavarót akarna lesöpörni róla.

Elöl megmozdultak egy fenyő ágai, fenyőillatú őszi szél érintette meg Andrej szemét és ajkát. „Hogy mondta Vano? Nagyon szép reggel . . . életben maradtunk." Andrej nagyot sóhajtott, s maga sem tudta, azért-e, mert boldog, hogy életben maradt, vagy azért, mert valami olyat látott előre, ami még az elmúlt éjszakánál is lehetetlenebb. Akárhogy van is, most újjáéled a remény, és van alapja. Hisz kis híján el kellett pusztulnia, olyan volt ez az éjszaka, nem kímélt, gyilkolt. „Azért nem estem el, mert a németeknek hiányzott még egy golyójuk. Meg azért, mert szerencsém volt . . . – Érezte, hogy elmosolyodik. Aztán mintegy észbe kapva megrázta a fejét: – Nem mindig fog hiányozni az ellenségnek egy golyó, nem mindig lesz szerencséje az embernek. Főképp a háborúban." De tovább mosolygott. Hiszen mégiscsak él, s lám, élnek ők is, azok, akiket elkerültek a golyók és az aknák. Visszanyerte az erejét. Megint ugyanaz a gondolat: „Hányan menekültünk meg? Mi Valerikkal és Petrusz Bulbával, Marija Danyilával és Szasá-

val, Szemjon Rjabovval meg Sisarevvel. Ez eddig kilenc. Vizes gatyás Tyiska, Szjanszkij, Antonov. Tizenkettő. Meg Vano és Poljancev, az tizennégy . . ."

Valaki történetett a bokrok között. Pozdnyajev rajparancsnok és Pilipenko. Pilipenko húzta a géppuskát és káromkodott; nem szidott senkit, de úgy látszik, a káromkodástól megkönnyebbült.

– Vége lehetne már a háborúnak, az anyja istenit! Akkor kialhatnánk magunkat . . . Jó alaposan . . .

– Mást nem akarsz? – kérdezte csaknem közönyösen a rajparancsnok. – Csak jártatod a szád.

– Nem az a fontos, mit mondok. Az a fontos, mit tegyek. Csak az a fontos. A többi . . . – Dühösen köpött egyet. – Elmégy te is a fészkes fenébe.

A rajparancsnok nem felelt. Keményen kilépett, mintha tudná, hová tart. Az ingzubbonya a vállától egészen az aljáig fel van hasadva, az inge ujja letépve, csupasz, szőrös karja tele véraláfutással. Az inge ujjával a tenyerét kötötte be. Csak két ujja, a nagy- és a mutatóujj látszik ki a kötésből.

„Még kettő. Tizenhat . . ." Ennyi maradt a századból, gondolta búsan Andrej. Nyolcvanhárman voltak a géppuskásokkal és a csónakosokkal, akiket a zászlóaljparancsnok küldött. Na meg ezek, Danyila, Szasa, Marija. Nyolcvanhat . . .

„Tizenhatan . . . Tizenhatan vagyunk . . . – kalapált a fejében. – De akkor is század . . ."

– Század! – vezényelt. Biztos akart lenni abban, hogy jól gondolja. – Század! . . . – ismételte meg. Nem tudta, milyen parancsot adjon, mit követeljen, mit mondjon. Mondhatta volna, hogy lám, minden sikerült, a németet is feltartóztatták, a hidat is a levegőbe repítették, életben is maradtak; igaz, nem mind, és most arra mennek, amerre menniük kell. De nem mondta.

Nem mondott semmit.

A csönd hosszúra nyúlt. Andrejnek hirtelen az a gondolata támadt, hogy egy hatalmas kéz mindent elsöpört, ami volt a világon, csak őket tizenhatukat felejtette itt ebben a se vége, se hossza, sűrű erdőben.

– Bekötözni a sebesülteket.

Nagyon nyugtalankodott Poljancev, Antonov, Rjabov miatt. Mihez kezdjen velük?

– Marija! Hol vagy? – Nem vette észre a lányt.

– Jelen, hadnagy elvtárs. – Marija ellépett Szasától és Danyilától, akiket félig eltakart egy terebélyes fenyő.

– Megmondtam világosan: bekötözni a sebesülteket – mondta Andrej kemény. Észrevette, hogy Szasa fején a tegnapi szürke, poros helyett friss kötés van. „Lám, már erre is jutott ideje Marijának . . ."

Marija Poljancev felé tartott, a válláról esetlenül csüngött az egészségügyi táska. Poljancev keresztbe tett lábbal ült, mintha várta volna. A lány megállt mellette, de fogalma sem volt arról, hogyan kezdjen hozzá. Nézte vértelen, hideg és ezért túlságosan nyugodtnak, mindentől elidegenedettnek látszó arcát. A szemgödrei megteltek árnyékkal, nem lehetett sokáig nézni őket. Iszonyú látvány a pupilla nélküli szem.

Marija kinyitotta a táskát. Máris orvosságszag terjengett, olyan erős, hogy elnyomta a fenyők és a fű illatát. Gézt vett elő, letépett belőle egy darabkát, vattát tett bele, és óvatosan letörölgette Poljancev szemgödre körül a rászáradt vércseppeket. Utána szorosan befáslizta a fejét, a szemét. Közben azon töprengett, mit szoktak még ilyen esetekben csinálni. Poljancev arca kezdett elmosódni, mert Marija látását elhomályosították a könnyek, amelyeket a tehetetlenség érzete csalt a szemébe.

Megfordult, odament Antonovhoz. Ennek is viaszsárga az arca, mintha halott feküdne a fa alatt. Kifejezéstelen tekintettel nézte kinyújtott lábát, poros bakancsát, kifakult lábszártekercsét, amely zöldből piszkosszürkévé változott. Pilipenko egy sátorlapot terített alá.

– Nővérke. – Marija zavarba esett, mert most először szólították így. – A sebe olyan helyen van . . . – Pilipenko zavartan nézett Marijára. – Na szóval fordulj el, amíg lehúzom a nadrágját, és betakarom, amit nem kell látnod. Akkor hozzákezdhetsz.

– Menj innen. – Marija határozottan oldalba bökte Pilipenkót a könyökével. – Menj, ne zavarj!

Pilipenko engedelmesen tett egy lépést hátra.

Marija felhúzta Antonov ingzubbonyát, amelynek az alja megbarnult a vértől, kigombolta a nadrágját. Előtűnt tésztafehér teste és lágyékán egy nagy vörös folt: a két szín semmiképp sem illett össze, az egyik fölösleges volt – nagy seb tátongott a húsban.

– Tedd szét jobban a lábad, így, ni, bekötözlek . . .

Marija lassú, puha mozdulatokkal csavarta fel a kötést, hogy ne okozzon fájdalmat. Mégis, valahányszor megtekerte a gézt, Antonov megrándult, görcsösen szívta be a levegőt.

– Tűrjél, kedves, tűrjél. – Marija végzett a kötözéssel, begombolta Antonov nadrágját, megigazította az ingzubbony gallérját. – Hamarosan orvos kezébe kerülsz. Minden rendben lesz...

Nem tudta, jól csinálta-e a kötést. Úgy emlékezett, az édesanyja így csinálta. Csakhogy azok semmiségek voltak, nem háborús sérülések.

– Ide hallgass, nővérke. – Antonov homlokán kiütött a hideg veríték. Elhagyta az ereje, már nemcsak a lábát nem tudta mozdítani, de a kezét sem. – Ide hallgass – mondta nehezen forgó nyelvvel. De nem nézett Marijára. A szeme fáradtságot fejezett ki, látszott rajta, hogy beletörődött abba, ami egy perc múlva, egy óra múlva fog történni. Tudta, mi fog történni, látszott rajta, hogy tudja. Tekintete, amely tele volt reménytelenséggel, nem állapodott meg senkin és semmin a közelben, valahová messzire, nagyon messzire jutott, olyasmit látott, amit nem láthatott senki más. – Ha úgy adódik, írjál Penzába. Édesanyámnak. Antonova Pelageja Vasziljevnának. A kolhozban dolgozik. Fejőnő. Ígérd meg, nővérke.

– Magad írsz majd, ha meggyógyulsz.

Marija azt sem tudta, mit kell ilyen esetekben mondani.

Bekötözte Rjabov combját, Pozdnyajev rajparancsnok kezét, akinek elgennyesedett tenyere akkora lett, mint egy lapát.

Utána odament Andrejhez.

– Mutassa a vállát.

– Ne törődj vele. Semmiség.

– Hadnagy elvtárs...

– Takarékoskodni kell a kötszerrel – mondta ridegen Andrej. – Nem szabad jelentéktelen sebekre pazarolni. Vagy sok kötszered van?

– Nincsen sok.

– Akkor hát kötszert csak komoly esetekben. Vár még ránk egy-két dolog. A fronton vagyunk. Érted?

– Értem, hadnagy elvtárs – felelte alig hallhatóan Marija. Aprókat lépve visszatért Szasához és Danyilához.

– Kész! Antonovot Pilipenko és Szjanszkij viszi. Bulba, húzd a géppuskát. Vano menjen Poljancevvel. Sisarev, segíts Rjabov szakaszvezetőnek. Marija, maradj a sebesültek mellett.

– Hagyjatok itt... – hallotta Andrej. – Ne cipeljetek tovább. Az istenre kérlek, hagyjatok. – Antonov összegörnyedve feküdt a sátor-

lapon, a szája reszketett. Kínlódva kinyújtotta a kezét és átölelte Pilipenko csizmáját.

– Hagyj itt, jó?

– Meggyógyulsz, ha mondom, az anyád ne sirasson! Magad is tudod, hogy meggyógyulsz. Összetöröm a pofádat, ha nem gyógyulsz meg! – acsarkodott Pilipenko. Szörnyen fáradt volt, a lába alig bírta hirdetőoszlophoz hasonló nagy testét. – Szjanszkij, hátul fogd meg.

– Indulás! – vezényelt Andrej.

A csizmák letaposták a füvön a harmatot, és a fű kéken, nedvesen nyomódott össze a talpuk alatt.

Marija igyekezett az Antonovot cipelő Pilipenko és Szjanszkij közelében maradni. „Úgy látszik, nem könnyű meghalni – gondolta immár nem először. – Előbb el kell viselni minden fájdalmat, minden kínt, és csak azután csukhatja le az ember örökre a szemét." Antonov arca élettelen, szürke lett, hasonló a földhöz, amelybe hamarosan visszatér.

– Na, nővérke, volt félsz? – fordította Marija felé a fejét Pilipenko. S a választ meg sem várva – de mit is lehetett erre válaszolni? –, hozzátette, hogy kicsit felvidítsa a lányt: – Majd megszokod, és fütyülsz az egészre.

– Hát az biztos, hogy lesz alkalma megszokni – mondta Szjanszkij, és fél szemmel Andrejre pillantott, arra számítva, hogy a parancsnok megnyugtatja, megmondja, kerülnek-e még ilyen nehéz helyzetbe vagy nem kerülnek. A századparancsnok azonban hallgatott. Bizonyára nem is hallotta Szjanszkij szavait.

Lassan, botladozva haladtak, mintha a lábuk nem szokta volna a menést, most csinálná először. A testük súlyos, a tudatuk ködös, a vérük lassú, a lélegzetük gyenge.

Fejük fölött a nyugodt, csöndes nap, és a fák felemelték hozzá még meg nem kopaszodott koronájukat, amelyek szintén csöndesek, nyugodtak, a fű is egészen közönséges, vörhenyes, őszi. Minden olyan, mintha nem is lett volna az előző iszonyatos éjszaka.

Andrej meghallotta maga mögött Sisarev hangját, Sisarev Szemjon mellett haladt.

– Egyetlen nap alatt mekkora veszteség. Politikai tiszt elvtárs. Iljusa Ribalszkij sincs többé, majdnem földim volt. Jakovlev szakaszvezető sincs. Nyikita is elesett. És még hányan! Nemsokára Antonovot is elveszítjük. Elnyeli a föld, mintha nem is lett volna . . .

– Hogy mondhatsz ilyet? – szólt rá Szemjon. – Mintha nem is lett

volna? – mondta hangosabban. – Ezek az emberek voltak is, vannak is. Gondolsz rájuk, tehát vannak. Később is fognak rájuk gondolni.

– Fognak, politikai tiszt elvtárs. Fognak, nem is lehet örökre elfelejteni őket...

Sisarev lehorgasztotta a fejét.

– Jól megkavarta a német...

– Ő eszi meg is, amit főzött – felelte Szemjon.

– Ő bizony – bólintott Sisarev. – Ki más?! De egyelőre mi húzzuk a rövidebbet.

– Értsd meg, barátom, el lehet foglalni a földet, meg lehet hódítani az eget, de egy eszmét nem lehet megsemmisíteni, ez még senkinek, magának a jó istennek sem sikerült.

– Eszme-e-e? – mondta tétován elnyújtva Sisarev. – Nemigen értem én az ilyen szavakat.

– Hogyhogy nem érted? Azt jelenti, amit a gondolat, mondjuk a te gondolatod, amely arra ösztönöz, hogy tegyél meg valamit, amire szükséged van neked, szükségük van a földijeidnek, mindenkinek, aki kedves neked. Van ilyen helyes gondolatod, Sisarev?

– Lehet, hogy van.

Látszott Sisareven, hogy töpreng.

Szótlanul mentek néhány lépést.

– Nem haragszik rám, politikai tiszt elvtárs?

– Miért haragudnék? – nézett rá értetlenül Szemjon.

Sisarev körülnézett, s látszott rajta, hogy többé egy szót sem szól.

– Na, hadd halljam? – nógatta Szemjon.

– Á, semmi, csak úgy... Köszönöm, hogy visszaállított a sorba, amikor ijedtemben hagytam, hogy a lábam vigyen... Aztán már lőttem a fritzeket; és az ijedtséget mintha elfújták volna!... Hanem tudja, politikai tiszt elvtárs, az ilyen nehéz helyzetben mindenki rájön, hogy bármilyen is a munkája a gyárban, a szénbányában vagy a kolhozban – én például pék vagyok a kolhozban –, bármilyen verejtékes, gyerekjáték ahhoz képest, amit most kell csinálni. És lám, csináljuk...

– Fogjuk is csinálni. Amíg be nem fejezzük.

Sisarev nagyot sóhajtott.

Szemjon is sóhajtott, de befelé, hogy ne hallják.

Andrej már nem tudta felfogni, mit mond Sisarev, mit mond Szemjon; érezte, hogy gyengül, egyre gyengül a lába, nehezedik a válla, a

feje meg erőtlenül lekókad – az álom elháríthatatlanul elnyomja, nem tudja leküzdeni: szinte megmérgezi egész testét; és az elmúlt éjszaka szenvedései, az éhség meg szomjúság – minden háttérbe szorult, sőt eltűnt, mintha soha nem is lett volna, és nagy erőfeszítés kellett volna ahhoz, hogy kiragadja magát a dermedtségből. Csakhogy képtelen volt ilyen erőfeszítésre. A szemét behunyva ment, képes lett volna azon nyomban elaludni, mihelyt ledől a földre. Végképp elcsigázva tulajdonképpen már aludt is, úgyhogy görbe, bágyadt léptei egészen lelassultak. Támolyogva megállt, mintha meglökték volna, felkapta a fejét, felocsúdott.

Andrej megtorpant. A fű között víz buggyant fel. Ingovány. Baj, nagy baj. A távolban nádas tűnt fel. Ingovány. Bevárta Szemjont.

– Baj van, Szemjon.

– Az bizony.

– Pihenő, elvtársak – mondta Andrej, és nem ismerte meg a saját hangját, olyan gyenge volt. Nagyon elfáradt! – Pilipenko . . . Vano . . . Szasa . . . nyugvásbiztosítás.

„Meg kell mondani . . . meg kell mondani, hogy . . .” De már nem maradt ideje rá, hogy bármit is mondjon, leterítette az álom, ott, ahol állt.

Aludt, mélyen aludt, de csak nem hagyta békén a gondolat, hogy valamit még mondani kell, és fél perc múlva felnyitotta a szemét. De megint nem mondott semmit, körös-körül minden zavaros, homályos volt, s ő újra elaludt; most már nem gyötörte semmilyen gondolat. Egyszerűen eltűnt, megszűnt létezni, legalábbis önmaga számára.

3

Majdnem megfulladt. A szája megtelt posványos vízzel, mint éjszaka homokkal, amikor a partoldalon gurult le. Arra ébredt, hogy fulladozik. Lenyelte a vizet, egy kissé sós ízétől elfintorodott. Nyitott szeme semmit sem látott, mintha még mindig csukva volna . . .

Eszébe jutott, hogy egyetlen lépést sem volt képes megtenni, lerogyott az erdei ingoványba. Bármit mondjanak is, az emberi képességnek van határa. Rögtön felfogta, hogy mocsárba dőlt bele, mert az arcába fröccsent a híg lé, a keze, a lába belesüppedt a fullasztó latyakba.

Felállni azonban nem bírt. Egy pillanatig még érezte, hogy kábulatba merül, aztán minden kikapcsolódott. Többé semmire sem emlékezett...

Sejtelme sem volt arról, hogy mennyit aludt, de olyan kipihentnek érezte magát, mintha egy egész éjszakát átaludt volna. Mély lélegzetet vett. A levegőnek fenyőillata és kesernyés iszapszaga volt.

Andrej felkönyökölt. A zavaros mocsárvízből zöldessárga buckák emelkedtek ki, egészen alacsonyan köd gomolygott, és a felhős égbolt mintha a földön, közvetlenül a szeme előtt feküdt volna. Odafent az igazi égbolt pedig hűvös volt és tiszta. Az ég, ha egyetlen felhő sincs rajta, olyan ernyedtnek, álmosnak látszik, mint a sztyepp, amelyen egyetlen fácska sem nő. A nap sugarai kigyúltak előbb a szétszórt fenyők csúcsán, majd a törzsén, végül a füvön. A napkorong hamarosan bevilágította a fél égboltot, egyre magasabbra emelkedett... Az erdő megtelt fénnyel, meleggel, élettel. Valahol egy madár pittyegett; a közelben kis vad surrant tova és tűnt el a bokrok között. Egy vékonyka fűszálon hangya mászott; Andrej csizmáján parányi pöttyös fénypont mozgott, egy gondtalan katicabogár; a füle mellett darázs vagy vadméh röpült el. Minden él. Minden él, mintha nem történne semmi rossz... Csönd van. Sűrű, megülepedett csönd, a szellő sem rezdül, madarak sem repkednek, nagy-nagy csönd. Talán ha ide hullana egy bomba, annak a robbanása sem hallatszana. Ahogy az ember itt ül, gondtalanul bámulja a sima égboltot, egyszeriben eltűnik a háború, az éjszaka felrobbantott híd, a hideg, fekete folyó, eltűnnek a szétlőtt, süllyedő csónakok, minden kihull a tudatból, sőt a valóságból is. Szeretett volna visszamenni messze, messze a múltba, Pulherija Ivanovna* koráig. Eszébe jutott, hogy amikor az iskolában a *Régimódi földesurak*at tanulták, csodálkozott rajta, hogy ilyen élet is lehetett, és elszörnyedt ennek az életnek a nyugalmától, lassúságától, csöndjétől. Most viszont minden porcikája vágyott ilyen nyugalomra, ilyen lassúságra, ilyen csöndre. „Pulherija Ivanovna, kedves öregasszony, hívj, szólíts engem, mutasd meg, hogyan jutok el hozzád, ha ez még lehetséges." Ez az emberek által elfeledett földdarab nem tudja, és talán soha nem is fogja megtudni, mi a háború. Itt semmi keresnivalójuk a páncélosoknak, elsüllyednek az ágyúk, megreked a gyalogság, amelynek itt nincs is kire lőnie. Andrej maga elé nézett, a szinte mozdulatlan világ föléje

* Gogol: *Régimódi földesurak* című elbeszélésének egyik főszereplője.

terült, s ebben a világban nem múlik az idő, mintha minden megállt volna abban az órában, amikor a föld megteremtődött.

Andrej felállt. Testén végigcsorgott az ingzubbonya alá beszivárgott víz. Az ingzubbonya lőpor- és füstszaggal kevert poshadt szagot árasztott. Andrej megmozgatta a lábujjait, a csizmában langyos latyak lötyögött ide-oda.

A nádasból, amelyet fehérre festett a köd, Szemjon bukkant elő, két csajka vízzel közeledett Andrej felé.

– Á! – Andrej csak ennyit mondott; nem tudni, Szemjont látva eszébe jutott-e valami, vagy csak megörült neki.

Szemjonnak gyulladt volt a szeme. Az egész ember iszonyúan soványnak, törékenynek látszott. A zubbonya ujjára varrt politikai tiszti csillagok megfakultak a víztől, a sártól, vörösből barnára váltak.

– Te nem is szundítottál? – kérdezte Andrej, és bűntudatos arccal nézett Szemjonra.

– Tudod – felelte félszeg sietséggel Szemjon –, tudod, te magad sem sokat aludtál. – Megpróbált elmosolyodni.

– Azért kialudtam magam . . .

– Úgy a jó. A parancsnok legyen pihent. – Szemjon most már valóban mosolygott. – Mi pedig Valerikkal felváltottuk Pilipenkót, Vanót és Szasát, őrséget álltunk. Az élet nem áll meg!

A karikás szemű, csenevész, sápadt Szemjon olyan fürge volt, mintha nem a többiekkel együtt tette volna meg a hosszú, nehéz utat.

– Hadd kortyintsak egyet-kettőt – mondta a csajkáért nyúlva Andrej. A csajkában levő víz békazöld volt. – Minden porcikám kiszáradt. – Szája úgy rátapadt a csajka szélére, mintha hozzáragadt volna. Szemjon várt, amíg teleissza magát.

– Ide hallgass, hadnagy . . .

A „hadnagy" egyszerre kizökkentette Andrejt a határozatlanságból. Frissebbnek érezte magát, tettrekész lett. Most rögtön csinálni akart valamit.

– Hallgatlak, Szemjon.

– Állítsd talpra a népet, és vonuljunk át oda – a fejével arra intett, amerről az imént jött. – A nádason túl négyszáz méternyire tisztás van. Megszárítkozunk és indulunk tovább.

– Úgyis arrafelé kell mennünk – bólintott Andrej. – De hol van Valerik?

– Jelen, hadnagy elvtárs.

Valerik a nádasból bukkant ki. Egyik kezében csajkát hozott, a másikban a szíjánál fogva egy vízzel színültig töltött sisakot. Óvatosan lépkedett, nehogy kilötyögjön a víz. Kamaszosan vékony és hosszú nyakán kisfiús fej kereklett a tábori sapka alatt. Az arca sápadt, vértelen, jól kirajzolódtak rajta a szeplők. „Alig áll a lábán a fiú" – gondolta együttérzően Andrej.

– Akkor hát menj, Szemjon, vidd magaddal Valerikot, én meg talpra állítom a fiúkat.

Szemjon és Valerik eltűnt a nádasban. Andrej hallotta, ahogy lépteik ütemére cuppog a sűrű víz. Körülnézett. Látta a katonákat, akik ott dőltek el, ahol éppen álltak. A teljesen kimerült katonának végtére is mindegy, hol fekszik le, csak alhasson legalább egy keveset. Úgy feküdtek, akár a halottak – tehetetlenül; fejük, amelyről félig lecsúszott a sisak, mohos zsombékon pihent, a lábukat maguk alá húzták, csizmájuk belemerült a zöld vízbe.

Andrej zsombékról zsombékra lépkedve vergődött előre. Itt van Petrusz Bulba. Csak a feje és a válla látszik, teste több részét beborította a hínáros víz. No, jó helyet talált... Elaludt, mielőtt még érezte volna, hova fekszik. Teljesen mindegy volt neki, hogy mi történik vele. Mozdulatlanul feküdt, elernyedve, szinte élettelenül horkolt – mintha a mocsár adott volna életjelt. Andrejnek megint nehéz volt elképzelnie Petrusz Bulbát a tutajon, amint energikus mozdulatokkal evezett.

– Petrusz!

– He? Mi? – ébredezett Bulba. Mindkét kezével megragadta a géppuska csövét. Andrejt megpillantva megnyugodott.

Andrej csizmája alatt cuppogott a süppedős, omlós föld. Odament Szjanszkijhoz, aki hason feküdt, mintha valaki elgáncsolta volna, a válla rángott: úgy látszott, álmában sem szabadul a félelemtől.

Andrej megérintette Szjanszkij hátát.

– Kelj fel...

Szjanszkij a könyökével eltolta Andrej kezét; még mindig aludt, nedves ingzubbonya ráfeszült a mellére és a hátára, a nadrágja rátapadt a lábára. Végre kinyitotta szilvakék szemét, értetlenül bámult Andrejre. A mozdulatai rémületről árulkodtak.

– Kelj fel, hallod?

Pozdnyajev rajparancsnok egy mohos zsombékhoz támasztotta a fejét. Nehéz, egészségtelen álomba merült. Nem álmodott semmit, ez lát-

szott megnyúlt arcán, amely semmit sem fejezett ki. A zavaros zöld vízből kiemelkedő mellén pihent ökölbe szorított keze, nagyujja és mutatóujja között megalvadt vér sötétlett. Egy pillanat alatt felriadt, bizonyára meghallotta a közeledő lépteket.

Vizes gatyás Tyiska is felébredt. Zavartan állt Andrej előtt, nem tudta, mi a teendő.

– Nyikitka... – szólalt meg tétován, és hirtelen elharapta a szót. Tekintete mintha Nyikitát kereste volna, de nem találta, és kifejezéstelenül megállapodott a néhány lépésnyire fekvő Szasán meg Danyilán.

Danyila hanyatt fekve, szétvetett lábbal, nyitott szemmel aludt, mintha azon csodálkozna, hogy mi minden történik ezen a világon. Sok rossz történik – válaszolt neki gondolatban Andrej.

– Kelj fel – megérintette Danyila vállát. – Kelj fel...

Danyila az álmossággal küszködve felemelte a fejét, majd keményen felállt.

– Te is kelj fel, Szasa – szólt a fiú fölé hajolva Andrej.

Szasa úgy feküdt, mintha vigyázzban állna. Gyorsan talpra ugrott.

– Értettem. – Vállára kapta a puskát.

Sisarev maga elá húzott lábbal, összegömbölyödve feküdt. A hasa olyan horpadt volt, mintha teljesen kizsigerelték volna. Rosszat álmodhatott, valami üldözhette, mert fészkelődni kezdett, és annyira szenvedett, hogy felnyögött, az ajka megrándult, az arca eltorzult.

– Mi? Hogy?... Védelembe vonulunk?... – Aludt tovább, még csak ki sem nyitotta a szemét.

A mellette fekvő Rjabov is motyogott valamit, amit nem értettek. Az arca közönyös, nem tükröződik rajta a háború, a veszély – semmi, ami körülveszi, ezen az arcon még a fájdalom sem látszana.

„Ha felébresztem – gondolta Andrej –, egyszeriben összeomlik az a világ, amelyben most jár, visszatér ide, a mocsárba, és újra kezdődik minden, elsősorban a fájdalom. Hadd aludjon még néhány percet." Egy kis ideig még ott állt, aztán megrázta Rjabovot, aki kinyitotta a kimerültségtől zavaros szemét. Valamelyest felemelkedett, de a teste olyan súlyos lett, hogy visszazuhant a zsombékokra.

– Sisarev!

Együtt segítették talpra Rjabovot.

Andrej meglátta Vanót, aki álmában valószínűleg futott is, kiabált is. Ekkor valóban kiabálni kezdett:

– Lőj hát, hallod, lőj, te gazember! Ölj meg!...

Felébredt.

– Mi az? Mi történt? – rezzent össze, és a tenyerét végighúzta az arcán, mintha mosakodna. – Elég az alvásból – mondta magának. Kiköpött egy vékony, nyálkás hínárt, amely az alsó ajkához tapadt, odament ahhoz az alacsony mocsári fenyőhöz, amelyhez Poljancev támaszkodott.

– Na hogy vagy, Poljancev?

– Vano... – Poljancev most csak a hangjukról ismerte fel a bajtársait. – Vano!...

„Ez megy a saját lábán – állapította meg Andrej. – Persze hogy megy. De mit csináljunk Antonovval? Antonov súlyos sebet kapott. Mindegy, a magaslatig valahogy elcipeljük, ott van kötözőhely, kórházba kerül."

Marija hajolt Antonov fölé, aki egy nyírfa alatt feküdt. Andrej is föléje hajolt. Antonov kinyújtózva feküdt a sátorlapon. Az arca kékessárga, mintha tulajdon árnyéka vetülne rá, még a napfény sem tudott változtatni rajta. A halál minden kifejezést letörölt róla. Csak a szája maradt tátva, talán az utolsó kiáltáskor, amelyet senki sem hallott. Kihűlt testéből csípős izzadtságszag áradt, mintha még élne. A vízben összeugrott az ingzubbonya ujja, s így a keze hosszabbnak látszott, mint amilyen valójában volt. Sárcsöppek pöttyözték, mintha szeplős volna a bakancsa, a lábszártekercse még nedves volt, mintha csak az imént állt volna meg, és mindjárt indulna tovább. Antonov azonban már nem megy sehova. „Mi elindulunk – mondta magában Andrej –, de ki tudja, talán csak egy másik nyírfáig jutunk..."

– Vége – mondta Marijának, de továbbra is Antonovot nézte. Borostás arcán fényfoltok táncoltak, amelyek a nyírfa ringó ágairól hullottak rá, s ettől az arc olyan lett, mintha élne. „Igazából a halott ember arca vésődik az ember emlékezetébe – gondolta Andrej. – Örökre rögződik rajta az utolsó mozdulat, az utolsó kívánság, az utolsó érzelem, az utolsó félelem, az utolsó remény. Örökre. Az élő ember arca annyira különböző, annyira változó, száz arc, mindig más és más." A fű, amelyen Antonov feküdt, harmatos volt. A nap még nem szívta fel, a sisakon rózsaszínű és kék csöppek csillogtak, de harmatcsöppek szikráztak Antonov ingzubbonyán is...

Andrej a földön egy bőrerős csomagolópapírba göngyölt, madzaggal átkötött kis köteget pillantott meg Antonov mellett. Megismerte: a hazulról kapott levelek estek ki Antonov nadrágjának zsebéből. Eszébe

jutott, hogy Antonov pihenőkor mindig elővette ezt a köteget, rövid ideig a tenyerén tartotta, mintha mérlegelné, majd ráérősen visszadugta a zsebébe.

Andrej felsóhajtott. Az élet nehéz, mindig nehéz és hősiességet követel. De ahhoz, hogy valaki feláldozza az életét, több kell, mint hősiesség – olyasvalami, amit még elképzelni sem lehet. Ez a valamelyik penzai falucskából való egyszerű ember a jövőért adta oda az életét, azért, amelyet immár sosem ér meg.

A mocsár szélén hamarosan egy kis halom emelkedett, és mindenki rátett egy fenyőgallyat. Marija nyírfaágat tett a sírra.

Nem gyógyult meg Antonov, jutott eszébe Andrejnek, és Pilipenko nem töri össze a pofáját – a golyók célba találtak. Azok, akiknek ő különösen kedves, nem is sejtik, hogy ebben a percben ott fekszik a mocsárban, dühös kiáltásra nyílt szájjal, amely soha többé nem mond semmit. Lehetséges, hogy valamelyik Penza területi faluban Antonov édesanyja, aki más édesanyákhoz hasonlóan reménykedik fia hazatérésében, most éppen egy tehén tőgyét mossa, és leül a fejőszékre, hogy megfejje... Andrej maga elé képzelt egy tisztes, jólelkű asszonyt, akinek éppen olyan nagy szürke szeme van, mint Antonovnak, kérges a keze, a fején kartonkendő, csomóra kötve az álla alatt, s két vége két oldalra mered, két térde között a sajtár. Értesítik, hogy a fia hősi halált halt. Andrej nem tudott felidézni magában semmi olyat, amivel Antonov kitűnt volna a többi közül. Hétköznapi ember volt. De elesett. S Andrej megint arra gondolt, hogy a .háború elől nem lehet menekülni, tehát a halál elől sem. De valaki azért visszatér az életbe, mindenki nem halhat meg. A győzelem kell holtaknak és élőknek, főként az élőknek. Mégis sokan itt maradnak a fronton. Ilyen sírokban, mint ez itt. A háború nem ismeri a feledést, a háború túlságosan komoly dolog.

Az égen és a földön még mindig reggel volt.

Tizenkettedik fejezet

1

Andrej a zsombékok között igyekezett átjutni. „Mindent megtettünk, amit tudtunk – töprengett. – Lehet, hogy többet kellett volna tennünk. Lehetséges... De kifacsart bennünket a félelem, a bátorság, kifacsartak az álmatlan éjszakák és nappalok. Odaadtuk minden erőnket, sokan közülünk a vérüket is, az életüket is. Az életüket is. Más egyebük nem volt. – Megint eszébe jutott az édesanyja – sem az elmúlt éjszaka, sem reggel eszébe sem jutott, hogy van édesanyja: a tudatából minden kihullt, ami nem függött össze a háborúval. – Neked, anyám, nem a hősiességem kell, neked én kellek... Mint ahogy Antonov édesanyjának is a fia kell... Én élek... Most még élek..."

– Stop! – Andrej térdig süppedt a mocsárba. – Forduljunk balra! Balra!

Pozdnyajev rajparancsnok és vizes gatyás Tyiska a nádat két kezével széttolva balra fordult. Ezt látta Andrej. Ott valóban sekélyebb volt a víz. Vano, Poljancevet támogatva, szintén arra fordult, a nyomában Sisarev és Szjanszkij Rjabovval. Rjabov bicegett a bal lábára. Szjanszkij fején még mindig sisak volt. Beárnyékolta az arcát, amely nem is látszott. Fél lépéssel Marija előtt oldalazva haladt Szasa, utat tört a lánynak a nádban. Andrej hirtelen bosszús lett: úgy látszik, az emberek még nem felejtették el a szerelmet! Az ördögbe is, ilyen rohadt vacak, büdös az élet, és lám, emberek egymásba szeretnek. Látta, milyen óvatosan, milyen gondoskodón vezeti Szasa Mariját, látta, hogy milyen elbűvölten néz rá. Nem tudott uralkodni magán, ingerülten rájuk kiáltott:

– Mozogjatok szaporán! Nem a korzón sétáltok!

„Mi bajom velük? – kapott észbe. – Úgy mennek, ahogy menni lehet a mocsárban. És jól teszi a fiú, hogy segít a lánynak. Miért förmedtem rájuk?" Belátta, hogy zaklatott, azért ilyen igazságtalan. De már nem tudott uralkodni magán, a fáradtság, a levertség, a bizonytalanság megtette a magáét, s ő még dühösebben ráduplázott:

– Mozogjatok! Értettétek?

Marija sietősebbre fogta lépteit, ráugrott egy zsombékra és kis híján elesett. Szasa elkapta, és szaporábban lépkedve vitte magával.

Danyila mögöttük bicegett. Pilipenko és Petrusz Bulba zárta a menetet.

Odaértek egy lassú folyású patakhoz, amely átvette a mocsári fű sötétzöld színét. A két lépésnyi széles patak választotta el a mocsarat és a tisztást. A tisztás a túlsó parton volt.

Andrej megérezte a tábortűz kesernyés füstjét.

Mindenki a tűz irányába tartott.

– Gyere, hadnagy – hallotta Andrej Szemjon hangját.

Szemjon csupasz nyírfák alatt állt, kissé távolabb a pataktól. Nyirkos csomókba tapadtak össze a rozsdaszínű levelek.

Andrej beszívta a kezdődő ősz nyirkos és fűszeres illatát.

Átmentek a patakon.

Előttük, a tisztás mentén, cserjés húzódott, mintha a hajnali szürkületből maradt volna itt, mögötte ereszkedett alá a hűvös égbolt.

Letepeledtek a tűz köré. Poljancevet és Rjabovot maguk közé vették. Szjanszkij is befurakodott, mert ott kényelmesebb is, melegebb is.

– Vedd le a sisakot – szólt rá Andrej –, hadd pihenjen a fejed.

– Megfeledkeztem róla – mentegetőzött zavartan Szjanszkij, és kezdte kikapcsolni az álla alatt a szíjat.

– Fél, hogy megfázik – húzódott mosolyra Danyila rőt bajusza.

– Akár van sisak, akár nincs – dörmögte táguló orrcimpával Szjanszkij –, ilyen helyzetben az ember könnyen összeszed egy tüdőgyulladást.

– Tüdőgyulladást mondtál? Hm . . . – Danyila megvakarta a homlokát, mintha másként nem tudná felfogni a dolgot. – Nem hinném. Én még nem láttam olyan katonát, aki megbetegedett. Sebesültet, halottat bőven, de beteget egyet sem. Ehhez mit szólsz?

Valerik hozott egy nyaláb gallyat, rádobta a tűzre. A gallyak között fürge lángnyelvecskék ugrándoztak, majd eltűntek az egész tüzet beborító füstben. Hallani lehetett, ahogy a szél ott motoz a sziszegő rőzse között. Azután megint felcsapott a láng, és most már bátran tört a magasba. Andrej a füst miatt hátrahajtotta a fejét, kezével megtörölte könnyező szemét. Leheveredett a tűz mellett a harmatos fűre. A föld még nem melegedett át – Andrej reszketett a hidegtől.

Földbe szúrt villás ágakon keresztbe tett vastag rúdon csajkák és sisakok függtek. Víz forrt bennük. Danyila elővett a kenyérzsákból néhány csomag köleskása-sűrítményt.

– Az utolja – csóválta sajnálkozva a fejét. – Megesszük, utána még azt is elfelejtjük, milyen az étel . . .

Letépte a burkolópapírt, a sárga négyszögeket beledobta a zubogó vízbe. Mindnyájan nagy élvezettel szívták be a finom illatot. Milyen finom illata van a köleskásának! Eddig bizony észre sem vették . . . Kanala csak Danyilának, Petrusz Bulbának, Vanónak és Valeriknak volt. Valerik odanyújtotta a magáét Andrejnak:

– Hadnagy elvtárs . . .

Andrej Marijára pillantott.

– Egyél! – és az ujjával mutatta Valeriknak: add neki.

Marija rázta a fejét, hogy nem kéri.

– Egyél!

Szasa kérlelve nézett Marijára: vedd el, vedd, és egyél . . .

Marija enni kezdett. Valerik dühös pillantást vetett rá: mégiscsak elfogadta!

Danyila megbökte Szemjon vállát:

– Politikai tiszt elvtárs . . . – nyújtotta neki a kanalát.

– Etesse Poljancevet.

– Megetetem. De maga is egyen, politikai tiszt elvtárs – mondta Vano. – Nekem van.

– Vano, az anyád ne sirasson – mosolyodott el Pilipenko –, hogy a fenébe nem süllyedt el a kanalad?

– A halaknak nem jutott eszükbe, hogy kihúzzák a csizmaszáramból.

Vano etetni kezdte Poljancevet.

– Akkor hát itt a kanál, politikai tiszt elvtárs – figyelmeztette Danyila.

– Rjabovnak. Előbb a sebesültek kapjanak enni.

A kanál Rjabov kezébe vándorolt.

– Parancsnok elvtársak – nézett Petrusz Bulba Andrejre és Szemjonra. – Nekem is megmaradt a kanalam. Fogják. Akár maga, akár maga . . .

– Bulba harcos, lásson hozzá az evéshez! – parancsolt rá tréfásan Szemjon.

Marija abbahagyta az evést, némán bámult Andrejre: kinek adja a kanalat?

– Rajparancsnok, egyél – mondta Andrej.

– Segítsünk? – kérdezte a mellette ülő rajparancsnokra tekintve Pilipenko.

– Dehogy. Majd bal kézzel eszem.

– Fütyülj a törött ujjaidra. Nélkülük is elboldogulsz – próbálta vigasztalni Pilipenko. – A háborúban a legfontosabb az elsütő ujj. Arra ügyelj. – Nézte, milyen ügyetlenül kanalaz a csajkából a rajparancsnok, aztán elfordult, mert összefutott a szájában a nyál, a finom illattól valósággal szenvedett, úgyhogy türelmetlenné vált.

A rajparancsnok lenyalta a kanalat, átadta Pilipenkónak, és megtörölte a száját. Pilipenko a sisakból kanalazta a kását, vakargatta az odasült maradékot. Erős állkapcsa mohón őrölt.

– Valerik, dobj gallyat a tűzre – figyelmeztette Andrej. – Kialszik.

Valerik rőzsét dobott a hamvadó tűzre. A szél megint ott motozott a sziszegő rőzse között.

– Meg kéne szárítani a ruhát – nézett Pilipenko Andrejra. – Olyan, mint egy borogatás ...

Pilipenko lerúgta a csizmáját, levette az ingzubbonyát, a nadrágját, kicsavarta belőle a vizet, és kiteregette a bokrokra.

– Úgysem szárad meg – dörmögte Pilipenko. Visszatért a tűzhöz, leült.

– Megszárad – szólalt meg Danyila. Ő is lehúzta a csizmáját, megmozgatta bütykös, csontos lábát. A másik csizma nem akart lejönni a lábáról – mintha hozzánőtt volna. Megdagadt a lába. – Nem mozdul az átkozott. Ez bizony megduzzadt. A sebem is tyű, de fáj! Nem is húzom le, mert utóbb majd nem tudom felhúzni – töprengett fennhangon. – A fene enné meg!

Úgy ült ott, egyik lába csupasz, a másikon csizma.

– Pil, édes komám, mondd már, hogy csináltad, hogy lejött a csizmád? – kérdezte Danyila, és reménykedve nézett a társára.

– Valahogy csak csináltam, de a fene sem emlékszik rá, hogy. Ne berzenkedj, te veres, majd leválik a lábadról a csizma – nyugtatta Pilipenko.

– Akár berzenkedek, akár nem, egyre megy – törődött bele Danyila. Hallgatott egy darabig. – Hát fogunk még valamikor békességben élni? – szólt elgondolkozva, bizonytalanul. – Milyen könnyű is a munka, akármilyen munka, a nyugodt munka, még akkor is, ha hétszer beleizzad az ember. A minap még ... a legyek aludtak, amikor én már dolgoztam ... – Összeráncolta homlokát, mert megint fájdalmat érzett

a lábában. – Topogni kéne egy kicsit. – Tyű, hogy megdagadt... Amikor meg a városba mentem, a szekér úgy csengett, akár a csengő – olyan jó erős volt! – folytatta a visszaemlékezést.

– Ha a szekeret is magaddal hozod a háborúba, akkor most nem kellene kutyagolni. Könnyűszerrel megtehetted volna! – tréfálkozott kedélyesen Pilipenko.

Danyila nem válaszolt, csak felsóhajtott és megmozgatta a csizmát, amelyet nem tudott lehúzni a lábáról. A zsebébe nyúlt. Dohányport rázott ki a zsebéből, cigarettát sodort, és rágyújtott a tűznél. – Ez nem dohány – eresztette ki a füstöt. – Gyenge, ízetlen. Az embernek csak a hasa megy tőle, mint a ricinustól. Ha egy kis mahorka volna – mondta álmodozva.

– Az enyim a csikk – szólt rá Pilipenko.

– A csikk? – Danyila sietősen megszívta, megnézte, mennyi maradt még, szívott még egyet, jó nagyot, majd oda se nézve Pilipenko kezébe dugta a csikket. – Nesze.

– Még bagózni sem lehet emberhez méltón – panaszkodott Pilipenko.

– A háborúban, komám, semmi sem emberhez méltó – mondta elgondolkozva Danyila. – A háború maga tán emberhez méltó?...

– Filozófus... – horkant fel Pilipenko. A tűz felé nyújtotta mezítelen lábát, amelyen hosszúra nőtt, elgörbült a köröm. A vörös fényfoltok széles, szőrös mellén táncoltak, és úgy látszott, mintha mozogni kezdene rajta a kék leányfej, amelyet egy nyíllal átszúrt szívbe tetováltak.

„Erős, egészséges. Nagyon erős. – Andrej elragadtatva bámulta Pilipenko széles vállát, feszes izmait, mintha most látná először. – És még egy ilyen éjszaka után is, amilyen az elmúlt éjszaka volt, maradt ereje sok éjszakára, talán még ennél is nehezebbekre és veszélyesebbekre."

– Filozófus... – ismételte Pilipenko, s elnyomta a füvön a parányi cigarettavéget. – Magad se „emberhez méltó dolgot" művelsz – lősz.

– Lövök. – Danyila arcán átfutott a ki nem mondott gondolat, látszott, hogy valahol megakadt. – Én, komám, nem mai gyerek vagyok, szereztem egy kevés tapasztalatot. Lövök, mert lőnöm kell. Úgy gondolom, ha elmúlik a háború, kijövünk majd a fritzekkel, vagyis hát a németekkel. Az orosz ember nem haragtartó.

– Haragja válogatja – köhintett mérgesen Pilipenko. – Belőlem a háború után sem párolog el a harag. Ilyet művelni...

„Mekkora gyűlöletet ébresztett a mi népünkben Hitler – gondolta Andrej. Odafigyelt a beszélgetésre. – A fájdalom okozza ezt a gyűlöletet, mi más okozná. Csakis a fájdalom."

– Ide hallgass. – Pilipenko nem nyughatott. – Mi lesz az első szavad, ha hazamégy a háborúból?

– Hogy mondod? A háború után?

– Mért, tán lakodalomban vagyunk? Hát persze, hogy a háború után.

– Azt még meg kell érni, komám . . .

– De ha megéred, mi lesz az első szavad?

– Soha többet háborút! Hisz mindenki látja, mi ez . . .

– Bölcs szavak, te veres – mondta helyeslően cuppantva Pilipenko. – De ez csak akkor lesz, ha mind egy szálig kiirtjuk a hitlerájokat. Jól mondom, hadnagy elvtárs? – Andrejre nézett, tudván, hogy helyeselni fogja a szavait.

– Épp azt csináljuk most. – Igaz, Szjanszkij?

Szjanszkij értetlenül, némán nézett Andrejre: miért éppen őhozzá fordul ilyen kérdéssel a századparancsnok?

– Vagy neked más a véleményed? . . . – toldotta meg a kérdést szinte közönyösen Andrej.

Danyila Szjanszkij felé pillantott és megrántotta a vállát.

– Mit mereszted a szemed? Tán a Szűz Máriát látod? Ha kérdeznek, felelj.

– Azt csináljuk, hadnagy elvtárs. Azt csináljuk. Nekem is ez a véleményem . . . Csak hát . . . – dadogta mintegy felocsúdva Szjanszkij.

De Andrej már arra fordította a fejét, ahol Rjabov ült. Rjabov sebesült combján tartotta a tenyerét, és szótlanul bámulta a táncoló lángokat.

– Hogy vagy, öreg fiú?

Andrej csak utólag kapott észbe, hogy a zászlóaljparancsnok szavait használja.

– Tűrhetően, hadnagy elvtárs. – Bizonyságul a kezét is levette a combjáról. – Ég a combom, de ez érthető. – Kis hallgatás után hozzátette. – De ezért még megfizetek a fasisztáknak. Visszaállok még a sorba, hadnagy elvtárs . . .

– Persze – bólogatott Andrej –, ehhez nem férhet kétség. A halottakon kívül mindenki visszaáll a sorba.

Ránézett Marijára, aki a kezét melengette a tűznél.

– Hát te élsz még?

Marija bágyadtan elmosolyodott.

– Szárítkozz, szárítkozz, nővérke. – Pilipenko megveregette a vállát. Ő minden helyzetben hű maradt önmagához. – Ne szégyenlősködj, dobd le magadról az egész göncöt . . .

Marija zavartan elpirult. Csakugyan, mindene csuromvíz. Felállt, elindult a bokrok felé.

Szasa bátortalanul a nyomába szegődött.

– Szasenyka, kedves, fordulj vissza. Nem félek egyedül. Te is szárítkozzál. Én kicsavarom a vizet a ruhámból. Menj.

Marija eltűnt a bokrok között. Levette a ruháját, a sapkáját, megrázta a fejét, mintha valami terhet akarna ledobni róla. Kibomló haja a vállára hullott, majd még lejjebb. Előredobta, de a hidegtől reszkető ujjaival semmit sem tudott kezdeni a vizes hajával. Úgy-ahogy kinyomogatta és befonta.

Szasa visszament a tűzhöz. Levetkőzött. Petrusz Bulba, Sisarev, Vano szintén. Vano magasan feltűrt lábravalóban, állát a térdére támasztva ült, próbált melegedni. Borzas haja százfelé mered, arcán feketéllik a kemény, szúrós, sűrű borosta. Andrej érezte, hogy fázik a teljesen átnedvesedett, a víztől elnehezedett ingzubbonyban. Nagy nehezen lehúzta magáról. Szemjon mindent leszedett: a hátán elrepedt ingzubbonyt, a varrásnál szétmálló nadrágot, tönkrement csizmáját, és hirtelen az jutott eszébe, hogy lám, az elnyűtt holmit néha sokkal tovább hordjuk, mint az újat.

A bokrokra ingeket, kapcákat, a mocsaras latyaktól megbarnult lábszárvédőket teregettek, a talpukkal a tűz felé fordított csizmák, bakancsok kellemetlen szagot árasztva gőzölögtek.

– Megyek, keresek egy villás ágat – tápászkodott fel Danyila. – Mankót csinálok belőle a szakaszparancsnoknak, Rjabovnak.

Kihúzta derékszíja mögül a finn kést, elballagott a patak felé, amely a tisztást elválasztotta a mocsártól.

– Nem gondoltam volna, hogy ilyen mocsarak vannak a világon, meg hogy egyáltalában ilyen helyek léteznek – mondta vállat vonva Szjanszkij.

– Te Szjanszkij, az embernek az az érzése, hogy te csak most másztál le a fáról, és legszívesebben négykézláb járnál.

– Bocsánat, politikai tiszt elvtárs.

– Ehol jön a nővérke – mondta Pilipenko, megpillantva a bokrok

közül kibukkanó Mariját. Összefonta a karját a mellén, mintha el akarná takarni.

Vano már átmelegedett, jobb kedvre derült.

– Mondd, nővérke, soha nem jártál Bakurianiban? Soha? Ej-ej! . . . – Nem akarta elhinni. – Tudod, milyen a paradicsom? Hát olyan Bakuriani is, meg nem különbözteted tőle . . .

Marija bólintott: elhiszi, hogy nem lehet megkülönböztetni . . .

„Hál' istennek, nem rossz a fiúk hangulata – gondolta elégedetten Andrej. – Érthető, hisz a halál torkából menekültek meg . . ."

– Megyek locsolok egyet – súgta Vano Poljancevnek. – Rögtön jövök.

Danyila vastag ággal tért vissza, és Rjabovhoz méregetve azt nézte, milyen hosszúra hagyja.

– Rátámaszkodsz, szakaszparancsnok.

„A fiúk magukhoz tértek az elmúlt ejszaka után – gondolta újból Andrej. – Mindent kibírnak."

– Valerik! – szólította a fiút.

Valerik odaszaladt hozzá.

– Ide figyelj, Valerik. Járd körbe az embereket, vedd számba a fegyvereket. Kinek mije van. Meg a lőszert.

– Értem, hadnagy elvtárs.

– Szemjon – szólt át Andrej a tűz fölött.

– Igen, Andrej. – A hang fáradt, álmos ember hangja. – Tessék? – Szemjon egy kicsit visszahúzta a tűztől a lábát, valószínűleg kezdte égetni.

„Szemernyit sem aludt – gondolta Andrej Szemjonról. – És milyen csontos a lába . . ." Szétterítette a földön a gyűrött, nyirkos szélű térképet.

– Gyere, törjük a fejünket. Azután meg indulás. Nem késlekedhetünk. Az ördög tudja, mi történik körös-körül. Ideje indulni.

Valóban ideje. Már rég el kellett volna indulni.

Szemjon odaült Andrejhez. Árnyékuk mozdulatlanul feküdt az elcsendesedett tűz mellett.

– Ez az utunk – mutatta Andrej a térképen –, látod? – Végigsimította a homlokát, amelyen mégis megmaradtak a ráncok: felül egy egyenes, középen és alul egy-egy megtört ránc.

Egyetlen szót sem ejtettek az elmúlt éjszakáról, mintha mi sem történt volna. Azon kellett töprengeniük, ami rájuk várt. Ez pedig a szá-

nyolcvanhármas magaslat és a hozzá vezető út volt. Csak úgy mondták, hogy út, valójában nem tudták, merre vezet, bár a térképen csaknem egyenes vonalnak látszott. De az a vonal nem szelt át mocsarat, ők pedig belekerültek ebbe az átkozott mocsárba.

– Látod, a magaslathoz eljuthatunk úgy is, hogy megkerüljük a mocsarakat, az erdőn át. Csakhogy ez jókora kerülő! Legalább nyolc kilométer, ha nem több. Látod? Vagy mehetünk ezen a szekérúton ... – folytatta Andrej. A szekérút a tisztástól vagy háromszáz méterre, a bokrok mögött vezetett.

A tisztás kihalt volt, mögöttük a mocsár kihalt volt, a szekérút is kihalt volt.

– Észrevehetnek, ha a nyílt úton megyünk – jegyezte meg Szemjon.

– Észrevehetnek. – Andrej felnézett, és meglátta, hogy Szemjonnak úgy ráng a szemhéja, mintha szakadatlanul kacsingatna. – Csakhogy nem érdemes a mocsárba visszamenni azzal, hogy hátha ott sekélyebb. Ott könnyebben elbánnak velünk, ha felfedeznek.

– Ez is igaz. – Andrejhez hasonlóan Szemjon sem tudta, hogyan juthatnak el a legkisebb kockázattal a száznyolcvanhármas magaslathoz.

– Erre megyünk – mondta határozottan Andrej. Ujját végighúzta a szekérút vékony vonalán.

– Az úton – bólintott Szemjon. – Ha rajtunk nem ütnek.

Andrej a markába fogta az állát.

– Az ellenség szem elől tévesztett bennünket. Egyelőre.

– Én azokra az ellenséges egységekre gondolok, amelyek a déli és az északi szárnyon korábban áttörtek.

Andrejnek eszébe jutottak Danyila szavai: a hátunk mögött már mindenütt német van. Elvette a kezét az állától, s az arca ismét határozott kifejezést öltött.

– Csak a számunkra ismeretlen mocsár, az erdő és a szekérút között választhatunk – mondta. – Én az utat választom.

Szemjon bólintott: megértette és egyetért.

Megjött Valerik.

– Hadnagy elvtárs, két géppisztoly, a magáé és a politikai tiszt elvtársé, két dobtár, három puska és kilenc töltény. Meg a géppuska, de egyetlen heveder nélkül. Hét gránát. És egy kés. Egy finn kés. A Danyiláé. Meg az a géppuska. – Pilipenko felé intett, akinek a háta mö-

gött a géppuska állt. – Üres, nincs egyetlenegy heveder sem. Ez minden, hadnagy elvtárs.

– Egyáltalán nem üres – szólt közbe sértődötten Pilipenko. – Honnan veszed, hogy üres, te kölyök? Egy rövid sorozatra elég lesz. Különben miért cipelnénk magunkkal ezt a masinériát? Akkor szétszednénk és úgy vinnénk.

– Azt mondod, egy rövid sorozatra elég lesz? ... Andrej kesernyésen elmosolyodott, ránézett Szemjonra.

– Jól van. Csavarjátok fel a kapcát meg a lábszártekercset, indulunk.

A harcosok felcsavarták a kapcát, nagy nehezen magukra húzkodták a még nedves ruhát.

Danyila utolsónak dugta a lábát a vizes csizmába. Nem ment bele a lába. Az ujjaival kitapogatta a szárban a vászonfület.

– Hinnye ... – szuszogott. – Ej! – Dobbantott egyet a csizmával. – Kész ...

2

Nem sikerült elhagyniuk a tisztást.

Vano és Szasa, akit előreküldtek az útra, zavartan tért vissza.

– Ide hallgass ... az úton ... német motorbiciklisek ... – jelentette kuszán Vano.

– Nyugodtabban, akkor jobban megértelek. – Andrej szemében feszült figyelem. – Motorkerékpárosok. Értem. Hány?

– Nem számolgattam, hadnagy elvtárs. Meghallottuk, hogy motorbiciklisek, és rögtön siettünk ide ... figyelmeztetni ...

– Messze vannak?

– Másfél kilométernyire ... Igaz? – Szasára nézett, várva, hogy rábólintson.

– Több mint kettőre – mondta Szasa. A markában szorongatott sapkával megtörölte a homlokát, aztán a gyűrött, izzadságfoltos sapkát a fejébe húzta. Szokása szerint lesütötte a szemét. – A hangjukból ítélve több mint két kilométerre.

– Néhány perc múlva itt lesznek. – Vano heves mozdulatokkal érzékeltette, milyen nagy a veszély.

„Felfedeztek bennünket. – Andrejnek legelőször ez jutott eszébe. – Felfedeztek."

– Szemjon, felfedeztek bennünket – mondta.

– Lehetséges – felelte Szemjon. „Mi a fenének kellett erre az átkozott tisztásra jönni. A bolond is tudja, hogy mindenünnen rálátni." – De lehet, hogy ezek csak felderítők, még nem vettek észre bennünket – sandított Andrejre.

Andrej vállat vont: mit mondhatott volna ebben a teljesen bizonytalan helyzetben? És mit számít az, hogy felderítők ezek vagy mások? Egy pillanatra felbukkant emlékezetében legutóbbi beszélgetése a zászlóaljparancsnokkal. Ő, Andrej, azt mondta, hogy a magaslathoz vezető úton hétszer is belebotolhat az ellenségbe. Hát tessék, ez az első a hét közül, gondolta sóhajtva. És kesernyésen elhúzta száját: „Akárhányszor botlasz is belé, mindig lerázod, nemcsak hétszer – mondta a zászlóaljparancsnok. – Le kell ráznod . . ."

– Semmit sem tehetünk, Szemjon. Már nem tűnhetünk el észrevétlenül. Harcba bocsátkozunk.

– Két dobtárral és kilenc puskatölténnyel? . . .

– Két dobtárral és kilenc puskatölténnyel – mondta határozottan Andrej.

– Hátha megússzuk?

– Jó volna . . .

– Beszaladunk a bokrok közé?

– Igen. Hová máshová? – felelte Andrej, és nagyot kiáltott: – Valerik, Petrusz Bulba, Szasa, szétosztani a golyókat, mindenkinek hármat. Vano, Pilipenko, Sisarev, elő a gránátokat!

– Én is gránáttal? – Danyila a kenyérzsákjában kotorászott.

– El tudod dobni? – Andrej türelmetlen pillantást vetett rá. – Hogy van a lábad?

– Elpucolni nem tudok – ingatta a fejét Danyila. – Mégiscsak megsérült. De gránátot miért ne tudnék dobni?! Van még kettő.

– Jól van, Danyila. Köszönöm, Danyila – mondta sietősen Andrej. Majd még sietősebben hozzátette: – No, Pilipenko, ereszd csak bele azt a rövid sorozatot a cserjés bal szélébe.

Gyorsan végignézett mindnyájukon.

– A többiek be a mocsárba, a nád közé. Ott sekély. És feküdj! – Mint ilyen esetekben mindig, most is megfontolt, kemény, határozott volt. – Értettétek? Szjanszkij, húzd el a géppuskát. Oda. És álcázd. Érted? Utána segíts a nővérkének, Marijának. Érted?

A tisztás egyszeriben elnéptelenedett.

A szekérúton, a kanyaron túl, por gomolygott, motorberregés hallatszott; halk, egyenletes zúgás töltötte meg a levegőt.

A motorkerékpárok lassan haladtak, egy vonalba értek a tisztással. „Heten vannak. Ott a nyolcadik. És a kilencedik" – számolta Andrej a bokrok közül. A motorkerékpárosok impozánsak voltak sisakban, fakó esőkabátban, mellükön géppisztollyal. Az első motoros megkerülte a cserjést, megállt, a berregés megszűnt. Hátranézett, és valamit kiáltott a mögötte jövőknek. Azok csökkentették a sebességet, kikapcsolták a motorokat, leszálltak róluk. A kerekek alól felverődő sárga por még vagy fél percig a levegőben úszott, aztán leszállt az útra.

Hárman kézbe fogták a géppisztolyt, hatan közelebb mentek a cserjéshez, leguggoltak, hogy elvégezzék a dolgukat. Azután az egyik magas, keskeny vállú, madárfejű német, a nadrágját gombolgatva, vidám dallamot fütyörészett. Andrej az ágak között olyannak látta a német alakját, mintha be lett volna satírozva.

A magas német, még mindig fütyörészve, a tisztás felé fordult. Valami felkeltette a figyelmét.

– Willy, gyere ide. Valaki itt készítette a reggelijét – mutatott a tisztásra. Áttörtetett a bokrok között, odament a tűzhöz. Csizmája orrával beletúrt a hamuba. – Még meleg . . . – Felemelte a géppisztolyát, szaporán körbejártatta a szemét. – Willy!

Andrej a németnek minden szavát, minden mozdulatát figyelte. „Kellett ez nekünk?! . . . Friss nyomot hagytunk. Most átkutatják a terepet – nyugtalankodott Andrej. – Kilenc géppisztoly kettő ellenében . . ."

– Willy!

Az, akit a magas német hívott, a magabiztos ember nagy lépteivel közeledett.

„Az Hauptscharführer – ez meg SS-Oberfeldwebel" – állapította meg Andrej a rangjelzések alapján.

– Mi a baj? Megint ijesztgetsz bennünket? – kérdezte gunyorosan Willy.

– Nézd csak meg, Willy. Nézd meg – mutatott a magas német a még ki nem hűlt tűz kékesszürke körére.

Willy is belekotort csizmájával a hamuba.

– Na és? Tűz. Menekültek is rakhatták. Nem késlekedhetünk. Teljesítenünk kell a feladatunkat. Gyerünk!

A magas német engedelmesen követte az Oberfeldwebelt.

„Lehet, hogy mégis megússzuk" – gondolta izgatottan és reménykedve Andrej.

Az a magas, madárfejű, gyanakvó német újra megállt, a cserjést kémlelte. „Nem, nem ússzuk meg" – bökte meg Andrej a könyökével Szemjont. Mindketten a géppisztoly ravaszán tartották az ujjukat. A német beleszaglászott a levegőbe, aztán a biztonság kedvéért beleeresztett egy sorozatot a bokrokba.

A golyók a földhöz lapuló Andrej és Szemjon feje fölött, Vano, Pilipenko, Sisarev, Danyila és a mögöttük fekvő Valerik, Petrusz Bulba és Szasa fölött szálltak el.

– Te mindenütt oroszokat látsz – mondta szinte szemrehányón az Oberfeldwebel. Ő már kiment az útra. – Indulás!

Andrej látta, hogy az Oberfeldwebel berúgta a motort, majd meghallotta a berregést; az úton máris füstcsík úszott.

A motorosok elindultak.

A madárfejű, magas német az utolsó párban haladt, az egyenetlen úton ugrált a motor nyergében, és Andrej látta, hogy minduntalan visszanéz.

– Na, Andrej – mondta Szemjon –, tűnjünk el innen szaporán. De nem az úton, hanem az erdőben.

– Igen.

A motorberregés elhalkult.

Andrej kijött a cserjésből. A nyugtalanságát mintha elfújták volna, de olyan fáradtság fogta el, mintha zsákolt volna. Mindnyájan előjöttek a cserjésből. Azok is kijöttek a tisztásra, akik a mocsárban húzódtak meg.

– Hát a nővér? – Andrej végignézett rajtuk, mintha attól tartana, hogy nem vette észre közöttük. Marija valóban hiányzott. – Nem ügyeltetek a lányra? – A homlokát kiverte a veríték. – Szjanszkij? Hol a lány?

– Nem is tudom – nézett Szjanszkij Andrejra. Őt is zavarba hozta Marija eltűnése.

– De hiszen megmondtam! – Andrej hangja fenyegető lett.

– Hadnagy elvtárs – dörmögte Szjanszkij –, amikor ropogott a sorozat, fogtam a géppuskát, és elvittem messzebb. A nővérke meg... Nem figyeltem rá...

Szjanszkij lehajtotta a fejét, és egy helyben topogott. Hanyagul fel-

tekert lábszárvédője úgy hatott, mintha mindjárt kibomlana és lecsavarodna.

– Hibát követtem el . . . Hibáztam . . .

– A pofádat kéne beverni, te gané! – Pilipenko az öklét mutatta Szjanszkijnak. – Kérek engedélyt, hadnagy elvtárs . . .

– A pofáját beverni?

– Nem, keresni.

– Kutasd át a mocsarat. Nem juthatott messzire. Az erdőszélen bevárunk – mutatott Andrej a fél kilométerre levő erdőre. – Szasa, te is menj vele.

Szasa lehangoltan állt, reszketett, jobbra-balra nézett, reménykedett, hátha kibukkan valahonnan Marija. És amikor Andrej utasította, hogy Pilipenkóval együtt induljon a lány keresésére, hirtelen fel sem fogta a parancs értelmét.

– Mi az, nem hallottad? – emelte fel a hangját Andrej. – Menj Pilipenkóval! Keressétek meg a nővért. Végrehajtani!

– Értettem! – felelte Szasa gépiesen, és a puskáját „lábhoz" tette. A szeme azonban még mindig azt leste, nem jön-e Marija.

Pilipenko és Szasa elindult a patak, a mocsár felé.

Andrej kemény tekintettel végignézett a többieken.

– Utánam, indulj!

Alig mentek egy keveset, visszanézett, s azt látta, hogy a harcosok egyenetlen sora egészen széthúzódott, az egyes emberek között húszlépésnyi vagy még nagyobb volt a távolság.

– Felzárkózni! – Megvárta, amíg mindenki utolérte.

Kihalt, csöndes volt a vidék. A mocsár elmaradt jobb felől. A lábuk nyirkos homokba süppedt.

Andrej még mindig maga előtt látta a motorkerékpárosokat: megállnak a tisztás szélén sisakban, viharkabátban, géppisztollyal, belekotornak a kialudt tűzbe, és az a magas, madárfejű, gyanakvó német géppisztolysorozatot ereszt a cserjésbe. Mindez újra és újra lejátszódott előtte, a fejében pedig egyre ez a makacs gondolat járt: „Rosszul áll a szénánk. Nagyon rosszul." Egyébként minden tisztázódik, csak eljussanak a száznyolcvanhármas magaslatig.

Andrej azon kapta magát, hogy miközben azon töpreng, hogyan alakul a helyzet, mi lesz, ha eljutnak a száznyolcvanhármas magaslatig, egyre sűrűbben hasít az agyába az aggodalom: „Hol lehet ez a lány? Mi van vele? Ki tudja, hova rohant rémületében? Nem lesz könnyű

megtalálni . . .” Elképzelte, hogy vánszorog Marija a mocsárban, amely egyre mélyül, már a melléig ér, a nyakáig . . . Összerázkódott.

De miért csak körülötte forognak a gondolatai? – kérdezte magától dühösen. – Nincs más, amin törje a fejét? Nem olyan nagy és nem olyan mély ez a mocsár. Fölösleges képzelődnie. Megkerül a lány. Ha pedig nem kerül vissza, akkor majd csak kijut valahova, meghúzza magát valahol. Neki nem kell harcolnia.

Ekkor hernyótalp tisztán kirajzolódó nyomát vette észre a földön. A nyom keresztezte az erdőbe vezető utat, oldalirányba tartott.

– Nézd csak, Szemjon.

„Már mindenütt német van” – jutottak eszébe ismét Danyila szavai. Odaértek az erdőhöz.

– Maradjunk a fák tövében – mondta Andrej. – Úgy nehezebb észrevenni bennünket. Ki tudja, ki mindenki mászkál az erdőben.

Fütty hallatszott a háta mögül. Megfordult. A távolban Pilipenko és Szasa tűnt fel. Köztük jött Marija. Meglett! Andrej megkönnyebbülten felsóhajtott. Örült, hogy megtalálták a lányt, mert ott veszhetett volna. Igen, ez szinte mindennapos dolog a fronton. Túl sokat foglalkozik ezzel a lánnyal, gondolta bosszúsan. „Elég legyen. Csakugyan elég legyen – parancsolt rá önmagára, de ez a parancs nem volt valami kemény. Jól tudta ezt, és újra ráförmedt magára: – Vess véget ennek, mielőtt még elkezdődne. Az ördögbe is, hisz el sem kezdődött!” Hiába próbált goromba lenni magához, semmi sem változott. „A Szasa menyasszonya. Szép lány. A fiú is derék legény. Igen rendes. Isten bizony, rendes. Így hát verd ki az egészet a fejedből!” Annak persze örült, hogy a lány megkerült. És ennek egyszerű a magyarázata: ha velük van, az ő századában, akkor felelős érte. „Na jó, megkerült.”

– Meglett, hadnagy elvtárs. – Pilipenko, Szasa és Marija már-már odaért hozzá. – Nagyon megrémült! – mondta hanyagul Pilipenko, még jöttében.

Senki nem figyelt rá, mindenki Mariját nézte elégedetten, mintha most az lett volna a legfontosabb, hogy őt megtalálták. Szasa szája mosolyra húzódott, és úgy tetszett, örökre úgy marad.

Mindenki Mariját nézte. Ő pedig vissza-visszatekintett, mintha meg akarna győződni arról, hogy messzire jutott a mocsártól, hogy itt van, és valahányszor hátrafordult, a szemébe újra kiült a rémület. Látszott, hogy mindjárt elsírja magát. Andrej szelíd szemrehányással így szólt hozzá:

– Megrémültél. Hát persze. De te hogy megijesztettél minket!... Máskor kíméld az idegeinket...

Marija vérvörös lett, bűntudatosan, boldogan elmosolyodott: Andrej nyugtalankodott miatta? És egyszeriben örült annak, hogy eltévedt a mocsárban, noha iszonyú, mit állt ki. Félt, nagyon félt, sokkal jobban, mint éjszaka a tutajon, mert akkor ott volt Danyila, Szasa... Megint elmosolyodott. Először gondolt így a hadnagyra, először nevezte magában egyszerűen Andrejnek...

3

Egész napon át mentek.

Pihenőt tartottak. Mentek tovább a fülledt fenyőerdőben, és már nem fáztak úgy. Egész éjjel mentek.

Hajnalodott, amikor kiértek az erdőből. Körülnéztek. Előttük egy rét, a túlsó szélén pagony, a fák csúcsát vörösre festette a kelő nap. A pagonyon túl vagy hat kilométerre van a százhetvenhármas magaslat, állapította meg Andrej a térképről. Onnan, a pagony felől enyhe szél fújt, égett szagot hozott.

Szemjon és Andrej egyszerre vette észre a hernyótalpak nyomait, amelyek a pagony felé tartottak. Andrejbe belehasított a sejtés: ezt a nyomot ugyanazok a páncélosok hagyták, amelyek tegnap azon a tisztáson áthaladtak.

– Érted? – nézett Szemjonra.

– Azt hiszem, igen.

Vano és Szasa újra felderítésre indult. Andrej hosszan nézett utánuk. Addig figyelte őket, amíg át nem jutottak a réten és el nem tűntek jobb felől a pagonyban. Távcsövét a pagonyra irányította: egyenes sorokban álltak a fiatal lucfenyők, még a csúcsuk is egy vonalban volt. Nem vette el a szemétől a távcsövet, valósággal végigtapogatta a pagonyt, de az mozdulatlan volt, egyetlen felhőcsúcs vagy ág sem rezdült. „Megvárom, mi hírt hoznak a fiúk." Abban bízott, hogy előttük minden rendben van, mehetnek tovább, szabad az út a magaslat felé.

Telt az idő, a felderítők nem jöttek. „Negyven perce" – Andrej leplezett türelmetlenséggel nézett az órára. Negyven perce, hogy Vano és Szasa eltűnt a pagonyban. Szemjon is ideges volt, szótlanul meredt egy pontra.

Végre Vano és Szasa kibukkant a pagonyból, de már bal felől. Lázas sietséggel igyekezett vissza, Andrej ezt jól látta a távcsövön, és rossz előérzete támadt. „Biztosan rossz hírt hoznak."

Vano és Szasa már egészen közel volt, mindkettőjük arca komor.

– Megint valami baj van – mondta lehangoltan Andrej. – Megint . . .

Szemjon hallgatott.

– Na? – Andrej türelmetlenül elébük ment.

– Baj van . . . hadnagy elvtárs . . . – ránézett Szasára.

Szasa bólintott: csakugyan baj van. Nehezen lélegzett.

Azt jelentették, hogy a pagony nem valami széles, és a túlsó, északi szélén meg azon túl, a mezőn – teljes pusztulás.

– Pusztulás, hadnagy elvtárs . . . Teljes pusztulás.

Andrej lehunyta a szemét. Egész teste megfeszült.

A század kiért a pagony északi szélére.

Andrej felperzselt földet pillantott meg, amely körös-körül tele volt kisebb-nagyobb tölcsérekkel, a háború karmainak nyomaival. A tölcsérek mellett kinyúlva, összegörnyedve, összelapítva halott vöröskatonák feküdtek. Ingzubbonyuk, nadrágjuk rozsdafoltosnak hatott a napon megszáradt vértől. Homlokráncaikban, a szájuk körül, a csizmájukon, a bakancsukon, a lábszárvédőjükön megült a por, mintha víz helyett porban úsztak volna. Nekik már nincs se hangjuk, se kívánságuk, se koruk. Por . . .

Andrejt lesújtotta a látvány.

Odább német holttestek, fekete géppisztolyokkal, vörösesbarna kenyérzsákokkal. A száznyolcvanhármas magaslathoz vezető úton Andrej harmadszor pillantotta meg hernyótalp lenyomatát. S ott, ahol a nyom megszakadt, féloldalra dőlt német tank állt, hiányzott a tornya, s ettől olyan ártalmatlannak látszott, mintha valamilyen békés masina volna a mezőn. Itt azonban nem a gabona illata, hanem lőporfüst és perzselt föld szaga terjengett.

Andrej rádöbbent, mi történt a zászlóaljjal, az ezreddel ezen a parton, a bal parton. Most már semmi kétsége nem volt afelől, hogy mindenütt németek vannak – előtte, mögötte, jobbra, balra.

Itt a fenyves és a száznyolcvanhármas magaslat. Andrej tétova léptekkel közeledett felé, mintha nem volna biztos benne, hogy csakugyan megy. Lehet, hogy már nem találja meg a zászlóaljparancsnokot? De valaki csak megmaradt, utóvégre nem mindenki pusztul el egy-egy

harcban. Valaki csak megmondja, hogy mi történt, megmagyarázza a helyzetet, és akkor ő tudni fogja, hogyan tovább.

De nem, senki nem mond semmit. A lövészárkok üresek.

Andrej tekintete végigpásztázta a terepet. Az ürömben egy harcos feküdt, szétterpesztett ujjaival takarta feltépett hasát. A ritkás fenyők közé telepített lövegállást mintha felszántották volna. Az ágyúcsőről átlőtt fejjel lógott lefelé egy vézna tüzér, a vére belecsorgott a földre hullott sisakjába. A vér már megfeketedett, tűlevelek hullottak bele, és hátán fekve beleragadt egy bogár. Felfúvódott hasú lótetemek látszottak, az állatok kitágult, lilás szemében rémület tükröződött. Hirtelenszőke szemöldökű, hirtelenszőke szempillájú katona dőlt neki egy összetört szekérnek, még az arca is hirtelenszőkének tetszett a rárakódott portól; szilánk ütötte át a bakancsát, a hasadékon kibújtak a lábujjai, a másik lábán kioldódott a lábszártekercs, fakózöld vége az ugyanolyan halványzöld fűbe esett, összeolvadt vele, mintha a fű és a katonai lábszártekercs együtt fordulna elő a természetben; a kezére csavart gyeplő mintha még mindig visszafogná a lovakat. Andrej elhaladt mellette. Odább halott harcos ült, olyan volt az arca, mintha halála előtt nagyon fülelt volna valamire. Az ingzubbonya, a lábszártekercse, a sapkáján a vörös csillag még harmatos volt.

Vöröskeresztes sátrak mellett a földön, de hordágyakon feküdtek az ő századából való harcosok, valamennyien halottak; megismerte őket, a tizenhat sebesültet, akiket a híd felrobbantása előtt átszállítottak ide, a bal partra. A háborúban sokkal bonyolultabb dolog temetni, mint ölni. Andrej már tudta ezt.

Megpillantotta a zászlóaljkomisszárt. Hanyatt feküdt, a homlokát szilánk ütötte át, a válla szétzúzva, a lába összetörve. Zöld az arca, zöld a keze, zöld az ingzubbonya és a nadrágja, sőt még az árnyéka is zöld, csak egy kicsit zavaros; Andrej hirtelenjében nem tudta volna megmondani, hogy a fűtől látszott-e minden zöldnek, avagy a fű lett ettől zöld. A füvön megszáradt vér is zöld volt. Valamikor régen Andrej számára a zöld az öröm színe volt. De lehet, hogy nincs is zöld szín? Lehet, hogy az fekete, de – ki tudja, miért – másnak látszik? ... Nézte a komisszárt: nincs itt semmi rendkívüli, csak minden összevegyült, és az, ami eddig példás rendben sorakozva a természet tökéletességét fejezte ki, most semmivé vált.

Ez a megszürkült, elcsendesedett föld temetői hangulatot árasztott, arra való, hogy sírokat ássanak benne, s mindjárt munkához látnak az

ásók, csillagos kis gúlák kerülnek a sírok fölé. Visszavonulás közben mennyi ilyen temetőt látott, s olyan bámulatosan egyformák voltak, mintha valaki egyre odább vitte volna őket!

Fájt a szíve a földért, azért is, amelyet maga mögött hagyott, azért is, amely előtte van és még harcol.

Azon volt, hogy ne árulja el a harcosok előtt zavarát, azt még Szemjonnak sem szabad észrevennie.

Szemjon mintha olvasott volna a gondolataiban, tompán így szólt:

– Andrej, megyek a fiúkkal, összeszedjük, amire szükségünk van.

– Jó, jó – hadarta Andrej. – Szedd össze a fegyvert, a lőszert. A nővér is menjen veled. Nézze át az egészségügyi táskákat. Eredj, Szemjon.

Valerik Andrej mellett maradt. Poljancev is. Ültek a kaszálatlan fűben – körülöttük hullámzott a magasra nőtt, sűrű, immár durva fű.

Itt is, ott is szétlőtt teherautók, a szélvédőjük kitörve, az ajtajuk leszakítva, motorházfedelük felnyitva, mert már nem volt idő visszacsukni; géppuskák hevertek elgörbült csővel, hevederek egy-két golyóval, a nagy sietségben eldobált horganytárak, géppisztolyok, üres és tele dobtárak, feltűzött szuronyú puskák, szétforgácsolódott agyú puskák, kilőtt hüvelyek, lőszeresládák, kérszersültes ládák, golyó és szilánk lyuggatta sisakok, véres kötések, megpörkölődött köpenyek, sáncszerszámok, csajkák, kulacsok, kenyérzsákok, térképtáskák, gázálarchoz való gumírozott csövek, amelyek kígyóként nyúltak el a fűben. „A csatatér hulladékai" – villant át Andrej agyán.

Az élet mintha elköltözött volna innen. Madár szárnya sem lebben, mintha a nap sem kelt volna fel, a szél is elült, a levegő megrekedt, fullasztó lett. Andrej úgy érezte, nem kap levegőt, és már soha nem fog lélegzetet venni.

Egy fenyőfa alatt ásott fedezéknél lassította lépteit. Rozsdás tűlevelek hullottak a fejére, a gallérja mögé. Egy tűlevél a szemére esett, megszúrta a szemhéját. Andrej lesöpörte.

Megpillantotta a zászlóaljparancsnokot, és ijedten visszahőkölt. A hosszú, szikár zászlóaljparancsnok a lábát maga alá húzva feküdt, mintha a golyók – mindkettőt a mellébe kapta – abban a pillanatban találták volna el, amikor éppen felállni készült. Az arca kifejezéstelen volt, ezért idegennek hatott. A halántékán a kis erecske mozdulatlan volt, akár egy sebhely, s hosszabbnak és nem annyira kéknek látszott.

Csak az óra élt a csuklóján, járt, még járt, és azt mutatta, hogy a zászlóaljparancsnok nem olyan rég esett el.

A világ, a nap és a fénye már nem olyan, amilyen egy perce volt. Habár egy perce is rossz volt, nagyon rossz.

Nem, nem akkor, amikor az egység visszavonulását fedezte, amikor a páncélosok előtt felrobbantotta a hidat, nem a folyón, az akna- és géppuskatűzben leselkedett rá a halál. A legnagyobb veszély itt várt rá, a bal parton. Elhúzta a száját, mert eszébe jutott: „Ennél rosszabb már nem lesz . . . soha . . . becsületszavamra . . ." Hát tessék . . .

Andrej nézte, nézte a zászlóaljparancsnok arcát, tudva, hogy ez ő, igen, ő, valami halvány kétség mégis megnyugtatta. Nem tudta elképzelni halottnak a zászlóaljparancsnokot. Ezért az igazi, az egyetlen lehetséges: az élő volt előtte. És nem itt, a fenyvesben, hanem ott, a magas parton, ahol elbúcsúztak egymástól. A haja ezüstszürke, világos szeme piros erekkel hálózott, a homlokán, az arcán, a szája sarkában mély ráncok, vékony nyakán szinte lötyögött a fehér celluloid gallérbetét. A zászlóaljparancsnok leült egy fatönkre, intett Andrejnek, hogy ő is üljön le. Andrej le is ült, mint ott, a fűre, összehúzta a szemét, hogy jobban, messzebbre, többet lásson. Valóban többet látott, mint nyitott szemmel. Kikapcsolta az ingzubbonya nyakát, és hirtelen eszébe jutott, hogyan csinálta ezt a zászlóaljparancsnok a fedezéknél, a meredélyen.

„A hidat felrobbantottam, zászlóaljparancsnok – jelentette gondolatban Andrej. Ellene szegült annak, amit látott, nem fogadta el a történteket. Semmiképp sem tudta elhinni, hogy már nincs a zászlóaljparancsnok. Szükségét érezte, hogy legalább néhány percig úgy gondoljon rá, mint élőre. – A hidat felrobbantottam, a parancsot végrehajtottam." És a zászlóaljparancsnok azt felelte: „Ne törődj vele, öreg fiú, mindent felépítünk." – „Úgy gondolja, őrnagy elvtárs, hogy a halottak tudnak építeni?" – Andrej mindenről megfeledkezve komolyan folytatta a beszélgetést. – „Megfosztották őket a vérüktől, a szívüktől, az izmaiktól és minden egyébtől, mint például Vologya Jakovlevet, de meghagyták nekik a kötelességet, hogy építsék fel mindazt, amit kénytelenek voltak lerombolni, amikor még éltek? . . ." – „Rá se ránts, fogunk mi még táncolni . . ." – jutottak eszébe a zászlóaljparancsnok szavai. „Fogunk, őrnagy elvtárs. – A fedezéknél nem mondott semmi ilyesmit az őrnagynak. – Fogunk táncolni. Talán. Valószínűleg. Természetesen. Ter-

mészetesen. Azok fognak táncolni, akiknek mi előkészítjük az utat Berlinbe. Fognak táncolni . . . fognak!"

Andrej beszélt, de nem hallotta saját szavait. Azután észbe kapott, hogy nem arról beszél, amiről kellene.

Valerik nyugtalanul figyelte Andrejt, de semmivel sem árulta el jelenlétét. Látta, hogy nagyon nehéz a századparancsnok szíve.

Egy fatönk mellett, a letaposott fűben elszívott cigaretták szopókái fehérlettek. „Akárcsak annál a fedezéknél, a jobb parton." Andrej sejtette, hogy valószínűleg ezen a fatönkön ült a zászlóaljparancsnok, talán utoljára. Megpróbálta elképzelni, hogyan viselkedett, mit csinált, milyen parancsokat adott, hogyan esett el. Gondolatban felvázolta a csata képét, s önmagát is beleképzelte ebbe a csatába, ő is lőtt, gránátokat hajított a páncélosok alá . . .

Valaki leült mellé. Andrej inkább érezte, mint látta. De nem volt ereje, hogy felemelje a fejét és megnézze, ki az. „Mindegy. Hadd üljön." Marija pedig maga alá húzta a lábát, és le nem vette róla a szemét. A hadnagy vagy nem látta őt, vagy nem akarta észrevenni. Marija az arcát fürkészte: úgy látta, hogy az utóbbi huszonnégy órában Andrej vagy húsz esztendőt öregedett. Megérintse a karját, a vállára tegye a kezét vagy csak egyszerűen mondjon neki valamit, hogy kicsit enyhítse a fájdalmát? Nem tudta, hogyan segítsen rajta.

Mégsem tudta megállni.

– Andrej. – Úgy szólította, mintha nem itt volna mellette, hanem valahol messze. – Andrej – szólította újra.

Andrej összerezzent, mintha álmából riadt volna fel, felemelte a fejét.

– Igen.

Olyan volt a hangja, mintha csakugyan messze járna.

– Igen – ismételte meg.

– Mi az, hogy igen? – értetlenkedett Marija.

– Ne törődj vele.

Marija sírva fakadt. Mit tehetett? Semmit sem tehetett. Erőtlennek érezte magát attól a tudattól, hogy nem tud segíteni Andrejnek.

Valerik dühös lett és ráordított:

– Menj máshova az egereket itatni!

Marija nem hallotta Valerik szavait, arcát a tenyerébe temetve sírt.

Andrej a zászlóaljparancsnokot nézte, aki mozdulatlanul feküdt, s ez a mozdulatlansága könyörtelenül elválasztotta őket. Beletörődött, hogy

a zászlóaljparancsnokot soha többé nem látja. A zászlóaljparancsnok nem nyújtja ki a lábát, nem kel fel, nem ad neki, Andrejnek parancsokat, nem mondja azt, hogy öreg fiú, egyáltalán semmi nem mond.

Andrej feszült csendben fürkészte a zászlóaljparancsnok arcát. Nem, nem igaz, hogy semmit nem fejez ki. Nem igaz, hogy a halottak sárga, vértelen arca üres. De ha igaz is, a zászlóaljparancsnok arca még holtában is azt tükrözte, hogy ez az ember erős, meg van győződve annak az ügynek az igazáról, amelyért ezen az éjszakán vagy egy kicsit később, reggel elesett.

Tegnap, amikor a zászlóaljparancsnok még életben volt valahol a túlsó parton, a száznyolcvanhármas magaslatnál, Andrej mindent egyszerűbbnek látott. Most viszont fogalma sem volt róla, mit tegyen, hova vezesse a századot, melyik úton haladjon. A hadsereggel megszakadt a kapcsolat, nincs parancsnok, nincsenek jelentések, nincsenek utasítások. A parancsnok utasítása mindig magabiztossá teszi az embert: minden úgy lesz, ahogy a főnökök eltervezték. Andrejt szorongás fogta el: „Magunkra maradtunk... el vagyunk szakítva mindenkitől... Magunkra maradtunk az egész nagy, néptelen világban..."

Felemelte a szemét, megpillantotta Valerikot és Mariját.

– Menjetek! – mondta keményen, szigorúan.

Feltápászkodott Valerik, felállt Marija, kelletlenül elindultak.

Mariját megállította Szasa.

– Ne maradj el mellőlem, Marijka...

– Hogy maradnék el, Szasenyka? Mindnyájan együtt vagyunk...

Szasa lesütött szemmel, egyenetlen léptekkel ment mellette.

Andrej úgy nézett utánuk, mintha azt várta volna, hogy minél előbb eltűnjenek a szeme elől.

A háta mögül meghallotta Szemjon lélegzetvételét. Lassan megfordította a fejét. Hosszúnak látta Szemjon arcát, talán azért, mert a feszültségtől megnyúlt. Ezen az arcon ott ült az állhatatos követelés – valamit tenni kell! Ettől Andrej magához tért a levertségből, újra érezte a felelősséget azért a súlyos dologért, amelyet a háború őrá bízott.

– Nézd, hogy alakult a helyzet... – kezdte, de hirtelen rájött, hogy hiszen Szemjon éppen olyan jól tudja, mint ő, hogyan alakult a helyzet. Elharapta a szót. Egyenesen maga elé nézett, valahova előre, látta a tegnapi jobb partot és önmagát, és látta a még élő Vologya Jakovlevet és a többieket, talán azt is látta, ami még messzebb volt, egészen messze – a város legjobb iskoláját, a Szovjetszkaja utcát, az egykori

Szobornaját, Lenint, aki mintha egy lépést tenne és lejönne a téren az emlékmű talapzatáról. De lehet, hogy csak Szemjont látta és a feszülten megnyúlt arcát. Megismételte: – Így alakult a helyzet... Mit tegyünk? – A felelősségtudata már visszatért, de még nem érzett önbizalmat.

– Mit tegyünk? – kérdezte vissza, kicsit ingerülten Szemjon. – Vergődjünk el a frontvonalig.

– De hol a front?...

Szemjon nem válaszolt.

– Térkép kellene...

– A térkép most nem mond semmit – legyintett Andrej. – Úgy értem, hogy éppúgy elindulhatunk térkép alapján, mint anélkül. Nem tudjuk berajzolni a piros meg a kék vonalat. Hol az ellenség?

– Valahol csak van frontvonal – erősködött Szemjon. – Valahova csak visszavonultak az egységeink. Ilyen rövid idő alatt nem tehettek meg száz kilométert!

– De ha csak tizenöt-húsz kilométerre védekeznek a mieink, akkor is – mennyivel vagyunk okosabbak, Szemjon? Milyen irányban induljunk el, azt mondd meg!

Szemjon hallgatott, gondolkodott, töprengett. Semmi nem jutott eszébe. Végül így szólt:

– Menjünk úgy, mint eddig, az erdőben. – Szemjon cigarettát vett elő, s foga közé dugta. – Gyújts rá – nyújtotta oda Andrejnek a dobozt. – A jelek szerint a németeknek itt nincs összefüggő frontvonaluk, mint a nyugati oldalon. Igaz? – tárta szét kérdően a kezét. – Csak különböző helyeken áttört egyes ellenséges egységek szabdalják szét visszavonuló csapatainkat, és csinálnak kisebb-nagyobb katlanokat. Egy ilyen katlanba került bele a zászlóalj, és nem tudott kitörni. Mi is ilyen katlanba kerültünk.

– Ez világos, Szemjon. A feladat is világos: kitörni a katlanból. És akkor bekerülünk egy másikba?

– Könnyen lehet. De megint ki kell törni...

„Megint ki kell törni... Megint ki kell törni... – kopogott Andrej fejében olyan erővel, hogy végigsimította a homlokát. – Megint ki kell törni... Hát persze. Hogy is mondta a zászlóaljparancsnok? »Akárhányszor botlasz belé, mindig lerázod...« – Elmosolyodott. – Lerázom, de merre menjek? Hol vannak a mieink?"

– De hol vannak a mieink? Ez a bökkenő – mondta. – Ha ezt nem tudjuk, egyik katlanból a másikba kerülünk.

– Ilyen helyzetben a legcélszerűbb... az ellenségtől szerezni térképet, amelyen világosan látható a helyzet – mosolyodott el Szemjon. – Nincs más hátra, mint kölcsönkérni egy kis időre... – Majd nyomban hangnemet változtatva nyugodtan, nem tolakodóan így folytatta: – Úgy gondolom, előbb az erdőben kell mennünk. A német nem kanyarodik be az erdőbe, ezt jól tudjuk. Ha valahol harc folyik, a lövöldözésből kitaláljuk, milyen irányba tartsunk. Te mit szólsz hozzá?

– Nincs más választás. Csak ez! – Andrej komoran összevonta szemöldökét. – Mi legyen a sebesültekkel? A rajparancsnoké, úgy hiszem, nem nagy ügy, a katona kar nélkül is katona. Danyilával végképp nincs semmi tennivaló. Mármint a mi körülményeink között. De itt van Poljancev meg Rjabov. Ha kelepcébe kerülünk, mihez kezdünk velük?

– Ha úgy adódik, fedezzük őket. Most van mivel fedezni. A fegyverzetünk megfelelő. Tizenöt emberre van egy géppuskánk, két géppisztolyunk, a tied meg az enyim, öt zsákmányolt géppisztoly: Vanónak, Pozdnyajev rajparancsnoknak, Petrusz Bulbának, Danyilának és Sisarevnek. Három puska. És hál' istennek, Szjanszkijnak is van puskája. Nyolc horganytárnyi puskatöltény, több ívtár a német géppisztolyokhoz. Töltény a puskákhoz és a géppuskahevederekhez arra az esetre, ha a horganytárakból elfogyna. Elláttuk magunkat, Andrej. A kenyérzsákokat meg a zsebeket is megtömtük. Még tizenhét kézigránátot is összeszedtünk. Csak bírjuk ezt mind cipelni. Akkor hát mi legyen? Dönts, századparancsnok.

Andrej még mindig a zászlóaljparancsnokot nézte. Észrevette, hogy az ingzubbonyán, a zsebe felett egy féreg mászik. A féreg túlságosan kicsi helyet foglal el ahhoz, hogy egy golyó vagy egy szilánk eltalálja. A háborúban szerencséjük van a férgeknek, a bogaraknak!... Felállt. Megszokott mozdulattal a derékszíja alá dugta az ujjait, eligazította ingzubbonya ráncait. Igen, dönteni kell. Dönteni fog. A bátorság nemcsak a tettekben jut kifejezésre, hanem abban is, hogy az ember olyankor is hiszi, hogy még nincs minden veszve, amikor nyilvánvaló, hogy minden elveszett, s már csak a csoda segíthet. Nincs minden veszve. Nincs minden veszve.

– Vano – kiáltotta Andrej. – Szakaszvezető! Sorakoztasd fel a századot.

Vano értetlenül nézett rá: a századot?... Majd rohant végrehajtani a parancsot. Mintha normális körülmények között történne, kieresztette a hangját:

– Vonalban sorakozó!

Felállt a rövid sor. Lesoványodott, kimerült, borostás arcok, kifakult, zsírfoltos ingzubbonyok, nadrágok. Pilipenko, aki a jobbszárnyon állt, igyekezett kidülleszteni a mellét. Előtte egy kicsit jobbra, a géppuska. A következő – Szasa, a puskája „lábhoz" van téve, a fejét előírásszerűen a megadott irányba fordítja. Utána a rajparancsnok, Sisarev, Danyila... Andrej tekintete megállapodott Danyilán: akár egy mintakatonán, minden a helyén volt – a géppisztoly, a gyalogsági ásó, a csajka, a kulacs, hátán a kenyérzsák, a csizmaszárból kikandikált a kanál. Poljancev és Rjabov a sor végén, egy lépéssel hátrább állt. Rjabov ügyetlenül rátámaszkodott a villás ágra, amelyről Danyila szépen lehántotta a kérget. Ugyanott, a sor legvégén állt Marija az egészségügyi táskával.

– Igazodj! Vigyázz! – Vano a sapkájához emelte a kezét. – Hadnagy elvtárs...

Andrej feszesen, szigorú képpel állt az elrongyolódott ingzubbonyban, amelynek a vállát felhasította a szilánk, a kitaposott csizmában. Derék legények, Vano is, Pilipenko is, Danyila meg Szasa sem rossz. Meg a többi. Andrej gondolatban mérlegelte mindegyiket. Jó, hogy mellette van Szemjon; szerencséje, hogy melléje került Szemjon. Ezek az emberek már nemcsak katonák voltak, akik az ő parancsára belerohannak az ellenséges tűzbe, hanem a legjobb barátai is: olyan közel álltak a szívéhez, mint talán senki más. Soha még nem érezte ennyire a bajtársiasság erejét. A katonának éppoly szüksége van rá, mint a levegőre. És van-e a világon magány egyáltalán?! Kezdett jobb kedvre derülni, meggyőzte magát, hogy a század eljut, egészen biztosan elvergődik, eljut a frontvonalig. Ilyen századra lehet számítani, isten bizony, felér egyik-másik teljes létszámú századdal, biztatta önmagát. Ebben a helyzetben sok minden függ tőle magától. Az a fontos, hogy parancsnok maradjon. Tartson fegyelmet. Feltétlenül. Okvetlenül! Ha egyszer század... A rend mindenekelőtt.

– Első század! Tizenöten vagyunk. De ettől még század maradtunk. Már nem tartozunk sem zászlóalj-, sem ezredkötelékbe. Bekerítettek bennünket. Mi azonban továbbra is a Vörös Hadsereg alegysége vagyunk. Az a feladatunk, hogy minél előbb csatlakozzunk egy csapat-

hoz. A század által végrehajtott minden eddigi feladat közül ez a legnehezebb: olyan terepen kell haladnunk, amely az ellenség mögöttes területe lett. Van kérdés?

Néma csönd. Majd megszólalt Pilipenko.

– Hadnagy elvtárs, és hol van a mi első vonalunk?

– Hol van? – kérdezte vissza zavartan Andrej. – Az igazat megvallva, az ördög tudja . . . – Kizökkent a hivatalos hangnemből. – Ahol belebotlunk a németekbe vagy ők botlanak belénk, ott lesz az első vonal. Világos?

– Világos, hadnagy elvtárs!

Andrej érezte, hogy visszatért az önbizalma. Nem vesztette el az önbizalmát, és most ez fontos, nagyon fontos, ez a legfontosabb! Lehet, hogy minden elveszett, nyilvánvaló, hogy elveszett, de ha van az embernek önbizalma, nem hagyja el magát, és akkor talán nincs is minden veszve, az ördögbe is. Akárhogy, akármint, a legfontosabb az önbizalom, főképp ilyen helyzetekben. „Köszönöm, fiúk, ti adtátok vissza az önbizalmamat. Úgy fogok vele élni, ahogyan kell."

– Utánam, indulj!

Tizenharmadik fejezet

1

Felhők terültek szét az égen, s az ég többé nem kék volt, hanem fehér, bozontos. A felhők délkeletnek tartottak, s úgy tetszett, az ég kezdett el mozogni. Andrej is délkeletnek fordult, mintha a felhőket követné. Végtére is mindegy, milyen irányban halad, a helyzetet úgysem ismeri, tehát bármerre ellenségbe ütközhet.

A század erdőben ment. Fiatal nyíresben. Andrej mindenben veszélyt szimatolt. Ha a szél belekapott a fák koronájába, ha lent kiegyenesedett a letaposott fű, ő már fülelt, nem lopakodik-e valaki. Ha madár rikkantott, felkapta a fejét: nincs-e idegen a közelben?

– Nézze csak, hadnagy elvtárs. – Danyila le nem vette a szemét egy fiatal nyírfáról. – Nézze.

– Mit nézzek?

– A fát nézze. Letörték a koronáját. Látja? Na gyerünk tovább.

Danyila Andrej mellett ment.

– Itt a második nyírfa. A harmadik. A negyedik. Amott az ötödik, a hatodik, a hetedik, a nyolcadik, a kilencedik! Látja, ennek is kitekerték a nyakát! Minden kilencedik nyírfának letörték a koronáját.

– Na és?

– Valamilyen felderítés haladt előttünk erre, hadnagy elvtárs. Jelölte az utat.

– Igazad lehet . . .

„Tehát valakiknek az útját követjük – töprengett Andrej. – Talán csakugyan kijutunk valahova."

Az erdőszélen ritkuló fák közt feltűnt egy út. A század kiment az útra.

A rengeteg csizma tapodta, kerekek, lánctalpak szabdalta út, a háború nyoma, amelyet tegnap, tegnapelőtt vagy talán ma hagyott, mutatta, merre mentek a támadók, a visszavonulók. Az egyhangú út, jobb oldalán az egyforma, poros levelű nyírfákkal, bal oldalán az egyhangú mezővel – amelyről a termést nem takarították be – olyan érzést keltett az emberben, hogy hiába lépked rajta, nem jut előre.

Andrej menet közben gyakran visszanézett. A harcosok lánca szétnyúlt.

– Szaporábban!

Az út egy horpadás széléhez érve hirtelen elkanyarodott. Andrej a harcosokkal leereszkedett a horpadásba, ott nyugodtabban lesznek.

A horpadás végére értek. Andrej idegesen nézett körül: csupa rét, tisztás, szükség esetén nincs hol elrejtőzni. A sík mezőn alacsony bokrok tűntek fel, csaknem tojásalakot formáltak, messziről összeverődött bárányokra hasonlítottak.

Mintha parancsszóra tennék, egyszerre mind felkapták a fejüket: az égen repülőgép ismerős zúgása hangzott fel. Marija – szinte lázásan – már rohant is.

– Nem arra! – kiáltott rá Andrej. – A bokrok közé! – Ez mindenkinek szólt.

Valamennyien szaladtak a bokrok közé.

Andrej a bokrok közül figyelte, merre tart a repülőgép. Először örült annak, hogy ellenséges repülőgépet lát ott a feje felett, hiszen ez felderítőgép volt. Szemjon sem vette le a szemét a gépről, amely balra tartott, egyszer kicsit alacsonyabbra ereszkedett, megbillentette a szárnyát,

és úszott tovább balra, mindig csak balra. Azután eltűnt, beleveszett a felhőkbe.

– Megköszönjük az átkozott felderítőnek, hogy megmutatta nekünk az utat – mondta a bokrokból kikászálódva Szemjon.

– Így igaz. Amerre a gép ment, arra van a mi utunk. Balra, mindig csak balra. Arra ment felderítésre. Tehát van ott mit kikémlelni . . .

Balra, vagyis egyenesen északnak. „Hát persze, abban az irányban vannak a csapataink. Hogy nem jutott ez rögtön eszembe?" Sietni kell. Nem szabad az időt vesztegetni. Tovább vonulhatnak vissza.

– Utánam!

Egy lépés, kettő . . . Öt, hat, hét . . . Nyolc, kilenc . . . Sok lépés. Andrej megtalálta a célt, s vele együtt a reményt is. A járása minden lépéssel keményebb, határozottabb lett, mintha arra ment volna, ahol a győzelem, de legalábbis a katonai siker várja.

Sisarev lemaradt vagy száz méterre, Szjanszkij meg vizes gatyás Tyiska, Rjabov meg Danyila alig vánszorogtak hátul.

Andrej megállt. Megállt mellette a vele mindig lépést tartó Valerik, Vano, Poljancev, Szasa, Pilipenko. Pilipenko elengedte a géppuskát, pihentette egy kicsit a kezét.

– Felzárkózni! Ne maradj le! Felzárkózni!

Andrej nyugodt volt, s a hangja kifejezte ezt a nyugalmat.

Közeledett Sisarev.

– Egészen kidöglöttél, az anyád ne sirasson? – szűrte a szót a foga között Pilipenko.

– Ha feltörte a bakancs a lábad, meg sajog minden csontod, akkor még a paradicsomba se szívesen mégy.

– Még hogy a paradicsomba! Csak eljussunk valahova, ahol ihatunk, ehetünk, alhatunk. Az lesz az igazi paradicsom.

Sisarev megadóan lehajtotta a fejét: „Milyen egyszerűen mondta, mégis milyen szépen és találóan."

– Igaz, Harrik . . .

Odaértek a többiek.

Újból nekiindultak. Északnak, mindig csak északnak.

2

Előttük, a távolban erdősáv tűnt fel.

Az erdő azonban jóval közelebb kezdődött. A sík mezőn két öreg, magas, vastag nyírfa állt, megritkult, lekonyult koronával, mintha unnák, hogy itt állnak magányosan, s őrzik az erdőbe vezető utat. Az alsó, hosszú ágakról három varjú röppent fel nagy szárnycsattogással, dühös károgással a csúcsra. Ettől a két nyírfától vagy harminc lépésnyire újabb nyírfa bukkant elő, majd még több nyírfa vegyesen nyárfákkal. Utánuk fenyők következtek, mind sűrűbben. Erdő, itt az erdő.

A múló nap halványuló fénye mögöttük maradt, a mezőn, itt, az erdőben már az éjszaka uralkodott. Andrej nyugtalan lett.

– Felzárkózni! Felzárkózni! A hangom irányába tarts!

Az emberek felzárkóztak. Közeledtek a testes fenyőhöz, amelynél Andrej állt. A járásukról, a hangjukról ismerte fel őket. Pilipenko? Igen, ő. A géppuska egyenletes zörgése elárulta. No meg a hangja, amint dühösen kifakadt:

– Bámulsz, mint borjú az új kapura, az anyád ne sirasson! – Bizonyára beleütközött valakibe.

Szjanszkij is közeledett, ő felelt védekezőn:

– Pokoli sötétség. Az ember azt sem látja, hova teszi a lábát.

Andrej közben fülelt: hallucinál, vagy csakugyan távoli ágyúdörgést hall? A felderítőgép is arra ment, amerről most az ágyúdörgést hallotta.

– Ez csakugyan tüzérségi tűz – erősítette meg Szemjon. – Valahol arra van a front.

– Valahol arra – mondta elgondolkozva Andrej. – Meg kell állapítani, hol és hogyan juthatunk oda. Vano! Szasa!

A sötétben egyszerre szólalt meg két hang:

– Jelen!

– Igen!

– Menjetek arra, bal kéz felé, derítsétek fel a terepet. Egy órát adok rá; ha kell, egy kicsit megtoldhatjátok.

Vano és Szasa abban a pillanatban eltűnt.

– Pilipenko.

– Jelen!

– Add át a géppuskát Petrusz Bulbának. Bulba! Vedd át a géppuskát.

– Értettem.

– Pilipenko, te jobb kéz felé indulj. Érted? Szjanszkijjal.

– Nem nagy élvezet éppen vele felderítésre menni – dörmögte Pilipenko.

– Nem is – kontrázott Szjanszkij, megörülve annak, hogy Pilipenko nem tartja őt alkalmasnak felderítésre. – Nem is . . .

– Végrehajtani!

Andrejben forrt a méreg. A háborúban minden kibújik az emberből, ami benne van, semmi sem marad rejtve. Különösen hamar kiderül valakiről, hogy szemét ember. „Szjanszkij kimondottan szemét ember." De miért? – kapott észbe. – Miért? . . . Csupán az életéért küzd, nincs más, amit mentsen, mint ahogy a többieknek sincs. „Akkor is szemét."

Andrej türelmetlenül várta, mi hírt hoznak a felderítők.

Pilipenko hamar, háromnegyed óra múlva megjött Szjanszkijjal. Nem messze, az erdőben felfedeztek egy majort.

– A szélső házban fényt láttunk a lenvászonnal elfüggönyözött ablak mögött – közölte Pilipenko.

– I-gen, fény – bólintott Szjanszkij.

– Füleltünk: nem hallottunk semmilyen hangot – tette hozzá Pilipenko. – Csak egy asszony szöszmötölt valamivel.

Andrej némi tűnődés után így szólt:

– Szemjon, várd be Vanót és Szasát. Talán ők is hoznak valami hírt. Én elmegyek Pilipenkóval. Hátha sikerül tájékozódni. Veszély esetén fellövök egy vörös rakétát.

A lucfenyők olyan sűrűn álltak, hogy ágaik összefonódtak, élő falat alkottak. Andrej és Pilipenko nehezen tört utat magának. Később a fák egy kicsit ritkultak, s a katonák megpillantották a pislákoló fényt. Arra tartottak. A ház mellett lassítottak. Füleltek. Csönd volt, olyan csönd, hogy szinte félelmetesnek találták.

Andrej nem mert rögtön bemenni a házba. „Bejárjuk a majort. A németeknek itt nem sok dolguk akadhat. De hátha úgy gondolták, hogy itt, az erdő mélyén, megalszanak? Járjuk körbe a házakat. Ha vannak itt németek, valamivel elárulják magukat . . ."

A házakból egy hang sem hallatszott, az erdő csöndje folytatódott bennük. Visszatértek ahhoz a házhoz, amelynek az ablakán a halvány fény kiszűrődött. Álltak, vártak egy kicsit. Andrej bekopogott. Semmi válasz. Csak a fény aludt ki. Vártak. Andrej megint bekopogott. Arra

lett figyelmes, hogy mögötte, egy kicsit oldalt valami zörgés hallatszott.

– Pilipenko – szólt suttogva.

Pilipenko zajtalanul eltávolodott Andrejtől.

– Egy ló ropogtatja a szénát az istállóban – mondta, amikor visszatért.

Andrej sürgetően kopogott hol az ablakon, hol az ajtón. Válasz nem jött. „Nem lehet üres a ház, ha egyszer az előbb még világosság volt benne . . .” Keményen berúgta az ajtót.

Kenyér és tej sűrű illata csapta meg.

– Van itt valaki? – kiáltott be a szoba meleg sötétjébe, és lövésre készen tartotta a géppisztolyt.

– Van, persze hogy van! – szólalt meg egy rekedt hang. Aki szólt, érezhetően igyekezett nyugalmat, bátorságot erőltetni magára.

– Miért nem nyitnak ajtót? A retesz fabatkát sem ér, az ember csak ráfúj, és kész.

– Csakugyan fabatkát sem ér – helyeselt a rekedt hang. – De ilyesmi kell. Ha valami adódik, az ember felrántja az ajtót, és már kinn is van. – Gyufát gyújtott . . . – Várjanak, meggyújtom a lámpát.

A füstös petróleumlámpa gyér fénye nem tudott megbirkózni a szobába gyűlt egész sötétséggel. Andrej egy negyven év körüli tömzsi férfit pillantott meg, fekete bajusza lelógott, bozontos szemöldöke összenőtt az orrnyergénél, s ettől haragos lett az ábrázata. Lehet, hogy ez az ember csakugyan haragos volt, de egy fegyveres parancsnokkal meg egy tagbaszakadt harcossal állt szemben. Két apró, dohányszínű szem nézett Andrejre, mint két kis kerek nulla, s bennük sötét üresség. A bajuszos ember egyenesen állt, olyan természetellenes volt a tartása, mintha nyársat nyelt volna, s többé nem hajolna a teste. Az arca néhány másodpercig kőkemény volt, semmit sem fejezett ki. De hirtelen megelevenedett, felragyogott, mintha belül fény gyúlt volna, mozogni kezdtek a mély ráncok a homlokán, mozgott a szája, az álla; az arcszíne váltakozott, hol kipirult, hol elsápadt, minden vonása külön élt.

– Tiszteletem! – A szájából céklás káposztaleves savanyú szaga áradt.

Andrejnek nem tetszett ez a bajuszos. Körülnézett a szobában. Minden a helyén, minden olyan kifogástalan rendben, hogy a szoba irreálisnak hatott. Andrej már máshoz szokott. A tárgyak árnyéka alig fért el a padlón, a falon.

Farkasszemet nézett a bajuszossal. Az nem állta a tekintetét, elfordította a szemét, mintha bűntudatot érezne.

– Ide hallgass, barátom, miért nem nézel a szemembe? – kérdezte Andrej. – Nem verek szemmel, nem vagyok boszorkány.

– Ugyan már – tárta szét a karját a bajuszos –, örülök maguknak, hiszen a mi embereink! – És az egész arcán szétterült az örvendező kifejezés.

– Azt majd bebizonyítod, hogy a mi emberünk vagy-e.

Andrej leült egy zsámolyra.

– Bebizonyítom, hát persze!

Pilipenko elővette a zseblámpáját, kiment a pitvarba: nem árt körülnézni.

– Hadnagy elvtárs – szólította Andrejt.

A pitvar sarkában nagy halom katonacsizma hevert.

– Hát ez mi, raktár, bolt? – Andrej egyszeriben mindent megértett. Alig tudta türtőztetni magát.

– Mi volna, parancsnok elvtárs? – hebegett a bajuszos. Az arca egy csapásra megváltozott, kőkemény lett, mintha elszállt volna belőle az élet. – Vagy húsz kilométerre innen, a Hideg Szakadéknál nagy mező van, ütközet volt, nagy ütközet, sok emberünket megölték, nagyon sokat! Borzasztó, mennyit... Befogtam a lovat, odahajtottam, összeszedtem a csizmákat. Csak elrothadnának a földben. – A bajuszos szétterpesztette az ujjait, úgy bizonygatta tette ésszerűségét. Andrej észrevette, hogy az ujjai rövidek, szőrösek. A bajuszos féloldalt hajtotta a fejét. – Ha szükségük van rá, vigyék, szívesen adom.

– Te szemét! – Pilipenko megfeledkezett magáról, megmarkolta a bajuszost az ingénél fogva, magához húzta, belefúrta a szemét. Az nem állta a tekintetét, lehunyta a szemét, és Pilipenko látta, hogy remeg a szemhéja.

– Jaj, mit csinál vele?! – szólalt meg egy visító hang. Andrej egy elhízott asszonyt pillantott meg a kemencénél, aki rémülten két kezébe fogta a fejét. Ennek a mozdulatnak sajnálatot kellett ébresztenie, de kifejezett ez a mozdulat alázatot is meg tehetetlenséget is. – Mit csinál vele?... – Virágos blúza szétnyílt a mellén, és Andrej aranykeresztet pillantott meg. „Beutalás a mennyországba" – húzta el a száját.

– Hagyd! – parancsolta. – Pilipenko ellökte magától a bajuszost.

Az asszony leeresztette a két kezét. Még nem teljesen megnyugodva megragadta az edényfogó rúd nyelét, és matatni kezdett a kemencénél.

– Üljenek le egy kicsit, melegítek valamit.

– Nem eszünk semmit ilyen házban – szólt rá Andrej. – Legfeljebb egy kis vizet...

Az asszony készségesen telemerte a bögrét vízzel, és odanyújtotta Andrejnek, aki nagy kortyokban nyelte. Az asszony ezután Pilipenkónak adta a teli bögrét.

– Ide hallgass, te „mi emberünk" – fordult Andrej a bajuszoshoz –, meg tudod mondani, merre van az ellenség? A mi ellenségünk – bökött a saját mellére.

– Merre van? – A bajuszos felhúzta a vállát, égnek emelte a szemét. – Az ördög tudja, merre van! Lehet, hogy itt van a közelben, de az is lehet, hogy már száz kilométerrel odébb jár. Be vagyunk kerítve, maguk is, mi is, parancsnok elvtárs, már elnézést, de nem tudom, kinek tiszteljem, és ilyen helyzetben ki tud eligazodni? Legjobb azt hinni, hogy minden fa mögül az ellenség leselkedik. Úgy bizony! Jól nyissák ki a szemüket – próbált tanácsot adni, és a hangja gondoskodó volt, a bajusza alatt meg együttérző mosoly villant, de rögtön nyomtalanul el is tűnt.

– Nincs szükségem a tanácsodra – szakította félbe Andrej. – A csizmákat a harcmezőn szedted össze, igaz? Mikor? És hol van az a Hideg Szakadék?

– Mikor? – kérdezett vissza a bajuszos, mintha erőltetné az emlékezetét. – Mikor is szedtem össze a csizmákat? Hát tegnapelőtt. A csata meg arra volt – mutatott az ujjával Andrej fején túlra. – De ott már nincsenek németek. Mi, helybeliek tudjuk. Maguknak az erdőben kéne menni. Az országútig. Az vagy öt kilométerre lehet a majortól, az erdőn keresztül. Majd útjukba kerül az útmester háza. Mi? Ház, téglaház. Amellett elmennek, és megint be az erdőbe. Ahol véget ér az erdő, ott van a Hideg Szakadék. Mi? Hát egy mező, nagy mező, ott volt a csata. Ahol a csizmákat összeszedtem. Az egész mezőn át húzódik a szakadék, habár inkább egy nagy szárazér az. Keresztülmennek a szakadékon – szóval a mezőn –, és a másik végén be az erdőbe. Legjobb egy kicsit rézsút haladni, abba az irányba, amerre a nap lemegy, és akkor éppen nekimennek az erdészháznak. Onnan forduljanak napkeletnek, és találnak egy hidat egy patak felett. Vigyázzanak, mély a patak, nem számít, hogy erdei. A hídon menjenek át, utána a parton haladjanak, találnak egy vízimalmot. Attól a malomtól forduljanak a nyíres felé. Ott meg törjék a fejüket, merre tovább. Olyan az, mintha

ott volna a világ vége. Egy tanyasi ember tegnap jött onnan, azt mondta, hogy vöröskatonák mentek arra. Hát ennyi az útirány. Jobban elmondtam, mint akármelyik térkép, igaz? – Elégedetten szétterpesztette az ujjait. – Mi?...

Várt egy keveset, majd elgondolkozva hozzátette:

– Arra ügyeljenek, hogy az országúton németek száguldoznak motorbiciklin, a mellükön olyan nagy vastábla van. Mi a fene az?

„Ahá – jegyezte meg magában Andrej –, a lefelé fordított fémgallérra emlékeztető jelvény: tehát a tábori csendőrség is megjelent."

– Ide hallgasson, nem tudom, kinek tiszteljem, nem akarnak egy-egy pár csizmát? Elkelne maguknak. He? – A bajuszos előzékenyen mosolyogva indult volna a pitvarba a csizmákért.

– Nem kell. – Andrej felállt. Mintha csak most vette volna észre, hogy a bajuszosnak száraz a kabátja, száraz a nadrágja, biztosan a lába is száraz. Hirtelen megirigyelte, felvonta a vállát, megmozgatta a csizmában a lábujjait. – Hát ide hallgass, te „mi emberünk". Ha valakiket utánunk küldesz, mi tudunk védekezni. Sokan vagyunk. De visszajövünk és végzünk veled. Értetted? – Merőn nézett a bajuszosra. – Most kellene végezni veled, de várunk még, hadd lássuk, mennyire vagy a „mi emberünk".

– Mit gondol rólam, parancsnok elvtárs! – A bajuszos ijedten széttárta a karját. – Az isten szerelmére, csak nem képzeli, hogy besúgó vagyok? Hiszen most igazítottam útba magukat. Másoknak meg mért segítenék?

– Zárkózz be. Reggelig ki ne tedd a lábad a házból.

– Egy lépést se teszek – bólogatott a bajuszos.

Andrej és Pilipenko kiment.

– Pfúj, micsoda féreg. – Pilipenko nagyot köpött. – Lám, ilyen dudva is megélt a mi mezőnkön!

Andrej nem szólt semmit.

3

Vano és Szasa igazolta, hogy nem messze csakugyan van egy országút, az út mellett egy ház. A bajuszos tehát nem vezette félre őket, biztosan nagyon félt. Vano és Szasa azt is látta, hogy a ház homlokzatán négy ablak van. Az ablakok nyitva álltak, horkolás hallatszott ki a ház-

ból. Öt-hat ember alhatott odabent. Németek lehetnek. Csakugyan azok voltak. Az egyik kijött a tornácra, valamit álmosan dörmögött németül, bizonyára az őrnek.

„Tehát németek – töprengett Andrej. – Ha nem öten-hatan vannak, hanem kétszerannyian, akkor is egy az egyhez. Alegység éjszakázik ott? Vagy valamilyen parancsnokság rendezkedett be?"

Andrej lassan lépkedett, nem ment ki a fejéből a ház.

Szótlanul mentek, nem látták egymást. A lábuknál fenyőágak hevertek: mindenki hallotta, hogy mellette megy valaki, és ez bátorítóan hatott rájuk.

– Szemjon.

– Igen, Andrej.

A hadnagy egy darabig hallgatott, mérlegelt, latolgatott.

– Az útmester háza nem nagy, ha négy ablaka van, igaz? Nem sok német lehet benne – szólt aztán.

– Értelek, Andrej.

Mindketten elhallgattak. Volt min töprengeniük.

– Ha sikerülne az őrt zajtalanul eltenni láb alól . . . – folytatta Szemjon Andrej gondolatát.

– Igyekezni kell zajtalanul – mondta Andrej, mintha már eldöntött dolog lett volna.

Pedig még nem döntött. Ha megtámadják a házat, időt veszítenek, márpedig igyekezni kell arrafelé, ahol lőttek, tehát ahol harc folyt, vagyis ahol a front húzódik. De arra már elcsendesedett.

– Igyekezni kell zajtalanul . . . – ismételte meg Andrej keményebben.

– És porrá törni a fritzeket. Itt a lehetőség, hogy térképet szerezzünk – mondta Szemjon. – Olyat, amilyenről álmodtál: az ellenség térképét, amelyről leolvasható a jelenlegi helyzet. – Andrej érezte Szemjon hangján, hogy mosolyog.

Andrej pontosan erre gondolt: ha sikerül a rajtaütés, megtudja, hol helyezkednek el a német és a szovjet alegységek, de talán egységek is, legalább ebben a négyzetben. Több nem is kell.

Az országúttól fél kilométernyire megálltak.

– Megyek, szétnézek, jó? – mondta Szemjon. – Nem árt egy kis ellenőrzés.

Szemjon és Vano kimentek egészen az útig, lefeküdtek az árokban,

figyeltek, füleltek, de nem láttak se autót, se gyalogost. Az útmester háza homályosan rajzolódott ki a sötétben.

A háznál fény villant, igen éles fény az éjszakában. Szemjon a tekintetével követte. Az őr valószínűleg rágyújtott. Úgy is volt: a fény hol felvillant, hol kialudt. Később az őr fütyörészni kezdett, így próbált úrrá lenni félelmén.

– Reszket a koma – súgta Vano Szemjonnak.

„Ki lehet ez a fritz? – töprengett Szemjon. – Csakugyan Fritz? Vagy Hans? Vagy Otto? És honnan vár levelet, Bajorországból, Szászországból? A következő levelet már nem olvassa el."

– Hát te, Vano, nem kezdesz el reszketni, ha közelebb lopakodsz a házhoz? – súgta Szemjon a fülébe.

– Én?

– Te.

– Nem, politikai tiszt elvtárs, én nem.

– Nézd meg, magasan vannak-e az ablakok. Derítsd fel, mi van a ház túloldalán, erdő, mező, szurdok? ... És mindent figyelj meg, amit csak tudsz.

Vano kimászott az árokból, átkúszott az országúton.

Az országút továbbra is üres volt. Szemjon felemelte a fejét: valami csapódott a háznál, akkorát szólt, hogy beleremegett az egész éjszaka. Abban a pillanatban zseblámpa fényköre gyulladt fel. Valaki tehát bevágta az ajtót. A zseblámpa lefelé jött a tornácról. „Mi lehet Vanóval?" – nyugtalankodott Szemjon. Nem vette észre, hogy Vano visszatért és bekúszott az árokba. Szaggatott lélegzésére figyelt fel.

– Nos? – fordult türelmetlenül Vanóhoz.

– Minden rendben. – Vano kifújta magát. – Még ez a kétbalkezes Szjanszkij is be tudja dobni a gránátot az ablakon ... Hogy az őr milyen? Az ördög tudja. – Még mindig lihegett. – Lehet, hogy kövér, lehet, hogy sovány, a sötétben nehéz megállapítani. De magasabb Pilnél. Közvetlenül a ház mögött csupasz a terep, érted, onnan nehéz meglépni. Rézsútosan vagy kétszáz méterre kezdődik az erdő. A fűből kinéztem, de nehéz benne kúszni, hallod-e, nagyon zizegett! A tornáctól jobbra, a fal tövében áll egy motorbicikli. Amikor a fritz zseblámpájának fénye ráesett, akkor láttam. – Elhallgatott. – A németek gyakran kijárnak hugyozni. Amíg ott leselkedtem, vagy négyszer kijöttek. Ennyi az egész.

Ha ennyi, hát ennyi. Igaz, nem tudják, hány német van a házban, milyen a fegyverzetük, valamilyen parancsnokság-e vagy csak alkalmi szállás?...

4

Újra bevették magukat az erdőbe.

Az útmester háza jobbra maradt el. „Mi lehet ott? – törte a fejét Andrej. – Furcsa, hogy csak egy őrszemet állítottak. Azért, mert még nem ijesztettünk rá a németekre? Vagy a fiúk nem vettek észre valamit?" – töprengett el azon, amit Szemjontól és Vanótól megtudott.

Az erdő egyre sűrűbb lett, s hamarosan olyan szorosan álltak egymás mellett a fák, hogy elválasztották egymástól az embereket. Valami madár felröppent az egyik fa tetejéről, alábukott, majd Andrej feje felett egyenesbe állt és elrepült. „A madár nem felfelé repült, hanem lefelé, tehát tisztás van a közelben" – találta ki Andrej.

És csakugyan, kiértek egy erdei rétre, azt nem látták, hogy nagy-e vagy kicsi. A fák azonban széthúzódtak. Itt megvárhatják Szemjont és a csoportot, amely elmegy az útmester házához.

– Na, Andrej?

– Rajta, Szemjon. Egy-másfél óra múlva pirkadni fog.

Szemjon, Szasa, Vano és Pilipenko a sűrűben történetett.

Az útmester háza mellett behúzódtak a bokrok közé. Az ablakok és a tornác előtt, a háztól vagy harminc méterre, ha a sötétben jól becsülték fel a távolságot. Lefeküdtek, hogy várjanak, körülnézzenek, füleljenek, összeszedjék a bátorságukat. Szemjon nyugodt volt. Talán a nagy csönd hatott rá megnyugtatóan. Talán attól a gondolattól kapott önbizalmat, hogy majd minden úgy sikerül, ahogy elgondolták.

Feszülten figyelt, hogy a legalkalmasabb pillanatot válassza ki a rohamra. Ideje volna kezdeni. Hamarosan virrad, jó volna még sötétben visszaérni a rétre, ahol a század maradt. Most. Nem, stop! A tornácnál zseblámpa fénye siklott át, fehér kört vágott a sötétségbe. Valaki dobogva jött le a lépcsőn. A zseblámpa kialudt. „Gyakran kijárnak hugyozni" – jutottak eszébe Vano szavai. Néhány perc múlva ugyanolyan dobogás hallatszott a tornácon: a német visszament. Megint minden elcsendesedett.

„Most itt az ideje" – döntött Szemjon.

– Gyerünk – súgta, és meggörnyedve, nesztelenül mind a négyen megindultak.

Amikor az őr a ház sarkánál visszafordult, és elindult a tornác felé, Pilipenko a sötétből egyetlen ugrással a hátára vetette magát. Mindketten a földre huppantak. Az őrnek nem maradt ideje, hogy kiáltson, mert Vano hirtelen mozdulattal felemelte a fejét, lekapta róla a sapkát, és a szájába tömte. Az őr azonban, akit Pilipenko súlyos teste a földhöz lapított, minden erejét megfeszítve hanyatt fordult. Rángatózott, igyekezett kiszabadulni Pilipenko alól, öklét a mellének feszítve próbálta letaszítani magáról. Pilipenko alig bírt vele.

– Vano, hogy dögölnél meg! A géppisztolyt vedd el a fritztől!

Vano kitépte az őr kezéből a géppisztolyt.

Az őr a fejét rázta, az összegyűrt sapka kifordult a szájából. Felkiáltott. Pilipenko megint keményen a földhöz szorította, de a kezével nem érte el a nyakát. „Hű, de hosszú ez a német. Igazat mondott Vano."

– Vano! Dögölnél meg. Fojtsd meg!...

S Vano megszorította a német nyakát. Úgy szorította, hogy már fájtak az ujjai. Végül elengedte. A német se nem nyögött, se nem hörgött, a teste elernyedt. Vano meglökte, de az nyugodtan feküdt, meg se moccant.

– Kámpec! – mondta Vano zihálva.

– Azért csak fojtsd! Hátha csak tetteti magát? Fojtsad!

Vano megtapogatta a németet.

– Ennek kámpec, Pil, érted? Kámpec.

Csaknem egyszerre két fülsiketítő dörrenés hallatszott: kézigránátok robbantak. Pilipenko és Vano a földhöz lapult, nem mert felemelkedni. A lángba borult ház mintha elugrott volna a helyéről, s vörösen, darabjaira hullva közeledett feléjük. Az éjszaka egy pillanatra elveszítette fekete színét. A tornácon valaki zavartan kiabált valakinek:

– Schneller!... Lauf!...

Onnan, a tornácról meg lentről ijedt géppisztolytűz hallatszott, hosszú, rövid, hosszú, rövid sorozat.

– Lauf! Lauf!...

– Ordítanak, hallod?... Ezek szerint nem mindet ölte meg a gránát, igaz?

– Nem hát. Hallgass már.

– Nem jó ez így.

– Nem bizony. De hallgass! – Pilipenko már nyugtalankodott: a lövöldözés, a kiabálás, a nyögés, minden összekeveredett, nem lehetett tudni, merre tartsanak. – Azt mondtad, hogy öt-hat fritz. Hallod, menynyien vannak?

– Mi Szasával a horkolásból következtettünk, érted? A házba nem mentünk be, nem számoltuk meg őket, érted? – vágott vissza Vano. Ő is idegeskedett: valamit tenni kéne, nem csak feküdni itt a halott őr mellett. – Pil...

– Hallgass.

– Miért hallgassak? Fogd a német géppisztolyát. Nekem itt az enyim, érted? És gyerünk, segítsünk a mieinknek!

De merre induljanak segíteni? Nem lehetett tudni, honnan lőtt Szemjon és Szasa, merre futottak a németek, akiket nem terítettek le a gránátok.

Szemjon pedig, mihelyt bedobta az ablakon a gránátot, levágódott a fűbe. Robbanás! Rögtön utána következett a második robbanás. „A Szasa gránátja..." A két láng egybeolvadt. A tűztől megvilágított tornácról ugráltak le a németek, összevissza kiabáltak, ordítottak és eltűntek a sötétben. A ház fala mellett, majd odább, valószínűleg az út mellől géppisztolyokból, pisztolyokból lőttek. Az ablakokon nehéz lőporfüst tódult kifelé.

Szemjon feltérdelt, meghúzta a géppisztoly ravaszát, és máris túlságosan erős hang ütötte meg a fülét, a szívét. Kilőtte minden töltényét. Engedetlen kézzel cserélte a tárat. Lassan ment, Szemjon dühös volt magára. Újra megszólalt a géppisztolya.

A házban még mindig lapultak a németek. Szemjon megint lábdobogást hallott a tornácról. „Hát hányan vannak ezek?" – csodálkozott Szemjon. Utána meg az jutott eszébe, hogy nem sikerül térképet szerezni. „Hogy a fenébe sikerülne! A házba nem tudunk bejutni." Amikor Andrejjel megtárgyalták az útmester háza elleni támadást, Szemjon úgy képzelte, hogy majd beszalad a házba, zseblámpa fényénél átkutatja az asztalt és minden egyebet. A németek azonban mindent olyan kapkodva, összefüggéstelenül csináltak, hogy Szemjon nem tudott bejutni a házba. Húzta, húzta, egyre csak húzta a géppisztoly ravaszát, és ingerülten ezt gondolta: „Mi a fenét akarnak ott! A holtakat leszámítva mindnek ki kellett volna rohanni, de egyik-másik tökfilkó a szobákban lapul... Vajon miért?..." Egyre csak húzta a géppisztoly ravaszát. Hát igen, kiszaladhatnának a németek a géppisztolytűzbe. Azért,

mert ő, Szemjon így szeretné, mert Andrej meg az ő saját elgondolása szerint ennek így kellene lennie. A németek keresztülhúzták a számításukat, mosolyodott el kényszeredetten Szemjon, és nincs mit tenni . . .

Vano és Pilipenko hirtelen ezt hallotta:

– Vágj oda még egy gránátot! – A politikai tiszt hangja. – A tornácra! – Ez Szasának szól.

A tornácról újabb gránát dörrent. És a láng megvilágította a felbukfencező, a futó németeket. Szasát is megpillantotta Vano meg Pilipenko, néhány lépésnyire tőle Szemjont is. Felpattantak.

– Politikai tiszt elvtárs!

– Vágjátok el az útjukat! . . . Ne engedjétek őket az úthoz! Értettétek?

Értették. Vano és Pilipenko nem feleltek, rohantak. Amikor a gránát robbant, jobbra meglátták az országút egy darabját és a görnyedten arra futó alakokat. Most már tudták, hova lőjenek! A németek kétségbeesetten viszonozták a tüzet.

– Pucolnak, nézd csak! – dörmögte Pilipenko –, de azért pörkölnek betyárul!

Az országúton azonban már csöndesedett a tűz. Szaggatottan kattogott egyetlen német géppisztoly. A német három-négy sorozatára Pilipenko óvatos, rövid sorozattal válaszolt az árokból: az ördög tudja, mennyi töltény volt az őrszem tárjában! Vano a harmadik, az utolsó tárat tette be a géppisztolyba, ő is rövid sorozatokat eregetett.

Ott, a háznál, akár egy magasra csapó lángnyelv, vörös vonalat húzott az égre egy rakéta. A visszavonulás jele!

– Pil! – kiáltotta majdnem vidáman Vano. – Elhordhatjuk magunkat, igaz?

A sötétben nem látták egymást, tizenöt-húsz méter választotta el őket. Vano tett néhány lépést, valamibe belebotlott, majdnem orra bukott.

– Hinnye, Pil. Belebotlottam egy fritzbe, hallod?

– Jól van, na – felelte Pilipenko.

– De ide hallgass, Pil! Ez a fritz él!

– Hol az a fritz? – jött közelebb Pilipenko.

Vano megragadta a németet a gallérjánál fogva, fel akarta emelni. A német azonban megmakacsolta magát, nem akart feltérdelni.

– Na, te fritz . . . – Pilipenko végigtapogatta a német zsebeit.

– Az fatyok, Fritz... Én fatyok Fritz... – nyöszörögte panaszos hangon.

– A fene kíváncsi a nevedre.

– Nem értek... Nem értek... – dörmögte ijedten a német.

– Majd megérted.

– Nem értek... – bizonygatta állhatatosan a német.

– De azt tudod, hogy „tjuk" meg „tójas", igaz? A többit elmondta a pisztolyod helyetted?... – Pilipenkót nem is annyira a német bőszítette fel, inkább a saját szavaitól gurult méregbe. – Te gané!

– Én... fatyok... Hauptmann...

– Ragadd galléron, Vano – hajolt le Pilipenko.

– Minek, hallod-e? Lepuffantom, és kész.

– Ragadd galléron, ha mondom. Ha egyszer „Hauptmann", akkor fejes. Tehát „nyelv". Hozzad!

Kimásztak az árokból.

A német rángatózott, próbálta kitépni magát Vano kezéből, dühösen kiabált valamit.

– Eresz... engem... mich... eresz...!

– Türelem, türelem – nyugtatta a németet Pilipenko.

– Jaj! – kiáltott fel Vano, mert a német addig forgolódott, hogy sikerült belemélyeszteni a fogát Vano kezébe.

– Mi a baj? – fordult vissza Pilipenko.

Vano nem felelt. Visszakézből pofán csapta a németet. Az felüvöltött.

– Ha már lőni nem tudsz, hát harapsz, igen? – Lekevert neki még egyet.

– Ne verd agyon – figyelmeztette egykedvűen Pilipenko. – Lehet, hogy a németekhez visszük... – Tétován álldogált, nem tudta, jó irányba tartanak-e. Nem hallották se Szemjon, se Szasa lépteit. „Ha a németek karjaiba futunk, azt mondjuk: itt van a Hauptmannotok, segítettünk rajta, elhoztuk..." – Várjunk? Mihelyt egy kicsit világosodik, meglátjuk, merre menjünk. Ebben a sötétben nehéz eligazodni. Meg ezt a ganét is könnyebb lesz vinni.

Vano hallgatott. És ez beleegyezés volt.

5

A német vigyázzban állt Andrej és Szemjon előtt, ahogy a német hadseregben előírásos: a tenyere a testéhez szorítva úgy, hogy a könyöke elállt, szűk mellét kidüllesztette. Vézna emberke, az orra lapított, s ettől szikár arca laposnak látszott; gyűrött zubbonyán, a jobb zsebe felett sas, amely horogkeresztet tart a karmai között. Halottsápadtan, lesütött szemmel állt, bizonyára nem látott egyebet, mint a korhadt fatönköt meg a füvet, amelyet borzolt a szél.

– Kicsoda maga? Milyen egységhez tartozik? Hol az egysége? – kérdezte halkan, de szigorúan Andrej.

A német felkapta a fejét. Továbbra is vigyázzban állt, a lábát összébb igazította.

Andrej észrevette, hogy a szeme dülledt, vizenyős, a szemöldöke színtelen, a szempillája fehér, az arca jellegtelen. Csak fel-alá járó hegyes ádámcsutkája vonta magára rövid időre a figyelmet.

A német hallgatott.

– Várok. Megértette a kérdéseimet? Azt hiszem, németül beszélek, vagy nem?

A német bólintott. De továbbra is hallgatott. Vacogott a foga. Rángatózott az arca.

Szemjon le nem vette róla barátságtalan, kutató tekintetét, és az érezte magán ezt a tekintetet.

– Mondd meg neki, Andrej, hogy kénytelen beszélni – mérgelődött Szemjon. – Jókor próbál makacskodni.

– Feleljen a kérdésekre! – mondta Andrej keményen, és türelmetlen mozdulatot tett. – A hallgatás nem segít. Ne akarjon hősnek látszani, Herr. A hősiesség a nemes lelkű emberek tulajdonsága, tehát hagyja abba... Hajlandó beszélni?

A németnek rángott az arca, látszott rajta, hogy azon töpreng, mit tegyen.

Némi tétovázás után végre elszánta magát, s így szólt:

– Igen, hajlandó vagyok beszélni.

– Akkor hát kicsoda maga?

– Fritz... Friedrich... – A német igyekezett nyugodtnak látszani, de nem sikerült, túlságosan ijedt volt. – Friedrich von Schwabingen. Hauptmann. – Elhallgatott. Megint lesütötte a szemét.

– Tovább. Feleljen, Hauptmann.

– A Reich gépesített hadosztály híradós tisztje vagyok. A hadosztály Guderian második páncélos hadseregcsoportjához tartozik. A törzs Pirjatyintól északkeletre van.

Szemjon Andrejra nézett, aki fordította a német szavait.

– Folytassa – mondta Andrej a németnek. – Hova ment?

A német felelt.

– Ugyanezen hadseregcsoport negyedik páncélos hadosztályának a törzséhez – fordította Andrej. Szemjon feszülten figyelt.

– És mit keresett az országút menti házban? Mi volt ott elhelyezve? Most természetesen üres a ház, igaz?

A német válaszolt. Andrej Szemjonra sandított:

– Azt mondja, ott rekedt éjszakára. Az ő motorkerékpárja állt a fal tövében. Az útmester házában pedig a tábori csendőrség törzse volt. Tehát már sikerült a csendőrséget is idevonnunk. Ezek szerint a bajuszos igazat mondott, amikor azt állította, hogy már itt a tábori csendőrség. – Megint a némethez fordult. – Hol nyomulnak előre a német hadsereg egységei?

– Mindenütt.

– Pontosabban.

– Ön már tudja, hogy én csupán egyetlen hadosztály híradós tisztje vagyok. – A német kapkodva, hadarva beszélt. – Az én tájékozottságom korlátozott. Azt azonban elmondhatom, amit a hadosztálynál mindenki tud: már elfoglaltuk Bahmacsot, Prilukit, Pirjatyint, Lubnit. – Örült, hogy tud válaszolni a szovjet tiszt kérdéseire. – Amint látja, önök körül vannak véve. Kelet felől a mi páncélos hadseregcsoportunk és az első páncélos hadseregcsoport tart Kijev felé; a két csoport már egyesült Lohvica térségében. Nézzen a térképre, és tisztán fogja látni a helyzetet. És hadd említsem még Reichenau tábornok hatodik tábori hadseregét, amely Csernyigov felől nyomul előre.

– És a németek tudják, ki áll velük szemben? – kérdezte Andrej.

A német széttárta a karját: természetesen.

– Az ötödik, a huszonegyedik, a huszonhatodik hadsereg és az önök harminchetedik hadserege, mert ha nem tévedek, önök ehhez a hadsereghez tartoznak. De ezek a hadseregek már nincsenek, felaprózódtak csoportokra, és az egyes osztagok próbálnak áttörni keletnek. – A német néhány pillanatra elhallgatott, majd vívódva hozzátette: – Megmondom őszintén és becsületesen, ez értelmetlen . . .

Andrej most csak Szemjonra nézett. Szemjon nem fordította el a tekintetét: mindent értett. Be vannak kerítve. Sok út van előttük, de egyiken sem haladhatnak, mindegyiket elvágták.

Andrejt elfutotta a tehetetlen düh: tulajdonképpen mi történik itt? De a szívében ott kopogott a meggyőződés, hogy jobbra fordul a helyzet, mert az arcvonal mögött, akárhol húzódjon is, erejét megfeszítve küzd a nép, amely sokszor művelt már nagy dolgokat Oroszország történetében. Erről kellett volna beszélnie a gyerekeknek, ha elkezdett volna tanítani... Összeszorította a száját. Igen, minden út el van vágva. A század azonban megy tovább, mondta Andrej szeme, mondta Szemjon tekintete, megy tovább, és azért is eljut saját egységeihez.

A német feszülten figyelte Andrej és Szemjon arcát, mozdulatait, próbálta kitalálni, mit határoznak ezek az orosz tisztek. Úgy látszik, túl sokat mondott. Pedig csak szerette volna megnyerni a bizalmukat, a rokonszenvüket, s lám, kiderül, hogy rosszul tette, nagyon rosszul. Az a másik tiszt dühösen legyintett...

Szemjon legyintett, és odament a fűvön heverő harcosokhoz.

A német izgatottan várta, mi lesz ennek az egésznek a vége. Rossz vége lesz.

Andrej végre feléje fordította az arcát, amely inkább nyugodtnak látszott, mintsem dühösnek.

– Ide hallgasson, Hauptmann.

A hangja is nyugodt, a német rögtön megérezte. A remény, hogy talán mégis megússza, mosolyt csalt az arcára. Egész testével Andrej felé hajolt.

Andrej egyszeriben mintha megfeledkezett volna a németről, elfelejtette, hogy az imént hozzá fordult. A fáradtság megbénította az arcát, csak száraz, bágyadt szeme élt, tükröződött benne valamilyen gondolat. Arra gondolt, hogy mindez nem jelentheti a végét egy olyan öröktől fogva valónak, mint a haza, Oroszország, a Szovjetunió... Elfogta a vágy, hogy beszéljen erről. Nem a németnek, hanem önmagának, hogy könnyítsen a lelkén. Hadd pihenjenek még egy keveset a harcosok, nagyon kimerültek: itt, az erdő mélyén, egy darabig biztonságban vannak.

Elég nagy volt a rét, amelyen éjszaka megállt a század. Erdőben előfordulnak ilyen nyiladékok. Éjszaka nem látni, mekkora. Oda se neki, Vano, Pilipenko, Petrusz Bulba, Szasa és Sisarev őrt áll. „Nem történhet semmi, fél óra múlva indulunk."

Az ég megszabadult a tegnapi felhőktől, és látszott, hogy a rét fölött világosodik, a világosság egyre messzebb terjed, lám, már eljutott a távoli erdő fűrészfogas sávjáig. Az erdő eltakarta az égboltnak jó egyharmadát, s az égbolt széle a fák sötét koronája mögött veszett el. Sápadt fény hullott a rétre, a harcosokra, akik elfeküdtek az egymástól tisztes távolban álló nyírfák tövében. A megritkult lomb az első árnyékot vetette a földre. Az alacsony német és a kis nyírfa, amelynek a tövében állt, olyan hosszú árnyékot vetett, hogy elnyúlt majdnem a rét túlsó széléig, ahol az erdő szélén fenyőfák álltak.

– Üljön le – mondta Andrej a németnek, és letelepedett a fűbe. Letépett egy fűszálat, a szájába vette.

A német még mindig állt. Majd suta sietséggel leült.

– Mondja, Hauptmann, maga régóta szolgálja Hitlert a világpusztításban? – Andrej két tenyerébe fogta a fejét. – Ez már nem kihallgatás. Ha nem akar, ne válaszoljon.

– Voltam Franciaországban – mondta kitérően a német. Óvatos volt. – Tudja, ott is éppen ilyen felhők úsznak az égen, mint itt, ugyanilyen lepkék röpködnek a réteken, ugyanilyen a fű . . .

– A fű is ugyanilyen? . . . – szakította félbe Andrej gúnyosan. – Ezek szerint önt idegen országokban főként az érdekli, milyenek a lepkék és milyen a fű? . . .

– Bocsásson meg, még nem fejeztem be – mondta a német ijedten, és felemelte a kezét, tenyérrel felfelé, az ujjai remegtek. – Azt akartam mondani, hogy ott minden olyan, mint önöknél. De ott nem ütköztünk ilyen elkeseredett ellenállásba.

– Lehetséges. De Hitlerre ott is megsemmisítő csapásokat fognak mérni. Idővel. Egy népet nem lehet eltiporni. Semmilyen népet. Mit akarnak tőlünk? Mit akarnak a franciáktól, a többiektől? A csontjainkat akarják, az üres koponyánkat. A földünket akarják, a városainkat, a falvainkat, de nélkülünk . . .

– Igen, igen – bólogatott sietve a német. – Ez szörnyű, szörnyű! – Még sóhajtott is.

Andrej ügyet sem vetett a szolgalelkű egyetértésre.

– Egyelőre átengedjük a földünket. De csak azért engedjük át, mert nem érkeztünk annyi harckocsit, annyi katonai repülőgépet csinálni, amennyit maguk csináltak. Mi más dolgokat csináltunk. Lehetetlen, hogy örökké diadalmaskodjék a közönséges vas, amelyet úgy formáltak meg, hogy halált osszon!

A német duzzadt szemhéja megrebbent, mintha szél csapott volna a szemébe. Andrejnak úgy rémlett, már látta ezt az arcot, amely közönyösnek látszik, de petyhüdt vonásaiban könyörtelen kegyetlenséget rejt. Nem, nem hasonlított ahhoz a némethez, amely Andrej képzeletében még az iskolapadban rajzolódott ki, amikor még főiskolás volt, vagyis nem olyan régen. Szerette Goethét, Schillert, Heinét. Ők alakították ki benne a német ember alakját. A hitlerista cseppet sem hasonlított ezekhez az emberekhez.

– Ide figyeljen, Hauptmann. Az ön népének teremtő szelleme sokkal nagyobbat alkotott, mint a gyilkoló vasnak ezek a tökéletes formái. Az a másik miért szorult háttérbe? Vagy talán az ön népe eddigi szintjénél mélyebbre süllyedt?

– Háború van – mondta tanácstalanul a német, csak azért, hogy mondjon valamit.

– Háború. Magának nem jutott eszébe, hogy a háború az az állapot, amikor a világnak fel kell ébrednie és meg kell látnia, mit nem szabad?

– Ó, uram, látom, ön orosz értelmiségi.

– Nem tévedett. Tanár vagyok. Illetve azzá kellett volna lennem, de most kénytelen vagyok századot vezényelni.

– Én meg jogász vagyok. Hannoverből.

– Jogász? – Andrej csodálkozott. – Akkor önnek másoknál jobban kell tudnia, hogy annak, aki mindezt okozta, az életével kell fizetnie. Az igazságosság kedvéért. Maguk engem arra kényszerítettek, hogy fegyvert fogjak. Nos, én könyörtelen leszek. Azért vagyunk ellenségek, mert magukban nem emberi eszmények élnek, hanem vadállati ösztönök, maguk nem harcolnak, hanem gyilkolnak, mint a haramiák. Mint ezredekbe és hadosztályokba tömörített haramiák. Ez azért egy kis különbség, igaz? Maguk a földünkön hagyják a csizmájuk nyomát, a kezük nyomát, amely igen alkalmas minden élő elpusztítására, s mi ezeket a nyomokat követve visszatérünk és megfizetünk önöknek. Így igazságos, nemde, jogász úr? . . .

Andrej felállt, az ujjait bedugta a derékszíja alá, eligazította az ingzubbonya ráncait. A német abban a pillanatban fürgén felpattant, várakozón nézett Andrejra.

Andrej szigorúan összehúzta a szemöldökét.

– Nem arról van szó, hogy egyszerűen nem volt szerencséje, ahogy gondolhatná: megtámadtunk egy kis házat, amelyben maga menedéket

talált, és véletlenül a kezünkbe került, bár ez megtörténhetett volna bárki mással. Az ilyen látszólagos véletlenség akárkivel megeshet. Mindenkivel, aki ellenségként jön hozzánk. Ez a dolgok logikájában van, Hauptman.

Andrej hallgatott, oldalt nézett, ahol kelőben volt a nap, s amerre mindjárt ők is indulnak.

Észrevette, hogy a német izgatott. Látszott rajta, hogy valami fontosat szeretne mondani, de még nem szánta el magát. Egyik lábáról a másikra állt, a homlokát ráncolta, a száját nyalogatta.

– Tessék – segítette ki nehéz helyzetéből Andrej. Tekintete végigkúszott a habozó német alakján. – Valamit még mondani akar?

– Tiszt úr – mondta a német, és alig tudta leplezni remegését. Valamit érthetetlenül dünnyögött, aztán tagolt lett a beszéde. – Tiszt úr – bátorodott neki végre –, önök nem jutnak ki innen, be vannak kerítve. Bármerre menjenek, mindenütt a német hadsereg egységeibe ütköznek. Látom, ön derék ember. A bajtársai is azok. Szeretnék segíteni önökön. Én nemcsak Hauptmann vagyok, hanem náci is.

– Maga náci?

A német azt hitte, Andrej megértette, mit akart mondani azzal, hogy segíteni akar rajtuk.

– Igen, igen – bólogatott. – Tagja vagyok Hitler pártjának. Megkaptam az „Ordenblut" kitüntető jelvényt. Ez már jelent valamit. És biztos lehet benne, hogy megfelelőképpen fogadják önöket, ha elviszem az egységeinkhez. – Egészen fellelkesült attól a gondolattól, hogy segíteni tud, s elképzelte, hogyan vezeti majd ezeket az eltévedt, a hasztalan kitörési kísérletekbe belefáradt vöröskatonákat. Ki tudja, talán még ki is tüntetik . . .

– Maga, Hauptmann, máris nagy szolgálatot tett nekem, tájékoztatott a körülményekről. Megérti, ugye, hogy az én helyzetemben az nagyon fontos.

– Én meg hálás vagyok önnek azért, mert jól bánt velem, a német hadsereg tisztjével. – A melléhez szorította a kezét, a szemében öröm és remény gyúlt, talán még életében nem volt ilyen boldog pillanata: megmenekült!

– A háláját azonban nem fogadhatom el – ingatta Andrej a fejét. – Nem szolgálok rá.

A német bizonyára megérezte: olyan veszély fenyegeti, amelyet sehogy se háríthat el. Várakozóan és kérően Andrejre szegezett nyugta-

lan tekintetében riadalom vergődött: a remény, amely már-már beléköltözött, most visszaszorult, eltűnt. Andrejnek úgy rémlett, hogy ez a német egész életében nehéz helyzetben volt, és mindig így nézett: nyugtalanul, leverten, szolgalelkűen.

– Maga tiszt és jogász, tehát megérti, hogyan alakultak a körülmények. Hisz maga mondta, hogy háború van. S én feltétel nélkül engedelmeskedem a háború törvényeinek. Ezt a háborút nem mi kezdtük, a törvényein semmit sem tudok változtatni. Nem ejthetem foglyul magát, mert nem tudom hova tenni, hiszen tudja, hogy körül vagyunk véve a maguk csapataival. Nincs jogom kockáztatni az alegységem sorsát, tehát el sem engedhetem magát, mert túlságosan közel vannak a csapataik, a tábori csendőreik.

A német arca falfehér lett. A válla csüggedten megroggyant, mintha egész Németországot cipelte volna idáig, s kimerülten ledobta volna Andrej elé.

Vizenyős szemében szűkölő félelem tükröződött, méltatlan egy ilyen helyzetbe került katonához. Andrej megpróbálta elképzelni, milyen lenne ez a német, ha ő került volna a kezébe. Egészen mást látott a szemében: gúnyos mosolyt, a „felsőbbrendű" ember fölényét, aki meg van győződve arról, hogy pusztulnia kell mindennek, ami nem német. „Ő csak azt a lehetőséget ismeri, hogy ő van felül. Minden más lehetőség ki van zárva! Söpredék!" Andrej még örült is, hogy meglátta ezt, ha képzeletben is, de meglátta, s közömbös lett aziránt, ami nemsokára történni fog ezzel a hirtelenszőke hannoveri nácival.

– Néhány perc múlva agyonlövik. – A német bambán meredt rá, valószínűleg már fel sem fogta szavai értelmét. Mintha nem is lélegzett volna. Andrej dühös utálatot érzett. – Maga vérbeli náci, igaz? Nem én ítéltem halálra. Az eszméi, a tettei, Hitler okozzák a halálát. A maga eszméit csak géppisztoly, csak bomba segítségével lehet vallani. Csakis úgy! – Andrej hangja már dühösen harsogott, mintha az egész fasiszta hadsereggel, az egész hitleri birodalommal beszélt volna. – Én kommunista vagyok. Lehet, hogy hamarosan én is elpusztulok. Talán nem messze innen. Úgy fogok meghalni, ahogy kommunistához és a hazáját védő katonához illik, amelynek rétjein, akárcsak maguknál, Németországban, lepkék szálldosnak, fű nő... Nincs több mondanivalóm, náci úr.

A német összetörve állt, a lába megroggyant. Egy szót sem tudott

magából kipréselni. Csak az ádámcsutkája járt szaporán le-fel, le-fel, alsó ajka lefittyedt, kivillantak fényes aranyfogai. A feje a mellére kókadt. Már nem látta, hogy az ég kék lett, s hogy mellette a hajnalpírtól rózsaszínűre vált a nyírfa törzse.

Tizennegyedik fejezet

1

Repülőgép – megint felderítőgép – húzott el a fejük fölött, megcsillant a napfényben és beleolvadt a levegőbe. Ismét abba az irányba tartott. Északkeletnek. Nem lehet kétséges: arra vannak a szovjet csapatok. Andrej jó irányban halad.

De útközben minden ellenséges, mindentől tartani kell, a fenyőről lehulló toboztól, a levelek zörgésétől, a távolban felvillanó fénytől... A századdal – vagyis ővele, Andrejjel, Szemjonnal, tíz kimerült, alig vánszorgó harcossal, a sebesült Rjabovval, a vak Poljancevvel meg egy fiatal lánnyal – Guderian páncélos hadserege, még egy páncélos hadsereg és Reichenau tábornok hadserege áll szemben... „Amit nem tudtak megtenni velünk a németek az átkelőhelynél, megteszik itt, a mögöttes területükön, ha ezt még mögöttes területnek nevezhetjük..." Andrej mentében a lába elé nézett, s ugyanazt látta, mintha előrenézett volna: az összeolvadó fákat. A fenyők sűrűjében félhomály volt, fent, a csúcsok között viszont fényes nappal.

A század – minden szovjet egységtől és alegységtől elszakítva – már senkitől sem várt parancsot, nem várt segítséget. Andrej most csak önmagára számíthatott.

„Nyomtalanul eltűntnek fognak nyilvánítani bennünket – gondolta. És mintha ott, messze meghallhatnák, gondolatban ezt mondta: – De mi nem tűntünk el, csak ti nem tudjátok, hogy itt vagyunk, a komor, sűrű erdőben, a poshadt mocsarak között, amelyek szintén részei szép hazánknak, mert hiszen a hazában minden szép; itt vagyunk, teljesen körülvéve az ellenségtől, de mégiscsak a hazánkban vagyunk, vannak géppisztolyaink, puskáink, kézigránátjaink, sisakjaink és csajkáink, van kevéske élelmünk, s rátok gondolunk, az utcáinkra és a há-

zainkra; itt vagyunk, Moszkva, itt vagyunk, mama, Kaszjan Fedulov, te öreg költő, itt vagyunk, halljátok ti, a város legjobb iskolájának tanulói, akik számára nem kezdődött meg a tanév; itt vagyunk, halljátok, bajtársak a front túloldalán, és ne tartsatok bennünket »nyomtalanul eltűntnek«! Elkeveredtünk ezen a nagy térségen, nem tudunk sem levelet írni nektek, sem telefonálni. Bekerítettek bennünket, háborúban adódik ilyesmi. De mi kijutunk innen, és újra fogunk hidakat robbantani, ha arra lesz szükség, hidakat verni, aknákat telepíteni és aknákat szedni, rohamra indulni, megyünk majd a kötözőhelyre, és visszatérünk onnan. Nem, ne tartsatok bennünket eltűntnek, nem tűntünk el. Csupán annyi történt, hogy nem hallottátok meg az útmester házánál leadott lövéseinket, és nem halljátok majd ezutáni lövéseinket sem. Folytatjuk a harcot."

A század északkeletnek tartott. Amerre a felderítőgép. Az erdőben, mindig csak az erdőben haladt, ahogy az az ellenszenves bajuszos magyarázta. „Nagyon megrémült a bajuszos, úgy megrémült, hogy egész jól elmagyarázta az utat." Nehéz csönd ülte meg a világot. Csak a szél zúgott, amely itt keletkezett és itt is halt el, ezek között a fák között, no meg egy harkály kopácsolt valahol a közelben türelmesen.

– Andrej . . .

Andrej Marijára nézett, aki a vállán lógó egészségügyi táskát igazgatta.

– Hadnagy elvtárs – utasította rendre hajthatatlanul – vagy pedig parancsnok elvtárs. Érted?

– Én nem vagyok a katonád. Érted? – Marija maga is meglepődött hirtelen jött bátorságától. De most is, mint akkor, a fedezékben, valószínűtlenül nyugodtan nézett Andrejra. – Nem tartozom a század állományába. Érted? Tehát se hadnagy, se parancsnok. Érted? – mondta halkan, valamilyen együgyű makacssággal, és szavai mögött rejlett valami, amit csak félig mondott ki.

Andrej hallgatott egy darabig: belehasított a sejtés, hogy valami változik kettejük viszonyában. Dehogy, hessegette el a gondolatot, annyi az egész, hogy sajnálom ezt a bajba jutott leányt. Igyekezett megőrizni a régebbi hangnemet.

– Viselkedj előírás szerint, nővér. Jegyezd meg, hogy a hadsereg minden körülmények között hadsereg. – Próbált szigorú lenni, de a szeme mást mondott, és ő érezte ezt.

Az emberek gépiesen, fásultan, erőltetve rakták a lábukat. Marija

is imbolygott, egészen aprókat lépett. Andrej látta, hogy minden lépése nagy erőfeszítésébe kerül, de igyekszik, hogy ne árulja el.

– Lám, hogy alakul a helyzet... – A lány felé fordította a fejét. – Ráadásul a golyók, a lövedékek, a bombák. Úgy bizony!...

– Mit akarsz ezzel mondani?

– Semmit. Biztonságos távolságból másmilyennek látszhat a háború. Ha jó egy kilométer távolságból lőnek rád, nem kell különösebben nyugtalankodnod. Az pusztán kellemetlen, semmi több. A fronttól ezer kilométerre pedig egészen elviselhető a háború. Igaz?

– Miért mondod ezt nekem? – Marija megtorpant, a szemében könnyek csillogtak. – Hát nem veled együtt futottam lefelé a partoldalon, amikor géppuskából lőttek ránk? Nem melletted feküdtem a tutajon?... Miért mondasz ilyeneket, Andrej?

A hadnagy már mérges volt önmagára. Csakugyan, miért mondta? Próbálta tompítani szavai élét.

– Benne vagy a csávában velünk együtt. Ha a menekülőkkel tartottál volna, talán már régen otthon lennél Moszkvában... De velünk... Látod-e...

– Látom.

Marija nem találta olyan szörnyűnek a helyzetet. Mintha már többször került volna hasonlóba, s már megszokottá vált volna számára. Biztosra vette, hogy minden szerencsésen végződik. Nem kételkedett abban, hogy minden jól végződik, hiszen a Kijev alatt kanyargó folyó partjától idáig, eddig az erdőig mi mindent átélt!... S lám, megúszta.

– Andrej... Mikor jutunk el a mieinkhez?

– Mikor? Nem tudom. Egyáltalán nem tudom.

– Hát igen... – sóhajtotta Marija.

– Ne kérdezz tőlem ilyeneket, Marija... nővér... Ne zavarj...

– Zavarlak? – Marija sértődötten lassított.

– Állandóan zavarod – kotyogott közbe Valerik, aki Andrej mögött haladt és mérgelődött. Nem tudta elviselni Marijját, s valahányszor a lány Andrejhoz közeledett, szerette volna eltaszítani, összeszidni, elkergetni. De uralkodott magán. „Mit akar tőlünk?... – bosszankodott. – Lám, most sem hagyja békén a parancsnokot." – Tűnj el innét – szíszegte az arcába.

Marija döbbenten megtorpant, s néhány perc múlva már Szasa, Danyila, Vano mellett baktatott.

Andrej érezte, hogy valami belopózott a szívébe, s nem tudja, de

nem is akarja onnan kiűzni. „Semmi különös nincs abban, hogy sajnálod a lányt – nyugtatta magát. – Rendes teremtés. – Némi öngúnnyal gondolt vissza arra, hogy leteremtette a fedezékben azon az éjszakán, amikor átkeltek a jobb partra. – Ne áltasd magad. Ez nem csupán sajnálat. Ez egészen más. Ne is próbálj mellébeszélni. – Megint elmosolyodott. – Valerik is tisztában van vele, hogy ez valami más, így hát féltékeny a fiú. Nem akarja, hogy a parancsnokát, akit ő szívvel-lélekkel gyámolít, ez a lány vegye birtokba. Na és Tanyusa az Admiralszkajáról? – próbált védekezni az ellen, ami megkörnyékezte, és nem tágított. – Hát Tanyusa az Admiralszkaja huszonháromból? A zöld kiskapu és minden egyéb? Felsóhajtott. – Az csak olyan ifjonti, sőt kamaszos vonzalom volt." Ilyen gondolatok forogtak a fejében, és ő örült ezeknek a gondolatoknak, mert kiszorítottak minden egyebet, rövidebb és nyugodtabb lett az út.

Andrej és Valerik odaért egy kidőlt vén fenyőhöz, amelynek vastag, száraz ágai felfelé meredtek. A csizmájuk úgy merült bele a fűbe, akár a zöld vízbe. Valami megzörrent Andrej lába alatt és odább gurult: egy üres konzervdoboz. A fenyő mellett további konzervdobozok, cigarettavégek hevertek, valakinek a nyomai. „Egy alegység járt itt előttünk. A konzervdobozokból és a cigarettavégekből ítélve nem nagy létszámú. Tehát jó irányban haladunk" – igyekezett elhitetni magával Andrej.

A ritkuló fák között tépett fénysugarak hullottak be, jelezve, hogy közel az erdő széle. Fogyott az erdő, vele együtt fogyott a sötétség, nem esti sötétség, de mégis olyan, amelyben elrejtőzhetnek az ellenség elől, ha a közelben van. Véget ért az erdő álcázó homálya. Előtűnt egy alig észrevehető nyiladék, keskeny, akár egy ösvény, rég elmosódott, beleolvadt a fűbe. A fű már kezdte eltüntetni a nyiladékot, összemosni az erdővel.

„Valószínűleg közeledünk a Hideg Szakadékhoz, ha nem tévedtünk el – gondolta Andrej –, tehát ahhoz a mezőhöz, ahol a bajuszos lehúzkodta az elesettek csizmáját."

– Megint kopár terepre érünk ki – mondta Szemjonnak. – Csak nehogy beleütközzünk valakibe.

– Ez nem tajga, Andrej – ráncolta a homlokát Szemjon. – Ne maradjunk itt alkonyatig? Dönts.

Andrej nem felelt rögtön.

– Alkonyatig még hosszú az idő. Magad mondod, hogy sok a fátlan

szakasz, és ha mindegyiknél fél napra elidőzünk, a tél beálltáig sem érünk oda, ahova igyekszünk. Kockáztatunk.

Kimentek az erdő szélére.

A nap vakítón a szemükbe vágott: itt a fény és a föld találkozásánál minden olyan átlátszónak tetszett, mint az üveg. A tágas mezőt, amelyet az erdő szélétől egy kilométernyire széles és hosszú vízmosás szelt ketté, olyan fény töltötte meg, amely bántotta a szemét.

– Pilipenko, Szasa! – szólította őket Andrej. – Menjetek előre, nézzétek meg, mi van abban a Hideg Szakadékban.

Mind azt figyelték, hogy kisebbedik a távolodó Pilipenko és Szasa alakja. Megálltak, azután eltűntek, bizonyára lementek a vízmosásba.

Vagy húsz perc múlva már indultak is vissza, az erdő szélére.

– Hoztunk zsákmányt, hadnagy elvtárs. – A széles mosoly majdnem boldognak mutatta Pilipenko arcát. Andrej lába elé dobott egy német köpenyt őrnagyi rangjelzéssel, csizmát, sapkát. – Komplett egyenruha. Még a vaskeresztet is elhoztam. A tisztet nem cipeltük ide, ott hagytuk a vízmosásban, mert már büdös. Szaska meg egy egész őrvezetőt hozott. Dobd le, Szaska. Biztosan a tisztiszolga volt. Így hát . . .

– Mi ez? – kiáltotta Andrej felpaprikázva. – Mit fecsegsz itt össze? Mi vagy te, ócskás? A bajuszos babérjaira áhítozol?

– De hadnagy elvtárs, nincs ott semmi más . . . – Pilipenko nem értette, mitől gurult dühbe a parancsnok. – Igazat mondott a bajuszos, sok a halott, szovjet is, német is. A vízmosásban és mellette. Körös-körül csönd van, hadnagy elvtárs.

Andrej undorral odább rúgta a köpenyeket, a csizmát, a sapkát. Még mindig dühös volt.

– Te, Andrej – szólalt meg elgondolkozva Szemjon –, hátha még hasznát vesszük ennek a zsákmánynak. Osszuk szét a zsákokba, ha úgy gondoljuk, bármikor eldobhatjuk.

– Osszad, ha akarod. Én utálom a kezembe venni ezt a szemetet.

Sokáig mentek a mezőn, a látóhatáron húzódó erdő felé tartottak. Rég mögöttük maradt az erdő széle, a Hideg Szakadékot is maguk mögött hagyták. Az erdő nagyon lassan közeledett. Az emberek nehezen rakták sajgó lábukat. De a nyugtalan Andrej egyre csak siettette a harcosokat.

A felderítőgép újra feltűnt felettük. Nem ok nélkül. Nem bizony. Csak az a furcsa, hogy távoli ágyúdörej sem hallatszott, tépelődött Andrej.

Végre elérték az erdőt.

Eleinte csak néhány fa szétszórtan, hat-hét lucfenyő és erdeifenyő; Andrej körülnézett, megvan-e mindenki, mert minden lépéssel sötétebb lett, mintha sietve nyomukba szegődött volna az este, ahogy beljebb haladtak az erdőbe; majd a fák egymás mellé sorakoztak, áthatolhatatlan falat alkottak, és itt már éjszaka volt. Pedig az időt tekintve még nappalnak kellett lennie.

Később valóban elfogyott a nap. Az erdő sötétje beleolvadt az éjszaka sötétjébe.

Andrej meghallotta Danyila hangját, aki ezt mondta valakinek:

– Lám, megszólalt a vörösbegy. Elmúlhatott két óra. Mert a vörösbegy korai madárka. Hallod?

A közelben ezüstös madárfütty csendült, és nyomban utána megismétlődött a másik fán is. „Csakugyan, hány óra lehet? – Andrejt annyira lefoglalták komor gondolatai, hogy nem nézett az órára. De nincs is jelentősége annak, hogy mennyi az idő. Csak egy valami izgatta, hogy legyűrjék a távolságot, és eljussanak egy szovjet csapathoz. – Mégis, hány óra lehet?" A zöld mutatók fél hármat mutattak.

Előttük szétnyíltak a fák, s közöttük feltűnt egy sötét építmény, vagy más építményhez hasonlítható mozdulatlan valami.

– Állj! – vezényelt Andrej.

– Állj – futott végig halkan a soron.

– Pilipenko, nézd meg, mi az ott.

Mi leselkedik még a századra? Itt, az erdőben, bármi történhet.

Pilipenko visszatért.

– Erdei őrház, hadnagy elvtárs. Üres – jelentette, majd halkabban hozzátette: – Alkalmas hely, hogy pihenőt tartsunk.

Ha már Pilipenko is a pihenőt emlegeti, akkor az emberek végképp kimerültek.

– Mindenki hozzám! – vezényelt Andrej. – Pihenő. Pilipenko és Szasa! Ti őrségben maradtok. Később leváltanak benneteket.

– Világos – mondta Pilipenko.

– Értettem! – hallatszott Szasa hangja.

2

Andrej arra ébredt, hogy álmában is érezte az alatta levő széna fűszeres illatát. Vagy talán azért nyitotta fel a szemét, mert egy szénaszál megcsiklandozta az orrát. De lehet, hogy attól ébredt fel, mert maga mellett tudta Mariját, és mintha megérezte volna, hogy ő sem alszik. Marija nem aludt, óvatosan forgolódott, a széna pedig úgy zizegett alatta, mintha maga is élne.

Az őrház félig nyitott ajtaján behullott a sápadt és hideg holdfény, és Andrej ebben a fényben nézte a hánykolódó katonákat. Balra tőle Valerik feküdt, sípolva szedte az orrán át a levegőt, a haja kiszabadult a tábori sapkája alól. Felhúzott térddel, mohón és hangosan aludt Vano. Szemjon úgy szunnyadt el, hogy fejét behajtott karjára fektette, szikár, nyugodt teste egyenletesen, csöndesen lélegzett. A sarokban sötétlett a falnak dőlő Poljancev alakja, aki szokása szerint aludt is, meg nem is, nem hallatszott sem a hortyogása, sem a lélegzése. Álmában nyögött Rjabov, s a nyögése valahogy gyermekien panaszos volt. Közvetlenül az ajtónál helyezkedett el Danyila, mintha el akarná torlaszolni a bejáratot.

Andrej felállt, rövid mozdulattal felhúzta a nadrágját.

– Hova mégy? – kérdezte szelíden, gondoskodóan Marija. Andrej érezte a kezę érintését.

– Nem tudok újra elaludni – felelte. – Megyek, ellenőrzöm az őrséget. Le kell váltani a fiúkat. De te csak aludj.

– Én is veled megyek.

– Ne! Aludj.

– Ez parancs?

– Kérés. Te nem tartozol a század állományába, igaz?

– Csakhogy a kérést lehet nem teljesíteni is.

Marija felállt, két kézzel lesimította a szoknyáját, lesöpörte róla a szénát, gépiesen megigazította a haját, fejébe húzta a svájcisapkát.

Andrej megvárta. Együtt indultak el. A sötétség elnyelte lépteik zaját.

– Hűvös van. – Marija fázósan mozgatta a vállát.

– Olyan az idő, amilyennek ilyenkor lennie kell. A hold még fiatal – nézett fel az égre Andrej.

Szasa az őrháztól harminc-negyven méterre, egy erdeifenyőnél állt.

Először meghallotta Andrej és Marija hangját, csak utána látta meg elmosodó alakjukat, és zavartan megindult feléjük.

– Szasa!

– Jelen!

– Menj, pihenj le.

– Hadnagy elvtárs, kérek engedélyt, hogy maradhassak – szólt Szasa, és a hangjában izgatott várakozás érződött: mi lesz, ha megtagadja a kérést?

– Menj pihenni.

– Szasenyka, kedves. – Marija megérintette a fiú könyökét. – Menj, szundíts egyet . . .

Szasa egy ideig még topogott, nem szólt semmit, majd lassan, görnyedten, mintha bűntudatot érezne, elindult az őrház felé.

Andrej a másik irányba fordította a fejét.

– Pilipenko.

Pilipenko egy terebélyes lucfenyő mögül lépett elő.

– Pilipenko-o . . . – nyugtázta, hogy hallotta a hívást.

– A géppisztolyt add át a nővérnek, te meg menj aludni. Kevés az idő. Hamarosan indulunk.

– Zsákmányolt géppisztoly, hadnagy elvtárs. Megmutatom a nővérnek, hogy kell kezelni.

– Majd én megmutatom. Menj.

Andrej és Marija óvatosan, meg-megállva, hallgatózva ment. Ötven lépés előre, ötven hátra. Körbejárták az őrházat.

Marija fel-felrántotta a géppisztolyt, amely minduntalan lecsúszott a válláról. Nehéznek érezte. Megbotlott valamiben. Ismét megbotlott.

– Keményebben lépj – mondta Andrej. – A mi körülményeink között a láb legyen láb.

A sötétben Marija nem látta Andrej arcát, de érezte, hogy mosolyog.

– Tudod, egy cseppet sem vagyok álmos – mondta némi csodálkozással a hangjában.

– Én meg mindig álmos vagyok – felelte nyomatékosan Andrej. – Azt hiszem, az alvás az egyetlen dolog, amit soha nem unnék meg.

– Túlságosan kimerülsz – jegyezte meg együttérző sóhajjal Marija. – De ritkán látszol nagyon, nagyon fáradtnak. Igaz . . .

– Nincs jogom hozzá. Más dolog önmagamért felelni, és megint más a századért.

– Andrej. Az élet igazságtalan. Elnéztelek, és azt gondoltam: nem

szabad egy ilyen fiatal emberre ennyit rakni. Csak négy évvel vagy idősebb nálam, de én bizony nem bírnám azt, amit te . . .

– Négy év mégiscsak sokat számít. De bírnád is. Nem is olyan régen magam sem hittem volna, hogy ennyit elbírok. Lám, golyózáporban élek, látom bajtársaim halálát, és magam is kész vagyok meghalni . . . És oda se neki. – Andrej hangja megváltozott, rekedt lett, és Marija hallgatott. Andrej is hallgatott. Aztán úgy folytatta, mintha eszébe jutott volna, amit még nem mondott el. – Tudod, most sokak képessége van bennem. Magamba gyűjtöttem azoknak a mindenre elszántságát és bátorságát, akik már nincsenek köztünk. Derék, erős emberek voltak. Még azok is, akiket összeszidtam. Tapasztalatukkal én is gazdagodtam. Mint ahogy az én szenvedésem és az én határozottságom is hasznára válik másoknak. Semmiben sem szabad csalódni, érted? Akkor erősebbnek érzed magad. Na tessék, ismét megbotlottál. Mi van veled, Marija?

– Nem botlottam meg. Eszembe jutott valami, és eltévesztettem a lépést.

– Mi jutott eszedbe?

– Hadd kapaszkodjam a kezedbe, Andrej. Sötétben félek egyedül – mondta panaszosan Marija.

– Kapaszkodj. Mi jutott eszedbe?

– Azt mondtad, nem szabad csalódni. Nekem meg az jutott eszembe, hogy a mi helyzetünkben feltétlenül számít az ember valami mentségre, bízik valamiben. Szükség van a reményre, még ha csak szikrányi is. Én például a tutajon nagyon, nagyon bíztam. Magam sem tudom, miben. A sorsban. Benned. És látod, nem hiába . . . Máskülönben nem lehetne ezt elviselni. Igazam van, Andrej?

– Igen. Ha a remény nem illúzió.

– Jaj, Andrej . . . Én még kislány vagyok, nem tudom, hol végződik a remény, hol kezdődik az illúzió. Nekem kell valami, ami megnyugtat.

– Csakugyan kislány vagy.

– De nem ez jutott eszembe. Másvalami.

– Igen?

Andrej neszt hallott. Marija elé lépett, eltakarta.

– Ki az?

– Én vagyok, hadnagy elvtárs – hallatszott Valerik álmos hangja.

– Jól rám ijesztett. Fázni kezdtem, felébredtem. Nézem, nincs ott. Miért csinálja ezt, hadnagy elvtárs? Semmit sem alszik.

– Gyere, Valerik, őrködjünk hármasban.

Valerik hangosan szörtyintett egyet, és elindult Andrej meg Marija mögött.

– Igen? – ismételte Andrej.

Marija nem felelt.

– Igen? – mondta még egyszer Andrej.

– Ne haragudj. Nem az jutott eszembe, amit mondtam, hanem másvalami. Nekem, Andrejka, nincs sem reményem, sem illúzióm. Nekem te vagy. És te itt vagy. – Az ujjaival megérintette a férfi arcát.

Andrej érezte, hogy Marija hideg ujjai remegnek. Szerette volna, ha nem húzza vissza a kezét. És Marija, legalábbis ő úgy érezte, sokáig nem húzta vissza.

Andrej csodálkozva gondolt arra, hogy három napja, pontosabban, azon az éjszakán, az átkelés előtt, mindez nem volt és nem is lehetett az ő kemény és rideg világában. És most tessék! Ez a felismerés megállásra késztette. Hallotta Marija hangját, a lépteit, kialakulóban volt benne, már ki is alakult egy erős, ellenállhatatlanul boldog érzés.

– Andrej . . . – hallotta.

Marija szólította.

– Tessék!

Marija hallgatott. Most ébredt rá, hogy nem egyedül van gondolataival, vágyaival, egyszerű leányszabadságával. Valami véget ért, elkezdődött valami más, amiben még nem tudott eligazodni, noha – önmaga előtt is titkolva ugyan – várta ezt, és tudta, hogy bekövetkezik, valamikor elérkezik, és mindent megváltoztat a sorsában. „Elérkezett?" – ijedt meg örvendezve. Megigazította a fején a svájcisapkát, amely túl nagy volt neki. És arra a leányra gondolt, aki korábban viselte. Tonyára, aki elesett.

– Andrej . . .

– Tessék? Beszélj már . . .

Marija tovább hallgatott.

A lány talán azt hiszi, hogy ő mindenképpen kivezeti a gyűrűből – gondolta Andrej –, s hazatérhet. Hálásan fog visszagondolni megmentőjére, a hadnagyra, amíg férjhez nem megy. Eszébe jut majd, milyen nehéz helyzetben volt ebben a szeptemberben. Visszagondol majd erre

az éjszakára is, az őrházra is. Meg arra, hogyan tévedt el a mocsárban. Meg az átkelésre. Arra feltétlenül. És minden egyébre is.

– Ha kijutunk – mondta Andrej –, akkor fog érni valamit a reményed is, az illúziód is. Meg én is . . .

Úgy látszik, egy nő jelenlétéhez hozzá kell szokni. Persze, ha ez nem csak olyan . . . Marija azonban nem „csak olyan", ezt végképp megértette. És ez rossz dolog. Nagyon rossz. Neki egész lényével itt kell lennie a háborúban. Itt a szívnek nincs semmi keresnivalója.

– Andrej, nem csalódom benned? Ugye, nem csalódom? – Nem várt választ, arra gondolt, hogy válaszolni nem könnyű és nem is kell.

Andrej hallgatta a lány hangját, a szavait, amelyeknek nem volt semmi közük az őrházhoz, ahol a harcosok aludtak, sem ahhoz, ami még ezen az éjszakán vár rájuk. Őneki, Andrejnek egész lényével itt kell lennie a háborúban – gondolta újra. De ez a lány is a háborúhoz tartozik, megoszt a századdal minden terhet. És jó, hogy velük van. Nagyon jó. A szíve megremegett ettől a gondolattól: valami melegség járja át nehéz életét. Ez a kezdete valaminek, amire szükség van, mondta önmagának, és erőt ad ahhoz, hogy legyűrje azt is, ami minden eddiginél nehezebb. Marija elmegy, persze, hogy elmegy. De ő, Andrej, mégsem lesz már egyedül . . .

Megállt, mintha valamit nézne. Hideg éjszaka. Veszélyes éjszaka. Tele bizonytalansággal. Gyönyörű éjszaka.

– Valerik, ébreszd fel az embereket . . .

3

Az erdőben mentek, mindig csak az erdőben, ahogyan a bajuszos magyarázta az utat. „Az utat? – húzta el a száját Andrej. – Hová?" Miből gondolta, hogy pontosan arra megy, ahol csatlakozhat valamelyik szovjet egységhez? A felderítőgép súgta? De egyetlen lövést sem hallott, mialatt a század ebben az irányban haladt. Megcsóválta a fejét. – Igaz, hol itt, hol ott csaták nyomára bukkantak. Ki tudhatja, lehet, hogy nekik is harcba kell bocsátkozniuk, és majd valamilyen másik alegység megáll mellettük, amint holtan fekszenek a fegyverek, sisakok, csajkák között.

Még mindig sötét volt.

Andrej meghallotta Pilipenko dühös basszusát.

– Már mióta nem zabáltunk – mondta valakinek. Az a valaki azonban hallgatott. – Üres a hasunk, mint az üveg, amiből kiitták a kisüstit... Igaza volt a veres Danyilának, hogy még azt is elfelejtjük, milyen az étel. De jó volna egy kis kása...

– Milyen? – kérdezte gúnyosan a másik.

„Petrusz Bulba – ismerte fel Andrej. – Ezek szerint Bulbával beszélget."

– Milyen? Édesmindegy. Köleskása vagy hajdina, de lehetne rizsvagy zabkása, gyöngykása, puliszka vagy búzadara. Mindegy. Azt se bánom, ha fűrészporból főzik!

Andrej is kínzó éhséget érzett. „Csakugyan, akár fűrészporból is főzhetnék, csak kása legyen..." Azt már szinte el is felejtette, milyen illata van a kenyérnek. Mert van illata, de ki emlékszik arra, hogy milyen. És felidézte emlékezetében a fehér cipókat, a tégla alakú rozskenyereket, s elképzelte, milyen finomak, isteniek.

„Hol van már az a patak meg a híd meg a vízimalom, amelyről a bajuszos beszélt – nyugtalankodott Andrej. – Az őrháztól pontosan keletnek fordultunk. Csak nem hazudott a bajuszos? Az őrházig minden úgy volt, ahogy mondta..."

Olyan sűrűbe kerültek, hogy lehetetlen volt mozogni benne.

– Maradjunk együtt! – figyelmeztette Andrej lépten-nyomon a harcosokat, akiket nem látott. – Ne maradjatok le! Aki eltéved, elveszett...

Az éjszaka pedig, mintha megdermedt volna, nem hajlott pirkadatba. Egyszer csak vége lesz ennek a sötétségnek, ahogyan véget ér az erdő, véget ér a mező, és kezdődik valami más!

– Szemjon, hol vagy?

– Itt – szólt vissza Szemjon. Néhány lépésnyire volt Andrejtől.

– Ha lassan is, de át kell törnünk, igaz? Nem rekedhetünk meg.

– Jó volna névsorolvasást tartani!

– Tartsunk – egyezett bele Andrej.

Senki nem maradt le. Szasa és Marija egyszerre válaszolt. „Így a jó – gondolta Andrej. – A fiú ügyel rá, hogy le ne maradjon."

Szasa és Marija egymás mellett ment a békés sötétben, a válluk majdnem összeért.

– Teljesen elfordultál tőlem – mondta letörten Szasa.

– Jaj, dehogy, Szasa, kedvesem...

– Elfordultál, Marijka. Érzem is, látom is.

– Rosszul érzed, Szasenyka, rosszul látod.

Szasa megállás nélkül ment, nem tért ki semmi elől, nem hajolt le ott, ahol két fa hosszú ágai egymásra feküdtek, ment egyenesen, mintha félretolta volna maga elől a fákat és szabad út nyílt volna előtte.

– Szasenyka, ügyelj, mert egy ág kiszúrja a szemedet. – Marija megfogta a kezét. – Óvatosabban, vigyázz . . .

Néhány percig mindketten hallgattak. Marija még mindig nem eresztette el Szasa kezét.

Szasa lassított, odafordult Marijához, valamit mondani akart.

– Mondd, Marijka, van valami közted és a parancsnok között? – kérdezte remegő hangon, és még a lélegzete is elakadt. – Én ezt csak úgy . . . egyszerűen . . .

– Nem csak úgy, nem csak egyszerűen kérdezed, Szasenyka. – A fiú érezte, hogy Marija keze megremegett, az ujjai szétnyíltak, elengedték az ő kezét. – Te nagyon rendes vagy hozzám, azért kérdezed . . .

– Azért, Marijka . . . – egyezett bele megadóan Szasa. – De nem feleltél.

Szasa várta, mit mond a lány. Ő azonban hallgatott.

– Van – lehelte a lány, de Szasa tisztán hallotta. – Nem tudom, hogy jött. Ugye, te sem tudod, hogy jön az ilyen? . . .

Szasa hallgatott.

Mintha valami súlyos tárgy zuhant volna hirtelen mindkettőjükre.

Marija észrevette, hogy Szasa most ugyanolyan görnyedten, akadozó léptekkel megy, mint nemrég, amikor az őrház felé tartott. A lány szíve összeszorult, a szemébe könnyek szöktek.

– Szasenyka . . . – gyöngéden végigsimította a fiú vállát, amely azonban nem reagált a becézésre, ugyanúgy megroskadt, talán nem is érezte a lány kezének érintését. – Szasenyka . . .

Marija érezte, hogy nem tud meglenni e nélkül az esetlenül hosszúra nyúlt, hirtelenszőke fiú nélkül, akinek az arcán aranyporként csillogtak a szeplők; belső nyugalmával, zokszó nélküli, bátor kitartásával, kötelességtudatával belopta magát Marija lelkébe; ő az, aki mindent hajlandó feláldozni, akár az életét is.

– Szasenyka, kedvesem . . . Téged is szeretlek. Másképp, de szeretlek. Szasenyka . . .

– Másképp? – hallatszott tompán. – Hogyan másként? . . .

Nem tudta nézni, hogy Marija elfordítja a szemét, és a tekintete tétova.

– Hogyhogy másképp? – sürgette halkan.

– Magam sem tudom ... – felelte zavartan Marija. – Mindent tudok, mindent értek, de semmit sem tehetek. Te jó vagy, olyan igazán rendes ... Olyan szeretnivaló ... Mégsem tudok semmit tenni! Szasenyka, kedves, segíts nekem ... Azt, amit érzek, nem tudom úgy felosztani, ahogy Danyila bácsi a kenyérvéget: ez a tied, ez meg Andrejé. Szasenyka, kedvesem ... Én téged is szeretlek. Te mindig velünk leszel, velem, Andrejjel ...

Most megállás nélkül beszélt, mintha attól tartott volna, hogy ha szünetet tart, elveszti a fonalat. De nem ettől félt, hanem attól, hogy Szasa kezd el beszélni.

Amikor azonban beállt a szünet, Szasa csak hallgatott.

– Jaj, istenem, Szasenyka ... – kezdte újra Marija elcsukló hangon. – Szasenyka ...

Mit mondjon még? Nagy bánatára semmi sem jutott eszébe. Ahogyan az imént Szasa, most ő sem törődött azzal, hogy az éjszakai erdőben történt, nem védte a szemét, nem óvta az arcát a szúrós ágaktól.

– Szasenyka, Szasenyka, értsd meg, hogy közelebb állsz hozzám, mint gyermekkori barátaim, mint azok mind, akikkel az első osztálytól a tizedikig barátkoztam. Te örökre a barátom maradsz. Soha nem felejtem el az erdőt, ahol Danyilával rám találtatok, az átkelőhelyet, a mocsarat meg a többit ... Szasenyka, történjék akármi, te egész életemben a barátom maradsz!

– Történjék akármi? Hogy érted ezt?

Marija nem ismert rá Szasára, a hallgatag Szasára. A megrázkódtatások csakugyan megváltoztatják az embert, másmilyenné teszik. De vajon ő maga nem változott meg ezekben a napokban? Bizonyára meglepődne az apja, Polina Iljinyicsna meg Fegya bácsi, Fjodor Ivanovics, ha most látná.

– Szasenyka, hagyjuk ezt, ne folytassuk – kérte a fiút. – Ne gyötörd magadat, és ne gyötörj engem. Jó? Ígérd meg, Szasenyka!

Marija az első pillanatban észre sem vette, hogy Szasa megragadta, tartotta, hogy meg ne botoljon, el ne essen, és gyorsabban kezdett lépkedni. Marija engedelmesen szintén szaporábban rakta a lábát. Szasa minden lépésnél keményebben tette le a lábát, mintha az új megpróbáltatás újabb erőt adott volna neki, ami nélkül nem lehet elviselni azt, ami most rászakadt.

Az éjszaka oszladozott, de még nem engedett a fénynek.

– Mi a baj, hősök? – kérdezte Andrej Marijat és Szasát. – Miért lógatjátok az orrotokat? Meg élunk. Es fogunk is élni – fűzte hozzá sietve.

A szél nedvességet csapott az arcaba. Hullik a harmat, gondolta, és lehunyta a szemét.

Azután áttört a fény, eleinte halvány, egyenetlen, a föld elvált az égtól, a levegő fokozatosan reggelesen friss lett.

Kijutottak a sötétségbol.

Marija azt látta, hogy Szasa arca beesett, sápadt lett, a szeplői is kifakultak; a szemét lesutotte, mintha semmit sem akarna látni.

– Szasenyka, gyere, megigazítom a kotést. Lecsúszott a fejedről. Ki kell cserélni. Álljunk meg itt, átkotozom.

„Kotés? Miféle kotésről beszél?" – Szasának eszébe jutott, hogy megsérult a fején. Azt hitte, mondott valamit, de valójában hallgatott, egy szót sem tudott kinyogni. Feszult figyelemmel nézett a lány szemébe, akárha azt remélné, hogy mást olvas ki belőle, mint amit a sötétben hallott. Nem hitte, hogy alig fél órája, egy órája történt. Rég volt, olyan rég, hogy a fejében minden összezavarodott, és Marija nem is mondott semmi ilyet. Amikor az ember életveszélyben van, amikor bármely pillanatban meghalhat és kerulgetni kell a halált, sokat képzelődik. Marija szemébe nézett, kereste a felvillanó remény igazolását. De nem látott benne mást, csak teljes kimerultséget, szomorúságot és mindkettőben egy-egy konnycseppet, amely még éjszakáról maradt bennuk.

– Ne álljatok meg! Ne maradjatok le! – surgette őket Andrej. – Már látni . . .

Távolról vízcsobogás hallatszott. A század kozeledett a patakhoz. A partnál sekély víz csorgedezett a szanaszét heverő, kiálló koveken. Megmegtorpant előttuk, kerulgette őket, és csorgott, folyton csorgott rajtuk. A bokrok kozott áttörő szél rászabadult a vízre, apró fodrokat sodort a túlsó part felé, majd sima, szurkés víztukrot hagyott maga mogott.

A híd padozatát feltépték. A deszkak és gerendak szanaszét hevertek. A híd már nem kototte ossze a partokat.

A patak felől hűvosség, iszapbűz és halszag áradt. A foléje hajló fűz széttárta ágait, és a leghosszabbak a vízbe lógtak; a víz folyt, az ágak pedig keskeny csíkot húztak ezustos felszínére. Andrej zavartan nézte a fűzfát, a part menti koveket, a híd helyén a hasznavehetetlen

gerendákat. Hogy keljenek át a patakon? Nincs minden kilométeren híd. Bosszúságában nagyot káromkodott. Mit csinálna most a zászlóaljparancsnok? – jutott eszébe. Csakugyan. Azt mondaná, hogy indulás. És mennének, mennének... De mennyire mennének! De nem azért, mert a zászlóaljparancsnok mondta. Azért, mert nyilván nem is lehet mást tenni.

– Indulás! – vezényelt Andrej. – Először Sisarev és... Tyiska.

Valerik sietett utánuk.

– Hová? – állította meg Andrej. – Majd ha megtalálom a gázlót. Egyelőre csak azok jönnek, akiknek parancsot adtam. Vissza!

– Nincs jogom maga nélkül visszamenni, hadnagy elvtárs – ingatta a fejét határozottan Valerik.

Andrej azonban már benn volt a vízben.

– Valerik, legalább tízlépésnyire maradj mögöttem. Hallod?

Valeriknak nehezére esett a válasz, mert vizet nyelt.

Sisarev és vizes gatyás Tyiska is a patakba lépett.

Szemjon figyelte, hogyan halad Andrej és Valerik, mögöttük pedig Sisarev és vizes gatyás Tyiska. A magas termetű Andrejnek már a melléig ért a víz. Megállt. Vagy tizenöt méterrel mögötte megállt Valerik is, neki is a melléig ért a víz. Azután Andrej balra fordult, de ott is mély volt, jobbra tért, ott is mély. Bizonyára azon töprengett, mit tegyen.

– Hadnagy – kiáltotta Szemjon –, gyere vissza. Vissza, és próbáld meg előbb balra, azután jobbra. Balra-jobbra...

Andrej visszafordult. Most Valerik haladt elöl, ugyanúgy, mint Andrej, a feje fölé tartva a fegyverét. Egy vonalba értek Sisarevvel és vizes gatyás Tyiskával.

Andrej ismét nekiindult, most balra, de néhány lépés után újra melléig ért a víz. Hátrált. Elindult jobbra. Arra még mélyebb volt. Mit csináljon? Oldalt fordult, elindult egyenesen. Egy lépés, kettő, három, négy, öt... A víz csak derékig ért. Nem emelkedett feljebb. Úgy látszik, rábukkant. Megtalálta a gázlót, gondolta örömmel. Köveket érzett a talpa alatt. És magabiztosan elindult a túlsó part felé.

Lassan, óvatosan haladt. A víz még mindig csak derékig ért. Már közel a part. Mehet gyorsabban. Mögötte már ott halad Valerik, Sisarev és vizes gatyás Tyiska.

Most Pilipenko és Petrusz Bulba gázolt a vízbe. Ők vitték a géppuskát. Zsinóregyenesen tartottak Andrej felé, aki a túlsó partról nézte őket.

– Politikai tiszt elvtárs, kérek engedélyt, hogy a nővért átsegítsem a vízen – fordult oda Szasa Szemjonhoz.

– Rendben. Te meg Danyila mentek a nővérrel.

Végre valamennyien átértek a túlsó partra. A ruhájuk rátapadt a testükre, csorgott belőle a víz. Borzongtak, vacogott a foguk. Még a hajuk is vizes lett!...

Egy darabig ott álltak a parton, kifújták magukat.

Marija friss kötést tett Szasa homlokára. Valerik odament, megvárta, amíg Marija befejezi.

– Gyere csak egy pillanatra, komám – intett a fejével Szasának.

Félrehúzódtak.

– Ide hallgass, komám! – Valerik megnyalta a szája szélét. – Ne meresztgesd rá a szemed. A lányra. Érted? Nem szentkép. Hagyd békén.

Szasa meghökkenve széttárta a karját.

– Nem bántom én.

– Mondom: hagyd békén. Láthatod, hogy a hadnagy lopta bele magát a szívébe.

Szasa lehorgasztotta a fejét, nem válaszolt.

A nap!... Csakugyan a nap... A tűzgömb pereme előkúszott az erdő fái mögül. A fenyők, amelyek nemrég még a csillagokat tartották maguk fölött, most örömmel vették a napfényt, törzsük kigyúlt, mintha a sugarak beléjük hatoltak és ott is maradtak volna. És úgy látszott, ettől minden világosabb lett. Marija odaszaladt a legközelebbi fenyőhöz, átölelte vörös törzsét, hozzászorította az arcát, mintha át akarna melegedni tőle.

– Indulás! – hallatszott Andrej hangja.

– Indulás, indulás – sürgette az embereket Szemjon is.

Megtettek vagy három kilométert, amikor feltűnt a vízimalom. „Na végre ez is megvan – torpant meg Andrej. – Innen a nyíres felé kell fordulni." Nyíres, tehát ingoványos terület. Nem valami kellemes.

– Szemjon!!

Szemjon már arra nézett, amerre Andrej meredten bámult. Abból az irányból – távolság tompította – ágyúdörgés hallatszott.

– Szemjon!!

– Hallom – mosolyodott el Szemjon, és a hidegtől kék arca felragyogott. – Mégiscsak kiszimatoltuk, merre van a védelmi vonalunk. Sőt – lehet, hogy a mieink támadnak!

– Igyekezzünk. Elvergődünk a mieinkhez. Hej!
– Remek!
Összeölelkeztek.
A nyíres már nem is látszott olyan kellemetlennek.

4

Az erdő ismét közeledett az országúthoz.
Itt nagy volt a forgalom az országúton, német teherautók mentek mindkét irányban, de többnyire arra, amerről az elmosódó csatazaj hallatszott.

Az út túloldalán nyitott volt a terep, sehol egy fa, sehol egy bokor. Arra nem is gondolhattak, hogy átmenjenek az úton, és fényes nappal a mezőn folytassák az útjukat. De az időt sem vesztegethetik. „Mert mi lesz, ha a túlerőben levő ellenség nyomásának engedve – lám, menynyien tartanak az első vonalba! – a mieink újból visszavonulnak – gondolta nyugtalanul Andrej. – Akkor megint loholhatunk utánuk, kereshetjük őket. Erre a század már nem lenne képes . . ."

– Ide hallgass, Andrej – szólalt meg halkan Szemjon. Az erdő szélén, bokrok között feküdtek. – Nem próbáljuk meg teherautóval?

– Teherautóval? – értetlenkedett Andrej.

– Megállítunk egyet, amely arra tart. És ameddig tudunk, azon megyünk. Na?

– Hogyhogy megállítunk egyet? – Andrej még mindig nem fogta fel Szemjon tervét.

– Nagyon egyszerűen. De talán csakugyan nem olyan egyszerű a dolog – igazította helyre magát Szemjon. – No, szóval, te úgy beszélsz németül, mint egy született német . . . Itt van nálunk a tiszti egyenruha meg a másik a kenyérzsákban. Nem dobtuk el. Még a vaskeresztet is megőriztük. Hát így állítunk meg egy teherautót.

Andrej sokáig hallgatott. Szemjon ötlete túlságosan váratlanul érte, lassan barátkozott meg vele. Szemjon nem sürgette. Hosszúra nyúlt a hallgatás.

– Akkor hát öltözz át, Andrej, jó? Rjabov is átöltözik. A mankót már eldobta. Igaz, még biceg, de úgy gondolom, az autót elvezeti. Hiszen traktoros . . . Nos, mit szólsz hozzá?

Andrej még mindig hallgatott.

Azután lassan, kelletlenül felállt, az ingzubbonya fölé felöltötte a német tiszt köpenyét. Észre sem vette, amint megállt előtte a szőke, magas homlokú Rjabov német őrvezetői egyenruhában; a nadrág hosszú volt neki, ügyetlenül begyűrte a patkós csizmába, amelynek a szára kemény és olyan bő volt, hogy Rjabovnak akár mind a két lába beleférne volna az egyikbe.

Andrej kiment Rjabovval az országútra.

Álltak, találgatták, mikor és milyen kocsit állítsanak meg.

Elrobogott előttük négy nyitott teherautó, amelyeken katonák ültek; sisakjukat a tarkójukra tolták. Mögöttük vontatók jöttek, ágyúkat húztak, a vontatókon és az ágyúkon lehullott őszi leveleket utánzó ponyva. Személygépkocsik száguldottak, szélvédőjük ragyás volt a nedves portól.

– Ne görnyedj meg, Rjabov, lehetőleg állj egyenesen – súgta Andrej. – Itt jön ez a kocsi. – Körülnézett. Sehol semmi. – Vigyázz.

A ponyvával fedett teherautó egyre közeledett.

Andrej nyugodtan felemelte a kezét.

A teherautó hirtelen fékezett, néhány métert még csúszott és megállt. A vezetőfülkéből kimászott egy testes őrvezető; a zubbonyán alumínium gombok, a fején takaros tábori sapka. Üveges szeme hidegen csillogott. Szolgálatkészen nézett Andrejre.

– Mi van a kocsin? – kérdezte szigorúan Andrej.

– Nincsen semmi, őrnagy úr! – húzta ki magát a kövér őrvezető. – Sebesültekért megyek.

Az őrvezető gyanúsnak találhatta Andrej kiejtését, mert üveges szeme megélénkült, bizalmatlanság villant meg benne. Lehetséges, hogy Andrejnek ez csak úgy rémlett, de hirtelen égni kezdett a tarkója, szaporábban szedte a levegőt.

– Tehát nincs semmi a kocsin?

– Nincs, őrnagy úr!

Mindjárt felbukkanhatnak más autók. Minden másodperc drága. Andrej iszonyúan súlyosnak érezte a zsebében a pisztolyt. Ne habozz! – parancsolt rá magára. A keze hirtelen előrántotta a zsebéből a pisztolyt.

Két lövés. Majd még egy, a sofőrre. Úgy tetszett, hogy az egész országút beleremegett, és megbillent a teherautó, akkorát dörrentek a lövések. Az emberrel csak álmában történik minden ilyen gyorsan, másodpercek, sőt egy másodperc tört része alatt, és ez most olyan volt,

mintha álmodta volna, egy másodperc, a másodperc tört része alatt zajlott le.

– Kámpec! – mondta a fejét megrázva Rjabov. Komótosan, ahogy mindent csinált, kinyitotta a vezetőfülke ajtaját, és a halott sofőr lefordult az ülésről.

Az árkot átugorva futottak az erdőszélről a harcosok. Andrej látta, ahogy Szemjon meg Danyila feldobja a kocsira a halott őrvezetőt és a sofőrt, Vano Sisarevvel odavezette Poljancevet, Szasa felsegítette Mariját, Pilipenko és Petrusz Bulba beemelte a géppuskát.

– Indíts! Indíts! – Andrej lehuppant az ülésre, és bevágta az ajtót. – Gyerünk!!

Rjabov kinyomta a kuplungot, a lába remegett, heves mozdulattal sebességbe kapcsolt, teljes gázt adott, a teherautó megugrott, máris száguldott teljes erejével: engedelmeskedett Rjabovnak, aki tövig nyomta a gázpedált. A motor nem kopogott, csak a kocsiszekrény zörgött, ha az autó belezökkent az utat tarkító gödrökbe.

Andrej kihajolt a fülkéből, hogy megnézze, mi van mögöttük. Motorkerékpárosok jöttek mögöttük. Sok motorkerékpáros. Az út hirtelen lejteni kezdett. A motorkerékpárosok hirtelen eltűntek. Az ég megbillent, emelkedőre értek, majd pedig vízszintesen futott az út. Balról feltűnt egy fenyőerdő fűrészfogas vonala.

A távolban vasutat keresztezett az út, Andrej megpillantotta a sorompót. Amikor már közeledtek a sorompóhoz, géppisztolyos katonák jöttek ki az őrbódéból, hogy leengedjék a csíkos rudat: már hallatszott a mozdony füttye.

De nem szabad megállni. Benézhetnek a kocsiszekrénybe, a ponyva alá. Nem szabad megállni! Mindenáron át kell csúszni a sorompón, amíg lehet.

– Átugrasz még? – kérdezte Andrej az izgalomtól elfulladó hangon.

– Megpróbálom – felelte bizonytalanul Rjabov.

– Át kell csúszni! Mindent bele! Nyomás!...

A teherautó maximális sebességgel rohant.

Andrej megpillantotta a sorompónál álló katonák elképedt ábrázatát. Fejvesztetten integettek, kiabáltak, megpróbálták elvágni a kocsi útját.

A teherautó átrohant a kereszteződésen. A következő percben egy hosszú szerelvény választotta el a sorompónál álló katonáktól.

– Gázt neki, Rjabov!

Andrej hátratekintett: a kereszteződésben áthaladt a vonat utolsó kocsija, a sorompó nyomban felemelkedett. Géppisztolyropogás hallatszott. Semmi kétség: őutánuk lövöldöznek. Motorkerékpárosok utánuk eredtek, üldözőbe vették őket.

– Gázt! Rjabov, gázt!...

Rjabov fájdalmat érzett a bal combjában. A fájdalom erősödött. „Hű, de rosszkor jött" – gondolta bosszúsan. A másik lába nyomta, nyomta a gázpedált, megmerevedett a kormányt markoló keze, a szeme a szélvédőre tapadt.

A fenyőerdő egyre közelebb került az országúthoz, s már ötvenméternyire húzódott vele párhuzamosan.

Hátulról ököllel verték a vezetőfülke falát.

– Fékezz – érintette meg Andrej Rjabov térdét.

– Andrej – kiabálta Szemjon hátulról – hagyjuk a kocsit, gyerünk az erdőbe! Hallasz engem, Andrej?

„Igen, le kell szállni a kocsiról – töprengett lázasan Andrej –, de itt, a nyitott terepen nem vehetem fel a harcot, csak az erdőben. Ha a motorkerékpárosok oda is követnek bennünket. De hogyan kecmergünk ki a tűzből? Hogyan?..."

Szemjon egyre kiabált a kocsiszekrényből:

– Dönts! Hallasz engem? Andrej! Mi Pilipenkóval tűz alá vesszük a géppuskával a motorosokat. Addig a többiek leszállnak! Rendben?

– Rendben!

Andrej összerezzent, amikor mögötte megszólalt a géppuska, és hosszú sorozatot adott le.

Andrej felrántotta a vezetőfülke ajtaját.

– Rjabov! Utánam!

A harcosok kezdtek leugrálni az autóról.

Egy másodperc. Kettő, három, négy...

– Rjabov! Utánam!

– Nem. – A Rjabovtól megszokott szünet. – Én maradok. Megyek tovább. Magammal csalom a motorosok egy részét. Kevesebb marad maguknak. Azoknak meg, akik a nyomomba szegődnek, kámpec! Nem menekülnek. Van egy kézigránátom. Az fasírtot csinál belőlük. – Nyugodtan, szinte szenvtelenül beszélt. Két könyöke türelmesen feküdt a volánon. Látni való volt, hogy tisztán elképzelte, mi történik majd azután, ha rálép a gázra, robog az országúton két-három-négy kilométert,

és utolérik a motorkerékpárosok. – Ne vesztegesd az időt, hadnagy. Minden perc drága. Indulj . . .

Levette a lábát a fékpedálról.

Andrej lelki szemei előtt megjelent a tisztáson rakott tábortűz, és újra hallotta Rjabov hangját: „Ég a combom . . . De ezért még megfizetek a fasisztáknak . . .” Rjabovra pillantott, majd az országútra: a motorosok már nem messze voltak és tüzet nyitottak.

Andrej látta, hogy mindenki fut az erdőbe. Futott Marija. Vano meg Sisarev kezébe kapaszkodva futott Poljancev is. Bicegve futott Danyila. Pilipenko meggörnyedve húzta maga után a géppuskát. Ahogy futottak, fejüket kissé hátrahajtották, úgy látszott, mindjárt hasra esnek. Görnyedten futottak, mintha lopakodva akarnának megközelíteni valamit. Futottak imbolyogva. Futottak ugrándozva, mintha valaki a lábukat püfölte volna. Futottak, kinyújtott kezükben tartva a géppisztolyt, a puskát, mintha röptében kapták volna el. Futottak, húzta a vállukat a kenyérzsák, a kezükkel felfogták a horganydobozokat.

Andrej visszanézett. A teherautó száguldott az úton, nyomában a motorosok. Egy pillanatra úgy rémlett neki, hogy mielőtt Rjabov elindult, a szeme világoskékre változott. Pedig Rjabovnak sötét szeme volt, jól emlékezett rá, és hirtelen kékre vált. Talán attól, hogy felrémlett előtte Malinki? . . .

Akkor jutott ez Andrej eszébe, amikor már közeledett az erdő széléhez és meghallotta a felrobbanó kocsi dörejét, meglátta az úton a füstöt.

Tizenötödik fejezet

1

Nem is erdő ez, az ördög vinné el, hanem keskeny liget. Egy-egy oldala száz-kétszáz méter. „Itt elkapnak bennünket – töprengett Andrej. – Nem, nem hagynak békén . . .” Nem minden motorkerékpáros vette üldözőbe a teherautót, Rjabovot.

A pagony szélén túl mező látszott. Meg néhány település, nem messze egymástól. Mi lehet ezeken a településeken?

Ezúttal Marijának kell felderítésre mennie. Csak a csizmája kincstári. Azt meg szerezhette útközben is, errefelé sok a halott.

– Nos, Marija? – kérdezte Andrej. A szeme egyszerre fejezett ki nyugtalanságot és bizonyosságot, hogy nem lesz semmi baj. – No, Marija? . . .

– Megyek, és kész.

– Kellőképpen lerongyolódtál közöttünk – próbált tréfálkozni Szemjon. – Akár egy igazi menekült.

– Az is vagyok.

Marija elindult a legközelebbi falu felé, szinte észrevétlenül elszakadt a ligettől.

Nem félt, és ezen egy kicsit csodálkozott is. Csak amiatt nyugtalankodott, hogy sikerül-e megoldania a feladatot. „Ha valami baklövést követek el, mind elpusztulunk . . .” S úgy próbált lelket önteni magába, hogy nem gondolt semmi másra, csak azt ismételgette: „Megoldom. Megoldom. Feltétlenül megoldom. Miért ne oldanám meg?” Mély lélegzetet vett, s hirtelen köhögési ingere támadt. Megállt, várta, hogy a köhögés csillapodjon. Nem messze országút húzódott. Marija körülnézett: az út abba a faluba vezetett, ahova ő igyekezett.

Az arca nem árulhat el semmilyen nyugtalanságot, semmilyen izgalmat. Csak a vándor közönséges fáradtsága látszhat rajta. A sietségre sincs semmi ok! Lassabban kell lépkednie, nincs miért sietnie. Nyugodtabban, nyugodtabban. Így ni, még nyugodtabban. Amióta az eszét tudja, úgy négyéves korától, szerette bámulni az eget, ettől elapadtak a könnyei, ha sírt, megnyugodott, ha izgatott volt, a szemét mindig vonzotta a mennybolt.

Felnézett az égre. Még soha életében nem látta ilyennek, ilyen áttetszőnek, ilyen kéknek, ilyen tisztának, ilyen magasnak, mintha az égbolt a lehetségesnél magasabbra emelkedett volna. Csakugyan megnyugodott. Közeledett a faluhoz.

A falu szélén, egy dombon, fák között emeletes téglaépület állt. Alighanem iskola. Csakugyan az. A homlokzatára téglatörmelékkel rakták ki: iskola. Közelebb ment. Az ajtón német felírás: iskola. Belépett a kiskapun. Sehol senki. Felment a széles lépcsőn. Senki. Bekopogott. Semmi válasz. Újra kopogott. Senki. „Megyek tovább – gondolta –, benézek a legközelebbi házba, próbálok megtudni valamit.”

Elindult lefelé. Harmadik lépcsőfok. Még kettő van hátra. Ekkor recsegő hangot hallott a háta mögül:

– Engem keres?

Hirtelen megfordult. Az ajtóban magas, szikár, szemüveges, ősz férfi állt, szürke pamutszövet öltönyben.

– Tudja . . . – Marija zavarba esett.

– Nem, nem tudom – felelte tartózkodóan a férfi, és megigazította a szemüvegét. Figyelmesen nézett rá, várta, mit mond még.

– Egy kis vizet . . . – Marijának hirtelen nem jutott más az eszébe.

– Nagyon szomjas vagyok.

A férfi szája sarka mosolyra húzódott. Marija leszegte a fejét, mintha rajtakapták volna valamin.

– Egy bögre vízért tért be az utcáról? – Láthatóan gyanakodott. – Tessék, kerüljön beljebb. Vizünk még van.

„Mivel kezdjem? Hogyan mondjam? Erre nem oktatott ki sem Andrej, sem Szemjon. – A szíve szaporán vert. – Mindjárt az elején szamárságot követtem el . . . Ez az ember átlátott rajtam. Hiába, kislány vagyok még." – Ebben a percben gyűlölte magát.

Üres, visszhangos folyosón mentek.

A folyosó hosszúnak, nagyon hosszúnak tetszett. A falon, poros üvegek alatt növénygyűjtemények, faliújságok: „A mi iskolánk", „A mi osztályunk". Arrább vörös vászon, rajta fehér betűkkel a felirat: „Sok szerencsét az életben, kedves végzősök!" Marija alig bírta emelni a lábát. Igaz volna, hogy alig három hónapja még az iskolapadban ült, belepislogott a tankönyvbe, és készült erre a bizonyos „életre"? Könynyek fojtogatták, s talán sírva fakad, ha a férfi meg nem szólal:

– Itt a szobám. – Megállt egy félig nyitott ajtónál. – Fáradjon be.

Marija felzaklatva, zavartan bement.

– Tessék, igyék. – A férfi odanyújtott neki egy bögre vizet. A sarokban egy zsámolyon bádog víztartály csillogott, ugyanolyan, amilyet Marija a folyosón látott. A folyosón azonban a víztartály mellett bádogbögre állt.

Marija csaknem az egészet kiitta. Csakugyan szomjas volt.

– Köszönöm.

– Roman Haritonovics – mutatkozott be a férfi.

– Marija . . . – felelte gyorsan a lány. Félve nézett a szürke ruhás férfira. „Hogyan fogjak hozzá? Mivel kezdjem? Mit mondjak?" A férfi várt. Nem látszott türelmetlennek.

– Roman . . . Haritonovics. – „Megmondom neki az igazat." – Megmondom, úgy, ahogy van . . .

A férfi lehajtott fejjel állt.

– Kérem, segítsen nekünk . . .

– Kinek? Nem egyedül van?

Roman Haritonovics Marija arcát fürkészte.

– Nehéz, nagyon nehéz helyzetben vagyunk, Roman Haritonovics . . . – Marija a kezébe temette az arcát, sírva fakadt. – A németek bekényszerítettek bennünket a ligetbe. Elfognak, ha tovább nem megyünk onnan . . . A parancsnok küldött . . .

Roman Haritonovics egy darabig hallgatott. Leszegte a fejét. Bizonyára gondolkodik, vélte Marija.

– Hanem maga, kedves Marija . . . meggondolatlan. Ne sértődjön meg az őszinteségemtől. Nem ismer engem, fogalma sincs róla, hova vetette balsorsa, és egyszerre mindent kikotyog. Más időkben dicséretes dolog az őszinteség. – A lányra sandított. – Most bezárom magát ide, és megyek, értesítem a policájokat. Vannak a faluban.

Marija rémülten a falhoz hátrált.

– Nyugodjon meg, eszem ágában sincs megtenni – folytatta kimérten Roman Haritonovics, látva, hogy megijedt a lány. – Csak szükségesnek láttam figyelmeztetni, hogy legyen óvatosabb. Kibújt belőlem a tanító. Sajnos, nem tudok segíteni magukon. Legfeljebb . . . Jöjjenek át a ligetből ide, ha tudnak. Ha sikerül. Éjszaka meg bevehetik magukat az erdőbe. – Kimutatott az ablakon, amelyből látható volt az erdő. – A ligetben maradni veszélyes. Bizonyára látták, hogy mellette halad el az út, amely hat falut köt össze. A mi iskolánkban tanulnak, illetve tanultak a hat faluból való gyerekek. Jöjjenek az iskolába. Csak ezt tudom ajánlani.

– Jó lesz. Köszönöm. Jó lesz – hadarta Marija. – Megyek, megmondom a parancsnoknak.

– Menjen másik úton, azon kevésbé kockázatos.

Végigmentek a folyosón.

– Erre, a hátsó kijáraton. Induljon el ezen az ösvényen, aztán a cserjésben haladjon. A cserjés nem ér el egészen a ligetig. Vagy száz métert nyitott terepen kell megtennie. Erre ügyeljen.

Marija bólintott. A nyugodt, magabiztos férfit látva ő maga is nyugodtabb, magabiztosabb lett. Még egyszer bólintott: megértette, köszöni.

Botladozva elindult a dombról lefelé vezető ösvényen.

– Tessék, kerüljenek beljebb.

Roman Haritonovics megfordult, és az oszlopos bejárattól elindult a folyosón, amelyet a homlokfalban kerek ablakok világítottak meg. Jobb oldalt padok voltak egymásra halmozva a fal mellett. Balról gipsz állatszobrok, üvegezett szekrények álltak, bennük könyvek, rovar- és lepkegyűjtemények, földgömbök. Az egyik földgömb, a legnagyobb, a keleti féltekét mutatta a fény felé, a barna, zöld, kék foltokat, a köröket, vonalakat sűrűn belepte a légypiszok, s ettől nyugodtaknak látszottak, mintha aludtak volna. Aludt Csehszlovákia, aludt Lengyelország, aludt Franciaország, Németország is aludt. Roman Haritonovics Andrej és Szemjon előtt ment, és sorra nyitogatta az ajtókat.

– A tanári... Fizikaterem. Ez itt a kémiaterem. Ez meg a tornaterem. Amint látják, jól felszerelt, nagyon szép terem – mondta Roman Haritonovics sóhajtva. – Pompás terem. A tanulók legkedvesebb terme. Itt játszottak, versenyeztek, vetélkedtek. – Megint nagyot sóhajtott. Bizonyára nyomasztotta a csöndes, üres terem, ahol mindig lárma, nevetés volt. Poros a padló, porosak az ablakpárkányok, a sarokban pókháló, s mindez mintha még felerősítette volna a csöndet. Kimentek a tornateremből. – Ez itt a legnagyobb tanterem, a VII/B. Nézzenek be.

Andrej töprengett: téglafalak, erősek, sem puskagolyó, sem akna nem üti át, legfeljebb ágyúgolyó. Tüzérségtől azonban nem kell tartani... Az ablakok nincsenek túl közel egymáshoz, odatapadhatnak az ablakok között a falhoz – ám lőjenek be az ablakokon. Kinézett. A ház előtt nyílt terep, nem tudnak észrevétlenül odalopakodni, hogy bedobjanak kézigránátot vagy megrohamozzák az ajtókat. Persze csak akkor, ha állandóan szemmel tartják. No lám, az iskolák úgy épülnek, hogy lehet bennük tanulni, de lehet védekezni is, mosolyodott el Andrej. Most úgy látta, hogy a védekezésre még alkalmasabbak, mint az oktatásra...

– A folyosóablakok pedig az iskola veteményeskertjére néznek. – Roman Haritonovics látható élvezettel mutogatta az iskoláját ezeknek a katonáknak, akik ideiglenesen itt találtak menedéket. – Ott vannak a melléképületek. Két hátsó kijárat van. – Andrej észrevette, hogy a két ajtó belülről vasrúddal van lezárva. – A bal oldali ajtó arra az

ösvényre nyílik, amely a dombról lemegy a cserjésbe – folytatta Roman Haritonovics. – Azon jöttek fel ide. Nos, ez az egész földszint...

Roman Haritonovics a lépcsőn elindult az emeletre. Andrej és Szemjon követte.

– Kilenc tanterem. – Roman Haritonovics egyikből a másikba vezette Andrejt és Szemjont. – Mindnek az ablakai a kertre néztek. Ez az almáskert az iskola büszkesége... Nézzék – mondta gyönyörködve Roman Haritonovics, mintha maga is most látná először a fákon a piros almákat, amelyek magukba szívták a napfényt, és melegnek, sőt forrónak látszottak.

Barátságtalannak látszottak a felhajtott tetejű poros padok, a bicskával bevésett monogramokkal, a kerek fészkükből kiesett biztonsági tintatartókkal és a padok tetejét tarkázó egyenetlen lila csíkokkal; magányosnak látszottak a nagy fekete táblák, a krétával felírt és még le nem törölt feladatokkal és szavakkal. „Halott tantermek." Andrej is felsóhajtott, befelé, hogy ne vegyék észre.

Visszamentek a földszintre a VII/B osztályba. A mennyezet alatt fényes csík látszott: a lenyugvó nap utolsó sugara.

– Roman Haritonovics! Régen vonultak be ide a németek? – kérdezte Andrej.

– Öt napja. – Roman Haritonovics lehajtotta a fejét. – Reggel fél nyolckor.

Hallgattak egy sort.

– Hogy hívják a falujukat? – kérdezte Andrej.

– Belije Kljucsi*. – Roman Haritonovics ezt úgy mondta, mintha élvezte volna, hogy a falujuknak ez a neve. Belije Kljucsi. A hagyomány szerint a nyírfák melletti forrásnál építette meg a házát az első telepes. A tükröződő nyírfáktól fehérnek látszott a víz. Ezért kapta ezt a nevet a falu.

– Kedves név – mosolyodott el Andrej.

– Valóban – kontrázott Szemjon. – Városnak nem adhatnak ilyen nevet. Ha csak azt nem, hogy „Vízvezeték".

– A városoknak megvan a maguk gyönyörű neve. Moszkva. Kijev... – Roman Haritonovics levette a szemüvegét, nagyujjával és középujjával megtörölte, majd újra feltette.

– Még egy kérdés, Roman Haritonovics.

* Belije Kljucsi – Fehér Források.

A tanító Andrejra nézett.

– Tessék, hallgatom.

– Hogyan jutunk el az erdőbe? Tudom, hogy a kertek alatt. De mibe ütközhetünk bele útközben? És milyen messze van az erdő?

– Úgy három és fél kilométerre. Ha toronyiránt mennek. Akadály nemigen van. Elhaladnak a piactér mellett, a források irányába, át egy vízmosásos réten, és már ott is az erdő.

Megint hallgattak egy ideig.

– Ön egyedül él, Roman Haritonovics? – érdeklődött Szemjon, hogy megtörje a csendet.

Roman Haritonovics beleköhögött az öklébe.

– Ennek az iskolának az igazgatója vagyok. A feleségem a fiammal, Vikentyijjel – ő is tanító – evakuált, én már nem tudtam, minden olyan hirtelen jött. Amint látják, itt rekedtem.

– A hadnagy is tanár – intett Szemjon a fejével Andrejra. – Éppen elvégezte a pedagógiai főiskolát, máris mehetett a frontra.

Roman Haritonovics egy kissé felvonta a szemöldökét, hitetlenkedve nézett Andrejra. Az elcsigázott, borostás arcú, gyulladt szemű parancsnok az elrongyolódott, izzadság- és vérfoltos, sáros ingzubbonyban korántsem úgy festett, mint egy tanár.

– Hát most iskolában vagyok – jegyezte meg ironikusan Andrej.

Mindenki elhallgatott.

– Azt mondta a mi nővérünknek, hogy a faluba befészkelték magukat policájok? – törte meg a csendet Andrej.

– Nem fészkelték be magukat. Itt voltak. A szovjethatalom alatt mindvégig itt voltak. De mi nem tudtunk róluk. Most előbújtak.

– Sokan vannak?

– Nem tudom. Igyekszem nem mutatkozni a faluban. A kertben van krumpli. Kenyér is van egy kevés, meg némi cukor és tea. Petróleum is kerül a lámpába. A gyufa kevés, de készítettem taplót.

– A policájok patkányok. Hát németek?

– Németek nincsenek. Bevonultak és mentek is tovább. Policájok viszont vannak, a falumbeliektől tudom. Rosszabbak a németeknél. Tegnapelőtt eljött a főnökük. Régebben a szövetkezeti boltban dolgozott, hírhedt tolvaj, minden eltűnt a kezén. Idejött. Felajánlotta, hogy legyek sztaroszta. Merthogy én pártonkívüli vagyok. „Miért lennék én jó sztarosztának? – szabadkoztam. – Azért, mert öreg vagyok? Fiatalabb sokkal alkalmasabb lenne." Aztán megfeledkeztek rólam. Találtak

méltóbbat. No meg sok az elfoglaltságuk! Gyilkolnak. Honfitársaikat gyilkolják, vagyis hát a mieinket. Ennyi, amit tudok – tárta szét a karját Roman Haritonovics.

– A policájokkal elbánunk, ha ide tolják a képüket – nézett Andrej Szemjonra.

– Akár a policájok tolják ide a képüket, akár a németek, el kell bánnunk velük – húzta el gúnyosan a száját Szemjon. – Nincs más választásunk, ha ide dugják a képüket.

Roman Haritonovics lehajtotta a fejét.

– Valószínűleg senkivel sem kell elbánniuk. Akárhogy, akármint ez mégiscsak iskola. A bejáratnál ott a német nyelvű tábla is, hogy ez iskola. – Felvonta a vállát: iskolát nem szoktak megtámadni. – Az iskola olyan, mint a nyílt város. – Újból vállat vont, majd így folytatta: – Enniük kell. Tudok adni krumplit. Kenyeret. Teát. És ne is próbálják visszautasítani – emelte fel a kezét. – Nincs időnk udvariaskodni. Magam is harcoltam. A polgárháborúban. Tudom, mi az.

– De hiszen mi sokan vagyunk, Roman Haritonovics – mosolyodott el hálásan Szemjon. – Feléljük a tartalékait, és kénytelen lesz mutatkozni a faluban.

– Kénytelen leszek . . .

– Akkor hát szólítom a szakácsainkat. – Szemjon kinézett a folyosóra. – Danyila! Marija! Menjetek krumplit főzni. Teavizet is forraljatok.

– Megyünk! – felelte Marija.

– Okos dolog. – Danyila csillogó szemmel állt Roman Haritonovics mellett. – Ha egy kis füstölnivalót adnál – mondta szenvedő hangon.

– Bocsássanak meg, de nem dohányzom – ingatta a fejét Roman Haritonovics.

Szemjon elővett a zsebéből két gyűrött cigarettát, az utolsót, az egyiket odanyújtotta Danyilának.

– Hálásan köszönöm! Mahorka volna az igazi . . . – sóhajtotta, és mohón a foga közé kapta a cigarettát.

– Akkor hát menjünk, elvtársak. Tüzet gyújtok. Van egy nagy üstöm. Meg egy nagy teáskannám.

Roman Haritonovics, Danyila és Marija elment.

– Jó dolog az evés, ez igaz – mondta Andrej –, de az őrség előbbre való. Vano! – kiáltotta. – Vano! Hát Szasa? Hol van Szasa? Á, itt vagytok. Álljatok őrt a gyümölcsösben, a veteményesben, a mellék-

épületeknél. Jól nyissátok ki a szemeteket! Értettétek? Ha kész az ennivaló, majd szólunk. Menjetek.

Vano és Szasa elindult a kijárat felé.

Esteledett. De még világos volt, a kék és zöld fény még nem hunyt ki az iskola körül.

– Nem hagynak minket békén a németek. – Ez a gondolat motoszkált Andrej fejében.

Látszott a szemén, hogy nagyon szeretné, ha békén hagynák őket, és halvány remény él benne, hogy talán így is lesz.

– Te mit gondolsz, Szemjon? Azoknak, akik Rjabov nyomába eredtek, kámpec. De azok a motorok, amelyek lemaradtak és minket követtek! . . . – Elhallgatott, Szemjonra nézett.

– Vigye el őket az ördög! Láttam, hogy elindultak, megkerülték a ligetet. De hova lettek? Bementek a faluba? Vagy segítséget hoznak?

– Ha a nyomunkra bukkantak, akkor . . . – jegyezte meg Andrej leverten.

– Ha sikerülne kihúznunk sötétedésig – mondta elgondolkozva Szemjon –, akkor irány az erdő.

Az ablakból a falu háztetői fölött látszott a távoli, homályosan kirajzolódó erdő.

– Ha sikerülne kihúznunk . . . – bólintott Andrej. – Egyelőre azonban rendezkedjünk be körkörös védelemre. Mindenre számítani kell. Ide, a VII/B-be a géppuskát. Igaz? Pilipenko és . . . – gondolkodott – Tyiska. Nem engeditek őket a főbejárathoz. Értitek? Kit állítsunk a főbejárathoz? Vanót és Petrusz Bulbát. Azután a folyosó végén a homlokzati ablakok meg a hátsó kijáratok. Oda Danyila és Sisarev megy. Szasa a veteményesre néző ablakokhoz. Szjanszkij hordja a lőszerutánpótlást. Mi Valerikkal szintén a VII/B-ben leszünk. Sok az ablak. A géppuskásokat is biztosítjuk. Roman Haritonovicsnak is lesz dolga. Neki sincs más választása, védekeznie kell.

– Tehát az enyim az emelet? – nézett fel Szemjon, mintha szemügyre venné, hol kell helytállnia. – Onnan jól látható, mi történik a gyümölcsösben. Ki jön velem? Csak Pozdnyajev rajparancsnok maradt? Bátor, értelmes ember. Meggyőződtem róla az átkeléskor. Tehát a rajparancsnokkal leszek?

– Vele.

Pilipenko behúzta a géppuskát a tanterembe. Ügyesen az ablak elé állította. Mellé helyezte a lőszeres horganydobozt.

– Hé, te vizes gatyás! – Megfordult, kereste a szemével Tyiskát. – Hol a többi horganydoboz?

– Viszem – hallatszott a folyosóról.

– Rakd ide. Ne vakaróddz annyit!

Idő múltán Danyila a lábát húzva becipelte az üstöt, amely tele volt gőzölgő főtt krumplival. A tábla elé az asztalra tette. Kenyérszeleteket is hozott egy tányéron.

– Az őröknek is vigyél – mondta Andrej.

– A lány már vitt. Ők kaptak először.

Ki állva, ki a padokon ülve evett.

Bejött Marija.

– Itt a teavíz. Szállj le a padról – a könyökével megbökte Pilipenkót –, hadd tegyem le a teáskannát.

Pilipenko engedelmesen letelepedett a padlóra.

Az ajtóban Roman Haritonovics tűnt fel, előrenyújtott kezében almával telerakott cseréptálat tartott.

– Kóstolják meg. Az iskola gyümölcsösében termett.

A sarokba húzódott, szótlanul figyelte, milyen mohón esznek, isznak a kiéhezett, holtfáradt emberek.

Pilipenko buzgón tömte be a szájába az utolsó héjában főtt krumplit.

– Kész!

– Pihenjenek le, elvtársak. – Roman Haritonovics indulni készült, de mégis állva maradt, láthatóan nem akaródzott menni. Végül bocsánatkérőn kibökte:

– Két párnán és egy takarón kívül nem tudok semmit adni.

– Megleszünk ágynemű nélkül, Roman Haritonovics – mosolyodott el hálásan Andrej. – Katonák vagyunk. Meg aztán nem is maradunk sokáig. Ha besötétedik, indulunk.

– Ahogy gondolják. – Roman Haritonovics megigazította a szemüvege szárát a füle mögött.

Kiment.

Pilipenko, vizes gatyás Tyiska és Valerik ledőlt a sarokban. Andrej egy padra feküdt, de a lábát lelógatta, a fejét összekulcsolt kezére fektette. Nem volt kényelmes, a sebesült válla is sajgott. Megfordult, a pad megreccsent. Felkelt, lerúgta a csizmáját, hadd pihenjen a lába, és ő is a padlóra feküdt. Lehunyta a szemét, de nem jött rá álom. Súlyos gondok ostromolták. Valaminek történnie kell. Valahol, valamiben hibázott, nem úgy csinált valamit, ahogy kellett volna. De nem jött rá,

hogy miben hibázott, mit nem úgy csinált, ahogy kellett volna. Sorra vett mindent, ami azóta történt, hogy a vízimalomnál átkeltek a patakon, de semmiben sem talált kivetnivalót. Talán a teherautó az országúton. Lehetséges. Igen, a teherautó ... De másként is bajba keveredhettek volna – hárította el ezt a feltevést. „Sose tudja az ember, mikor sikerül valami, mikor nem." De minek is ezen tépelődni? Azon kell törnie a fejét, hogyan jussanak ki innen.

Kinyitotta a szemét. Az ablakok nyugatra néztek, a nap még a gyümölcsös fölött állt, s amikor egy kis felhő úszott el a nap és a gyümölcsös között, a tanteremben néhány percre sötét lett. Andrej szórakozott tekintettel körülnézett. „Tágas tanterem. Jól érezhették magukat a tanulók. Sok fény, levegő." A szemközti falon megpillantotta a terület térképét. Ez a falu is rajta volt. Igaz, az egész falu egyetlen centiméteren. Viszont sok centiméter mutatta, mi van arrább. Arrább van az erdő, amely az ablakból látszik. Hogyan juthatnak el az erdőbe? Ezen kell törnie a fejét.

Andrej csoszogó lépteket hallott.

– Bocsásson meg – szólalt meg Roman Haritonovics –, mégis hoztam a párnákat meg a takarót.

– Köszönöm, Roman Haritonovics, nagyon köszönöm.

Roman Haritonovics a párnákat és a takarót letette a padra.

– Bocsásson meg.

Andrej észre sem vette, mikor ment ki a tanító. Leterítette a padlóra a takarót, a falhoz támasztotta az egyik párnát. Fogta a másik párnát és körülnézett. Kinek a feje alá tegye? Pilipenko, Valerik, Tyiska feje alá? Nem, hadd aludjanak, kár lenne felébreszteni őket. Újra lefeküdt.

Az üres helyiségben jól lehetett hallani, hogy a folyosó végén ajtó csapódott. Túlságosan hangosnak hatott, habár a tapintatos Roman Haritonovics bizonyára óvatosan csukta be. Aztán szapora, ismerős kopogás hallatszott. Géppisztolysorozatok? – kapta fel a fejét Andrej, és feszülten figyelt. Igen, odakint géppisztolyok ropogtak. Az ablakból látta, hogy Vano és Szasa lövöldözve fut a gyümölcsösből a főbejárat felé.

– Fegyverbe! – kiáltotta Andrej teli torokból. Felrázta Pilipenkót, megbökte Valerikot, vizes gatyás Tyiskát.

Két ugrással kint termett a folyosón.

3

Roman Haritonovics már éppen zárta a főbejáratot. A keze remegett, alig tudta bedugni a kulcsot a kulcslyukba. Végre megfordult a kulcs, kattant a zár. Vano az ajtónál állt, és izgatottan nézett körbe, mintha nem hinné, hogy már idebent van.

– Németek... ide hallgass, hadnagy elvtárs! – Vano alig kapott levegőt. – Idejében észrevettem... leadtam egy sorozatot. Lefeküdtek a fák tövébe.

– Sokan vannak, hadnagy elvtárs. – Szasa is nyitott szájjal kapkodta a levegőt. – Lentről, a domb tövéből jönnek. – Csodálkozó, kérdő tekintettel meredt Andrejra.

– Körülzárnak bennünket – mondta Andrej hangosan. Igyekezett nyugodtnak látszani. Nem kapkodott.

A homlokán kiütött a verejték, felemelte a kezét, hogy letörölje, de lövés dörrent, és ő megfeledkezett erről a szándékáról.

A harcosok zavartan néztek rá, abban reménykedtek, hogy a parancsnok ezúttal is megtalálja a kivezető utat.

Szemjon lefutott a lépcsőn. Falfehér arcán megfeszült a bőr. Mintha már látta volna, hogyan végződik mindez.

– Szükséged van itt rám?

– Menj vissza az emeletre! A rajparancsnokkal együtt te is a főbejáratot védd! Várj. Vidd magaddal Poljancevet. Ültesd le egy csöndesebb sarokba.

Szemjon Poljancevet támogatva felment a lépcsőn.

Andrej körülnézett.

– Szjanszkij! És Marija... Torlaszoljátok el padokkal az ajtókat – mutatott a folyosón felhalmozott padokra. – Minél többet rakjatok, minél magasabbra. Gyorsan!

– Én is segítek... – mondta Roman Haritonovics, és elindult a padok felé.

Petrusz Bulba lövésre kész géppisztollyal már elfoglalta helyét a főbejáratnál, ahogyan Andrej kijelölte, amikor terepszemlét tartott az iskolában.

– Vano! Petrusszal együtt verd vissza a bejárat elleni rohamokat! Az ablakon keresztül tartsátok szemmel a terepet. Te a jobb oldaliból, Petrusz a bal oldaliból! Ez a legveszélyesebb hely. Értettétek?

A folyosó végében levő kerek ablaknál Andrej megpillantotta Danyilát. A túlsó végébe nézett: Sisarev is a helyén van. Így is kell!

– Szasa! Te ezeken az ablakokon figyelj. A hosszanti fal mentén. Gránátok!

– Vannak! – „Igen, igen. Gránátok. Ezek az ablakok. Nagyon okos. Hej, ez a hadnagy. Semmire sem jutnak a németek" – gondolta megkönnyebbülten Szasa, és biztosra vette, hogy a menekvést ezek a gránátok jelentik, amelyeket majd ő dob ki az ablakon.

Mindenki elfoglalta a helyét. Vártak. Mire vártak? Ezt senki meg nem tudta volna mondani. A lövéseket várták.

– Hadnagy elvtárs!

Andrej a szemével kereste, hogy ki szólt. Nem találta. Hallucinált volna? Vagy valaki nem bírta elviselni a várakozás feszültségét?

– A hitleristák nem juthatnak be! – kiáltotta Andrej. – Helytállunk! – Felemelte a kezét, és szétterpesztett ujjakkal jelezte: nyugalom! Azután ökölbe szorította kezét, és az ököl erőt és könyörtelenséget sugárzott. Andrej hangjában, mozdulataiban keménység, sőt kegyetlenség érződött.

Megszólaltak a német géppisztolyok. Ezúttal a melléképületek, a hátsó udvar felől. Az ablakokat lőtték. Üvegcserép szóródott a padlóra. Utána ismét a gyümölcsös felől lőttek.

– Rajta! Rajta! Rajta! – Ez Vano hangja. Magát biztatta vagy Petrusz Bulbát? – Rajta! Rajta!

Vano és Petrusz Bulba géppisztolya tompán kattogott.

– Hogy tüzelsz! Görbén, mint az ökörhugyozás . . . – Danyila hangja a folyosó végéből. – Szasko! Látod azt ott, ni?! Egymagában lopakodik. Puskával ledurrantod?

– Nem tudom. Fedezi magát.

– Azért csak próbáld meg.

– Megpróbálhatom, de nem tudom ledurrantani. Fedezi magát.

– Ha nem tudod, akkor ne is próbáld.

– Azért mégis megpróbálom . . .

– Hát próbáld. De puffantsd le.

Két puskalövés.

– Hinnye! – kiáltott fel Danyila.

Eltalálta Szasa vagy nem találta el? – töprengett Andrej.

Kívülről a géppisztolyok jobb oldalról lőtték a homlokzatot. Andrej berohant a VII/B osztályba. A szíve kalapált. Érezte, hogy elveszíti a

nyugalmát. Mezítelen lábát sütötte a hideg padló. Csak most vette észre, hogy a nagy sietségben nem húzta fel a csizmáját, amely ott állt az egyik padnál. Golyók fütyülését hallva lehajolt. A golyók fölötte csapódtak a falba. Mészpor hullott a fejére. A szemébe is került belőle, ököllel dörzsölte. „Most nincs idő a csizmával bajlódni . . ."

Felhő úszott az ablak elé, és a tanteremben kék lett a levegő. A géppuskához tapadó Pilipenko arca is sötét lett. Kérdőn nézett Andrejra: kezdjem? Kezdem! – mondta égő tekintete.

A kertben azonban elhallgattak a géppisztolyok.

– Polgártársak! Polgártársak! Figyelem! – hallatszott az almafák közül. Furcsa volt orosz szavakat hallani onnan, ahonnan a németek lőttek, szinte elképzelhetetlennek tűnt. Ez azonban tisztán érthető orosz hang volt. – Ne ontsátok a véreteket, meg a mienket – folytatta. – Mi honfitársaitok vagyunk. Körülzártunk benneteket. Nincs értelme az ellenállásnak. A németek nagylelkűek. Gyertek ki. Adjátok át a fegyvereiteket, és számotokra véget ér a háború. Válaszoljatok!

„Biztosan az itteni főpolicáj – gondolta Andrej. – Az, amelyik felajánlotta Roman Haritonovicsnak a sztaroszta posztját."

– Mindjárt válaszolunk! Tessék . . . – És egy hosszú-hosszú géppuskasorozat, amelyet Pilipenko eresztett meg, megrázkódtatta a falakat.

Az izzadtságcseppektől himlőhelyes lett Pilipenko arca. A szája elferdült. A szemében harag, düh, gyűlölet égett és még valami, ami mindenre elszánttá tette. Újabb sorozat. Pilipenko válla rázkódott. Már nem nézett Andrejra. Újabb sorozat! A kilőtt töltényhüvelyek koppanva hullottak a padlóra. A szél arrább tolta a felhőt, az ablakon megint besütött a nap. A hüvelyek aranyos csillogással válaszoltak erre a fényre.

Andrej meglátta, hogy a fedezékből kibújt egy kurta német, kiabált valamit, bizonyára rohamra ösztökélte a katonákat. Azután futni kezdett az iskola főbejárata felé, a kezében hosszú nyelű kézigránátot szorongatott.

– Hadnagy elvtárs, odapörkölök neki a puskából! – mondta Valerik, és csőre töltötte a fegyvert. Majdnem kihajolt az ablakon.

– A fejedet ne dugd ki! – parancsolt rá Andrej. „Még mindig nem veszi komolyan a háborút. Neki ez romantika. Hőstettek." Kirántotta a pisztolyát, megcélozta a németet, kemény kézzel vezette rá a csövet. „Megvan. Nem szabad elhibáznom! Nem szabad . . ." Abban a pilla-

natban sütötte el a pisztolyt, amikor a német emelte a karját, hogy eldobja a gránátot. A német összeesett. Valószínűleg összeesett. A felrobbanó gránát lángjától és füstjétől nem lehetett látni.

Még vadabbul kattogtak a kertben a géppisztolyok, lőttek minden ablakot, minden tantermet. Andrej arccal a fal felé odatapadt az ablakközhöz. Összerezzent, mert a golyók a jobb és a bal válla mellett süvítettek el. A mennyezetről hullott a vakolat, és egy percig fehér por kavargott a tanteremben.

Andrej kilesett az ablakon: a fenyőfák mögül sisakok bújtak elő, majd meggörnyedt hátakat látott. A németek fától fáig szökelltek... ketten-hárman... közelebb a falhoz... hárman-négyen.

– Pilipenko!

Pilipenko azonban a dühtől vörösen már nyomta az elsütőbillentyűt. A géppuska gőzölgött.

– Tyis-ka!... Hevedert! Hevedert!

Vizes gatyás Tyiska guggolva töltötte a hevedert. Pilipenko eközben türelmetlen mozdulatokkal borzolta a haját, amely a homlokába hullott. Kezével hátrasöpörte, majd újra lehúzta majdnem a szemébe.

– Mit piszmogsz?! Nem kaptál cukrot gyerekkorodban? – ripakodott rá Pilipenko Tyiskára, és az ujjával körözött a halántékánál.

– Kaptam, Pil, kaptam – bólogatott egészen komolyan vizes gatyás Tyiska, gondolván, hogy ezt akarta hallani Pilipenko. Ő most mindent ráhagyott volna.

– Add ide, az anyád ne sirasson, majd én.

Pilipenko megint hosszú-hosszú sorozatot eresztett meg.

„Mi az, meghibbant?" – ráncolta a homlokát Andrej.

– Célozz! Ne vaktába tüzelj! – kiabálta. – Egyszerre fél hevedert kieresztettél! Már halomban áll az üres heveder... Pedig sokáig kell tartanunk magunkat!

– Ha nem lesz lőszer, puszta kézzel fojtom meg őket. – A géppuska kattogott. Félelmetes volt Pilipenko arca. Ilyen arckifejezéssel városokat lehet lerombolni, meg lehet remegtetni a földet...

A tanteremben a sokáig tüzelő géppuska forró szaga érződött. Szemre is látni, milyen forró a csöve.

– Tyis-ka!... Vizet! Felforrt... Ott a víz, a tartályban. Szedd a lábad, Tyiska! Itt vagy már?

Vizes gatyás Tyiska egy pillanatig azon töprengett, hogyan jusson ki a fütyülő golyók között a folyosóra, ahol a víztartály állt. Az izzad-

ságcsöppek cikornyás vonalakat rajzoltak poros arcára, s máskor fehér arca most szürkének látszott. Kezét-lábát ügyetlenül rakosgatva négykézláb mászott az ajtóhoz. Már a folyosón kopogott a csizmája.

Andrej az ablakköz mögött lapulva kilesett az ablakon. A németek egyelőre nem szánták el magukat, hogy megrohamozzák a főbejáratot. De minden jel szerint erre készültek. Andrej gránátot szorongatott a kezében.

Balra, a kerítés mellett álló öreg nyárfáktól három katona vált el, majd egy negyedik is, és lövésre tartott géppisztollyal szaladtak a főbejárat felé. Andrej eldobta a gránátot – a lépcső tövében robbant.

Két katona elnyúlt a lépcsőn, füst gomolygott fölöttük, a harmadik német legurult, szintén holtnak látszott, a negyedik visszakúszott az öreg nyárfákhoz; sötét, görbe csíkot húzott maga után.

Andrej hallotta, hogy a válla fölött elsüvít egy golyó, és abban a pillanatban a háta mögött valami csörrent. Gyorsan megfordult. Vizes gatyás Tyiska hanyatt vágódott a nyitott ajtóban. Kezéből kiesett a csajka, a víz ráömlött az ingzubbonyára, a nadrágjára, a folt egyre terjedt.

– Tyiska! – Andrej mellette termett. – Tyiska! . . .

Tyiska talán még fel sem fogta, mi történt vele. Halkan így szólt:

– Megint vizes lett a gatyám, Nyikitka . . . – Talán még el is mosolyodott, Andrej legalábbis úgy látta. – Csak ez hiányzott . . . – Lehunyta a szemét. – Odalett a víz . . . – Felsóhajtott. – A cső meg tüzes . . . Ne haragudj, Pil . . . Jó?

Hátracsuklott fejjel feküdt, a sisak lecsúszott róla, szabadon hagyta összetapadt szőke haját. A homlokáról meggypiros erecske csorgott le a padlóra, összekeveredett a még mindig folydogáló vízzel. A szájából rózsaszínű hab tört elő. Tyiska szemlátomást kékült. Mindig riadt arcát nyugodttá tette, kisimította a halál: olyan békésen feküdt, mintha aludna. És ha nincs a vér, azt lehetett volna hinni, hogy a fárasztó naptól kimerülve csak aludni feküdt le. Ez a nap valóban nagyon nehéz volt.

– Vizet! Hol az a víz?! – mérgelődött Pilipenko. Nem hallotta, mi történt a háta mögött. – Hozd már, te vizes gatyás! – Verítékcsöppek hullottak a homlokáról, a szemöldökéről, a szempillájáról a mellére, és az ingzubbonya ott megsötétült. Nem eresztette el a géppuskát, visszanézett, és csak most látta, mi történt. A válla erősebben rázkódott a géppuska tusaborítólemez-fedele fölött.

Vizes gatyás Tyiska olyan csöndben és olyan gyorsan halt meg, hogy szinte hihetetlen.

Egy golyó az ajtófélfába csapódott, ezt már nem hallotta. Egy másik golyó vizes gatyás Tyiska fejébe fúródott, amely holtában is megrándult. Másodszor ölték meg.

Golyók fúródtak a mennyezetbe, a falakba, de már a padlóba is. „Felmásztak a fákra – kapott észbe Andrej. – Hát persze, a fákról lőnek! Azokról a magas körtefákról."

– Pil! A körtefákat sorozd meg! A körtefákat!...

– A körtefákat is! Annyi a német, mint a muslinca. – Pilipenko kacskaringósat káromkodott, de ettől sem könnyebbült meg. Még egyet káromkodott, de már különösebb hév nélkül.

Andrej eljutott az ablakközhöz. A kertben egyre gyűltek a katonák, már csakugyan sokan voltak. Andrej géppisztolysorozatokat hallott maga fölött, az emeleten: Szemjon tüzelt. Innen, lentről, Pilipenko lőtt. Mégis egyre-másra bukkantak elő a németek...

– Forr... az anyja keservit... Vizet! – mondta önmagának Pilipenko. A fogát csikorgatta dühében, de nem tudott mit tenni.

– Valerik! – szólt Andrej. – Fogd – mutatott a vizes gatyás Tyiska mellett heverő csajkára –, és hozz vizet. Szaporán!

Valerik felkapta a csajkát és eltűnt a folyosón. Vagy három perc múlva visszatért. A küszöbön majdnem orra bukott: golyók fütyültek el a lábánál, szétforgácsolták a deszkákat, befúródtak a padlóba.

– Hűtsed a géppuska köpenyét! – mondta Valerik, és fürgén Pilipenkónak nyújtotta a teli csajkát.

Andrej Valerikra pillantott: a szemében nem látott félelmet.

A kertből kézigránátokat dobtak, egyszerre kettőt. Nem érték el az ablakokat, a faltól néhány méterre robbantak. Forró füst tódult be a kitört ablakokon. „Messziről dobták – állapította meg Andrej. – Nem szabad közel engedni őket. Az ajtókhoz sem juthatnak oda. A géppuska, az én géppisztolyom, Valerik puskája, odafent pedig Szemjon és a rajparancsnok géppisztolya... Elvágjuk az útjukat! – A padlóra pillantott. – Van még három kézigránátunk."

Ropogtak az ablakokra irányított géppisztolyok.

– Ott! Ott! Nézze! – Valerik válla a kiáltásai ütemére emelkedett. – Ott, a nyárfánál! A hórihorgas... Mindjárt odapörkölök... – Kattant Valerik puskájának zárja. A fiú annyira lázba jött attól, amit tenni készült, hogy elmozdult az ablakköztől. – Eltalálom. Biztos, hogy eltalálom!

– El az ablaktól! – rivallt rá Andrej.

Mielőtt Valerik meghúzta volna a ravaszt, golyózápor zúdult az ablakra, az ablakkeretről lehasadt faforgácsok szerteszét repültek a tanteremben. Valerik kiejtette a kezéből a puskát, amely nagyot koppanva esett a fal tövébe.

Andrej nem tudta elkapni Valerikot, a fiú a padlóra roskadt. Piros vér fröccsent Andrej lábára. „Hol találta el? – A hadnagy el nem tudta képzelni. – Hol? . . .” Valerik szeme nyitva volt, most sem látszott benne sem félelem, sem veszélyérzet. De az arca megnyúlt, a szemöldöke sötétebb lett, a száját összeszorította. Andrejnak úgy rémlett, hogy ezen a már nem gyermekes arcon ráncokat lát a száj sarkában, forradást, amely az orrtőtől az állig húzódik, vagyis olyat, amit reggel még el sem tudott volna képzelni. Megfogta Valerik sovány, aranypihés kezét. Milyen nehéz lett! Valerik sírt, a könnyei málnapirosak voltak, mert vér is folyt az arcán, és több volt a vér.

– Akkor is odapörkölök neki – nyögte csöndesen Valerik. – Jól megjegyeztem magamnak azt a férget. Olyan hórihorgas, az orra kampós . . . – Aztán bánatosan hozzátette: – Kár a puskáért . . . A tárban még maradt . . . három golyó . . . – Lehunyta a szemét, az ajka alig mozgott. – Malahovkai vagyok, Moszkva mellől . . . Kertes házunk van . . . anyám . . . – Mintha csendesen elmosolyodott volna.

– Feküdj nyugodtan, Valerik – kérte Andrej. – Mindjárt bekötöznek.

– Hadnagy – hallatszott Pilipenko remegő hangja –, mi van vele? – Feszülten figyelt maga elé. A válla jobbra-balra mozgott. A géppuska a kerítés mellett álló nyárfákat lőtte, amelyek mögött katonák lapultak.

Andrej látta, hogy a lehántott kéreg a földre hullik. Gondolatait azonban nem ez kötötte le. „Valerik! . . .”

4

Kirohant a tanteremből.

– Mari-ja! Mari-ja-a! . . .

Kiáltását elfojtotta a fegyverek sűrű ropogása. Lőttek kívülről, lőttek belülről, az iskolából. Megragadta a lépcső karfáját, szédült: hintázott vele a folyosó, megdőltek az ablakok, s ő maga is mintha saját

tengelye körül forgott volna. A megdőlt oszlopok mögött az elferdült ablakokból mindjárt kiesik Vano és Petrusz Bulba. Andrej várt, amíg minden visszaállt a helyére.

– Mari-ja-a!

Marija fél kézzel a vállán lógó egészségügyi táskát tartva sietett a hang irányába: lányos erőtől duzzadt gyors mozgású alakja. Még mielőtt odaért volna, felnézett Andrejre: ijedtség ült ki az arcára.

– Mi van veled, Andrej? – A hadnagy arcán szétmázolt por, mezítelen lábán vérfoltok.

– Siess, siess!

Mindent megértett, Andrej nyomában rohant a VII/B-be.

– Valerik! – Úgy belehasított a szívébe, mintha a mellén már seb volna. Marija végighúzta a tenyerét a mellén, hátha véres lesz az ujja. – Tyiska is, jaj! – Az egyik nedves ingzubbonyban, nedves nadrágban az ajtóban feküdt, a másik az ablaknál, a padlóra terített takarón keresztben.

Marija letérdelt, matatott a táskában, kivett egy csomag gézt, majd még kettőt. Az ujjai nehezen engedelmeskedve feltépték a csomagot. Egy golyó Valerik arcát ütötte át. Egy másik a karjába fúródott. Marija Valerik elé hajolt, a fejével elzárta előle a kilátást: ne lássa a sebét. A fiú nem is látta. Nem látta az arcán csorgó vért, amely elöntötte az arcát, a nyakát, befolyt a zubbonya gallérja alá. Maga elé nézett, és csak azt a hórihorgas, kampós orrú katonát látta . . .

– Odapörkölök neki . . .

Megpróbálta kinyújtani és ökölbe szorítani sebesült kezét. Még mindig harcolt . . .

Marija sietve kötözte az arcát, a géz felitta a vért, piros lett, Marija pedig egyre tekerte, mind szorosabban, de a vér csak átütött rajta. Nem volt segítség. Marija zavartan nézett Andrejre.

Valerik csendes, szenvedő pillantást vetett Marijára és Andrejre, mintha tudta volna, hogy utoljára látja őket. Nem állták ezt a segítségért könyörgő tekintetet, lesütötték a szemüket.

Marija végül csomóra kötötte a gézt Valerik tarkóján. Újabb csomagot bontott fel, hogy bekösse a karját. Már megrántotta a cérnát, amely felszakította a burkot, s ekkor megállt a keze: Valerik szeme olyan volt, mint a tisztára mosott ablaküveg, nem kért semmit, nem félt semmitől – nem is nézett. Marija a fiú szájához érintette az arcát: nem lélegzett. Valerik halott volt.

„Nem, a halál sem tette felnőtté Valerikot – gondolta Andrej, aki le nem vette a szemét róla. – Kisfiú maradt... – De katona fekszik előtte, aki valamennyiükért az életét adta. – Az anyját szólította... Mivel tudott volna rajta segíteni? Semmivel. Az anyák nagyon szeretik a gyermekeiket. Az anyák nem kérnek segítséget. Tőlük kérnek. Mint az imént Valerik... Mint bizonyára én is kérnék... pedig nem vagyok már gyerek. – Az anyja megint ott állt mellette, sápadtan mosolyogva, de ő csak a kezét látta, amely mindig kész, hogy csináljon valamit, eléje tegye a tányért, megigazítsa a meggyűrődött gallért, vizet töltsön a mosdótálba, megágyazzon. – Jól mondják, hogy anya csak egy van! Csak az anyák tudják, milyen nehéz szülni. Ölni viszont könnyű. Ezt meg mi tudjuk..."

– Menj, Marija. – Andrej szálfaegyenesen állt Valerik mellett, mintha őt nem fognák a golyók. Nem nézett Marijára. Az ablakot nézte. A németek abbahagyták a tüzelést. Pilipenko is abbahagyta. – Menj.

Marija nem mozdult, a padlón ült, arcát a táskába temette, nem volt ereje felállni.

Sorozat az ablakba. Sorozat az ablakba! Sorozat...

Lőttek? Marija csak akkor fogta fel, amikor a veszély már elmúlt.

– Mit mondtam?! – Andrej ezt kiáltani akarta, de halkra, kérlelőre sikerült.

Marija nem felelt. A feje még mindig a táskán feküdt. Ekkor meglátta, hogy Pilipenko válláról vércsík kanyarog lassan lefelé, és az ingzubbonya, amelyet szikkadt izzadságfoltok fehér foltjai tarkítottak, lassan átnedvesedik.

– Pil – szólalt meg fojtott hangon Marija –, nem érzed, hogy megsebesültél?

– Hogyhogy megsebesültem? – Pilipenko ezt el sem tudta képzelni. – Menj innen – intett dühösen a fejével. Le nem vette a szemét a gyümölcsösről. – Menj innét, ne zavarj.

Marijának talán eszébe jutott, hogy mit mondott Pilipenkónak, amikor a mocsárban bekötözte Antonovot... Ő is végezte a feladatát, és rászólt, hogy menjen onnan, ne zavarja. Pilipenko most minden idegszálával a kertben van, ahonnan a halál lopakodik. Csakhogy sebesült...

– Pil... – kérlelte Marija.

– Bekötni! – parancsolta Andrej.

Bár a németek abbahagyták a tüzelést, Pilipenko egyre az ablakot

figyelve odatartotta a vállát Marijának. A lány kiszabadította Pilipenko karját az ingzubbonyból, és kezdte rácsavarni a gézt.

Vagy tíz percig, de talán még tovább, csönd volt. Két veréb az ablakpárkányra röppent, megtévesztette őket a hirtelen beállt csönd. Marija jól látta, amint a csőrüket oldalt nyújtva nyugodtan tollászkodtak. Aztán dörrent egy géppisztoly. A verebek felkapták lapos fejüket, meglepetten felültek, és nyílsebesen felröppentek az égre, eltűntek benne.

A sorozat félbeszakadt.

Andrej ismét megpillantotta a csizmáját a padnál. Az egyik eldőlt, a szárát golyók ütötték át. Felhúzta a csizmát, így mindjárt jobban érezte magát.

– Menjünk.

Marija nehézkesen felkászálódott.

Kimentek a folyosóra.

A németek ismét tüzet nyitottak az udvarról, a veteményesből. Nyilvánvalóan a hátsó bejárathoz akartak eljutni.

– Marijka! – kiáltotta Szemjon. A lány gyorsan körülnézett. Szemjon a lépcsőnél állt, kemény tekintettel nézett rá, de mintha semmit sem látott volna. – Marijka . . .

– Itt vagyok, politikai tiszt elvtárs. – Marija vértől ragacsos ujjaival félresöpörte a svájcisapka alól kibújt hajtincsét.

– A rajparancsnok megsebesült. Pozdnyajev. Odafent. – Szemjon lehajtotta a fejét. – Vano is megsebesült. Alig áll a lábán. De még áll. Tüzel. Segíts, Marijka. – Megint ránézett. Tenyerével megtapogatta az ingzubbonya zsebét. Mindig így tett, ha cigarettát keresett. A zsebe azonban üres volt.

– Siess, Marijka! – sürgette Andrej. – Most sok dolgod lesz. Siess! . . .

Megfordult, elindult a főbejáratnál levő oszlopokhoz.

Szemjon is rohant fel, az emeletre.

Marija hirtelenjében nem tudta, hova szaladjon. A rajparancsnokhoz? Vagy előbb Vanóhoz? Odafutott, ahol Vano állt, s fél lábra nehezedve vadul tüzelt a géppisztolyával a jobb oldali ablakból.

– Vano, hagyd abba egy kicsit – kérte Marija –, bekötözlek. Megkönnyebbülsz, Vano . . .

– Hogy hagynám abba? – Még a fejét sem fordította a lány felé. – Menj innen! Menj, mert eltalálnak! . . .

Marijának sikerült elhajolni a kitört ablak elől, és a golyók fütyülve

az oszlopba csapódtak. Mégiscsak bekötözte Vano lábát. Utána felszaladt az emeletre, hogy segítsen a rajparancsnokon.

Fáradtan a lépcső korlátjába kapaszkodva jött lefelé. Elfulladó hangot hallott. Roman Haritonovics? Igen, ő sietett elébe. Az egyébként is görnyedt tartású tanító most rendellenesen meggörbült. Nem csoda, hiszen minden pillanatban golyók fütyültek a folyosón. Géppisztollyal a kezében Andrej is odafutott a lépcsőpihenőhöz.

– Mi baj, Roman Haritonovics? – kérdezte izgatottan Andrej. – Mi történt?

– Nővérke... Hadnagy elvtárs... Most, az imént egy golyó... Ott fekszik az ablaknál.

És a tanító botladozó léptekkel visszaindult.

„Sisarev – fogta fel Andrej. – Sisarevet eltalálták. Hátha nem súlyos a sérülése? Hátha még tud tüzelni? A homlokzati ablak nem maradhat védtelenül..."

– Gyerünk, Marija, gyerünk!

Sisarev görcsösen erőlködve maga alá húzta a lábát, próbált felkönyökölni, nyögött, hol halkan, hol hangosabban, de mintha nem lett volna ereje kiáltani.

– Megöltek – mondta, amikor megpillantotta előbb Andrejt, azután Mariját. – Megöltek – ismételte meg. Mondani akart még valamit, de az arca eltorzult, rángatózott, egy hang sem jött ki a torkán. Próbálta volna gesztikulálva elmondani azt, amit akart, de ez sem sikerült.

Leesett a fejéről a sisak, bárhogy erőlködött, nem érte el, a két kezével fogta át a fejét, úgy védte a golyóktól. De ide már nem lőttek, a németek a folyosó közepét vették tűz alá.

Marija észrevette, hol sebesült meg Sisarev.

– Mindjárt... kedvesem... mindjárt... – Leült a földre. Andrej segített neki, hogy a térdére fektesse Sisarev fejét. – Mindjárt, kedvesem... – Az ujjai szaporán mozogtak.

Sisarev a fogát csikorgatta. Görcs szorongatta a torkát, zárta össze az állkapcsát. Nyilvánvaló volt, hogy haldoklik. Fulladozott. Megint nyögni kezdett. Hosszan, kínlódva nyögött. Neki magának lett volna jobb, ha minél előbb meghal. De élt, nyögött, a fogát csikorgatta. Nem tudott meghalni.

Még néhány percig élt. Aztán meghalt. Meghalt, mielőtt Marija befejezhette volna a kötözést. Az imént még lélegzett, beszélt, félt, tehát

reménykedett. És lám, most már semmitől sem fél, egyáltalán nem fél, levette a kezét a fejéről, védtelenül hagyta a fejét. Andrej úgy érezte, hogy Sisarevből, a kolhozpékből még liszt illata árad.

– Roman Haritonovics, fogja Sisarev géppisztolyát. Magának kell a helyére állni. Ide, az ablakhoz.

– Nem.

Andrej csodálkozva nézett rá.

– Ezt a fegyvert nem ismerem – sütötte le a szemét Roman Haritonovics. – Amikor én harcoltam, ilyen még nem volt. Nekem háromvonásos puska kellene.

Andrej nem látta Roman Haritonovics arcát, mert félhomályban volt.

A nap már nem világította meg az iskolát, a kitört ablakokon lompos árnyak kúsztak be és szétterültek a padlón. A hátsó falon, a menynyezet alatt kihunyóban volt az utolsó fénycsík, a három másik fal már kékre vált, hideg lett.

Véget ért a nap.

5

Úgy látszik, a németek abbahagyták az ostromot. Egyetlen lövés sem dörrent. Olyan csönd lett, hogy hallatszott, ahogy valaki a folyosó túlsó végén lépked. Pihenőt tartanak a németek? Erősítést várnak? Vagy eltakarodtak? Minden lehetséges. Az első, a második, a harmadik változat is. Nem, a harmadik elképzelhetetlen. „A németek azt hiszik, hogy mi nagyon fontosak vagyunk – mosolyodott el Andrej, és megdörgölte az orrnyergét. – Máskülönben minek ez a nagy hév. Marhák! – dühösen köpött egyet. – Azzal, hogy elpusztítják a századot, nem pusztítják el a szovjet népet. Marhák . . .” Lehetetlenre vállalkoznak. Túl sok minden kellene ahhoz: el kéne foglalniuk ezernyi várost, ezernyi falut, még több házat, meg ezt az iskolát . . . A német hadsereg azonban csak akkor foglalja el az iskolát, ha megölik a terepszínű egyenruhába öltözött, hadnagyi rangjelzést viselő Andrejt, a tanítót, ha megölik Roman Haritonovicsot, ennek az iskolának az igazgatóját, Szemjont, a politikai tisztet, ha elpusztítják a század maradványait . . .

Andrejt az nyugtalanította, hogy a németek a sötétség leple alatt elérhetik a bejáratokat. Nappal más volt a helyzet, nem engedték ki őket

a gyümölcsösből, a hátsó udvaron álló melléképületekből. De este, éjszaka hogyan tartsák szemmel őket? . . .

– Ezúttal az éjszaka nekünk ellenségünk, a németeknek barátja.

– Állandóan figyelmeztetnünk kell őket, hogy virrasztunk – mondta Szemjon. – Hol ide, hol oda eresztünk egy sorozatot, elhajítunk egy-egy gránátot a gyümölcsösbe is, a veteményesbe is. Másmilyen stratégiát aligha eszelhetünk ki. Nem csüggedünk.

Andrej hallgatott.

– Kitartunk, amíg teljesen besötétedik, és megpróbálunk kitörni – mondta Szemjon. – Talán sikerül.

– Ez az egyetlen lehetőség, mert reggel végeznek velünk.

Reggelre elfogy a lőszer, elfogynak a gránátok, meghalnak a sebesültek, akik most még úgy-ahogy tudnak tüzelni, és kész – tűnődött Andrej.

– Addig kitartunk, amíg besötétedik. – Ebben biztos volt. – Menj fel. Én meg itt . . .

Andrej bement a VII/B osztályba.

– Pil.

– Jelen. – Pilipenko hangja bosszús volt. – Fogytán a heveder. Igaza volt, hadnagy elvtárs, egy kicsit heveskedtem. Az ilyen heves vérű alaknak nem harcolni kellene, hanem a lányokkal lófrálni az odesszai főútcán.

– A kettő nem zárja ki egymást.

– Hanem a vállam lüktet, az anyja keservit – mondta csaknem egykedvűen Pilipenko. – Ahogy Marija bekötözte, rögtön elkezdődött. Nem kellett volna bekötözni.

– Pil, időnként eressz ki egy sorozatot. Elrettentésül.

Andrej újra kiment a folyosóra. Sűrű sötétség ült meg mindent, lassan haladt benne. Meghallotta Petrusz Bulba hangját.

– Elfogyott a lőszer. Szjanszkij, szaladj, hozz.

– Kitől?

– Mindegy. Attól hozd, akitől hozhatsz!

Szjanszkij nemsokára már a folyosó másik végén Danyila mellett volt.

– Lőszert? – zsémbelt megszokásból Danyila. – Kinek? Bulbának? Ja! – Eszébe jutott, hogy Petrusz Bulbánál az a géppisztoly van, amelyet Pilipenko és Vano az útmester házánál vett el a Hauptmanntól. – Nesze. Vidd. Ömlesztve. Majd betöltöd a tárba. Nekem meg hozhatnál

cserébe egy kis füstölnivalót. Mahorkát... – Danyila kidugta a nyelve hegyét, és gondolatban megnyálazta a megsodort cigarettát. – Csak egy szívást... Utána jöhet a golyó, jöhet akár bomba is. Így mindjárt elalszom.

Csakugyan, mióta nem aludtak az emberek? – Andrej nem mozdult a helyéről. – Csak az a rövid pihenő volt az őrházban az elmúlt éjszaka. Ő maga is érezte, hogy a teste félholt, nem képes teljesíteni tudatá parancsait, vizet követel, kenyeret követel, de legfőképpen alvást.

Szeme lecsukódott, néhány másodpercre minden eltűnt, az iskola is, ő maga belezuhant a semmibe. Felnyitotta a szemét, és rájött, hogy szundított néhány pillanatig. A szomjúság ébresztette fel. Régóta szomjas volt, nagyon szomjas. Minden porcikája kiszáradt. Tudta, hogy mindenkit kínoz a szomjúság. Üres a tartály a folyosón is, a Roman Haritonovics szobájában is. A kulacsok is üresek. Eszébe jutott, hogy egy golyó átütötte a kulacsot Petrusz Bulba oldalán, és Petrusz mohón rátapasztotta a száját a lyukra, majd az ujjával befogta, hogy egyetlen csepp se hulljon a padlóra. Andrej megint lehunyta a szemét, és most Petrusszal együtt szívta ki a golyótól átütött kulacsból egyik cseppet a másik után. Érezte a víz hűsítő, éltető ízét, szívta, szívta magába, de az nem oltotta a szomját. Inna, inna szakadatlanul, vég nélkül. Nagyon szomjas volt. Kis híján nyöszörögni kezdett.

Azon kezdte törni a fejét, hogyan próbál kijutni innen. Nem volt határozott elképzelése. Az az erős vágy, hogy ez megtörténjen, élesztette benne a reményt, és már látta magát az iskolán kívül. Gondolatban már az erdőben járt, a menedéket adó nagy erdőben, ahol mindenekelőtt források buzognak, igen bővizű források csörgedeznek, de megfordultak a fejében a faluszéli kertek, ahol krumplit, répát, sárgarépát, petrezselymet szedhet, mindegy, hogy mit, csak rágni lehessen...

Vano halk nyögése visszazökkentette Andrejt a valóságba. Az oszlopnál állt, Petrusz Bulba és Vano mögött.

– Vano, kedves barátom – Andrej a sötétben megtalálta Vano vállát –, tarts ki.

– Ide hallgass, akár tetszik, akár nem, ki kell tartani. – Vano akadozva beszélt.

– Vano, kedves barátom... – Mit mondjon még? Andrej nem tudta, mit mondjon. Mit mondhat ebben a helyzetben? – Vano, nekem

nagyon nehéz – szakadt ki belőle. És bármilyen furcsa, ahogy ezt kimondta, valamelyes megkönnyebbülést érzett, mintha ezek a szavak zavarták, nyomasztották volna, elvették volna az erejét, és lám, most megszabadult tőlük. – Nincs minden veszve, Vano. Kicselezzük a németeket, kijutunk innen.

– Hadnagy! Andrej! – Andrej a hang felé fordult. Szemjon kereste. – Semmit sem látok – dörmögte halkan Szemjon. – Ide figyelj, Andrej, a németek elcsendesedtek, biztosan behúzódtak valami fedezékbe és durmolnak.

– Durmolnak? Lehetséges. Kemény munkájuk volt! Kimerültek. Erőt kell gyűjteniük reggelre.

– Ez az ő gondjuk, mi magunkkal törődjünk.

– Törődök, Szemjon, tüzelek. Amíg van mivel tüzelni. Ha majd nem lesz, akkor . . .

– Akkor késő lesz. Valamit tennünk kell.

Hiszen ha Andrej tudta volna, mit tegyen!

És mintha Andrejnek erre a gondolatára válaszolna, így szólt Szemjon:

– Ebben a helyzetben nem mondhatjuk, hogy aludjunk rá egyet, mert nekünk az éjszaka kedvezőbb a reggelnél. Amíg a németek durmolnak vagy ki tudja, mit csinálnak, kilopakodunk. Tudod mit, én megyek elsőnek. Kivel? Mondjuk Danyilával. Vártok vagy tíz percet. Ha minden simán megy, óvatosan kilopakodtok. És – irány az erdő. Nem látok semmilyen más lehetőséget. Vállalnunk kell a kockázatot. Hátha sikerül.

Andrej némán töprengett.

– Őröket biztosan hagytak a németek – szólalt meg végül. – Ha beléjük botlasz, kész a zenebona. Újra kezdődik a lövöldözés.

– Őrök! Hát igen. Csakhogy az mégsem szakasz, nem is raj. Danyilának pedig van tőre. Ha egy németbe botlunk bele, elintézzük. Ha kettőbe, a másikat is elintézzük.

– Simán – sóhajtott fel Andrej.

– Még hogy simán!

– És mi lenne, ha az iskola ellenkező oldaláról tüzet nyitva elvonnánk a németek figyelmét?

– Próbáljuk meg inkább csöndben.

– Jó, próbáljuk meg. Roman Haritonovics!

Lassú, csoszogó léptek.

– Tessék.
– Elmegyünk – mondta Andrej.
– Remélem, én is önökkel mehetek?
– Igen.
– Hallgatom.
– Adjon tanácsot, melyik kijáraton menjünk. A jobb oldalin? A bal oldalin? És merre forduljunk, ha kilépünk a házból?
A csöndben hallani lehetett Roman Haritonovics lélegzését.
– A bal oldali ajtón – mondta végül. – Néhány lépés után az ösvényre érünk, és azon le a domb tövébe. Ott nem egyenesen, ahogy önök jöttek, a ligetből, hanem balra. Ha elhaladunk a piactér mellett, rögtön kijutunk egy vízmosásos völgybe. És ott már nincs messze az erdő.
Mindenki hallgatott.
– A bal oldali ajtónál gyorsan és csöndben szedjétek le a padokat – adta ki a parancsot Andrej. – Itt gyülekezünk. A fegyvert és a lőszert mindenki hozza. Bulba, te segítesz Vanónak. Szasa, menj gyorsan Poljancevért. Ne üssünk zajt. A legteljesebb csöndet. Minden világos?
Az ajtónál szétszedték a torlaszt. Azután levették az ajtóról a vasrudat.
A kijárat szabad volt.
– Indulok – hallatszott Szemjon határozott hangja. – Tíz perc múlva, ha nyilvánvaló, hogy kijutottunk, induljatok. Hol vagy, Danyila?
– Itt.
Senki nem hallotta, hogyan nyílt az ajtó, hogyan lépett ki Szemjon és Danyila. Mindnyájan szaporábban szedték a levegőt, és mindenki a másik lélegzését hallotta.
Andrejnek fájt a halántéka, szédült. Megkapaszkodott egy pad szélében, hogy el ne essen. Számolta a másodperceket: egy, kettő, három, négy, öt, hat... Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom, huszonnégy... Harminckilenc, negyven, negyvenegy, negyvenkettő, negyvenhárom... Még egy perc sem telt el. Ötvenhárom, ötvennégy, ötvenöt, ötvenhat... A szíve erre az ütemre vert. Ötvenhét, ötvennyolc, ötvenkilenc, hatvan... Aztán végre eltelt egy perc. Az órájára nézett, valóban eltelt. Kezdődött a második. Egy, kettő, három, négy... Milyen lassan múlik, milyen sokáig tart!... Kilenc, tíz, tizenegy...
Hál'istennek, csönd van. Átjutottak volna? Át. Eddig legalábbis. És ha nem jutnak át?... A remény és a kétségbeesés váltakozása

próbára teszi az amúgy is feszült idegeket. Ismét az órájára nézett: valamivel több két percnél. Mennek... Mennek, mennek... Ötvenöt, ötvenhat, ötvenhét... Már öntudatlanul számolta a másodperceket. Hat perc! Hat perc. Átjutotak, átjutottak... Nem volt türelme kívárni a hátralevő négy percet.

– Felkészülni! – súgta. Tudta, hogy mindenki ezt a szót várta. Le nem vette a szemét az óráról: hét perc, nyolc. Átjutottak! Most már biztos! – Felkészülni!

Gránát robbant iszonyú erővel, szörnyen váratlanul. A felvillanó fényben látszott, ahogy megbillentek a kerítés mellett a nyárfák, megdől a kerítés, megdőlnek a melléképületek, az oszlopok a folyosón, a főbejáratnál. Andrej úgy érezte, megállt a szíve, már nem számolta a másodperceket. Mindene megbénult.

A sötétben a nyárfák mögül lövések torkolattüze villant. Minden irányból géppisztolyok ropogtak.

– Pilipenko! A géppuskát! Mindenki a helyére!

Az éjszakai sötétség mélyéről zörgés és erőlködő hang hallatszott:

– Én vagyok, én... Danyila...

Danyila bekúszott a folyosóra, feltérdelt, és így szólt:

– Észrevettek...

– Szemjon? – kérdezte Andrej, de árnyalatnyi remény sem volt a hangjában.

– Felrobbantotta magát. Kézigránáttal. – Danyila még mindig térdelt, nem volt annyi ereje, hogy felálljon hirtelen elnehezült lábára. Zihált. – Az őrt leszúrtam. – Beszívta a levegőt. – A tőröm benne is maradt. – Kiengedte a levegőt. – De lármát csapott az átkozott. – Megint szünetet tartott. – Erre jöttek a fritzek! – Kapkodta a levegőt. – Siettem volna Szemjon segítségére. – Megállt, elhallgatott. – Szemjon meg: „Vissza! Figyelmeztesd őket!" És levágta a gránátot oda, ahol állt. Összecsuklott. Jó néhány hitlerista is elterült. Nagy fény volt, mindent láttam. Kúszni kezdtem visszafelé...

– A padokat! A padokat! – Andrej a többiekkel együtt rohant, hogy visszarakják a padokat az ajtóhoz. Danyila felállt, ő is tologatta a padokat a bejárathoz.

Az udvaron – kiáltozás, valaki parancsokat osztogatott. Ropogtak a német géppisztolyok. Az ablaktokba nyomjelzős golyók fúródtak.

Újra elszabadult a pokol.

Tizenhatodik fejezet

1

Később a németek elcsendesedtek. Egyszer-kétszer bekiabáltak:
– Rusz! Bolond... Gyere ki!
Minden elcsendesedett.
Túlságosan nagy volt a csönd – nem hallatszott se beszéd, se léptek zaja, még a szél sem fújt be a folyosóra a szétforgácsolódott ablakkeretek között. Baljós csönd: óvatosságra int. Az ablakrések elé padokat raktak egymásra a hosszanti falnál is, meg a homlokzatnál, a főbejáratnál is, csak annyi rést hagytak, hogy a fegyver csövét kidugják. Az emberek a helyükön voltak. Csak el ne nyomja őket az álom, ki ne verje kezükből a fegyvert.

Andrej a kimerültségnek azon a fokán volt, amely után már csak a halál következhet. Nehéznek érezte a vállán a géppisztolyt, a derékszíján a kézigránátot. A feje is nehéz volt, nem bírta tartani, minduntalan a mellére esett. De már nem volt álmos. Szomjas sem.

„Addig fogunk védekezni, amíg egy is életben lesz közülünk. De ha nem megyünk el innen, elpusztulunk." Eszébe jutott, milyen biztosra vette, hogy ha túléli az átkelést a folyón, már semmitől sem fog félni, semmi nem lehet rosszabb... Milyen gyenge az ember! Meg sem fordult a fejében, hogy jöhet egy ilyen iskola... Mi lehet még ennél rosszabb? Jól tudta, hogy nincs miben reménykedni. De mégis, mégis... Utóvégre nincsenek teljesen kilátástalan helyzetek. Furcsa, de az ember még akkor sem hagy fel minden reménnyel, ha farkasszemet néz a halállal. „Az ember csak arra képes, hogy éljen, arra nem, hogy meghaljon. Nem képes megadóan fogadni a halált!" És Andrej tudta: tőle azt várják, tőle azt követelik, hogy találjon valami megoldást. A hadsereg olyan jogokat adott neki, amilyen jogai csak az istennek vannak: embereket vezetni, embereknek parancsolni, a halálba küldeni őket, ha szükségesnek látja. Az neki kötelessége, hogy bármi áron kivezesse a századot. Csakugyan, miért halnának meg, ha nem kell meghalni?! Meghalni tulajdonképpen sohasem kell, a halálhoz nem lehet hozzászokni, bármennyit lásson is az ember. A halál olyan, amit nem lehet szóval kifejezni. Ha az ember ott keresi a reményt, ahol nincs és nem is lehet, ellentétbe kerül a logikával, becsapja magát. Tudja, hogy be-

csapja magát, mégis ezt akarja. Mert attól fél, hogy ha minden a helyére kerül, meglátja a valóságos helyzetet. És akkor elveszett.

„És ha nincs kivezető út? – mondta gondolatban a többieknek. – Ha ezt megérti az ember, könnyebben belenyugszik, hogy mindennek vége. Ha egyszer nincs . . . Szembe kell nézni az igazsággal."

Mi az igazság? Ebben a helyzetben minden úgy festhet, hogy nem igaz. Hát lehet negyvennyolc óráig nem aludni? Hát lehet ilyen sokáig szomjazni? Maroknyi harcos ellenállhat ekkora tűzerőnek? Úgy látszik, igen. Lehet, lehet . . .

Andrej megint arra gondolt, hogy a szétvert század Guderiannal, Reichenauval, Hitlerrel áll szemben. Biztos volt abban, hogy egykor majd híre megy ennek, lehetetlen, hogy az emberek ne szerezzenek róla tudomást.

Csönd van, nagy csönd. Egy hang sem hallatszik. Sokan nincsenek már velük. Ki maradt még? Vano vajon él-e még? Megmaradt Petrusz Bulba, Pil, igen Pil, megmaradt a rajparancsnok, megmaradt Szasa, Danyila, Roman Haritonovics, és megmaradt ez a Szjanszkij . . . Azt nem vette sorra, hogy ki nem maradt meg, mert ez az utolsó erejét is kivette volna.

Megtalálta Mariját. A lépcső legalsó fokán.

– Andrej – nyújtotta a kezét a lány –, nem mertelek zavarni. Tudtam, hogy ha tudsz, idejössz. És idejöttél . . . – mondta szipogva. Megszabadult a rémülettől, a bánattól, mindentől, ami nyugtalanította, kínozta. – Ülj le egy kicsit, jó?

Andrej leült mellé. Marija a térdére tette a fejét.

Hallgattak. Csönd volt, sötét volt.

Mindketten féltek a fénytől, féltek a reggeltől. Jól tudták, hogy iszonyú lesz a reggel.

– Megérjük a holnapot – mondta Andrej.

– A holnapot? – emelte fel a fejét Marija. – A holnap már most van, Andrej.

– Igaz. Négy óra – mondta a világító mutatókra pillantva Andrej. – Elmúlt az éjszaka. Észre sem vettem.

„Négy óra. Kár, hogy már négy. Tehát már nem sok van virradatig. Talán egy óra. Mondjuk másfél. Még legalább három óra sötétség kellene." Ezzel némileg kárpótolhatta volna a sors. Mindenért. Nem kárpótolta.

Marija feje megint Andrej térdén feküdt.

– Tudod, Andrej, most állandóan érzem a szívemet – mondta a lány. – Zakatol, zakatol.

Andrej semmit sem mondott. Megsimogatta a lány haját, amelynek porszaga volt.

– Túlságosan gyenge vagyok én ehhez a háborúhoz – folytatta halkan Marija. – Ha már nem bírom, segítesz nekem, Andrej? És akkor bírni fogom, egészen biztosan!

– Nem szorulsz te segítségre. – Andrej végighúzta ujjait a lány arcán. Nedves volt az arca. – A büszke ember mindent kibír. Te remek lány vagy, büszke.

– Tudod, Andrej, nem a haláltól félek, hanem attól, hogy te hamarabb elmégy, akár csak egy perccel is, mint ahogy én meghalok. Ez a perc a legszörnyűbb.

Marija élt tizennyolc évet és ezt az éjszakát, gondolta Andrej. Ő maga élt huszonkét évet és ezt az éjszakát. Még élnek néhány órát. Az már nagyon igazságtalan, hogy az ember éjszaka távozzon az életből, amikor eltűnik körülötte az egész világ. Maradt még néhány óra. És ezt együtt élik le.

– Nem vagy már kislány, Marija. – Andrej letörölte az ujjaival a lány könnyeit. – Sokat átéltél, átélted ezt az egész éjszakát.

– Nem mindig fogom fel rögtön a szavaid értelmét, Andrejka. Majd talán később.

Andrej fojtó gombócot érzett a torkában: Marija még számít arra, hogy „később", „majd"!...

Magához vonta a lányt. A hirtelen mozdulattól belehasított a vállába, mintha újabb golyó fúródott volna bele. Magához szorította Marijját, egész lényét, sötétség fedte árnyékát is, a nevét is, a lélegzését is, a gondolatait is! Azt is, ami belteljesülhetett volna, de már nem fog beteljesülni. Olyan erőt érzett magában, hogy egészen meglepődött. Honnan van ez az erő meggyötört testében, szívében, amikor már semmit sem érzett magában? Semmit, csak gyűlöletet, amely képes a követ is elhamvasztani, gyűlöletet azok iránt, akik fegyverrel támadtak hazájára és őt ide, ebbe az ostromlott iskolába kényszerítették.

Marija hozzásimult, mintha végre meglelte volna a nyugalmat. Nem, az ő élete nem volt tartalmatlan, megkapott mindent, amit kívánhatott, s amit mások talán akkor sem kapnak meg, ha száz évig élnek. „Köszönöm neked, sors! Több nem is kell nekem..." Annyit gondolt régebben a szerelemre, tudta is, meg nem is, hogy mi az. Csakhogy ezt

még felfogni sem lehet, amíg meg nem érinti a szívet. Ez az érzés úgy elárasztotta, hogy megszűnt minden, tér és idő. Nem volt más, csak Andrej meg ő. Már a németek sem olyan ijesztőek odakint, isten bizony! Fuldoklott, túlságosan sok levegőt szívott be. Fuldoklott.

– Andrej ... – súgta a férfi fülébe, mintha attól tartana, hogy odakint meghallják.

– Marijka ... Marijka ...

Andrej megfeszítette minden maradék erejét. Úgy tetszett neki, mintha elhagyták volna az iskolát, ketten mennének az erdőben, várnák, hogy virradjon. Bár nem így van, ma reggel még látni fogják, hogyan világosodik. Andrej szorította, szorította a lányt, mintha attól félne, hogy elveszíti, ha elengedi ...

Marija is félt, hogy elveszíti Andrejt, ha nem öleli át a nyakát, ha kiengedi a kezéből eleven, szaporán és forrón ziháló testét. Hirtelen elakadt a lélegzete, valamilyen nagy súly nehezedett rá, és mindent felgyújtott a testében. Marija nem tudta, nem is sejtette eddig, hogy ilyen is létezik.

Andrejt öröm fogta el, a legnagyobb öröm, amilyet valaha is érzett – és ez az öröm élete utolsó óráira jutott.

Marija még mindig pihegett, még mindig tartott a boldogság, amelylyel az utolsó órákban megajándékozta az élet.

2

Igen. Elkezdődött.

Andrej tompa dörrenést hallott. Megismerte az aknavető hangját. „Aknavetőt hoztak. Baj, nagy baj." Aknaszilánkok fúródtak a menynyezetbe, a falakba, sűrűn hullott a vakolat, forró por lebegett a fejük fölött, nem ülepedett le vagy három percig. Ismét dörrent az aknavető.

A mészpor leülepedett, a padlón kirajzolódtak a lábnyomok. Azután a sok-sok lábnyom összekeveredett, s már nem is látszott. Újabb becsapódás, amely túlságosan erősnek hatott. Andrej hanyatt esett. A szilánkokkal együtt téglatörmelék repült szét a folyosón, vörös por szállt, mintha vérezznének a megsebesült falak. A padlón a falból kiszakadt téglák darabjai hevertek.

„Hol van Marija?!" – dörgölte Andrej a szemét, amely tele lett por-

ral. Megpillantotta Mariját a lépcsőnél és megnyugodott. A lépcsőnél még biztonságosabb volt, mint a folyosón vagy a tantermekben.

Andrej a főbejárat felé sietett: Vano, Petrusz Bulba a helyén van. Onnan a bal oldali homlokzati ablakhoz ment. Danyila is a helyén van. Szasa géppisztollyal állt, és ki-kinézett a folyosó ablakain. „Hát persze, a puskát átadta Roman Haritonovicsnak, és géppisztolyt fogott, azt, amelyik a Sisarevé volt." Roman Haritonovics olyan természetesen fogta a puskát, ahogyan a térkép előtt állva a pálcát foghatta, amelyivel mutogatta a városokat, folyókat, hiszen földrajzot tanított.

Andrej úgy látta, senki nem fél. Nem volt más választás, csak a bátorság. Már senki sem képes rá, hogy féljen. Senki nem volt türelmetlen, mintha fogalmuk sem lett volna arról, hogy mi a türelmetlenség, hozzászoktak az éjszakai hideghez, a szomjúsághoz, az éhséghez, az álmossághoz. Már nem volt reményük arra, hogy kijutnak innen, nem volt más, csak az a kötelesség, hogy tüzeljenek. Tüzeljenek a németekre, akik az életükre törnek. És ők tüzeltek. Abban a tudatban tették, hogy mást nem tehetnek.

„Hol van Szjanszkij? – Sehol sem látta. – Hol lehet?" – kereste a szemével.

– Szjanszkij, az ördög vinne el!

– Jelen...

Roman Haritonovics szobájából jött elő. Megállt Andrej előtt. Kezelába reszketett, a szája széle remegett.

– Mi van veled?

– Semmi...

Szjanszkij teljesen elvesztette a fejét. Beharapta az ajkát, két kezével átfogta a fejét. A lába pedig reszketett.

– Lépj rá egyik lábaddal a másikra, és megszűnik ez az undok reszketés – ordított rá Andrej. – Hallod?

– Mi? Hallom.

– Hol a puskád?

– Ott... – intett a fejével Roman Haritonovics szobája felé.

– Azonnal menj vissza érte, és hozd ide!

– Megyek... hozom...

„Hát Poljancev? – Eszébe jutott: – Megint fent van."

A németek abbahagyták a tüzelést. Szünet. Andrej megint Marijára gondolt. Most, az elmúlt éjszaka után, gondolatai, érzelmei végképp összefonódtak vele, a sorsával. Marija itt van, mellette, s ez már elég

volt ahhoz, hogy az idegei elviseljék azt, amit normális körülmények között nem lehet elviselni. Még tartott a szünet. Andrej tudta, hogy a németek valami újat, valami még pusztítóbbat agyalnak ki.

A VII/B nyitott ajtajában megpillantotta Pilipenko hátát.

– Pil. – És mint akkor, amikor odament a sebesült Vanóhoz, aki alig állt a lábán, most sem tudta, mit mondjon, csak szorongatta a géppisztolyt. Pilipenko megfordult. A szeme nyugodt, talán közönyös volt, és mintha köd borította volna; nem égett benne kíváncsiság: mit mond a hadnagy? Olyan volt, mintha mindent látna előre, egészen a legvégéig, és bármit mondjon is a hadnagy, attól már semmi sem változik. Nagy vörös keze – olyan, mintha eddig kemény hidegben dolgozott volna – a géppuskát fogta. Vállán a kötés, amelyre mészpor hullott, piszkos foltnak látszott.

Odakint, az almafák között katonák árnyéka mozgott. Maguk a katonák nem látszottak. Árnyékokra pedig mégsem lehet lőni. Pilipenko nem is lőtt. Andrej a szeme sarkából látta, hogy a fal tövében fekszik Valerik puskája, vászon vállhevedere nyolcasba kunkorodott. „Három töltény maradt a tárban" – jutott eszébe.

Ismét dörrent az aknavető. Utána a szétlőtt ablak nyílásából azt látta Andrej, hogy a németek szökellve megindulnak a főbejárat felé. A közfalnál heverő három gránát közül felkapott egyet, a keze remegett, nem tudta betolni a gyújtószerkezetet a fészkébe. Végre sikerült. Kirántotta a biztosítékot. Robbanás! Közvetlenül a lépcsőnél.

– Pil! Tüzelj! – kiáltotta Andrej, és kirohant a folyosóra. Futtában még egyet kiáltott: – Pil! . . .

Pilipenko nem hallotta, de azért lőtte a németeket, akik még mindig a főbejárat felé rohantak.

Andrej az oszlopokhoz futott.

Baj van: összeesett Petrusz Bulba!

– Petrusz!!

Csak nyögés volt a válasz.

Andrej már Petrusz Bulba helyén állt, és legyezőszerűen tüzelt a géppisztolyból, jobbról balra, balról jobbra, megint jobbról balra. Kiürült a tár! A németek meg jönnek . . .

– Vano! Vano! – idegeskedett Andrej. – Nézd! Nézd! . . .

Vano azonban már lőtt, lőtte a fák között kúszó németeket. Hárman vannak, öten? Többen . . . Ott még három van, még . . . Vano tüzelt, tüzelt.

Most az ő géppisztolya is elhallgatott. Vano látta, hogy a németek ugrásra készek!

Andrejnak eközben sikerült kivennie az üres tárat, és betennie a telit. Nem engedi felugrani a németeket!

Marija odalopózott Petrusz Bulbához, akinek a feje meg-megrándult.

– Ne mozogj! Ne mozogj! – kérte a lány.

Bulba valószínűleg nem is hallotta. Most kinyújtotta a lábát, azután behajlította, újra kinyújtotta. A fájdalomtól a fogát csikorgatta.

– Ne mozogj . . .

Az üres ablaknyíláson, a halvány derengésben már látszott a kéklő kert, látszottak a vastag nyárfák a kerítés mellett, látszott a kéklő, de inkább ibolyaszínű égbolt, s mindez közönyös volt, az iránt, ami itt történik, mintha a kertnek, a fának, az égnek semmi köze sem volna az élethez. Az életet csak ők, a teljesen elcsigázott, félholt emberek jelentik.

Marija minden erejét megfeszítve a lépcsőhöz vonszolta Petrusz Bulbát, akinek teste súlyos volt, ernyedt. Felhúzta a lépcsőre, s amikor elengedte, rájött, hogy neki itt már nincs teendője. Szilánk ütötte át Petrusz Bulba homlokát, a bal halántékánál, vörös patak csordogált a sebből, lefolyt a szemére; mészpor hullott a sebre, s a vér barna, majd fekete lett. A halott arcon csak a nyitott szem látszott élőnek, amelyben fájdalom tükröződött.

Marija felkapaszkodott a lépcső közepére.

A felső lépcsőpihenőn, lábát egy lépcsőfoknak támasztva, Pozdnyajev rajparancsnok ült. Most már nemcsak az ingzubbonya lógott rajta cafatokban, hanem a nadrágja is, kilátszott szennyes fehérneműje. Negyed órája másodszor is megsebesült, az oldalába kapta a golyót. Ültében hintázott, így próbálta csillapítani fájdalmát. A lépcsőn, ahol ült, vértócsa keletkezett, Pozdnyajev arrább húzódott, de hamarosan ott is megjelent egy vörös folt. Innen már nem mozdult, lehajtott fejjel ült.

– Nincs nagy baj, kedveském – mondta Marija az olyan anya hangján, aki semmivel sem tud gyermekén segíteni. – A golyó nem fúródott mélyen be. Ha volna mivel, kiszedném. Nincs mélyen . . .

Innen, fentről látszott, mi történik odalent. A jobb oldali ablaknál, Andrejtól néhány méterre sebesült lábát egy kicsit eltartva, az ablakköznek dőlve még mindig ott állt Vano. Le nem vette a szemét a kertről. A németek nem mutatkoztak, de a közelben voltak. Minden attól

függött, hogy ki veszi észre előbb a másikat, ki pörköl oda hamarabb. Vanónak kell elsőként lőnie. És lőtt is.

– Ni, mennyien vannak, látod? Az almafák mögé húzódtak. Ott vannak, látod? ... – kiabált indulatosan Vano önmagának, mintha meg akarna győződni róla, hogy nem tévedett. – Gyerünk! Gyerünk!

Rövid sorozat! Vano lábánál üres tárak, egy teli tár a zsebéből állt ki.

Vano kirántotta a géppisztolyból a kiürült tárat, kivette a zsebéből a telit. A tárat tartó keze remegett, nehezen tudta a helyére illeszteni. Végre sikerült. Kész! Folytathatja a tüzelést.

Marija elfordította a szemét Vanóról, ismét felfelé nézett. Pozdnyajev rajparancsnok most mozdulatlanul ült, még mindig lehajtott fejjel. Marija észrevette, hogy az oldaláról lecsúszott a kötés s már indult volna is, hogy megigazítsa, de abban a pillanatban koppanást hallott lentről, odanézett, és azt látta, hogy Vano kiejti a géppisztolyt, a hasához kap, a lába megroggyan, egész teste összecsuklik. Marija leszaladt a lépcsőn.

Vano nagy kínnal kinyitotta a szemét: a nővér, Marija? ...

– Majd én magam.

Próbált feltérdelni, de a fájdalomtól összerándult és visszaesett. Nem érezte, hogy tulajdonképpen hol fáj.

– Majd én magam – ismételte rekedten. És lehunyta a szemét.

Mélyen beszívta a levegőt, és ez is fájdalmat okozott. Erőlködve kinyitotta a szemét, nem látott semmit, és ettől, úgy érezte, hogy még jobban belehasít a fájdalom. Minden porcikája fájt, semmi sem állt ellent a fájdalomnak, és Vano fáradtan beletörődött ebbe.

Kúszni kezdett. Csak a karjával dolgozott, a lába után vonszolódott. Iszonyatos fáradtságot érzett.

Megfordult: ki van az ablakoknál helyette meg Petrusz helyett? Csak a hadnagy? Pil kellene még oda ... A géppuskával. Pil kemény legény. Pil érti a dolgát. Gondolatai kuszán forogtak e körül, a tudata nem fogott fel semmi mást. Nagyon elfáradt attól, hogy kúszott három-négy métert. Észrevette maga mögött a vérnyomot. Nem kívánta látni, honnan jön a vér.

– Vano, kedvesem ... Hadd húzzalak el a lépcsőhöz. Ott könnyebb bekötözni. Érted?

Vano érezte, hogy teljesen elgyengült, elszállt minden ereje, és tudta, hogy egy órája, fél órája, negyed órája, öt perce a sebesült lábával el-

vergődött volna az erdőig is, amelyről tegnap annyi szó esett, de most képtelen egyik oldaláról a másikra fordulni.

– Húzz – egyezett bele.

Marija megragadta a karjánál fogva. Tele van az ingzubbony vérrel – megijedt. Felemelte a zubbonyt, és a vér a csizmájára ömlött. De már itt a lépcső. Felvonszolta Vanót egy lépcsőfokra, a másodikra, majd még kettőre. A legény feje tompán koppant minden lépcsőfokon, és Marija mindannyiszor felkiáltott: „Jaj!" Mintha neki fájt volna. Elég! Nem kell magasabbra cipelni.

Vano kiköpött egy csomó alvadt vért, és sötét nyelvével megnyalta a szája szélét. „A mellébe is kapott – találta ki Marija. – A mellén sebesült meg."

Meglátta, hogy Vanónak mind a két lábát átlőtték. Vano maga is látta ezt. A lába mozdulatlan volt, halott volt. De ő maga nem volt halott, az öntudat halvány felvillanásai még összekötötték az élettel, félresöpörték azt, ami gátolta volna abban, hogy éljen, nem volt halott, a feje élt, mert érzékelte a fájdalmat és a megkönnyebbülést.

Marija óvatosan lehúzta róla a csizmát, és feltűrte a nadrágja szárát.

Vano le nem vette róla a szemét, és meg se nyikkant. „Istenem, ennyi sebet! – meresztette a szemét Marija. – Három, négy, öt, hat szilánk a lábában. Hét, nyolc... Az egész ember csupa seb. Kilenc, tíz, tizenegy... Ezek a mellébe fúródtak." Elég ahhoz, hogy meghaljon. Marija nem tudta, mihez kezdjen. Bekösse? Semmit se használ.

Vano észrevette Marija tanácstalanságát. „Jól van – nyugtatta gondolatban Mariját, nyugtatta önmagát. – Hát persze, nem csekélység ez a sebesülés. De majd csak rendbe jövök..." Szundít néhány percet. Szundít néhány percet, és mindjárt megkönnyebbül. Petrusznak sokkal rosszabb. Meglátta a három lépcsőfokkal feljebb mozdulatlanul hanyatt fekvő Petrusz Bulbát. Kár érte. Derék ember. De talán ő is magához tér. Sok minden előfordul, igaz? – gondolta fáradtan, mindenbe beletörődve. Látta, hogy a lépcsőn vércsíkok kanyarogtak, az ő vére, és ettől a tudattól elgyengült. „Ne törődj vele, komám, majd lesz helyette friss vér. Csak ennek legyen vége"...

Marija gyötrődött: „Vano, Vano, kedveském... Mit csináljak veled?..."

Nem kellett csinálni semmit. Vano arca egyre sötétebb lett, mintha már nem is arc volna, hanem csak az arc árnyéka. Vano meghalt. Ma-

rija akkor vette észre, amikor a feje alá gyűrte a sapkáját, hogy ne olyan keményen feküdjön. A szája eltorzult, a pofacsontján megfeszült a bőr, még a halál sem hozott neki megnyugvást.

Marija nem tudta felfogni az elmúlásnak ezt az egyszerű módját. Hisz Vano az imént még azt kiabálta: „Gyerünk! Gyerünk!", most meg már a száját sem nyitja ki, hogy megkérje őt, fektesse kényelmesebb testhelyzetbe. Itt fekszik ez a zömök, horgas orrú legény, akinek olyan mulatságos hetyke bajuszkája van, és lehetetlen elhinni, hogy ő már nincs. De hiszen itt van! . . .

Vano vére, Petrusz Bulba vére lefolyt a lépcsőn, le a padlóra, a csíkok szélesedtek, összefolytak, kettejük vére keveredett, és nem feketedett meg, sötétvörös volt a fényben.

3

A lépcsőről látszott a nap: a kerítés melletti legmagasabb nyárfa csúcsán libegett. A reggel világos volt, a reggel sötét volt, a reggel öldöste az embereket, a reggel reményt ébresztett.

Nem, nem volt remény.

Hogy lehet a reggel ilyen kegyetlen, ha fején a nap díszlik? Úgy látszik, lehet, gondolta szörnyűlködve Marija.

Odakint volt a világ: az ég, amely azelőtt az övé volt, az ő tulajdona, a nap, a fák, a fű, a levegő, minden az ő tulajdona volt, most pedig nincs semmije, csak az élete, amely már nem sokat jelent. Minden, ami most körülveszi, elutasítja ezt a világot. A világ nem ígér menekvést. Minden szépségével és erejével együtt megeszi a fene!

Látszott még odakint egy macska, olyan fehér, mintha a reggeli fény festette volna fehérre. Az iskola kőlépcsője felé tartott, hirtelen megugrott és eltűnt a kertben. Marija irigyelte a macskát a szabadságáért.

Újra és újra. Géppisztolyok, onnan. Aknavető, dörrenés, gránát, még egy. A füstben, akár a ködben, semmit sem látni. Géppisztolyok, aknavető, kézigránát, még egy. És újra meg újra. Meg lehet tébolyodni! „Valószínűleg könnyebb egyszer meghalni, mint meghalni minden alkalommal, aztán feléledni és újra várni a halált" – gondolta Marija elszoruló szívvel. Az ilyesmi soha nem válik emlékké – örök fájdalom, örök fájdalom.

Egy kézigránát a lépcsőn robbant. Bumm! Csak ennyit hallott.

Pozdnyajev rajparancsnok, akit leterített a gránát, fejjel lefelé lecsúszott, ráesett Petrusz Bulbára, Vanóra, akik egy pillanattal előbb gurultak le, no meg Marijára. A rajparancsnok felhúzott lábbal feküdt a vértől piros alsó lépcsőpihenőn: a fél arca sötét, mert árnyékban volt, a másik fele fényben – és a fényben jobban látszott a vér, amely a rajparancsnok egész arcát elborította.

Marija kimászott a halottak alól. Meg akart kapaszkodni a lépcső korlátjában.

A korlát égett. A három felső lépcsőfok darabokra tört, a földszint és az emelet között megszakadt az összeköttetés.

Poljancev pedig ott van, az emeleten, valamelyik tanteremben! Hogyan jusson fel? A három lépcsőfok helyén nyílás van, a korlát lángban áll! Marija nem sokat töprengett, rohant fel. Hosszú, iszonyúan hosszú ez a lépcső. Már lihegett. Végre itt az utolsó épen maradt lépcsőfok. Kinyújtotta a kezét, belekapaszkodott a fent kiálló korlátoszlopba, és kezdte felhúzni magát. Csak el ne engedje a korlátoszlopot. Nem engedte el. Még egy erőfeszítés, és a mellével rádől a lépcsőpihenőre, aztán rátámaszkodik a könyökével, a tenyerével és feltornássza magát.

Feltornázta.

– Poljancev! Poljancev!

– Itt vagyok. Itt.

Marija hallotta, honnan jön a hang, berohant a tanterembe. Poljancev a közfal tövében feküdt, felkapta a fejét.

– Itt vagyok. – Mintha attól tartott volna, hogy a lány esetleg nem veszi észre.

– Lefelé!... Lefelé!...

Poljancev nehézkesen feltápászkodott, támaszt keresve kinyújtotta a karját. Mind a kettő olyan egyenes volt, mint a bot.

– Várj. – Marija megállt. Hogyan menjenek le? Három lépcsőfok. Három lépcsőfok. Hogyan menjenek le?... Erre nem gondolt, amikor felkapaszkodott ide, az emeletre. A tűz a korlátról átterjed a lépcsőfokokra, az egész lépcső égni fog. Akkor kész. – Várj, Poljancev.

– Ég – szimatolt bele a levegőbe Poljancev.

– Várj, Poljancev. – Marija visszarohant a tanterembe. Kicipelt egy padot, odatolta a lépcsőpihenőhöz, megdöntötte, és a pad széle nekitámaszkodott az alul épen maradt lépcsőfoknak. – Poljancev, jól figyelj rám. A három felső lépcsőfok hiányzik, egy gránát leszakította. Érted? Leengedtem egy padot. A pad áthidalja a lépcsőpihenő és az

ép lépcsőfok között a teret. Lecsúszok a padon. Azután majd kiáltok, és akkor csússz le te is, lent elkaplak. Értetted, amit mondtam? Próbáljuk meg. Érted?

– Értem.

– Akkor fogd meg mind a két kezeddel, és maradj itt. Addig kapaszkodj a padba, amíg nem kiáltok. Akkor dőlj rá, és csússz lefelé. Elkaplak. Érted? Tehát fogd a pad szélét. Majd kiáltok. Mindent megértettél? Most én lecsúszok, hallod?

Ráfeküdt a padra, lecsúszott, a lábával elérte a lépcsőfokot, felállt.

– Gyere, Poljancev. Ne félj. Elkaplak. Erős vagyok. Gyere.

Poljancev lassan ráereszkedett a padra, és a kezét maga elé nyújtva, fejjel előre, esetlenül, mint egy zsák, csúszni kezdett lefelé. Marija, a csúszdának háttal állva, elkapta Poljancev kezét, lelépett a következő lépcsőfokra, majd még eggyel lejjebb.

– Karolj át. És engedd le a lábad. Úgy! Foglak. Foglak. Erősebben karolj át.

Marija Poljancev testének súlya alatt kibillent egyensúlyából, kis híján vele együtt legurult a lépcsőn.

– Hű... – fújta ki magát. Egymással szemközt álltak, Marija egy lépcsőfokkal lejjebb, Poljancev fölötte, s a két kezét a lány vállán tartotta. – Pihenjünk egy picit...

Mariját majd elnyomta az álom. A szeme leragadt, úgy érezte, nem képes felnyitni. Aludt. Aludt, de közben mindent látott és hallott. Semmi sem kerülte el a figyelmét. Minden a helyén volt – ott, mellette.

Utolsó erejével levezette Poljancevet a földszintre.

– Marija!

Ez Andrej hangja. Megsebesült volna? A lány megdermedt.

– Marija! Nincs semmi bajod? – Megkönnyebbült a szíve. Nem történt semmi Andrejjel, csak őmiatta aggódik.

– Ne gyere ide – figyelmeztette Andrej, sejtve, hogy mi a szándéka. – Maradj ott. Az előbb nem láttalak a lépcsőn.

– Nem voltam ott.

– A lépcső még megvan?

– Nem az egész. Egy gránát eltalálta Pozdnyajev rajparancsnokot.

– Megsebesült? – Andrej sehogy sem értette. – Másodszor is?

– Nem. Meghalt.

Marija a lépcsőnél állt. A szemét marta a füst.

A korlát elégett. Minden lépcsőfok megpörkölődött, mindjárt lángra lobbant.

Marija a folyosó végéből, a homlokzati ablaktól, ahol Danyila volt, nagy puffanást hallott. Valami történt Danyilával.

Danyila cifrán káromkodott: még ilyet, mintha egyszerre sok helyen szöget vertek volna a testébe. Valami ellökte az ablaktól, de él, keze a padlót tapintotta maga alatt. A géppisztolyát kiejtette, s valami hiányzott a kezéből, üres lett, olyan üres, hogy állandóan érezte, mintha csak a keze maradt volna meg. Nyúlt a géppisztolyért. Nem ért el odáig. Továbbnyújtózott, de nem volt ereje felemelni a géppisztolyt. Végigsimította a tenyerével, a géppisztoly még meleg, vagy ez csak a tenyere melege?

– Mi van magával, Danyila bácsi? – Marija leguggolt mellé.

– Nem tudom, galambom . . .

Danyila még vagy másfél percig élt, erőlködve sikerült feltérdelnie, majd felállnia, és a bal lábát húzva tett egy fél lépést az ablak felé, az ellenség felé. Aztán összecsuklott, mintha minden csontja összetörött volna, tompa puffanással rázuhant a padlóra, a géppisztolyára.

Marija úgy látta, hogy Danyila szeme nagy lett, nagyobb, mint életében volt, csillogott az ablak közepén álló nap fényében. Danyila jóságos szemében szitok tükröződött, görcsösen ökölbe szoruló keze is szitkot fejezett ki. Vörös haja szétzilálódott; a haja is, a szeme is, ökölbe szorított keze is tovább élt. „Az ő szeme is nyitva van" – fogta fel Marija elcsigázott tudata. Holtukban sem hunyták le a szemüket, talán azért, hogy továbbéljenek. Danyila holtan feküdt. Olyan volt, mintha élne.

„Mennyi halott! . . . Ez már nem iskola, hanem tömegsír" – gondoldolta borzongva Marija, és úgy tűnt fel neki, hogy hallja is azt, amit gondol. – „Temető . . . Mi lesz még? Mi? . . ." Az élet minden gonoszsága, minden igazságtalansága itt volt az iskolában, a tantermekben, a folyosón, az ablakréseknél, a jobb és a bal oldali homlokzati ablaknál, amelyet dühödten lőttek a németek.

Marija alig bírt mozogni, mintha minden lépés fájdalmat okozna neki.

Odament Andrejhoz.

– Danyila . . . Vége . . .

– Danyila is? – Andrej nem akarta elhinni, hogy Danyilát megölhették. Döbbenten nézett a lányra: megölték? Marija ujjain, tenye-

rén meg a homlokán is odaszáradt vért látott. Valerik vére, Petrusz Bulba vére, Vano vére, és most Danyiláé ... A szája és a szeme körül lila árnyékok. Bizonyára az ő arcán is ilyenek vannak, de ő nem látja. – Keresd meg Szjanszkijt.

Hol keresse? Végigszaladt a folyosón, a falnál feltornyozott padok mellett. Meglátta Szjanszkijt. Egy pad alatt feküdt. A halántékán kis lyuk és rajta egy vércsepp. A sapkája alig fedte kerek fejét, az arca olajosan fénylett, a szája nyitva volt, mintha most is rémülten kiabált volna. Marija megvetően elhúzta a száját.

– Szjanszkij meghalt.

Andrej nem nézett hátra.

– Marija ... fogj egy géppisztolyt ... Danyiláét. Állj a helyére. Nincs más, aki odaállhatna. Képes vagy rá, Marija?

– Persze. – És elindult a bal oldali homlokzati ablakhoz, ahol Danyila feküdt, ahol a géppisztoly hevert.

– A kézigránátot is vedd el! – szólt utána Andrej. – Volt gránátja. És ha kell, ne felejtsd el kihúzni a biztosítékot!

– Kihúzom! – Marija nem volt biztos benne, hogy Andrej hallja, mit mond.

Marija letérdelt, kihúzta Danyila háta alól a géppisztolyt. Azon az éjszakán, amikor az erdei őrháznál Andrejjel együtt őrködött, megtanult bánni ezzel a zsákmányolt géppisztollyal, amelyet ott Pilipenko adott át neki.

A kerek ablaknyílásban golyó fütyült el a feje fölött. Mélyebbre hajolt. Majd egy kissé felemelkedett, meglátta, hogy az oldalt álló négy almafa mögül lőttek, és meghúzta a géppisztoly ravaszát. Nem hallotta a fegyvere hangját, de azt rögtön megérezte, amikor a tár kiürült. Elfeledkezett arról, hogy Danyila lábánál két tartaléktárat látott, és a sarokba hajította a géppisztolyt.

Óvatosan, mintha attól tartott volna, hogy fájdalmat okoz neki, oldalt fordította Danyilát, és leakasztotta a derékszíjáról a kézigránátot. Tudta, hogyan kell eldobni, Szasa tanította meg rá, meg Danyila. Még nem dobott gránátot, de tudta, hogyan kell csinálni. Nem kell tőle félni, el kell rá szánni magát, de az a fontos, hogy ne féljen; kihúzza a biztosítékot, a kezét hátralendíti, aztán eldobja a gránátot, ő maga meg gyorsan lefekszik, és nem fél. Nem fog félni. „Minden úgy lesz, ahogyan lennie kell, Andrej. Csak veled ne történjen semmi. Azt nem élném túl ... Andrej! ... Kihúztam a biztosítékot. Do-bom!!"

4

A nap még nem múlt el. A közeledő alkony már kéket vegyített a nappal színébe, elmosódottá tette az eget, a kerítésnél a nyárfákat, az udvarban a melléképületeket, a kertet. A gyümölcsös olyannak látszott, mintha lila felhő terült volna a földre, s a felhőn áttűntek az elülső almafák, látszott, milyen nehezen tartják az ágak a nagy, duzzadó almákat.

A németek tüze hol erősödött, hol meg gyengült. Olykor teljesen abba is maradt. Most éppen elcsendesedtek. Hányan lehetnek, hányan ostromolják az iskolát? Bizonyára nem sokan. Egyetlen iskola ellen nem mehetnek sokan. „De többen, sokkal többen vannak nálunk. Ők persze aludtak, isznak vizet..." Andrej végighúzta száraz nyelvét kicserepesedett ajkán. Ha nem volnának az almafák összeolvadó árnyékai és a rájuk folyó sötétebb, keskeny, mozgó árnyékok, az ember nem is sejthetné, hogy a kertben katonák rejtőzködnek.

Hány óra lehet? Andrej egyszer sem pillantott az órájára. Minek is? Az idő elvesztette értelmét és fontosságát. Mégis, hány óra? Ránézett a számlapra. Négy. Négy óra tizenhét. Két-három másodpercig azon tűnődött, hogy lehet ez. Még mindig négy óra, mintha nem múlt volna el az előző éjszaka. Tizenhét perccel lett több. Egyre nézte a számlapot, talán a szeme annyira fáradt, hogy mindent összekever. Aztán rájött, hogy nem húzta fel az óráját, elfelejtette felhúzni. Üsse kő. Maradjon négy óra tizenhét.

Ahá! A németek újra kezdték. De még mennyire! A homlokzati ablakot lőtték, a bal oldalit, ahol Roman Haritonovics van. Próbálják kitapogatni a gyenge pontokat. Minden pont gyenge. A németek ezt nem tudják. Minden pont gyenge.

Andrej a falhoz lapulva odalopakodott Roman Haritonovicshoz. „Mi van vele?" Roman Haritonovics ott állt a padokkal eltorlaszolt ablak előtt, jobb kezével a legalsó pad tetejére támaszkodott. A puska a lábánál hevert.

– Roman Haritonovics!...

A tanító lassan, láthatóan erőlködve hátranézett. Bal kezével befogta a sebet a torkán, de abból bugyogott a vér, lecsorgott a padlóra, beborította azt a részt, ahol az imént még Roman Haritonovics árnyéka feküdt. Most az árnyék piros lett. A szemüvege elferdült az orrán, az egyik üveg kiesett a keretből, a másik üvegen rések keletkeztek, látni

engedték a szarkalábakat. Amikor Roman Haritonovics hátranézett, és egy kicsit felemelte a fejét, a szemüveg még jobban oldalra csúszott, de ő nem igazította meg, mintha úgy gondolta volna, hogy többé nincs miért és nincs mire nézni.

– Roman Haritonovics!...

Az igazgató nem felelt, hol jobbra, hol balra dőlt. Sem Andrej, sem maga Roman Haritonovics nem sejtette, tulajdonképpen már halott. Elmosolyodott, ahogy a nagyon fáradt ember mosolyog, lehunyta a szemét, és még mindig mosolygott. Andrej nézte a hirtelen megsárgult arcát, elkékült ajkát, amelyre ráfagyott az a furcsa mosoly.

Andrej Marijához, a bal oldali ablakhoz rohant. Addig ott marad, amíg Marija segít Roman Haritonovicson úgy, ahogy tud.

Marija kivette a táskából az utolsó kötszert, amelynek a vége egy kicsit bepiszkolódott. Bekötözte Roman Haritonovics torkát. A kötés ráfeszült a sebre. Marija látta, hogy minden mozdulata fájdalmat okoz az igazgatónak, de az hagyta, hogy bekötözze, és amíg kötözte, elnézett a feje fölött. Egyenletesen lélegzett, mintha éppen elalvóban volna. Az arcán megmaradt az ijesztő nyugalom. Marija még sohasem látott ilyen nyugodt arcot.

Befejezte a kötözést, kisimított egy ráncot, bánatosan lehorgasztotta a fejét: semmi mással nem tud segíteni Roman Haritonovicson. Az igazgató homlokán – verítékcsöppek; legördültek az orrára, az arcára. Marija letörölte a verítéket. Egy perc múlva a cseppek újra kiütköztek. Megint végighúzta a tenyerét Roman Haritonovics homlokán, orrán, arcán. A verítékcsöppek többé nem ütköztek ki, se egy perc múlva, se kettő, se három perc múlva. Marija rádöbbent: Roman Haritonovics meghalt.

Marija visszatért a bal oldali ablakhoz. Szasa adott neki egy tárat, s ő felemelte a géppisztolyt.

Jól van. Hadd maradjon ott – latolgatta Andrej a lehetőségeket. – Szasa a hosszanti fal ablakait védi. Ő maga a jobb oldali homlokzati ablakhoz megy, Roman Haritonovics helyére áll. Pil... Pilt a főbejárathoz kell állítani. Oda kell most vinni a géppuskát. Úgy bizony. A németek visszahúzódtak a jobb oldali homlokzati ablaktól, újra a főbejáratot vették ostrom alá. Ne sajnáld a töltényt, Pilipenko!

Pilipenko nem is sajnálta. A géppuska gőzölgött. Hol gyorsabban, hol lassabban szaladt a heveder. Stop!

Az anyja keservit, elferdült a heveder – panaszkodott önmagának

Pilipenko. A védőlemez oltalma alatt megigazította a hevedert. – Jújl – szisszent fel. Valami megégette a felső karját, és a zubbonya ujján nedves folt kezdett terjedni. Éles fájdalmat érzett, rápillantott a foltra: szürkésbarna valami, tehát mégsem sebesült meg. Az nem fordult meg a fejében, hogy ez mégiscsak vér, de mészporral kevederett. Rögtön meg is feledkezett a foltról. A fájdalom elmúlt, mintha a golyóval együtt csak súrolta volna testét. – Jujujj!... – Még élesebb fájdalom hasított a másik karjába. Az a karja elzsibbadt. Hát persze... Mióta nyomja az elsütőbillentyűt. Hogyne zsibbadna el! Nehezére esett tartani a tusaborítólemez-fedél fogantyúját. A kertből lőnek... Sötétedik is, nehezen látható a cél. Vaktában pedig nem szabad tüzelni. Vaktában semmiképpen sem szabad. Alig van már lőszer...

Most már csakugyan nehéz tartani a tusaborítólemez-fedél fogantyúját, nem, nem bírja. Azért még kiengedett egy rövid sorozatot.

Ekkor a lábába hasított bele a fájdalom, és szinte ellökte a géppuskától.

– Nővérke, segíts – hallotta a saját hangját, amely olyan gyenge volt, hogy nem ismert rá. De csakugyan ő nyögött, tudja jól, hogy ő.

Marija nem hallotta Pilipenko hívását.

Valami fütyülve berepült és nagyot koppant. Pilipenko tudata még felfogta, hogy gránát. Tőle nem messze esett a padlóra. Pilipenko összehúzta magát, véres kezével ösztönösen védte a fejét. Még fél másodperc volt, hogy azt gondolja: csak robbanna már... A gránát robbant, és újabb fél másodperc múlva, mikor elhalt a dörrenés és kihunyt a láng, Pilipenko már nem gondolt semmire; a szilánkok szétzúzták a két térdét, belefúródtak a hasába, de az arcát nem bántották.

Andrej meghallotta a gránát robbanását. Az egész teste beleremegett. Újból szédült, néhány pillanatig minden forgott körülötte, pontosan addig, amíg lehunyta, majd újra kinyitotta a szemét. A lába elgyengült, az első lépései bizonytalanok, suták voltak.

– Pil! Pil! – Andrej kábultan rázta Pilipenko elnehezült testét. – Pil...

Lesújtva, bambán, értetlenül meredt Pilipenkóra. Csakugyan ott feküdt előtte, de ő élőnek, vidámnak, gunyorosnak, bátornak látta... Nem hitt a szemének. Nem hihetett neki. Pilipenko csakugyan vidám, gunyoros, bátor volt, elképzelhetetlen, hogy nincs többé. Andrej nem tartotta a halálát véglegesnek. Idő kell hozzá, hogy belássa: Pilipenko valóban nincs többé. De erre nem lesz ideje. Soha.

Az ingzubbonyt gyorsan átitatta a vér, bíborvörös lett, mintha azt ölték volna meg, nem pedig Pilipenkót. A kigombolt ingzubbonyból kilátszott domború, szőrös melle, és a nyíllal átdöfött szív mellé tetovált kék leányfej pirosra vált.

Andrej a géppisztolyból tüzelt, s nem vette észre, hogy a lépcső melletti faltól elindult Poljancev, kinyújtott karral, nesztelen léptekkel, lassan ment a hang irányába, kitapogatta a géppuska fogantyúját.

– Poljancev. – Andrej alig tudott magához térni a megrendüléstől. – Poljancev – ismételte meg.

Poljancev nem válaszolt. Után tette ide-oda a térdét a padlón, mintha kényelmesebb testhelyzetet keresne a géppuska mellett.

– Poljancev. – Ezt már majdnem kiáltotta Andrej, s a hangjában egyaránt érződött a bizonytalanság, a hála meg a ködös remény. – Tudod csinálni, Poljancev? Tudjad! Tudjad! – kérlelte hevesen, állhatatosan. – Tudjad, Poljancev! Tudjad!!!

Poljancev most sem felelt. Forgatta a fejét: a fülével kereste a célt. Mintha meg is találta volna! Várt egy kicsit. Aztán egész testében megfeszülve megnyomta az elsütőbillentyűt.

Andrej meglátta Szasát.

– Szasa! Szasa! Ezek az ablakok rád maradnak. Meg a bal hátsó kijárat. Marijára is vess egy-egy pillantást. Ha kell, szaladj egyiktől a másikig. Érted?

– Értem.

– Én a jobb oldali homlokzati ablaknál maradok. Meg a jobb hátsó kijáratnál. Itt is, ott is. Összesen négyen vagyunk. Négyen! Poljancevvel együtt.

Még mindig négy óra tizenhét.

Négy óra tizenhétkor fognak meghalni. Petrusz Bulba, Vano, a rajparancsnok, Danyila, Roman Haritonovics, Pilipenko, mind négy óra tizenhétkor halt meg. „Marijka, te is négy tizenhétkor távozol az életből. Meglepő, ugye? De így van. Nem tehetek semmit, hogy megmentselek. Én is elpusztulok, talán egy perccel előbb, mint te, vagy egy perccel később, mindegy: négy óra tizenhétkor . . ."

Miért hallgatott el a géppuska? Andrej tudatáig csak most jutott el, hogy az imént még tüzelő géppuska elnémult. Poljancev nem boldogul vele! . . . „Tehát nem négyen vagyunk, csak hárman . . ." Mit csináljon? Odarohant a főbejárathoz, a géppuskához, Poljancevhez.

Poljancev görcsösen markolta a géppuska fogantyúját, a feje hátrabillent, sötét szemgödrében a mennyezetről, a falakról lehullott mészpor volt, az arca ettől hamuszürkének, élettelennek látszott. Andrej nem tudta eldönteni, él-e Poljancev vagy meghalt. A nyugati ablakokon behulló halvány fényben apró, gőzölgő sebet pillantott meg Poljancev homlokán.

Andrej zajt hallott a kőlépcső felől. Hirtelen mozdulattal lerántotta Poljancev kezét a géppuskáról, megfordította a csövet. Az ablaknyíláson pedig géppisztollyal lőttek be onnan, az almafák mögül.

Andrej azt érezte, hogy valami meleg folyik a gallérja alá, végigcsorog ferdén a mellén, az inge kellemetlenül hozzátapad a testéhez. Kezét végighúzta forró nyakán, és úgy érezte, megkönnyebbült, habár addig sem érzett fájdalmat. A gyengeség meg a kimerültségtől van, mi mástól?!

Ebben a pillanatban géppisztolyropogás hangzott fel a háta mögött. Szasa langaléta alakja hajolt Andrej feje fölé. Ő lőtt. Miért van itt?

– Megsebesült, hadnagy elvtárs! A nyakán. Megint célba vették... – kiáltotta Szasa majdnem bele Andrej fülébe. – Maga nem vette... észre...

Szasa megint tüzelt.

Kívülről hosszú sorozat válaszolt, majd folytatásként egy rövid sorozat. Szasa összecsuklott Andrej háta mögött.

– Mari-ja!...

Marija már tudta, mit jelent, ha Andrej így hívja.

– Mari-ja!...

Andrej nem eresztette el a géppuska fogantyúját, a németek túlságosan közel jöttek a főbejárathoz.

A vér lassan csordogált a nyakáról a mellére, a hátára. Andrej érezte, hogy gyengül. Megmozgatta a fejét, ez használt egy kicsit. A vér azonban gyorsabban folyt.

– Szasának... Szasának segíts...

– Szasának is...

– Megmondtam, hogy neki segíts. Hallottad? Engem ne zavarj!

Andrej rövid sorozatokat eregetett.

Szasa hanyatt feküdt. A régi megsötétedett, poros kötés lecsúszott a homlokáról, látszott a rászáradt fekete pörk. Marija letérdelt, ordított volna, mert egész lénye ordított, de egy hang sem jött ki a torkán. Szasa hóna alá nyúlt, vonszolta az oszlopok mögé. Szasa maga

alá húzta a lábát, a sarkával el-elrugaszkodva segített a lánynak cipelni hosszú testét.

Marija a lépcsőnél megállt, kifújta magát, majd odahúzta Szasát egy padhoz. A legény erőlködve felemelkedett, rádőlt a padra, hosszú lába lelógott, a padlót érte.

Itt, a nyugati oldalon, a sarokban még tartotta magát a kihunyó fény. S ez az alkonyi fény ráhullott Szasa hajára, a haját elborító vérre.

– Szasenyka, kedvesem ... Mindjárt bekötözlek.

Szasa ingzubbonyán, a melle alatt, málnapiros folt ütött át, gyorsan terjedt. A kötszer elfogyott. Az utolsóval Roman Haritonovicsot kötözte be Marija. Mivel kötözze be Szasát? Mit tegyen? ... Gyorsan kigombolta a blúzát, levetette, lerángatta az ingét, és csíkokra tépte. A csíkok szélesre, egyenetlenre sikerültek.

– Szasenyka ... – felemelte a fiú fejét, körülkötötte. Aztán felhúzta az ingzubbonyát, az ingét, szabaddá tette véres mellét. Óvatosan elhúzta az egyik kezét, szorosan rászorított egy csíkot a mellére, fogott egy másik csíkot, ugyanazt csinálta a másik kezével, aztán az oldalára fordította Szasát, áthúzta a rongyot a hátán, megint a keze alatt ... A kötés is málnapiros lett, mint az ingzubbony, így hát Marija fogott egy harmadik csíkot, aztán egy negyediket, és rácsavarta az átitatott kötésre.

– Szasenyka ... kedveském ... tűrj ... – remegett a hangja.

Szasa őt nézte, figyelte, hogyan kötözi be, hallgatott.

Marija is Szasát nézte, a szemét: nem tükröződött vissza benne a nap, amely utolsó sugarait lövellte be az ablaknyíláson. Márpedig Marija emlékezett rá, hogy napfényben Szasa szeme vidám, gyönyörű! ...

– Szasenyka ... Csak egy szót szólj! Mi van veled? ...

Tudta jól, mi van vele.

Szasa alig hallhatóan sóhajtott, csak a szája mozgásáról lehetett sejteni, hogy sóhajt.

– Tűrj ...

Szasa türelmes volt, nem nyögött. Összeszorította a fogát, hogy ne nyögjön, de csak egy pillanatra, aztán leesett az álla. Úgy látszik, túlságosan sok erő kell ahhoz, hogy a fogát összeszorítsa. Az ereje pedig elhagyta. Ragacsos izzadság borította el a testét, olyan ragacsos, hogy azt gondolta, vér és veríték keveréke lehet. De ez már egyáltalán nem bántotta, egyetlen kívánsága az volt, hogy kényelmesen elhelyezkedjen és elaludjon. És úgy látszott, el is alszik. Még egyszer ránézett Marijá-

ra. Nyugodt szeme mintha azt mondta volna: ő mindent megtett, amit tudott, többre nem futotta az erejéből. Az ajka mintha csöndes, megbocsátó mosolyra nyílt volna.

Marija megfogta a kezét: milyen hidegek az ujjai! Az imént még meleg! szinte forró volt a keze.

– Szasenyka!...

Marija nem engedte el a kezét. Itt van mellette Szasa, egészen közel. De csöndes, mozdulatlan, s ez azt jelenti, hogy akkora távolságra kerültek egymástól, amelyet földi fogalmakkal nem lehet elképzelni, nagyobb távolságra, mint amekkorára Marija és a most még láthatatlan csillag között van. Ilyen messzire ment Szasa egyetlen perc alatt.

– Szasenyka! – sikoltotta rimánkodva, és rázta, rázta a vállát. Szerette volna magába szívni a fiú minden fájdalmát, kínját. Szasa azonban mintegy kihullt abból a világból, amelyben segíteni lehetett volna rajta.

Tizenkilenc éves, és már nem is lesz több. Meghalt ezerszer ezer évre. Tizenkilenc éves volt. Minek megszületni ilyen rövid időre? – futott át Marija agyán a panaszos gondolat.

Valahol golyók fütyültek, gránát robbant, valahol tégladarabok potyogtak a padlóra, hullott a vakolat, valahol csapódott egy pad fedele. Mindezt talán nem is hallotta, hanem csak képzelte. Csak ezt hallotta egész nap, és az emlékezete minden percben ezt idézi fel. Lehunyta a szemét. Gondolatban elment innen. Egy tavacska tiszta vize fölé hajolt, mosta a Szasa homlokáról levetett kötést, majd kiterítette a gézt egy kiálló görgelékkőre, azután Szasával ült a parton. Azután a füves mocsárban gázoltak, ő ment elöl az iszonyúan nagy csizmában, amelyben csúszkált a lába, mögötte nehézkes léptekkel Szasa, mezítláb. Azután folyón keltek át, és Szasa őmellőle el sem mozdulva segített neki haladni a mély vízben. Azután a híd... És Andrej... Marija nem ment tovább. De nem – csapongó gondolatai még felsodorták a tutajra. Semmi különös: tutaj, víz, tűz a jobb partról. Semmi különös. Tutaj, víz... És mellette van Andrej meg Szasa. Csukott szemmel is látja Szasát. Hallgatag, jóságos, derűs... Mintha megint a tutajon feküdne; még nyugodtabb, mint máskor, sőt gyámoltalan, és közömbös őiránta.

Összerezzent, kinyitotta a szemét. Itt van Szasa, csakugyan nyugodt, gyámoltalan, és közömbös minden iránt.

– Szasenyka! – Marija fuldoklott a zokogástól. – Én sem akarok tovább élni...

5

Andrej és Marija feszülten várta a sötétséget. De az este sem hozott megkönnyebbülést: a németek folytatták a tüzelést. Valószínűleg elképzelni sem tudták, hogy az iskolában már csak ketten maradtak, noha a tűz valóban gyengült.

A németeknek bizonyára megvan a tervük arra, hogy mikor törnek be az iskolába. Akárhogyan lesz is, azt a látszatot kell kelteni, hogy idebent még van, aki tüzeljen. És Andrej egyik ablaktól a másikig futott, leadott egy-egy sorozatot a géppisztolyból. Nem érzett fáradtságot, a nyaka sem égett. Már a testét sem érezte, mintha levegőből lett volna szőve.

– Marija! Le ne vedd a szemed a melléképületekről! Szükség esetén nyiss rájuk tüzet! Néhány tárat az oszlopoknál találsz. Vedd el mind...

Andrej hallgatta Marija rövid sorozatait.

– Csak arra vigyázz, hogy ne hajolj ki! Ne hajolj ki, Marijka!

– Jó, jó – nyugtatta Marija. – Nem hajolok ki. Nem...

Andrej a közfalhoz nyomta izzadt fejét. A nyakáról lecsúszott a szikkadt vértől megkeményedett kötés. Sajgó fájdalmat érzett. Később enyhült a fájdalom.

– Marijka! – Semmi több. Csak azért szólította, hogy tartsa benne a lelket. – Marijka...

– Igen, igen. – Marija is tudta, hogy Andrej bátorítja.

A melléképületekre néző ablakokra odapörköltek néhányszor, és Marija egész testével a falhoz lapult.

– Igen, igen.

Egyetlen lövést sem tudott leadni a géppisztolyával, a tár üres, ez volt az utolsó. Az oszlopnál sincs több. Eszébe jutott, hogy a jobb oldali homlokzati ablaknál teli tárak hevertek, Danyila két tárja, nem maradt ideje rá, hogy kilője. Odakúszott.

A sötétben kitapogatta a tárat. Csak egyet talált.

Leszállt az éjszaka.

A németek nem lőttek többet. Szünet következik, mint tegnap, valószínűleg hajnalig. Reggel mindennek vége, jól tudta ezt Andrej. A németek betörnek az iskolába. A VII/B osztályban meglátják Tyiskát és Valerikot, a lépcsőn belebotlanak Vanóba és Petrusz Bulbába, Pozdnyajev rajparancsnokba, valahol rátalálnak Szjanszkijra is, meglátják

Pil elcsúfított testét, dühös arcát, meglátják Szasát, és meglátják őt, Andrejt is Marijával. Az ő testük még meleg lesz, még nem lesznek egészen holtak: a németek csak akkor foglalják el az iskolát, ha abbamarad benne a tüzelés, egy perccel sem előbb.

Itt, az iskolában, Belije Kljucsi faluban ér véget az élete. Andrej majdnem közömbösen vette ezt tudomásul, mert már megszokta a gondolatot, hogy innen ki nem juthat. „Az ember végtére is odaadhatja az életét. Ha tudja, miért adja oda, és tudja, hogy oda kell adnia." Ahhoz, hogy eljusson az igazság csúcsára, felül kell emelkednie mindenen, mindent a maga igaz valóságában kell látnia, és akkor sok minden, aminek nem is kell lennie, eltűnik, a sajnálat is megszűnik. Hiszen halnak meg úgy is, hogy eljött a halál ideje, és – meghalnak.

Andrej és Marija a géppuska mellett ült. Valamivel több mint fél heveder maradt, és még egy, az utolsó. Nem reménykedtek semmiben. Nem is reménykedhettek. Újból megpróbáljanak kijutni? Nem fog sikerülni. De talán... talán... egyiküknek talán sikerülne... Talán... ha a gyümölcsösre zúdított tűzzel elvonnák a németek figyelmét, s eközben a másik kisurranna a hátsó kijáraton a veteményesbe... A siker valószínűsége igen csekély. De hátha, hátha... Talán sikerül... Ha észrevétlenül... le... a domb tövébe... Kockázatos. De mégis... mégis... legalább megpróbálják...

– Marijka.

– Tessék, Andrej. – A kezét rátette Andrej karjára.

A férfi egy darabig hallgatott.

– Marijka...

Most a lány hallgatott, várt.

– Próbálj meg kijutni innen – mondta végre Andrej. – Az esély nem nagy, de mégis... Itt viszont biztos a pusztulás. Mind a ketten nem juthatunk ki. Egyikünknek el kell vonnia a németek figyelmét. Tulajdonképpen már alig van mivel, tudod jól. Egy heveder maradt még, meg egy fél a géppuskában... Na meg két gránát. De ez is valami. Mire megvirrad, elég messzire eljuthatsz.

– Csakhogy én nem akarok menni.

– Ki kell jutnod innen – mondta csöndesen, de határozottan Andrej.

– Nem akarok. Veled kell maradnom.

– Én is megpróbálok kijutni. De együtt nem mehetünk, Marijka. Értsd meg, aranyos, nem mehetünk együtt. Én majd később.

– Én is később.

– Később sem lehet együtt. Úgy nem fog sikerülni.

– Úgy sem fog sikerülni, ha egyedül megyek.

Andrej felsóhajtott.

– Sikerülni fog. Figyelj ide – folytatta –, a legveszélyesebb egy jó száz méteres szakasz az iskola közelében. Ez a kockázatos. Utána már nincs különösebb veszély. Talán eljutsz valamilyen egységhez, alegységhez, ahogy hozzánk eljutottál. Vagy átmégy a fronton. Érted?

– Andrej, Andrej . . . Mindent értek. Mindent értek, de veled maradok.

– Persze, hogy velem maradsz. Mi mindig együtt leszünk. Ne félj a sötétségtől – biztatta Andrej, mintha a lány már beleegyezett volna, hogy megy –, az erdőtől se félj.

– Nem félek a sötétségtől. Az erdőtől sem félek. De most már hagyj békén. Ne kényszeríts olyasmire, amit nem akarok megtenni, amit nem lehet megtenni.

– Hát persze. Amit nem lehet, azt nem lehet. Persze. De ezt meg kell tenned. Nem maradhatsz itt. Nem szabad itt maradni. Tehát ne félj a sötétségtől, ne félj az erdőtől. Semmitől se félj.

– Mondtam már, hogy nem félek. De azt még nem mondtam, hogy ha elszánnám is magam, hogy megyek, nem vinne a lábam. És ne beszéljünk többet erről.

– Micsoda!? A lábad? Azért találták ki a fejet, hogy megregulázza a lábat. De félre a tréfával. Lássunk munkához. Elhúzzuk a padokat. Gyere . . .

– Andrejka, így is olyan nehéz nekünk. Minek csinálod ezt? – Marija is kitartott elhatározása mellett. – Várj csak – megsimogatta Andrej arcát. – Kibomlott a kötésed. Megigazítom.

– Jól van, igazítsd.

– De semmit sem látok. Várj csak.

Óvatosan letekerte azt, ami nemrég kötszer volt. Azután tapogatva körültekerte a fiú nyakát a rászáradt vértől megkeményedett gézzel.

– Marija, el kell menned. Ez a kérésem. És a parancsom is.

A lány ijedten hallgatta, és nem értette, hogy követelheti ezt tőle. Most már nem tudta különválasztani a saját érzéseit, gondolatait, vágyait az Andrej érzéseitől, gondolataitól, vágyaitól, minden együtt volt. Amíg kettesben voltak, egymás mellett, az élet még folytatódott, bár mindenfelől szorongatta a halál, amely a kertből, az iskola hátsó udva-

rából, az ablaknyílásokból támadta őket. El sem tudta képzelni, hogy elszakadhat Andrejtől.

– Hallottad, mit mondtam? Érts meg már . . .

– Nem hagyhatlak itt, Andrej. Értsd meg te is. – A hangja remegett, egész teste reszketett. – Értsd meg, hogy nem bírlak elhagyni.

– Nem engem sajnálsz te! – Andrej igyekezett nagyon dühös hangot megütni. – Csak félsz nélkülem, ennyi az egész. – Azt szerette volna, hogy Marija megsértődjön, sőt dühbe guruljon.

– Andrej . . . – A lányt könnyek fojtogatták. Az arcát a férfi kezéhez szorította. – Andrej . . . – ismételte tehetetlenül. – Ne mondj ilyet . . . Mindent értek. És te azt hiszed, itt tudlak hagyni? . . . Veled halok meg.

– Nem, Marijka. Figyelj rám, és ne érts félre, jó? Nincs jogod akkor meghalni, amikor akarsz.

– Miért akarnék meghalni, Andrej? – Eszébe jutott, hogy amikor Szasa halála lesújtotta, valóban nem akart tovább élni. – Hát akarhat az ember meghalni? Én nem akarok! De ha nincs más kiút, mit tegyünk, Andrej?

– Van kiút. Meg kell próbálni. Érted? Meg kell próbálni. Mindketten élni fogunk, majd meglátod. De ehhez neked kell előbb kijutnod.

– Andrej, ne akarj rábeszélni. Nem megyek.

– De értsd meg, hogy nekem egyedül könnyebb lesz kiszöknöm innen. Te értelmes teremtés vagy, Marijka. Tudtam, hogy megérted. No így van jól. Gyere, készítsük elő a kijáratot. Leadok egy sorozatot az egyik ablakból, utána a másikból, a harmadikból, a homlokzati ablakokból. Rövid, egészen rövid sorozatokra még futja a lőszerből. Tehát?

– Andrej, vagy mindketten megmenekülünk, vagy mindketten itt maradunk. Ne is folytassuk . . .

– Mindketten megmenekülünk. Mindenesetre megkíséreljük, hogy mindketten megmeneküljünk. De ehhez neked kell elsőnek kimenned. És találkozunk. Lehet, hogy a front túloldalán. Lehet, hogy Moszkvában. Az a fontos, hogy kitörjünk . . . És eljussunk az erdőig. Ott aztán . . . Na gyere, jó? Most éjfél felé járhat. Ne vesztegessük az időt, jó? A németek elcsendesedtek. Egy kicsit megriasztom őket, a homlokzati részre terelem a figyelmüket, és az alatt a néhány perc alatt, amíg felfogják, hogy mi történik, kisurransz a hátsó ajtón. Az a fontos, hogy kijuss az iskola területéről. És ne félj. Nagyon fontos, hogy ne

ijedj meg. Magamról tudom. Akkot hát mégy, jó? Nagyon helyes. Szép csöndesen elhúzzuk a padokat...

Felállt. Marija is feltápászkodott.

Szinte nem is hallotta Andrej szavait, mintha valaki más, kívülálló beszélt volna. Két karja a férfi vállán feküdt, hozzásimult, mintha nála keresne menedéket. Érezte Andrej forró, ziháló lélegzetét. Elborzadva gondolt arra, hogy elmenjen, itt hagyja őt a biztos halálnak.

Pontosan ugyanígy követelte Polina Iljinyicsna meg Fegya bácsi, hogy elmenjen, és ő gyáván elhagyta őket. Nem lett volna szabad elmennie, de mégis elment. Most nem fog elmenni, és ne is próbálják rábeszélni, hogy menjen el. Erről nem is kell beszélni, nem kell, semmi sem kell!

– No rendben van?... – Mintha valahonnan a mélyből szállt volna feléje Andrej hangja. – Ne fecséreljük az időt, jó?... – ismételte meg szinte könyörögve.

Marija lenyelte a torkát fojtogató kemény gombócot.

– Nem – mondta nagyon keményen, és megrázta a fejét. – Nem!

Mindketten hallgattak.

Hogyan lehetne rávenni, hogy elmenjen, amíg sötét van? Hogyan vegye rá, hogy szedje össze magát, és abban a biztos tudatban induljon el az ajtó felé, hogy ezt kell tennie? – gondolta Andrej. – És hirtelen olyan szavak jöttek a szájára, amelyek őt magát is meglepték, mert csak a végső kétségbeesés súghatta őket, az a tudat, hogy semmiképp sem tudja megtörni Marija konokságát.

– Végső soron saját belátásod szerint rendelkezhetsz magaddal. – Andrej simogatta Marija fejét, amely engedelmesen simult a mellére. – Ez a te dolgod. Csakhogy most én is tőled függök. Nekem is a halálomat okozod. Érts meg már, értsd meg végre, hogy egyedül könnyebb kijutni innen, mint kettőnknek. Egynek könnyebb, mint kettőnek... Gondolkozz már... Kész! Menned kell...

– Andrej! – Marija keze erőtlenül lehullott a férfi válláról, a lába megroggyant – leroskadt a padlóra.

6

Nem maradt más hátra... A legnehezebb, a leglehetetlenebb maradt hátra. Át kellett lépnie a küszöböt.

A padokat elhúzták az ajtótól. A vasrudakat levették.

Andrej szótlanul átölelte Mariját. A lány nem mozdult. Nem is lélegzett. Egyenesen, hidegen, élettelenül állt, úgyhogy Andrej megijedt: ilyen állapotban nem mehet ki.

– Szedd össze magad, Marijka. Minden rendben lesz. Hidd el. Az első percek mindig félelmetesek. Aztán megszokod, és minden jó lesz. Majd meglátod...

Marija tovább hallgatott.

Andrej mondott még valamit. Marija tisztán hallotta a hangját, de nem fogta föl a szavak értelmét. A kezébe temette az arcát, mintha Andrej megláthatta volna, hogy a szeme megtelt könnyel. Azokból az évekből, amelyeket megélt, semmi nem maradt meg az emlékezetében, csak ez meg az előző éjszaka, de ennek minden másodperce. Különösen ez.

– Nos, Marijka...

A lány felszegte a fejét, mintegy azért, hogy jobban megnézze Andrejt. De mit lehet látni az éjszaka sűrű sötétjében?!

– Marijka... – Andrej hangja száraz: elszorult a torka.

A lány megfogta a kezét, lassan végighúzta az arcán, a szemén, a száján. Még egyszer... „Így lenne jó meghalni. Együtt. Nem pedig elmenni innen." Hangosan is kimondta:

– Így lenne jó meghalni. Együtt. Nem pedig elmenni innen.

Szorosan odatapadt Andrejhez, mintha ettől megnyugodna, bátorságot kapna. Csípős cseppek hullottak az arcára; mindjárt rájött: Andrej sír. Nem sok ideje van már, ezek a könnyek addig nem száradnak fel. Andrej hirtelen elhúzódott a lány arcától, bizonyára az jutott eszébe, hogy nem illik sírni, ha az embernek géppisztoly van a kezében.

– Hát így alakult kettőnk élete, Marijka... De nem tehetünk semmit. – Andrej hangja el-elfulladt.

Arra gondolt, hogy az ember kétszer hal meg, egyszer úgy, ahogyan hamarosan ő meghal, másodszor akkor, amikor az életben maradók elfelejtik.

Kész. Vége. Nincs tovább. Egy pillanatig várt, azután rátapadt Marija szájára.

– Menj... – A hangja nem engedelmeskedett. – Ha tüzet nyitok, várj vagy három percig, és akkor indulj...

– Andrej... Andrej... – Valami fontosat, nagyon fontosat akart mondani, de kihullott az emlékezetéből. Andrej... – Mit akart mondani? Ó, igen! Eszébe jutott: – Még egy tár van, a Danyiláé, a homlokzati ablaknál. Keresd meg. Tár... Teli...

– Köszönöm. Ha megvirrad, megkeresem. Nagy dolog egy teli tár. Köszönöm, Marijka. Tehát tüzet nyitok, jó? Három percig vársz és indulsz. Rendben?

Gyors léptekkel a géppuskához indult.

Vagy három percig, amíg a géppuskatűz a homlokzati oldalra gyűjti a németeket, Marija még itt lesz, a közelében, azután meg... „Azután elmegy örökre. Eltűnik, ugyanolyan egyszerűen, ahogy felbukkant előttem. Hogy vészelem át ezt a három percet?" Ezt nehéz lenne megmondani... És hirtelen szeretett volna visszafordulni és odakiáltani neki: „Maradj!"

Odatapadt a géppuskához, nagy erővel nyomta az elsütőbillentyűt. Rövid sorozat verte fel az éjszaka csendjét. Majd újabb. Nem szabad izgulni. Változtatni kell a tüzelőállást. Áthúzta a géppuskát a VII/B osztályba. Tűz. Tűz. Bal oldali ablakrés. Sorozat. Bal oldali homlokzati ablak. Sorozat... Sorozat... A tanári szoba. Sorozat... Jobb oldali ablakrés. Jobb oldali homlokzati ablak. Sorozat... Nem szabad izgulni. Így, ni. Sorozat...

Marija sokáig bámult bele a sötétbe, abba az irányba, ahol Andrej tüzelt. Jobb oldali ablakrés. Jobb oldali homlokzati ablak... Már eltelt legalább egy perc. Még két perc. Csak minél tovább tartson ez a két hátralevő perc... Utána odakint, az ajtón túl üresség várja, nem lesz sem öröm, sem élet, nem lesz semmi. Ekkor mintha azt hallotta volna:

– Menj!...

Tett egy lépést, várt egy pillanatig; újabb fél lépés...

– Isten veled...

Lassan megfordult, mintha látni akarná a folyosón, a tantermekben fekvő halottakat.

– Isten veletek... – mondta egészen halkan.

És nesztelenül kisurrant az ajtón.

Tizenhetedik fejezet

1

A század még ellenállt. Az iskolából még tüzeltek: Andrej tüzelt. Marija a falhoz lapult, nem volt ereje elmozdulni. Lélegzetét visszafojtva körülnézett.

Andrej benn volt az iskolában, de Marija maga mellett is érezte. Megrémült attól, hogy ha még egy lépést tesz, Andrej eltávolodik tőle, már nem lesz vele, ott marad – csak az iskolában.

Valahol izgatott német kiáltások hangzottak, csizmák dobogtak, s mindez az iskolaépület másik végéből, a főbejárat felől hallatszott, ahol Andrej tüzelt. Az éjszaka tompán, szaggatottan visszhangzott.

A sötétben alig látszott a homokos enyhe lejtő. Marija eltaszította magát a faltól, vakon nekiindult, és a lejtőhöz érve, bokroknak ütközve balra fordult. Leverten, fásultan vánszorgott lefelé a domboldalon, mintha teljesen mindegy volna neki, hogy elfogják-e a németek vagy nem. Még mindig nem tudta felfogni, hogy Andrej nincs vele. Már nem hallott lövéseket. Lehet, hogy Andrej már kijutott az iskolából, és mindjárt utoléri? Hiszen bizonyára ő is emlékszik, hogyan magyarázta el az erdőbe vezető utat Roman Haritonovics: néhány lépés után le a domboldalon, de nem egyenesen, ahogy az iskolába jöttek a cserjésből, hanem balra... Itt megvárja Andrejt. Három-négy perc múlva itt lesz.

Fülelt. Az iskolában már nem tüzeltek. Ott már nem lőttek. Megvárja Andrejt. Hitte, igenis, hitte, hogy Andrej kirohant az iskolából, három-négy, de legfeljebb öt perc múlva itt lesz mellette. Várt.

Mintha lépteket hallott volna. Ez ő!... Szaladt volna elébe. De nem közeledett. Hát persze, még egy perc sem telt el, nem érhetett ilyen gyorsan ide. A szél zörgette a bokrokat. Ez zavarta a hallást.

Egyik lábáról a másikra nehezedett, várt. Andrej még mindig nem jött. De hiszen még egy perc sem telt el! Türelmesebbnek kell lennie.

Csakugyan nem telt el még egy perc sem? Alighanem baj van. Kétség férkőzött a szívébe, ólmos fáradtság tört rá, megkapaszkodott egy bokorban, nehogy összeessen. Akkor is várni fog.

Üres volt a világ. Nem látott semmit. Legfeljebb azt, amit a képzelete eléje vetített. Tisztán maga előtt látta az iskola folyosóját, az oszlopokat a főbejáratnál és Andrejt a géppuskánál. Vissza kell fordulni.

Oda. Az iskolába. Nincs ereje hozzá, hogy elmenjen. Visszafordul. És már tett is fél lépést vissza, a domboldal felé. A németek elfogják, ha nem ér vissza idejében. Tett egy egész lépést. Még egyet. Még egyet. És megtorpant. „Egyedül könnyebb kijutni . . ."

Lassan lehunyta a szemét. Tudta, ha lehunyja a szemét, Andrej még mindig vele lesz. És nem vette észre, hogy az iskolától elfelé halad. Vitte a lába, előbb a jobb lépett, azután a bal, megint a jobb, megint a bal. Ment valamerre, lefelé. „Ez a vízmosásos völgy, amelyről Roman Haritonovics beszélt?"

Megbotlott valamiben, elesett. Nem sietett felállni, túlságosan fáradt volt a lába. Egész teste elgyengült. Valahol a közelben víz csobogott. A tenyerére, majd a térdére támaszkodva felállt. Elvánszorgott a forrásig, lehasalt, és szívta, szívta magába a finom, jó ízű vizet, magát az életet. „Andrej! . . ." Mennyire szeretett volna vizet vinni neki!

Felkapta a fejét. Fölötte, a vízmosásos völgy fölött léptek hallatszottak. Nem, ez nem Andrej. Ő a völgyben jönne, amerre Marija jött, s ahogyan Roman Haritonovics magyarázta az utat. A léptek távolodtak. Marija felállt. Eszébe jutott Danyila tanácsa: ha az ember zajtalanul akar menni, előbb a sarkára lépjen, utána az egész lábfejére. De hamarosan belefáradt, és úgy ment, ahogy máskor szokott.

Virradt. Mindjárt utoléri a reggel fénye. Pedig az erdő még messze van. Sohasem gondolta volna, hogy a nappal veszélyes, hogy a világosság veszélyes. Futásnak eredt.

Az erdő ismét betakarta sötétjével. De ebből a sötétségből már hiányzott az éjszaka ereje. Marija kifújta magát, s közben arra gondolt, hogy a természetben minden ébredezik, mintha nem történne semmi szörnyűséges, mintha nem volna háború, és senki nem halna meg időnap előtt. Hallotta, ahogy a madarak leröppennek a földre, hogy harmatot igyanak a kései fűről, csipogtak – mondták a magukét; az erdő sűrű éjszakai illatától szédült; körös-körül minden az életre emlékeztetett, mint bizonyára ezer vagy millió évvel ezelőtt is. Csupán egy valami hiányzott, az élet öröme, és emiatt Marija mindent csak díszletnek érzett. Minek a napsütés, ha ő olyan egyedül van?! . . .

Lehet, hogy megháborodott? Csak állt, fájdalomtól lesújtva, nyomasztotta az erdő, kétségek gyötörték. Merre menjen? Nem tudta. Végképp nem tudta. A magány, az elhagyatottság érzése minden egyebet elfojtott benne.

Leroskadt a fűbe, arcát összekulcsolt kezébe temetve zokogott.

2

Mégiscsak várni fogja az erdő szélén. Itt találkozik Andrejjel. Biztos, hogy eljön. Marija nem is tudott gondolni egyébre. Itt, az erdőben, ahol csak fák és madarak vannak, a világ kihaltnak látszott, Andrejen kívül nem volt más benne.

Lábát maga alá húzva leült a fűbe. A feje nehéz volt, lekókadt. És a szivárványos füvön megpillantotta saját hideg hajnali árnyékát, és meglátott egy sárga hernyót, amely az árnyékán mászott. A hernyó lassan kúszott, majd eltűnt.

Mariját már annyira gyötörte az éhség, hogy szédült, a szeme előtt minden hol összefolyt, hol szétmállott. Kitépett egy csomó füvet, a szájába dugta, és sokáig rágcsálta.

Felemelte a fejét. A szél felhőkkel játszott az égen, kajla sorokba fújta, azután szétkergette őket; a felhők engedelmesen szétfutottak, majd ismét összeálltak. Mozgásban volt az ég, és idelent a fű hol megsötétedett, hol világos árnyalatú lett, majd ismét palackzöld színt öltött.

A vékony blúz, a vékony szoknya szorosan rásimult Marija testére, s nem tartotta a belőle kiáramló kevéske meleget.

„Várok még egy kicsit, aztán elindulok" – döntött Marija.

Andrej nem jött.

Marija elindult.

Nehezére esett elindulni: mintha minden lépéssel itt maradt volna szívének, reményeinek egy darabja, s neki nem maradt más, csak a fájdalom.

Látta maga előtt az ösvényt, amely ugyanolyan volt, mint minden erdei ösvény, kétoldalt hullámzott az enyhén átmelegedett fű. Marijának fogalma sem volt róla, hova megy.

A nyírfák, akár a nap, fényt sugároztak, de vakító fehér fényt. „Nyírfák is vannak a földön." Ez alatt a két nap alatt Marija sok mindent elfelejtett. Mindent távolinak, idegennek érzett. Csak Andrej volt az övé és a bánat. Kijutott az erdő szélére. Itt a nyírfák nem olyanok, mint az erdő mélyén, ahol védve vannak a széltől, itt hangosak, tépettek. A fáról fára terjedő zizegés zavarta Mariját, aki arra fülelt, mit hall az erdő szélén túlról.

Kinézett a ritkás fák közül. A lápos rét túlsó végén házikók látszottak, de csak néhány. Marija maga elé képzelte a fonott búzacipót, és

összefutott a nyál a szájában. Be kéne menni egy házba... Hátha kapna enni. De a házban lehetnek németek is, policájok is. „Ne ontsátok a véreteket meg a mienket... Mi honfitársaitok vagyunk..." – jutott eszébe. Nem sok évet ért meg, de azt tudta, hogy a honfitárs jóval több annál, hogy az emberek egy országban, egy városban, egy házban élnek...

Nem tudott szabadulni az aggodalomtól. Félt ugyan a házak közelébe menni, de már mégis a réten bandukolt, át is vágott rajta.

Megállt a legszélső házikó mellett, amelynek kiskapuja elferdült. Az alacsony kerítés keresztfái között óvatosan benyúlt, kitapogatta a kallantyút, elfordította. De nem mert belépni a kiskapun. A szíve szaporán vert, a halántéka lüktetett, a lába rogyadozott. A szeme keresett valamit, ami megnyugtatta volna, de semmi olyat nem talált. A kerítés mögött üres az udvar. Se egy kutya, se egy malac, se egy tyúk. A nyitott csűrben szalma látszott, de olyan törött, olyan poros, mintha nem is gabonaszalma volna. A csűrtől kitaposott ösvény vezetett a ház ajtajáig, amelynek mindkét oldalán lemeszelt külső padka húzódott. Gereblyék álltak a falhoz támasztva, fogaik között szénacsomók.

Hirtelen zörrent a kallantyú, nyílt az ajtó, a küszöbön szürke kendős, szürke blúzos, sötét szoknyás asszony jelent meg. A legcsekélyebb meglepetés nélkül nézett Marijára.

– Gyere be, jányom – mondta szinte közönyösen. – Mit állsz ott?

Marija nem mozdult, mintha nem is hozzá beszéltek volna, mintha nem is lett volna ott az asszony. Szoktatnia kellett magát ahhoz, hogy ember áll előtte, az első, akivel az ostromlott iskolából kiszabadulva találkozott.

– Gyere be, ha egyszer itt vagy – hallotta egészen messziről.

Marija tétován megindult és megállt az asszony előtt. Nem tudta, mit mondjon. A külseje azonban mindent elmondott az asszonynak, aki félrehúzódott, beengedte maga előtt a pitvarba.

– Menj, csak, menj...

Az asszony becsukta maga mögött az ajtót, Marija elébe került, és bement a szobába.

– Ülj le – mondta hátra sem nézve. – Adok egy kis borscsot. – Az asszony levette a kendőt, vette az edényfogót, kihúzta a kemencéből a vasfazekat.

Finom illat töltötte be a szobát, és Marija mohón szippantotta be a

céklás káposztaleves bódító gőzét, megnyalta a szája szélét, szaporábban lélegzett.

Az asszony az asztalra tette a vasfazekat, kanalat adott Marijának.

– Egyél a fazékból. Igaz, hús nincs benne, de mégiscsak borscs. Na egyél.

Marija már evett is. Mélyen a fazék fölé hajolva kanalazta az ízletes, illatos, pirosas lét, amelyben cékla vöröslött, káposztalevél sárgászöld darabjai úszkáltak. Mohón evett, nem törődött azzal, hogy megégeti a száját; mintha attól tartott volna, hogy ő aztán sohase lakik jól.

Fáradtság tört rá, mintha az étel nem erőt adott volna, hanem a maradék erejét is elvette volna. A teste elnehezült, az álmosság elbódította, alig bírta tartani a fejét. Az asszony a mellén összefont karral állt előtte, a szemében szánalom.

– Jól kiéheztél. Még a szemed is kimeredt. Milyen fiatalka... – csóválta a fejét részvéttel. – És hány ilyen bolyong most...

Marija bágyadtan elmosolyodott, maga sem tudta, min. Jobban megnézte az asszonyt. Sűrű, őszes haja csomóba volt kötve. Negyvenötötvenéves lehetett. A szeme is a korára emlékeztetett: finom erecskék hálózták be körülötte az arcát.

– Húzd le a csizmát. Mindent dobj le magadról. – Az asszony megvetette az ágyat. Felrázott, hófehér párnákat tett a fejrészhez, és intett Marijának: – Feküdj le.

Egyszerre minden eltűnt, az iskola, a németek, az erdő, csak Andrej képe maradt meg, egy percig még hallotta tompa hangját, aztán köd úszott a szeme elé, és mindent elnyelt.

Valószínűleg felkiáltott, megijedt valamitől, és kinyitotta a szemét. Rosszat álmodott. Nehéz az élete, az álmai sem könnyebbek. Álmában kuszán ismétlődött a valóság, s abból, ami történt, mindig a legroszszabb bukkant elő, amikor pedig felébredt, könnyes volt a szeme, reszketett a rémülettől. Most is összeszorult az a reménye vesztett szíve.

– Miért kiabálsz, te lány? – hallatszott a kemencéről. – Aludj csak, aludj. Nincs semmi baj. Aludj.

Marija megnyugodott. Még éjszaka van, aludni kell. Vajon mit lát még álmában? És egyszerre azt szerette volna, ha nem Andrejt látná. Az imént látta, a géppuska mellett feküdt, a kertből pedig géppisztolyok lőtték, a golyók törték az ablaküveget, koppanva ütődtek a falba, ettől ébredt fel. S ha most a folytatást fogja látni álmában?... A gondolatai összezavarodtak, ismét álomba merült.

Délben ébredt fel.

Az asszony a kemencénél sürgölődött. Meghallotta, hogy Marija fordult a takaró alatt.

– Ing sincsen rajtad, te leány. Jaj, szegénykém! . . .

Marijának most jutott eszébe, hogy meztelen, mert az ingét felhasogatta kötszernek.

Az asszony nem várt választ, mintha mindent értett volna.

– És mindened csupa rongy. Vedd ezt fel. A lányomtól maradt.

Marija az ágy mellett, a zsámolyon vasalt inget és apró rózsaszín meg kék virágos kartonruhát látott. A földön meg ott hevert a blúza, amelynek felhasadt az ujja, s az egész csupa fekete, szürke, barna folt, meg a szoknyája, amely oldalt is meg hátul is elszakadt, és szintén tele volt barna folttal meg rászáradt vérrel.

– Várj csak – szólt az asszony Marijára, amikor látta, hogy öltözni akar. – Mindjárt töltök vizet. Megmosdol. Csupa piszok vagy.

Marija meleg vízben megmosakodott, felvette a ruhát. Derékban egy kicsit bő volt. Odament a falitükör elé, és nem ismert magára: sovány arc, kiálló pofacsontok. A tükör már homályos az időtől, biztosan azért látja magát ilyennek. Amióta eljött a városból, most nézett először tükörbe.

Idős férfi lépett be a házba, kifakult, agyonmosott ingzubbonyban, vászonszárú csizmában, ingzubbonya üresen maradt jobb ujját begyűrte a derékszíja alá. Az orrán fémkeretes szemüveg. A szája sarka legörbült, ettől csontos arca szigorúnak látszott.

– Itt a gazda – mondta az asszony.

A férfi leült az asztalhoz, bal kezével megigazította az orrnyergén a szemüveget. Szótlanul fürkészte Mariját, aki egészen kicsire összehúzta magát.

– Kialudtad magad? Már azt hittem, fel se ébredsz. Huszonnégy órát aludtál.

– Köszönöm, kialudtam magam.

– Honnan jössz?

Marija nem sietett a válasszal. Eszébe jutottak Roman Haritonovics szavai: „Maga, kedves Marija . . . meggondolatlan . . . Fogalma sincs róla, hova vetette balsorsa, és egyszerre mindent kikotyog." De hiszen látni való, hogy ezek rendes emberek, gondolta. Nem, azért egyelőre mégsem mond el mindent, még vár egy kicsit.

– Belije Kljucsiból.

– És merre tartasz?
– Nem tudom – ingatta a fejét Marija, és lesütötte a szemét.
– Hogyhogy nem tudod?
– Úgy, hogy nem tudom . . .
A férfi rájött, hogy a lány valamit elhallgat.
– Partizán vagy?
– Nem. Dehogy. Hova gondol?
– A ruhád csupa rongy, csupa vér, mintha egy egész hadosztály ellen harcoltál volna. Na jó. Ne beszélj, ha nem lehet. Én is voltam katona. Ott vesztettem el a karom.
– Harcolt? – kérdezte megkönnyebbülve Marija.
– Nem harcoltam. Visszavonultam.
– Mind visszavonultak.
– Te mi vagy? Híradós? Egészségügyi? Melyik egységhez tartoztál?
– Nem tudom, melyik egységhez – vallotta meg Marija.
– Hát az hogy lehet? – A férfi felkapta a fejét.
– Nem tudom, melyik egységhez tartoztam. – Marija megijedt, hogy gyanút ébreszt ezekben a derék emberekben. – Minden olyan furcsán alakult . . .
Sorolni kezdte: az elindulás Kijevből. Danyila és Szasa . . . Valamilyen század a jobb parton. Az átkelés . . . Az iskola. Andrej még mindig ott van, az iskolában. Még tüzel . . . – Sírva fakadt.
– I-gen . . . – nyújtotta a szót a férfi. – Még tüzel . . . – Hallgatott egy sort. – Adhatod, asszony.
Az asszony gyakorlott mozdulatokkal felszeletelte a nagy kerek kenyeret. Azután a kemencéből kivette a serpenyőt a szalonnás rántottával.
– Na, fogyasszátok egészséggel . . .
– Megesszük a maradék ennivalót – magyarázta a férfi –, és azután . . . Koldulni sem lesz kitől. Mindenki koldulni fog. Ha addigra vége nem lesz a háborúnak. Márpedig nemigen lesz vége.
– Nehéz az élet – mondta Marija csak azért, hogy mondjon valamit.
– Azt mondod, hogy nehéz? Hát van az így. De meghalni még nehezebb. Úgy bizony. Na, vegyél kenyeret. Amíg él az ember, enni kíván. Szalonnát is szedjél.
A férfi letette a villát, a kezével megtörölte a száját, cigarettát sodort.

– Hozz tüzet – szólt halkan az asszonynak, aki kivett a kemencéből egy vörösen izzó parazsat, egyik tenyeréből a másikba görgetve odavitte a férjének. A cigaretta sehogy sem akart tüzet fogni. Végre meggyulladt. A férfi nagyot szívott rajta, s a kezével szétoszlatta a kifújt füstfelhőt.

– Kinek hínak, kisjányom? – kérdezte barátságosan az asszony.

– Marijának.

– Maruszja. Minek mennél tovább, Maruszja? Maradj itt nálunk. Velünk együtt kivárod, amíg vége lesz ennek a cudar időnek. Nekünk is van egy lányunk. Idősebb nálad. Férjhez ment. Breszt mellé. Onokánk is van már. De amióta ez elkezdődött, nem kaptunk hírt felőlük. Jaj, istenem . . .

Marija hallgatott.

Távoli zúgás hallatszott az égen. A férfi odament az ablakhoz, a szemét az erős fénytől a tenyerével védve felnézett, valahol oldalt repülőgépek szálltak, innen nem látszottak.

– Bombázni mennek . . . – mondta vérfagyasztó nyugalommal. Lehorgasztotta a fejét.

– Hova mennél, Maruszenyka? Látod, mi van a világban . . . – jajveszékelt az asszony, és még mindig rémülten meredt az ablakra, mintha azt várta volna, hogy a repülőgépek erre fordulnak.

Marija vállat vont. Az az előérzet, hogy feltétlenül találkozik Andrejjel Moszkvában vagy még előbb, a front túlsó oldalán, türelmetlenné tette. Hiszen Andrej megmondta: lehet, hogy a front túloldalán, lehet, hogy Moszkvában. Szinte biztosra vette, hogy Andrej kijutott az iskolából, de más úton indult el, azért kerülték el egymást. Az is eszébe jutott, hogy ha Andrej előbb jut el Moszkvába, és nem találja őt ott, akkor örökre elveszítik egymást. Legszívesebben máris útnak indult volna. Hamar, hamar!

Az asszony úgy látta, hogy Marija tétovázik, töpreng, mit tegyen.

– A gazda is azt mondta: hadd maradjon. Amíg nekünk lesz, neked is jut.

– Maguk jó emberek – mondta csöndesen Marija. – Köszönök mindent. De nekem valahogy át kell jutnom a fronton.

– Értem – mondta a férfi. – Értem. Hát figyelj ide. A front már messze van. Hosszú az út. De ha menned kell, hát menj. Ma még pihenj, reggel azután útnak indulsz, ha a fejedbe vetted.

A nap szörnyű lassan telt el. Még lassabban az éjszaka. Marija min-

den órában, minden félórában felébredt, de az ablakok még sötétek voltak, így hát újra elszunnyadt.

Végre szürke, még erőtlen fényfoltok jelentek meg az üvegen. Marija kidörzsölte az álmot a szeméből. Felkelt. Az asszony már a kemencénél forgolódott.

– Egyél, Maruszenyka. Lehet, hogy nem egyhamar ülhetsz megint asztalhoz...

Marijának nem volt étvágya, de azért evett főtt krumplit, ivott egy bögre teát.

– Ide hallgass. – A férfi rágyújtott. Az asztal túloldalán ült. – Menj azon az erdőn, a nyírfaerdőn át, amelyiken keresztül idejöttél. Jobbra van a vasútállomásunk, Belije Kljucsi állomás után következik. Fordulj balra. Eljutsz a városba. – Megmondta a város nevét. – Ott azután nézz körül. Igyekezz mindig erdőkben menni. Nyílt terepen inkább sötétben haladj. Az utak tele vannak német katonákkal, tisztekkel, SS-ekkel, policájokkal és mindenféle egyéb szemét néppel. Kerüld őket, meg ne lássanak!

– Már megtanultam egyet-mást.

– A háborúban minden tudomány kevés. – Szünetet tartott. – Ha bekerített katonákkal találkozol, tarts velük.

Marija nagy nehezen összefogta a haját, a fejére kötötte a háziasszony kendőjét, felvette a mellénykéjét, amelynek foltozott volt a válla, és akárcsak a ruha, egy kicsit bő volt, fogta a kosárba rakott elemózsiát. Egy darabig szótlanul állt az ajtóban.

– Viktor Prohorovics Dudka vagyok – mondta a férfi. Marija vállára tette a fél kezét. – Talán nem felejtesz el bennünket.

Marija nem szólt semmit. Nem felejti el ezeket az embereket. Soha nem felejti el őket.

Kiment a házból. Nem nézett vissza, de érezte, hogy a szürke kendős, szürke blúzos, sötét szoknyás asszony, szeme körül a szarkalábakkal, meg a félkarú férfi követi a tekintetével.

3

Az erdő csak messziről látszik feketének. Amikor Marija áthaladt a réten és beért a tegnapi erdőbe, ott minden fehér volt, mint a nyír, vagy kékeszöld vagy rozsdabarna. Tehát jobbra van Belije Kljucsi állomás,

ő balra tartott, keletnek. A fű a lába alatt már ősziesen szívós volt. Visszhangzott a harkály kopácsolása, mintha nem fába, hanem az erdő csöndjébe vágta volna a csőrét. Ettől egy kicsit nekibátorodott Marija, mert a nyomasztó csönd csak fokozta a magányosság érzését; igaz, meg is nyugtatta: egyelőre nincs semmi veszély, sehol senki, sehol semmi...

Az erdő félbeszakadt, Marija kijutott egy tisztásra, és egy patak ezüstös ösvénye mellett haladt tovább. A nappali fény a végtelenségbe vezette.

Az ég fokozatosan változott. A szél lassú, kerek felhőket sodort, amelyek méltóságteljesen úsztak a nyugodt égen, és látszott, hogyan válnak rózsaszínűre, amikor eltakarják a napot, majd pedig lilára; olyankor alig engedték át a fényt, és a fény olyan bágyadt volt. Egyre több lett a felhő, beborították az egész égboltot.

„Eső lesz – gondolta Marija, és fázósan összehúzta magát. Észre sem vette, hogy vége a napnak, közeleg az alkony. Az égből már nem jött meleg, a földről is elszállt. Közeledett egy dombon álló szélmalomhoz. A szél belekapott a vitorla szárnyaiba, és a vitorla a kemény lökéseknek engedve nyikorogva, zúgva forogni kezdett.

Tétován szemerkélni kezdett az eső, mintha csak próbálgatná: fog-e sikerülni? Aztán rákezdte... Megeredt a sűrű zápor, hosszú, sötét sugarakban zúdult le a víz, és a földön szűk lett a hely tőlük, mintha köd borított volna be mindent. Marija a malom felé szaladt.

A szélárnyékos oldalról, amelyet nem látott, fojtott beszédet hallott. Megállt, fülelt. Nem, nem németek. Ezek is biztosan vándorok, elbújtak az eső elől. Marija már csuromvizes lett, a szél az arcába vágta az esőt, amely patakokban csurgott le a kendőről a nyakába, a mellére, a hátára. Egy kicsit kidugta a fejét, és azt látta, hogy a malom magas deszkaeresze alatt ketten ülnek egy sátorlapba burkolózva. Amint meghallották Marija lépteit, ledobták magukról a sátorlapot.

– Hogy kerülsz ide? – nézett rá riadtan egy férfi, akinek a korát nehéz lett volna megmondani. Az arca élettelen, pergamenszínű. A katonai ingzubbonyra parasztinget húzott. – Hogy kerülsz ide, azt kérdem? – ismételte meg komoran. Lassan megnyugodott.

– Abból a faluból, ni – felelte Marija, és mutatta, merről jött. Remegett a keze.

– Melyikből? Elfelejtetted a nevét?

– Nem felejtettem el. – Marija összeszedte minden bátorságát. Nem

tudta, mi a neve annak a falunak, amelyből most jött, hát azt mondta: – Belije Kljucsiból.

– Hagyd már – bökte meg a pergamen arcú vállát a másik, akinek az arcán friss forradás húzódott végig. – Mit mond neked a név? – Megint kettejükre húzta a sátorlapot. – Ülj le te is ez alá a ponyvatető alá – nézett békülékenyen Marijára.

A lány leült. Az eső tompán kopogott a sátorlapon, amely lassan átázott, a víz átszivárgott az alatta ülők fejére.

– Mi van a kosaradban? – érdeklődött a pergamen arcú a Marija karját lehúzó vesszőkosárra bökve. Áradt belőle a dohányszag meg a pálinkabűz.

– Ennivaló. – Marija felhúzott térdére állította a kosarat. – Kérnek?

A férfi nem felelt, benyúlt a kosárba, kivett egy fehér cipót, kettétörte, az egyik felét odaadta a társának, a másikat megtartotta magának, megint benyúlt a kosárba, kivette a főtt tyúkot, azt is kettétépte.

– Zabálj – mondta a társának. Ő már beleharapott a kenyérbe, marcangolta a tyúkcombot. A szeme kikerekedett. Önfeledten csámcsogott.

– Fogjad, kislány. – A forradásos arcú odanyújtott neki egy darab kenyeret. – Éhes vagy?

Marija elvette, ő is enni kezdett.

– Hát még mi van a kosárban? – A pergamen arcú megint a kosárban kotorászott. – Tojás. Ejha! Te idevalósi vagy? Majd találsz ennivalót – mondta magabiztosan. – Nekünk viszont talpalnunk kell. – A tojást – nyilván ínségesebb időkre – átrakta a kosárból a zsebébe.

– És merre... talpalnak? – Marija várta, mit felel. Arra gondolt, hogy bekerített katonák, akik talán a front felé tartanak.

– De kíváncsi vagy. Tán velünk akarsz tartani? Elválnak az útjaink.

– Elég legyen már – szólt közbe a másik, a forradásos arcú. – Messzire megyünk, kislány.

– Oda, ahol már nem lőnek. – A pergamen arcú nem tudta szó nélkül megállni.

– Most mindenütt lőnek. – Marija érezte, hogy elönti a méreg.

– Nem. Nem mindenütt. Van, ahol már befejezték.

– Vagy úgy! Pedig mintha katonák volnának.

– Csak voltunk.

– Hogyhogy? – Marija már nem félt ettől a két embertől. „Átkozott szökevények..." – gondolta. – Maga is „csak volt"? – kérdezte gúnyosan a másiktól, a forradásos arcútól.

– Dehogy... katona vagyok... – Felsóhajtott. – Nála kivárom...: Nem messze lakik. Ha a mieink felszabadítják ezt a vidéket... akkor...

– Sokat kell felszabadítani – vágott közbe a pergamen arcú. – Nincs ahhoz elég erő... – A szavait ideges kézmozdulatokkal kísérte.

Marija rájött, hogy nem neki magyarázkodott, hanem csupán szabadjára engedte gondolatait, ki akarta mondani, amit gondolt.

– És ha lesz elég erő? Ha felszabadítják? Akkor?...

– Akkor majd meglátjuk.

– Meglátják... Értem... értem... – mondta barátságtalanul Marija, felállt, arrább rúgta az üres kosarat. – Nincs magukban semmi jóérzés.

– Pontosan annyi van bennem, amennyi ahhoz kell, hogy sikerüljön életben maradni...

Marija már nem hallotta, mit mondott még a pergamen arcú. Lement a csúszós domboldalon, bizonytalan léptekkel nekivágott a sötétségnek. Sokáig ment, talán egy óráig, kettőig, talán négyig...

A szél, amely messziről jöhetett, hozta magával az erdő, a víz, a mocsár, az éjszaka és a reggel sűrű illatát. Hamarosan reggel lesz. Hiszen már olyan késő van. Bármennyit mondogatta is magában, hogy nem kell félni a sötéttől, nem segített. Úgy rémlett neki, hogy a sötétség leple alatt németek, policájok lesnek rá, és ő egyenesen a karjukba fut. Éjszaka mindig a legrosszabbra gondol az ember. Éjszaka minden gondja előjön és szorongatja a szívét.

„Még nem tanultam meg, hogyan kell bátornak lenni, Andrejka – panaszkodott neki és önmagának. – Még mindentől félek. Félek a sötétségtől, az erdőtől, az éjszakai mezőtől, ha egyedül megyek rajta... A félelem akadályoz benne, hogy továbbmenjek... oda, ahova te szeretnéd, hogy eljussak. Segíts nekem, Andrejka, elveszek egyedül... tenélküled..."

Lassan véget ért az éjszaka. Az eső még mindig ömlött. A sötétben nem látszott az eső. Most látni, hogy fehér, vagy inkább szürke. Az esőcseppek mielőtt elérték volna a földet, közvetlenül a szeme előtt suhantak lefelé, és látta, hogy szürkék. A nappal is szürkének, vigasztalannak ígérkezett.

Sohasem érezte még ilyen szorosnak a napot: mintha összezáródott volna körülötte. Bizonyára azért, mert sötét volt, ömlött az eső, nem lehetett látni a tágas térséget, és nem tudta, hová, merre menjen; a szíve mindent tompa közönnyel fogadott.

Marija próbálta kirángatni a lábát a sűrű, ragadós sárból. Érezte, hogy már csak egyetlen lépésre futja az erejéből. Megtette ezt a lépést és nekidőlt egy kerékvetőnek. Leült. Az eső ömlött. A fejéről, az arcáról patakokban csorgott a víz a térdére.

A bágyadt fény láthatóvá tette a zavaros vízzel teli keréknyomot, felrakta az oszlopokra a vezetéket, felállította a még ingatag fenyőfát az út mentén, és Marija meglátta, hogy egy kis madár, akár egy nedves gömböcske, lábával az egyik ágba kapaszkodva türelmesen várta a reggelt. Marijának megint eszébe jutott a kis tó, amely mellett Szasával ült, s ahol kimosta a Szasa homlokáról leszedett szennyes kötést, majd kiterítette egy kőre, amely kigördült a partra. A súlyos kő alól kibújt egy fűszál, és vékonyka zöld hegyével felfelé nyújtózkodott. Mennyi erő és türelem kellett ehhez, gondolta akkor, és honnan van ennyi erő egy csöndes kis fűszálban?... Ez a gondolat felrázta, lelket öntött bele. „Meg kell barátkozni azzal, ami történt, és akkor minden könnyebb lesz..." Ez megbékélés volt a valósággal.

Felállt a kőről. Az eső elállt. Még mindig nem tudta, merre menjen. Valahol elöl égett valami. A füst hullámokban hömpölygött. Sötét lett, mintha visszatért volna az éjszaka, de ez a sötétség csípősen keserű volt, marta a szemet.

Estére romokhoz ért: egy porig égett, fekete városhoz. Ki gondolta volna, hogy városok hamuból épülnek. Az épen maradt utcarészek néptelenek, mintha soha senki sem lakott volna bennük, az itt-ott megmaradt házak magányosnak, holtnak látszottak. Marija lassan ment, reményvesztetten, mintha egymaga maradt volna a világon. Egy ház, amelynek a felét levágta egy lövedék, egy bomba; telek, amelyen füstölgő kövek állnak halomban; park, megpörkölődött csúcsú nyárfákkal; megint beépítetlen telek, majd egy emeletes ház. Marija megállt előtte. Az emelet beomlott, a törmelék félig elzárta a bejáratot. Az ablakok kitörve, a szélső, befüggönyözött ablakban halvány fény derengett. Marija ott toporgott egy darabig, azután átmászott a törmeléken. Ajtó helyett egy ponyvát talált. Felemelte, belépett. A mennyezeten petróleumlámpa függött, máriaüveges ablakocskával, amely megtelt sárga fénnyel. Egy testes, ősz férfi Marija lépteit hallva hirtelen meg-

fordult. Nagyon megijedt, az arcán kiütött a veríték, mintha éppen most mosakodott volna, de még nem lett volna ideje megtörülközni. A mellette álló asszony a szívéhez kapott.

– Kicsoda maga? – kiáltotta védtelenül.

– Kicsoda maga? – kérdezte az ősz férfi is.

– Menekült.

– Onnan? – Az ősz férfi odaszaladt Marijához, várta, hogy azt mondja: onnan. – Üljön le. – Reszkető kézzel odahúzott egy zsámolyt. – Onnan jött? – Le nem vette a szemét Marijáról.

– Igen.

– Ugye, nem igaz, hogy a németek minden zsidót megölnek? Ugye, nem igaz? Nem lehet igaz. Csak úgy, minden ok nélkül, nem ölnek meg embereket, igaz? – Az ősz hajú férfi Marija szeméből próbálta kiolvasni a választ.

– Ezek mindenkit megölnek – mondta sóhajtva Marija.

Az asszony még mindig a szíve táján tartotta a kezét. Vékony nyakán olyan kicsi fej ült, hogy az ember azon csodálkozott, hogyan fér el rajta a szem, az orr, a száj, az áll... Ettől függetlenül bájos teremtés volt.

– Tudja, elvtársnő – mondta az ősz férfi –, mi orvosok vagyunk. Nem tudtunk áttelepülni, mert a kórházba sebesülteket hoztak, őket operáltam. És közben a városba bejöttek a németek. Ezért nem tudtunk elmenni... Pedig zsidók vagyunk...

Az asszony nagyot sóhajtott, mintha fájdalom hasított volna bele.

– Maga csupa víz – mondta. – Vegye le a mellénykéjét, a csizmáját. Jöjjön közelebb a tűzhelyhez.

A tűzhelyen teáskanna állt, zubogott benne a víz, a gőz emelgette a fedelét, egy-egy csepp sisteregve ráhullott a több karikás öntöttvas lapra, s úgy látszott, mintha eső esett volna rá.

– Igyék velünk teát.

– Köszönöm – bólintott Marija.

Híg dzsemmel itták a teát.

– Azt mondja, mindenkit megölnek? – Az asszony nézte, hogyan kortyolta Marija a teát a csészéből. – De hiszen a csatjukon ez a jelszó olvasható: „Gott mit uns" – „Velünk az Isten"... És ilyet művelnek isten nevében! Mi természetesen nem vagyunk istenhivők. De – Isten nevében?...

– Én úgy vélem, nem lesz idejük semmit se csinálni. A mieink ha-

marosan visszajönnek. Maga mit gondol erről? – A férfi hangjában halvány remény érződött.

– Nem tudom – ingatta a fejét Marija. – Nem tudom ...

– Talán megússzuk. Mi a véleménye?

– Nem tudom – ismételte csaknem suttogva Marija.

– Az embert születésétől fogva kíséri a félelem. Fél a betegségtől, fél a villámtól, fél a rossz terméstől, fél a rossz szomszédtól, fél a háborútól, fél a haláltól ... Véget kellene vetni már a rettegésnek ugye? – Az ősz férfi összehúzta a szemét, elmosolyodott, az arca szenvedésről árulkodott. – A mieink igenis visszajönnek. A németeknek arra jutott idejük, hogy a várost felperzseljék. De arra talán nem jut, hogy mindenkit elpusztítsanak, igaz? ...

Marija nem tudott mit mondani. Éppen olyan szerencsétlennek érezte magát, mint ez a férfi és ez a nő.

– Bombák rombolták le a várost?

– Bombák is, lövedékek is ...

– Nekem Belije Kljucsi mellett említették a maguk városát. – Megmondta a város nevét, amelyről a félkarú beszélt neki. – Hallottak Belije Kljucsiról?

Nem, az ősz férfi nem hallott Belije Kljucsiról. De ez a város egyáltalán nem az, amelyre Marija gondolt. Az innen északkeletre esik, arra vezet a vasút. Oda húzódott vissza a front.

– Ott a front? – Marija végre megtudta, amit a legfontosabb volt megtudnia.

– Senki sem tudja, hol volt tegnap a front, hol húzódik ma. Szórtak röplapokat. Moszkva állítólag nehéz helyzetben van. A németek közelednek hozzá. De hát ők azt mondják, amit akarnak ... Maga a front felé tart? – Marija látta az ősz férfi arcán, hogy valami eszébe jutott.

– Ha sikerül. – Nem vette le róla a szemét: vajon mit forgat a fejében?

– Magával tartanánk ... De ez veszélyes ... magára nézve. Ha igaz az, hogy a hitleristák elpusztítják a zsidókat ... akkor velünk együtt maga is ... elpusztul, ha elfognak bennünket ... Nem ... nem mehetünk együtt ... – Az ősz férfi erőlködve beszélt, valósággal kipréselte magából a szavakat. Úgy látszott, minden szó kimondása erőfeszítésébe kerül.

Éjszaka lett. Hárman aludtak a földre terített matracon: a falnál

álló ágy nem hasonlított ágyhoz, fölötte szabálytalan kör alakú lyuk tátongott: egy bomba átütötte a mennyezetet.

Marija semmit nem álmodott. Nem álmodott, vagy ha mégis, nem emlékezett rá. Ébredéskor olyan nehéz volt a feje, mintha most készülne lefeküdni. Eszébe jutott, hogy valamit azért mégiscsak látott álmában. Látta az anyját és az apját, látta Polina Iljinyicsna nénit, Fegya bácsit, Fjodor Ivanovicsot, de nem az anyjával és az apjával együtt, hanem külön, és látta Andrejt... Szeretett volna újra elaludni, hogy együtt lássa őket...

Az asszony újra talpra ugrott. Megigazította az ajtónyíláson a leplet, széthúzta az ablakfüggönyt, odament a tűzhelyhez. Erős lábikráján kékes erek futottak szét. Az ősz férfi is felnyitotta a szemét.

– Úgy látom, elállt az eső – mondta nyugodtan, mintha ez a dolog különösképpen érdekelné. Az arcán nyoma sem volt a szenvedésnek. Ha az ember körül mindenkinek bánata van, a szenvedés megszokottá válik, könnyebb elviselni, sőt meg is feledkezni róla.

Csakugyan nem esett. Marija felnézett az égre. Az éjszakából csak a sötét felhők maradtak, és úgy tetszhetett, hogy az éjszaka már múlóban van, de még mindig tart.

Marija készülődni kezdett. A mellényke, a kendő még nem száradt meg egészen, de már nem csorgott belőlük a víz, úgyhogy Marija jól érezte magát.

– Sok sikert, elvtársnő – mondta az ősz férfi. Az arca, akárcsak tegnap este, gondterhelt volt. – Ha átjut a fronton, csókolja meg az első vöröskatonát, akit megpillant. Helyettünk is... Debora – fordult a feleségéhez –, van űrlapod?

– Megnézem. – Az asszony egy dobozban matatott. – Igen van.

– Írj egy igazolást, hogy ez és ez kezelésed alatt állt. Diagnózis: tífusz. Mindegy, hogy milyen tífusz. Írd rá oroszul is, latinul is. Megírtad? Tegye el ezt az igazolást – fordult az ősz hajú férfi Marijához. – Ez afféle talizmánja lesz... Maga fiatal, csinos... Sok minden előadódhat... Ha molesztálják, legalább ezzel védekezhet... A „tífusz" riasztóan hangzik.

– Köszönöm. – Marija a kebelébe rejtette a pecsétes papírt.

Megölelték egymást és elváltak.

Marija elindult a gomolygó ködben. A sötétség valahova elvonult, és a szabaddá vált teret kékes árnyalatú fehér fény töltötte be. Marija háta mögül jött, a lába alá terült; még halvány volt és hűvös.

Marija tétován, majdnem közönyösen, leverten, kimerülten ballagott. A köd lassan felszállt, látni engedte a világot a maga valóságában. A lány visszanézett: mögötte romok tornyosultak: közöttük eltűnt az a ház, amelyben az éjszakát töltötte. A romok fölött, a fekete tölcsérek fölött csöndes, kékesfehér az ég, és hihetetlennek tűnt, hogy a romok és a bombatölcsérek felett ilyen az ég, de éppígy valószínűtlennek hatottak a romok és a tölcsérek az ilyen ég alatt. A fasiszták nem tudják, gondolta Marija, hol vannak békés házak és hol a háború.

Marija megkerülte az utca utolsó darabját, és kiért egy füves térségre, valószínűleg rétre. A térden felül érő fű még nedves volt a ködtől. Oszlopokat látott maga előtt, és rájött, hogy ezek a vasútvonal mellett állnak, távolabb testhalmok látszottak, a testhalmoktól balra pedig erdő.

Merre menjen? Nem tudta, merre menjen.

Valaki jött vele szemben, megállt, bevárta. Szakállas ember ért oda mellé, a vállán általvető. Marija megkérdezte tőle, hogyan jut el abba a városba, amelyet a félkarú említett.

– Mi? Hogy mondtad? – A szakállas elcsodálkozott: ez a lány a németek nyomába ered? Végigmérte Mariját, összeszorította a száját, mintha azt latolgatta volna, beszéljen-e vagy ne beszéljen. Végül ennyit mondott: – Látod azt ott? – Háttal fordult neki, és botjával az oszlopokra, a testhalmokra, az erdőre mutatott. – Hát arra menj. – Krákogva továbbment.

Marija elérte a vasúti töltést, felkapaszkodott rá. Meglátta a kihunyt jelzőt, fölötte kis felhő lebegett, mintha az utolsó elhaladó vonat füstjéből maradt volna. A talpfákon lépkedett, a sínek kékes fénye futott előtte és lassan eltűnt a kanyarban.

– Halt! Halt! . . .

Marija megdermedt. A szíve megállt. A lába megbénult. Neki kiáltottak. Németek.

Két katona odament hozzá. Vállukon géppisztoly. Kérdezgették, valószínűleg azt tudakolták, kicsoda, honnan jön, hová megy. A lány a száját sem tudta kinyitni, megbénult a nyelve. Az egyik katona –, vastag ajkú, pufók – rámosolygott. Majd rákacsintott, kinyújtotta a kezét és magához húzta.

– Komm . . . komm . . . – Már vitte is volna valahova.

A másik, mogorvának látszó katona is elmosolyodott.

– Komm . . .

Marija kitépte magát a német öleléséből. A katona azonban kigombolta a lány mellényét, és még szorosabban magához ölelte. Ekkor meghallotta, hogy valami zizegett a lány ruhája alatt. Felkapta a fejét, gyorsan benyúlt a ruha kivágásán, kivette a papírt, és sietve szétnyitotta.

Mindketten nézegették, betűzgették, végül eljutott a tudatukig: tífusz . . .

– Krank?

Marija a lélegzetét is visszafojtotta, lehajtotta a fejét, mutatva, hogy csakugyan beteg.

Az a katona, aki az imént szorongatta, a lábával letaszította Mariját a töltésről. A lány legurult, de nyomban felpattant és eltűnt a bokrok közt. Abban a pillanatban géppisztolysorozat fütyült el a bokrok felett.

4

Marija valószínűleg egy éjszakai madár hangjára ébredt. Sötétség csapott a szemébe. Összerezzent. Elfogta a félelem. Azt sem tudta biztosan, ébren van-e vagy még alszik.

Azután rájött, hogy a szeme nyitva van. A hideg átjárta a csontjait, egész testében reszketett. Hirtelen nem tudta, hol van. Hason feküdt. A kezét kinyújtva tapogatózott a feje körül: hideg, nyirkos fű. Hát a fatönk? Úgy emlékszik, volt egy fatönk. Igen, itt van, a keze rátalált. Emlékezett rá, hogy elért ehhez a fatönkhöz, leroskadt, s már nem volt ereje felállni, elaludt. Az élet könyörtelenül visszatért.

Mennyit alhatott? Felült. Dörzsölte a szemét, amely még nehéz volt. Éjszaka van. Menni kell. Most csak éjszaka mehetett.

A front már valahol nem messze húzódott, ez mindenen érződött. Valahol oldalt, bal felé, tompán dörögtek az ágyúk, robbantak a bombák, és Marija fülelt a csatazajra. Nappal az utakon, porfelhőt verve, katonákkal megrakott német teherautók vonultak, vontatók ágyúkat húztak, oda-vissza cikáztak a motorkerékpárok, cirkáltak a járőrök. S amikor Marija átszaladt egy mezőn, egy réten vagy tisztáson, egész testében remegett: nem tudta elfelejteni a katonákat, akik a vasúti töltésen megállították.

Kiért az erdőből. Olyan sötét volt, mintha még mindig az erdőben

járna. A lábát is olyan tétován rakosgatta, mint ott, az erdőben. Ez attól van, hogy még nem jött bele a járásba. Oda se neki, hamar belejön. Most következett a legveszélyesebb szakasz, az átjutás a frontvonalon. Marija el sem tudta képzelni, milyen lehet ez a frontvonal. És hogyan kell átjutni rajta? . . .

Gyermekkorában álmaiban kereste a mesebeli kék partokat. Messze voltak ezek a kék partok, olyan messze, hogy az egész élete kevés lett volna hozzá, hogy eljusson odáig: megmászhatatlan hegyek, járhatatlan erdők, végeérhetetlen éjszakák állták útját, de ő csak ment, ment gyermekkora kék partjai felé. Hirtelen úgy tűnt fel neki, hogy most is a kék partok felé tart, és már nincsenek messze. Csak ezen a szörnyű frontvonalon kell átjutnia, és már ott is lesz a kék partokon . . . A szíve elszorult, mert arra gondolt, hogy azok, akik ott maradtak Belije Kljucsiban, az iskolában, bizonyára szintén álmodoztak a kék partokról, de már soha nem jutnak el oda.

Milyen nap van ma? – jutott hirtelen eszébe. Csakugyan, milyen nap? És meglepetve konstatálta, hogy se azt nem tudja, milyen nap van, se azt, hányadika. Hétfő? Csütörtök? Szombat? Nem tudta. Ezt csak az élet tudja. Erre csak az életnek van szüksége. Olyan érzése támadt, hogy nincs többé idő, csak a tér van, a kimerítő, hideg, veszélyes tér. Már nem akart mást, csak megérni a napot, majd az estét, az éjszakát, és megint újra kezdeni.

Észre sem vette, hogy az éjszaka rég átment reggelbe, a virradat elmaradt, a sötétség gyorsan oszlott és hirtelen eltűnt. Nem messze erdő kezdődött. A szélső fenyők kibújtak az éjszakából, sűrű ágaikkal, sudár termetükkel zöldesfeketén rajzolódtak ki. Marija ment a végtelennek tetsző réten, követte a lehűlt fűbe taposott nyomot. A fény ezüstös harmatcseppeket szórt a fűre, amelyek már megkeményedtek, és úgy festettek, mint földből kiálló halványzöld gombostűk fejei. Csak senki meg ne lássa őt, mert a front közelében az erdőből kibukkanó és ki tudja, merre tartó ember gyanús.

Egyenletes napfény terült a rétre, és Marija figyelte, hogyan taszigálta a fény az itt rekedt fák árnyékát. Majd a szél meghajlította a fákat, és az árnyékok egész súlyukkal újra ránehezedtek a fűre.

Amott egy falu. Marija szaporázta lépteit. A falu szélén megvárta, amíg elvonul a felkelő nap irányába tartó német katonák oszlopa, és rohant az első házhoz. Lakatlannak látszott. Az ablakokon vascsavarokkal felerősített, lecsukott védőtábla. Kopogott. A házból dühös te-

kintetű, dühös arcú férfi jött ki. A pipáját tömte, nikotintól sárga ujjával nyomogatta bele a dohányt.

– Mit akarsz? – De mielőtt Marija felelhetett volna, folytatta: – Nincs semmink. Nincs semmink. – A szeme üres volt. Embernek nem is lehet ilyen szeme. – Menj isten hírével. Különben hívom a sztarosztát. – A szájába vette a pipát, és Marija látta, hogy nagy, hosszú fogai is sárgák. – Isten hírével – ismételte meg. – Majd az isten megsegít... – A tekintetében most leplezetlen gyűlölet izzott.

Marija zavartan megfordult, ott hagyta a házat, amelynek az ablakait vascsavarokkal felerősített védőtábla óvta.

Letért az országútról, amelyen teherautók haladtak, ugyanolyanok, amilyeneket akkor látott, amikor Danyilával és Szasával baktatott az esteledő országúton: túlságosan hosszúak, túlságosan magas az oldaluk, de a tetejükről hiányzott a harmonikához hasonló ponyva, látszott a katonák háta, látszottak a vöröses kenyérzsákok. Most ezen nem csodálkozott, oda se nézett az útra meg a teherautókra.

Ismét egy réten ment. Kiért egy dűlőútra. A dűlőút az erdő felé vezetett. Marija nehéz szívvel bandukolt. Úgy érezte, nincs miért sietnie, csak megy, megy, megy, és valahol majd csak eljut a szovjet csapatokhoz. Mert abban nem kételkedett, hogy eljut: ez a bizonyosság egy kicsit homályos volt, talán a makacsságából táplálkozott, vagy talán abból a tudatból, hogy feltétlenül el kell jutnia. És ment, csak ment.

Szekér zörgött a háta mögött. Hátratekintett. Egy ló poroszkált mögötte, s nemsokára egy vonalba ért vele. A sovány állat bánatosan bólogatott. A szekéren idős ember ült görnyedten, féloldalra tolt füles kucsmában, foltozott pufajkában. Megállította a lovat.

– Ülj fel, elviszlek – nézett az öreg Marijára. – Messzire mégy?

Marija felült, lelógatta a lábát. Neki már mindegy volt, hova viszi ez a füles kucsmás, pufajkás ember.

– Hová valósi vagy?

Marija teljesen üresnek érezte magát, nem felelt.

– Gyi, te! – nógatta az öreg lovát. A lónak rövid fekete farka volt, de egyetlenegyszer meg nem mozdította, mintha fából lett volna. – Hová valósi vagy? – ismételte meg a kérdést az öregember, de a fejét sem fordította a lány felé.

– Poltavai volnék. – Ez jutott leghamarabb az eszébe. – Belije Kljucsiban jártam vendégségben.

– És hová?...

– Hát vissza, Poltavába...

– Poltavába?... – Az öreg a tarkójára tolta a sapkáját. – Te lány, itt valami bökkenő van... Hiszen Poltavában még a mieink vannak. Hogy jutsz el oda?...

Marija már nem tudta, mit mondjon és mit ne mondjon. Minden olyan zűrzavaros, olyan ködös, olyan kockázatos.

– A fronton nem jutsz át – mondta elgondolkozva az öreg.

– Átjutok!... – kiáltotta a kétségbeesés makacsságával Marija.

Szótlanul ültek a szekéren.

Az út kelletlenül bekúszott az erdőbe. A sűrűn tört át, kanyargott a szorosan egymás mellett álló fák között, megkerült három fiatal nyírfát, amelyek kiugrottak a sötét lucfenyők közül, és majdnem elzárták az utat. Később az erdő visszahúzódott, jobbra és balra, majd újból majdnem összeért, csak egy keskeny nyiladékot hagyott, amely egyenesen, nyugodtan húzódott előre.

A nap már lemenőben volt, és nemsokára mintha a föld nyelte volna el. Csak a nyiladékon hagyott vöröses nyomot. Hamarosan ez a nyom is eltűnt. Az öreg egy kanyarban megállította a lovat. Leszállt a szekérről, a gyeplőt a szekér elejére dobta.

– Nekem itt el kell kanyarodni. Arra. De neked az már nem esik útba. Szóval azt mondod, Poltavába? – Hallgatott egy sort. – Hát legyen Poltava. Jól figyelj ide. Menj egyenesen, egészen az erdő széléig. Ez vagy hat verszta. Az erdőn túl folyó van. A folyó túlsó partján pedig a mieink védővonala. – Hallgatott, gondolkozott. – Tegnap még ott voltak a mieink. – Megint hallgatott egy darabig. – Éjszaka, minél később, lopakodj be a part menti cserjésbe. Ott várj egy kicsit, és jól nézz körül. Majd látsz egy nádast. A németek a nádastól jobbra vannak. Pontosan tudom. Ne kérdezd, honnan tudom. Nem tartozik rád. Jegyezd meg, hogy a nádastól jobbra. Figyelj még rám. Óvatosan bemégy a nádasba, és nagyon halkan, síri csendben megindulsz a folyókanyar és a túlsó part felé. Ha sikerül, akkor vedd úgy, hogy szerencséd volt. Ha nem sikerül, akkor...

Az öreg elindította a lovat, elzötyögött, egyszer sem nézett vissza.

5

A szekér már eltűnt Marija szeme elől, de ő még mindig ott állt elképedve a nyiladékban, a lábát sem tudta mozdítani. Ezen az éjszakán eldől a sorsa. Ezen az éjszakán . . . „Menj. – Andrej hangja az iskolában. – Ha tüzet nyitok, várj vagy három percig és indulj . . .” A fülében csengenek a szavai. Most senki nem fedezi tűzzel. „Akkor is indulj . . .”

Elindult. Ment és beszélt, ment és beszélt magának, a térségnek, a leszálló estének.

– Ezen az éjszakán . . . Ezen az éjszakán . . . – „Menj.” Te vagy az iránytűm, Andrejka. Bármit gondolok, bármit teszek, bárhova megyek, mindent hozzád igazítok. – „Menj.” – Köszönöm, hogy megmaradtál nekem. Örökre. Semmi sem képes elvenni tőlem. Köszönöm . . . Legalább ezt halld meg. Legalább azt halld meg, milyen hálás vagyok neked. Te ebben a percben is vezetsz engem . . . – „Menj” – Megyek . . .

Mindenütt, mindenben Andrejt látta, közelről hallotta a hangját, mintha el sem váltak volna egymástól. Nem is szabad elválniuk. Ha nagyon félt, odaképzelte maga elé Andrejt, és elmúlt a félelme, minden rendben ment.

– Andrej, ne hagyj el . . . – Megijedt: úgy rémlett neki, hogy a férfi hirtelen eltűnik a szeme elől. – Egyedül, nélküled nem bírom elviselni. Ha egyedül csinálom, meghaladja az erőmet . . . – Kinyújtotta a kezét, megérintette Andrejt, aki továbbra is előtte lépkedett.

Felocsúdott, és nem tudta, régen hallgat-e, nem emlékezett rá, mikor hallgatott el.

Messze, túl az erdőn, géppuskák meg géppisztolyok ropogtak. Marija már jól megkülönböztette egymástól a géppuska és géppisztoly hangját. És arra ment, ahol tüzeltek, a frontvonal felé „Meg tudod tenni . . .” – mondta Andrej. „Úgy látszik, meg tudom . . .” Szél erős, pezsdítő illatát érezte. „Ez a szél a kék partról jön” – gondolta megkönnyebbülten. Sötét volt. Az alacsony ágak karmolták az arcát, a kezét.

Feljött a hold, az erdő világos, kékes színű lett. Az éjszaka elviselhetőbbé vált. A halvány, áttetsző holdfény valószínűtlennek tűnt, feloldott minden színt, s minden úgy festett, mintha egyvalamiből készült volna. Úgy lépkedett ebben a fényben, mint a fenékig átlátszó vízben.

Odalent halkan súrlódott a parthoz a víz, hallatszott, hogyan sodor-

ja a homokot. Marija lement a part menti bokrok közé. Hasra feküdt, kinyújtotta kezét, lábát. „Egy percig ne mozdulj. Fülelj. Nézz körül."

Azután nesztelenül felállt, várt, kinézett a bokrok közül. A folyóra vetült a hold sárga árnyéka. A víz egy csónakot ringatott, amely orrával a parti homokba fúródott. Marija visszafojtotta a lélegzetét. Akkor hát lesz, ahogy lesz!

A bokrok már mögötte maradtak. Belegázolt a nádasba, a folyóba, amely aranyló vízzel volt teli. Lehajolt, megállt, körülnézett: minden ringott, darabokra hullt a szeme előtt. A szíve kalapált, és ő ezt tisztán hallotta. A hideg víz körülfogta testét.

„Tűrjél. Tűrjél. Tűrjél. Tűrjél. – A víz magasabbra emelkedett, a lába belesüppedt az iszapba. – Tűrjél. Tűrjél. Tűrjél." Egy lépés előre. Még egy. Nehezére esett a lélegzetvétel. „Tűrjél. Tűrjél. Légy erős. Erős. Erős. Erős leszek. Erős . . . – Egy lépés, még egy. – Eljutni a folyókanyarig . . . a folyókanyarig. Néhány lépés. Néhány lépés. És megmenekülök. Megmenekülök. Megmenekülök . . ."

A nádastól jobbra, az erdő mögött egy rakéta bevilágította a fél égboltot. Mintha a hold lejjebb ereszkedett volna, bőkezűbben szórta volna fényét, és egy perc múlva visszatért volna a helyére. Ugyanonnan, az erdő mögül, hosszú géppuskasorozatot küldtek a nádasra, a folyóra. Egyenetlen, recsegő géppisztolysorozatok kaszálták a nádast, a folyót. Marija a lélegzetét is visszafojtotta. Golyók hasították a levegőt, s ezek a hangok összekeveredtek a vízcsobbanásokkal. Marija olyan bizonytalanul lépkedett a vízben, mintha nem a saját lábán járna. Visszanézett a nem messzire mögötte maradt nádas elmosódó, hullámzó árnyékára. A kék part pedig már karnyújtásnyira van. Itt van, közel a kék part . . .

Epilógus

És útnak indultam.

Kimentem a peronra. A júliusi déli nap sűrű fénye vakított, mindenre ráhullott, és minden olyan áttetsző, tiszta volt. Oldalt álltak a nehézkes állomásépületek, a vidám fény már rávetődött árnyékukra, mintha felperzselte volna. Az első kocsiba szólt a jegyem, néztem előre,

a szabad vágányokra, amelyeken vibráltak a napsugarak, és a sínek, akár az ezüstpatakok, elevennek látszottak, mintha kicsúsztak volna a villanymozdony álló kerekei alól és türelmetlenül nekiszaladtak volna a távolnak.

A vonat indulásáig még húsz perc volt, valamivel több, láttam az órámon. Az állomás falán levő óra igazol: még huszonhárom perc. Nyugtalansághoz hasonló érzés fogott el. Az izgalomtól volt, mert mégiscsak izgultam.

Igen, izgultam. Pedig azt hittem, felkészültem az útra.

Nem kaptam levegőt, mintha fulladtam volna, és igyekeztem egyenletes, mély lélegzetet venni, de nem éreztem az élénkítő frisseséget: a városban már régóta semmi sem maradt a természetből, még levegő sem, gondoltam hirtelen.

Natasa mellettem volt, éreztem meleg vállát, és újra nyugodt lettem, habár nem olyan nyugodt, amilyennek egy szabadságra utazó, immár nem egészen fiatal nőnek lennie kell. Negyven körül az ember még nem öreg, de már nem is fiatal. Barátaim szerint nem látszom sem fiatalabbnak, sem idősebbnek, mint amennyi vagyok. Bizonyára igazuk van . . .

Örülök, hogy Natasa a pedagógiai főiskola elvégzése után Belije Kljucsiban kapott állást. Hát persze, utána kellett járni, kérelmezni, közbenjárást kérni. „Végtére is nem a kényelmet, nem az anyagi előnyt keresi. Nem Moszkvában szeretne maradni." El kellett mondani, hogy tulajdonképpen miért is olyan fontos, hogy Natasa oda, Belije Kljucsiba kerüljön. Megértették. Egyetértettek. És én is útnak indultam vele.

Tudtam, hogy előbb-utóbb felkapom a bőröndöt, irány a pályaudvar, és meg sem állok Belije Kljucsiig. Vonzott oda az emlék ereje, és ez az erő tartott vissza is: féltem találkozni a múlttal. Talán azért, mert ha szemtől szemben állok vele, nem leszek olyan bátor, mint akkor. Sorakoztak a bánattal, veszéllyel, halálfélelemmel, az életért vívott harccal teli nappalok és éjszakák, és én nem tudtam, hogyan védekezzek ez ellen.

Az ellenállásnak is van határa, és úgy döntöttem, ismét végigélem a kínokat, amelyeket nem enyhített sem a múló idő, sem a távolság, és akkor talán minden elrendeződik, végre beletörődöm abba, ami történt, az idő nem hoz vissza semmit. És ott voltam a peronon, a vonat mellett, amely huszonhárom perc múlva elindul velem Belije Kljucsiba.

– Miért lettél ilyen bánatos? – kérdezte Natasa.
– Ó, semmi, semmi . . .
– Megint a háború jár a fejedben?
– Megint – mosolyogtam zavartan.
– Meddig még? Hisz annak már száz éve . . .
Hallgattam. „Száz éve . . .” – mondja Natasa. Neki a háború már történelem. Huszonkét éves. Negyvenkettő komor, bánatos nyarán született. „Száz éve . . .”
– Ideje eltávolodni tőle – próbálta elvonni a figyelmemet a múltról. – Nem cipelheted egész életeden át a terhét. Átéltétek, végül is minden jól végződött . . .
Gondos lány az én Natasám. Hallgattam. Mit tudhat ő arról az éjszakáról, amikor golyózáporban keltünk át a folyón, mit tudhat az ostromlott iskoláról, az éjszakai erdőről, amely tele volt veszéllyel és félelemmel? Semmit. Ne is tudja meg soha!
Hallgattam. Nekik, fiataloknak, megvannak a maguk örömei, a maguk bajai, reményei, kiábrándulásai.
Közeledett az indulás ideje.
Úgy szálltam fel a kocsiba, mintha idegen földre léptem volna. Ez a föld mozog és elszakad mindentől, visszafelé fut a moszkvai pályaudvar lármás, tarka peronja.
Natasa a nyitott ablaknál állt. Olyan meleg volt, hogy a fák is elcsendesedtek, a fű sem rezdült, talán még a hangyák is mozdulatlanok voltak a buckákon. A learatott mező sárga téglalapja felett látszott, hogy vibrál a levegő, és úgy rémlett, mintha halkan zengene és ez a zengés behallatszana a kocsiba. Majd hosszú rét tűnt fel, és Natasa csillogó szemmel nézte a vörös, halványpiros, kék, lila mezei virágokat, és úgy látszott, hogy a hozzájuk érő madarak is pirosak, kékek, lilák lettek . . .
– De gyönyörű! . . .
– Gyönyörű – bólintottam.
Natasa arca kipirult. A mosolyában, a mozdulataiban csupa öröm, és ez az öröm betöltötte egész lényét, ahogy a nap fénye betölti a teret. Ő, a még teljesen boldog teremtés valószínűleg úgy hiszi, hogy a feje felett feszülő égboltot az álmos kis rózsaszínű felhővel, a mezei virágokat, ezt a napot, engem és minden mást az ő nagy-nagy jósága teremtette. Úgy hiszi, hogy az a világ, amelyben én éltem, ha kidobjuk belőle a háborút, ugyanolyan, mint ez, amely őt most körülveszi. Csak-

hogy a háborút soha nem lehet kidobni az életemből. A világ, amely számomra hiányos lett, tele csorbával, gránáttölcsérekkel, Natasa számára csak most tárul ki, és ő nem képes érezni azt a fájdalmat, amely az én szívembe örökre beleivódott.

A villanymozdony kürtszava beleütközik az ablakba, hosszan, hangosan szól a kürt, a mozdonyvezető figyelmeztet valamire valakit. A távíróoszlopok felett, a fák felett már kerek felhők úszkáltak, akár a léggömbök, az ég mozgásba jött, és a földre felváltva vetődött fény és árnyék, fény és árnyék. Majd pedig sötét lett az ég, mint az örvény mélye, mozdulatlanná vált. Mint parányi üstökösök esőcseppek hullottak az ablakra, legurultak, ferde csíkot hagytak az üvegen. „Eső . . ." Igyekeztem az esőre gondolni.

Natasa már nem nézett ki az ablakon, ült, állát a tenyerébe támasztotta. Azt mondják, hasonlít rám. Rólam is azt mondták, hogy hasonlítok az anyámhoz. Néztem őt, és arra gondoltam, nem adatott meg Andrejnek, hogy lássa a leányát. Natasa úgy érezhette, hogy megint szomorú gondolatok foglalkoztatnak, és igyekezett elterelni a figyelmemet.

– Beszélgessünk, anyám, úgy gyorsabban megy az idő.

– Beszélgessünk.

Egy pillanatig nem tudta, mivel kezdje, majd megkérdezte:

– Szerinted mi a legnehezebb az életben?

Csakugyan, mi a legnehezebb?

– Szerintem legnehezebb elviselni az apró kellemetlenségeket.

Nem, Natasa nem erről akar beszélni.

– Mondd, anyám, te szerettél nagyon életedben? – Natasa tekintetén láttam, hogy várja a választ. Abban a korban volt, amikor mindent, ami a szívéhez közelálló emberekkel történt és történik, összefüggésbe hoz önmagával, a saját életével.

– Én most is szeretek . . .

Natasa elgondolkozva nézett rám, majd felemelte a kezét, megigazította elcsúszott hajfonatát, és látszott a két kis sötét folt a hónalján, mintha vállának pici árnyéka volna.

Beesteledett.

Éjszaka lett.

Natasa békésen aludt. Nekem nem jött álom a szememre.

Odakint szorongatott a kusza, a sötétben alig kivehető világ, amelyben semmi sem rémít, makacsul követte a vonatot, emlékeztet magára

az ablakig nyomuló fenyőerdő feketeségével, a kis állomással és a lámpa sárga fénykörével, amelyben elsuhan a föld – három bokor, a vasúti őrház. És újra minden kihunyt, mintha víz alá merült volna. Majd a vonattal egy magasságban fények szaladtak. Az éjszaka mélyén elterülő város mellett haladtunk el, néztem a vöröses fénypontok élénk füzérét. Talán ez az az egykor felperzselt város, és gondolatban újra ott voltam az orvosék házában, akik már nem tudtak áttelepülni. A fények ritkultak, majd egészen eltűntek. Valahol ott, a sötétségben van a zúgó erdő; a szélmalom, ahova az eső elől menekültem, a kajla kiskapu a kallantyúval, a ház, a szürke kendős, szürke blúzos asszony, a félkarú vöröskatona, odább pedig az öreg, a gebe, a szekér a dűlőúton, majd pedig a nádas, a folyó, a folyókanyar . . .

Homlokomat az esőcseppekkel pettyezett meleg ablakhoz szorítottam. Odakint sötét volt. Ebben a fekete káoszban csakugyan léteznek valamiféle irányok, amelyek felé tartani lehet? – gondoltam. – Láttam magamat, amint a nyomasztó sötétségben egyedül kerestem, hol juthatnék át a frontvonalon. De hiszen ez lehetetlen, ijedtem meg. Addig soha meg nem fordult a fejemben, hogy a fél életünk sötétbe merül, de az álom lecsukja a szemünket és elvezet a sötétségből. Én viszont sokszor cipeltem a vállamon életemnek ezt a felét, mint most is. Az éjszaka volt a sors legnagyobb kegye: rövid idővel megtoldotta az életemet. A legszörnyűbb a nappal volt, a fénye, derűs ege, világos földje.

Odakint közönséges éjszaka volt, akár egy fekete tömb. Közönséges éjszaka, amely csak a világot megtöltő dolgokat rejtette. Találkozom ezzel a világgal: mihelyt virradni kezd, feltárul előttem.

A vonat pontosan éjfélkor érkezik Belije Kljucsiba. Az órámra néztem, tizenhét perc múlva újra ott leszek . . .

– Ébredj, Natasa. Mindjárt ott leszünk.

– Igen? – nyújtózkodott, jóízűt ásított.

– Egyre közelebb az állomás.

Az utazásra készülve nem képzeltem el, milyen állapotban leszek majd, amikor Belije Kljucsihoz közeledünk. Attól féltem, hogy nem bírom ki.

– Belije Kljucsi! – kiáltotta közönyösen a kalauznő. – A vonat egy percig áll.

Már a kocsi előterében álltunk, az ajtónál. Váltókon robogtunk át. Kattogtak a kerekek, olyan ritmusosan, akár a szívdobogás. A vonat lassított.

Még nem tértem vissza a háborúból. Visszatérek-e valaha is? Nem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy még mindig ott vagyok. Ez bizonyára attól van, hogy a háborúból nem térnek vissza, az élők sem. Hozzászoktam a gondolathoz, hogy a háború soha nem távozik el az életemből.

A múlt mindig bennünk van, az emlékezetünkben, és csak velünk együtt hal meg. Az időben visszahúzódott múlt, a harci múlt élő marad, feledhetetlen, és ugyanúgy felzaklat, mint annak idején, tehát létezik a jelenben is, az ember nem térhet ki előle. Ugyanazok az emberek veszik körül, ugyanolyan fiatalok, ha akkor fiatalok voltak. Csak én öregedtem meg, én már nem ugyanaz vagyok. Mi nem együtt öregszünk és nem együtt halunk meg – mi csak szenvedünk együtt. És azt hiszem, ha újra látnám Andrejt, olyan volna, amilyen akkor volt Belije Kljucsiban, amikor otthagytam. Tizennyolc éves voltam, ő huszonkettő. Ő most is csak huszonkét éves . . .

Szinte hihetetlen, milyen közel visz az emlékezés ahhoz, amitől már távol vagyunk. Amit egykor átéltünk és egymástól elkülönülő, zavaros, gyakran keserű véletlennek, esetlegességnek hittünk, egy idő múltán összeállt szükségszerű események láncolatává, amelyek nélkül a jelen homályos és hiányos volna. A múlt jelei szegélyezik utunkat az életben. Nem, ez nem a dolgok és a körülmények átplántálása. Ez egészen más . . . Ezt még a jövőbe tekintés sem képes gyengíteni. Alighanem így keletkezik az örökkévaló . . .

Írtam Belije Kljucsiba, érdeklődtem, hátha valaki tud valamit Andrejről. Senki nem hallott róla. Érdeklődtem a katonai intézményeknél. Azt a választ kaptam, hogy nyomtalanul eltűnt. Eltűnt . . . Ez még nem egyértelmű a halállal, bizakodtam. És néha azon kaptam magam, hogy minden hadnagyban, akit messziről megpillantok az utcán, Andrejt látom. Egyszer úgy rémlett, hogy ő megy át a Vörös téren, megáll ott, ahol egykor az Iveri kapu volt; rohantam hozzá, mert attól féltem, hogy eltűnik az embertömegben. Annyira feldúlt lehettem, hogy a tiszt, akiben Andrejt véltem felfedezni, együttérzően megkérdezte: „Rosszul érzi magát?" Megráztam a fejem. Nem, nem érzem rosszul magam. Még arra is volt erőm, hogy elmosolyodjam. Később is kerestem Andrejt azokban a tisztekben, akikkel az utcán, a metróban, az üzletekben találkoztam, de már nem árultam el izgatottságomat, mint akkor. Andrejjel, Belije Kljucsival álmodtam, és gyakran a saját fojtott kiáltásom-

ra ébredtem fel és ugrottam ki az ágyból, a tenyeremmel törölgettem a homlokomról a hideg verítéket, a szívem meg kalapált.

Előfordult, hogy szerettem volna egy kicsit eltávolodni önmagamtól, mindent kívülről látni. Így ismerhető fel az igazság. Különösen tűrhetetlen volt eleinte, a kórházban. A duzzadt arcú, nagy, kopasz fejű orvos, mintha sejtette volna, mit élek át, rám szólt: „Verd ki a fejedből, lányom. – Nézegette a sebet közvetlenül a bal mellem alatt. – Minden jó felé halad. Ne kínozd magad az emlékekkel. A háborús emlékek mindig nyomasztók, nem a vállunkon, a szívünkben cipeljük őket. Felejtsd el, amit lehet, és haladj tovább. Lesznek még emlékeid. Talán nem olyanok, mint ezek . . ."

De Andrej nem engedett el. Belije Kljucsi nem engedett el, hűségre kötelezett. A hűség a holtakhoz örökre szól. Néha úgy rémlett, hogy Belije Kljucsi fokozatosan feledésbe merül, erőlködve próbáltam felidézni, milyen volt Andrej szeme, a homloka, a mosolya . . . Elmosódott. Egy idő múlva újra tisztán kirajzolódtak a vonásai, ott élt mellettem, ahogyan a többiek, akikkel naponta találkoztam. Hagytam, hogy sodorjanak az emlékek, ahogy a hullámok sodorják az embert, ha beleveti magát a vízbe. Gúzsba köt a múlt, s az ember nem tudja elhessegetni, ahogy az árnyékát sem tudja elhessegetni. Láttam magam Belije Kljucsiban, ahol múltamnak egy nagy darabja maradt, akár a görgelékkő, amelyet körülfolyt a messzire siető víz. A gondolataimmal együtt a szívem mindig ott lesz, ahogy mindig ott lesz a térdre kényszerített Berlinben, ahogy ott lesz a győzelmi sortüzektől villódzó Moszkvában.

Eszembe jutott, hogy ott álltam a Forradalom terén, néztem a Leninmauzóleum felé vonuló katonákat. Frontharcosok vitték a lefelé tartott hitlerista zászlókat. Valaki mellettem, bizonyára a háborúban elesett hozzátartozóira gondolva, odavetette: „Nekünk, élőknek ez győzelem, de a holtaknak már nincs szükségük rá . . ." Nem szóltam semmit. De szerettem volna azt mondani, hogy nekik, a holtaknak, éppolyan szükségük van a győzelemre, mint nekünk, élőknek, hisz ők a győzelemért áldozták fel magukat . . .

Az is eszembe jutott, hogy a háború után egy vagy két évvel a Manézsnál megállított négy golfnadrágos, fényképezőgépes férfi, és az egyik mosolyogva megkérdezte, hogyan juthatnának el a Tretyakov Galériába. Németül kérdezte. Megdermedtem: németek . . . mosoly . . . Tretyakov Galéria? . . . Nem szaladtam el, rájuk lőni sem lett volna

kedvem... Az első pillanatra furcsának látszott: nem kell lőni a németekre? Azok az emberek, akik ezen a nyelven beszéltek, annyi szenvedést zúdítottak ránk! A mosolyuk nagyon, nagyon elkésett, gondoltam. Mindegy, az elkésett mosoly is jobb a pisztolynál. Én is elmosolyodtam. És ez valahogy összebékítette a győzteseket és a legyőzötteket. Elölről kezdődött a világ.

Befordultam a Vörös térre, mentem és töprengtem, mentem és töprengtem. Akkor, negyvenegy őszén Andrej százada – már csonka százada – egyszerűen, ahogy katonáknak kell, teljesítette a kötelességét, és nem tudta, fogalma sem volt arról, hogy a hídnál, majd az iskolánál hány német volt. A Kijev térségében harcoló ezernyi más századdal együtt elvonta az ellenség erőit, fékezte előnyomulását Moszkva felé, előkészítette későbbi győzelmünket. Mentem a Vörös téren, és ezen töprengtem. Most, amikor a fájdalom elcsitult, mindent tisztábban láttam, minden a helyére került.

Lehet, hogy sok minden van még előttünk, de sok van már mögöttünk is, amit elmosott az idő.

Nem, az idő semmit nem mos el. Lehetetlen, hogy minden hamuvá váljék. Az élet nem tűri a feledést. Az élet – minden együttvéve, a múlt is, a jelen is, a jövő is.

A vonat elindult. Ott maradtunk a deszkaperonon. A szemünk előtt elúsztak a kocsiablakok sárga négyszögei, a vonat elment az éjszakába. Fölöttem és Natasa fölött összezáródott a sötétség. Csak távolabb fúrta aranyfúróként a sötétséget az állomás halvány lámpája. Apró szemű eső hullott az arcunkra, a kezünkre.

– Üdvözlöm magukat, Natalja Andrejevna. – Egy szívélyes hang hallatszott a hátunk mögött. – Csak maguk szálltak le a vonatról, tehát magukat vártam. – Szinte még meg sem fordulhattunk, máris nyúlt a csomagokért. – Vikentyij Romanovics vagyok, az iskola igazgatója.

– Üdvözlöm – mondta Natasa zavartan és örvendezve.

– Üdvözlöm. – A magas férfi homályos alakja felém fordult.

– Üdvözlöm – feleltem.

– Megkaptuk a táviratát, Natalja Andrejevna. Megvallom, egy kicsit meglepődtünk. Augusztus közepére vártuk. Maga meg... Miért ilyen gyorsan? Éppen csak kézhez kapta a diplomáját és a kinevezését, máris siet a munkahelyére? A kezdő türelmetlensége? Még egy hónapot

eltölthetett volna akár Moszkvában, akár valahol délen. A diploma örömére. A mi vidékünkből, illetve ez most már a magáé is, elege lesz még. Egyébként nagyon szép vidék. Olyan, mint Svájc! Igaz, nem jártam Svájcban, de olyan ... Egy pillanat. Egy fenyőfa, bele ne ütközzenek.

Valahol a közelben szénát ropogtatott egy ló. Egy homokfutó mellett álltunk meg.

- Hoztam esőkabátokat. – Vikentyij Romanovics előszedte az esőkabátokat, mi felvettük, és felültünk a homokfutóra.

A homokfutó puhán gurult velünk. „Hát igaz lenne, hogy újra itt vagyok? Hiszem is, meg nem is. Itt vagyok, és szabadon mozoghatok? Nem kell rejtőzködnöm, csapdától tartanom? És sehonnan sem lőnek? Igaz, hogy újra itt vagyok? ..."

Úgy látszik, hiába volt hatvannégy nyara, számomra ez a vidék, a földnek ez a darabkája és negyvenegy szeptembere egybeolvadt. Lehetetlen, hogy Belije Kljucsi ne olyan legyen, soha nem lesz, és soha nem is volt másmilyen. Minden úgy marad örökké: a géppuska, Andrej, a félelem, a bátorság, az éjszaka nagy jótéteménye, amikor a golyók nem látnak a sötétben ... Belije Kljucsi nem lesz másmilyen, az én halálom után is olyan marad: félelem, Andrej, a géppuska ...

A fenyők olyan ismerős illatot árasztanak, hogy nem téveszthető össze semmilyen más fenyők illatával. Szeretnék leugorni a homokfutóról és szaladni! Szaladni, levetni magam a földre, hozzásimulni. Valami visszatart, nem ugrom le a homokfutóról, nem futok semerre, csak a szívemre szorítom a kezem.

– Nos, vége az utazásnak – mondta Vikentyij Romanovics. A ló lassította futását. – Megérkeztünk.

A lépcső a főbejáratnál. Itt kezdődött, villant át a fejemen. A falra szerelt villanyégő halvány fénye rávetült a lépcsőre. Lassan lépkedtem, nehezemre esett a járás. Csakugyan nehezemre esett a járás, hiszen ezek ugyanazok a lépcsőfokok, amelyeken ... Megtántorodtam, elestem volna, ha Vikentyij Romanovics nem nyújtja a kezét.

– Elfáradt? – Vikentyij Romanovics együttérző hangja megszakította az emlékezést. Ránéztem. Napbarnította arc. Szakasztott az apja: Roman Haritonovics! Csak a szemüveg hiányzik. Valószínűleg észrevette, hogy figyelmesen nézem, mert zavartan lehajtotta a fejét, pontosan úgy, ahogy Roman Haritonovics tette. Nem tudtam titkolni izga-

tott meglepetésemet. Nem szóltam semmit. Ő nem is sejtette, milyen sokat jelent nekem ez az iskola Belije Kljucsiban...

De a folyosón is nehezemre esett a járás. Ezek mögött az oszlopok mögött, az ablaknál tapadt Andrej a géppuskához. Megálltam, nem tudtam tovább menni: mindjárt rohanok, hogy hozzam a hevedert... A kertben kattognak a német géppisztolyok. Andrej alakja nőttön nő, betölti az egész falat, olyan naggyá, védtelenné válik, hogy remegve arra gondolok: most már minden golyó őt találja el... A szememet marja a füst, mészpor hullik bele a falról, a mennyezetről, valaki egyenesen felém fut, az ingzubbony felhasadt ujjából kinyúlik egy könyékig meztelen kar: vér vagy vörös téglapor van rajta? Az illető hörög, gyors mozdulattal beteszi a gyutacsot a kézigránátba. Valaki mozdulatlanul, felhúzott lábbal, oldalt fordulva fekszik a padlón, az arcát elborította a vér, de nem piros, hanem fekete, mintha elképzelhetetlenül sötét és sűrű árnyék volna.

Mindenünnen, minden sarokból megrohantak az emlékek, és minden ugyanolyan sorrendben történt, mint akkor.

– Tudják – szakította meg gondolataimat Vikentyij Romanovics hangja –, a háború alatt az iskola, itt, ahol most vagyunk, valóságos erődítmény volt. Itt esett el az édesapám, az iskola akkori igazgatója. Hogy itt mi volt!...

Honnan tudhatta volna, hogy valójában mi volt itt?...

Mentünk a parkettán, mert most parkettázva volt a folyosó, a hótehérre meszelt falak között, amelyeken írók, tudósok arcképe látható, a tanterembe nyíló nagy ajtók előtt – minden más, semmi nem úgy van, ahogy akkor volt. De az emlékezet erősebb, és én azt láttam, ami volt, amit senki más nem láthatott. Láttam ezeket az ajtókat, ezeket a falakat vérrel befröcskölve, láttam a vérrel átitatott mészport. Hallgattam. Elfordítottam a tekintetem: ott a hátsó ajtó, a bal oldali. „Menj." Ijedten néztem Natasára, mintha elveszíthetném.

– Erre kérem, itt a lépcső – vonta el ismét a figyelmemet Vikentyij Romanovics.

Mentünk fel a lépcsőn. Ez a része szakadt le, amikor gránátot dobtak be ide. Akkor elégett a korlát. Itt pedig...

– Erre tessék! – Vikentyij Romanovics kinyitott egy ajtót. A szobában égett a villany.

„Mi volt itt?... Nem emlékszem, de tudom, hogy volt valami. Volt..." – Próbáltam erőltetni az emlékezetemet.

– Helyezzék magukat kényelembe, Natalja Andrejevna – mondta Vikentyij Romanovics. – Ez lesz az ideiglenes lakása. Később majd . . . – Reményt keltő kézmozdulat. – Később megfelelő lakást adunk, minden rendben lesz. Nyugodalmas jó éjszakát.

– Jó éjszakát – felelte Natasa.

Nyugodalmas jó éjszakát, ismételtem magamban. Ha az emberre nem tüzelnek, mindennek egészen más a jelentése.

Vihar támadt. A szél berobbant a nyitott ablakon, belekapott a függönybe, akár egy vitorlába. Natasa lefeküdt a fűzöld vaságyra, már aludt is. A lábát lazán felhúzta, jól érezte magát ebben a meghitt, boldog világban. Az arca derűs, sem aggodalom, sem kétség nem tükröződik rajta. A szája mosolyra nyílik, az álma is bizonyára könnyű és szép. Hallgattam egyenletes, hangos lélegzését. Egy kicsit fénytelen arcára ráhullott egy hajtincs, akár egy fénycsík, és ahogy kifújta a levegőt, a tincs lassan meg-megrezzent.

A villanykapcsolóhoz nyúltam. Kattant a kapcsoló, a szobában sötét lett.

De továbbra is mindent láttam. Nem, nem, ennek nem szabad megismétlődnie. Soha . . . soha . . . Most már mindenki tudja, hogy milliók haltak meg. Sok millió szív állt meg időnap előtt. Milliók haltak meg, de én csak néhányat ismertem közülük, a bajtársaimat az első századból, a csonka századból. Látom mindegyikük arcát, tudom a nevüket. Mások számára ők arc nélküliek, névtelenek – több millió halott, több millió halott . . . Görcsösen összeszorul a torkom . . .

A sötétben már nem látom Natasát, és fejvesztetten rohanok hozzá. Ott van . . . Alszik . . . Natasa alszik.

Égnek emelem reszkető kezem: el kell mondani mindent, mindent, ami annak idején, régen történt, és akkor a szív megkönnyebbül, ahogy a fájdalom is enyhül, ha az ember kiálthat . . .

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szedte a Zrínyi Nyomda, 79.5253/9
Felelős vezető Bolgár Imre vezérigazgató
A kötetet szerkesztette Makai Imre
A borító és a kötésterv Kass János munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Műszaki szerkesztő Jordán Kati
Terjedelme 29 (A/5) ív

Яков Евсеевич Цветов
СИНИЕ БЕРЕГА
Роман
(На венгерском языке).
Перевод Шандора Хангаи
Ответственный редактор Имре Макаи
Художник Янош Каш
Совместное издание издательств им. Кошута (Будапешт, ВНР)
и «Карпати» (Ужгород, Украинская ССР).
Информ. бланк № 810
Форм. бум. 60×84¹/₁₆. Бум. типографская, № 1. Печать высокая. Усл. печ. л. 26,97. Уч.-изд л. 31,89. Тираж 30 000 экз. Заказ № 1304-9. Цена 3 р. 20 к.
Отпечатано с матриц типографии им. Кошута (Будапешт, ВНР) Львовской книжной фабрикой «Атлас» республиканского производственного объединения «Поліграфкнига» Госкомиздата УССР, г. Львов, ул. Зеленая, 20.

43,- Ft